

Morfologisch Handboek van het Nederlands

Een overzicht
van de woordvorming

Wim de Haas en Mieke Trommelen

AAN HET WOORD

Het doel van dit handboek is een zo volledig mogelijk beeld te geven van het morfologisch systeem van het moderne Nederlands. Het beoogt een beschrijving te zijn van de morfologische structuur van gelede woorden. Tevens wil het een beschrijving bieden van de woordvormingsprocessen waarmee dergelijke woorden gevormd worden. Dit boek is bestemd voor taalkundigen, taalkundig geschoolde docenten en taalkundestudenten. Zij kunnen dit boek gebruiken als naslagwerk en als hulpmiddel bij het verzamelen van literatuur over de Nederlandse morfologie.

SDU Koninginnegracht

ISBN 90 12 08007 x

Morfologisch Handboek van het Nederlands

een overzicht van de woordvorming

Aan het woord

Reeks publikaties tot bevordering van
de lexicologie, filologie en dialectgeografie
in het Nederlandse taalgebied

onder redactie van
dr. A.M.F.J. Moerdijk
dr. W.J.J. Pijnenburg
prof. dr. P.G.J. van Sterkenburg
prof. dr. M.C. van den Toorn

Eerder in deze reeks verschenen:

1. P.G.J. van Sterkenburg, *Taal van het Journaal. Een momentopname van hedendaags Nederlands.* 1989.
2. *Traditie en Progressie. Handelingen van het 40ste Nederlands Filologencongres.* 1990.
3. *Honderd jaar etymologisch woordenboek van het Nederlands. Een verzameling artikelen over etymologen en etymologie onder redactie van A.M.F.J. Moerdijk, W.J.J. Pijnenburg en P.G.J. van Sterkenburg.* 1990.
4. J. de Caluwe, *Nederlandse nominale composita in functionalistisch perspectief.* 1991.
5. A. Weijnen, *Vergelijkende klankleer van de Nederlandse dialecten.* 1991.
6. M.C. van den Toorn, *Wij melden u den nieuwen tijd.* 1991.

Morfologisch Handboek

van het Nederlands

een overzicht van de woordvorming

Wim de Haas en Mieke Trommelen

's-Gravenhage
SDU Uitgeverij
1993

Scan & OCR
Ewoud Sanders

© Instituut voor Nederlandse Lexicologie, Leiden 1993

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd en/of openbaar gemaakt door middel van boekdruk, fotokopie, microfilm, foto-offset, of welk ander medium dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie.

ISBN: 90 12 08007 X

Inhoudsopgave

Voorwoord	xxvii
-----------	-------

Gebruikte symbolen	xxix
--------------------	------

Hoofdstuk 1: Introductie

1. TERMINOLOGISCHE DISTINCTIES	3
1.1. De term 'morfologisch woord'	3
1.2. Ongelede en gelede woorden	5
1.3. Wat is het object van onderzoek?	8
1.4. De term 'allomorfie'	9
1.5. De termen 'Germaans' en 'niet-Germaans'	11
2. POTENTIALITEIT EN PRODUKTIVITEIT	13
2.1. Potentialiteit	13
2.2. Produktiviteit	16
3. REIKWIJDTE EN OPZET VAN DIT BOEK	18
3.1. Morfologische fenomenen	18
3.1.1. Truncatie en affixsubstitutie	19
3.1.2. Discontinue affigering	20
3.2. Opzet, hoofdstukindeling en literatuurverwijzingen	20
3.2.1. Opzet en hoofdstukindeling	21
3.2.2. Literatuurverwijzingen	23

Hoofdstuk 2: Prefigering en Samenkoppeling

1. INLEIDING	29
1.1. Prefigering	29
1.1.1. De term 'prefigering'	29
1.1.2. Prefigeringsvormen	29
1.2. Samenkoppeling	31
1.2.1. De term 'samenkoppeling'	31
1.3. De vorming van complexe werkwoorden	31

1.4. Classificatie van werkwoorden	33
1.4.1. Vervoeging	34
1.4.2. Transitiviteit	37
1.4.3. Woordvorming en transitiviteit	40
1.5. Hoofdstukindeling	43
2. CATEGORIE-NEUTRALE GERMAANSE PREFIXEN	44
2.1. Inleiding	44
2.2. <i>Aarts-</i>	44
2.2.1. Het versterkende <i>aarts-</i>	45
2.2.1.1. Type <i>aartsschurk</i>	45
2.2.1.2. Type <i>aartslui</i>	45
2.2.2. Het rangaanduidende <i>aarts-</i>	46
2.3. <i>Oer-</i>	46
2.3.1. Type <i>oersterk</i>	46
2.3.2. Type <i>oermens</i>	47
2.4. <i>On-</i>	47
2.4.1. Het ontkennde <i>on-</i>	47
2.4.1.1. Type <i>ondiep</i>	47
2.4.1.2. Type <i>onrust</i>	49
2.4.2. Het negatief-kwalificerende <i>on-</i>	50
2.5. <i>Opper-</i>	50
2.6. <i>Oud-</i>	51
2.7. Improductieve prefixen	52
2.7.1. Het prefix <i>be-/b-</i>	52
2.7.2. Het prefix <i>d-</i>	52
2.7.3. Het prefix <i>ge-</i> : type <i>getrouw</i>	53
2.7.4. Het prefix <i>ge-</i> : type <i>getweeën</i>	53
2.7.5. Het prefix <i>s-</i>	53
3. CATEGORIE-NEUTRALE NIET-GERMAANSE PREFIXEN	54
3.1. Inleiding	54
3.2. Niet-Germaanse klasse a-prefixen/wortels	54
3.2.1. Inleiding	54
3.2.2. De eerste subklasse: types <i>apotheek</i> , <i>homogeen</i> en <i>auditief</i>	57
3.2.3. De tweede subklasse: types <i>prehistorie</i> en <i>bilabiaal</i>	58
3.2.4. De derde subklasse: types <i>subklasse</i> en <i>ultrazacht</i>	59
3.3. Niet-Germaanse klasse B-prefixen/wortels	60
3.3.1. Inleiding	60
3.3.2. De eerste subklasse: type <i>expanderen</i>	61
3.3.3. De tweede subklasse: types <i>exporteren</i> en <i>concretiseren</i>	62
3.3.4. De derde subklasse: type <i>excommuniceren</i>	62

4.	DE CATEGORIE-BEPALENDE GERMAANSE PREFIXEN	63
4.1.	Inleiding	63
4.1.1.	Classificatie van de categorie-bepalende prefixen	63
4.1.2.	Eigenschappen van geprefigeerde werkwoorden	64
4.1.3.	Eigenschappen van de geprefigeerde substantieven	65
4.1.4.	Aandachtsgebieden	66
4.2.	Verbaliserende prefigering	66
4.2.1.	<i>Be-</i>	66
4.2.1.1.	Type <i>bekijken</i>	67
4.2.1.2.	Type <i>bebossen</i>	68
4.2.1.3.	Type <i>bezatten</i>	69
4.2.1.4.	Type <i>beëdigen, bevochtigen</i>	69
4.2.1.5.	Type <i>beplanten, bezuren</i>	70
4.2.1.6.	Type <i>bedriegen</i>	71
4.2.2.	<i>Ver-</i>	72
4.2.2.1.	Type <i>verkopen</i>	72
4.2.2.2.	Type <i>vertrossen</i>	74
4.2.2.3.	Type <i>verarmen</i>	75
4.2.2.4.	Type <i>verfilmen, verbleken</i>	75
4.2.2.5.	Type <i>verdwijnen</i>	77
4.2.3.	<i>Ont-</i>	77
4.2.3.1.	Type <i>ontbinden</i>	78
4.2.3.2.	Type <i>ontbossen</i>	79
4.2.3.3.	Type <i>onteigenen</i>	80
4.2.3.4.	Type <i>ontkurken</i>	80
4.2.3.5.	Type <i>ontginnen</i>	81
4.2.4.	<i>Ge-</i>	81
4.2.4.1.	Type <i>geleiden</i>	81
4.2.4.2.	Type <i>genezen</i>	82
4.2.5.	<i>Er-</i>	82
4.3.	Nominaliserende prefigering	83
4.3.1.	Inleiding	83
4.3.2.	Het produktieve prefix <i>ge-</i> : type <i>geassocieer</i>	85
4.3.3.	Het improductieve <i>ge-</i> : type <i>geval, geschil</i>	85
4.3.4.	Het 'impliciete <i>ge-</i> '	86
4.3.4.1.	Type <i>geloof</i>	87
4.3.4.2.	Type <i>besluit</i>	87
4.3.4.3.	Type <i>verblijf</i>	88
4.3.4.4.	Type <i>ontbijt</i>	89
5.	HET CATEGORIE-NEUTRALE PREFIX <i>HER-</i>	89
5.1.	Inleiding	89
5.2.	Het onbeklemtoonde <i>her-</i> : type <i>herschrijven</i>	91

5.3.	Het beklemtoonde <i>her-</i> : type <i>herbebossen</i>	93
5.4.	<i>Her</i> -substantieven	94
6.	SAMENKOPPELING	95
6.1.	Inleiding	95
6.2.	Pre- en postposities als linkerlid van een samenkoppeling	103
6.2.1.	Inleiding	103
6.2.2.	De partikels <i>bij, binnen, boven, buiten, na</i> en <i>tegen</i>	106
6.2.2.1.	Het partikel <i>bij</i>	106
6.2.2.2.	Het partikel <i>binnen</i>	107
6.2.2.3.	De partikels <i>boven</i> en <i>buiten</i>	108
6.2.2.4.	Het partikel <i>na</i>	108
6.2.2.5.	Het partikel <i>tegen</i>	109
6.2.3.	De partikels <i>in, langs, op, rond, uit</i> en <i>voorbij</i>	110
6.2.3.1.	Het partikel <i>in</i>	110
6.2.3.2.	Het partikel <i>langs</i>	111
6.2.3.3.	Het partikel <i>op</i>	112
6.2.3.4.	Het partikel <i>rond</i>	113
6.2.3.5.	Het partikel <i>uit</i>	113
6.2.3.6.	Het partikel <i>voorbij</i>	115
6.2.4.	De partikels <i>af, mee</i> en <i>toe</i>	115
6.2.4.1.	Het partikel <i>af</i>	115
6.2.4.2.	Het partikel <i>mee</i>	117
6.2.4.3.	Het partikel <i>toe</i>	118
6.3.	Adverbia als linkerlid van een samenkoppeling	119
6.3.1.	Inleiding	119
6.3.2.	De adverbia <i>heen, neer, samen, terecht, terug, thuis, voort</i> en <i>weg</i>	120
6.3.2.1.	Het adverbium <i>heen</i>	120
6.3.2.2.	Het adverbium <i>neer</i>	121
6.3.2.3.	Het adverbium <i>samen</i>	121
6.3.2.4.	Het adverbium <i>terecht</i>	122
6.3.2.5.	Het adverbium <i>terug</i>	122
6.3.2.6.	Het adverbium <i>thuis</i>	123
6.3.2.7.	Het adverbium <i>voort</i>	123
6.3.2.8.	Het adverbium <i>weg</i>	124
6.3.3.	Gelede adverbia als linkerlid van een samenkoppeling	124
6.3.3.1.	Richtingaanduidende complexe adverbia	125
6.3.3.1.1.	Het adverbium <i>achteraan</i>	125
6.3.3.1.2.	Het adverbium <i>achteraf</i>	125
6.3.3.1.3.	Het adverbium <i>achterna</i>	125
6.3.3.1.4.	Het adverbium <i>achterom</i>	126
6.3.3.1.5.	Het adverbium <i>achterop</i>	127
6.3.3.1.6.	Het adverbium <i>achteruit</i>	127
6.3.3.1.7.	De adverbia <i>omhoog</i> en <i>omlaag</i>	127

6.3.3.1.8.	Het adverbium <i>vooraan</i>	128
6.3.3.1.9.	Het adverbium <i>vooraf</i>	128
6.3.3.1.10.	Het adverbium <i>voarin</i>	129
6.3.3.1.11.	Het adverbium <i>voorop</i>	129
6.3.3.1.12.	Het adverbium <i>vooruit</i>	129
6.3.3.2.	Toestandaanduidende complexe adverbia	130
6.3.3.2.1.	De adverbia <i>aaneen, bijeen, dooreen, ineen, opeen</i> en <i>uiteen</i>	130
6.3.3.2.2.	De adverbia <i>achterover</i> en <i>voorover</i>	130
6.3.3.2.3.	Het adverbium <i>omver</i>	131
6.3.3.2.4.	Het adverbium <i>onderuit</i>	131
6.4.	Adjectieven als linkerlid van een samenkoppeling	131
6.5.	Substantieven als linkerlid van een samenkoppeling	133
6.6.	Wortels als linkerlid van een samenkoppeling	134
7.	VAN PARTIKEL TOT PREFIX	134
7.1.	Inleiding	134
7.2.	<i>Aan</i>	135
7.2.1.	Type <i>áanrijden</i>	135
7.2.2.	Type <i>aanbádden</i>	136
7.3.	<i>Achter</i>	136
7.3.1.	Type <i>áchterblijven</i>	136
7.3.2.	Type <i>achterhálen</i>	136
7.4.	<i>Door</i>	136
7.4.1.	Type <i>dóorgeven</i>	136
7.4.2.	Type <i>doorlópen</i>	137
7.5.	<i>Mis</i>	138
7.5.1.	Type <i>mísgokken</i>	138
7.5.2.	Type <i>mislúkken</i>	138
7.6.	<i>Om</i>	139
7.6.1.	Type <i>ómbuigen</i>	139
7.6.2.	Type <i>omslúiten</i>	140
7.7.	<i>Onder</i>	141
7.7.1.	Type <i>ónderduiken</i>	141
7.7.2.	Type <i>onderbréken</i>	142
7.8.	<i>Over</i>	142
7.8.1.	Type <i>óverblijven</i>	142
7.8.2.	Type <i>overdénken</i>	143
7.9.	<i>Vol</i>	144
7.9.1.	Type <i>vólhouden</i>	144
7.9.2.	Type <i>volgróeien</i>	144
7.10.	<i>Voor</i>	145
7.10.1.	Type <i>vóorkomen</i>	145
7.10.2.	Type <i>voorkómen</i>	146

7.11. <i>Weer (weder)</i>	146
7.11.1. Type <i>wéergeven</i>	146
7.11.2. Type <i>weerhóuden</i>	147
7.12. Deverbale <i>mis-</i> , <i>onder-</i> en <i>over-</i> substantieven	147
7.12.1. Type <i>misbruik</i>	147
7.12.2. Type <i>onderwijs</i>	148
7.12.3. Type <i>overleg</i>	148

Hoofdstuk 3: Suffigering

1. INLEIDING	151
1.1. De term 'suffigering'	151
1.2. Suffixen en uitgangen	151
1.3. Suffigeringsvormen	152
1.4. Functies van suffixen en het begrip 'hoofd'	154
1.5. Hoofdstukindeling	155
2. NOMINALISERENDE SUFFIXEN	155
2.1. Inleiding	155
2.1.1. Het geslacht van substantieven: neutra en nonneutra	156
2.1.2. Meervoudsvorming bij substantieven	157
2.1.2.1. Meervoudsvorming met behulp van <i>-en</i> en <i>-s</i>	158
2.1.2.2. Meervoudsvorming met behulp van <i>-eren</i>	162
2.1.2.3. Niet-Germaanse meervouden	163
2.1.2.4. Pluralia tantum	164
2.1.3. Classificatie van de nominaliserende suffixen	165
2.2. Persoonsvormende suffixen	169
2.2.1. <i>-Aar</i>	170
2.2.1.1. Type <i>wandelaar</i>	170
2.2.1.2. Type <i>schuldenaar</i> , <i>eigenaar</i>	171
2.2.1.3. Type <i>Texelaar</i>	172
2.2.1.4. Type <i>schakelaar</i>	173
2.2.2. <i>-Er</i>	173
2.2.2.1. Type <i>werker</i>	174
2.2.2.2. Type <i>ouder</i> , <i>tiener</i> , <i>vierde-klasser</i> . <i>doe-het-zelver</i> , <i>pu-er</i>	176
2.2.2.3. Type <i>rechter</i>	177
2.2.2.4. Type <i>Amsterdammer</i>	177
2.2.2.5. Type <i>wekker</i>	179
2.2.3. <i>-Ier</i>	179
2.2.3.1. Type <i>winkelier</i>	180
2.2.3.2. Type <i>Arabier</i>	180

2.2.3.3.	Type <i>kwartier</i>	181
2.2.4.	- <i>Aard</i>	181
2.2.4.1.	Type <i>wreedaard</i>	181
2.2.4.2.	Type <i>Spanjaard</i>	182
2.2.4.3.	Type <i>standaard</i>	182
2.2.5.	- <i>Erd</i>	182
2.2.5.1.	Type <i>slimmerd, tobberd</i>	182
2.2.5.2.	Type <i>snufferd</i>	183
2.2.6.	- <i>Eling</i> en <i>-ling</i>	183
2.2.6.1.	Type <i>dorpeling, zuigeling, stommeling</i>	184
2.2.6.2.	Type <i>Bruggeling</i>	186
2.2.6.3.	Type <i>krakeling, poteling</i>	186
2.2.6.4.	Type <i>tweeling</i>	187
2.2.7.	- <i>Erik</i>	187
2.2.7.1.	Type <i>bangerik</i>	187
2.2.7.2.	Type <i>hogerik</i>	188
2.2.8.	- <i>Es</i>	188
2.2.8.1.	Type <i>voogdes</i>	188
2.2.8.2.	Type <i>zondares</i>	189
2.2.8.3.	Type <i>zangeres</i>	189
2.2.9.	- <i>Ster</i>	190
2.2.9.1.	Type <i>werkster</i>	190
2.2.9.2.	Type <i>wandelaarster</i>	191
2.2.9.3.	Type <i>winkelierster</i>	191
2.2.10.	- <i>In</i>	192
2.2.10.1.	Type <i>vriendin</i>	192
2.2.11.	- <i>Se</i>	193
2.2.11.1.	Type <i>domineese</i>	193
2.2.11.2.	Type <i>smidse</i>	193
2.2.12.	- <i>Iaan</i>	193
2.2.12.1.	Type <i>Hegeliaan, mohammedaan</i>	193
2.2.12.2.	Type <i>Amerikaan</i>	194
2.2.12.3.	Type <i>daviaan, octaan</i>	195
2.2.13.	- <i>Ees</i>	195
2.2.13.1.	Type <i>Bagwanees</i>	196
2.2.13.2.	Type <i>Taiwanees</i>	196
2.2.14.	- <i>Ijn</i>	197
2.2.14.1.	Type <i>augustijn</i>	197
2.2.14.2.	Type <i>Argentijn</i>	197
2.2.14.3.	Type <i>woestijn</i>	198
2.2.15.	- <i>Aat</i>	198
2.2.15.1.	Type <i>soldaat</i>	198
2.2.15.2.	Type <i>Aziaat</i>	198
2.2.15.3.	Type <i>consulaat</i>	198

2.2.15.4. Type <i>resultaat</i>	199
2.2.15.5. Type <i>chloraat</i>	199
2.2.16. <i>-Iet</i>	200
2.2.16.1. Type <i>Moabiet</i>	200
2.2.16.2. Type <i>Adeniet</i>	200
2.2.16.3. Type <i>meteoriet</i>	200
2.2.16.4. Type <i>chloriet</i>	201
2.2.17. <i>-Oot</i>	201
2.2.17.1. Type <i>malloot</i>	201
2.2.17.2. Type <i>Cairoot</i>	201
2.2.18. <i>-Een</i>	201
2.2.18.1. Type <i>Chileen</i>	201
2.2.18.2. Type <i>benzeen</i>	202
2.2.19. <i>-Ein</i>	202
2.2.19.1. Type <i>republikein</i>	202
2.2.19.2. Type <i>Romein</i>	202
2.2.20. Incidentele geografische persoonsnamen	202
2.2.21. Landennamen en landeninwonersnamen	203
2.2.21.1. Landennamen eindigend op <i>-land</i>	203
2.2.21.2. Landennamen eindigend op <i>-ië</i>	204
2.2.21.3. Landennamen eindigend op <i>-ije</i>	205
2.2.21.4. Landennamen eindigend op <i>-(i)stan</i>	206
2.2.21.5. Landennamen eindigend op <i>-en</i>	206
2.2.22. <i>-Eur</i>	207
2.2.22.1. Type <i>masseur</i>	207
2.2.22.2. Type <i>mitrailleur</i>	209
2.2.22.3. Type <i>formateur</i>	209
2.2.22.4. Type <i>ventilateur</i>	209
2.2.23. <i>-Or</i>	209
2.2.23.1. Type <i>donor</i>	209
2.2.23.2. Type <i>tumor</i>	210
2.2.23.3. Type <i>curator</i>	210
2.2.23.4. Type <i>calculator</i>	211
2.2.24. <i>-Euse, -rice, -rix</i>	211
2.2.24.1. Type <i>masseuse</i>	211
2.2.24.2. Type <i>informatrice</i>	212
2.2.24.3. Type <i>mentrix</i>	213
2.2.25. <i>-Air</i>	213
2.2.25.1. Type <i>diamantair</i>	213
2.2.25.2. Type <i>veterinair</i>	213
2.2.25.3. Type <i>sanitair</i>	213
2.2.26. <i>-Ier</i>	214
2.2.26.1. Type <i>cabaretier</i>	214
2.2.26.2. Type <i>dossier</i>	214

2.2.27. -lère	214
2.2.27.1. Type <i>cabaretière</i>	214
2.2.27.2. Type <i>bonbonnière</i>	214
2.2.28. -Ien	215
2.2.28.1. Type <i>opticien</i>	215
2.2.29. -Ienne	215
2.2.29.1. Type <i>lesbienne</i>	215
2.2.30. -É	215
2.2.30.1. Type <i>evacué</i>	215
2.2.30.2. Type <i>exposé</i>	215
2.2.31. -Ette	216
2.2.31.1. Type <i>brunette</i>	216
2.2.31.2. Type <i>wasserette</i>	216
2.2.32. -Ine	216
2.2.32.1. Type <i>blondine</i>	216
2.2.32.2. Type <i>sonatine</i>	217
2.2.32.3. Type <i>caféine</i>	217
2.2.33. -Ant	217
2.2.33.1. Type <i>communicant</i>	217
2.2.33.2. Type <i>variant</i>	218
2.2.33.3. Type <i>restant</i>	218
2.2.34. -Ent	218
2.2.34.1. Type <i>producent</i>	218
2.2.34.2. Type <i>precedent</i>	219
2.2.34.3. Type <i>component</i>	219
2.2.35. -Icus, -us	219
2.2.35.1. Type <i>historicus</i>	219
2.2.35.2. Type <i>anonymus</i>	220
2.2.35.3. Type <i>cyclus</i>	220
2.2.35.4. Type <i>campus</i>	220
2.2.35.5. Type <i>circus</i>	220
2.2.35.6. Type <i>genus</i>	220
2.2.35.7. Type <i>cultus</i>	221
2.2.36. -Ica, -a	221
2.2.36.1. Type <i>historica</i>	221
2.2.36.2. Type <i>logica</i>	221
2.2.36.3. Type <i>alcoholica</i>	222
2.2.36.4. Type <i>extranea</i>	222
2.2.36.5. Type <i>liquida</i>	222
2.2.37. -Arius	222
2.2.37.1. Type <i>ordinarius</i>	222
2.2.38. -Aris	223
2.2.38.1. Type <i>bibliothecaris</i>	223
2.2.38.2. Type <i>inventaris</i>	223

2.2.39. -Esse	223
2.2.39.1. Type <i>bibliothecaresse</i>	223
2.2.39.2. Type <i>accuratesse</i>	223
2.2.40. -Is	224
2.2.40.1. Type <i>amanuensis</i>	224
2.2.40.2. Type <i>basis</i>	224
2.2.41. -Ist	224
2.2.41.1. Type <i>journalist</i>	224
2.2.41.2. Type <i>componist</i>	225
2.2.41.3. Type <i>modernist</i>	225
2.2.42. -Ast	226
2.2.42.1. Type <i>cineast</i>	226
2.2.43. -T	226
2.2.43.1. Type <i>fantast</i>	226
2.2.43.2. Type <i>produkt</i>	226
2.2.44. -Aal	227
2.2.44.1. Type <i>koloniaal, rivaal</i>	227
2.2.44.2. Type <i>kwartaal</i>	227
2.2.44.3. Type <i>vocaal</i>	227
2.2.45. -Eel	228
2.2.45.1. Type <i>industrieel</i>	228
2.2.45.2. Type <i>materieel</i>	228
2.2.46. -Ans	228
2.2.46.1. Type <i>ordonnans</i>	228
2.2.46.2. Type <i>stimulans</i>	228
2.2.47. -Ioen	228
2.2.47.1. Type <i>kampioen</i>	228
2.2.47.2. Type <i>visioen</i>	229
2.2.48. Improductieve mannelijke persoonsvormende suffixen	229
2.2.49. Improductieve vrouwelijke persoonsvormende suffixen	230
2.2.50. Niet-Germaanse wortels	230
2.2.50.1. Type <i>fotograaf</i>	230
2.2.50.2. Type <i>fonograaf</i>	231
2.2.51. Vrouwelijk -e	231
2.2.51.1. Type <i>acrobate</i>	232
2.2.51.2. Type <i>Griekse</i>	233
2.2.52. -E	234
2.2.52.1. Type <i>blinde</i>	234
2.2.52.2. Type <i>vreemde</i>	236
2.2.52.3. Type <i>ronde</i>	236
2.2.52.4. Type <i>het Griekse</i>	237
2.3. Niet-persoonsvormende suffixen	237
2.3.1. -IJ	237
2.3.1.1. Type <i>wandelarij, filmerij</i>	237
2.3.1.2. Type <i>bakkerij</i>	238

2.3.1.3.	Type <i>hekserij, voogdij</i>	238
2.3.1.4.	Type <i>lekkernij</i>	239
2.3.2.	<i>-En</i>	240
2.3.2.1.	Type <i>wandelen</i>	240
2.3.2.2.	Type <i>eten</i>	240
2.3.3.	<i>-Ing</i>	241
2.3.3.1.	Type <i>kaping</i>	241
2.3.3.2.	Type <i>leiding</i>	243
2.3.4.	<i>-Sel</i>	244
2.3.4.1.	Type <i>bouwsel</i>	244
2.3.5.	<i>-Enis</i>	245
2.3.5.1.	Type <i>hechtenis</i>	245
2.3.6.	<i>-St</i>	246
2.3.6.1.	Type <i>komst</i>	246
2.3.7.	<i>-T</i>	246
2.3.7.1.	Type <i>teelt, jacht</i>	246
2.3.8.	<i>-Heid</i>	247
2.3.8.1.	Type <i>gladheid</i>	247
2.3.8.2.	Type <i>blauwigheid</i>	248
2.3.8.3.	Type <i>eenheid, afheid, mensheid</i>	249
2.3.9.	<i>-Te</i>	250
2.3.9.1.	Type <i>koelte</i>	250
2.3.10.	<i>-Schap</i>	250
2.3.10.1.	Type <i>moederschap</i>	251
2.3.10.2.	Type <i>waterschap</i>	251
2.3.10.3.	Type <i>vijandschap</i>	252
2.3.10.4.	Type <i>zwangerschap</i>	252
2.3.10.5.	Type <i>weddenschap</i>	253
2.3.11.	<i>-Dom</i>	253
2.3.11.1.	Type <i>mensdom</i>	253
2.3.11.2.	Type <i>prinsdom</i>	254
2.3.11.3.	Type <i>rijksdom</i>	254
2.3.12.	<i>-De</i>	254
2.3.12.1.	Type <i>heide</i>	254
2.3.12.2.	Type <i>kunde</i>	254
2.3.13.	<i>-Elaar</i>	255
2.3.13.1.	Type <i>vijgelaar</i>	255
2.3.14.	<i>-El</i>	255
2.3.14.1.	Type <i>knokel</i>	255
2.3.14.2.	Type <i>zetel</i>	255
2.3.15.	<i>Ge-...-te</i>	256
2.3.15.1.	Type <i>gedeelte</i>	256
2.3.16.	<i>-Je</i>	256
2.3.16.1.	Het beklemtoonde <i>-ie</i>	257
2.3.16.2.	Het onbeklemtoonde <i>-ie</i>	258

2.3.17. - <i>lek</i>	260
2.3.17.1. Type <i>fonetiek</i>	260
2.3.18. - <i>iteit</i>	261
2.3.18.1. Type <i>sereniteit</i>	261
2.3.18.2. Type <i>admiraliteit</i>	262
2.3.19. - <i>ief</i>	262
2.3.19.1. Type <i>explosief</i>	262
2.3.19.2. Type <i>occlusief</i>	263
2.3.20. - <i>isme</i>	263
2.3.20.1. Type <i>modernisme</i>	263
2.3.20.2. Type <i>snobisme</i>	264
2.3.21. - <i>asme</i>	265
2.3.21.1. Type <i>sarcasme</i>	265
2.3.22. - <i>ade</i>	265
2.3.22.1. Type <i>galoppade</i>	265
2.3.23. - <i>age</i>	265
2.3.23.1. Type <i>massage</i>	266
2.3.23.2. Type <i>pluimage</i>	266
2.3.24. - <i>ment</i>	266
2.3.24.1. Type <i>mankement</i>	266
2.3.25. - <i>uur</i>	267
2.3.25.1. Type <i>kandidatuur</i>	267
2.3.26. - <i>ure</i>	268
2.3.26.1. Type <i>doublure</i>	268
2.3.27. - <i>aire</i>	268
2.3.27.1. Type <i>documentaire</i>	268
2.3.28. - <i>oir</i>	268
2.3.28.1. Type <i>urinoir</i>	268
2.3.29. - <i>erie</i>	268
2.3.29.1. Type <i>parfumerie</i>	268
2.3.30. - <i>et</i>	269
2.3.30.1. Type <i>kwartet</i>	269
2.3.30.2. Type <i>doublet</i>	269
2.3.30.3. Type <i>sigaret</i>	269
2.3.31. - <i>se</i>	269
2.3.31.1. Type <i>extase</i>	269
2.3.32. - <i>ma</i>	270
2.3.32.1. Type <i>lemma</i>	270
2.3.33. - <i>eem</i>	270
2.3.33.1. Type <i>lexeem</i>	270
2.3.34. - <i>icon</i>	270
2.3.34.1. Type <i>lexicon</i>	270
2.3.35. - <i>um</i>	270
2.3.35.1. Type <i>centrum</i>	271
2.3.35.2. Type <i>stadium</i>	271

2.3.35.3. Type <i>plutonium</i>	271
2.3.35.4. Type <i>planetarium</i>	271
2.3.36. <i>-Men</i>	272
2.3.36.1. Type <i>tentamen</i>	272
2.3.37. <i>-Ale, -alis</i>	272
2.3.37.1. Type <i>universale</i>	272
2.3.38. <i>-Ix, -ex</i>	272
2.3.38.1. Type <i>index, codex</i>	272
2.3.39. <i>-Ide</i>	273
2.3.39.1. Type <i>fluoride</i>	273
2.3.39.2. Type <i>celluloïde, planetoïde</i>	273
2.3.40. <i>-Itis</i>	273
2.3.40.1. Type <i>bronchitis</i>	273
2.3.41. Chemische suffixen	273
2.3.42. Incidentele zaaknaamaanduidende suffixen	275
2.3.43. Niet-Germaanse wortels	277
2.3.43.1. Type <i>bioscoop</i>	277
2.3.43.2. Type <i>boektiek</i>	278
2.4. Diminutiefformatie	278
2.4.1. Denominale diminutieven	279
2.4.1.1. Type <i>streepje</i>	279
2.4.1.2. Type <i>voogdesje</i>	281
2.4.1.3. Type <i>houtje</i>	282
2.4.2. Type <i>zitje</i>	282
2.4.3. type <i>zoetje, blondje</i>	283
2.4.4. type <i>tientje</i>	283
2.4.5. type <i>uitje</i>	283
2.4.6. type <i>toetje</i>	284
2.4.7. type <i>twaalfuurtje</i>	284
3. ADJECTIVERENDE SUFFIXEN	284
3.1. Inleiding	284
3.1.1. Adjectivische buigingsverschijnselen	284
3.1.1.1. Buigings- <i>e</i> : type <i>groene</i>	284
3.1.1.2. Comparatief- en superlatiefformatie: type <i>groener, groenst</i>	286
3.1.1.3. Buigings- of genitief- <i>s</i> : type <i>groens</i>	288
3.1.2. Classificatie van de adjectiverende suffixen	289
3.2. De Germaanse adjectiverende suffixen	291
3.2.1. <i>-Baar</i>	291
3.2.1.1. Type <i>drinkbaar</i>	291
3.2.1.2. Type <i>vruchtbaar</i>	293
3.2.2. <i>-Lijk</i>	294
3.2.2.1. Type <i>erfelijk</i>	294
3.2.2.2. Type <i>goddelijk</i>	296

3.2.2.3.	Type <i>bangelijk</i>	297
3.2.2.4.	Type <i>vrolijk</i>	297
3.2.2.5.	Eigenschappen van <i>-(e)lijk</i> -adjectieven	298
3.2.3.	<i>-Zaam</i>	300
3.2.3.1.	Type <i>zwijgzaam</i>	300
3.2.3.2.	Type <i>deugdzaam, langzaam, moeizaam</i>	301
3.2.3.3.	Eigenschappen van <i>-zaam</i> -adjectieven	301
3.2.4.	<i>-Ig</i>	302
3.2.4.1.	Type <i>groenig</i>	302
3.2.4.2.	Type <i>houtig</i>	302
3.2.4.3.	Type <i>brommig</i>	303
3.2.4.4.	Type <i>dikbuikig</i>	304
3.2.4.5.	Type <i>heldhaftig</i>	305
3.2.4.6.	Type <i>zuinig</i>	305
3.2.4.7.	Eigenschappen van <i>-ig</i> -adjectieven	305
3.2.5.	<i>-Erig</i>	306
3.2.5.1.	Type <i>groenerig</i>	307
3.2.5.2.	Type <i>houterig</i>	307
3.2.5.3.	Type <i>bijterig</i>	308
3.2.5.4.	Type <i>dikbuikerig</i>	309
3.2.5.5.	Type <i>defterig</i>	309
3.2.5.6.	Eigenschappen van <i>-erig</i> -adjectieven	309
3.2.6.	<i>-Achtig</i>	310
3.2.6.1.	Type <i>groenachtig</i>	310
3.2.6.2.	Type <i>rotsachtig</i>	310
3.2.6.3.	Type <i>weigerachtig</i>	311
3.2.6.4.	Type <i>grotemensenachtig</i>	312
3.2.6.5.	Eigenschappen van <i>-achtig</i> -adjectieven	312
3.2.7.	<i>-Loos</i>	313
3.2.7.1.	Type <i>naamloos</i>	313
3.2.7.2.	Type <i>reddeloos, radioactiefloos, argeloos</i>	314
3.2.8.	<i>-En</i>	315
3.2.8.1.	Type <i>gouden</i>	315
3.2.9.	<i>-S</i>	315
3.2.9.1.	Type <i>Hegeliaans, mohammedaans</i>	316
3.2.9.2.	Type <i>Siegenbeeks, protestants, joods, slaafs</i>	317
3.2.9.3.	Type <i>zomers, werelds</i>	318
3.2.9.4.	Type <i>broeds</i>	318
3.2.9.5.	Type <i>bovengronds</i>	318
3.2.10.	<i>-Lijks</i>	319
3.2.10.1.	Type <i>wekelijks</i>	319
3.2.11.	<i>-Er</i>	319
3.2.11.1.	Type <i>dominicaner</i>	319
3.2.12.	<i>-Ling</i>	319
3.2.12.1.	Type <i>mondeling</i>	319

3.2.13. -End	320
3.2.14. Ge-...-d/t	324
3.2.14.1. Type <i>gespeeld, gekwetst</i>	324
3.2.14.2. Pseudo-deelwoorden: <i>gespierd, behuisd</i>	326
3.3. -Isch	328
3.3.1. Type <i>oceanisch, communistisch, morfologisch</i>	328
3.3.2. Type <i>kritisch</i>	330
3.3.3. Type <i>filmisch</i>	331
3.3.4. Type <i>notorisch</i>	331
3.4. Geografische adjectieven	331
3.4.1. Type <i>Amerikaans, Amsterdams</i>	331
3.4.2. Type <i>Aziatisch, Russisch, Belgisch, Attisch</i>	333
3.4.3. Type <i>Haarlemmer</i>	334
3.5. De niet-Germaanse adjectiverende suffixen	334
3.5.1. -Aal, -eel	334
3.5.1.1. Type <i>paradoxaal</i>	335
3.5.1.2. Type <i>experimenteel</i>	336
3.5.2. -Air, -oir	336
3.5.2.1. Type <i>elementair</i>	337
3.5.2.2. Type <i>obligatoir</i>	337
3.5.3. -Ief	338
3.5.3.1. Type <i>explosief, instinctief</i>	338
3.5.4. -Iek	339
3.5.4.1. Type <i>sympathiek</i>	339
3.5.5. -Eus	339
3.5.5.1. Type <i>complimenteus</i>	339
3.5.6. -Abel, -ibel	340
3.5.6.1. Type <i>acceptabel</i>	340
3.5.6.2. Type <i>suggestibel</i>	341
3.5.7. -Esk	341
3.5.7.1. Type <i>clownesk</i>	341
3.5.8. Incidentele adjectiverende suffixen	342
3.5.9. Niet-Germaanse wortels	343
3.5.9.1. Type <i>isomorf</i>	343
4. VERBALISERENDE SUFFIXEN	344
4.1. Inleiding	344
4.2. -El	345
4.2.1. Type <i>duikelen</i>	345
4.3. -Er	346
4.3.1. Type <i>spetteren</i>	346
4.4. -Ig	347
4.4.1. Type <i>stenigen</i>	347

4.5.	<i>-Eer</i>	348
4.5.1.	Morfologische types	348
4.5.1.1.	Type <i>produceren</i>	348
4.5.1.2.	Type <i>alarmeren</i>	349
4.5.1.3.	Type <i>selecteren</i>	350
4.5.2.	Morfofonologische variatie	350
4.5.2.1.	Varianten van <i>-eer</i>	350
4.5.2.2.	Variatie in de basis	351
5.	ADVERBIALE SUFFIXEN	352
5.1.	Inleiding	352
5.2.	<i>-Tjes</i>	352
5.2.1.	Type <i>bleekjes</i>	352
5.3.	<i>-Lijk</i>	353
5.3.1.	Type <i>hogelijk</i>	353
5.4.	<i>-Iter</i>	353
5.4.1.	Type <i>normaliter</i>	353
5.5.	<i>-Gewijs, -erwijs</i>	354
5.5.1.	Type <i>steekproefgewijs</i>	354
5.5.2.	Type <i>redelijkerwijs</i>	354
5.6.	<i>-Weg</i>	355
5.6.1.	Type <i>domweg</i>	355
5.7.	<i>-Halve</i>	355
5.7.1.	Type <i>ambtshalve</i>	355
5.8.	<i>-Waarts</i>	356
5.8.1.	Type <i>huiswaarts</i>	356

Hoofdstuk 4: Samenstelling

1.	INLEIDING	359
1.1.	De term 'samenstelling'	359
1.2.	Criteria om samenstellingen van woordgroepen te onderscheiden	360
1.2.1.	Interne onscheidbaarheid	360
1.2.2.	Accentuering	360
1.2.3.	Het linkerlid verliest syntactische en morfologische valentie	361
1.3.	Criteria om samenstellingen van derivaties te onderscheiden	362
1.4.	Samenstellingsvormen	364
1.4.1.	Endocentrische samenstellingen	364
1.4.2.	Exocentrische samenstellingen	364
1.4.3.	Copulatieve samenstellingen	364

1.4.4.	Gelexicaliseerde woordgroepen	365
1.4.5.	Reduplicatieve samenstellingen	365
1.5.	Syntactische/semantische relaties in endocentrische samenstellingen	366
1.6.	Samenstellende afleidingen	368
1.6.1.	De term 'samenstellende afleiding'	368
1.6.2.	Samenstellende afleiding vs. samenstelling op basis van een afleiding	368
1.7.	Productiviteit en recursiviteit	370
1.7.1.	Productiviteit	370
1.7.2.	Recursiviteit	371
1.8.	Hoofdstukindeling	372
2.	NOMINALE SAMENSTELLING	373
2.1.	Inleiding	373
2.1.1.	Hoofdigheid	373
2.1.2.	Accentuering	374
2.1.3.	Recursiviteit	375
2.1.4.	Formele eigenschappen van de samenstellende delen	376
2.1.5.	Tussenklanken, truncatie en klankveranderingen	378
2.1.5.1.	Tussenklanken	378
2.1.5.2.	Truncatie	380
2.1.5.3.	Klankveranderingen	380
2.2.	Endocentrische N+N-samenstellingen	380
2.2.1.	Semantische relaties	381
2.2.1.1.	Subject-relatie: type <i>kleuterpraat, haaruitval, persvrijheid</i>	381
2.2.1.2.	Direct-object-relatie: type <i>schoenmaker, gelddief</i>	382
2.2.1.3.	Doel-relatie: type <i>vrijheidstrijder, bloembak</i>	383
2.2.1.4.	Oorzaak-relatie: type <i>gasontploffing, stormschade</i>	384
2.2.1.5.	Locatief-relatie: type <i>wadloper, tuinfeest</i>	384
2.2.1.6.	Tempus-relatie: type <i>herfstwandeling, ochtendkrant</i>	385
2.2.1.7.	Instrumentalis-relatie: type <i>messteek, lipklank</i>	385
2.2.1.8.	Vergelijking-relatie: type <i>poedersnieuw, bombrief</i>	385
2.2.1.9.	Geheel-deel-relatie: type <i>boomtak</i>	386
2.2.1.10.	Deel-geheel-relatie: type <i>appelboom</i>	387
2.2.1.11.	Gelexicaliseerde relaties	387
2.2.2.	Accentuering	388
2.2.2.1.	Type <i>húisdeur, húsdeursleutel</i>	388
2.2.2.2.	Type <i>stadhúis, wereldúurrecord</i>	389
2.3.	Endocentrische A+N-samenstellingen	390
2.3.1.	Semantische relaties	390
2.3.1.1.	Type <i>zoethout</i>	391
2.3.1.2.	Type <i>speciaalzaak</i>	391
2.3.1.3.	Type <i>sneltekenaar</i>	391
2.3.1.4.	Type <i>grootvader</i>	391
2.3.2.	Accentuering	392

2.4. Endocentrische V+N-samenstellingen	392
2.4.1. Semantische relaties	392
2.4.1.1. Subject-relatie: type <i>waakhond, valbijl</i>	392
2.4.1.2. Direct-object-relatie: type <i>drinkyoghurt</i>	393
2.4.1.3. Doel-relatie: type <i>drinkwater</i>	393
2.4.1.4. Oorzaak-relatie: type <i>kooklucht</i>	394
2.4.1.5. Locatief-relatie: type <i>speelweide</i>	394
2.4.1.6. Tempus-relatie: type <i>visseizoen</i>	394
2.4.1.7. Instrumentalis-relatie: type <i>schepnet</i>	394
2.4.1.8. Gelexicaliseerde relaties	394
2.4.2. Accentuering	395
2.5. Endocentrische Telw+N-samenstellingen	395
2.5.1. Eigenschappen van telwoorden	395
2.5.1.1. Hoofdtelwoorden	395
2.5.1.2. Rangtelwoorden	396
2.5.2. Complexe nomina met een telwoord als linkerlid	396
2.5.2.1. Type <i>tweeklank</i>	396
2.5.2.2. Type <i>driewieler</i>	397
2.6. Endocentrische P+N-samenstellingen	397
2.6.1. Type <i>bijkeuken</i>	397
2.7. Endocentrische Adv+N-samenstellingen	398
2.7.1. Type <i>heenweg</i>	398
2.8. Formeel samengestelde substantieven: pseudo-samenstellingen	399
2.8.1. Type <i>antwoord</i>	400
2.8.2. Type <i>eerbied</i>	400
2.8.3. Type <i>aalmoes, oorlog, arbeid</i>	401
2.8.4. Eigenschappen van pseudo-samenstellingen	402
2.9. Tussenklanken	402
2.9.1. Inleiding	402
2.9.2. N+N-samenstellingen	403
2.9.2.1. Tendensen bij N+N-samenstellingen	403
2.9.2.2. Type <i>hondehok</i>	404
2.9.2.3. Type <i>landskampioen</i>	404
2.9.2.4. Type <i>moederskind</i>	405
2.9.2.5. Type <i>hongersnood</i>	405
2.9.2.6. Type <i>rundergehakt</i>	405
2.9.2.7. Type <i>goederentrein</i>	406
2.9.2.8. Type <i>kalfsvlees</i>	406
2.9.2.9. N-samenstellingen met een gesuffigeerde N als linkerlid	406
2.9.2.10. N-samenstellingen met een geprefigeerde N als linkerlid	407
2.9.2.11. Drieledige nominale samenstellingen	408
2.9.3. A+N-samenstellingen	409
2.9.3.1. Type <i>hogeschóol, wíttebrood</i>	409
2.9.4. V+N-samenstellingen	409
2.9.4.1. Type <i>scheidrecht, hebbedingetje</i>	409

2.10. Klankverandering en truncatie	409
2.10.1. Klankverandering	410
2.10.1.1. Type <i>aardappel</i>	410
2.10.1.2. Type <i>glijbaan, scheikunde</i>	410
2.10.1.3. Type <i>godendrank, scheepvaart</i>	411
2.10.2. Truncatie	411
2.10.2.1. Type <i>hersenpan</i>	411
2.10.2.2. Type <i>linkerbeen</i>	411
2.11. Exocentrische nominale samenstellingen	412
2.11.1. Type <i>dikbuik</i>	413
2.11.2. Type <i>geldwolf</i>	413
2.11.3. Type <i>zeurpiet</i>	414
2.12. Copulatieve samenstellingen	414
2.12.1. Type <i>geneesheer-directeur</i>	414
2.12.2. Type <i>proces-verbaal, luitenant-admiraal</i>	415
2.13. Gelexicaliseerde woordgroepen	416
2.13.1. Type <i>hansworst</i>	416
2.13.2. Type <i>lelijke eend</i>	417
2.13.3. Type <i>derde wereld</i>	417
2.13.4. Type <i>flapuit</i>	418
2.13.5. Type <i>haantjepik</i>	419
2.13.6. Overige types	419
2.14. Nominale samenstellingen met een woordgroep als linkerlid	419
2.14.1. Type <i>oudemannenhuis</i>	420
2.14.2. Type <i>twaaalfmijlszone</i>	421
2.14.3. Type <i>onderwatercamera</i>	421
2.14.4. Type <i>kat-en-muisspel, gooi-en-smijtfilm</i>	421
2.14.5. Type <i>maag-darmkanaal, zit-slaapkamer</i>	422
2.14.6. Type <i>huis-aan-huisblad</i>	423
2.14.7. Type <i>blijf-van-mijn-lijfhuis</i>	423
2.14.8. Type <i>blij-dat-ik-rij-campagne</i>	424
2.14.9. Type <i>god-is-dood-theologie</i>	424
3. ADJECTIVISCHE SAMENSTELLING	424
3.1. Inleiding	424
3.1.1. Hoofdigheid	425
3.1.2. Accentuering	425
3.1.3. Recursiviteit	425
3.1.4. Formele eigenschappen van de samenstellende delen	425
3.1.5. Tussenklanken	426
3.2. N+A-samenstellingen	427
3.2.1. Semantische relaties	427
3.2.1.1. Vergelijking-relatie: type <i>boterzacht</i>	428
3.2.1.2. Versterkende relatie: type <i>broodnuchter</i>	428

3.2.1.3.	N+Tegenwoordig Deelwoord: type <i>woningzoekend</i>	429
3.2.1.4.	N+Voltooid Deelwoord: type <i>handgeweven</i>	429
3.2.1.5.	De betekenisrelatie 'A-Prepositie-N'	429
3.2.2.	Accentuering	431
3.2.2.1.	Type <i>doodziek</i>	431
3.2.2.2.	Type <i>zéeziek</i>	431
3.3.	A+A-samenstellingen	432
3.3.1.	Semantische relaties	432
3.3.1.1.	Type <i>donkerblond, stomdronken</i>	432
3.3.2.	Accentuering	433
3.4.	V+A-samenstellingen	433
3.4.1.	Semantische relaties	433
3.4.1.1.	Type <i>fonkelnieuw</i>	433
3.4.1.2.	Type <i>smoorverliefd</i>	434
3.4.1.3.	Type <i>spilziek</i>	434
3.4.2.	Accentuering	434
3.5.	Telw+A-samenstellingen	434
3.5.1.	Type <i>driedimensionaal</i>	434
3.6.	P+A-samenstellingen	434
3.6.1.	Semantische relaties	434
3.6.1.1.	Type <i>doornat, intriest</i>	434
3.6.1.2.	Type <i>overgelukkig</i>	435
3.6.1.3.	Type <i>bovenmenselijk</i>	435
3.7.	Adv+A-samenstellingen	435
3.8.	Overige vormen van adjectivische samenstelling	436
3.8.1.	Type <i>allerbest</i>	436
3.8.2.	Pseudo-samenstellingen: type <i>tjokvol</i>	436
3.9.	Tussenklanken	437
3.9.1.	Inleiding	437
3.9.2.	Type <i>mijlenver</i>	438
3.9.3.	Type <i>hondsmoe</i>	438
3.9.4.	Type <i>ezelsdom</i>	438
3.9.5.	Type <i>doodsbang</i>	438
3.9.6.	Type <i>kinderrijk</i>	438
3.10.	Copulatieve adjectivische samenstellingen	439
4.	VERBALE SAMENSTELLING	440
4.1.	Inleiding	440
4.1.1.	Verbale samenstelling versus samenkoppeling	440
4.1.2.	Hoofdigheid	441
4.1.3.	Vervoeging	442
4.1.4.	Productiviteit	443
4.1.5.	Accentuering	443
4.1.6.	Recursiviteit	443

4.1.7.	Formele eigenschappen van de afzonderlijke leden	443
4.1.8.	Tussenklanken	444
4.1.9.	Indeling van de verbale samenstellingen	444
4.2.	Verbale samenstellingen met een N als linkerlid	445
4.2.1.	Type <i>stofzuigen</i>	445
4.2.2.	Type <i>muilkorven</i>	445
4.2.3.	Type <i>blokfluiten</i>	446
4.2.4.	Type <i>raadplegen</i>	446
4.3.	Verbale samenstellingen met een A als linkerlid	446
4.3.1.	Type <i>fijnproeven</i>	446
4.3.2.	Type <i>blinddoeken</i>	446
4.3.3.	Type <i>kortwieken</i>	447
4.3.4.	Type <i>gekscheren</i>	447
4.4.	Verbale samenstellingen met een V als linkerlid	447
4.4.1.	Type <i>zweefvliegen</i>	447
4.4.2.	Type <i>stampvoeten</i>	448
4.4.3.	Type <i>sjoelbakken</i>	449
4.4.4.	Type <i>schaterlachen</i>	449
4.4.5.	Type <i>druipneuzen</i>	449
4.5.	Overige verbale samenstellingen	449
4.5.1.	Recente Engelse ontleningen: type <i>carpoolen</i>	449
4.5.2.	Pseudo-samenstellingen: type <i>bamzaaien, slijkflooien, rampetampen</i>	450
4.6.	Tussenklanken	450
4.6.1.	Type <i>tandenknarsen</i>	450
4.6.2.	Type <i>spelevaren</i>	451
4.6.3.	Type <i>trekkebekken</i>	451
5.	REDUPLICATIEVE SAMENSTELLING	451
5.1.	Inleiding	451
5.2.	Reduplicatie	452
5.2.1.	Type <i>klop-klop</i>	452
5.2.2.	Type <i>wipwap</i>	452
5.2.3.	Type <i>ietsiepietsie</i>	452
<hr/>		
	Appendix: Woordvorming in het Nederlands: een schematisch overzicht	457
	Index	491
	Bibliografie	515

Voorwoord

In zijn vergelijkende studie over het Engelse en Duitse negatie-prefix *un-* en het Nederlandse *on-* zegt Schaffer (1978:1):

"...we have quite adequate coverage of the combination of this prefix with adjectives in German and English. No such article or monograph seems to have investigated its use with adjectives in Dutch, and it is regrettable that there is no standard work on Dutch word formation."

Het onderhavige boek stelt zich ten doel om deze lacune op het gebied van de Nederlandse woordvorming, meer dan een decennium later, op te vullen. We willen met deze studie een zo volledig mogelijk beeld geven van het morfologisch systeem van het Moderne Nederlands. Dat wil zeggen, dit *Morfologisch Handboek* beoogt een beschrijving te geven van de morfologische structuur van gelede woorden en het wil een beschrijving geven van de morfologische procédés of processen met behulp waarvan dergelijke woorden gevormd worden.

Als we hier spreken over het Moderne Nederlands, dan bedoelen we hiermee in eerste instantie het Standaard Nederlands. De reden voor deze keuze is dat wij, de auteurs, sprekers zijn van deze variëteit. Als we echter de beschikking hadden over gegevens over Vlaamse varianten c.q. verschillen tussen de Nederlandse en de Vlaamse variëteit, dan hebben we hiervan melding gemaakt. Prof. dr. J. Taeldeman is in het merendeel van de gevallen zo vriendelijk geweest om zijn gegevens aan ons ter beschikking te stellen, waarvoor onze dank.

Aan de stelling dat gelede woorden morfologische structuur hebben en gevormd worden via woordvormingsprocessen, ligt reeds een zekere mate van theorievorming ten grondslag, aangezien de interne morfologische structuur van woorden niet afleidbaar is uit het spraaksignaal. Afgezien van basisaannames als de bovenstaande, willen we in dit boek zoveel als mogelijk observaties en generalisaties over de Nederlandse morfologie verwoorden in theorie-neutrale termen. Mede hierbij hebben we ons in belangrijke mate laten inspireren door H. Marchands imposante beschrijving van de Engelse morfologie *The Categories and Types of present-Day English Word Formation* uit 1969.

Bij het schrijven hebben we drie soorten lezers voor ogen gehad, namelijk taalkundigen, taalkundig-geschoolde docenten en taalkunde-studenten. Zij kunnen dit boek gebruiken als naslagwerk en als hulpmiddel bij het verzamelen van literatuur over de Nederlandse morfologie.

Hoewel we ons kunnen voorstellen dat niet-taalkundig geschoolden eveneens geïnteresseerd zijn in de structuur van Nederlandse woorden, is dit boek noch een inleiding in de taalkunde noch een inleiding in de morfologie. We hebben er naar gestreefd om termen en begrippen wel zo veel als mogelijk te verklaren op de daarvoor geëigende plaatsen, maar desondanks veronderstellen we een bepaalde hoeveelheid taalkundige basiskennis bij het beoogde lezerspubliek. Deze kennis kan onder meer opgedaan worden in algemene inleidingen en grammatica's op het gebied van Nederlandse taalkunde. Voor hen die behoefte hebben aan de noodzakelijke basiskennis, hebben we in een afzonderlijke bibliografie aan het eind van dit boek een aantal publikaties opgenomen die voor dit doel gebruikt kunnen worden.

De werkzaamheden hebben plaatsgevonden onder auspiciën van het *Instituut voor Nederlandse Lexicologie* te Leiden, welk instituut in de jaren tachtig het initiatief heeft genomen tot het samenstellen van een *Morfologisch Handboek van het Nederlands*. Aanvankelijk waren hiermee medewerkers

belast, die daarnaast nog andere werkzaamheden bij het INL verrichtten. Op grond van gewijzigde omstandigheden besloot het bestuur, hiervoor een functionaris van buiten het Instituut aan te trekken. Desgevraagd verleende het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen financiële steun voor dit project. Zonder deze 'doelsubsidie' uit het begrotingsartikel voor "Stimulering en coördinatie van onderzoek in de alfa- en gammawetenschappen" had het *Morfologisch Handboek* niet kunnen verschijnen. De feitelijke werkzaamheden hebben een aanvang genomen per 1 januari 1986. Vanaf deze datum tot 1 april 1987 heeft mevrouw dr. M.T.G. Trommelen de delen over nominaliserende en verbaliserende suffigering verzorgd. Na een korte onderbreking zijn de delen over prefigering, samenkoppeling, adjectiverende suffigering, adverbiale suffigering en samenstelling, als mede de introductie vanaf 1 april 1988 geschreven door dr. W.G. de Haas, terwijl mevrouw Trommelen als "supervisor" en kritische begeleider betrokken is gebleven bij de voltooiing van dit *Morfologisch Handboek*.

Vanaf het allereerste begin is een vaste begeleidings- en leescommissie betrokken geweest bij de totstandkoming en voortgang van dit boek. Deze commissie stond onder voorzitterschap van prof. dr. P.G.J. van Sterkenburg en bestond uit prof. dr. G.E. Booij, prof. dr. A. Sassen, prof. dr. H. Schultink, prof. dr. J. Taeldeman en prof. dr. M.C. van den Toorn. De leden van deze commissie hebben één of meerdere voorlopige versies van onderdelen van het *Morfologisch Handboek* van hun kritische op- en aanmerkingen voorzien. We willen hen hier hartelijk dank zeggen voor hun inzet, wetenschappelijke attitude en de vele waardevolle suggesties waarmee wij ons voordeel hebben gedaan. Hun inbreng impliceert vanzelfsprekend niet, dat zij auteursverantwoordelijkheid dragen voor het eindprodukt als zodanig.

We willen ook de directie van het *Onderzoeksinstituut voor Taal en Spraak* van de Rijksuniversiteit Utrecht bedanken voor het belangeloos ter beschikking stellen van een werkruimte en de benodigde faciliteiten vanaf april 1988. Voorts willen we onze naaste collega-taalkundigen P. Ackema, J. Don, M. Everaert, J. Frijn, R. Kager, L. Menert, A. Neeleman, E. Ruys, J. Schipper, M. Schoorlemmer, E. Visch, F. Weerman en W. Zonneveld bedanken voor het verschaffen van welgevormdheidsoordelen, het verschaffen van relevante literatuurverwijzingen en bovenal voor het creëren van een stimulerende wetenschappelijke omgeving. In het bijzonder noemen we op deze plaats Lisan van Beurden †, mede vanwege het feit dat de secties over verbale prefigering voor een deel gebaseerd zijn op haar onvoltooid gebleven werk en de met haar gevoerde discussies.

Hoewel we gestreefd hebben naar het geven van een zo volledig mogelijk beeld van het morfologisch systeem van het Nederlands, wil dit geenszins zeggen dat hiermee het laatste woord over de Nederlandse morfologie gezegd is. We spreken hier de wens uit dat dit boek een bijdrage zal gaan leveren aan een intensivering van het morfologisch onderzoek. We zouden het dan ook bijzonder op prijs stellen als u, als gebruiker, commentaar, aanvullingen en suggesties voor verbetering via de uitgever of via het *Instituut voor Nederlandse Lexicologie* aan ons kenbaar zou willen maken.

Leiden/Utrecht, januari 1992

W.G. de Haas

M. Trommelen

Gebruikte symbolen

Taalkundige conventies

*	voor een woord, woordgroep of zin duidt een ongrammaticale constructie aan of het duidt aan dat een bepaald woord niet geattesteerd is
?	voor een woord, woordgroep of zin duidt aan dat het onduidelijk is of deze constructie grammaticaal is
√	voor een klanksequentie duidt een mogelijk, maar niet-zelfstandig voorkomend woord aan. We gebruiken hiervoor de term 'wortel'
˘	boven een vocaal duidt aan dat deze vocaal het hoofdaccent draagt
˙	boven een vocaal duidt aan dat deze vocaal het nevenaccent draagt
//	geven fonologische representaties aan
[]	geven fonetische representaties aan
{ }	geven verzameling aan
CV	geeft een sequentie van een consonant (of medeklinker) plus een vocaal (of klinker) aan
V:	geeft een lange vocaal aan
A	geeft een adjectief aan
Adv	geeft een adverbium of bijwoord aan
N	geeft een nomen of substantief aan
P(rep)	geeft een prepositie of voorzetsel aan
Telw	geeft een telwoord aan
V	geeft een verbum of werkwoord aan
XP	geeft een woordgroep aan

Vocalen

<i>symbol</i>	<i>als in</i>	<i>symbol</i>	<i>als in</i>	<i>symbol</i>	<i>als in</i>
ɑ	bad	a:	kaal	ɑ:	boudoir
ɛ	bed	e:	keel	ɛ:	gêne
ɪ	pit	i:	kiel	∅	oeuvre
o	pot	o:	kool	ə	de
ʌ	mus	u:	koek		
ɛi	bij	ö:	beuk		
ʌü	buil	ü:	kuur		
ɑʌ	koud				

Consonanten

<i>symbol</i>	<i>als in</i>	<i>symbol</i>	<i>als in</i>	<i>symbol</i>	<i>als in</i>
p	<i>pak</i>	f	<i>fat</i>	m	<i>mat</i>
b	<i>bak</i>	v	<i>vat</i>	n	<i>nat</i>
t	<i>tak</i>	s	<i>sap</i>	ŋ	<i>ring</i>
d	<i>dak</i>	z	<i>zat</i>	l	<i>lat</i>
k	<i>kat</i>	ɣ	<i>gal</i>	r	<i>rat</i>
p ^j	<i>pjotr</i>	χ	<i>lach</i>	w	<i>wat</i>
c	<i>tjilp</i>	ž	<i>jacquet</i>	j	<i>jat</i>
k ^j	<i>kjelt</i>			h	<i>hak</i>

Introductie

Hoofdstuk 1: Introductie

1. *Terminologische distincties*

In deze sectie gaan we in op de betekenis van de term 'morfologisch woord' of kortweg 'woord' (sectie 1.1.) en we formuleren de criteria op basis waarvan gelede woorden kunnen worden onderscheiden van ongelede woorden (sectie 1.2.). Vervolgens gaan we in sectie 1.3. in op de vraag welke taaleenheden het object van onderzoek vormen en wat de consequenties van deze keuze zijn voor de definitie van het begrip 'morfologie'. In sectie 1.4. gaan we vervolgens in op het begrip 'allomorfie' en in sectie 1.5. introduceren we de distinctie tussen Germaanse en niet-Germaanse woorden.

1.1. DE TERM 'MORFOLOGISCH WOORD'¹

Vragen als: wat is een woord? en hoe kan een woord herkend worden? zijn allesbehalve triviaal. Het beantwoorden van deze vragen is echter niet alleen belangrijk, maar ook in allerlei opzichten problematisch. De definitie die we hier hanteren voor de term 'morfologisch woord' stelt ons in staat, althans voor wat betreft het Nederlands, om woorden te onderscheiden van (a) taaleenheden die kleiner zijn dan een woord, d.w.z. taaleenheden die slechts in combinatie met andere taaleenheden een woord kunnen vormen en (b) taaleenheden die groter zijn dan een woord, d.w.z. taaleenheden waarin meerdere woorden gecombineerd zijn tot een eenheid.

Met de term 'morfologisch woord' duiden we een taaleenheid van vorm en betekenis aan die zelfstandig functioneert in een zin en in deze syntactische constructie geïsoleerd en verplaatst, maar niet intern gescheiden kan worden. In de zin *vader roept zijn kinderen* kunnen vier woorden geïsoleerd worden (*vader, roept, zijn* en *kinderen*), aangezien zij behalve in de gegeven volgorde ook kunnen voorkomen in de volgorde *roept vader zijn kinderen* en *zijn kinderen roept vader*. In ons voorbeeld gedragen *zijn* en *kinderen* zich in veel opzichten op dezelfde wijze als bijv. *vader*. Toch vormen *zijn* en *kinderen*, in tegenstelling tot gelede woorden als *fietswiel* en *onjuist*, geen woord, maar een woordgroep. De reden hiervoor is dat *zijn* en *kinderen* gescheiden kunnen worden door een ander woord of woordgroep (*zijn jonge kinderen, zijn al te levenslustige kinderen*). Dit is echter onmogelijk in het geval van gelede woorden als *fietswiel* en *onjuist*.

Een tweede karakteristieke eigenschap van woorden is dat er één lettergreep is waarop het hoofdaccent valt, terwijl er in woordgroepen meerdere hoofdaccenten aanwezig kunnen zijn. Vergelijk: *bálpen, interessánt, agénda* en *tékening* met *híj máakt met zijn bálpen een interessánte tékening in zijn agénda*. We wijzen er wel op dat bepaalde functiewoorden, als bijv. het lidwoord *de*, slechts bij contrastief gebruik beklemtoond worden. Of dergelijke functiewoorden ook inderdaad woorden zijn of clitica laten we hier in het midden.²

Uit de definitie van 'morfologisch woord' valt onder meer op te maken dat we hier te maken hebben met een eenheid van vorm en betekenis. Klankcombinaties als /ra:m/ en /tʌün/ vormen een woord, aangezien aan beide een betekenis gekoppeld is die we hier gemakshalve weergeven als resp. 'RAAM' en 'TUIN'; betekenissen die specifiek zijn voor deze klankcombinaties. Deze betekenissen zijn

¹Zie o.a. Sapir (1921), Bloomfield (1926), Reichling (1935), De Groot (1945, 1948), Schultink (1962), Marchand (1969), Matthews (1974), De Vries (1975), Aronoff (1976), Uhlenbeck (1980), Selkirk (1982), Geerts et al. (1984:20), Van Santen (1985), Di Sciullo & Williams (1987) en Spencer (1991).

²Voor analyses van clitizatie verwijzen we o.a. naar Berendsen (1983, 1985, 1986) en Booij (1985b).

bijv. niet gekoppeld aan de klankcombinaties /ram/, /ro:m/, /na:m/, /pʌün/ en /tʌüs/. De klankcombinaties /pa:m/, /zʌün/, /ra:mk/ en /tʌünp/ vormen daarentegen geen morfologische woorden, aangezien hieraan geen betekenis gekoppeld is. Toch is het niet juist om *paam*, *zuin*, *raamk* en *tuinp* op één lijn te plaatsen. De klankcombinaties /pa:m/ en /zʌün/ voldoen in tegenstelling tot /ra:mk/ en /tʌünp/ aan alle eisen die de fonologie van het Nederlands aan de structuur van een fonologisch woord stelt.³ Fonologisch welgevormde woorden mogen opgebouwd zijn uit de sequentie consonant-lange vocaal-consonant, maar er zijn geen fonologisch welgevormde woorden eindigend op de consonantsequenties /mk/ en /np/ (= nasaal gevolgd door een niet homorgane obstruent). Fonologisch gezien is er dus geen verschil tussen /ra:m/ en /tʌün/ enerzijds en /pa:m/ en /zʌün/ anderzijds, maar wel tussen de eerste twee en /ra:mk/ c.q. /tʌünp/. Om uitdrukking te geven aan deze verschillen introduceren we de volgende terminologische distincties:

- (i) Voor klankcombinaties als /ra:m/, /tʌün/ etc. reserveren we de term '(morfologisch) woord'. Hiermee wordt bedoeld dat zij een fonologisch woord zijn waaraan een betekenis gekoppeld is.
- (ii) Voor klankcombinaties als /pa:m/, /zʌün/ etc. reserveren we de term 'wortel' (of 'mogelijk ongeleed woord'). Hiermee wordt bedoeld dat /pa:m/ en /zʌün/ fonologische woorden zijn waaraan geen betekenis gekoppeld is. Wortels duiden we in het vervolg aan met het symbool √ (*√paam*, *√zuin*).
- (iii) Klankcombinaties als /ra:mk/, /tʌünp/ etc. zijn geen fonologische woorden en dus ook geen morfologische woorden. We duiden onwelgevormde combinaties in het vervolg aan met het symbool * (**raamk*). Dit symbool gebruiken we niet alleen voor fonologisch en ook anderszins morfologisch onwelgevormde combinaties, maar ook voor syntactisch onwelgevormde combinaties.

Een tweede aspect van de definitie van een morfologisch woord is 'interne onscheidbaarheid', d.w.z. klanken en woorddelen nemen een vaste plaats en volgorde in. We kunnen hierbij een onderscheid maken tussen fonologische integriteit, morfologische integriteit en lexicale of syntactische integriteit.

- (i) fonologische integriteit: voor de koppeling van het betekenisaspect 'RAAM' aan het woord *raam* is het cruciaal dat de plaats en de volgorde van de klanken /r/-/a:/-/m/ vastliggen.
- (ii) morfologische integriteit: voor de koppeling van het betekenisaspect 'groente voor de soep' aan het woord *soepgroente* is het cruciaal dat de plaats en de volgorde van de woorddelen *soep* en *groente* vastliggen.
- (iii) lexicale of syntactische integriteit: geen enkele syntactische operatie of conditie mag exclusief refereren aan delen van een woord. Dit betekent dat woorden syntactische atomen zijn waarvan de interne structuur onzichtbaar is.⁴

Ter verduidelijking gaan we kort in op de belangrijke effecten van lexicale integriteit. In woorden als *fietswiel* kan bijv. het deel *fiets* niet verplaatst of bevraagd worden:

³ Zie o.a. Trommelen (1983), Van der Hulst (1984) en Kager & Zonneveld (1986).

⁴ Zie voor de term 'lexicale integriteit' o.a. Lapointe (1980), Di Sciullo & Williams (1987), Booij (1990) en Spencer (1991).

hij verzamelt fietswielen

**fiets_i verzamelt hij [-wielen]*

**wat_i verzamelt hij [-wielen]*

en bovendien kunnen anaforische regels niet refereren aan het woorddeel *fiets*. Dat wil zeggen dat in de zin *hij verzamelt fietswielen en hij bewaart ze op zolder* het pronomen *ze* niet verwijst naar *fiets*, maar naar *fietswiel*. Anders gezegd, hij bewaart geen fietsen op zolder, maar fietswielen.

Met behulp van de eis van lexicale integriteit kunnen gelede woorden normaliter onderscheiden worden van woordgroepen, maar dit wil niet zeggen dat constructies die de vorm hebben van een woordgroep geen woordachtige eigenschappen kunnen hebben. Een constructie als *lelijke eend* is een woordgroep (cf. *de lelijke jonge eend*), maar deze constructie wordt ook als vaste verbinding gebruikt ter aanduiding van een soort auto ('*Citroën Deux Chevaux*'). In deze betekenis heeft de constructie *lelijke eend* woordachtige kenmerken. Zo kan zij, in tegenstelling tot normale A+N-woordgroepen, voorafgegaan worden door een adjectief met een betekenis die tegengesteld is aan die van *lelijk* (*zij rijden in een mooie lelijke eend*) en bevraging is uitgesloten (**hoe_i rijden zij in een -_i eend*). Hetzelfde geldt voor samengestelde woorden als *zwartboek* (*zij presenteerden het witte zwartboek* en **hoe_i presenteerden zij het [-boek]*).⁵

De eis van lexicale integriteit maakt het deels onmogelijk om constructies als *achterhouden*, *goedkeuren* en *pianospelen* als woorden te karakteriseren, aangezien zij geen ondoordringbare eenheid vormen (*hij zal het goedkeuren* vs. *hij keurt het goed*, *hij heeft het goedgekeurd*). Toch hebben zij bepaalde eigenschappen met gelede woorden gemeen. Zo kan *goed* bijv. niet gemodificeerd worden met een adverbium als *zeer* (*een goed boek* naast *een zeer goed boek*) en het kan niet gevolgd worden door een buigings-*e* (*het boek is goed* vs. *het goede boek*) in constructies die voldoen aan de definitie van een woord, zoals *goedheid* (**zeer goedheid*, **goedeheid*) en *goedzak* (**zeer goedzak*, **goedezak*), en in constructies als *goedkeuren* die niet aan die definitie voldoen (**zeer goedkeuren*, **goedekeuren*). Bovendien kan *goed* niet bevragd worden door middel van *hoe* (**hoe_i [-, keurt] hij de auto?*).⁶

Door de aan woorden gestelde eis van lexicale integriteit kunnen constructies als *lelijke eend* en *goedkeuren* niet als woorden aangemerkt worden, maar omgekeerd, ligt een karakterisering als woordgroep eveneens niet voor de hand, aangezien zij ook allerlei woordachtige eigenschappen vertonen. Om uitdrukking te geven aan het feit dat de tweedeling woord vs. woordgroep niet adequaat is, gebruiken we voor constructies als *lelijke eend* en *goedkeuren* in het vervolg resp. de termen 'gelexicaliseerde woordgroep' en 'samenkoppeling'. Bovendien zullen we in het verlengde hiervan aannemen dat gelexicaliseerde woordgroepen met behulp van syntactische regels gevormd worden, terwijl samenkoppelingen met behulp van morfologische regels gevormd worden (zie hoofdstuk 2, sectie 6. waar we uitvoerig ingaan op de vraag waarom we samenkoppeling als een morfologisch procédé opvatten).

1.2. ONGELEDE EN GELEDE WOORDEN⁷

In de voorgaande subsectie hebben we voor het Nederlands gedefinieerd wat een woord is en aangegeven hoe woorden kunnen worden onderscheiden van taaleenheden die groter c.q. kleiner zijn

⁵ Zie o.a. De Groot (1945), Kooij (1968) en Visch (1989).

⁶ Zie o.a. De Vries (1975).

⁷ Zie o.a. Reichling (1935), De Groot (1948), Schultink (1962), Uhlenbeck (1980), Geerts et al. (1984:24-26), Van Santen (1985) en Spencer (1991).

dan een woord. In deze sectie wordt een poging ondernomen om ongelede en gelede woorden van elkaar te onderscheiden. Bovendien zullen we verschillende klassen gelede woorden onderscheiden.

In woorden van het type *raam* is het verband tussen de fonologische vorm en de betekenis arbitrair en er is dus geen enkele correspondentie aan te wijzen tussen het betekenisaspect 'RAAM' en de klankcombinatie /ra:m/. Het verband tussen vorm en betekenis berust op afspraken of conventies en de klankcombinaties met behulp waarvan uitdrukking gegeven wordt aan het betekenisaspect 'RAAM' verschillen van taal tot taal: *window* (Engels), *fenêtre* (Frans) en *okno* (Russisch). Dit geldt niet per definitie voor alle woorden. In woorden van het type *fietswiel*, *voogdes* en *ondiep* is het verband tussen vorm en betekenis niet volstrekt arbitrair.

De betekenis van het woord *fietswiel* is niet volstrekt arbitrair, aangezien het betekenisaspect 'wiel van een fiets' tot op zekere hoogte afleidbaar is uit de betekenisaspecten 'FIETS' en 'WIEL' die gekoppeld zijn aan resp. /fi:ts/ en /wi:l/. De vormen *fiets* en *wiel* voldoen evenals *fietswiel* aan de definitie van een woord. Om het verschil in de vorm-betekenis-correspondentie tussen *fiets* en *wiel* enerzijds en *fietswiel* anderzijds tot uitdrukking te brengen, duiden we woorden van het laatstgenoemde type aan als 'samenstellingen' (of 'composita'), zie hoofdstuk 4, sectie 1.1. voor een definitie van 'samenstelling'.

In woorden van het type *voogdes* en *ondiep* is er eveneens een niet volstrekt arbitrair verband tussen de vorm en de betekenis, hoewel dit verband van een andere aard is dan in samenstellingen. In *voogdes* correspondeert de klankcombinatie /vo:ɣd/ met het betekenisaspect 'VOOGD' en /ɛs/ met het betekenisaspect 'vrouwelijk' en in *ondiep* correspondeert /di:p/ met het betekenisaspect 'DIEP' en /On/ met het betekenisaspect 'ontkenning'. Het verschil met samenstellingen is dat de klankcombinaties /ɛs/ en /On/ niet zelfstandig kunnen functioneren in een zin en dus geen woorden zijn. De betekenis van de klankcombinaties /ɛs/ en /On/ is dan ook niet onmiddellijk uit de context afleidbaar. De betekenis van *-es* en *on-* kan achterhaald worden door de paren *voogd-voogdes* en *diep-ondiep* te vergelijken met overeenkomstige paren (*prins-prinses*, *leraar-lerares* etc.; *juist-onjuist*, *zeker-onzeker* etc.). Voor dergelijke klankcombinaties reserveren we resp. de termen 'suffix' en 'prefix' en generaliserend duiden we prefixen en suffixen te zamen aan als 'affixen'. Het procédé met behulp waarvan morfemen en affixen verbonden worden tot gelede woorden noemen we 'afleiding' of 'derivatie'. Voor definities van de termen 'prefigering' en 'suffigering' verwijzen we naar resp. hoofdstuk 2 (sectie 1.1.1.) en hoofdstuk 3 (sectie 1.1.).

We hebben nu een eerste criterium gegeven op basis waarvan ongelede en gelede woorden van elkaar verschillen. In ongelede woorden is het verband tussen vorm en betekenis volstrekt arbitrair, terwijl gelede woorden moeten voldoen aan de voorwaarde dat een bepaald vormaspect constant correspondeert met een bepaald betekenisaspect en het verband tussen vorm en betekenis is hierdoor niet volstrekt arbitrair. De vraag is nu of deze voorwaarde een noodzakelijke voorwaarde is. Voor we nader ingaan op deze vraag, introduceren we allereerst een nieuwe terminologische distinctie.

In de gelede woorden *fietswiel*, *voogdes* en *ondiep* hebben we de delen *fiets*, *wiel*, *voogd*, *diep*, *-es* en *on-* geïsoleerd en ter aanduiding van deze woorddelen gebruiken we in het vervolg de term 'morfeem'. Een morfeem dat zelfstandig kan functioneren noemen we een 'vrij morfeem' (veelal is een vrij morfeem tevens een woord) en een morfeem dat uitsluitend in combinatie met een ander morfeem een woord kan vormen noemen we een 'gebonden morfeem'. De afleiding *ondiep* is een woord dat opgebouwd is uit het vrije morfeem *diep* en het gebonden morfeem *on-* en in het woord *fietswiel* zijn de vrije morfemen *fiets* en *wiel* gecombineerd tot een samenstelling.

We kunnen nu terugkeren naar de vraag of de koppeling van een constant betekenisaspect aan

een bepaalde fonologische vorm een noodzakelijke voorwaarde is om te mogen spreken van een geleed woord. We zullen deze vraag beantwoorden aan de hand van twee concrete voorbeelden.

Naast adjectieven als *gek*, *dwaas*, *zot* etc. treffen we substantieven als (*de*) *gek*, *dwaas*, *zot* etc. aan.⁸ De substantieven hebben het systematisch bepaalde betekenisaspect 'persoon die de eigenschap A heeft', terwijl er geen morfeem geïsoleerd kan worden waaraan dit betekenisaspect gekoppeld is. De genoemde substantieven kunnen, gegeven de definitie van gelede woorden, geen aanspraak maken op dit predikaat. Omgekeerd ligt het ook niet voor de hand om de substantieven van het type (*de*) *gek* als ongeleed aan te merken, aangezien hun betekenis niet volstrekt arbitrair is en zij als set bepaalde morfologische en syntactische eigenschappen delen (bijv. de keuze van het bepaalde lidwoord *de*). In het vervolg zullen we de correspondentie tussen *gek_A* en *gek_N* c.s. aanduiden als een conversierelatie. Hiermee wordt bedoeld dat er sprake is van een constant betekenisaspect dat niet gekoppeld is aan een bepaalde fonologische vorm of morfeem. Anders gezegd, woorden als *gek_N* c.s. zijn formeel ongeleed en semantisch geleed.

Naast werkwoorden als *gieten*, *schrijven*, *klimmen*, *kijken* etc. vinden we verwante werkwoorden als *begieten*, *beschrijven*, *beklimmen* en *bekijken* (voor de details zie hoofdstuk 2, sectie 4.2.1.). Deze *be*-werkwoorden hebben het constante betekenisaspect 'het richten van de handeling, werking genoemd door het basiswerkwoord op een zaak'. Kortom, een bepaald vormmoment (*be*-) correspondeert met een vast betekenisaspect. Afgezien van dit constante betekenisaspect delen de *be*-werkwoorden nog andere systematisch bepaalde syntactische en morfologische eigenschappen. *Be*-werkwoorden zijn vrijwel allemaal transitief, ongeacht de transitiviteit van de minder gelede tegenhanger, en in het voltooid/passief deelwoord ontbreekt het voor deelwoorden kenmerkende prefix *ge*- (*kijken/gekeken*, *bekijken/bekeken*). Kortom, het morfeem *be*- draagt een constant betekenisaspect bij aan het woord waarin het voorkomt en *be*- vervult een constante syntactische functie. Nu kent het Nederlands ook werkwoorden als *bedriegen*, *beginnen*, *begeren* en *bemoeien*. Naast deze werkwoorden ontbreken de verwante woorden *drieg*, *gin*, *geer* en *moei*. In deze *be*-initiële werkwoorden is dus wel sprake van een bepaald constant vormmoment, maar niet van een hieraan gekoppeld constant betekenisaspect en ook voor deze woorden geldt dat ze geen aanspraak kunnen maken op het predikaat geleed woord. Als we echter de volgende eigenschappen van *bedriegen* c.s. in ogenschouw nemen dan ligt het wederom niet voor de hand om hen als totaal ongeleed aan te merken. Behalve het gemeenschappelijke klankmoment *be*- hebben ze met het type *bekijken* gemeen dat ze (a) werkwoorden zijn, (b) transitief zijn, en (c) in het deelwoord het prefix *ge*- missen (*bedriegen-bedrogen*).⁹

Als we de definitie van 'geleed woord' uitbreiden en aannemen dat de koppeling van een bepaald vormmoment aan een constante morfologische of syntactische functie voldoende is om te spreken van een geleed woord dan kunnen *bedriegen* c.s. als geleed beschouwd worden.¹⁰ Ter onderscheiding van woorden van het type *bekijken* (verwant aan een *be*-loos woord) en *bedriegen* (niet verwant aan een *be*-loos woord) duiden we het laatste type in het vervolg aan met de term 'formeel geleed' of meer specifiek, 'formeel afgeleid'.

Deze twee concrete voorbeelden maken duidelijk, dat de stelling dat pas gesproken kan worden van een geleed woord als er sprake is van een bepaalde fonologische vorm die gekoppeld is aan een constant betekenisaspect, geen noodzakelijke voorwaarde is. In de vorige alinea hebben we de

⁸ Zie o.a. Schultink (1962), Sassen (1976) en Zonneveld (1984).

⁹ Zie voor deze en andere voorbeelden Schultink (1962) en De Vries (1975).

¹⁰ Zie o.a. De Vries (1975).

definitie van 'geleed woord' dan ook voorzien van een extra clausule.

In het voorgaande hebben we binnen de klasse van gelede woorden een onderscheid gemaakt tussen afleidingen (*voogdes*, *ondiep*) en samenstellingen (*fietswiel*) en zijn we voorbijgegaan aan een derde klasse, te weten de klasse van gereflecteerde woorden. In woorden als *mengde* en *voogden*, die corresponderen met resp. *meng* en *voogd*, kunnen ook gebonden morfemen geïsoleerd worden en aan de vormmomenten *-de* en *-en* zijn (evenals bij de gebonden morfemen *-es* en *on-*) constante betekenisaspecten en syntactische eigenschappen gekoppeld: *-de* draagt het aspect 'verleden tijd' bij, *-en* het aspect 'meervoud'. Kortom, woorden als *mengde* en *voogden* zijn eveneens geleed. Toch is het noodzakelijk om woorden van het type *voogdes* te onderscheiden van woorden als *mengde* en *voogden*. Voor we hier op ingaan, zullen we eerst een nieuwe terminologische distinctie aanbrenge.

In het vervolg beperken we de boven geïntroduceerde term 'affix' tot gebonden morfemen als *-es* en *on-* en de termen 'afleiding, derivatie' tot het procédé met behulp waarvan woorden als *voogdes* en *ondiep* gevormd worden. Voor morfemen als *-de* en *-en* reserveren we de term 'uitgang' en voor de operatie waarmee vormen als *mengde* en *voogden* gevormd worden gebruiken we de term 'flexie'.

Het onderscheid tussen derivatie en flexie is onder meer gewenst, aangezien er een belangrijk distributioneel verschil is tussen beide: flexionele uitgangen zijn perifeer ten opzichte van derivatieve affixen. Woorden als *meng-de*, *meng-el-de*, *voogd-en* en *voogd-es-en* zijn welgevormd in tegenstelling tot **meng-de-el* en **voogd-en-es*.

1.3. WAT IS HET OBJECT VAN ONDERZOEK? ¹¹

De voorgaande uiteenzetting leert dat het onderscheid tussen ongelede woorden, gelede woorden en woordgroepen, althans voor het Nederlands, te strikt is. Het onderscheid ongeleed/geleed hebben we vervangen door het onderscheid ongeleed/formeel ongeleed/formeel geleed/geleed en het onderscheid (geleed) woord/woordgroep door het onderscheid (geleed) woord/samenkoppeling/gelexicaliseerde woordgroep/woordgroep. Ter illustratie geven we van elke categorie een aantal voorbeelden:

ongeleed:	<i>olie_N, zuiver_N, dwaas_N, loop_V</i>
formeel ongeleed:	<i>olie_V, zuiver_V, dwaas_N, loop_N</i>
formeel geleed:	<i>ontstentenis, zuinig, beginnen</i>
geleed:	<i>voogdes, onjuist, bekijken, fietswiel, kortwieken</i>
samenkoppeling:	<i>pianospelen, goedkeuren, oplopen</i>
gelexicaliseerde woordgroep:	<i>lelijke eend, derde wereld, haantjepik</i>
woordgroep:	<i>de lelijke jonge eend, open de deur, op de tafel</i>

De bestudering van de structuur van (formeel) ongelede woorden behoort tot het wetenschapsgebied van de fonologie, terwijl de bestudering van de structuur van (gelexicaliseerde) woordgroepen tot het wetenschapsgebied van de syntaxis behoort. In het vervolg zullen we ons dan ook vrijwel niet bezig houden met ongelede woorden en woordgroepen. We besteden uitsluitend aandacht aan ongelede woorden en woordgroepen om hen te onderscheiden van de taaleenheden die het object vormen van dit boek: (formeel) gelede woorden (d.w.z. afgeleide en samengestelde woorden) en samenstellingen (ofwel scheidbaar samengestelde werkwoorden). De formulering 'taaleenheden die het object van

¹¹ Voor verschillende definities van morfologie zij men o.a. verwezen naar Reichling (1947), Schultink (1962), Marchand (1969), De Vries (1975), Aronoff (1976), Dik & Kooij (1979), Uhlenbeck (1980), Geerts et al. (1984:24) en Spencer (1991).

onderzoek vormen' kan ruwweg gelijk gesteld worden aan de term 'woord', maar men dient hierbij wel in acht te nemen dat samen koppelingen niet strikt voldoen aan de definitie van de term 'woord', aangezien zij niet voldoen aan de aan woorden gestelde eis van interne onscheidbaarheid (zie sectie 1.1.).

Morfologie kunnen we nu definiëren als de tak van de taalkunde die de interne morfologische structuur van woorden (inclusief samen koppelingen) bestudeert of de tak van de taalkunde die de morfologische procédés of operaties bestudeert met behulp waarvan gelede woorden gevormd worden.

De twee definities van het begrip 'morfologie' zijn niet geheel inwisselbaar. Gegeven de eerste definitie kan de verantwoording van conversierelaties als tussen adjectieven als *gek*, *dwaas* en *zot* en substantieven als (*de*) *gek*, *dwaas* en *zot* niet tot de taak van de morfologie worden gerekend. Als we daarentegen van de tweede definitie uitgaan dan kan de verantwoording van conversierelaties tot de taak van de morfologie gerekend worden, als aangenomen wordt dat substantieven als *gek*, *dwaas* en *zot* via het procédé 'conversie' of 'nul-affigering' afgeleid zijn van de adjectieven *gek*, *dwaas* en *zot*.¹² In dat geval zouden de substantieven als geleed beschouwd kunnen worden. In dit boek hebben we, wellicht ten onrechte, deze stap niet gezet. We nemen hier aan dat gek_N c.s. formeel ongeleed zijn en we laten het bij de constatering dat er tussen woorden als gek_A en gek_N sprake is van een conversierelatie.

1.4. DE TERM 'ALLOMORFIE'¹³

Tot dusver zijn we er van uitgegaan dat gelede woorden herkend kunnen worden aan het feit dat daarbinnen ten minste twee morfemen isoleerbaar zijn waaraan een betekenis of een morfologische/syntactische functie gekoppeld is. Hoewel dit veelal correct is, mag dit niet zo geïnterpreteerd worden dat een en hetzelfde morfeem binnen verschillende woorden altijd een identieke klankvorm heeft. Vergelijk hiertoe de vorm van de volgende verkleinwoorden (zie hoofdstuk 3, sectie 2.4. voor de details):

kam-kammetje, pan-pannetje, ring-ringetje, ster-sterretje, bal-balletje
pruim-pruimpje, worm-wormpje, bezem-bezempje
pudding-puddinkje, koning-koninkje
kat-katje, streep-streepje, park-parkje, wereld-wereldje
tuin-tuintje, lepel-lepeltje, auto-autootje, trui-truitje, tube-tubetje, kooi-kooitje

Bovenstaande voorbeelden illustreren dat het diminutiefsuffix vijf verschillende fonologische varianten (*-etje*, *-pje*, *-kje*, *-je* en *-tje*) kent. Deze vijf varianten hebben, naast sterke vormovereenkomsten, dezelfde betekenis en zij vervullen dezelfde functie en het is dan ook niet aannemelijk dat hier sprake is van vijf verschillende suffixen. In het vervolg beschouwen we hen dan ook als realisaties van één morfeem. We duiden *-etje*, *-pje*, *-kje*, *-je* en *-tje* aan als allomorfen van het diminutiefsuffix of anders gezegd: we nemen aan dat het diminutiefsuffix allomorfie vertoont.

Bovenstaande vorm van allomorfie is vrijwel geheel geconditioneerd door de fonologische structuur van het basiswoord. Men zou kunnen aannemen dat de variatie het gevolg is van de werking van fonologische regels en in dat geval zou hier geen sprake zijn van allomorfie of slechts van

¹² Zie voor de term 'nul-morfeem' o.a. Haas (1957), Schultink (1962), Marchand (1969), Allen (1978), Dik & Kooij (1979), Lieber (1980, 1981) en Don (1990a).

¹³ Zie voor de term 'allomorfie' o.a. Aronoff (1976), Booij (1977), Lieber (1982) en Spencer (1991).

fonologisch geconditioneerde allomorfie. Dit is echter niet de enige vorm van allomorfie. Vergelijk hiertoe de volgende paren:

muziek-muzikaal-muzikaliteit
grammatica-grammaticaal-grammaticaliteit
sentiment-sentimenteel-sentimentaliteit
origine-origineel-originaliteit

Met behulp van *-aal* en *-eel* worden onder meer adjectieven afgeleid van substantieven (zie hoofdstuk 3, sectie 3.5.1.). Het is waarschijnlijk dat we hier te maken hebben met allomorfen. De verandering van *-eel* in *-aal* bij suffigering met *-iteit* vormt hiervoor een sterke aanwijzing. Een tweede aanwijzing is dat ze soms in vrije variatie voorkomen (*universaal/universeel*) en een derde aanwijzing is dat ze nog andere vormen van allomorfie delen: *dictator:dictatoriaal*, *president:presidentieel*, *passie:passionaal* en *redactie:redactioneel*. De distributie van *-aal* en *-eel* (of de andere allomorfen) wordt niet bepaald door de fonologische structuur van het basiswoord. De vormveranderingen vormen een idiosyncratische eigenschap van het suffix.

In de voorgaande voorbeelden is er telkens sprake van affixallomorfie: één affix (gebonden morfeem) met meerdere allomorfische varianten. Daarnaast kunnen vrije morfemen ook allomorfie vertonen. Vergelijk hiertoe de volgende voorbeelden:

<i>alfabet-alfabetisch-alfabetiseren</i>	[ɛ]-[e:]
<i>alcohol-alcoholisch-alcoholiseren</i>	[O]-[o:]
<i>satan-satanisch-satanisme</i>	[ɑ]-[a:]
<i>apostel-apostolisch-apostolair</i>	[ə]-[o:]
<i>meubel-meubilair</i>	[ə]-[i:]

In de voorgaande voorbeelden hebben de vrije morfemen in isolatie een fonologische vorm die afwijkt van die in de gegeven afleidingen. De veranderingen vormen een idiosyncratische eigenschap van de betreffende vrije morfemen (of woorden) en niet van de suffixen, zoals kan worden afgeleid uit het verschil tussen de paren *ether:etherisch* (met [ə]-[e:]-verandering) en *streber:streberisch* (zonder [ə]-[e:]-verandering).

Een tweede voorbeeld van woordallomorfie treffen we wellicht aan bij de vorming van de verleden tijd van sterke werkwoorden als *blijven*, *kijken*, *lijken*, *grijpen* e.a. (*bleef*, *keek*, *leek*, *greep*). Normaliter wordt het betekenisaspect 'verleden tijd' uitgedrukt door toevoeging van de uitgang *-te* (of *-de*) aan de verbale stam, zie hoofdstuk 2, sectie 1.4.1.: *pak:pakte*, *smeek:smeekte*, *bloei:bloiede* en *klaag:klaagde*. In het geval van sterke werkwoorden wordt het betekenisaspect 'verleden tijd' echter uitgedrukt door vocaal- en/of consonantverandering (*blijf:bleef*, *moet:moest*, *zie:zag*). Het verband tussen *blijk* c.s. en *bleek* c.s. kan, gegeven de constatering dat morfemen verschillende allomorfen kunnen hebben, beschouwd worden als een vorm van allomorfie, d.w.z. *blijk* en *bleek* kunnen gezien worden als allomorfen van één verbale stam, waarbij de *ij-ee*-wisseling de vormelijke manifestatie is van het toegevoegde betekenisaspect 'verleden tijd'. De *ij-e*-wisseling, die we aantreffen in een hele reeks werkwoorden, zou men nog kunnen beschouwen als het resultaat van fonologisch geconditioneerde allomorfie, maar bij paren als *moet:moest*, *zie:zag*, *ga:ging* en *sta:stond* ligt een morfo-fonologische oplossing niet voor de hand, aangezien er nauwelijks een fonologische connectie is tussen beide

stamvormen. In het geval van de adjectiefparen *goed:beter*, *veel:meer* en *weinig:minder* is er zelfs geen enkele fonologische connectie tussen het onverbogen adjectief en de bijbehorende comparatiefvorm.

Om het mogelijk te maken correspondenties als *zie:zag* en *goed:beter* te onderscheiden van correspondenties als *blijf:bleef* gebruiken we voor het eerste type de term 'totale suppletie' en voor het tweede type de term 'gedeeltelijke suppletie'.¹⁴

1.5. DE TERMEN 'GERMAANS' EN 'NIET-GERMAANS'¹⁵

Bij de introductie van de termen 'woord' (bijv. *fiets*, *aap*, *diep*), 'wortel' (\sqrt{paam} , \sqrt{zuin} , \sqrt{drieg}) en 'affix' (*on-*, *be-*, *-in*) zijn we er van uitgegaan dat alle woorden, wortels en affixen dezelfde status hebben in de grammatica. In deze sectie zullen we aannemelijk maken dat er een additioneel onderscheid gemaakt dient te worden tussen Germaanse en niet-Germaanse woorden en affixen.

Voor we hiertoe overgaan willen we allereerst een kanttekening plaatsen bij het gebruik van de termen 'Germaans' en 'niet-Germaans'. Deze termen kunnen namelijk aanleiding geven tot een misverstand. Deze termen zijn bedoeld als taalinterne synchrone begrippen en niet als sociolinguïstische of diachrone begrippen. Als we spreken van een niet-Germaans morfeem dan wordt hier niet mee bedoeld dat dit morfeem minder goed Nederlands is of korter tot het Nederlands behoort dan een Germaans morfeem. We onderscheiden Germaanse en niet-Germaanse morfemen, omdat zij verschillende eigenschappen hebben in het synchrone taalsysteem van het Nederlands. We zouden hen dus ook met abstracte termen als 'X-morfeem' en 'Y-morfeem' hebben kunnen aanduiden.

De verantwoording van de structuur van ongelede woorden behoort zoals gezegd tot de taak van de fonologie en niet tot die van de morfologie. Op grond van fonologische overwegingen kunnen ongelede woorden in twee klassen verdeeld worden. Monosyllabische en bisyllabische woorden met een schwa in de tweede lettergreep vormen ruwweg het Germaanse deel van de woordenschat van het Nederlands en meersyllabische woorden met minimaal twee volle vocalen vormen het niet-Germaanse deel van de woordenschat.¹⁶ Vergelijk de volgende nomina:

Germaans:

- a: *koe, kei, ring, rat, vuur, tuin, stoep, huis, film, geld, beeld, kast*
 b: *luijer, vinger, etter, hemel, boezem, mijter, zolder, aarde*

niet-Germaans:

- c: *auto, lakei, bizon, sorbet, gladiool, bazuin, markies, alarm, diamant, accijns, kiosk*

Met de fonologische motivatie van deze tweedeling behoeven we ons in dit boek niet bezig te houden. We dienen echter wel in te gaan op de vraag of dit fonologisch gemotiveerde onderscheid ook morfologisch relevant is. Het resterende deel van deze sectie zal gewijd zijn aan het beantwoorden van deze vraag.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is het allereerst noodzakelijk om een onderscheid te maken tussen Germaanse en niet-Germaanse affixen. In hoofdstuk 2, sectie 1.1.2. motiveren we dit

¹⁴ Zie voor de termen 'totale suppletie' en 'gedeeltelijke suppletie' o.a. Spencer (1991).

¹⁵ Zie voor de relevantie van het onderscheid tussen 'Germaans' en 'niet-Germaans' (of 'inheems/uitheems', 'Germaans/Romaans') o.a. Marchand (1969), Booij (1977, 1982), Kooij (1979, 1980), Van Zonneveld (1981), Backhuys (1986, 1988), Trommelen (1989), Trommelen & Zonneveld (1989) en De Haas (1991).

¹⁶ Zie Trommelen (1989).

onderscheid voor prefixen en in hoofdstuk 3, sectie 1.3. voor suffixen. Hier volstaan we met een korte bespreking van een tweetal verschillen.

Een kenmerkende eigenschap van het voltooid/passief deelwoord is de aanwezigheid van de flexie-uitgang *ge-* (*lopen - gelopen, spelen - gespeeld*). Als we nu geprefigeerde werkwoorden in ogen-schouw nemen dan is er een significant verschil tussen werkwoorden die geprefigeerd zijn met een Germaans prefix en werkwoorden die geprefigeerd zijn met een niet-Germaans prefix. Bij de eerste klasse ontbreekt de flexie-uitgang *ge-* in het voltooid of passief deelwoord (*bedenken/bedacht, vernemen/vernomen*), terwijl de uitgang *ge-* aan het prefix voorafgaat in de tweede klasse (*antedateren - geantedateerd, deblokkeren - gedeblokkeerd*).

Het tweede verschil heeft te maken met het optreden van allomorfie. Aanhechting van niet-Germaanse suffixen kan gepaard gaan met bepaalde veranderingen in de fonologische structuur van de basis; veranderingen die niet plaatsvinden in woorden die afgeleid zijn met Germaanse suffixen. Aanhechting van de niet-Germaanse suffixen als *-eer* en *-ist* aan substantieven die de vocaal *ij* bevatten, kan gepaard gaan met accentverschuiving en *ij-i*-wisseling (*profijt - profiteer, calvijn - calvinist*). Bovendien vindt men paren als *filter - filtreer, kader - kadrist*, waar de aanwezigheid van een suffix de afwezigheid van de stam-schwa impliceert. Beide vormen van allomorfie zijn afwezig in afleidingen waarin een Germaans suffix voorkomt, vgl. *venijn - venijnig* en *filter - filtering*.

We hebben nu een onderscheid gemaakt tussen Germaanse en niet-Germaanse ongelede woorden en tussen Germaanse en niet-Germaanse affixen. Dit schept in theorie de mogelijkheid om vier categorieën afgeleide woorden te vormen. Als we nu het morfologisch systeem van het Nederlands overzien dan kan een opmerkelijke tweedeling geobserveerd worden. Afleidingen van het type Germaans+Germaans en niet-Germaans+niet-Germaans komen zeer frequent voor, terwijl het aantal afleidingen van het type Germaans+niet-Germaans en niet-Germaans+Germaans hierbij schril afsteekt (zie de *Appendix*). We illustreren dit aan de hand van twee concrete voorbeelden.

Prefigering met behulp van het Germaanse verbaliserende prefix *ver-* aan monosyllabische of bisyllabische substantieven met een schwa in de laatste lettergreep (= Germaans) is productief (voor de term 'productiviteit' zie sectie 2.2.). Voorbeelden zijn onder meer:

verbloemen, vernikkelen, vergassen, verhuizen, verwonderen, verpanden, vertrossen, verjaren, verzolen etc.

Ver- hecht zich eveneens aan nomina die een ander Germaans affix bevatten (*verinnerlijken, verongelukken, verstrengelen*), maar *ver-* hecht zich vrijwel niet aan polysyllabische substantieven die twee of meer volle vocalen bevatten, ongeacht hun morfologische geleiding (= niet-Germaans). De door ons aangetroffen vormen *vercadmiummen, verinteresten* en *verpolitieken* zijn nauwelijks gemeengoed; zij komen vrijwel uitsluitend voor in formeel taalgebruik. Met deze laatste opmerking wordt overigens niet bedoeld dat *vercadmiummen* minder welgevormd is dan *verbloemen*. We kunnen aan het voorgaande de conclusie verbinden dat prefigering met behulp van *ver-* gevoelig is voor het onderscheid 'Germaans/niet-Germaans'. Voor een uitvoerige behandeling van *ver-*prefigering, zie hoofdstuk 2, sectie 4.2.2.

Als tweede voorbeeld nemen we het niet-Germaanse nominaliserende suffix *-iteit* (zie hoofdstuk 3, sectie 2.3.18.). Dit suffix hecht zich productief aan niet-Germaanse gelede of ongelede adjectieven. Het volgende overzicht geeft slechts een kleine selectie:

absurditeit, frivoliteit, enormiteit, conformiteit, intimiteit, immensiteit, diversiteit, continuïteit, spontaniteit, ridiculiteit, moderniteit, studentikozeiteit etc.

Opmerkelijk is dat *-iteit* vrijwel niet voorkomt na ongelede Germaanse adjectieven. We hebben slechts een handjevol voorbeelden van dit type aangetroffen (*stommiteit, flauwiteit, rareiteit*). Kortom, ook voor suffigering met *-iteit* geldt dat de opdeling van de woordenschat in een Germaans deel en een niet-Germaans deel relevant is.

De situatie als geschetst voor *ver-* en *-iteit* is niet specifiek voor deze affixen. Wat geldt voor *ver-* geldt eveneens voor het merendeel van de Germaanse affixen en wat geldt voor *-iteit* geldt als regel nog in sterkere mate voor de overige niet-Germaanse affixen.

In het voorgaande hebben we geen onderscheid gemaakt tussen afleidingen van het type Germaans+niet-Germaans en niet-Germaans-Germaans, maar dit is niet geheel terecht. Het laatste type komt namelijk veel vaker voor dan het eerste. Germaanse affixen als *on-* en *-heid* hechten zich productief aan Germaanse adjectieven (*onjuist, onzuiver, juistheid, zuiverheid*), maar zij hechten zich ook productief aan niet-Germaanse adjectieven (*onstabiel, stabiliteit*). Er zijn echter geen niet-Germaanse affixen die zich productief hechten aan zowel niet-Germaanse als Germaanse bases.

De eerder gestelde vraag of het fonologisch gemotiveerde onderscheid tussen Germaanse en niet-Germaanse ongelede woorden morfologisch relevant is, kan nu dus bevestigend beantwoord worden. Germaanse affixen hechten zich bij voorkeur aan Germaanse bases en niet-Germaanse affixen aan niet-Germaanse bases.

2. *Potentialiteit en produktiviteit*

In deze sectie staan we stil bij twee onafhankelijke, maar nauw aan elkaar gerelateerde begrippen, te weten 'potentialiteit' (sectie 2.1.) en 'produktiviteit' (sectie 2.2.).

2.1. POTENTIALITEIT¹⁷

In sectie 1.1. hebben we de term 'wortel' geïntroduceerd. Een wortel is een mogelijk fonologisch woord waaraan geen betekenis gekoppeld is. Door de afwezigheid van een betekenis onderscheiden wortels zich van morfologische woorden. Kortom, de klasse (ongelede) morfologische woorden is een subset van de klasse fonologische woorden. Anders geformuleerd: de fonologische regels van bijv. het Nederlands bepalen wat de set potentiële ongelede woorden is en de koppeling van een betekenis aan een lid van deze set maakt dat een potentieel woord tot een morfologisch woord wordt.

Wat geldt voor de fonologische component geldt ook voor de morfologische (en syntactische) component. De woordvormingsregels van bijv. het Nederlands bepalen wat de set potentiële gelede woorden is. Stel dat de morfologische component een regel heeft die verantwoordt dat een suffix *X* gehecht kan worden/zijn aan woorden die behoren tot de categorie *Y* met de eigenschap *Z*. Stel bovendien dat het mogelijk is om vast te stellen dat er een *n* aantal woorden van het type *Y* met de eigenschap *Z* is. In dat geval zijn er maximaal *n* potentiële gelede woorden van het type *Y+X*.

Het begrip 'potentialiteit' kunnen we nu definiëren als het aan het taalsysteem inherente vermogen om met behulp van een eindig aantal (fonologische, morfologische, syntactische) regels een

¹⁷ Zie voor het begrip 'potentialiteit' o.a. Halle (1973), Uhlenbeck (1977, 1978), Allen (1978), Meijs (1981), Van Santen (1985), Van Marle (1985a) en Spencer (1991).

in principe oneindig aantal taaleenheden (= ongelede woorden, gelede woorden of woordgroepen) te genereren.

We hebben eerder geconstateerd dat sprekers van een taal niet volledig gebruik maken van de mogelijkheid om aan elk potentieel fonologisch woord ook een betekenis te koppelen en het daarmee tot een morfologisch woord te maken. Daarnaast maken sprekers van een taal (als bijv. het Nederlands) eveneens niet optimaal gebruik van de mogelijkheden die het morfologische systeem hun biedt, d.w.z. zij maken niet gebruik van de mogelijkheid om alle potentiële gelede woorden van een bepaald type (in ons voorbeeld woorden van het type $Y+X$) te realiseren, zodanig dat gesproken kan worden van een bestaand geleed woord.

We hebben nu een distictie geïntroduceerd tussen potentiële en bestaande gelede woorden. Dit onderscheid roept vragen op als: wat is een bestaand geleed woord?; hoe verhouden potentiële gelede woorden zich tot onwelgevormde gelede woorden?; en welk type gelede woorden vormt het onderzoeksobject van de morfologie? We gaan in het navolgende kort in op deze vragen en het zal gaandeweg de discussie duidelijk worden dat we ons hier op een terrein begeven waar onze kennis in veel opzichten ontoereikend is.

De grens tussen bestaande en potentiële woorden is vaag en het is naar onze mening onmogelijk om criteria te formuleren op basis waarvan bestaande woorden strikt afgebakend kunnen worden van potentiële. Het grootste probleem daarbij is dat noch voor de taalgebruiker noch voor de morfoloog vast te stellen is of een woord een reeds bestaand woord is of een nieuwvorming.¹⁸ Een bijkomende moeilijkheid is dat het niet altijd duidelijk is of een bepaalde constructie een potentieel geleed woord is of een onwelgevormd woord. Laten we bovenstaande problematiek illustreren aan de hand van een concreet voorbeeld.

Vrouwelijke diernamen kunnen afgeleid worden door het suffix *-in* aan te hechten achter (mannelijke) diernamen (*aap-apin*, *leeuw-leeuwin*, *wolf-wolvin*, *ezel-ezelin*), zie hoofdstuk 3, sectie 2.2.10. Naast diernamen als *spreeuw*, *ekster*, *dolfijn*, *kameel* etc. ontbreken de vrouwelijke tegenhangers *spreeuwin*, *eksterin*, *dolfijnin* en *kamelin* in onder meer de woordenboeken. Is het feit dat ons, per definitie onvolledige, onderzoek deze vier vrouwelijke vormen op *-in* niet aan het licht heeft gebracht, voldoende om ze te bestempelen als niet-bestaande woorden? Het antwoord moet waarschijnlijk ontkennend zijn, want we zouden met evenveel recht kunnen beweren dat de vermelding van deze vormen in een morfologische beschrijving van het Nederlands voldoende reden is om ze de status van bestaand woord te verlenen. Toch kan ook de geldigheid van de laatste conclusie in twijfel getrokken worden. Deze conclusie is namelijk gebaseerd op de veronderstelling dat *spreeuwin*, *eksterin*, *dolfijnin* en *kamelin* potentiële gelede woorden zijn die opgeleverd mogen worden door de woordformatieregel voor *-in*. Deze aanname kan echter incorrect zijn en is dat misschien ook wel. Een systematisch onderzoek van de woordenboeken leert dat de geattesteerde diernamen op *-in* zonder uitzondering verwant zijn aan Germaanse diernamen. Als de beperking tot Germaanse diernamen onderdeel uitmaakt van de regel voor *-in*-suffigering dan zijn *dolfijnin* en *kamelin* geen potentiële diernamen op *-in*, aangezien *dolfijn* en *kameel* niet tot het Germaanse deel van de woordenschat behoren (zie sectie 1.5.). Dit onderzoek leert bovendien dat alle diernamen waaraan *-in* zich gehecht heeft, zoogdieren aanduiden. Als we aannemen dat het semantisch kenmerk [+zoogdier] eveneens deel uitmaakt van de woordvormingsregel dan kunnen op grond hiervan *spreeuwin* en *eksterin* eveneens afgevoerd worden van de lijst van potentiële diernamen op *-in*. Met betrekking tot de laatste veronderstelling kan men

¹⁸ Zie o.a. Sassen (1971), Booij (1978) en Schultink (1981).

echter in twijfel trekken of de beperking tot zoogdieren een beperking is die het taalsysteem oplegt of dat niet-talige (pragmatische, sociale) factoren verantwoordelijk zijn voor de afwezigheid van woorden als *spreeuwin*. In het eerste geval is *spreeuwin* een onwelgevormd woord en in het tweede geval is het een potentieel woord waaraan om wat voor reden dan ook geen behoefte is, zoals er blijkbaar ook geen behoefte is aan vrouwelijke diernamen als **kattin* of **katerin* en **paardin* of **hengstin*. Het ontstaan van dergelijke vormen wordt wellicht geblokkeerd door de aanwezigheid van paren als *poes:kater* en *merrie:hengst*.¹⁹

De voorgaande discussie leert dat de grens tussen bestaande, potentiële en onwelgevormde gelede woorden niet altijd even scherp te trekken is. Aan elke typering kleven voor- en nadelen. Toch is deze driedeling niet zinloos. Als sprekers van het Nederlands hebben we namelijk de intuïtie dat er een duidelijk verschil is tussen *apin* enerzijds en *spreeuwin*, *kattin* en *dolfijnin* anderzijds. Woorden van het type *apin* zijn ingeburgerd bij de taalgemeenschap en zij kunnen, naast een compositioneel afleidbare betekenis, allerlei vormen van semantische specialisatie ondergaan, zodanig dat de relatie tussen vorm en betekenis voltrekt arbitrair wordt. Dit geldt (nog) niet voor *spreeuwin*, *kattin* en *dolfijnin*. Bovendien hebben we de intuïtie dat er ook een verschil is tussen *spreeuwin* en *kattin* enerzijds en *dolfijnin* anderzijds: *spreeuwin* en *kattin* zijn naar onze mening mogelijke woorden in tegenstelling tot *dolfijnin*. Kortom, als we afgaan op onze intuïties over het Nederlands dan zijn we in staat om inhoud te geven aan het onderscheid tussen bestaande, potentiële en onwelgevormde gelede woorden.²⁰

Gegeven het voorgaande is de vraag welk type gelede woorden het onderzoeksobject van de morfologie dient te vormen, eveneens moeilijk te beantwoorden. We zullen geen poging wagen om een gefundeerd antwoord te geven op deze vraag. We duiden hier slechts aan welke keuze wij in dit boek hebben gemaakt.

Dit boek is in eerste instantie een beschrijving van de systematiek die we hebben aangetroffen in de bestaande woordenschat, d.w.z. we gebruiken de bestaande woordenschat om zicht te krijgen op de eigenschappen van de morfologische regelcomponent van het Nederlands. We gebruiken de term 'bestaand' hier in de betekenis: gelede woorden die we hebben aangetroffen in één of meer van de volgende bronnen.

We hebben uitvoerig gebruik gemaakt van de volgende woordenboeken: Van Dales *Groot Woordenboek der Nederlandse taal* (11e dr.), Van Dales *Groot Woordenboek Hedendaags Nederlands* en E.R. Nieuwborgs *Retrograde Woordenboek van de Nederlandse taal*. Bovendien hebben we Van Dales geautomatiseerde woordbestand *Lexitron* veelvuldig geraadpleegd. Daarnaast hebben we een schat aan taalmateriaal ontleend aan de rijke collectie taalkundige literatuur over het Nederlands en dan met name over de Nederlandse morfologie.

Hoewel op deze wijze een betrouwbaar beeld van het morfologisch systeem van het Nederlands kan worden verkregen, is dit beeld niet altijd volledig en soms ontstaat er zelfs een vertekend beeld. Ter verduidelijking, een woordenboek is nooit volledig, aangezien het om een momentopname gaat en er zullen dus altijd nieuwvormingen ontbreken. Bovendien vindt men in woordenboeken nogal eens verouderde woorden, d.w.z. woorden die tot een oudere fase van het Nederlands behoren en niet tot die van het moderne Nederlands. We hebben ons dan ook niet louter beperkt tot bovengenoemde

¹⁹ Dit verschijnsel wordt veelal aangeduid met de Engelse term 'blocking'. Zie o.a. Aronoff (1976), Van Santen (1985) en Spencer (1991).

²⁰ Zie voor het gebruik van intuïties bij de oordeelsvorming over taalkundige constructies o.a. Chomsky (1957, 1965), De Haan et al. (1975), Kerstens & Sturm (1979) en Sturm & Kerstens (1981).

bronnen en waar nodig hebben we nieuwe gelede woorden gecreëerd; woorden die in de geconsulteerde bronnen ontbreken, maar die naar onze mening (en die van andere taalkundigen) wel morfologisch welgevoerd zijn. In de tekst tekenen we bij dergelijke vormen aan dat het hier om mogelijke woorden van het Nederlands gaat.

De belangrijkste consequentie hiervan is dat wij het morfologisch systeem als een intrinsiek dynamisch systeem beschouwen, d.w.z. een systeem bestaande uit een eindig aantal regels c.q. condities met behulp waarvan een oneindig aantal gelede woorden gevormd kan worden. Dientengevolge is een strikte beperking tot de bestaande woordenschat niet zinvol en ongewenst, aangezien het generalisaties over de eigenschappen van het morfologisch systeem in de weg kan staan.

2.2. PRODUCTIVITEIT²¹

In de voorgaande sectie hebben we geconstateerd dat sprekers van een taal niet volledig gebruik maken van de mogelijkheden die het taalsysteem biedt om gelede woorden te vormen. Een deel van de mogelijkheden wordt niet benut, maar al naar gelang zijn/haar behoefte kan een spreker een beroep doen op het potentieel dat het taalsysteem biedt en een nieuw woord aan het taalgebruik toevoegen.

Opmerkelijk is nu dat de vorming van nieuwe woorden niet volstrekt willekeurig verloopt. Wanneer een taalsysteem twee of meer concurrerende morfologische operaties kent om een bepaald betekenisaspect of een bepaalde syntactische functie uit te drukken, dan hebben sprekers van een taal vrijwel altijd een systematische voorkeur voor één daarvan. We illustreren dit aan de hand van twee voorbeelden.

Het Nederlands kent twee manieren om de verleden tijd uit te drukken (zie hoofdstuk 2, sectie 1.4.1.): (i) via de zgn. zwakke vervoeging, d.w.z. door aanhechting van de uitgang *-te/-de* aan de verbale stam (*ik kap-kapte, speel-speelde*) en (ii) via de zgn. sterke vervoeging, d.w.z. door vocaal- en/of consonantwisseling in de verbale stam (*ik neem-nam, zie-zag*). Opmerkelijk is dat nieuwe werkwoorden zwak vervoegd worden, zoals kan worden opgemaakt uit de recente ontlening *trimmen* (*ik trim-trimde*). De fonologische vorm van *trimmen* is vrijwel identiek aan *klimmen* en toch vinden we naast het paar *klim-klom* niet het paar *trim-*trom*. We gebruiken het symbool '*' hier in de betekenis 'niet-bestaand', waarbij we in het midden laten of deze vorm een potentieel of een onwelgevoerd woord is.

Als tweede voorbeeld bespreken we hier kort de distributie van de (Germaanse) nominale suffixen *-heid* en *-te* (zie hoofdstuk 3, sectie 2.3.8. en 2.3.9.). Beide suffixen hechten zich voornamelijk aan adjectieven en de resulterende nomina hebben het systematisch bepaalde betekenisaspect 'het A zijn'. Het suffix *-te* hecht zich vrijwel uitsluitend aan ongelede Germaanse adjectieven, terwijl *-heid* zich hecht aan Germaanse en niet-Germaanse adjectieven, ongeacht hun geleedheid (*lompheid/zwakte, vredigheid/*vredigte, integerheid/*integerte*). Bovendien treffen we naast vrijwel elke *-te*-vorm een verwante *-heid*-vorm aan, terwijl het omgekeerde zeker niet geldt (*zwakte/zwakheid, plompheid/*plomp-te*).

Aan het verschil tussen de vorming van sterke en zwakke werkwoorden en het verschil tussen de distributie van *-te* en *-heid* koppelen we het begrip 'productiviteit'. De vorming van zwakke werkwoorden en *-heid*-nominalisaties is productief en de vorming van sterke werkwoorden en *-te*-nominalisaties is improductief. Anders gezegd: de morfologische klasse van zwakke werkwoorden en die van *-heid*-nominalisaties zijn productieve (open) klassen, terwijl de morfologische klasse van de

²¹ Zie o.a. Schultink (1961, 1962, 1981), Aronoff (1976), Booij (1977), Uhlenbeck (1977, 1978), Van Marle (1978, 1981b, 1985a), Al & Booij (1981), Dik (1981), Van Santen & De Vries (1981), Sassen (1981), Geerts et al. (1984:27), Baaijen (1986, 1990ab), Di Sciullo & Williams (1987), Spencer (1991) en Van Santen (1992).

sterke werkwoorden en die van *-te*-nominalisaties improductieve (gesloten) klassen zijn.

In de voorgaande voorbeelden hebben we twee concurrerende morfologische operaties vergeleken en vastgesteld dat slechts één van hen productief is. Nu moet hieruit niet de conclusie getrokken worden dat een vergelijking tussen twee operaties noodzakelijk is om van productiviteit te kunnen spreken. Als een morfologische klasse gesloten is en de leden van zo'n klasse opsombaar zijn, dan is er sprake van een improductieve klasse en omgekeerd, als een morfologische klasse open is en de leden in principe niet opsombaar zijn, dan spreken we van een productieve klasse.

Productiviteit kunnen we nu definiëren als de voor sprekers van een taal openstaande mogelijkheid om met behulp van een tot het taalsysteem behorend woordvormingsprocédé een in principe niet opsombare reeks nieuwe woorden te vormen.²²

Met betrekking tot het begrip 'productiviteit' kan de vraag gesteld worden of dit een absoluut of een gradueel begrip is. Een woordvormingsoperatie met behulp waarvan een morfologische klasse uitbreidbaar is, is een productieve operatie en in die zin is productiviteit een absoluut begrip. Dit wil overigens niet zeggen dat er geen factoren kunnen zijn die maken dat de hoeveelheid woorden die met behulp van één operatie gevormd kunnen worden, geringer is dan de hoeveelheid woorden die met behulp van een concurrerend procédé gevormd kunnen worden. Het is voorstelbaar dat er morfologische, semantische of zelfs niet-talige factoren zijn die maken dat de hoeveelheid gerealiseerde woorden kleiner is dan verwacht. We bespreken nu achtereenvolgens een morfologische en een semantische factor die de productiviteit negatief beïnvloeden.

In het voorgaande hebben we nominalisering met behulp van de suffixen *-te* en *-heid* vergeleken. Naast deze twee suffixen is er nog een derde nominaliserend suffix dat het betekenisaspect 'het A zijn' bijdraagt aan de betekenis van de afleiding, te weten het niet-Germaanse suffix *-iteit* (*sereniteit*, *absurditeit*, *frivoliteit*, *intimiteit*, *diversiteit*, *spontaniteit*). De vorming van de-adjectivische *-iteit*-nomina is, evenals de vorming van de-adjectivische *-heid*-nomina, productief te noemen. Toch is er een duidelijk verschil tussen beide suffixeringsprocessen: *-iteit* hecht zich vrijwel uitsluitend aan niet-Germaanse adjectieven, terwijl *-heid* zich zowel aan Germaanse als niet-Germaanse adjectieven hecht. De klasse *-iteit*-nomina is daarmee een subklasse van de klasse nomina op *-heid*.²³ Vergelijk hiertoe de volgende voorbeelden:

niet-Germaans:	<i>passief</i>	<i>passiviteit</i>	<i>passiefheid</i>
	<i>banaal</i>	<i>banaliteit</i>	<i>banaalheid</i>
	<i>sereen</i>	<i>sereniteit</i>	<i>sereenheid</i>
	<i>integer</i>	<i>integriteit</i>	<i>integerheid</i>

Germaans:	<i>laf</i>	<i>*laffiteit</i>	<i>lafheid</i>
	<i>braaf</i>	<i>*braviteit</i>	<i>braafheid</i>
	<i>loom</i>	<i>*lomiteit</i>	<i>loomheid</i>
	<i>dapper</i>	<i>*dapp(e)riteit</i>	<i>dapperheid</i>

Als we, ondanks het bestaan van *flauwiteit*, *rariteit* en *stommiteit* naast *flauwheid*, *raarheid* en *stomheid*, aannemen dat de beperking tot niet-Germaanse adjectieven deel uitmaakt van de structurele

²² Deze definitie is in essentie die van Schultink (1961, 1962).

²³ Zie hiervoor Schultink (1961).

beschrijving van de woordvormingsregel van het suffix *-iteit*, dan kan gesteld worden dat het aantal potentiële afleidingen op *-iteit* per implicatie kleiner is dan het aantal potentiële *-heid*-afleidingen. De consequentie is dat we het graduele verschil tussen beide suffigeringsprocessen los van het begrip 'produktiviteit' kunnen beschouwen. Dat biedt ons de mogelijkheid om aan te nemen dat nominalisering met behulp van *-iteit* op dezelfde wijze productief is als nominalisering met behulp van *-heid*.

Het tweede voorbeeld betreft de vorming van adjectivische afleidingen met behulp van het ontkenkende prefix *on-* (zie hoofdstuk 2, sectie 2.4.1.). De volgende voorbeelden illustreren dat ongelede en gelede Germaanse en niet-Germaanse adjectieven als basis kunnen dienen:

ondiep, onjuist, onzuiver, onaardig, onafhankelijk, onzichtbaar, ongestuurd, onsecur, onsolid, onaccuraat, onparlementair, onethisch, onsportief

Hoewel woordvorming met behulp van *on-* productief is, wil dit niet zeggen dat er geen beperkingen zijn. Aanhechting van *on-* wordt negatief beïnvloed door bepaalde semantische factoren. Zo kan dit prefix bijv. niet aangehecht worden aan eigenschapaanduidende, absolute adjectieven als *prachtig, vierkant, diagonaal* en adjectieven met een 'versterkend' betekenisaspect als *doodeerlijk, supermodern, kiplekker* en *kraakhelder* (cf. *oneerlijk* vs. **ondoodeerlijk*).

Als we in dit geval eveneens aannemen dat de genoemde semantische beperkingen deel uitmaken van de structurele beschrijving van de woordvormingsregel van *on-*, dan kan gesteld worden dat de afwezigheid van bepaalde types *on*-afleidingen irrelevant is bij het vaststellen van de productiviteit van het prefix *on-*.

In dit boek besteden we geen uitgebreide aandacht aan de productiviteit van woordvormingsregels. Bij de behandeling van elk type woordvorming volstaan we met de vermelding of het procédé productief dan wel improductief is. Als we een bepaald type woordvorming als productief aanmerken, dan bedoelen we hiermee dat met behulp van dit type woordvorming een in principe niet opsombare reeks nieuwe woorden gevormd kan worden. We achten het echter niet onze taak om voor elk productief type een aantal nieuwvormingen te geven waaruit blijkt dat dit type ook inderdaad productief is, want wat een nieuwvorming is voor ons, kan een bestaand woord zijn voor anderen, of omgekeerd.

3. *Reikwijdte en opzet van dit boek*

In de voorgaande secties hebben we reeds stilgestaan bij morfologische begrippen als prefigering, suffigering, samenstelling, samen koppeling, conversie, allomorfie en suppletie. In sectie 3.1. zetten we deze begrippen nogmaals kort op een rij en we bespreken de nog niet eerder behandelde begrippen 'truncatie', 'affixsubstitutie' en 'discontinue affigering'. In sectie 3.2. gaan we onder andere in op de opzet en de hoofdstukindeling van dit boek en de reden dat voor deze opzet is gekozen.

3.1. MORFOLOGISCHE FENOMENEN

In de secties 1.3. en 1.4. hebben we een aantal morfologische begrippen geïntroduceerd. We herhalen ze hier nog eens en geven bij elk van hen een aantal voorbeelden die illustreren wat hieronder verstaan wordt:

prefigering:	<i>be+loop, on+diep, aarts+vader, ante+dateer, in+actief, deci+liter</i>
suffigering:	<i>duik+el, groen+ig, lui+heid, triomf+eer, kolos+aal, modern+isme</i>
samenstelling:	<i>zweef+vlieg, dood+ziek, fiets+wiel</i>
samenkoppeling:	<i>af+loop, piano+speel, goed+keur</i>
conversie:	<i>gek_A-gek_N, loop_V-loop_N, computer_N-computer_V</i>
allomorfie:	<i>apostel-apostolair, meubel-meubilair, sentiment+eel, president+ieel</i>
suppletie:	<i>zie-zag, goed-beter</i>

Hoewel hiermee wel de belangrijkste morfologische begrippen geïntroduceerd zijn, willen we in de navolgende subsecties nog een aantal andere introduceren, te weten truncatie, affixsubstitutie en discontinue affigering.

3.1.1. *Truncatie en affixsubstitutie*²⁴

Bij de bespreking van allomorfie hebben we reeds gezien dat woordformatie gepaard kan gaan met veranderingen in het basiswoord (of het affix). In deze subsectie bespreken we een tweede type verandering. We illustreren dit type verandering aan de hand van een concreet voorbeeld.

Bij substantieven als *syllabificering*, *affigering* en *differentiëring* is zowel op vormelijke als semantische gronden vast te stellen dat zij afgeleid zijn van gesuffigeerde *-eer*-werkwoorden. Naast deze *-ing*-substantieven vinden we synonieme woorden op *-atie* (*syllabificatie*, *affixatie*, *differentiatie*). De semantische relatie tussen *syllabificeren* en *syllabificering* is gelijk aan die tussen *syllabificeren* en *syllabificatie*. Het is echter niet zonder meer evident dat de *-atie*-substantieven van de *-eer*-werkwoorden zijn afgeleid. We bespreken nu kort een drietal mogelijke analyses om de relatie tussen woorden op *-atie* en woorden op *-eer* te verantwoorden.

De eerste mogelijkheid is om aan te nemen dat de suffixen *-atie* en *-eer* zich aan dezelfde wortel (*√syllabific*) hebben aangehecht. In deze aanpak is de verwantschap tussen de substantieven op *-atie* en de werkwoorden op *-eer* dus niet het directe gevolg van een woordformatieregel. De verwantschap zal met behulp van andere (morfologische of semantische) regels tot uitdrukking gebracht moeten worden. Uitgangspunt bij dit soort analyses is dat morfologische processen niet alleen woorden, maar ook niet zelfstandig voorkomende wortelmorfemen als basis mogen nemen. Als men daarentegen aanneemt dat alleen woorden als basis kunnen dienen voor morfologische operaties, dan kan de relatie verantwoord worden met behulp van truncatieregels of met behulp van affixsubstitutieregels.

In een aanpak die gebruik maakt van truncatieregels wordt aangenomen dat *-atie* aangehecht wordt aan een *-eer*-werkwoord, resulterend in formaties van het type $[[X+eer]_V +atie]_N$. Om nu te komen tot de geattesteerde formaties van het type $[X+atie]_N$ is het noodzakelijk om een regel te veronderstellen die het suffix *-eer* deleert wanneer dit gevolgd wordt door *-atie*. Regels van het type 'deleer een suffix voorafgaande aan een ander suffix' of 'deleer een prefix volgend op een ander prefix' worden aangeduid als truncatie- of kappingsregels.

Een alternatief voor truncatie is affixsubstitutie. Hiermee wordt bedoeld dat de structurele positie van het ene affix gelijk is aan de structurele positie van het andere affix. De consequentie is dat ze niet samen in een afleiding kunnen voorkomen en hierdoor ontstaat de indruk dat het ene affix

²⁴ Zie voor truncatie o.a. Aronoff (1976), Booij (1977) en Spencer (1991) en zie voor affixsubstitutie Sassen (1971) en Van Marle (1985ab, 1986).

vervangen is door het andere affix.

Het verschil tussen truncatie en affixsubstitutie is subtiel. In analyses die gebruik maken van truncatie gaat men er van uit dat een afgeleid woord altijd één graad meer geleed is dan het basiswoord. Bovendien neemt men aan dat er een vaste richting van afleiding is. In ons voorbeeld zijn *-atie*-substantieven afgeleid van *-eer*-werkwoorden en niet omgekeerd. Affixsubstitutie-analyses verworpen de stelling dat een afgeleid woord altijd één graad meer geleed is dan het basiswoord. Het belangrijkste verschil met truncatie-analyses is echter dat de richting van afleiding niet vastligt. In *syllabificatie* c.s. kan *-atie* het suffix *-eer* hebben vervangen of in *syllabificeren* c.s. kan *-eer* het suffix *-atie* hebben vervangen.

In ons voorbeeld ging het om de relatie tussen niet-Germaanse afleidingen. Dit is niet toevallig, want truncatie c.q. affixsubstitutie-analyses hebben veelal betrekking op dit deel van de Nederlandse woordenschat. Het is wellicht eveneens mogelijk om de verwantschap tussen paren als *bewerken-herwerken* ('opnieuw bewerken'), *behandelen-mishandelen* ('slecht behandelen'), *werker-werkster* ('vrouwelijke werker') en *spreker-spreekster* ('vrouwelijke spreker') met behulp van deze morfologische operaties te verantwoorden.

3.1.2. *Discontinue affigering*²⁵

Naast prefigering en suffigering kent het Nederlands wellicht nog een derde type woordaflading, te weten discontinue affigering. In de volgende voorbeelden lijkt het erop of tegelijkertijd een prefix en een suffix/uitgang aan een basiswoord zijn aangehecht:

<i>ge-...-te_N</i> :	<i>gebergte, gesteente, gevogelte, geraamte</i>
<i>ge-...-t/d_A</i> :	<i>gebekt, gerokt, gespierd, gelaarsd</i>
<i>ge-...-t/d/en_V</i> :	<i>gewerkt, gepast, gespeeld, gezuiverd, gelopen, gebakken</i>

Hoewel in woorden als *gebergte* het prefix *ge-* en het suffix *-te* te herkennen zijn (beide affixen van het Nederlands: *lopen-geloop, diep-diepte*) kan hier geen sprake zijn van *ge*-prefigering aan **bergte* of *-te*-suffigering aan **geberg*. Deze opties zijn uitgesloten, aangezien nominalisering met behulp van het prefix *ge-* beperkt is tot verbale bases en nominalisering met *-te* tot ongelede adjectieven. *Ge-...-te*-nomina correleren daarentegen met ongelede nomina.

De aanname dat *ge-* en *-te* gelijktijdig zijn aangehecht en samen één affix vormen, heeft als nadeel dat hierdoor wordt toegestaan dat morfemen in het Nederlands discontinu mogen zijn, terwijl morfemen en morfeemcombinaties, afgezien van de affixen in kwestie, altijd een continue ononderbreekbare klankreeks vormen. De aanname dat hier sprake is van twee afzonderlijke affixen die alleen gelijktijdig zijn aangehecht, is ook niet zonder problemen. Met behulp van de normale woordvormingsprocessen van het type (gebonden) morfeem *X* plus (gebonden) morfeem *Y* worden binair vertakkende structuren gecreëerd: $[[X] Y]$ (=suffigering), $[X [Y]]$ (=prefigering) of $[[X][Y]]$ (=samenstelling), terwijl gelijktijdige aanhechting van meerdere morfemen ternair vertakkende structuren van het type $[X [Y] Z]$ oplevert.

3.2. OPZET, HOOFDSTUKINDELING EN LITERATUURVERWIJZINGEN

In deze sectie geven we aan welke morfologische procédés systematisch besproken zullen worden en

²⁵ Zie o.a. Geerts et al. (1984:99 en 363-364) en Schultink (1986, 1987).

welke niet (sectie 3.2.1.). Bovendien staan we stil bij de manier waarop in dit boek verwezen wordt naar bestaande literatuur over met name de morfologie van het Nederlands (sectie 3.2.2.).

3.2.1. *Opzet en hoofdstukindeling*

Dit boek bevat, afgezien van deze inleiding, nog drie hoofdstukken en hierin besteden we aandacht aan de vier belangrijkste morfologische procédés waarvan het Nederlands gebruik maakt: prefigering, suffigering, samenstelling en samen koppeling. In hoofdstuk 2 behandelen we prefigering en samen koppeling; hoofdstuk 3 is gewijd aan suffigering en hoofdstuk 4 stelt het procédé samenstelling aan de orde.

De behandeling van deze vier morfologische operaties levert een vrijwel compleet beeld op van de gelede woordenschat van het Nederlands. We spreken hier nadrukkelijk van een vrijwel compleet beeld, aangezien we hier open laten of woorden die in een conversierelatie tot andere woorden staan, geleed dan wel ongeleed zijn. Ondanks het feit dat we geen systematisch aandacht besteden aan conversie, gaan we, met name in de hoofdstukken 3 en 4 niet volledig voorbij aan dit verschijnsel (zie de *Index*).

Voorts zijn er geen afzonderlijke hoofdstukken over allomorfie, truncatie c.q. affixsubstitutie, suppletie en discontinue affigering. Om met de laatste te beginnen, dit type woordvorming is dermate schaars dat het geen afzonderlijk hoofdstuk rechtvaardigt. We hebben besloten om dit type affigering te behandelen in hoofdstuk 3, dat handelt over suffigering.

Hoewel we geen systematische bespreking van de verschillende vormen van allomorfie geven, blijft het fenomeen allomorfie niet onbesproken. Als we een specifiek affix behandelen, dan bespreken we eveneens de allomorfische variatie in de basis c.q. het affix. In concreto, in de sectie over het diminutiefsuffix bespreken we (i) de fonologisch geconditioneerde distributie van de verschillende suffixallomorfen (*-tje*, *-pje*, *-kje*, *-etje* en *-je*) en (ii) de fonologische veranderingen in de basis (*schip-scheepje*, *glas-glaasje*).

We besteden in dit boek geen aandacht aan truncatie/affixsubstitutie en suppletie, hoewel we de termen soms wel gebruiken. Truncatie en affixsubstitutie blijven onbesproken, aangezien we in dit boek om puur beschrijvende redenen aannemen dat woordvormingsoperaties zowel woorden als niet zelfstandig voorkomende wortels als basis mogen nemen. Kortom, in het geval van *syllabificeren* en *syllabificatie* gaan we er vanuit dat *-eer* en *-atie* de wortel $\sqrt{\text{syllabific}}$ als basis hebben. Om de lezer opmerkzaam te maken op de semantische relatie tussen de werkwoorden op *-eer* en de substantieven op *-atie* vermelden we bij de bespreking van de laatste dat deze gehecht kan worden aan wortels die ook gebruikt worden om *-eer*-werkwoorden te vormen. We besteden ook geen aandacht aan suppletie. Bij de behandeling van de verbale vervoeging (hoofdstuk 2, sectie 1.4.1.) en de adjectivische verbuiging (hoofdstuk 3, sectie 3.1.1.) geven we slechts aan welke veranderingen er kunnen plaatsvinden bij resp. sterke werkwoorden van het type *loop-liep* en *zie-zag* (gedeeltelijke suppletie) en onregelmatige comparatieven van het type *veel-meer*, *weinig-minder* (totale suppletie). We laten daarbij in het midden of deze veranderingen het resultaat zijn van een morfologische operatie.

Zoals gezegd bespreken we prefigering en samen koppeling te zamen in hoofdstuk 2, suffigering in hoofdstuk 3 en samenstelling in hoofdstuk 4. Deze hoofdstukindeling lijkt op het eerste gezicht wellicht vreemd, maar op deze wijze willen we uitdrukking geven aan een opmerkelijke eigenschap van de Nederlandse morfologie: de aanhechting van categorie-veranderende morfemen ter linkerzijde van een woord resulteert normaliter in werkwoorden, terwijl de aanhechting van categorie-veranderende

morfemen ter rechterzijde van een woord vrijwel altijd resulteert in substantieven en adjectieven.²⁶

Voor we in details ingaan op bovenstaande asymmetrie, willen we twee zaken beklemtonen. Allereerst willen we erop wijzen dat deze asymmetrie, hoewel zij geldt voor de hele morfologie, alleen duidelijk te illustreren is aan de hand van het Germaanse deel van de morfologie. Bovendien betreft het hier een grofmazige en geen absolute generalisatie over de morfologie van het Nederlands.

De aanhechting van een (Germaans) suffix aan een substantief, adjectief of werkwoord kan gepaard gaan met een verandering van de lexicale categorie of hiermee samenhangende eigenschappen. Opmerkelijk is echter dat in 99% van de gevallen de resulterende afleiding een substantief of een adjectief is. Het niet-Germaanse suffix *-eer* is het enige evidente verbaliserende suffix. Vergelijk de volgende voorbeelden:

- a: *brom_V-brommer_N*, *wandel_V-wandelaar_N*, *trek_V-trekking_N*, *raad_V-raadsel_N*,
schoon_A-schoonheid_N, *diep_A-diepte_N*, *stabil_A-stabiliteit_N*, *lui_A-luidard_N*,
de moeder_N-het moederschap_N, *de bak_N-het bakje_N*, *het dorp_N-de dorping_N*,
de boer_N-de boerin_N
- b: *volg_V-volgbaar_A*, *treur_V-treurig_A*, *volg_V-volgzaam_A*, *verkie_V-verkie_A*,
groen_A-groenig_A, *gek_A-gekkerig_A*, *bang_A-bangelijk_A*, *groen_A-groenachtig_A*,
bloed_N-bloedig_A, *dak_N-dakloos_A*, *proza_N-prozaïsch_A*, *mens_N-menselijk_A*
- c: *segment_N-segmenteer_V*, *half_A-halveer_V*

Als een Germaanse prefix uitsluitend aangehecht kan worden aan substantieven of adjectieven, dan behoren basiswoord en afleiding tot dezelfde lexicale categorie, zie (d). Als een Germaans prefix ook aan werkwoorden aangehecht mag worden, dan is de resulterende afleiding in vrijwel alle gevallen een werkwoord, zie (e). Het enige evident afwijkende prefix is *ge-*, aangezien met behulp van dit prefix substantieven worden afgeleid van werkwoorden, zie (f).

- d: *diep_A-ondiep_A*, *lui_A-aartslui_A*, *dom_A-oerdom_A*, *modern_A-supermodern_A*,
mens_N-onmens_N, *vader_N-aartsvader_N*, *tijd_N-oertijd_N*, *markt_N-supermarkt_N*
- e: *loop_V-beloop_V*, *denk_V-verdenk_V*, *neem_V-ontneem_V*, *leid_V-geleid_V*,
bos_N-bebos_V, *vel_N-vervel_V*, *maagd_N-ontmaagd_V*,
zat_A-bezat_V, *arm_A-verarm_V*, *nuchter_A-ontnuchter_V*
- f: *loop_V-geloop_N*, *hoor_V-gehoor_N*

Aanhechting van morfemen ter linkerzijde van een woord is niet voorbehouden aan prefixen. Ook in het geval van samenkoppeling worden morfemen links aangehecht. Met behulp van morfemen als *in*, *na*, *op* en *uit* worden samenkoppelingen gevormd op basis van werkwoorden, substantieven en adjectieven, en evenals bij de categorie-bepalende prefixen is het resultaat een werkwoord. Vergelijk:

loop_V-inloop_V, *blijf_V-nablijf_V*, *koop_V-opkoop_V*, *neem_V-uitneem_V*,
burger_N-inburger_V, *aap_N-naäpen_V*, *luister_N-opluister_V*, *huwelijk_N-uithuwelijk_V*,
dik_A-indik_V, *vrolijk_A-opvrolijk_V*, *diep_A-uitdiep_V*

²⁶ Zie Trommelen & Zonneveld (1986).

Uit de voorgaande, in veel opzichten nog onvolledige, discussie kan het volgende opgemaakt worden: als een categorie-bepalend morfeem links van een woord wordt aangehecht (prefigering en samen-koppeling) dan is het resultaat normaliter een werkwoord en als een dergelijk morfeem rechts van een woord wordt aangehecht (suffigering) dan is het resultaat een substantief of een adjectief.

Rest ons nog het vierde morfologische procédé waaraan we uitvoerig aandacht zullen besteden: samenstelling. Dit woordvormingsproces is in het Nederlands vrijwel beperkt tot substantieven en adjectieven en het rechterlid bepaalt normaliter de lexicale categorie (en daarmee samenhangende eigenschappen) van het gelede woord. Vergelijk de volgende voorbeelden:

<i>zuur_A</i>	<i>kool_N</i>	<i>zuurkool_N</i>	<i>waak_V</i>	<i>hond_N</i>	<i>waakhond_N</i>
<i>zee_N</i>	<i>ziek_A</i>	<i>zeeziek_A</i>	<i>druip_V</i>	<i>nat_A</i>	<i>druipnat_A</i>
<i>de sport</i>	<i>het veld</i>	<i>het sportveld</i>	<i>de veldsport</i>		
<i>de muziek</i>	<i>het blad</i>	<i>het muziekblad</i>	<i>de bladmuziek</i>		
<i>bus-en</i>	<i>station-s</i>	<i>busstation-s</i>			
<i>poot-en</i>	<i>tafel-s</i>	<i>tafelpoot-en</i>			
<i>zee-en</i>	<i>water-∅</i>	<i>zeewater-∅</i>			

Als we de eigenschappen van de vier besproken morfologische procédés overzien, dan tekent zich het volgende algemene patroon af: indien het linkerlid de lexicale categorie van een geleed woord lijkt te bepalen, dan is dit woord vrijwel altijd een werkwoord en dan is het bovendien via prefigering of samen-koppeling gevormd; als daarentegen het rechterlid de lexicale categorie van een geleed woord bepaalt, dan is dit woord normaliter een substantief of een adjectief en gevormd via suffigering of samenstelling.

Deze grofmazige generalisatie betreffende de structuur van het morfologische systeem van het Nederlands ligt ten grondslag aan de opzet van dit boek. De behandeling van prefigering en samen-koppeling in hoofdstuk 2 biedt ons de mogelijkheid om vrijwel alle verbaliserende woordformatieprocessen op één plaats te behandelen. Bovendien kunnen we parallel hieraan de specifiek op werkwoorden betrekking hebbende flexionele morfologie en 'transitiviteit' behandelen. Door hoofdstuk 3 geheel te wijden aan suffigering kunnen we vrijwel alle nominale en adjectivische afleidingen gezamenlijk behandelen. Deze opzet stelt ons bovendien in staat om de specifiek substantivische en adjectivische flexionele morfologie in samenhang met resp. de substantivische en adjectivische derivatieve morfologie te behandelen.

In hoofdstuk 4 behandelen we ten slotte het tweede type woordvorming waarbij het rechterlid de categoriale eigenschappen van het gelede woord bepaalt en waarmee eveneens normaliter substantieven en adjectieven gevormd worden, namelijk samenstelling.

3.2.2. Literatuurverwijzingen

Het zal de lezer inmiddels duidelijk zijn dat we in deze inleiding geen literatuurvermeldingen hebben opgenomen in de tekst. Hetzelfde geldt voor de overige hoofdstukken. We hebben hiervoor twee redenen. De eerste is dat dergelijke vermeldingen de leesbaarheid niet ten goede komen. De tweede reden heeft te maken met de doelstelling van dit boek. We willen in dit boek zoveel als mogelijk een theorie-neutrale beschrijving geven van de morfologische procédés waarvan het Nederlands gebruik maakt, terwijl observaties over de Nederlandse morfologie in de literatuur vrijwel altijd gemaakt

worden/zijn tegen de achtergrond van specifieke theoretische aannames. Aangezien dit boek noch een overzicht noch een kritische bespreking wil geven van de uit deze en de vorige eeuw stammende morfologische literatuur en theorievorming over het Nederlands, is het weinig zinvol en verhelderend om de tekst te larderen met allerlei verwijzingen.

We hebben daarom besloten om literatuurverwijzingen op te nemen in een uitvoerig notenapparaat. Het doel hiervan is tweeledig. Allereerst willen we op deze wijze kenbaar maken welke bronnen geconsulteerd zijn bij de totstandkoming van dit boek. In veel gevallen zijn observaties en generalisaties direct of indirect ontleend aan de vermelde publikaties, waarbij we ze wel zoveel als mogelijk verwoord hebben in theorie-neutrale termen. Het tweede doel is om het de gebruiker van dit boek mogelijk te maken snel toegang te krijgen tot de ons bekende literatuur over een bepaald onderwerp.

We willen hier beklemtonen dat het onderbrengen van literatuurverwijzingen in voetnoten beslist niet gezien moet worden als een poging om de bestaande literatuur te marginaliseren. Zonder het onderzoek dat vastgelegd is in de literatuur zou het schrijven van dit boek vrijwel onmogelijk zijn geweest en het notenapparaat is mede bedoeld om aan te geven dat dit boek deel uitmaakt van een lange morfologische traditie. Bovendien willen we ons op deze wijze geen observaties van andere taalkundigen over de morfologie van het Nederlands toeëigenen. We raden de lezer dan ook ten sterkste aan om de door ons vermelde publikaties te consulteren en niet te volstaan met een verwijzing naar dit boek.

We onderscheiden twee soorten noten, namelijk *algemene noten* en *specifieke noten*. Verwijzingen naar algemene noten treft men aan aan het begin van een (sub)sectie. In deze noten worden publikaties over het desbetreffende onderwerp en de in de tekst vermelde taalfeiten als zodanig opgenomen; observaties en generalisaties kunnen geheel of gedeeltelijk hierin teruggevonden worden. Specifieke noten zijn noten waarnaar we in de lopende tekst verwijzen. In deze noten worden publikaties opgenomen waaraan we het in de desbetreffende alinea of alinea's behandelde onderwerp ontleend hebben.

We zullen het gebruik van deze twee soorten noten illustreren aan de hand van een concreet voorbeeld. In hoofdstuk 2, sectie 4.2.1.1. worden *be*-werkwoorden aan de orde gesteld die gevormd zijn op basis van werkwoorden. Bij deze sectie hoort een algemene noot waarin verwezen wordt naar De Vries (1975:116-119) en Geerts et al. (1984:481-482). Deze verwijzingen duiden aan dat deze publikaties datgene wat in de tekst wordt behandeld ook aan de orde stellen en door ons geconsulteerd zijn bij de samenstelling van deze sectie. In de tekst van de desbetreffende sectie is bij de behandeling van het contrast tussen *hij giet water op de plant* en *hij begiet de plant met water* een verwijzing naar een specifieke noot te vinden en in deze noot wordt verwezen naar De Vries (1975), Hoekstra et al. (1987), Booij & Van Haaften (1986, 1988) en Hoekstra & Mulder (1990). In deze publikaties kan dezelfde of verdere informatie gevonden worden betreffende dit specifieke onderwerp.

Ten aanzien van de literatuurvermeldingen dienen nog twee opmerkingen gemaakt te worden. Algemene voetnoten treft men niet alleen aan bij specifiek op het Nederlands gerichte onderwerpen als bijv. *be*-prefigering, *-heid*-suffigering en N+N-samenstelling, maar ook bij algemene onderwerpen als bijv. de termen 'prefigering', 'suffigering', 'woord', 'produktiviteit' etc. Als het verwijzingen naar algemene onderwerpen betreft, dan rijst de vraag in welke mate verwezen dient te worden naar buitenlandse (taaltheoretische), niet op het Nederlands betrekking hebbende literatuur. We hebben besloten om, met uitzondering van dit hoofdstuk, het aantal verwijzingen naar dit type publikaties zo beperkt mogelijk te houden. We hebben er echter wel naar gestreefd om de verwijzingen zodanig te kiezen dat de geïnteresseerde lezer via de door ons gegeven literatuurvermeldingen gemakkelijk de

relevante literatuur kan opsporen. Bovendien verwijzen we slechts in zeer beperkte mate naar bestaande algemene "spraakkunsten" of "grammatica's" over het Nederlands. Een uitzondering hierop vormt de meest recente "spraakkunst", de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* van Geerts et al. Naar dit werk zal uitvoerig verwezen worden (veelal inclusief paginavermelding). De belangrijkste spraakkunsten en grammatica's hebben we opgenomen in een afzonderlijke bibliografie, zodat de gebruiker van het onderhavige boek een overzicht krijgt van de op het Nederlands betrekking hebbende spraakkunsten en grammatica's.

Prefigering

en

Samenkoppeling

Hoofdstuk 2: Prefigering en Samenkoppeling

1. Inleiding

Dit hoofdstuk stelt twee woordvormingsprocédés aan de orde, namelijk prefigering en samenkoppeling. In deze inleiding zullen we deze termen definiëren en motiveren waarom we deze procédés gezamenlijk behandelen.

1.1. PREFIGERING

1.1.1. De term 'prefigering'¹

Prefigering definiëren we als het ter linkerzijde aanhechten van een gebonden morfeem of 'prefix' aan een morfologisch woord of wortel (zie voor de termen 'morfologisch woord' en 'wortel' hoofdstuk 1, sectie 1.1.). De aanname dat prefixen ook aan wortels mogen worden aangehecht is noodzakelijk, aangezien het ons in staat stelt om vormen als *bedenken* en *bedriegen* te beschouwen als voorbeelden van *be*-prefigering. In het eerste voorbeeld is het prefix *be*- aangehecht aan de werkwoordstam *denk*-, terwijl het in het tweede voorbeeld optreedt met de niet-zelfstandig voorkomende wortel *√drieg*-. De stelling dat er in beide voorbeelden sprake is van derivationeel complexe woorden is gebaseerd op de observatie dat werkwoorden als *bedenken* en *bedriegen* een groot aantal eigenschappen gemeen hebben; eigenschappen die zij delen met de overige geprefigeerde werkwoorden. We volstaan hier met de volgende overeenkomsten: (i) ze behoren tot dezelfde lexicale categorie; (ii) ze kunnen niet geprefigeerd worden met hetzelfde prefix (cf. **bebedenken*, **bebedriegen*); (iii) de flexie-uitgang *ge*- ontbreekt in het voltooid of passief deelwoord (*bedacht*, *bedrogen*).

1.1.2. Prefigeringsvormen

Prefixen kunnen, gelet op hun specifieke eigenschappen, in twee hoofdgroepen onderverdeeld worden. De eerste groep omvat de van oorsprong Griekse of Latijnse prefixen, zoals *anti*-, *dis*-, *ex*-, *hyper*-, *multi*-, *non*-, *pre*- en *ultra*-. De prefixen die tot deze groep behoren, duiden we in het vervolg aan met de term 'niet-Germaanse prefixen'. De tweede groep wordt gevormd door de van oorsprong Germaanse prefixen en voor deze groep reserveren we de term 'Germaanse prefixen'. De termen 'Germaans' en 'niet-Germaans', we wijzen er hier nogmaals met nadruk op, dienen opgevat te worden als SYNCHRONE noties en niet als DIACHRONE noties.

De relevantie van het onderscheid 'Germaans/niet-Germaans' in het Moderne Nederlands kan ondermeer afgeleid worden uit de volgende verschillen:

- Bij werkwoorden die geprefigeerd zijn met een Germaans prefix ontbreekt de flexie-uitgang *ge*- in het voltooid of passief deelwoord (*bedenken/bedacht*, *vernemen/vernomen*). Als een werkwoord daarentegen een niet-Germaans prefix bevat, dan gaat de uitgang *ge*- aan dit prefix vooraf (*antedateren* - *geantedateerd*, *deblokkeren* - *gedeblokkeerd*).²
- Niet-Germaanse prefixen ondergaan onder bepaalde voorwaarden vormelijke veranderingen die zich niet voordoen bij vergelijkbare Germaanse prefixen. Zo treffen we het niet-Germaan-

¹ Voor de term 'prefigering' zie Marchand (1969) en Geerts et al. (1984:25).

² Zie Schultink (1973, 1978a), De Vries (1975:115-116), De Rooij-Bronkhorst (1980), De Haas (1990).

se prefix *in-* in verschillende verschijningsvormen aan (cf. *in+adequaat, illegaal, irrationeel*). Deze consonantveranderingen ontbreken echter bij het Germaanse prefix *on-* (cf. *on+aardig, onleesbaar, onredelijk*).³

De Germaanse prefixen op hun beurt vallen uiteen in twee subklassen, te weten de klasse van categorie-bepalende prefixen en de klasse van categorie-neutrale prefixen.

Onder categorie-bepalende prefixen verstaan we prefixen die onder meer de lexicale categorie van de afleiding als geheel bepalen, d.w.z. de resulterende afleidingen voldoen niet aan de formule $AB = B$, in die zin dat de lexicale categorie van AB gelijk is aan die van B . Tot deze subklasse behoren o.a. de prefixen *be-*, *ge-*, *ont-* en *ver-* en de vormelijk aan preposities gelijke prefixen *aan-*, *achter-*, *door-* en *voor-*. Het categorie-bepalende vermogen van deze prefixen laat zich illustreren aan de werkwoorden *bebossen*, *ontmannen*, *verarmen*, *onderkelderen* en *overwinteren* en het substantief *gefluister*. Deze afleidingen zijn gevormd op basis van een substantief (*bos*, *man*, *kelder*, *winter*), een adjectief (*arm*) of een verbale stam *fluister-*.

Tot de categorie-neutrale prefixen rekenen we prefixen die geen invloed hebben op de categorie van de afleiding als geheel, d.w.z. de resulterende afleidingen voldoen aan de formule $AB = B$. Deze groep omvat o.a. de prefixen *aarts-*, *on-*, *oer-* en *opper-*. Voorbeelden die de categorie-neutraalheid van genoemde prefixen illustreren zijn *aartslui*, *aartsschurk*, *onjuist*, *onmens*, *oersterk* en *oerbeeld*.

Het onderscheid 'categorie-bepalend/categorie-neutraal' is om meerdere redenen relevant. Categorie-bepalende prefixen kunnen aan vrijwel elke lexicale categorie aangehecht worden, terwijl de categorie-neutrale prefixen nooit een werkwoord als grondwoord nemen. Kortom, afgeleide werkwoorden van het type **onwerken* ontbreken systematisch. Bovendien zal blijken dat bij woorden die gevormd zijn met behulp van een categorie-bepalend prefix het hoofdaccent nooit op het prefix valt (cf. *bewérken*, *ontvángen*, *overvállen*). Bij afleidingen met een categorie-neutraal prefix bestaat die mogelijkheid wel (cf. *áartslui*, *ónmens*, *óervorm*).⁴

Tot slot staan we nog kort stil bij het Germaanse prefix *her-*, aangezien dit prefix een bijzondere plaats lijkt in te nemen. *Her-* wordt aangehecht aan werkwoorden en de afleiding is eveneens een werkwoord. Kortom, het is niet mogelijk om vast te stellen of *her-* een categorie-bepalend prefix is. *Her-* wijkt echter in één opzicht af van de categorie-bepalende prefixen; het kan namelijk onder bepaalde nauwkeurig vast te stellen voorwaarden het hoofdaccent dragen (*hérbenoemen*, *hérgroeperen*, *hérinvoeren* versus *herkíezen*). Daarnaast kan echter geconstateerd worden dat werkwoorden als *herdenken*, *herkiezen* en *herwinnen*, die gevormd zijn met het ongeaccentueerde *her-*, een groot aantal eigenschappen gemeen hebben met geprefigeerde werkwoorden als *bebossen* en *verarmen*. Het betreft hier onder meer de afwezigheid van *ge-* in het voltooid en passief deelwoord. Het prefix *her-* wijkt echter eveneens af van categorie-neutrale prefixen als *aarts-* en *on-*. Deze nemen namelijk nooit werkwoorden als correlaat, terwijl prefigering met *her-* voornamelijk beperkt is tot werkwoorden.

³ Zie Schultink (1962), Booij (1977) en Hofmans (1978).

⁴ Zie Schultink (1980).

1.2. SAMENKOPPELING

1.2.1. *De term 'samenkoppeling'*⁵

Het tweede woordvormingsprocédé dat in dit hoofdstuk aan de orde wordt gesteld, is 'samenkoppeling'. Samenkoppeling definiëren we als het ter linkerzijde aanhechten van veelal zelfstandig voorkomende morfemen aan morfologische woorden of wortels, resulterend in scheidbaar samengestelde werkwoorden. De definitie van 'samenkoppeling' lijkt in sterke mate op die van 'samenstelling' (cf. hoofdstuk 4, sectie 1.1.). Er is echter één significant verschil: de leden van een samenstelling vormen een syntactische en morfologische eenheid in tegenstelling tot de leden van een samenkoppeling. Met andere woorden, de leden van een samenstelling kunnen niet van elkaar gescheiden worden door syntactische en morfologische processen, terwijl de leden van een samenkoppeling via genoemde processen van elkaar gescheiden kunnen worden. In sectie 6. zullen we meer in details ingaan op de eigenschappen van samenkoppelingen, en daar zal blijken dat zij een aparte klasse vormen naast verbale afleidingen, verbale samenstellingen en verbale woordgroepen. Bovendien zal gemotiveerd worden waarom we samenkoppeling als een morfologisch procédé opvatten (zie ook hoofdstuk 1, sectie 1.1.).

1.3. DE VORMING VAN COMPLEXE WERKWOORDEN

In deze sectie zullen we de motieven bespreken die ons hebben doen besluiten om prefigering en samenkoppeling in één hoofdstuk samen te nemen. De verschillende mogelijkheden om complexe werkwoorden te vormen, zijn hierbij van doorslaggevende betekenis geweest.

In hoofdstuk 1, sectie 3.2.1., is reeds gewezen op een belangrijke observatie betreffende de morfologie van het Nederlands. Derivationeel complexe substantieven en adjectieven worden als regel gevormd met behulp van suffixen, terwijl derivationeel complexe werkwoorden vrijwel uitsluitend gevormd worden met behulp van prefixen of prefix-achtige morfemen.⁶ Zo zal in dit hoofdstuk blijken dat met behulp van categorie-bepalende prefixen als *be-* en *ver-* en onbeklemtoonde prepositie-achtige prefixen als *over-* en *voor-* vrijwel uitsluitend werkwoorden worden gevormd. Bovendien is het resultaat van samenkoppeling altijd een werkwoord. Mede op grond hiervan hebben we besloten om prefigering en samenkoppeling in één hoofdstuk te behandelen.

De tweede reden voor het samennemen van prefigering en samenkoppeling is dat complexe werkwoorden met behulp van drie elkaar niet volledig uitsluitende klassen van morfemen worden gevormd. Deze drie klassen zijn:

- (i) de prefixen *be-*, *ge-*, *ont-*, *ver-* en *er-*. Deze prefixen dragen nimmer het hoofddaccent en zij vormen een onlosmakelijke eenheid met hun grondwoord.
- (ii) de prefixen *aan-*, *achter-*, *door-*, *voor-* etc. Deze prefixen zijn vormelijk gelijk aan zelfstandig voorkomende preposities. Zij dragen eveneens nooit het hoofddaccent en zij vormen een onscheidbare eenheid met hun correlaat.
- (iii) de preposities *aan*, *achter*, *door*, *voor* etc. en de pre- en postposities *af*, *bij*, *in* etc. Deze in isolatie zelfstandig voorkomende morfemen dragen in complexe werkwoorden het hoofddaccent en zij kunnen onder bepaalde nauwkeurig vast te stellen voorwaarden gescheiden worden van het verbale deel.

⁵ Voor de term 'samenkoppeling' zie De Vries (1975:43-53) en De Rooij-Bronkhorst (1980).

⁶ Zie Trommelen & Zonneveld (1986).

Werkwoorden die gevormd zijn met behulp van *be-*, *ver-* etc. voldoen aan alle voorwaarden om te kunnen spreken van geprefigeerde werkwoorden en de werkwoorden die gevormd zijn met behulp van de morfemen in (iii) voldoen aan alle criteria om te kunnen spreken van samenkoppelingen. Voor de pre- en postposities in (iii) reserveren we in het vervolg de term 'partikel'.

Het probleem is waartoe we de vormelijk aan preposities gelijk zijnde morfemen in (ii) moeten rekenen. We zullen nu allereerst een viertal verschillen tussen geprefigeerde werkwoorden en samenkoppelingen aan de orde stellen en hieruit kan afgeleid worden dat de morfemen in (ii) zich gedragen als prefixen.⁷ Vervolgens staan we stil bij de overlappingsen tussen klasse (ii) en klasse (iii) en de consequenties die we hieraan verbinden.

Het eerste belangrijke verschil is dat in hoofdzinnen het geprefigeerde finiete werkwoord in z'n geheel de tweede syntactische positie inneemt, terwijl in het geval van samenkoppelingen alleen het verbale rechterdeel in deze positie verschijnt. De volgende voorbeeldzinnen illustreren dat de morfemen onder (ii) zich aansluiten bij de prefixen:

- type (i) *Jan begrijpt de uitleg van de minister*
 **Jan grijpt de uitleg van de minister be-*
- type (ii) *Marie overbluft hem*
 **Marie bluft hem over*
- type (iii) *De voetballer loopt de grasmad op*
 **De voetballer oploopt de grasmad*

Het tweede, met het eerste samenhangende, verschil is dat in het voltooid en passief deelwoord het prefix *ge-* ontbreekt bij geprefigeerde werkwoorden, terwijl *ge-* het linker- en het rechterdeel van elkaar scheidt in samenkoppelingen. Een vergelijkbaar verschil doet zich voor bij de zogenaamde *te+infini-tief*-constructie. Bij geprefigeerde werkwoorden gaat *te* vooraf aan het complexe werkwoord, terwijl *te* het linker- en rechterdeel scheidt in het geval van samenkoppelingen. Ook nu gedragen de morfemen in (ii) zich analoog aan de prefixen:

- type (i) *Jan heeft de minister begrepen/*begegrepen/*gebegrepen*
 *Jan probeert de minister te begrijpen/*be- te grijpen*
- type (ii) *Marie heeft hem overbluft/*overgebluft/*geoverbluft*
 *Marie probeert hem te overbluffen/*over te bluffen*
- type (iii) *De voetballer is de grasmad opgelopen/*oplopen*
 *De voetballer probeert de grasmad op te lopen/*te oplopen*

Een volgend verschil manifesteert zich in bijzinnen die uitgaan op een verbale eindgroep, d.w.z. bijzinnen die eindigen op een sequentie van verbale elementen. Deze verbale elementen vormen, althans in het Standaard Nederlands, een ondoordringbare eenheid:

- dat Jan morgen met de trein zou willen komen*
 **dat Jan morgen zou willen met de trein komen*

⁷ Zie Evers (1975), Koster (1975), De Vries (1975:114-116) en De Rooij-Bronkhorst (1980).

De volgende voorbeelden illustreren dat geprefigeerde werkwoorden en samenkoppelingen in deze constructies qua gedrag wezenlijk verschillen en dat de morfemen onder (ii) zich in deze gedragen als prefixen:

- type (i) *dat Jan de minister zou willen begrijpen*
 **dat Jan de minister be- zou willen grijpen*
- type (ii) *dat Marie hem zou willen overbluffen*
 **dat Marie hem over zou willen bluffen*
- type (iii) *dat de voetballer de grasmat zou willen oplopen*
 dat de voetballer de grasmat op zou willen lopen

Het vierde verschil is dat in het geval van geprefigeerde werkwoorden het hoofdaccent op het grondwoord valt, terwijl het bij samenkoppelingen op het nonverbale linkerdeel valt. De onderstaande voorbeelden illustreren nogmaals dat de morfemen onder (ii) zich aansluiten bij de prefixen:

- type (i) *begrijpen, ontkénnen, vervóegen*
 **bégrijpen, *óntkennen, *vérvóegen*
- type (ii) *doorspékken, omklémmen, overblúffen*
 **dóorspekken, *ómklemmen, *óverbluffen*
- type (iii) *áfkopen, ínlopen, úitstellen*
 **afkópen, *inlópen, *uitstéllen*

De morfemen in (ii) komen op alle genoemde punten overeen met de prefixen in (i) en hieruit concluderen we dat er voldoende aanwijzingen zijn om woordvorming met behulp van de morfemen in (i) en (ii) te karakteriseren als prefigering.

Als we nu kijken naar de prefixen in (ii) en de partikels in (iii) dan valt op dat deze klassen niet complementair zijn. Morfemen als *aan-*, *onder-* en *over-* kunnen als prefix en als partikel fungeren. Bovendien kunnen partikels als *door* en *onder* en de gelijkkluidende prefixen een zelfde betekenisaspect toevoegen aan het correlaat, zoals kan worden opgemaakt uit de werkwoordparen *dóórdringen/doordríngen* en *ónderdrukken/onderdríkken*. Deze overeenkomsten, gevoegd bij de observatie dat er diverse minimale paren zijn (*dóórlopen - doorlópen*, *ómhangen - omhángen*, *vóórkomen - voorkómen*), maken het weinig aantrekkelijk om de prefixen onder (ii) en de partikels onder (iii) afzonderlijk te behandelen.

De beslissing om prefigering en samenkoppeling gezamenlijk te behandelen heeft als bijkomend voordeel dat we op een centrale plaats in dit boek in kunnen gaan op eigenschappen van werkwoorden en dan met name op die eigenschappen die relevant zijn vanuit een morfologisch perspectief.

1.4. CLASSIFICATIE VAN WERKWOORDEN

Werkwoorden kunnen op verschillende manieren geclassificeerd worden. Zij kunnen bijvoorbeeld onderverdeeld worden op grond van de wijze van vervoeging (sterke vs. zwakke vervoeging) of op grond van de notie 'transitiviteit'. Voor een beter begrip van dit hoofdstuk is het van belang om nader in te gaan op de vervoeging en de transitiviteit van werkwoorden in het algemeen. In sectie 1.4.1. staat de vervoeging van werkwoorden centraal en in sectie 1.4.2. gaan we nader in op de notie 'transitiviteit'. We zullen in deze subsecties een aantal terminologische distincties introduceren die in het vervolg een

belangrijke rol zullen spelen. Tot slot staan we in sectie 1.4.3. kort stil bij de effecten die prefigering en samen koppeling kunnen hebben op de transitiviteit van een werkwoord en geven we bovendien aan tot welke effecten we ons zullen beperken.

1.4.1. *Vervoeging*⁸

Afgaande op de manier waarop werkwoorden vervoegd worden, kunnen er twee hoofdgroepen onderscheiden worden. De belangrijkste en meest omvangrijke klasse wordt gevormd door werkwoorden die *zwak* vervoegd worden. Daarnaast is er een beperkte klasse werkwoorden die *sterk* vervoegd wordt. Binnen de laatste klasse kan een verdere tweedeling gemaakt worden. De eerste subklasse omvat werkwoorden die zowel in het imperfectum als in het perfectum/passivum sterk vervoegd worden. De tweede subklasse bestaat uit werkwoorden die alleen in het imperfectum of het perfectum/passivum sterk vervoegd worden.

We zullen nu nader ingaan op de kenmerken van bovenstaande (sub-)groepen en — voor zover mogelijk — ingaan op de factoren die de classificatie van een werkwoord bepalen.

Het verschil tussen sterke en zwakke werkwoorden manifesteert zich in het imperfectum en/of het perfectum/passivum.

Zwak vervoegende werkwoorden hebben de volgende vormelijke eigenschappen. In het imperfectum wordt de uitgang *-de(n)/te(n)* en in het perfectum/passivum de uitgang *-d/t* toegevoegd aan de verbale stam (cf. *bloeien/bloeide/gebloeid, dwepen/dweepte/gedweept*). Bovenstaande omschrijving vereist enige toelichting. De eerste betreft de term 'verbale stam' en de tweede betreft de vormvariatie die we aantreffen in beide uitgangen.

De verbale stam wordt verkregen door de infinitief-uitgang *-en* (of *-n* in het geval van werkwoorden als *gaan, slaan* etc.) weg te laten. In de gebruikte voorbeelden zijn *bloei* en *dweep* dus verbale stammen.

De imperfectum- en perfectum/passivum-uitgangen hebben twee verschijningsvormen. De varianten *-te(n)* en *-t* verschijnen na stammen die eindigen op de stemloze obstruenten {p, f, t, s, k, χ}, terwijl de varianten *-de(n)* en *-d* na de overige stammen verschijnen. Als de verbale stam eindigt op de dentale plosieven /t/ of /d/, dan degemineren de finale stamconsonant en de initiële consonant van de uitgang tot resp. [t] en [d].⁹

Tot de zwakke werkwoorden kunnen de volgende types gerekend worden:

- verbale afleidingen en samen koppelingen die gevormd zijn op basis van een zwak werkwoord (*blaffen, verblaffen, afblaffen, klagen, beklagen, aanklagen, reiken, bereiken, uitreiken* etc.).
- gesuffigeerde werkwoorden eindigend op *-eer, -el, -er* en *-ig* (*marcheren, duikelen, waaieren, stenigen*).
- morfologisch complexe werkwoorden met een nonverbaal correlaat (*fiets/ffietsen, snel/snellen, bos/bebossen, arm/verarmen, burger/inburgeren, diep/uitdiepen*).
- onscheidbaar samengestelde werkwoorden, althans voor zover zij finiete vormen kennen (*glimlachen, stofzuigen, zweefvliegen*). De vervoeging van dit type werkwoorden komt uitvoerig aan de orde in hoofdstuk 4, sectie 4.1.3.

⁸ Zie Van Helten (1877), Van Haeringen (1950) en Geerts et al. (1984:422-446).

⁹ Zie Zonneveld (1982) en Berendsen (1986).

Zoals gezegd vallen de sterke werkwoorden uiteen in twee subklassen. De eerste wordt gekenmerkt door een sterke vervoeging in zowel het imperfectum als het perfectum/passivum. De sterke vervoeging manifesteert zich in de vorm van klinker- en/of medeklinkerveranderingen in de verbale stam. In het perfectum/passivum wordt bovendien als regel de uitgang *-en* toegevoegd. De volgende voorbeelden illustreren de verschillende mogelijkheden:

- a: **klinkerverandering:**
bieden - bood - geboden, dragen - droeg - gedragen, lopen - liep - gelopen, roepen - riep - geroepen, stijgen - steeg - gestegen, zenden - zond - gezonden
- b: **klinker- en medeklinkerverandering:**
doen - deed - gedaan, gaan - ging - gegaan, slaan - sloeg - geslagen, vriezen - vroom - gevroom, weten - wist - geweten, zien - zag - gezien
- c: **geen uitgang -(e)n in het perfectum/passivum:**
brengen - bracht - gebracht, denken - dacht - gedacht, kopen - kocht - gekocht, zoeken - zocht - gezocht

De tweede subklasse wordt gekenmerkt door het ontbreken van een sterke vervoeging in ofwel het imperfectum ofwel het perfectum/passivum. Voorbeelden zijn:

- a: **zwakke vervoeging in het imperfectum:**
bakken - bakte - gebakken, lachen - lachte - gelachen, erven - erfde - georven, wreken - wreekte - gewroken
- b: **zwakke vervoeging in het perfectum/passivum¹⁰:**
jagen - joeg (jaagde) - gejaagd, vragen - vroeg - gevraagd, waaien - woei (waaide) - gewaaaid, zeggen - zei - gezegd

De klasse van sterke werkwoorden is beperkt. Alleen ongelede werkwoorden en op basis hiervan gevormde verbale afleidingen en samenstellingen kunnen sterk vervoegd worden:

*roepen - riep - geroepen; vragen - vroeg - gevraagd
 beroepen - beriep - beroepen; bevragen - bevroeg - bevroegd
 oproepen - opriep - opgeroepen; afvragen - afvroeg - afgevraagd*

Prefigering en samenstelling hebben geen effect op de vervoeging. Als het verbale correlaat zwak (resp. sterk) vervoegd wordt, dan wordt het complexe werkwoord eveneens zwak (resp. sterk) vervoegd.

Toch dient hieruit niet de conclusie getrokken te worden dat informatie omtrent de vervoeging van werkwoorden morfologisch gezien irrelevant is. Het tegendeel is waar, zoals we aannemelijk zullen maken. We concentreren ons hierbij in eerste instantie op de volgende voorbeelden:¹¹

¹⁰ Zie Van Haeringen (1967d) en De Rooij (1967).

¹¹ Zie Don (1990ab).

<i>duiken</i>	<i>ontduiken</i>	<i>opduiken</i>	<i>de duik</i>
<i>fluiten</i>	<i>verfluiten</i>	<i>affluiten</i>	<i>de fluit</i>
<i>roepen</i>	<i>beroepen</i>	<i>omroepen</i>	<i>de roep</i>
<i>slapen</i>	<i>verslapen</i>	<i>inslapen</i>	<i>de slaap</i>
<i>vragen</i>	<i>bevragen</i>	<i>doorvragen</i>	<i>de vraag</i>

Bovenstaande werkwoorden en substantieven zijn morfologisch en semantisch aan elkaar verwant. De moeilijkheid die zich bij deze woorden voordoet, is dat er in principe meerdere mogelijkheden zijn om ze morfologisch aan elkaar te relateren: (i) een substantief als (*de*) *duik* kan afgeleid zijn van de werkwoordstam *duik-*; (ii) werkwoorden als *duiken*, *ontduiken* en *opduiken* kunnen direct of indirect het substantief *duik* als correlaat hebben. In het merendeel van de gevallen kan op grond van de betekenis vastgesteld worden op welke wijze bovenstaande werkwoorden en substantieven aan elkaar gerelateerd zijn. De vraag is echter of er eveneens morfologische criteria zijn om uit te maken of het substantief *duik* is afgeleid van het werkwoord *duiken* of omgekeerd dat *duiken* is afgeleid van *duik*. De observatie dat complexe werkwoorden met een nonverbaal correlaat *altijd* zwak vervoegd worden, speelt hierbij een cruciale rol. Gegeven deze observatie zouden werkwoorden als *duiken* (en daardoor ook *ontduiken* en *opduiken*) zwak moeten zijn als het substantief *duik* als correlaat zou hebben gediend. Aangezien dit niet het geval is, dient de conclusie te zijn dat het ongelede werkwoord *duiken* ten grondslag ligt aan het substantief *duik* en de werkwoorden *ontduiken* en *opduiken*.

De vervoeging van werkwoorden is vanuit een ander perspectief eveneens relevant. Substantieven als *duik* die vormelijk gelijk zijn aan de stam van een sterk werkwoord, nemen zonder uitzondering het lidwoord *de*. Dit geldt niet voor substantieven die vormelijk overeenkomen met de stam van een zwak werkwoord, zoals de volgende feiten illustreren:

a:	<i>branden</i>	<i>de brand</i>	b:	<i>delen</i>	<i>het deel</i>
	<i>duimen</i>	<i>de duim</i>		<i>doelen</i>	<i>het doel</i>
	<i>golven</i>	<i>de golf</i>		<i>huizen</i>	<i>het huis</i>
	<i>roemen</i>	<i>de roem</i>		<i>werken</i>	<i>het werk</i>

Als de conclusie juist is dat substantieven die vormelijk gelijk zijn aan de stam van een sterk werkwoord afgeleid zijn van dat werkwoord, dan kan de uniforme keuze van het lidwoord *de* gezien worden als een manifestatie van dit afleidingsproces.

Het voorgaande heeft specifieke gevolgen voor de classificatie van complexe werkwoorden in het resterende deel van dit hoofdstuk. De stelling dat *de*-substantieven die verwant zijn aan de stam van een sterk werkwoord, deverbale substantieven zijn (*duiken/de duik*), impliceert dat geprefigeerde werkwoorden als *ontduiken* en samenkoppelingen als *opduiken* een ongeleed werkwoord als correlaat hebben. Van zwakke werkwoorden als *branden* en *delen*, waarnaast de substantieven *brand* en *deel* voorkomen, is veelal niet eenduidig vast te stellen of zij ongeleed zijn of afgeleid van een substantief. In het vervolg zullen we ten aanzien van deze werkwoorden opmerken dat zij mogelijk in een conversierelatie staan tot een substantief. Het gevolg hiervan is dat we bij complexe werkwoorden als *verdelen* en *opdelen* open laten of het correlaat ongeleed of geleed is.

1.4.2. *Transitiviteit*¹²

Werkwoorden kunnen in eerste instantie onderverdeeld worden in *transitieve* (of *overgankelijke*) en *intransitieve* (of *onovergankelijke*) werkwoorden. Transitieve werkwoorden komen in een zin voor met een direct object, terwijl een direct object ontbreekt bij intransitieve werkwoorden. Werkwoorden als *bieden*, *geven*, *kopen*, *maken*, *nemen* en *snijden* zijn transitief, terwijl *blaffen*, *falen*, *liggen*, *rekenen* en *zitten* intransitief zijn:

a:	<i>Ik koop een boeket bloemen</i>	<i>*Ik koop</i>
	<i>Ik neem een kop soep</i>	<i>*Ik neem</i>
b:	<i>De hond blaft</i>	<i>*De hond blaft de mensen</i>
	<i>Piet zit op tafel</i>	<i>*Piet zit de spullen op tafel</i>

De aan- versus afwezigheid van een direct object is niet het enige verschil tussen transitieve en intransitieve werkwoorden. De eerste kunnen passief gebruikt worden, de tweede niet, zoals de volgende zinnen illustreren:

a:	<i>Een boeket bloemen is/wordt (door mij) gekocht</i>
	<i>Een kop soep is/wordt (door mij) genomen</i>
b:	<i>*De mensen zijn/worden (door de hond) geblaft</i>
	<i>*De spullen zijn/worden (door Piet) op tafel gezeten</i>

Een probleem is echter dat de klasse van transitieve werkwoorden niet complementair is aan de klasse van intransitieve werkwoorden. Sommige transitieve werkwoorden kunnen intransitief gebruikt worden, en omgekeerd, sommige intransitieve werkwoorden kunnen transitief gebruikt worden:

a:	<i>Jan schrijft een boek</i>	<i>Jan schrijft in de keuken</i>
b:	<i>Jan breekt een bierglas</i>	<i>Het bierglas breekt</i>
c:	<i>Jan loopt op straat</i>	<i>Jan loopt de marathon</i>

Het werkwoord *schrijven* in (a) veronderstelt dat er iets geschreven wordt en dit geïmpliceerde object kan weggelaten worden. De betekenis van *schrijven* is in beide zinnen gelijk. Werkwoorden als *schrijven* rekenen we in het vervolg tot de transitieve werkwoorden, hoewel we ze soms ook zullen aanduiden als pseudo-transitieve werkwoorden. In het geval van het werkwoord *breken* in (b) ligt de situatie wezenlijk anders. Bij transitief gebruik is de semantische relatie tussen het subject en het predikaat te omschrijven als 'Subject veroorzaakt dat Object breekt', en bij intransitief gebruik als 'Subject breekt'. Het causatieve *breken* is transitief, terwijl het niet-causatieve *breken* intransitief is. Het werkwoord *lopen* in (c) is doorgaans intransitief, maar kan in een enkel geval voorkomen met een direct object dat de werking van het werkwoord nader specificceert. De betekenis van *lopen* is in beide zinnen in (c) gelijk. Ondanks de incidentele mogelijkheid om *lopen* transitief te gebruiken, zullen we in het vervolg aannemen dat dit werkwoord intransitief is.

¹² Zie De Vooy (1957), Van den Toorn (1976), Den Besten (1981, 1985ab), Geerts et al. (1984:414-416), Hoekstra (1984), Sassen (1987) en Hoekstra & Mulder (1990).

De klasse van intransitieve werkwoorden kan verder onderverdeeld worden op basis van de keuze van het hulpwerkwoord in het perfectum. Transitieve werkwoorden laten zich vrijwel alleen met het hulpwerkwoord *hebben* vervoegen in het perfectum, terwijl intransitieve werkwoorden ofwel met *hebben* ofwel met *zijn* vervoegd worden. Intransitieve werkwoorden die zich altijd met *zijn* laten vervoegen, zijn bijvoorbeeld *blijven*, *dalen*, *groeien*, *komen*, *lukken*, *rijzen*, *stijgen* en *vallen*. Intransitieve werkwoorden die in het perfectum altijd met *hebben* voorkomen, zijn onder andere *babbelen*, *boffen*, *douchen*, *drijven*, *gapen*, *lachen*, *mijmeren* en *spijbelen*:¹³

a:	<i>de boom is hard gegroeid</i>	<i>*de boom heeft hard gegroeid</i>
	<i>de brommer is hard gevallen</i>	<i>*de brommer heeft hard gevallen</i>
b:	<i>de jongen heeft gegaapt</i>	<i>*de jongen is gegaapt</i>
	<i>het meisje heeft gelachen</i>	<i>*het meisje is gelachen</i>

Werkwoorden die zich met *zijn* laten vervoegen, drukken veelal een verandering van de ene toestand in de andere uit, hoewel dit niet geldt voor een werkwoord als *lukken*. Werkwoorden die daarentegen het verkeren in een bepaalde toestand uitdrukken, worden als regel met *hebben* vervoegd. De *zijn*-werkwoorden zullen we in het vervolg aanduiden als *ergatieven* (ook wel aangeduid als: *onaccusatieven* of *mutatieven*), terwijl we de term *onergatieven* zullen hanteren voor de *hebben*-werkwoorden (ook wel aangeduid als: *immutatieven*).

Naast het *hebben/zijn* onderscheid zijn er nog minstens drie andere verschillen tussen *ergatieven* en *onergatieven*. Het eerste verschil is dat het participium perfecti van ergatieve werkwoorden als adjectief gebruikt kan worden in de navolgende constructies, terwijl dit niet geldt voor het participium van onergatieven:

a:	<i>de boom is hard gegroeid</i>	<i>de (hard) gegroeide boom</i>
	<i>de brommer is gevallen</i>	<i>de gevallen brommer</i>
b:	<i>het meisje heeft hard gelachen</i>	<i>*het (hard) gelachen meisje</i>
	<i>de jongen heeft gegaapt</i>	<i>*de gegaapte jongen</i>

Opmerkelijk is dat het subject van een transitief werkwoord eveneens niet voorafgegaan kan worden door een adjectivisch gebruikt participium van dat werkwoord. Het subject van een passieve zin (is gelijk aan het direct object van een actieve zin) kan daarentegen wel gemodificeerd worden door een geadjectiveerd participium:

c:	<i>De vrouw heeft het boek aan Piet gegeven</i>
	<i>*de gegeven vrouw</i>
d:	<i>Het boek is (door de vrouw) aan Piet gegeven</i>
	<i>Het gegeven boek</i>

Kortom, het subject van een ergatief werkwoord wijkt op dit punt af van het subject van een transitief en een onergatief werkwoord. Het subject van een ergatief werkwoord vertoont eigenschappen die

¹³ De verschillen tussen intransitieve werkwoorden die in het perfectum vervoegd worden met *zijn* (ergatieven) en intransitieve werkwoorden die vervoegd worden met *hebben* (onergatieven) hebben we ontleend aan Hoekstra (1984).

lijken op de eigenschappen van het direct object van een transitief werkwoord.

Het tweede verschil betreft de vorming van onpersoonlijke passieven. Onpersoonlijke passieven worden gekenmerkt door het ontbreken van een grammaticaal subject. Voorbeelden zijn:

Er wordt een boek gegeven

Er werd een hond geslagen

In de voorgaande zinnen treffen we de transitieve werkwoorden *geven* en *slaan* aan. Als we nu een onpersoonlijke passief willen vormen op basis van een intransitief werkwoord, dan blijkt dat dit vrijwel altijd onmogelijk is als het werkwoord ergatief is:

- a: **Er wordt door de bomen erg hard gegroeid*
 **Er werd door de brommer veel gevallen*
- b: *Er wordt door jonge kinderen veel gelachen*
 Er werd aan het eind van de avond nogal veel gegaapt

De observatie dat op basis van een ergatief werkwoord vrijwel nooit een onpersoonlijke passief gevormd kan worden, versterkt de gedachte dat het subject van een ergatief werkwoord eigenschappen vertoont die afwijken van het subject van transitieve en onergatieve werkwoorden.

Het derde verschil tussen ergatieven en onergatieven betreft het verschijnsel van indirect-objectinversie (ofwel datief-accusatiefinversie). Onder bepaalde voorwaarden kan een indirect object (= datief) voorafgaan aan een direct object (= accusatief), maar het indirect object kan niet voorafgaan aan het subject van een transitief werkwoord:

dat de ouders het boek aan hem gaven

dat de ouders hem het boek gaven

**dat hem de ouders het boek gaven*

Het indirect object van een onergatief werkwoord kan eveneens niet voorafgaan aan het subject, maar het indirect object van een ergatief werkwoord kan daarentegen wel voorafgaan aan het subject:

- a: *dat het meisje hem wel behaagd heeft* **dat hem het meisje wel behaagd heeft*
- b: *dat het meisje hem wel bevallen is* *dat hem het meisje wel bevallen is*

Voor de derde maal kan geconstateerd worden dat het subject van een ergatief werkwoord een eigenschap vertoont die het niet deelt met het subject van transitieve en onergatieve werkwoorden. Syntactisch gezien lijkt het subject van een ergatief werkwoord in sterke mate op het direct object van een transitief werkwoord.

Uit het voorgaande kan afgeleid worden dat op grond van de notie 'transitiviteit' drie klassen van werkwoorden onderscheiden kunnen worden: (i) transitieve werkwoorden als *geven* en *maken*, (ii) ergatieve werkwoorden als *blijven* en *vallen*, (iii) onergatieve werkwoorden als *drijven* en *lachen*.

Tot slot willen we kort ingaan op een complicerende factor. Onergatieve werkwoorden die een beweging uitdrukken (bijv. *lopen* en *wandelen*) worden als regel met het hulpwerkwoord *hebben* vervoegd (cf. (a)). Als er echter een voorzetselgroep als *naar Amsterdam* aan het predikaat wordt toegevoegd dan zijn zowel *hebben* als *zijn* toegestaan:

- a: *omdat de vrouw gewandeld heeft/*is*
 b: *omdat de vrouw naar Amsterdam gewandeld heeft/is*

Geobserveerd kan worden dat de keuze van *hebben* en *zijn* correleert met een semantisch contrast. Als *zijn* wordt geselecteerd, dan duidt de voorzetselgroep de voltooiing of het eindpunt van de activiteit aan. De zin met *hebben* drukt daarentegen niet uit dat *Amsterdam* het eindpunt van de activiteit is. Afgaande op de verandering van het hulpwerkwoord lijkt hier sprake van ergativering. Dit impliceert echter niet dat werkwoorden als *wandelen* en *lopen* daarmee ergatief zijn. Ze voldoen namelijk niet aan de overige karakteristieken van ergatieve werkwoorden (**de gewandelde vrouw; Er is naar Amsterdam gewandeld*).

De voorgaande discussie heeft zich voornamelijk beperkt tot ongelede werkwoorden en bij de behandeling van de verschillende woordvormingsprocédés (prefigering en samen koppeling) zal nagegaan worden of de transitiviteit van een afleiding of een samen koppeling kan afwijken van de transitiviteit van het correlaat.

Vooruitlopend op de behandeling van verbale prefigering en samen koppeling stippen we in sectie 1.4.3. een aantal van deze veranderingen kort aan en vervolgens geven we aan welke veranderingen we wel aan de orde zullen stellen en welke niet.

1.4.3. *Woordvorming en transitiviteit*¹⁴

In de voorgaande subsectie is geconstateerd dat veel werkwoorden zowel transitief als intransitief (we hanteren deze term als overkoepelende term voor de ergatieve en onergatieve werkwoorden) gebruikt kunnen worden. We zullen nu ingaan op de vraag of prefigering en samen koppeling hierin wijzigingen kunnen aanbrengen.

Bij werkwoorden als *schrijven* kan het object waarop de handeling gericht is, impliciet blijven. De volgende voorbeeldzinnen illustreren dat de complexe werkwoorden *beschrijven* en *opschrijven* deze eigenschap niet delen met *schrijven*:

- a: *dat Jan (een boek) schrijft*
 b: *dat Jan een boek beschrijft*
 **dat Jan beschrijft*
 c: *dat Jan zijn verhaal opschrijft*
 **dat Jan opschrijft*

De omgekeerde situatie doet zich eveneens voor. Het werkwoord *eten* is vergelijkbaar met *schrijven*, maar het werkwoord *meeëten* is daarentegen altijd intransitief:

- d: *dat Jan (soep) eet*
 dat Jan met ons meeëet
 **dat Jan soep met ons meeëet*

¹⁴ Zie Hoekstra et al. (1987), Sassen (1987) en Hoekstra & Mulder (1990).

Ten aanzien van werkwoorden als *breken* is opgemerkt dat ze twee lezingen hebben: een causatieve en een niet-causatieve. De complexe werkwoorden *onderbreken* en *opbreken* hebben daarentegen alleen de causatieve lezing, zoals blijkt uit de volgende voorbeeldzinnen:

- a: *omdat Jan het glas breekt*
 omdat Jan de conversatie onderbreekt
 omdat Jan de straat opbreekt
- b: *omdat het glas breekt*
 **omdat de conversatie onderbreekt*
 **omdat de straat opbreekt*

De omgekeerde situatie doet zich eveneens voor. Het werkwoord *drogen* heeft zowel een causatieve als een niet-causatieve lezing, terwijl de complexe werkwoorden *verdrogen* en *uitdrogen* alleen een niet-causatieve lezing toestaan:

- c: *omdat hij de appels op zolder droogt*
 **omdat hij de appels op zolder uitdroogt*
 **omdat hij de appels op zolder verdroogt*
- d: *omdat de appels op zolder (het beste) drogen*
 omdat de appels op zolder uitdrogen
 omdat de appels op zolder verdrogen

Werkwoorden die een beweging uitdrukken, zoals bijv. *lopen*, selecteren het hulpwerkwoord *hebben* in het perfectum, maar als een prepositionele woordgroep als *naar huis* wordt toegevoegd dan zijn zowel *hebben* als *zijn* toegestaan. Als bewegingswerkwoorden als *lopen* deel uitmaken van een samenkoppeling als *oplopen*, dan doet zich een hiermee vergelijkbare variatie in de keuze van het hulpwerkwoord voor:

- omdat Jan gelopen heeft/*is*
 omdat Jan naar huis gelopen heeft/is
 omdat Jan de berg opgelopen heeft/is

De veranderingen die we tot nu toe hebben besproken zullen in het vervolg verder onbesproken blijven en we concentreren ons op de volgende transitiviteitsveranderingen.

Een werkwoord als *stijgen* is ergatief en een werkwoord als *gluren* is onergatief. Prefigering met *be-* heeft echter als gevolg dat zij transitief worden, zoals valt op te maken uit de volgende voorbeelden:

- a: *omdat de hoogte van het zeewater gestegen is*
 omdat hij het paard bestegen heeft
- b: *omdat hij naar binnen gegluurd heeft*
 omdat hij zijn burens begluurd heeft

Bij de behandeling van de categorie-bepalende prefixen zal blijken dat de verandering van onergatief naar transitief (type *gluren/begluuren*) veelvuldig voorkomt. De verandering van ergatief naar transitief

(type *stijgen/bestijgen*) komt daarentegen veel minder frequent voor. Prefigering aan ergatieve werkwoorden resulteert ofwel in ergatieve ofwel in transitieve werkwoorden.

Vergelijkbare transitiviteitsveranderingen doen zich voor bij samen koppeling met behulp van het partikel *na*. Het werkwoord *gaan* is ergatief en *gluren* onergatief. De samen koppelingen *nagaan* en *nagluren* zijn daarentegen transitief:

- a: *omdat de mensen naar huis gegaan zijn*
omdat Piet de familiehistorie nagegaan heeft
 b: *omdat hij naar binnen gegluurd heeft*
omdat hij de mensen nagegluurd heeft

Werkwoorden als *waken* en *lopen* zijn onergatief. De complexe werkwoorden *ontwaken* en *aflopen* zijn daarentegen ergatief, zoals blijkt uit de volgende contrasten:

- a: *omdat Jan gewaakt heeft*
omdat Jan ontwaakt is
 b: *omdat de wekker gelopen heeft*
omdat de wekker afgelopen is

In het voorgaande ontbreken twee soorten van transitiviteitsverandering: (i) de verandering van transitief naar onergatief of ergatief; (ii) de verandering van ergatief naar onergatief. Dit is niet toevallig, want voor zover we hebben kunnen nagaan, zijn er geen duidelijke gevallen waarbij $[X]_v$ transitief (resp. ergatief) is en $[Y+X]_v$ ergatief (resp. onergatief). We hebben een verschijnsel aangetroffen dat sterk doet denken aan een verandering van ergatief naar onergatief. Een werkwoord als *vallen* is ergatief en wordt in het perfectum altijd vervoegd met *zijn*. Toevoeging van het partikel *in* heeft als gevolg dat zowel vervoeging met *zijn* als *hebben* mogelijk wordt:

Jan valt in de sloot *Jan is/*heeft in de sloot gevallen*
Jan valt in *Jan is/heeft ingevallen*

De verandering in transitiviteit lijkt in dit specifieke geval ook morfologische consequenties te hebben. Het ergatieve werkwoord *vallen* kan in tegenstelling tot het onergatieve werkwoord *invallen* geen suffigering met het agentieve suffix *-er* ondergaan (**valler* vs. *invaller*), zie hoofdstuk 3, sectie 2.2.2.1. Hieraan dienen echter geen overhaaste conclusies verbonden te worden, aangezien het verschil met betrekking tot *-er*-nominalisering ook het gevolg kan zijn van een verschil in betekenis tussen *vallen* en *invallen* (*invallen* is geen vorm van *vallen*) en een hiermee samenhangend verschil in selectierestricties. In de zin *Jan valt in de sloot* vervult *Jan* de thema-rol, terwijl dit niet het geval is in de zin *Jan valt in*. Kortom, *vallen* selecteert subjecten die tot een andere semantische klasse behoren dan *invallen*.¹⁵ Bovendien wijzen we erop dat transitiviteitsverandering zoals zich dat voordoet in het paar *vallen-invallen* niet systematisch bepaald is. Zo doet zich deze verandering niet voor bij samen koppeling met behulp van *in* aan andere ergatieve werkwoorden (*ingroeien/*ingroeier*, *inkomen/*inkomer*).

¹⁵ Zie o.a. Booij (1986, 1988), Hoekstra (1986a) en Booij & Van Haaften (1986, 1988).

De transitiviteitsveranderingen die prefigering en samenkoppeling teweeg kunnen brengen, zijn schematisch als volgt weer te geven:

<i>Geprefigeerde werkwoorden en Samenkoppelingen</i>				
		Transitief	Ergatief	Onergatief
<i>Ongelede werkwoorden</i>	Transitief	+	—	—
	Ergatief	+	+	(—)
	Onergatief	+	+	+

In sectie 1.4.2. is geconstateerd dat het subject van een ergatief werkwoord syntactische eigenschappen vertoont die in sterke mate overeenkomen met die van een direct object van een transitief werkwoord. Deze constatering maakt het mogelijk om de effecten die prefigering en samenkoppeling hebben op de transitiviteit van een verbaal correlaat, op te vatten als manifestaties van één fenomeen, namelijk *transitivering* of *object-* of *argumentcreatie*. Bij transitieve werkwoorden wordt het gecreëerde object als direct object gerealiseerd en bij ergatieve werkwoorden als subject.

Bij de behandeling van verbale prefigering en samenkoppeling beperken we ons tot de vraag of de aanhechting van een specifiek prefix c.q. partikel gepaard kan gaan met object- of argumentcreatie. In concreto wil dit zeggen dat we ons beperken tot veranderingen van de volgende types: (a) *stijgen, gaan* (ergatief) - *bestijgen, nagaan* (transitief); (b) *gluren* (onergatief) - *begluren, nagluren* (transitief); en (c) *waken, lopen* (onergatief) - *ontwaken, aflopen* (ergatief). Als zich incidenteel de omgekeerde situatie, d.w.z. detransitivisering of object- of argumentabsorptie, lijkt voor te doen dan zullen we dit eveneens vermelden.

1.5. HOOFDSTUKINDELING

Dit hoofdstuk is verder als volgt opgebouwd. In de secties 2. en 3. behandelen we achtereenvolgens de categorie-neutrale Germaanse prefixen en de niet-Germaanse prefixen. Sectie 3.1. is gewijd aan de niet-Germaanse prefixen die we uitsluitend in substantieven en adjectieven aantreffen en sectie 3.2. behandelt de niet-Germaanse prefixen die aangetroffen worden in niet-Germaanse *-eer*-werkwoorden. De behandeling van de categorie-bepalende Germaanse prefixen *be-*, *ver-*, *ont-* en *er-* (verbaliserend) en het nominaliserende prefix *ge-* vindt plaats in sectie 4. Het prefix *her-* bespreken we om de in sectie 1.1.2. genoemde redenen afzonderlijk (sectie 5.). In de resterende secties besteden we uitvoerig aandacht aan de verschillende vormen van samenkoppeling. Sectie 6.1. vergelijkt de eigenschappen van samenkoppelingen met die van geprefigeerde werkwoorden, samengestelde werkwoorden en verbale woordgroepen en motiveert de beslissing om samenkoppeling als een morfologisch procédé op te vatten. De secties 6.2. tot en met 6.6. behandelen de verschillende morfemen die als linkerlid van een samenkoppeling kunnen fungeren. We besluiten dit hoofdstuk met een bespreking van morfemen als *door* en *mis*. Met behulp van dergelijke morfemen worden ofwel geprefigeerde werkwoorden à la sectie 4. ofwel samenkoppelingen à la sectie 6. gevormd.

De secties waarin aandacht besteed wordt aan een afzonderlijk prefix of partikel zijn volgens een vast schema opgebouwd. Elke sectie begint met een inventarisatie van de systematisch bepaalde betekenisaspecten van een complex woord. Vervolgens gaan we nader in op de vormelijke c.q. morfologische eigenschappen van de morfemen die als correlaat kunnen dienen voor een bepaald woordvormingsprocédé. Hierbij letten we op drie factoren: (a) de lexicale categorie van het correlaat; (b) de morfologische geleedheid van het correlaat; (c) het Germaanse of niet-Germaanse karakter van

het correlaat, d.w.z. behoort het correlaat tot de Germaanse of niet-Germaanse woordenschat. Tot slot gaan we in het geval van complexe werkwoorden in op de overeenkomsten en verschillen in transitiviteit tussen complexe werkwoorden en minder gelede verbale tegenhangers.

2. *Categorie-neutrale Germaanse prefixen*

2.1. INLEIDING

De prefixen die in deze sectie aan de orde komen zijn de categorie-neutrale Germaanse prefixen. De woorden die gevormd zijn met een dergelijk prefix vormen zowel een semantische als een grammatische eenheid. De relatie tussen prefix en correlaat kan in het merendeel van de gevallen gekarakteriseerd worden volgens de formule *AB is een soort B*.

Semantisch gezien is een *oermens* een soort *mens* en *aartslui* zijn is een soort *lui* zijn. Kortom, in deze geprefigeerde substantieven en adjectieven is sprake van een determinant/determinatum-relatie, waarbij het prefix de determinant is en het basiswoord het determinatum.

Grammatisch gezien is *oermens* evenals *mens* een substantief en *aartslui* en *onjuist* zijn evenals respectievelijk *lui* en *juist* adjectieven. De grammatische relatie tussen genoemde geprefigeerde woorden en hun ongelede tegenhangers gaat nog verder. De substantieven *oermens* en *mens* nemen beide het bepaalde lidwoord *de* en de meervoudsuitgang *-en*. De adjectieven *aartslui* en *onjuist* kunnen evenals *lui* en *juist* attributief gebruikt worden en zij krijgen onder dezelfde morfosyntactische voorwaarden een buigings-*e* (*de (aarts)luie jongen, de (on)juiste weergave*). Kortom, het niet-prefixale deel fungeert als hoofd van het morfologisch complexe woord.¹⁶

De categorie-neutrale prefixen hebben — afgezien van het feit dat ze de categorie van het correlaat niet aantasten — nog een aantal andere eigenschappen gemeen.

De eerste gemeenschappelijke eigenschap is dat zij nooit werkwoorden als correlaat nemen. Dit houdt in dat werkwoorden als **oerbreken*, **aartsbreken* en **onbreken* systematisch zijn uitgesloten. De categorie-neutrale prefixen hechten zich als regel aan adjectieven en substantieven, hoewel zij eveneens sporadisch voorkomen in formeel afgeleide vormen als *onnozel*, waarnaast het morfeem *√nozel* niet zelfstandig voorkomt.

Voorts wijzen we erop dat de categorie-neutrale Germaanse prefixen accentueerbaar zijn. Prefixen als *aarts-*, *oer-* en *on-* dragen in substantieven het hoofdaccent (*áartsvader, óermens, óndier*) en in adjectieven bij predikatief gebruik het nevenaccent (*àartslúi, òerlélíjk, ònartistíek*) en bij attributief gebruik kunnen zij optioneel het hoofdaccent dragen (*áartslui, óerlelijk, ónartistiek*).¹⁷

2.2. AARTS- [a:rts]

Het prefix *aarts-* treffen we in twee semantisch duidelijk te onderscheiden types aan. In het eerste type wordt het prefix aangehecht aan substantieven (*aartsbedrieger*) en adjectieven (*aartsdom*). Het prefix voegt een versterkend betekenisaspect toe aan de betekenis van het complexe woord. In substantieven als *aartsbisschop* is er echter sprake van een afwijkende betekenisrelatie tussen het geprefigeerde en het ongeprefigeerde substantief. Het prefix draagt hier het de betekenisaspect 'eerste, voornaamste' bij. We behandelen het versterkende *aarts-* en het rangaauidende *aarts-* in afzonderlijke subsecties.

¹⁶ Zie Moortgat (1981) en Trommelen & Zonneveld (1986).

¹⁷ Zie Schultink (1977b, 1980) en Langeweg (1986, 1988).

2.2.1. *Het versterkende AARTS-*¹⁸

Zoals gezegd hecht het versterkende prefix *aarts-* zich zowel aan substantieven als aan adjectieven. In beide gevallen kan de betekenis van de afleiding omschreven worden als 'in hoge mate N of A'. Het moge, gezien de betekenis van het prefix, duidelijk zijn dat *aarts-* alleen aangehecht kan worden aan substantieven en adjectieven die een versterkend betekenisaspect toestaan. De aanhechtingsmogelijkheden van het versterkende *aarts-* zijn in het geval van substantieven beperkt tot persoonsaanduidende substantieven.

In het vervolg zullen we achtereenvolgens aandacht besteden aan de vormelijke eigenschappen van de substantivische en de adjectivische correlaten en de eigenschappen van de geprefigeerde vormen zelf.

2.2.1.1. type *aartsschurk*

De vorming van complexe substantieven met behulp van het versterkende prefix *aarts-* is productief. *Aarts-* kan aangehecht worden aan achtereenvolgens ongelede Germaanse substantieven (*dief*, *schurk*), Germaanse nominale afleidingen (*bedrieger*, *twijfelaar*) en samenstellingen (*booswicht*, *domoor*):

- a: *aartsdief*, *aartsguit*, *aartsschurk*
- b: *aartsbedrieger*, *aartsgeweldenaar*, *aartshuichelaar*, *aartstwijfelaar*, *aartsverleidster*, *aartsverrader*
- c: *aartsbooswicht*, *aartsdeugniet*, *aartsdomoor*, *aartsliefhebber*

Het morfologisch complexe substantief *aartsvijand* is verwant aan de pseudo-samenstelling *vijand* (voor de term 'pseudo-samenstelling', zie hoofdstuk 4, sectie 1.3. en 2.8.).

De keuze van het lidwoord en de meervoudsuitgang wordt bepaald door het substantivische rechterlid en het hoofddaccent valt op het prefix (*de (aarts)dief*, *(aarts)dieven*, *áartsdief*).

De met het versterkende prefix *aarts-* gevormde substantieven kunnen vrijwel nooit als basis dienen voor verdere afleiding. We tekenen hier wel bij aan dat diminutievorming is toegestaan (*aartsdieffe*, *aartsverradertje*).

2.2.1.2. type *aartslui*

Het versterkende prefix *aarts-* kan eveneens productief aangehecht worden aan adjectieven. Het betreft hier voornamelijk ongelede Germaanse (*dom*, *lui*) en (formeel) afgeleide Germaanse (*gevoelig*, *lelijk*) adjectieven. Voorbeelden zijn:

- a: *aartsdom*, *aartsdonker*, *aartsgoed*, *aartslui*, *aartsmoe*
- b: *aartsgevoelig*, *aartsgierig*, *aartslelijk*, *aartsvijandig*

In het complexe adjectief *aartsconservatief* heeft een geleed niet-Germaans adjectief als correlaat gediend.

De accentuering van dit type afleidingen is niet constant. Zowel initieel als finaal accent zijn toegestaan bij predikatief gebruik (*de jongen is áartsdom/aartsdóm*).

De adjectieven die geprefigeerd zijn met het versterkende *aarts-* staan in tegenstelling tot hun correlaat geen comparatievorming toe (*Jan is dommer dan Piet* vs. **Jan is aartsdommer dan Piet*). Op

¹⁸ Zie Schultink (1962), Booij (1977), Fletcher (1980), Van Zonneveld (1981) en Geerts et al. (1984:74, 346).

basis van *aarts*-afleidingen kunnen echter wel nominale afleidingen gevormd worden (*domheid*/{*aartsdom*]*heid*).

2.2.2. *Het rangaanduidende AARTS*-¹⁹

De vorming van complexe substantieven met het rangaanduidende prefix *aarts*- is improductief. In tegenstelling tot het versterkende *aarts*- kan het rangaanduidende *aarts*- uitsluitend aan substantieven aangehecht worden. Het prefix voegt het betekenisaspect 'eerste, voornaamste' toe aan de betekenis van het substantief. Prefigering met *aarts*- is vrijwel uitsluitend beperkt tot substantieven die een functie aanduiden, zoals *abt*, *bisschop* en *kanselier*.

De minder gelede substantieven hebben de volgende morfologische eigenschappen. Zij zijn ofwel ongeleed (*abt*, *engel*), ofwel afgeleid (*bisdom*), ofwel formeel geleed (*bisschop*). Voorbeelden zijn:

- a: *aartsabt*, *aartsdeken*, *aartsengel*, *aartspriester*, *aartsvader*
 b: *aartsbisdom*, *aartsbisschop*

In een enkel geval hecht *aarts*- zich ook aan een niet-Germaans substantief (*aartsdiocees*) en wellicht dient de vorm *aartshertog* eveneens tot dit type gerekend te worden.

De keuze van het lidwoord en de meervoudsuitgang wordt bepaald door het grondwoord en het hoofddaccent valt op het prefix (*de* (*aarts*)*vader*, (*aarts*)*vaders*, *áartsvader*).

Geprefigeerde *aarts*-substantieven nemen slechts incidenteel deel aan verdere afleiding. Zij kunnen geprefigeerd worden met de niet-Germaanse prefixen *ex*- en *pseudo*- (*ex-aartsabt*, *ex-aartsbisschop*, *pseudo-aartspriester*) en vormen als *aartsbisschop* en *aartshertog* kunnen gesuffigeerd worden met het adjectivische suffix *-lijk*.

2.3. OER- [u:r]

Het prefix *oer*- treffen we in twee semantisch duidelijk te onderscheiden types aan. In het eerste type voegt het prefix een versterkend betekenisaspect toe. In het tweede type draagt *oer*- het betekenisaspect 'eerste, oorspronkelijke, primitieve' bij aan de betekenis van het geheel. Prefigering met het versterkende prefix *oer*- is beperkt tot adjectieven (*oersterk*, *oervervelend*), terwijl prefigering met het "rang- of graadaanduidende" *oer*- vrijwel geheel beperkt is tot substantieven (*oermens*, *oertaal*).

2.3.1. type *oersterk*²⁰

De vorming van complexe adjectieven met het versterkende prefix *oer*- is productief. Dit procédé is voornamelijk beperkt tot ongelede (*donker*, *sterk*) en (formeel) afgeleide (*vervelend*, *lelijk*) Germaanse adjectieven. Ter illustratie:

- a: *oerdonker*, *oerlaag*, *oeroud*, *oersterk*
 b: *oerdegeelijk*, *oergezellig*, *oergezond*, *oerlelijk*, *oervervelend*

Prefigering aan een niet-Germaans geleed adjectief is incidenteel toegestaan, zoals valt op te maken uit vormen als *oerkomisch* en *oerconservatief*.

¹⁹ Zie Booij (1977) en Geerts et al. (1984:75-76).

²⁰ Zie Schultink (1962), Booij (1977), Fletcher (1980) en Geerts et al. (1984:347).

De accentuering van dit type afleiding is niet constant. Zowel initieel als finaal accent zijn toegestaan bij predicatief gebruik (*de man is óersterk/oerstérk*).

De morfologische valentie van *oer*-adjectieven verschilt van de *oer*-loze adjectieven. Zo staan zij onder andere geen comparatiefvorming toe (*Jan is sterker dan Piet* vs. **Jan is oersterker dan Piet*). Bovendien kunnen deze complexe adjectieven niet als correlaat dienen voor verdere afleiding (*sterkte*/**[oersterk]te*).

2.3.2. type *oermens*²¹

Het rangaanduidende *oer*- hecht zich voornamelijk en productief aan Germaanse substantieven. Deze substantieven zijn ofwel ongeleed (*beeld, mens*) ofwel geleed (*beginsel, ervaring*). Daarnaast kan *oer*-incidenteel aan niet-Germaanse gelede substantieven aangehecht worden. Voorbeelden zijn:

- a: *oerbeeld, oergrond, oerknal, oermens, oertaal, oervorm, oerwoud*
- b: *oerbeginsel, oerbewustzijn, oerervaring, oerlandschap, oertoestand*
- c: *oeratmosfeer, oercontinent, oerexplosie, oerinstinct, oerstadium*

De keuze van het lidwoord en de meervoudsuitgang wordt bepaald door het correlaat en het hoofdaccent valt op *oer*- (*de (oer)mens, (oer)mensen, óermens*).

Deze *oer*-substantieven kunnen niet als basis dienen voor verdere affigeringsprocessen (cf. *mensheid*/**[oermens]heid, atmosferisch*/**[oeratmosfeer]isch*).

Tot slot wijzen we op de adjectieven *oergermaans* en *oerverwant*. Deze adjectieven zijn semantisch ambigu. In een lezing komen zij overeen met het type *oersterk* (zie sectie 2.3.1.) en in een andere lezing komen zij overeen met het type *oermens*. *Oergermaans* en *oerverwant* worden namelijk gebruikt in de betekenis 'behorend tot het oorspronkelijke Germaans' en 'in oorsprong verwant'. De afleiding *oergermaans* komt ook als substantief voor en het is waarschijnlijk dat het adjectief en het substantief in een conversierelatie staan.

2.4. ON- [On]

Semantisch gezien kunnen twee prefixen *on*- onderscheiden worden, te weten het ontkennde prefix *on*- en het negatief-kwalificerende *on*-. Het ontkennde prefix *on*- hecht zich aan adjectieven (*onjuist*) en aan substantieven (*onrecht*). Het negatief-kwalificerende *on*- treffen we daarentegen uitsluitend aan in afleidingen met een substantivisch rechterlid (*onmens*).

2.4.1. Het ontkennde ON-²²

Zoals gezegd neemt het ontkennde *on*- zowel adjectieven als substantieven als correlaat. In beide gevallen houdt de betekenis van de geprefigeerde vorm een ontkenning in van datgene wat door het correlaat genoemd wordt.

2.4.1.1. type *ondiep*

Het prefix *on*- hecht zich productief aan adjectieven. De betekenis van de op deze wijze gevormde adjectivische afleidingen kan als regel omschreven worden als 'niet A' (*ondiep* is 'niet diep'). In veel

²¹ Zie Meijer (1906), Booij (1977) en Geerts et al. (1984:77).

²² Zie Schultink (1962), Hofmans (1970), Booij (1977), Schaffer (1978) en Geerts et al. (1984:73,344,353-354).

gevallen is er bovendien sprake van een pejoratieve bijbetekenis; een betekenisaspect dat het correlaat niet heeft (*onbekwaam, onecht, onfris, onzuiver*). De betekenis van afgeleide *on*-adjectieven correleert niet altijd op deze wijze met die van een minder geled adjectief. In een paar als *guur/onguur* voegt *on*-geen ontkennend betekenisaspect toe. Het is zelfs onduidelijk of het prefix in dit specifieke geval überhaupt een betekenisaspect toevoegt of dat er van een paar gesproken kan worden.

De adjectieven waaraan het prefix *on*- zich hecht, mogen op allerlei manieren afgeleid of samengesteld zijn, zoals in het navolgende zal blijken. *On*-prefigering wordt slechts nadelig beïnvloed door bepaalde semantische (en eventueel morfologische) categorieën van adjectieven. Hieronder volgt een aantal categorieën waarnaast geprefigeerde *on*-vormen ongebruikelijk of onmogelijk zijn:

- kleuraanduidende adjectieven: *blauw, groen, oranje, knalrood* etc.
- eigenschapaanduidende, absolute adjectieven: *cilindrisch, diagonaal, prachtig, vierkant* etc.
- toestaandaanduidende adjectieven: *dronken, klein, nat, ziek* etc.
- stofaanduidende adjectieven: *fluwelen, ijzeren, kartonnen, purperen* etc.
- tijd- of plaatsaanduidende adjectieven: *huidig, jaarlijks, rechts, naast, middelste, laatste* etc.
- modale adjectieven: *bliksems, stellig, stom, vermoedelijk* etc.
- negatief geladen adjectieven: *gering, lelijk, perfide* etc.
- van geografische namen afgeleide *-er*-adjectieven: *edammer, enkhuiser, haarlemmer* etc.
- ontkennende *-(e)loos*-adjectieven: *bodemloos, eerloos, naadloos, zinloos* etc.

Het is niet in alle gevallen zonder meer duidelijk of er sprake is van een verbod op *on*-prefigering. Constructies als *de indeling in blauwe en onblauwe kleuren is zinloos, de niet ongeringe prestatie en door kromming van de diagonale lijn wordt deze ondiagonaal* lijken, hoewel marginaal, niet onwelgevormd. In combinatie met *niet* of *geen* (bv. *niet ongering, geen ongeringe prestatie*) zijn zij naar onze mening welgevormd. Vormen als **onhaarlemmer, *onbodemloos* en **onperfide* zijn daarentegen uitgesloten.

De volgende reeks van voorbeelden maakt duidelijk dat er geen morfologische beperkingen gelden voor *on*-prefigering:²³

ondiep, onecht, oneven, onjuist, onwijs, ongelijk, ongewoon, ongezonder, onaardig, onadellijk, onafhankelijk, onachtzaam, onopmerkzaam, onbijbels, onzichtbaar, ononicijferbaar, onaanvaard, onaangebrouwen, onbeduidend, oneervol, ongastvrij, onoordeelkundig, onaccuraat, onartistiek, oncollegiaal, oncomfortabel, onparlementair, onpedagogisch, onscrupuleus, onsportief

In een aantal gevallen kan het *on*-adjectief niet gerelateerd worden aan een zelfstandig voorkomend woord. Het betreft hier adjectieven als:

onbesuisd, ondeugend, ongelikt, onpasselijk, ongerept, onmetelijk, onverdroten, onverhoeds

De *on*-loze wortels *√besuisd, √passelijk* etc. maken een gelede (adjectivische) indruk. Dit geldt overigens niet voor alle tot dit type behorende adjectieven, zoals valt op te maken uit de adjectieven *onnozel* en *onnut* ('niet van nut, nutteloos'). Naast *onnozel* bestaat er geen vorm *√nozel* en naast *onnut* bestaan uitsluitend de substantieven *nut* en *onnut*. Hoewel de "positieve" tegenhangers ontbreken,

²³ Zie echter de behandeling van het adjectivische suffix *-end* in hoofdstuk 3, sectie 3.2.13. en Bennis & Wehrmann (1990).

zullen we genoemde adjectieven toch als (formeel) afgeleid beschouwen. Deze geleedheid blijkt onder meer uit het feit dat zij, evenals geprefigeerde *on*-adjectieven als *onjuist*, niet opnieuw geprefigeerd kunnen worden met *on-* (**ononbesuisd*, **ononnozel*). Deze beperking heeft geen fonologische oorsprong, aangezien *on-* wel aangehecht kan worden aan adjectieven die beginnen met de klanksequentie /On/: *ononderbroken* en *onontwarbaar*.

Met betrekking tot het accent van *on*-adjectieven dient een onderscheid gemaakt te worden tussen attributief en predikatief gebruik. Bij attributief gebruik is er een grote mate van variatie toegestaan (*een óndiepe sloot*, *een ondánkbaar kind*, *een onnózele hals*). Bij predikatief gebruik valt het accent op het adjectivische rechterlid (*de sloot is ondlep*, *het kind is ondánkbaar*).²⁴

On-adjectieven wijken wat betreft verbuiging niet wezenlijk af van *on*-loze adjectieven (*het (on)heldere water*, *Jan spreekt (on)duidelijker dan Piet*, *iets (on)aardigs*).

On-adjectieven kunnen als correlaat dienen voor nominaliserende suffigering, mits het *on*-loze adjectief een dergelijke vorm van afleiding eveneens toestaat (*onjuistheid*, *ongelijkheid*, *oncollegialiteit*). Bovendien kunnen ze geprefigeerd worden met behulp van de versterkende prefixen *hyper-* en *super-* (*hyperonmodern*, *superongevoelig*, *superoninteressant*) en incidenteel kunnen *on*-adjectieven in een nominale of adjectivische samenstelling voorkomen (*ongegroundverklaring*, *vrouwonvriendelijk*).

2.4.1.2. type *onrust*

Prefigering met behulp van het ontkennde *on-* aan substantieven is improductief. Bovendien is deze vorm van prefigering beperkt tot abstracte substantieven. In het merendeel van de gevallen draagt het prefix het betekenisaspect 'niet, geen' bij aan de betekenis van de afleiding (*onrust* is 'geen rust'). Dit geldt bijv. niet voor het plurale tantum *onkosten* ('te hoge kosten') en *ontucht* ('onkuisheid'), waar sprake is van semantische specialisatie.

De substantieven waaraan *on-* aangehecht mag worden, vallen uiteen in drie subklassen: (a) ongelede Germaanse substantieven (*dank*, *rust*); (b) afgeleide Germaanse substantieven (*begrip*, *gewoonte*); (c) niet-Germaanse substantieven (*balans*, *logica*). Voorbeelden zijn:

- a: *ondank*, *onrecht*, *onrust*, *ontrouw*, *onzin*
- b: *onbegrip*, *ondeugd*, *ongeduld*, *ongewoonte*, *onvermogen*
- c: *onbalans*, *onlogica*

Naast het substantief *onbruik* (nog slechts bruikbaar in de uitdrukking *in onbruik raken*) ontbreekt de semantisch gerelateerde positieve pendant $\sqrt{\text{bruik}}$. *Onbruik* is semantisch gecorreleerd aan het substantief *gebruik*.

De substantieven *ondeugd*, *onbenul* en *onverlaat* verwijzen naar personen en zij hebben een pejoratief betekenisaspect. In deze gevallen ontbreekt eveneens een positieve pendant. In het geval van *onverlaat* ontbreekt $\sqrt{\text{verlaat}}$ en in de andere twee gevallen komen *deugd* en *benul* wel zelfstandig voor, maar niet in een persoonsaanduidende betekenis.

De keuze van het lidwoord en de (on)mogelijkheid tot meervoudsvorming worden bepaald door het rechterlid van de afleiding (*het (on)begrip*). Het hoofdaccent valt op het prefix (*ónbalans*).

²⁴ Zie Van den Berg (1953, 1970), De Tollenaere (1973) en Schultink (1977b, 1979, 1980).

Deze geprefigeerde *on*-substantieven nemen vrijwel niet deel aan verdere woordvorming. Het geprefigeerde substantief *onrust* hebben we slechts aangetroffen in samenstellende afleidingen als *onruststoker* en *onrustbarend*.

2.4.2. *Het negatief-kwalificerende ON-*²⁵

De vorming van substantieven met behulp van het negatief-kwalificerende prefix *on-* is niet productief. Het prefix draagt het betekenisaspect 'slecht' bij aan de betekenis van de afleiding. Vormen als *onkruid* en *onweer* (in de betekenis 'donderbui') staan niet in een systematisch bepaalde semantische relatie tot de substantieven *kruid* en *weer*, hoewel er ook in deze vormen een negatief-kwalificerend betekenisaspect aanwezig is.

Dit prefix *on-* hecht zich vrijwel uitsluitend aan ongelede Germaanse monosyllabische substantieven. Incidenteel kan het echter eveneens geprefigeerd worden aan een afgeleid Germaans substantief. Voorbeelden zijn:

a: *ondaad, ondier, onding, onkruid, onmens, onweer, onwil*

b: *ondienst, ongedierte*

De keuze van het bepaalde lidwoord en de meervoudsuitgang is gelijk aan die van het *on*-loze substantief (*het (on)dier, (on)dieren*). Het hoofdaccent valt op het prefix (*óndier*).

De op deze wijze gevormde substantieven kunnen als basis dienen voor verdere woordvorming, en dan met name voor nominale samenstelling, zoals blijkt uit vormen als *onkruidbestrijding* en *ongedierteploeg*.

2.5. *OPPER- [Opðr]*²⁶

Het prefix *opper-* kent twee nauw verwante, maar niet volledig identieke betekenissen. Het prefix draagt, met name in die gevallen waar het substantief een functie aanduidt, het betekenisaspect 'eerste, hoogste in rang' bij (*opperrechter, oppergod*). Dit aspect treffen we eveneens aan in vormen als *oppergerechtshof* en *oppertoezicht*, waar het substantief geen functie aanduidt. In substantieven als *opperarm* en *opperdek* voegt het prefix een 'vergelijkend en overtreffend' betekenisaspect toe dat omschreven kan worden als 'bovenste'.

Opper- hecht zich productief aan substantieven. Incidenteel kan het echter ook aan adjectieven gehecht worden. Het betreft hier vormen als *opperbest* en *oppermachtig*. In het vervolg beperken we ons tot de afgeleide substantieven.

Prefigering met behulp van *opper-* vindt plaats aan ongelede Germaanse substantieven (*arm, zaal*), aan gelede Germaanse substantieven (*bestuur, veldheer*) en aan al dan niet gelede niet-Germaanse substantieven (*commando, officier*). Voorbeelden zijn:

a: *opperarm, opperbaas, opperbuik, oppergod, opperhoofd, opperkleed, oppermacht, oppervlak, opperzaal*

²⁵ Zie Schaffer (1978) en Geerts et al. (1984:73).

²⁶ Zie Geerts et al. (1984:75-76,369).

- b: *opperbestuur, opperbevel(hebber), opperboekhouder, oppergerechtshof, opperkoopman, opperstalmeester, oppertoezicht, opperveldheer*
 c: *oppercommando, oppermajesteit, opperofficier, opperrabbijn*

De keuze van het bepaalde lidwoord en de meervoudsuitgang wordt bepaald door het substantivische rechterlid en het hoofdaccent valt op het prefix (*de (opper)arm, (opper)armen, ópperarm*).

Opper-afleidingen kunnen als basis fungeren voor verdere woordvorming, en dan met name nominale samenstelling (*opperhuidverbranding, oppervlakteverschijnsel*).

2.6. OUD- [αAt], /αAd/²⁷

Alvorens we in detail ingaan op de eigenschappen van woorden die gevormd zijn met *oud-*, is het noodzakelijk om kort stil te staan bij de vraag of *oud* een prefix is of een woord. Het morfeem *oud* komt in isolatie als adjectief voor (*de oude man*). Hieruit zou afgeleid kunnen worden dat vormen als *oud-majoor* en *oud-collega* samenstellingen zijn. We zullen nu twee semantische overwegingen en een morfologische overweging geven om complexe woorden als *oud-majoor* als afleidingen te bestempelen.

De betekenis die *oud-* toevoegt aan de betekenis van een complex woord, is niet transparant afleidbaar uit de betekenis van het adjectief *oud*. In vormen als *oud-collega* draagt *oud-* het betekenisaspect 'voormalig, gewezen' bij aan de betekenis van het complexe woord. Dit betekenisaspect ontbreekt in samenstellingen met het adjectief *oud* als linkerlid (*oudbouw, oudblauw*). Bovendien zijn er verschillen in de distributie van het prefix *oud-* en het adjectief *oud*. Het prefix hecht zich uitsluitend aan persoonsaanduidende substantieven, terwijl het adjectief *oud* een veel vrijere distributie kent, zoals moge blijken uit bovengenoemde voorbeelden.

Afleidingen als *oud-collega* verschillen ook morfologisch van samenstellingen als *oudbouw*. Als het adjectief *oud* als linkerlid van een samenstelling optreedt, dan bestaat de mogelijkheid om de leden van de samenstelling te scheiden met behulp van de tussenklank *-e-* (*oudemarkt, oudejaar*), zie hoofdstuk 4, 2.9.3. De toevoeging van een tussenklank is echter systematisch uitgesloten in vormen als *oud-collega*.

Gegeven deze semantische en vormelijke verschillen met *oud*-samenstellingen hebben we besloten om vormen als *oud-majoor* en *oud-collega* aan te duiden als afleidingen.

Prefigering met behulp van *oud-* vindt voornamelijk en productief plaats aan gelede Germaanse (*leerling, voorzitter*) en gelede niet-Germaanse substantieven (*collega, officier*). Prefigering aan ongelede Germaanse substantieven komt slechts incidenteel voor (*adel, lid*). Voorbeelden zijn:

- a: *oud-burgemeester, oud-FNV'er, oud-gediende, oud-leerling, oud-strijder, oud-voorzitter*
 b: *oud-collega, oud-katholiek, oud-minister-president, oud-officier, oud-president, oud-student*
 c: *oud-adel, oud-baas, oud-lid*

De keuze van het bepaalde lidwoord en de meervoudsuitgang wordt bepaald door het substantivische deel van de afleiding. Het hoofdaccent valt op *oud-* (*de (oud)-collega, (oud)-collega's, óud-collega*).

De geprefigeerde *oud*-substantieven kunnen niet als correlaat dienen voor verdere afleiding.

²⁷ Zie Geerts et al. (1984:76).

2.7. IMPRODUKTIEVE PREFIXEN

Ten aanzien van een deel van de prefixen die we in deze sectie aan de orde stellen, kan de vraag gesteld worden of zij in het Moderne Nederlands nog als prefix fungeren. Hoewel een vorm als *buiten* in zekere zin semantisch verwant is aan de prepositie *uit*, gedraagt hij zich verder als een ongeleed woord. Als de vorm-betekenis-correspondentie beperkt zou zijn tot het paar *buiten/uit*, dan zou er weinig reden zijn om een morfologische geleding te veronderstellen. Een vergelijkbare correspondentie doet zich echter in een aantal andere paren voor (*binnen/in*) en dit heeft ons doen besluiten om bij woorden als *buiten* en *binnen* een morfologische geleding te veronderstellen.

2.7.1. *het prefix BE-/B-* [bð]²⁸

De volgende preposities of adverbia wijzen op het bestaan van een prefix *be-/b-*:

- a: *binnen (in), buiten (uit), boven (over)*
 b: *beneden (neder)*

De betekenis van het prefix is niet transparant, hoewel de betekenis van de afleiding in alle gevallen gerelateerd is aan die van de ongelede preposities of adverbia. In (a) is het correlaat vocaal-initieel en in deze gevallen verschijnt de allomorf *b-*. In (b) is er sprake van een consonant-initieel correlaat en hier verschijnt de allomorf *be-*.

Afrondend wijzen we nog op de volgende preposities of adverbia:

benoorden, beoosten, bewesten, bezijden, bezuiden

Het is niet zonder meer duidelijk of hier sprake is van een ander prefix *be-* of zelfs van een discontinu affix *be--en*. Op grond van het feit dat de lexicale categorie van het correlaat een andere is dan die van de bovengenoemde vormen en *be-* ook voorkomt voor vocaal-initiële correlaten, is het waarschijnlijk dat we met een ander woordvormingsprocédé te maken hebben.

2.7.2. *het prefix D-*²⁹

De volgende *d*-initiële woorden zijn op enigerlei wijze semantisch verwant aan de *d*-loze tegenhangers. De precieze aard van de relatie verschilt echter van geval tot geval.

In (a) is er sprake van *d*-initiële werkwoorden die verwant zijn aan zwakke, Germaanse werkwoorden en in (b) treffen we een ongeleed Germaans adjectief aan waarnaast een semantisch verwant *d*-adjectief bestaat:

- a: *dwarrelen (warrelen), drammen (rammen), druisen (ruisen)*
 b: *dwars (wars)*

Het prefix *d-* is in één opzicht een vreemd categorie-neutraal prefix, aangezien het aangehecht is voor werkwoorden. Dit zou erop kunnen wijzen dat *dwarrelen* c.s. ongeleed zijn in het Moderne Nederlands.

²⁸ Zie Terwey (1897).

²⁹ Zie Lulofs (1833).

2.7.3. *het prefix GE-: type getrouw* [γð]³⁰

Het Moderne Nederlands kent een klein aantal *ge*-adjectieven. We doelen hier op woorden als *geheel*, *gestreng*, *getrouw* en *gewis*. Naast deze adjectieven treffen we de ongelede adjectieven *heel*, *streng*, *trouw* en *wis* aan. De vormen *gestreng*, *getrouw* en *geheel* (in sommige gebruiksgevallen) bezitten in tegenstelling tot de ongelede adjectieven een 'plechtig' betekenisaspect. Als we naar de betekenis van *gewis* kijken, dan blijkt dat er geen enkele relatie (meer) is met die van *wis*.

Verder treffen we een kleine groep *ge*-adjectieven aan die niet gerelateerd kunnen worden aan zelfstandig voorkomende woorden. Het betreft hier de vormen *gedwee*, *gemeen*, *gering* en *gestaag* (*gestadig*). Deze adjectieven kunnen wellicht als formeel geleed beschouwd worden.

Tot slot wijzen we nog op de adjectieven *geheim*, *gelijk* en *gerecht* die mogelijk in een conversierelatie staan tot de substantieven *geheim*, *gelijk* en *gerecht*.

2.7.4. *het prefix GE-: type getweeën* [γð]³¹

Op basis van de gesuffigeerde bepaalde telwoorden *tweeën* en *drieën* zijn de geprefigeerde telwoorden *getweeën* en *gedrieën* gevormd. Andere voorbeelden hebben we niet aangetroffen, maar vormen als *geviiven*, *gezessen* en *gezevenen* zijn naar onze mening eveneens mogelijke woorden van het Nederlands. De betekenis van *getweeën* c.s. komt overeen met die van constructies als *met z'n X-en*.

2.7.5. *het prefix s-*³²

De volgende *s*-initiële vormen zijn op enigerlei wijze semantisch verwant aan de *s*-loze tegenhangers. De *s*-initiële vormen hebben een meer specifieke betekenis dan de *s*-loze tegenhangers. Voorbeelden van *s*-prefigering aan resp. adjectieven, substantieven en werkwoorden zijn:

- a: *sloom* (*loom*), *stom* (*dom*), *slinks* (*links*)
- b: *stop* (*dop*), *spalk* (*balk*), *spikkel* (*pikkel*), *stronk* (*tronk*)
- c: *stremmen* (*remmen*), *strekken* (*rekken*), *stippen* (*tippen*)

Het prefix *s-* is in één opzicht een vreemd categorie-neutraal prefix: het heeft zich namelijk gehecht aan werkwoorden. Dit zou erop kunnen wijzen dat woorden als *sloom* en *stippen* ongeleed zijn in het Moderne Nederlands.

Een tweetal observaties verdient nadere vermelding. Ten eerste, als het correlaat begint met een stemhebbende obstruent dan wordt deze stemloos bij prefixatie (*dop/stop*), en ten tweede, als het correlaat /r/-initieel is, dan wordt bij prefixatie een /t/ ingevoegd (*rekken/strekken*).

Of de elementen van het substantieepaar *scheg* - *keg* en van het werkwoordpaar *zwaaien* - *waaien* aan elkaar gerelateerd kunnen worden, is niet duidelijk.

³⁰ Zie Schultink (1962).

³¹ Zie Geerts et al. (1984:296).

³² Zie Lulofs (1833) en Trommelen (1983).

3. *Categorie-neutrale niet-Germaanse prefixen*

3.1. INLEIDING³³

Er zijn veel prefix-achtige elementen, voor een deel uitsluitend voorkomend in geleerde woorden en wetenschappelijke terminologie, die ontleend zijn aan het Grieks en het Latijn. Niet alleen deze elementen zijn ontleend, maar veelal is het woord in z'n geheel ontleend. Tot de niet-Germaanse prefix-achtigen rekenen we: (i) elementen die in het Grieks of Latijn ook reeds fungeerden als prefix, zoals *ab-* en *ante-*; (ii) elementen die fungeerden als preposities (*intra-*, *meta-*); (iii) elementen die fungeerden als de stam van woorden (*audio-*, *hydro-*, *multi-*). De elementen in (i) en (ii) zullen we in het vervolg aanduiden als prefixen en voor de elementen in (iii) introduceren we de term '(niet-Germaanse) wortel'. De term 'niet-Germaanse wortel' (zie ook hoofdstuk 3, de secties 2.2.50. en 2.3.43.), gebruiken we voor van oorsprong Griekse en Latijnse stamvormen, die links of rechts voorkomen in — uit het Grieks of Latijn overgenomen — samenstellings- of afleidingsstructuren die in het Nederlands niet als woord kunnen fungeren. In sectie 3.2.1. gaan we nader in op de synchronische relevantie van dit onderscheid.

In het resterende deel van deze sectie zullen we de niet-Germaanse prefixen/wortels uitsplitsen in twee vrijwel discrete klassen, te weten klasse A en klasse B-prefixen/wortels. De niet-Germaanse klasse A-prefixen/wortels treffen we vrijwel uitsluitend aan in substantieven en adjectieven en deze morfemen staan centraal in sectie 3.2. Daarnaast onderscheiden we de niet-Germaanse klasse B-prefixen/wortels en deze elementen treffen we vrijwel uitsluitend aan in niet-Germaanse gesuffigeerde *-eer*-werkwoorden en hieraan verwante substantieven of adjectieven. Deze klasse stellen we aan de orde in sectie 3.3.

3.2. NIET-GERMAANSE KLASSE A-PREFIXEN/WORTELS³⁴

3.2.1. *Inleiding*

De niet-Germaanse klasse A-prefixen/wortels treffen we voornamelijk aan in geleerde substantieven en adjectieven. Deze woorden zijn veelal ontleend aan het Grieks of het Latijn. In het navolgende zullen we niet alle prefixen/wortels afzonderlijk behandelen. In de eerste plaats is dit vrijwel ondoenlijk, gezien het overweldigende aantal, en in de tweede plaats draagt een dergelijke behandeling weinig bij aan het inzicht omtrent de distributie van deze morfemen. In het vervolg zullen we drie subklassen van woorden met een niet-Germaans klasse A-prefix/wortel onderscheiden.

De eerste subklasse wordt gevormd door substantieven en adjectieven die beginnen met een niet-Germaans prefix of wortel en eindigen op een wortel als *-crien*, *-geen*, *-graaf*, *-loog*, *-scoop*, en *-theek* (*apothek*, *homogeen*). Tot deze klasse rekenen we eveneens substantieven en adjectieven die beginnen met een wortel en eindigen op een niet-Germaans suffix (*auditor*, *auditief*). We behandelen woorden van het type prefix+wortel en wortel+wortel als één subklasse, hoewel men met evenveel recht zou kunnen veronderstellen dat woorden bestaande uit twee wortels niet-Germaanse samenstellingen zijn. We hebben niet voor deze optie gekozen, aangezien de scheiding tussen niet-Germaanse prefixen en niet-Germaanse wortels in de synchrone grammatica niet altijd even scherp is. Bovendien

³³ Zie Marchand (1969) en Van den Toorn (1988b).

³⁴ Voor een uitvoerige diachrone en lexicografische behandeling van de niet-Germaanse klasse A-prefixen, verwijzen we naar Van den Toorn (1988b).

ondergaan woorden bestaande uit een prefix+wortel en wortel+wortel als regel dezelfde klemtoonregel.

Toch is het onderscheid tussen prefixen en wortels relevant. Als we niet-Germaanse wortels als prefixen zouden behandelen, dan zouden we hiermee de mogelijkheid openen om prefixen en suffixen onmiddellijk aan elkaar te koppelen tot gelede woorden, een mogelijkheid die vanuit taaltheoretisch perspectief ongewenst is.

De tweede klasse bevat gelede substantieven en adjectieven als *prehistorie* en *bilabiaal*. Deze afleidingen zijn opgebouwd uit een klasse A-prefix of wortel en een zelfstandig voorkomend (al dan niet geleed) niet-Germaans substantief of adjectief.

De derde subklasse wordt gevormd door substantieven en adjectieven als *subklasse* en *ultrazacht*. In deze vormen is een klasse A-prefix of wortel aangehecht aan een Germaans substantief of adjectief.

Bovenstaande indeling in subklassen is gebaseerd op de eigenschappen van het afgeleide woord en dan met name de eigenschappen van het prefixloze deel. Een nadeel van deze benadering is dat hierdoor de suggestie gewekt kan worden dat prefixen en wortels exclusief tot een van deze drie subklassen behoren. Dit is echter onjuist. Prefixen of wortels als *anti-*, *mono-*, *pseudo-* en *sub-* treffen we aan in alle drie de subklassen. Daarnaast zijn er prefixen en wortels die alleen voorkomen in woorden die tot de eerste twee subklassen behoren. Hieronder vallen bijv. prefixen als *bi-*, *hypo-*, *neo-* en *pre-* en een klein aantal (bijv. *apo-*, *kata-* en *syn-*) kan slechts in combinatie met een niet-Germaanse wortel een geleed woord vormen. De volgende voorbeelden illustreren de verschillende aanhechtingsmogelijkheden:

a:	<i>antipode</i>	<i>antifascisme</i>	<i>antistof</i>
	<i>monoloog</i>	<i>monodrama</i>	<i>monoski</i>
	<i>pseudoniem</i>	<i>pseudo-romantisch</i>	<i>pseudo-koper</i>
	<i>substraat</i>	<i>subcultuur</i>	<i>subafdeling</i>
b:	<i>bivalent</i>	<i>bisexueel</i>	
	<i>hypofyse</i>	<i>hypothese</i>	
	<i>neofiel</i>	<i>neofascisme</i>	
	<i>prefix</i>	<i>prehistorie</i>	
c:	<i>apotheek</i>		
	<i>katalyse</i>		
	<i>syndroom</i>		

De laatste twee subklassen, d.w.z. de klassen waar het prefix zich hecht aan zelfstandig voorkomende woorden, zijn de belangrijkste, aangezien de prefixen en wortels hier duidelijk te identificeren zijn. Dit stelt ons in staat om na te gaan of een prefix of wortel op systematische wijze bijdraagt aan de betekenis van het gelede woord. De constatering dat sommige prefixen/wortels zich hechten aan Germaanse woorden, duidt er bovendien op dat niet alle gelede woorden in hun geheel ontleend zijn, maar dat het ook mogelijk is om met behulp van deze prefixen/wortels "nieuwe" specifiek tot het Nederlands behorende woorden te vormen.

De behandeling van de prefixen/wortels zal plaatsvinden overeenkomstig de drie — op distributionele gronden onderscheiden — subklassen. Voordat we hiertoe overgaan, zullen we een aantal semantische klassen bespreken. In de nu volgende vijf klassen dragen de prefixen/wortels op een systematisch bepaalde wijze bij aan de betekenis van een geleed woord.

(a) "ontkennende" prefixen³⁵

De prefixen *a-*, *in-* en *non-* hechten zich aan adjectieven en de geprefigeerde adjectieven bezitten een gemeenschappelijk 'ontkennend' betekenisaspect dat geparafraseerd kan worden als 'niet A'. Voorbeelden zijn:

ametrisch, asociaal, inactief, inhumaan, nonactief, nonverbaal

(b) "positief- of negatief-kwalificerende" prefixen³⁶

In vormen als *anticommunistisch*, *antifascisme*, *contraproductief*, *contraprestatie* en *proliberaal* voegen de prefixen een betekenisaspect toe dat de positieve of negatieve houding ten opzichte van het minder gelede substantief of adjectief aangeeft.

(c) "versterkende" prefixen/wortels³⁷

Gelede woorden als *hypercorrect*, *hypernerveus*, *supercontinent*, *supersterk*, *turbocompressor*, *turbokoe*, *ultrakort* en *ultrazacht* bezitten een versterkend betekenisaspect dat de minder gelede substantieven en adjectieven missen.

(d) "rangaanduidende" prefixen³⁸

De prefixen *co-*, *loco-*, *sub-*, *vice-* voegen een rangaanduidend betekenisaspect toe aan de betekenis van het complexe woord. In het geval van *loco-*, *sub-* en *vice-* kan dit aspect omschreven worden als 'lager in rang dan N' en in het geval van *co-* als 'gelijk in rang als N' (*co-auteur*) of 'lager in rang dan N' (*copromotor*). Voorbeelden zijn:

copromotor, coreferent, loco-burgemeester, subafdeling, subdiaken, vice-consul, vice-voorzitter

(e) "kwantificerende" prefixen/wortels

De prefixen/wortels *ambi-*, *bi-*, *deca-*, *deci-*, *hecto-*, *mega-*, *mono-*, *poly-* en *uni-* voegen een kwantificerend betekenisaspect toe dat omschreven kan worden als 'de mate van N of A'. Naar betekenis zijn deze prefixen/wortels vergelijkbaar met bepaalde telwoorden als *twee*, *tien* en *honderd* en onbepaalde telwoorden (of adverbia) als *enkel*, *meer* en *veel*. Voorbeelden zijn:

ambivalent, bilinguaal, decaliter, decimeter, hectoliter, megawatt, monomorfematisch, polysyllabisch, unidirectioneel

Verder kan nog gewezen worden op prefixen als *inter-*, *intra-*, *post-*, *pre-* en *trans-*, die een betekenisaspect toevoegen dat vergelijkbaar is met de betekenis van Germaanse preposities als *na*, *tussen* en *voor* en niet-Germaanse wortels als *aëro-*, *audio-*, *homo-* en *neo-*, die qua betekenis overeenstemmen met woorden als *lucht*, *gehoor*, *gelijk* en *nieuw*.

In bovengenoemde gevallen is de betekenis van de prefixen/wortels nog transparant, maar in veel andere gevallen is dit niet het geval. Voor de betekenis van de woorden waarin deze morfemen figureren, verwijzen we naar de woordenboeken.

³⁵ Zie Schultink (1962), Hofmans (1978) en Geerts et al. (1984:344-346).

³⁶ Zie Geerts et al. (1984:74-75,348) en Van den Toorn (1988b).

³⁷ Zie Schultink (1962), Fletcher (1980), Van Zonneveld (1981) en Geerts et al. (1984:74,346-347).

³⁸ Zie Geerts et al. (1984:75-76).

3.2.2. De eerste subklasse: types *apotheek*, *homogeen* en *auditief*

De substantieven en adjectieven die we in deze sectie bespreken zijn opgebouwd uit (i) een niet-Germaans prefix (of niet-Germaanse wortel) en een niet-Germaanse wortel of (ii) een niet-Germaanse wortel en een niet-Germaans suffix.

In (a) en (b) betreft het resp. substantieven (type *apotheek*) en adjectieven (type *homogeen*) van het type prefix+wortel of wortel+wortel. We tekenen hier wel bij aan dat woorden als *homofiel* en *apocrief* als substantief en als adjectief kunnen worden gebruikt en dus wellicht in een conversierelatie staan. In (c) volgt dan nog een klein aantal substantieven en adjectieven die opgebouwd zijn uit een wortel en een suffix (type *auditief*):

- a: *apotheek, bioscoop, circumflex, cryptogram, epigram, homofiel, catastrofe, microscoop, megafon, metafoor, monoloog, object, parabool, prefix, pseudoniem, retroflex, subject*
- b: *allogeen, autonoom, apocrief, biogeen, diachroon, discreet, endogeen, exogeen, heteroniem, homogeen, monogaam, perifeer, polychroon, retrograad, pluriform, uniform*
- c: *archaïsme, archaïsch, auditief, auditor, autisme, contrair, etnisch, hydraat, minimaal, privaat, unitair*

De navolgende paren illustreren dat de fonologische vorm van een wortel niet constant is. Als een wortel gevolgd wordt door een niet-Germaans suffix, dan heeft deze wortel een andere fonologische vorm dan wanneer deze wortel gevolgd wordt door een niet-Germaanse wortel of niet-Germaans woord:

archeoloog - archaïsme; audiogram - auditief; autonoom - autisme
contramine - contrair; etnograaf - etnisch; hydrolyse - hydraat

Bovendien wijzen we erop dat sommige prefixen verschillende allomorfen kennen. Voorbeelden die dit illustreren zijn de prefixen *ad-*, *sub-* en *syn-*:

additie, adhesie, adoptie, adjacent vs. *affix, agglutinatie, appendix, assimilatie*
subjacent, substraat vs. *suffix, supplement, surrogaat*
syndroom, synopsis, syntaxis vs. *syncope, syllabus, symmetrie, sympathie, systeem*

Deze prefixen hebben gemeen dat hun slotconsonant volledig of gedeeltelijk geassimileerd is aan de initiële consonant van het prefixloze deel. De condities waaronder assimilatie plaatsvindt zijn overigens niet gelijk.

In het merendeel van de woorden die eindigen op een niet-Germaanse wortel valt het hoofdaccent op de laatste lettergreep. Vormen als *affix, prefix, suffix, object* en *subject* hebben een afwijkend accentpatroon. In deze woorden valt het accent op de eerste lettergreep.

In woorden die eindigen op een niet-Germaans suffix valt het hoofdaccent als regel op de accentueerbare lettergreep van het suffix (*archaïsme, auditief*). Afwijkend is het suffix *-isch*, aangezien het accent bij *-isch*-afleidingen op de onmiddellijk aan het suffix voorafgaande lettergreep valt (*étnisch*).³⁹

³⁹Zie Schultink (1977b, 1979, 1980), Backhuys et al. (1988) en Trommelen & Zonneveld (1989).

3.2.3. De tweede subklasse: types *prehistorie* en *bilabiaal*

Veel niet-Germaanse prefixen/wortels mogen aangehecht worden aan zelfstandig voorkomende, al dan niet gelede niet-Germaanse substantieven en adjectieven.

Prefixen als *a-*, *in-*, *intra-* en *trans-* hechten zich aan niet-Germaanse adjectieven, terwijl prefixen en wortels als *aëro-*, *amfi-*, *contra-*, *crypto-*, *di-*, *epi-*, *ex-*, *hypo-* en *meta-* zich aan niet-Germaanse substantieven hechten. Voorbeelden zijn:

- a: *asociaal, anorganisch, inadequaar, incapabel, intracellulair, intrazonaal, transcontinentaal, transseksueel*
 b: *aërodynamica, amfitheater, contrarevolutie, cryptoanalyse, dioxyde, epicentrum, ex-minister, hypothese, metatheorie*

We wijzen er overigens wel op dat een woord als *transseksueel* ook als substantief gebruikt kan worden, waarbij het waarschijnlijk is dat het substantief en het adjectief in een conversierelatie staan. Naast *hypothese* en *metatheorie* treffen we ook adjectieven als *hypothetisch* en *metatheoretisch* aan. Ook voor deze adjectieven geldt dat zij van substantieven zijn afgeleid.

Daarnaast zijn er prefixen die zich zowel aan substantieven als adjectieven hechten. We beperken ons hier tot een kleine selectie. In (c) volgen voorbeelden bestaande uit een prefix of wortel en een niet-Germaans substantief, en in (d) geven we voorbeelden met als rechterlid een niet-Germaans adjectief. We wijzen erop dat de substantivische en adjectivische bases als regel eveneens geleed zijn:

- c: *antifascisme, audiotypiste, autobiograaf, bisulfaat, decompositie, neofascisme, parapsycholoog, prehistorie, psycho-analyse, subcultuur*
 d: *antiliberaal, audiovisueel, autosegmenteel, biseksueel, decentraal, neoliberal, paramilitair, predoctoraal, psychosociaal, submarginaal*

Prefixen als *a-*, *in-* en *sub-* kennen meerdere allomorfen, zoals valt op te maken uit de volgende voorbeelden:

apolitiek, areligieus, asociaal vs. anisotroop, anorganisch
inactief, inhumanaal vs. i[n]correct, i[m]productief, illegaal, irreëel
subatlantisch, subcultuur vs. surreëel

In het geval van *a-* en *in-* is de allomorfie voorspelbaar. De allomorf *an-* treffen we aan voor vocaal-initiële woorden en de allomorf *a-* voor de overige gevallen. Als het prefix *in-* gevolgd wordt door een obstruente consonant, dan past de nasaal zich in articulatieplaats aan deze consonant aan. De allomorfen *il-* en *ir-* treffen we aan voor respectievelijk [l]- en [r]-initiële woorden.

Woordvorming met de bovenstaande prefixen en wortels is veelal improductief, hoewel hierbij wel aangetekend dient te worden dat de wortels die eindigen op *-o* vooral in wetenschappelijk en populair taalgebruik productief zijn (zie recente vormen als *audiovisueel* en *autosegmenteel*).

De accentuering van de types *prehistorie* en *bilabiaal* is niet eenduidig. Grofweg kunnen twee klassen onderscheiden worden. In de eerste klasse valt het hoofdaccent op één van de laatste drie lettergrepen, waarbij de exacte positie bepaald wordt door de zwaarte van de laatste en voorlaatste

lettergreep: (a) als de laatste lettergreep eindigt op VVC of VCC dan valt het accent op deze lettergreep (*asociáal, incorréct*); (b) als de laatste lettergreep eindigt op VV of VC en de voorlaatste op VV, dan valt het accent op de voorvoorlaatste lettergreep (*aërodynámica, mesollthicum*); (c) als de voorlaatste lettergreep eindigt op VC en de laatste op VV/VC of als de laatste lettergreep eindigt op een schwa, dan valt het hoofdaccent op de voorlaatste lettergreep (*anticoncéptie, epicéntrum, hypothése*). Daarnaast is er een tweede klasse waarbij het hoofdaccent op het prefix of de wortel valt. De accentuering van deze woorden komt overeen met die van nominale samenstellingen. Voorbeelden zijn *ántipropaganda, áuto-infectie, bíochemie, brútosalaris, cóntrarevolutie, éx-collega, mácrostructuur, métatheorie, mícro-computer* en *súbcultuur*. De gegeven voorbeelden maken duidelijk dat een niet-Germaanse wortel tot beide klassen kan behoren (*anticoncéptie* vs. *ántipropaganda, autobiogrâaf* vs. *áuterotiek*). Het is onduidelijk welke factoren een rol spelen bij de indeling in een van deze klassen.

3.2.4. De derde subklasse: types *subklasse* en *ultrazacht*

Een aantal niet-Germaanse prefixen en wortels hecht zich zowel aan niet-Germaanse als aan Germaanse substantieven en/of adjectieven (*ex-minister, ex-man, antifascisme, antistof*). In deze sectie beperken we ons tot voorbeelden waar deze gebonden morfemen zich hechten aan Germaanse woorden. De produktiviteit van deze vorm van prefigering verschilt van geval tot geval. Prefigering met behulp van *deca-*, *deci-*, en *mega-* is improductief, terwijl prefigering met behulp van *anti-*, *ex-*, *multi-*, *pro-*, *pseudo-* en *turbo-* productief is.

In (a) en (b) volgen voorbeelden van resp. geprefigeerde substantieven (het type *subklasse*) en geprefigeerde adjectieven (het type *ultrazacht*). Deze voorbeelden illustreren dat de Germaanse basiswoorden op allerlei manieren afgeleid of samengesteld kunnen zijn:

- a: *antistof, antilichaam, brutoloon, brutovermogen, contraoer, contragewicht, decameter, ex-man, ex-voetballer, hypermarkt, loco-burgemeester, megaton, metataal, microfilm, microkorfbal, mini-jurk, multitest, nonpaper, semi-prof, semi-overheid, subklasse, subafdeling, turbokoe, turbostofzuiger*
 b: *antikerkelijk, hypergevoelig, infrarood, interkerkelijk, pro-zwart, pseudo-links, pseudozuur, semi-openbaar, semi-oud, turbo-snel, ultrabijziend, ultrazacht*

Niet-Germaanse prefixen en wortels zijn normaliter categorie-neutraal, d.w.z. het gelede woord heeft dezelfde lexicale categorie als het basiswoord. Uitzonderlijk is het prefix *pro-*. Aanhechting hiervan aan eigennamen als *Lubbers, Ajax, Amerika* etc. resulteert in adjectieven (*pro-Lubbers, pro-Ajax, pro-Amerika*). Kenmerkend voor deze adjectieven is dat zij bij attributief gebruik geen buigings-*e* krijgen (*zijn pro-Lubbers houding*).

Afleidingen van het type *subklasse* worden geaccentueerd als nominale samenstellingen, d.w.z. het hoofdaccent valt op het eerste lid (*ántistof, cóntraoer, métataal, mícrofilm*) en dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat hier eerder sprake is van samenstellingen dan van afleidingen.

Een systematische klasse van uitzonderingen wordt gevormd door nominale samenstellingen die opgebouwd zijn volgens het schema *anti+A+B*. De betekenis van deze woorden kan geparafraseerd worden als 'B is tegen A'. Voorbeelden zijn *anti-áanvalsverdrag, anti-apártheidsbeleid, anti-áanbaklaag, antirakétsysteem* en *antiterréurbrigade*. Bij deze groep sluit zich de gereduceerde vorm *antivrtes* ('middel tegen bevriezing') aan. Het accentpatroon van deze *anti*-substantieven komt overeen met die van nominale samenstellingen van het type *openlúchtmuseum* en *staatsbósbéheer* (zie hoofdstuk 4, sectie 2.2.2.2.).

Woorden van het type *ultrazacht* worden geaccentueerd als adjectivische samenstellingen. Bij predikatief gebruik valt het accent op het adjectivische rechterlid (*infraróod, ultrazácht*), terwijl er bij attributief gebruik een sterke tendens is om het accent te plaatsen op het linkerlid (*de Infrarode camera, de últrazachte was*).

3.3. NIET-GERMAANSE KLASSE B-PREFIXEN/WORTELS ⁴⁰

3.3.1. Inleiding

Niet-Germaanse klasse B-prefixen/wortels treffen we aan in niet-Germaanse werkwoorden die gesuffigeerd zijn met *-eer* of in substantieven en adjectieven die semantisch en wellicht ook derivatief verwant zijn aan deze werkwoorden (*adapteren, adaptatie, adaptief*). Hierbij dient wel aangetekend te worden dat niet in alle gevallen naast het werkwoord een substantief/adjectief voorkomt, en omgekeerd. Zo ontbreekt naast *declasseren* het substantief *declassatie*, en omgekeerd ontbreekt naast *connotatie* het werkwoord *connoteren*.

De werkwoorden waarin klasse B-prefixen voorkomen, zullen op distributionele gronden in drie subklassen onderverdeeld worden.

De eerste subklasse wordt gevormd door werkwoorden als *absorberen* en *expanderen*. Voor deze vormen geldt dat noch het prefixloze verbale deel (*√sorberen, √panderen*) noch het suffixloze deel (*√absorb, √expand*) zelfstandig voorkomt. De werkwoorden die tot deze subklasse behoren zijn dus uitsluitend formeel afgeleid. We beschouwen ze als formeel afgeleid, aangezien ze een aantal eigenschappen delen met de twee andere subklassen.

De tweede subklasse wordt gevormd door werkwoorden als *concretiseren* en *exporteren*. De prefixloze verbale delen (*√cretiseren, √porteren*) komen in isolatie niet zelfstandig voor, terwijl het suffixloze deel als adjectief of substantief (*concreet, export*) voorkomt. Kortom, deze subklasse hoort eerder thuis in de sectie over suffigering met behulp van het niet-Germaanse *-eer* (hoofdstuk 3, sectie 4.5.) dan hier. Om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van de klasse *-eer*-werkwoorden die een prefix c.q. wortel bevatten, hebben we woorden van het type *concretiseren* hier toch opgenomen.

De derde subklasse omvat werkwoorden als *deblokkeren* en *excommuniceren*. In deze voorbeelden heeft een prefix zich gehecht aan een zelfstandig voorkomend gesuffigeerd niet-Germaans werkwoord (*blokkeren, communiceren* ('ter communie gaan, de communie ondergaan')).

De drie verbale subklassen die we hebben onderscheiden, hebben een aantal eigenschappen gemeen:

- (a) Het hoofdaccent valt bij de te behandelen werkwoorden op de lettergreep *-eer* en het nevenaccent valt op het prefix (*àntedatéren, præadviséren*). De morfologische structuur van het werkwoord speelt hierbij geen enkele rol.
- (b) Gesuffigeerde *-eer*-werkwoorden worden, ongeacht de aan- of afwezigheid van een prefix, zwak vervoegd (vgl. *(de)blokkeren - (de)blokkeerde, (re)activeren - (re)activeerde*).
- (c) De aanhechting van een klasse B-prefix aan *-eer*-werkwoorden brengt geen transitiviteitsveranderingen teweeg. *Balloteren* en *deballoteren* zijn beide onergatief en *blokkeren* en *deblokkeren* zijn beide transitief.
- (d) In het voltooid of passief deelwoord gaat het prefix *ge-* vooraf aan het niet-Germaanse prefix

⁴⁰ Zie Schultink (1973), De Vries (1975), De Rooij-Bronkhorst (1980) en De Haas (1990).

- en in dit opzicht verschillen deze werkwoorden van werkwoorden die beginnen met een Germaans prefix (*geantdateerd, gedestructureerd, geconverteerd* vs. *beconcurrereerd, verdisconteerd*).
- (e) De *-eer*-werkwoorden die hier ter discussie staan, kunnen geprefigeerd worden met een Germaans categorie-bepalend prefix (*bediscussiëren, verdisconteren*), ze kunnen nominale suffigering ondergaan (*reactivering, substituering*) en ze kunnen als linkerlid van een nominale samenstelling voorkomen (*recupereertijd, transporteerbaarheid*).

Bij de bespreking van de drie subtypes zullen we niet nader ingaan op deze eigenschappen.

Slechts een aantal klasse B-prefixen draagt op systematische wijze bij aan de betekenis van het complexe werkwoord. Prefixen als *ante-*, *contra-*, *ex-*, *in-*, *post-*, *pre-*, en *sub-* voegen betekenisaspecten toe die vergelijkbaar zijn met die van Germaanse preposities als resp. *voor*, *tegen*, *uit*, *in*, *na*, *voor* en *onder*. De betekenis van *de-* en *re-* is in veel gevallen vergelijkbaar met die van de Germaanse prefixen *ont-* en *her-*. In de overige gevallen dragen deze morfemen niet of nauwelijks systematisch bij aan de betekenis van het complexe werkwoord; voor de betekenis van deze werkwoorden verwijzen we naar de woordenboeken.

Tot slot wijzen we er nog op dat een aantal prefixen verschillende allomorfen of allofonen kent. Ter illustratie geven we een aantal voorbeelden:

- a: *adapteren, adjungeren* vs. *affigeren, agglutineren, arrangeren, assimileren*
 b: *construeren* vs. *collecteren, correleren, combineren, co[n]cluderen*
 c: *subscriberen* vs. *suffigeren, supponeren*
 d: [de:]*blokkeren, dereguleren* vs. [dɛs]*activeren, desinvesteren, desorganiseren*
 e: [re:]*activeren, recombineren* vs. [rɛ]*specteren, restitueren*
 f: e[n]*tameren* vs. e[m]*balleren, e[n]gageren*
 g: i[n]*haleren* vs. i[m]*plementeren, i[n]cluderen*

De prefixen *ad-*, *con-* en *sub-* zijn ook reeds in sectie 3.2. aan de orde geweest en de hier geconstateerde allomorfie wijkt niet af van de allomorfie die daar reeds besproken is. Naast de varianten [de:] en [re:] treffen we de varianten [dɛs] en [rɛ] aan. [dɛs] treffen we aan voor vocalen en [de:] voor consonanten. In het geval van het prefix *re-* treffen we de allomorf [rɛ] aan voor een [s]+consonant-cluster. De finale nasale consonanten van de prefixen *con-*, *en-* en *in-* passen zich in plaats-van-articulatie aan de onmiddellijk hierop volgende plosief of halfvocaal aan.

3.3.2. De eerste subklasse: type *expanderen*

De werkwoorden die behoren tot het type *expanderen* worden gekenmerkt door het feit dat noch het prefixloze rechterdeel (*√panderen*) noch het suffixloze linkerdeel (*√expand*) zelfstandig voorkomen. Voorbeelden zijn:

abduceren, adapteren, adhereren, antecederen, coördineren, contraveniëren, deduceren, devalueren, dissimileren, dissociëren, enlumineren, expanderen, innoveren, investeren, interpellieren, permitteren, prefereren, prepareren, prolongeren, recupereren, renoveren, substraheren, transmitteren

Naast genoemde werkwoorden treffen we veelal substantieven aan die eindigen op het niet-Germaanse ongeaccentueerde suffix *-ie* of één van z'n allomorfen (*deduceren/deductie, dissimileren/dissimilatie,*

expanderen/expansie), zie voor *-ie* hoofdstuk 3, sectie 2.3.16.2.). Afgaande op de betekenis van de substantieven ('het V-en') is het waarschijnlijk dat de substantieven op enigerlei wijze zijn afgeleid van de werkwoorden en niet omgekeerd (zie hoofdstuk 1, sectie 3.1.1.).

3.3.3. De tweede subklasse: types *exporteren* en *concretiseren*

Ten aanzien van de types *exporteren* en *concretiseren* kan opgemerkt worden dat het prefixloze rechterdeel niet zelfstandig voorkomt (*vporteren*, *vcretiseren*), terwijl het suffixloze linkerdeel als substantief (*export*) of als adjectief (*concreet*) voorkomt. De betekenis van *exporteren* en *concretiseren* duidt erop dat hier sprake is van suffigering aan een niet-Germaans geleed adjectief of substantief. We beperken ons hier tot een aantal voorbeelden en voor een meer compleet beeld betreffende suffigering met *-eer* verwijzen we naar hoofdstuk 3, sectie 4.5. In (a) volgen voorbeelden van het type *exporteren* en in (b) voorbeelden van het type *concretiseren*:

- a: *adviseren, apocoperen, contrasteren, debatteren, exporteren, importeren, indexeren, prefigeren, profileren, respecteren, substantiëren, transporteren*
- b: *absenteren, concretiseren, synchroniseren*

3.3.4. De derde subklasse: type *excommuniceren*

Naast de geprefigeerde werkwoorden van het type *excommuniceren* komen morfologisch en semantisch verwante *-eer*-werkwoorden voor. Het is dan ook waarschijnlijk dat dit type geprefigeerde werkwoorden het resultaat is van prefigering met behulp van een klasse B-prefix aan een niet-Germaans gesuffigeerd werkwoord. De produktiviteit van dit type is over het geheel genomen gering. We plaatsen hierbij wel de kanttekening dat prefigering met behulp van *de-* en *re-* aan *-eer*-werkwoorden produktief is, zoals onder meer moge blijken uit recente vormingen als *decomputeriseren* en *recombineren*. Andere voorbeelden van *de-* en *re-*prefigering zijn:

- a: *deblokkeren, decentraliseren, decompenseren, dekoloniseren, demilitariseren, denationaliseren, dereguleren, deseksualiseren, destabiliseren*
- b: *reactiveren, recombineren, reconstrueren, redupliceren, reïnterpreteren, remilitariseren, reorganiseren, resocialiseren, revaccineren*

Voorbeelden met improductieve klasse-B-prefixen zijn onder meer:

- c: *abaliëneren, absolveren, antedateren, contraponeren, disfunctioneren, diskwalificeren, excommuniceren, infiltreren, immigreren, postdateren, predomineren, suburbaniseren, transmigreren*

Voor werkwoorden als *contrasigneren* en *preadviseren* geldt dat het niet duidelijk is of hier sprake is van prefigering aan een *-eer*-werkwoord of van suffigering aan de geprefigeerde substantieven *contraseign* of *preadvies* à la het type *exporteren* (sectie 3.3.3.).

4. *De categorie-bepalende Germaanse prefixen*

4.1. INLEIDING

In deze sectie staan de categorie-bepalende Germaanse prefixen centraal. Alvorens we een gedetailleerde beschrijving geven van de afzonderlijke prefixen, gaan we in deze inleiding kort in op de belangrijkste gemeenschappelijke eigenschappen van de prefixen *be-*, *ge-*, *ont-*, *ver-* en *er-*, waarbij we wel onmiddellijk aantekenen dat deze eigenschappen zich niet in volle omvang manifesteren in het improductieve prefix *er-*.

4.1.1. *Classificatie van de categorie-bepalende prefixen*

Met behulp van de prefixen *be-*, *ver-* en *ont-* worden productief werkwoorden gevormd op basis van verbale en nonverbale bases.⁴¹ De prefixen *ge-* en *er-* treffen we eveneens aan in afgeleide werkwoorden (*geleiden*, *erkennen*), maar bij deze prefixen is niet met zekerheid vast te stellen of zij categorie-bepalend zijn, aangezien er geen duidelijke voorbeelden van *ge-* en *er-*prefigering aan substantieven en adjectieven zijn. De volgende voorbeelden illustreren de vorming van geprefigeerde non-deverbale werkwoorden:

bezielen, bevreemden, onthoofden, onteigenen, verbloemen, verfijnen

Naast het prefix *ge-* dat we aantreffen in werkwoorden, is er ook een nominaliserend prefix *ge-*. Dit *ge-* behoort tot de categorie-bepalende prefixen, aangezien met behulp van dit prefix in de regel substantieven worden gevormd op basis van verbale stammen.⁴² Voorbeelden zijn:

geduld, gemis, geval, gevolg

Naast een kleine klasse geprefigeerde *be-*, *ge-*, *ver-* en *ont-*werkwoorden treffen we semantisch verwante substantieven aan. De relatie tussen deze werkwoorden en substantieven wordt echter niet uitgedrukt met behulp van een fonetisch zichtbaar affix.⁴³ Voorbeelden zijn:

*besluit (besluiten), begin (beginnen), gebruik (gebruiken), geloof (geloven), vergrijp (vergrijpen),
verzoek (verzoeken), ontvang (ontvangen), ontwerp (ontwerpen)*

We zullen nu kort ingaan op de vraag op welke wijze substantieven van het type *besluit* zich verhouden tot *ge-*substantieven van het type *geduld*.

Allereerst kan geobserveerd worden dat het type *besluit* een aantal eigenschappen deelt met het type *geduld*. De eerste overeenkomst is dat beide types substantieven veelal geen actie uitdrukken. De tweede overeenkomst is dat beide types het bepaalde lidwoord *het* selecteren (*het geduld, besluit, verzoek, ontwerp*). De derde overeenkomst is dat beide types verschillen van deverbale substantieven als *duik, loop, opkoop* en *uitval*. Deze drukken als regel een actie uit en zij nemen het bepaalde lidwoord

⁴¹ Zie Schultink (1962), De Vries (1975), Moortgat (1981), Geerts et al. (1984) en Trommelen & Zonneveld (1986).

⁴² Zie Geerts et al. (1984), Trommelen & Zonneveld (1986) en Don (1989, 1990b).

⁴³ Op.cit.

de. Kortom, deverbale substantieven als *geduld* en *besluit* dienen onderscheiden te worden van substantieven als (*de*) *duik*.

De overeenkomsten tussen de *ge*-substantieven enerzijds en de *be*-, *ver*- en *ont*-substantieven anderzijds, gevoegd bij de verschillen tussen deze twee klassen substantieven en substantieven van het type *de duik*, suggereren een nauwe morfologische verwantschap tussen het type *geduld* en het type *besluit*. Deze verwantschap wordt nog versterkt als we een andere eigenschap van geprefigeerde werkwoorden en geprefigeerde substantieven in ogenschouw nemen.

Met behulp van categorie-bepalende prefixen gevormde werkwoorden kunnen, afgezien van een marginaal aantal gevallen, niet voorafgegaan worden door een tweede categorie-bepalend verbaliserend prefix.⁴⁴ Kortom, naast *besluiten*, *geloven*, *ontvangen* en *verzoeken* ontbreken werkwoorden als **ontbesluiten*, **ontgeloven*, **verontvangen*, **beverzoeken* en **ververzoeken*. Bovendien ontbreekt het prefix *ge*- in het voltooid en passief deelwoord van bovenstaande geprefigeerde werkwoorden (cf. *besluiten/besloten*, **gebesloten*, **begesloten*).

Bij de substantieven die gevormd zijn met behulp van het categorie-bepalende nominaliserende prefix *ge*- treffen we een vergelijkbare beperking aan. Naast geprefigeerde werkwoorden treffen we namelijk geen *ge*-substantieven aan (**gebesluit*, **gegeloof*, **geontvang*, **geverzoek*). Bij de behandeling van *ge*- in sectie 4.3. zullen we deze uitspraak enigszins nuanceren, aangezien we aannemelijk zullen maken dat er twee verschillende prefixen *ge*- onderscheiden moeten worden: een improductief en een productief *ge*-. Het eerste treffen we bijv. aan in substantieven als *gebed* en *gedrang* en het tweede in substantieven als *gebid* en *gedring* ('het voortdurend bidden/dringen'). De observatie dat afleidingen als **gebesluit* ontbreken, heeft uitsluitend betrekking op het improductieve *ge*-.

De afwezigheid van constructies van het type *pref₁+pref₂+X*, waarbij beide prefixen ongeaccentueerd zijn, is wellicht te beschouwen als het resultaat van dezelfde beperking: een ongeaccentueerd prefix ontbreekt als het basiswoord een geprefigeerd werkwoord is. Deze beperking maakt het mogelijk om een antwoord te geven op de vraag op welke wijze substantieven van het type *besluit* gevormd zijn. Het antwoord zou zijn: substantieven als *besluit*, *ontwerp* en *verzoek* zijn *ge*-substantieven waarin *ge*- om onafhankelijke redenen niet fonetisch gerealiseerd kan worden.⁴⁵ Het voordeel van deze analyse is dat de overeenkomsten in geslacht en betekenis tussen substantieven van het type *geduld* en *besluit* verklaarbaar worden. Een tweede voordeel is dat deze substantieven nu morfologisch onderscheiden kunnen worden van substantieven van het type *de duik*. In het vervolg zullen we de *be*-, *ont*- en *ver*-substantieven aanduiden als 'impliciete *ge*'-substantieven.

Uit de voorgaande uiteenzetting kan afgeleid worden dat er twee klassen categorie-bepalende prefixen zijn. De eerste wordt gevormd door de verbaliserende prefixen *be*-, *ont*-, *ver*- en wellicht ook *ge*- en *-er*, en de tweede door het nominaliserende prefix *ge*-. De verbaliserende prefixen bespreken we in sectie 4.2. en substantivering met behulp van *ge*- in sectie 4.3.

4.1.2. Eigenschappen van geprefigeerde werkwoorden

Werkwoorden die met behulp van verbaliserende prefixering zijn gevormd, hebben een reeks eigenschappen gemeen. We zetten deze hier kort op een rij.

⁴⁴ Zie Sassen (1971), De Vries (1975), Van Beurden (1986) en De Haas (1990).

⁴⁵ Zie Don (1989, 1990b).

- De categorie-bepalende prefixen zijn ongeaccentueerd (*bedénken, gedrágén, ontlópen, verkópen*).⁴⁶
- Deze prefixen vormen samen met het basiswoord een onlosmakelijke syntactische en morfologische eenheid (*Jan verdenkt de clown* vs. **Jan denkt de clown ver-*).
- De flexionele uitgang *ge-* ontbreekt in het voltooid en passief deelwoord (*bedacht, ontnomen, verkocht*).⁴⁷
- Werkwoorden die gevormd zijn met een categorie-bepalend prefix kunnen vrijwel nooit opnieuw geprefigeerd worden met een categorie-bepalend prefix. Zoals we reeds in de vorige subsectie geconstateerd hebben, is het waarschijnlijk dat de afwezigheid van *ge-* in het voltooid en passief deelwoord en de afwezigheid van werkwoorden met meer dan één categorie-bepalend prefix manifestaties zijn van hetzelfde fenomeen.
- De vervoeging van geprefigeerde werkwoorden is gelijk aan de vervoeging van het verbale correlaat. Als het verbale correlaat zwak vervoegd wordt, dan geldt dit ook voor de afleiding (*gluren-gluurde:begluren-begluurde*) en als het verbale correlaat sterk vervoegd wordt, dan geldt dit eveneens voor de afleiding (*lopen-liep:belopen-beliep*). Als een prefix zich hecht aan een substantief of adjectief dan wordt het resulterende werkwoord altijd zwak vervoegd (*bebossen-beboste, verarmen-verarmde*). Naast werkwoorden als *bedaren* en *bedriegen* ontbreken zelfstandig voorkomende woorden als *√daar-* en *√drieg-*. Dergelijke formeel afgeleide werkwoorden worden ofwel zwak ofwel sterk vervoegd (*bedaarde, bedroog*).⁴⁸
- De transitiviteit van geprefigeerde werkwoorden wijkt in een groot aantal gevallen af van de transitiviteit van hun minder gelede tegenhangers.⁴⁹ In sectie 1.4.3. hebben we reeds geconstateerd dat afwijkingen in transitiviteit één richting opgaan. Bij prefigering met een categorie-bepalend prefix is er sprake van *transitivering* of *object-* of *argumentcreatie*, d.w.z. onergatieven kunnen ergatief of transitief worden en ergatieven kunnen transitief worden. Voorbeelden van transitivering zijn: *waken* (onerg.), *ontwaken* (erg.); *gluren* (onerg.), *begluren* (trans.); *stijgen* (erg.), *bestijgen* (trans.).
- Met behulp van categorie-bepalende prefixen gevormde werkwoorden kunnen als basis dienen voor een groot aantal woordvormingsprocessen, zoals nominale en adjectivische affigering en nominale en adjectivische samenstelling. Voorbeelden zijn: *berijder, ontleedster, verdenking, besef, ontbijt, verblijf, bespreekbaar, ontvankelijk, vernieuwend, begraafplaats, ontgooimachine, bemoeiziek* en *ontvoergek*.

4.1.3. Eigenschappen van de geprefigeerde substantieven

In sectie 4.1.1. is reeds geconstateerd dat substantieven die het resultaat zijn van *ge-*prefigering (bedoeld is het improductieve *ge-*) een groot aantal eigenschappen delen met *be-*, *ont-* en *ver-*substantieven. Hieruit is afgeleid dat de morfologische verwantschap tussen beide klassen van substantieven sterker is dan op grond van de vorm kan worden vastgesteld. Gesuggereerd is dat er bij de laatstgenoemde klasse sprake is van 'impliciete *ge-*prefigering'. We geven eerst ter oriëntering een aantal

⁴⁶ Zie Schultink (1973, 1980), De Vries (1975), De Rooij-Bronkhorst (1980) en Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

⁴⁷ Zie Schultink (1973), De Vries (1975), De Rooij-Bronkhorst (1980) en De Haas (1990).

⁴⁸ Zie Trommelen & Zonneveld (1986).

⁴⁹ Zie Hoekstra et al. (1987) en Van Haften (1985).

relevante taalfacten en vervolgens zetten we de voornaamste eigenschappen van de *be-*, *ge-*, *ont-* en *ver-*substantieven kort op een rij.⁵⁰

geduld	beroep	verhaal	onthaal
gevolg	bereik	verloop	ontbijt
gedrag	bedrag	verdrag	ontzag
gesprek	beslag	verslag	ontslag

Een vergelijking van de bovenstaande woorden brengt de volgende overeenkomsten aan het licht:

- *ge*-substantieven en 'impliciete *ge*'-substantieven zijn neutra en dientengevolge nemen zij het bepaalde lidwoord *het*.
- beide klassen van substantieven drukken als regel geen actie uit, d.w.z. de betekenis kan niet geparafraseerd worden als 'het voortdurend V-en'.
- de betekenis van bovenstaande substantieven vertoont veelal onvoorspelbare eigenschappen, d.w.z. de betekenis van het substantief correspondeert niet systematisch met de betekenis van het geprefigeerde werkwoord (*verhalen* vs. *verhaal*).
- de fonologische vorm van het substantief verschilt vaak van de fonologische vorm van het werkwoord, cf. (*ik*) *gedraag*, *verdraag* vs. (*het*) *gedrag*, *verdrag* en (*ik*) *gebied*, *verbied* vs. (*het*) *gebod*, *verbod*.
- bovenstaande klassen *ge*-substantieven en 'impliciete *ge*'-substantieven zijn improductieve klassen.

4.1.4. *Aandachtsgebieden*

Bij de bespreking van de afzonderlijke prefixen in de secties 4.2. en 4.3. zullen we niet telkens melding maken van de in de voorafgaande subsecties genoemde eigenschappen. We zullen per prefix telkens twee facetten onder de aandacht brengen, namelijk *betekenis* van de afleiding en *morfologische eigenschappen* van het correlaat. Bij de behandeling van de verbaliserende prefixen wordt nog een derde facet aan de orde gesteld, namelijk *transitiviteit*. Hieronder volgt een korte verduidelijking van deze drie facetten:

- we zullen nagaan op welke wijze de betekenis van de afleiding systematisch correspondeert met de betekenis van het correlaat. We zullen eveneens aangeven of er afleidingen zijn die zich onttrekken aan de geconstateerde betekenissystematiek.
- we zullen nagaan wat de morfologische eigenschappen zijn van de woorden waaraan een prefix zich hecht. Daarbij zal onze aandacht uitgaan naar categoriale verschillen, verschillen in geleedheid en het onderscheid Germaans/niet-Germaans.
- we zullen nagaan of verbale prefigering gepaard kan gaan met transitivering.

4.2. VERBALISERENDE PREFIGERING

4.2.1. *Be-* [bð]

Met behulp van het prefix *be-* worden op basis van werkwoorden, substantieven, adjectieven en wortels afgeleide werkwoorden gevormd. We zullen deze vier vormen van *be*-prefigering afzonderlijk

⁵⁰ Zie Don (1989).

bespreken. Voor een overzicht van de algemene eigenschappen van de prefixen waartoe *be-* behoort, verwijzen we naar sectie 4.1.2.

4.2.1.1. type *bekijken*⁵¹

Het prefix *be-* hecht zich productief aan werkwoorden en de betekenis van de resulterende afleidingen kan omschreven worden als 'het richten van de handeling uitgedrukt door het correlerende werkwoord op een bepaalde zaak' (*begieten, begluren, berijden, bewenen, bezingen*).

Daarnaast zijn er echter *be-*werkwoorden die semantisch gezien allerlei idiosyncratische eigenschappen vertonen. Hoewel er naast werkwoorden als *bedelven, behoren, besluiten, bestaan* en *bezoeken* ongelede werkwoorden voorkomen (*delven, horen, sluiten, staan, zoeken*), is de betekenisrelatie tussen de *be-*afleidingen en de ongelede werkwoorden niet systematisch bepaald. Het ontbreken van een systematisch bepaalde betekenis impliceert niet dat genoemde afleidingen geen verbaal correlaat hebben. Het deverbale karakter van de *be-*afleidingen kan o.a. worden afgeleid uit hun vervoeging. Deze correspondeert namelijk met die van de ongelede werkwoorden (*sluiten-sloot:besluiten-besloot, zoeken-zocht:bezoeken-bezocht*).

Be- mag aan verschillende klassen van werkwoorden aangehecht worden, te weten (a) ongelede Germaanse werkwoorden (*gieten, luisteren*); (b) gesuffigeerde niet-Germaanse werkwoorden (*studeren*); (c) incidenteel gesuffigeerde Germaanse werkwoorden op *-el* en *-er* (*duimelen, kladderen*). Voorbeelden zijn:

- a: *bekijken, begrijpen, bedienen, benemen, beërven, begluren, beluisteren, benoemen, beslapen, bevragen, bedwingen, besproeien, betreuren, bevangen, bewandelen, bezinken*
- b: *beconcurreren, becommentariëren, beredeneren, bediscussiëren, bekritisieren, bespioneren, bestuderen*
- c: *beduimelen, bekladderen, besnuffelen*

In sectie 4.1.2. is opgemerkt dat prefixen als *be-* niet aangehecht kunnen worden aan geprefigeerde werkwoorden. Een uitzondering vormt het werkwoord *begeleiden*.

Hulpwerkwoorden en koppelwerkwoorden kunnen niet als basis dienen (**bezullen, *beblijken*). Bovendien kan *be-* niet geprefigeerd worden aan samenkoppelingen (**bedoornemen, *beuitoefenen*).

De werkwoorden waaraan *be-* zich hecht, kunnen transitief (*dienen, nemen*), ergatief (*komen, vallen*) of onergatief zijn (*gluren, kijken*) zijn. Als het correlaat transitief of onergatief is, dan is de afleiding vrijwel altijd transitief, zie de voorbeelden in (a) en (b). Als het correlaat daarentegen ergatief is, dan is de *be-*afleiding in veel gevallen eveneens ergatief, zie de voorbeelden in (c).

- a: *bedienen, benemen, bedwingen, beknijpen, bevinden, bekopen, benoemen, besproeien, begeleiden, bekritisieren*
- b: *begluren, bekijken, beklagen, bezitten, beklauteren, besluipen, bestrijden, betreuren, bekladderen, bediscussiëren*
- c: *bekomen, bevallen, bevrozen, bezinken*

⁵¹ Zie De Vries (1975:116-119) en Geerts et al. (1984:481-482).

Het werkwoord *bestijgen* is één van de weinige transitieve werkwoorden met een ergatief als correlaat. Hoewel *be*-werkwoorden veelal transitief zijn, zijn er ook uitzonderingen. De werkwoorden *bedragen* en *bestaan* zijn onergatief.

Als correlaat en afleiding beide transitief zijn, dan is het niet noodzakelijk dat de bijbehorende directe objecten onderworpen zijn aan dezelfde selectierestricties. Vergelijk hiertoe bijv. de volgende contrasten:⁵²

a:	<i>hij giet water op de planten</i>	
	<i>hij laadt het hooi op de kar</i>	
	<i>hij smeert jam op z'n boterham</i>	
b:	<i>hij begiet de planten met water</i>	
	<i>hij belaadt de kar met hooi</i>	
	<i>hij besmeert z'n boterham met jam</i>	
c:	<i>hij dwingt het meisje te blijven</i>	(*hij dwingt het oproer)
	<i>hij grijpt hen bij hun kladden</i>	(*hij grijpt de geschiedenis)
d:	<i>hij bedwingt het oproer</i>	(?hij bedwingt het meisje)
	<i>hij begrijpt de geschiedenis</i>	(*hij begrijpt hen bij hun kladden)

De werkwoorden in (a) en (b) selecteren een direct object en optioneel een prepositioneel object. Opmerkelijk is echter dat ten gevolge van prefigering de objecten gespiegeld worden: de nominale woordgroepen die als direct object fungeren in (a), fungeren samen met de prepositie *met* als prepositioneel object in (b), en de nominale woordgroepen die samen met de prepositie *op* in (a) als prepositioneel object fungeren, fungeren in (b) als direct object.

In (c) en (d) is er geen sprake van een gespiegelde verhouding tussen objecten, maar deze voorbeelden illustreren eveneens dat het direct object behorend bij het afgeleide werkwoord onderhevig is aan andere selectierestricties dan het direct object van het ongelede werkwoord.

In een klein aantal gevallen wordt naast een ongeleed werkwoord een *be*-afleiding aangetroffen die noodzakelijk wederkerend is. Het betreft werkwoorden als:

zich bedrinken, begeven, behelpen, beraden, bezuipen

Daarnaast zijn er *be*-werkwoorden die als een wederkerend werkwoord gebruikt kunnen worden. Hieronder bevinden zich o.a. *bedenken* en *bedienen*.

4.2.1.2. type *bebossen*⁵³

De vorming van *be*-werkwoorden op basis van een substantief is eveneens productief. De betekenis van deze werkwoorden kan gekarakteriseerd worden als 'iets voorzien van N' (*bebossen, bedijken, beïnvloeden, bekisten*).

Naast werkwoorden als *belichamen, bemoederen, beperken* en *bewonderen* treffen we substantieven aan (*lichaam, moeder, perk, wonder*), maar in deze gevallen ontbreekt een systematisch bepaalde betekenisrelatie tussen de *be*-afleiding en het substantief.

⁵² Zie De Vries (1975), Hoekstra et al. (1987), Booij & Van Haften (1986, 1988) en Hoekstra & Mulder (1990).

⁵³ Zie De Vries (1975:169-171) en Geerts et al. (1984:482).

Prefigering met *be-* is vrijwel uitsluitend mogelijk aan (a) ongelede Germaanse substantieven (*bos, man*) en (b) (pseudo-)samengestelde substantieven (*invloed, voordeel*). Voorbeelden zijn:

- a: *bebossen, bedammen, bedijken, begreppelen, belasten, bemannen, benevelen, beperken, besnaren, beteugelen, bevolken, bewonderen*
 b: *befnvloeden, beklemtonen, belichamen, benadelen, bevoordelen, bewegwijzeren*

Be-werkwoorden waarnaast een gesuffigeerd substantief voorkomt, ontbreken vrijwel volledig. We hebben slechts de (samengestelde) afleidingen *bewaarheiden* (*waarheid*) en *bewegwijzeren* (*wegwijzer*) aangetroffen.

De ongelede substantieven zijn, zoals valt op te maken uit de voorbeelden onder (a), als regel monosyllabisch of bisyllabisch met een schwa in de tweede syllabe. Het werkwoord *besodemieteren*, waarnaast het substantief *sodemieter* voorkomt, wijkt in dit opzicht af.

Denominale *be*-werkwoorden zijn als regel transitief. Het werkwoord *beschimmelen* onttrekt zich aan deze regelmaat, aangezien dit werkwoord ergatief is. Ook nu is er een klein aantal noodzakelijk wederkerende werkwoorden: *beraden* en *beroemen*. Verder kan een werkwoord als *beperken* wederkerend gebruikt worden.

4.2.1.3. type *bezatten*⁵⁴

Het prefix *be-* hecht zich ook aan Germaanse adjectieven. Dit procédé is echter improductief. De betekenis van dit type *be*-afleiding kan veelal omschreven worden als 'iets A maken, worden, zijn' (*bedroeven, benatten, beveiligen*).

Naast werkwoorden als *begroten* en *benieuwen* treffen we de ongelede adjectieven *groot* en *nieuw* aan, maar in deze gevallen is er geen sprake van een systematisch bepaalde betekenisrelatie tussen afleiding en adjectief.

De Germaanse adjectieven die als basis mogen dienen voor *be*-prefigering zijn ofwel ongeleed (*nauw, vreemd*) ofwel formeel gesuffigeerd (*moeilijk, veilig*). Vergelijk:

- a: *bedroeven, begroten, benatten, benauwen, benieuwen, bevreemden, bezatten, bezeren*
 b: *bemoelijken, beveiligen, bezuinigen*

Het werkwoord *bevrijden* is semantisch verwant aan het adjectief *vrij*. Vormelijk is er echter een verschil, doordat er in het werkwoord een [d] aanwezig is die ontbreekt in het adjectief.

De-adjectivische *be*-werkwoorden zijn als regel transitief, hoewel het werkwoord *bezuinigen* onergatief is. Bovendien is het werkwoord *bezatten* noodzakelijk wederkerend.

In het voorgaande ontbreken werkwoorden als *beëdigen* en *bevochtigen*, d.w.z. werkwoorden van het type *be+N+ig*. Deze werkwoorden bespreken we in de volgende subsectie en hoofdstuk 3, sectie 4.4.

4.2.1.4. type *beëdigen, bevochtigen*

In deze sectie besteden we aandacht aan werkwoorden als *beëdigen* en *bevochtigen*. Naast *beëdigen* treffen we het substantief *eed* aan, terwijl een verwant adjectief *vedig* en een verwant werkwoord

⁵⁴ Zie Schultink (1962), De Vries (1975:178-179) en Geerts et al. (1984:482).

vedigen ontbreken. In gevallen als *bevochtigen* ligt de situatie enigszins anders. Naast dit werkwoord treffen we zowel het verwante substantief *vocht* als het verwante adjectief *vochtig* aan.

Werkwoorden als *beëdigen* wijzen mogelijk op het bestaan van een verbaliserend discontinu affix *be-...ig*, en als dit correct is, dan zou hier sprake zijn van affigering aan substantieven. Wanneer het Nederlands een discontinu affix *be-...ig* kent, dan kunnen werkwoorden als *bevochtigen* in theorie op twee manieren gevormd zijn: (i) *be-*prefigering aan een geleed adjectief; of (ii) affigering met behulp van het discontinue affix *be-...ig* aan een substantief. In (a) volgen voorbeelden van het type *beëdigen* en in (b) voorbeelden van het type *bevochtigen*:

- a: *beëdigen, beledigen, bekostigen, bezichtigen, beschadigen*
 b: *bevochtigen, beangstigen, bekrachtigen, bemachtigen, bewilligen, bezondigen, bemoedigen, beschuldigen, bevredigen, begenadigen, beweldadigen*

Voor het type *bevochtigen* in (b) geldt dat de betekenis soms uitsluitel kan geven over de wijze van afleiding. De betekenis van werkwoorden als *begenadigen* (met schwa-deletie), *begiftigen* en *beschuldigen* kan niet geparafraseerd worden als 'A maken, worden' en dit impliceert dat afleiding van een adjectief onwaarschijnlijk is. De betekenis van werkwoorden als *beangstigen*, *bekrachtigen*, *bespoedigen* en *bevochtigen* kan daarentegen op twee manieren omschreven worden, namelijk als 'voorzien van N' en als 'A maken, worden'. Kortom, de betekenis geeft hier in elk geval geen uitsluitel over de wijze van afleiding.

De substantieven die direct of indirect ten grondslag liggen aan *be-...ig*-werkwoorden zijn veelal ongeleed (*eed, kracht, schuld*), maar in een enkel geval is het substantief geleed (*genade, weldaad, zicht*).

Het werkwoord *begenadigen* is morfologisch gezien uitzonderlijk, aangezien hier sprake is van een sequentie van twee onbeklemtoonde prefixen (zie sectie 4.1.1.).

Vermeldenswaard is nog het werkwoord *beëindigen* (met schwa-deletie). Naast dit werkwoord treffen we het substantief *einde*, het adjectief *eindig* en het werkwoord *eindigen* aan. Gelet op de betekenis van dit werkwoord ('tot een einde brengen', 'het richten van de werking uitgedrukt door *eindigen* op iets') kan het correlaat zowel een substantief als een werkwoord zijn. *Beëindigen* heeft echter niet de betekenis 'eindig maken, worden' en dit maakt afleiding van het adjectief *eindig* onaannemelijk.

Tot dusver hebben we werkwoorden besproken van het type *be+N+ig*, maar er dient ook nog gewezen te worden op het werkwoord *bevestigen* ('vast maken'), dat semantisch gerelateerd is aan het adjectief *vast*. Het resulterende werkwoord verschilt echter vormelijk van het adjectief. Dit is voor zover we hebben kunnen nagaan het enige werkwoord van het type *be+A+ig*. Werkwoorden van het type *be+V+ig* ontbreken systematisch (**betreurigen*).

4.2.1.5. type *beplanten, bezuren*⁵⁵

In veel gevallen vindt men naast het geprefigeerde werkwoord zowel een substantief (*adem, fiets, reis*) of een werkwoord zonder prefix (*ademen, fietsen, reizen*) voor. Voorbeelden zijn:

⁵⁵ Zie De Vries (1975:170-171).

<i>beademen</i>	<i>adem</i>	<i>ademen</i>	<i>bekronen</i>	<i>kroon</i>	<i>kronen</i>
<i>becijferen</i>	<i>cijfer</i>	<i>cijferen</i>	<i>beoordelen</i>	<i>oordeel</i>	<i>oordelen</i>
<i>befietsen</i>	<i>fiets</i>	<i>fietsen</i>	<i>beplanten</i>	<i>plant</i>	<i>planten</i>
<i>begrenzen</i>	<i>grens</i>	<i>grenzen</i>	<i>bereizen</i>	<i>reis</i>	<i>reizen</i>
<i>befnkten</i>	<i>inkt</i>	<i>inkten</i>	<i>bewapenen</i>	<i>wapen</i>	<i>wapenen</i>

De betekenis van de *be*-werkwoorden kan in veel gevallen uitsluitend geven over de lexicaal categorie van het correlaat. Het werkwoord *bewapenen* heeft bijvoorbeeld als betekenis 'het voorzien van een wapen' en afleiding van het substantief *wapen* is dan ook het meest aannemelijk. Het werkwoord *bereizen* heeft de betekenis 'het richten van de handeling uitgedrukt door *reizen* op iets', en mist het betekenisaspect 'het voorzien van een reis'. De betekenis pleit dan ook voor afleiding van het werkwoord. *Becijferen* is semantisch gezien ambigu, aangezien het zowel 'berekenen' als 'voorzien van een cijfer' kan betekenen. In de eerste betekenis is afleiding van het werkwoord *cijferen* semantisch gezien motiveerbaar en in de tweede betekenis is afleiding van het substantief *cijfer* motiveerbaar. Voor werkwoorden als *beademen* en *beplanten* geldt dat de betekenis op twee manieren omschreven kan worden. Deze kan omschreven worden als 'voorzien van N', maar de parafrase 'het richten van de handeling uitgedrukt door het correlerende werkwoord op iemand/iets' behoort eveneens tot de mogelijkheden. Kortom, *beademen* en *beplanten* kunnen zowel denominaal als deverbaal zijn.

Werkwoorden als *beslapen* behoren niet tot dit type, ondanks het feit dat zowel een substantief (*slapen*) als een ongeprefigeerd werkwoord (*slapen*) voorkomen. Aangezien *slapen* en *beslapen* beide sterk vervoegd worden, kan geconcludeerd worden dat *beslapen* deverbaal is. Denominale werkwoorden worden namelijk altijd zwak vervoegd.

Naast het geprefigeerde werkwoord *bezuren* treffen we het werkwoord *zuren*, het adjectief *zuur* en het substantief *zuur* aan. De betekenis van *bezuren* kan niet omschreven worden als 'voorzien van zuur', 'zuur maken, worden' of 'het richten van de handeling uitgedrukt door het correlerend werkwoord op iets'. De betekenis geeft dus geen uitsluitend over de lexicaal categorie van het correlaat.⁵⁶

4.2.1.6. type *bedriegen*⁵⁷

In een aantal gevallen is er geen zelfstandig voorkomend woord aanwezig waaraan het *be*-werkwoord semantisch gerelateerd kan worden. Deze werkwoorden dienen als formeel geleed opgevat te worden, aangezien ze zich gedragen als de overige met *be*- geprefigeerde werkwoorden. Ze kunnen bijvoorbeeld niet geprefigeerd worden met *be*- en het prefix *ge*- ontbreekt in het voltooid en passief deelwoord. Voorbeelden zijn:

- a: *beamen, bedaren, bedillen, bedriegen, begeren, beginnen, behagen, bejegenen, belagen, belemmeren, bemoeien, beslissen, betamen, betogen, bevelen*
 b: *bekokstoven, bewerkstelligen*

Opmerkelijk is dat sommige werkwoorden van het type *bedriegen* sterk vervoegd worden (*bedriegen, beginnen, bewegen, bezwijken*). Kortom, in dit opzicht lijken zij op deverbale *be*-werkwoorden. De

⁵⁶ Zie Schultink (1962).

⁵⁷ Zie De Vries (1975:119).

werkwoorden in (b) zijn gevormd op basis van de wortels $\sqrt{\text{kokstoof}}$ en $\sqrt{\text{werkstellig}}$ die een gelede indruk maken.

4.2.2. *Ver-*; [vðr]

Het verbaliserende prefix *ver-* hecht zich aan werkwoorden, substantieven, adjectieven en niet-zelfstandig voorkomende wortels. Incidenteel hecht het zich ook aan woorden die tot een andere categorie behoren (*vernederen* (*neder*) en *verfoeien* (*foei*)). We zullen de vier vormen van *ver-*prefigering afzonderlijk bespreken. Voor een overzicht van de eigenschappen die *ver-* deelt met de overige categorie-bepalende prefixen verwijzen we naar sectie 4.1.2.

4.2.2.1. type *verkopen*⁵⁸

De betekenis van deverbale *ver-*werkwoorden loopt nogal uiteen. De belangrijkste zullen we kort bespreken en voor meer gedetailleerde informatie verwijzen we naar de woordenboeken.

Productief is de vorming van *ver-*werkwoorden met het gemeenschappelijke betekenisaspect 'het geheel of gedeeltelijk vernietigen, beschadigen, verspillen of vernietigd, beschadigd of verspild worden van het object door de werking van het verbale correlaat' (*verbranden*, *verbuigen*, *verkoken*, *verslapen*, *verslijten*, *verzuipen*).

Voorts treffen we *ver-*werkwoorden aan met het gemeenschappelijke betekenisaspect 'het op ongewenste wijze geschieden van de werking van het correlerend werkwoord'. Dit betekenisaspect treffen we aan in werkwoorden als *verdwalen*, *vergroeien*, *verlopen* en *verlokken*. Bovendien treffen we dit betekenisaspect aan in wederkerende *ver-*werkwoorden als (*zich*) *vergalopperen*, *vergrijpen*, *verlezen* en *verspreken*. De vorming van *ver-*werkwoorden met dit betekenisaspect is als regel improductief, hoewel de vorming van wederkerende *ver-*werkwoorden van dit semantische type productief te noemen is.

Het derde semantische type wordt gevormd door *ver-*werkwoorden die het betekenisaspect 'een verwijdering als gevolg van de werking van het verbale correlaat' gemeen hebben (*verdrijven*, *verjagen*, *verstoten*, *vervliegen*, *verwaaien*). De vorming van werkwoorden met dit betekenisaspect is niet productief.

Tot slot is in een aantal *ver-*werkwoorden een pejoratief betekenisaspect aanwezig dat ontbreekt bij de *ver-*loze werkwoorden (*verachten*, *verdenken*, *verraden*, *verzwijgen*).

Bij de bovenstaande semantische classificatie dient overigens aangetekend te worden dat in veel gevallen het *ver-*werkwoord en het *ver-*loze werkwoord niet op één van de genoemde wijzen aan elkaar gerelateerd zijn. We doelen hier bijvoorbeeld op paren als *verslaan-slaan* en *verzoeken-zoeken*. In deze paren is er geen systematisch bepaalde betekenisrelatie tussen de afleiding en het ongelede werkwoord. Toch lijkt hier sprake van afleiding op basis van een werkwoord, aangezien zowel de afleiding als het ongelede werkwoord sterk vervoegd worden.

Het prefix *ver-* hecht zich aan drie morfologisch verschillende verbale klassen, n.l. (a) ongelede Germaanse werkwoorden (*kopen*, *knutselen*); (b) gesuffigeerde niet-Germaanse werkwoorden (*amerikaniseren*, *galopperen*); (c) gesuffigeerde Germaanse werkwoorden (*vertrappelen*, *verluieren*). Voorbeelden zijn:

⁵⁸ Zie De Vries (1975:119-126) en Geerts et al. (1984:485-486).

- a: *verkopen, verknutselen, verbinden, verdenken, verachten, verschijnen, verdrinken, vergeven, verrijzen, verhinderen, verleiden, vervangen, verloochenen, verlopen, vernemen, verslaan, verstaan, vertimmeren*
- b: *veramerikaniseren, vergalopperen, verabuseren, verdisconteren, verlatiniseren, verhypothekeren, verexcuseren, verprocederen, verseksualiseren, verurbaniseren*
- c: *vertrappelen, verluieren, vergruizelen*

Een bijzondere plaats wordt ingenomen door werkwoorden die beginnen met de prefixen *veront-* (*verontheiligen, verontreinigen, verontrusten, verontschuldigen, verontwaardigen*). De *ver-*loze werkwoorden komen in het Moderne Nederlands niet zelfstandig (*vontrusten*) of slechts als archaïsmen (*ontheiligen*) voor. Naast de *veront-*werkwoorden treffen we overigens wel semantisch verwante substantieven (*onheil, onrein, onschuld*) of adjectieven (*onschuldig, onwaardig*) aan.

Het werkwoord *vervolmaken* is een van de schaarse gevallen van prefigering aan een geprefigeerd werkwoord (*volmáken*). Mogelijk geldt hetzelfde voor het werkwoord *veronderstellen* (cf. *vonderstellen, vooronderstellen*).

*Ver-*prefigering aan hulpwerkwoorden en koppelwerkwoorden is uitgesloten (**verzullen, *verblijken*). Bovendien zijn er geen voorbeelden van *ver-*prefigering aan samen koppelingen (**veraflopen, *verinvallen*).

Prefigering met behulp van *ver-* resulteert veelal in transitieve werkwoorden, ongeacht de transitiviteit van het verbale correlaat. Naast de volgende voorbeelden treffen we achtereenvolgens transitieve werkwoorden (*geven, wurgen*) en onergatieve werkwoorden (*drijven, knutselen*) aan. Vergelijk:

- a: *vergeven, verwurgen, verbuigen, vergunnen, verhoren, vermaken, verkopen, vernemen, verschrijven, verruilen*
- b: *verdrijven, verknutselen, verkijken, verluieren, verkleumen, verslapen, verspieden, verzwijgen, verprocederen*

*Ver-*afleidingen die gevormd zijn op basis van ergatieve werkwoorden, zijn als regel eveneens ergatief, zie de voorbeelden in (c). In (d) volgen ergatieve *ver-*werkwoorden waarnaast onergatieve *ver-*loze werkwoorden voorkomen:

- c: *verblijven, vergaan, vergroeien, verrijzen, versterven, vervallen, verzinken*
- d: *verdwalen, verglijden, verlopen, verspringen, vervliegen, vervloeien, verwaaien*

Onergatieve deverbale *ver-*werkwoorden zijn uitermate schaars. Het enige door ons aangetroffen voorbeeld is *vertoeven*.

Als correlaat en afleiding beide transitief zijn, dan is het niet noodzakelijk dat de bijbehorende directe objecten onderworpen zijn aan dezelfde selectierestricties. Vergelijk hiertoe bijv. de volgende contrasten:⁵⁹

⁵⁹ Zie De Vries (1975), Hoekstra et al. (1987), Booij & Van Haften (1986, 1988) en Hoekstra & Mulder (1990).

a:	<i>hij nam een bad</i>	(*hij nam de tijding)
	<i>hij spreidt zijn armen</i>	(*hij spreidt de menigte)
b:	<i>hij vernam de tijding</i>	(*hij vernam een bad)
	<i>hij verspreidt de menigte</i>	(*hij verspreidt zijn armen)

In een aantal gevallen treft men naast een ongeleed werkwoord een noodzakelijk wederkerend *ver*-werkwoord aan. Voorbeelden zijn:

vergalopperen, vergapen, vergissen, vergrijpen, verhouden, verschrijven, verspreken, verweren

Daarnaast zijn er *ver*-werkwoorden die wederkerend gebruikt kunnen worden. Hieronder bevinden zich o.a. *verbinden, verdringen* en *verrekenen*.

4.2.2.2. type *vertrossen*⁶⁰

De vorming van denominale *ver*-werkwoorden met het gemeenschappelijke betekenisaspect 'het worden, maken, voorzien van de zaak waarnaar het substantief verwijst' is productief. Dit betekenisaspect (veelal aangevuld met een pejoratief aspect) is onder meer aanwezig in werkwoorden als *verassen, verglazen, vertrossen* en *verzinken* ('voorzien van zink').

Daarnaast zijn er *ver*-werkwoorden met het gemeenschappelijke betekenisaspect 'het gericht zijn op een verandering van de plaats, vorm of toestand waarnaar het substantief verwijst' (*verhuizen, verjaren, verzolen*). Dit type is improductief.

Tot slot wijzen we erop dat een systematisch bepaalde betekenisrelatie ontbreekt in paren als *verbloemen-bloem, verongelukken-ongeluk* en *verplichten-plicht*.

Het prefix *ver-* hecht zich aan vier morfologisch verschillende nominale klassen: (a) ongelede Germaanse substantieven (*woord, man*); (b) Germaanse substantivische afleidingen (*uiterlijk, ongeluk*); (c) substantivische samenstellingen (*afgod, zinnebeeld*); (d) al dan niet gelede niet-Germaanse substantieven (*cadmium, politiek*). Tot de derde groep rekenen we ook pseudo-samenstellingen als *oorzaak*, waarvan het linkerlid niet zelfstandig voorkomt. Alleen de eerste vorm van *ver*-prefigering is productief. Voorbeelden zijn:

a:	<i>vertrossen, verwoorden, vermannen, verbeelden, verbloemen, vergassen, verhuizen, vergoden, verjaren, verkassen, vernikkelen, verwonderen, verpanden, verslonzen, verzolen, vervellen, verwarren</i>
b:	<i>veruiterlijken, verongelukken, verstrengelen, verambtenaren, vergezellen, verinnerlijken, vermaagschappen</i>
c:	<i>verafgoden, verzinnebeelden, verijdeltuigen, veroorzaken</i>
d:	<i>vercadmiummen, verpolitieken, verinteresten</i>

In werkwoorden als *verafgoden* en *verschepen* is er een vormelijk verschil tussen de afleiding en het substantief (*afgod, schip*). De vocaal van de substantieven ondergaat alleen rekking in open lettergreep, terwijl dezelfde vocaal altijd gerekt is in de verbale afleiding.

Een bijzondere plaats wordt ingenomen door het werkwoord *verdonkeremanen*. In dit werkwoord lijkt er sprake van prefigering aan een nominale woordgroep (*donkere maan*).

⁶⁰ Zie De Vries (1975:173-174), Tellenbach (1976) en Geerts et al. (1984:486).

Denominale *ver*-werkwoorden zijn als regel transitief. Dit geldt overigens niet voor alle werkwoorden. De volgende *ver*-werkwoorden zijn namelijk ergatief. Onergatieve *ver*-werkwoorden ontbreken daarentegen systematisch.

verharen, verjaren, verkassen, verkommeren, verkrotten, vermolmen, verongelukken, verpauperen, vervellen, verzuilen

In een klein aantal gevallen is het *ver*-werkwoord noodzakelijk wederkerend (*zich verpoppen, verslaven, vertakken*) en in een aantal andere gevallen kan het werkwoord wederkerend gebruikt worden (*verbeelden, vermannen*).

4.2.2.3. type *verarmen*⁶¹

De vorming van de-adjectivische *ver*-werkwoorden is productief als er sprake is van het gemeenschappelijke betekenisaspect '(meer) A maken, worden'. Voorbeelden zijn *verarmen, verdiepen, verfijnen, vergelen* en *verlinksen*.

In paren als *verklaren-klaar* en *verlossen-los* is er geen sprake van een systematisch bepaald semantisch verband tussen afleiding en adjectief. Deze werkwoorden bezitten semantisch gezien allerlei idiosyncratische eigenschappen.

Het prefix *ver-* hecht zich voornamelijk en productief aan ongelede Germaanse adjectieven:

verarmen, verblinden, verdiepen, veredelen, verfijnen, vergroten, verhogen, verkleinen, vermageren, vernieuwen, verrijken, verstommen, vervalsen, vervroegen, verwoesten, verzachten, verzwaren

De adjectieven mogen ook op allerlei manieren afgeleid of samengesteld zijn, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

vergelijken, vergewissen, verduidelijken, vereenzamen, vereeuwigen, vergoddelijken, verjeugdigen, verkindsen, verlangzamen, verstevigen, vervrolijken, veraangenamen, veralgemenen, vereenvoudigen, vereenzelvigen, verinlandsen, vertegenwoordigen, verzelfstandigen

Opmerkelijk is dat er geen voorbeelden van *ver*-prefigering aan gelede en ongelede niet-Germaanse adjectieven zijn.

De-adjectivische *ver*-werkwoorden zijn veelal transitief. Onder de *ver+A*-werkwoorden bevindt zich echter ook een aantal ergatieve werkwoorden (*verdwazen, vereenzamen, verflauwen, vergelen, verinlandsen, verrechtsen*). Onergatieve *ver+A*-werkwoorden ontbreken echter.

In een aantal gevallen kan een *ver*-werkwoord wederkerend gebruikt worden. Dit geldt onder meer voor *verblijden, verdiepen, verdikken* en *vernauwen*.

4.2.2.4. type *verfilmen, verbleken*

In een groot aantal gevallen treffen we naast *ver*-werkwoorden zowel verwante substantieven (*kalk, moord, troost*) als verwante werkwoorden (*kalken, moorden, troosten*) aan. Voorbeelden zijn:

⁶¹ Zie Schultink (1962), Steenberg (1970), De Vries (1975:178), Tellenbach (1976), Van Oostrom (1978), De Tollenaere (1980) en Geerts et al. (1984:487).

<i>verankeren</i>	<i>anker</i>	<i>ankeren</i>	<i>verknallen</i>	<i>knal</i>	<i>knallen</i>
<i>verantwoorden</i>	<i>antwoord</i>	<i>antwoorden</i>	<i>vermoorden</i>	<i>moord</i>	<i>moorden</i>
<i>verdelen</i>	<i>deel</i>	<i>delen</i>	<i>verplanten</i>	<i>plant</i>	<i>planten</i>
<i>vereisen</i>	<i>eis</i>	<i>eisen</i>	<i>versnoepen</i>	<i>snoep</i>	<i>snoepen</i>
<i>verfilmen</i>	<i>film</i>	<i>filmen</i>	<i>vertroosten</i>	<i>troost</i>	<i>troosten</i>
<i>verkalken</i>	<i>kalk</i>	<i>kalken</i>	<i>vervormen</i>	<i>vorm</i>	<i>vormen</i>

Het is veelal mogelijk om op grond van de betekenisystematiek te bepalen of er sprake is van deverbale of denominale afleiding, maar dit geldt lang niet voor alle gevallen. Een werkwoord als *vervormen* heeft het betekenisaspect 'voorzien van een andere vorm' en dit vormt wellicht een aanwijzing dat dit werkwoord denominaal is. Werkwoorden als *vermoorden*, *versnoepen* en *vertroosten* hebben een betekenisaspect dat kenmerkend is voor deverbale *ver*-werkwoorden. Bovendien missen zij het betekenisaspect 'het worden, maken, voorzien van de zaak waarnaar het substantief verwijst' en dit maakt afleiding van een substantief onwaarschijnlijk. Het werkwoord *verfilmen* is semantisch ambigu. In de constructie *een roman verfilmen* heeft de afleiding het betekenisaspect 'tot een film maken', maar in de constructie *de regisseur verfilmde onnodig kilometers tape* is er sprake van het betekenisaspect 'het gedeeltelijk verspillen van tape door de werking van het correlerende werkwoord'. Kortom, *verfilmen* kan zowel van *filmen* als van *film* afgeleid zijn. De betekenis van *verknallen* is daarentegen noch systematisch gerelateerd aan de betekenis van het werkwoord *knallen* noch aan de betekenis van het substantief *knal*.

Een vergelijkbare situatie doet zich voor bij werkwoorden als *verbleken*, *verdorren*, *vereffenen*, *verscherpen*, *verstijven* en *verzieken*. Naast deze afleidingen treffen we zowel werkwoorden (*bleken*, *dorren*, *effenen*, *scherpen*, *stijven*, *zieken*) als adjectieven aan (*bleek*, *dor*, *effen*, *scherp*, *stijf*, *ziek*). Zowel de *ver*- als de *ver*-loze werkwoorden hebben in de regel het betekenisaspect '(meer) A worden, maken' en hierdoor is het niet zonder meer duidelijk of de *ver*-afleiding direct van het adjectief of indirect via het de-adjectivische werkwoord is afgeleid.⁶² In sommige gevallen is wel een beslissing te nemen. De werkwoorden *verzieken* en *zieken* kunnen in de betekenis 'in de war sturen' gebruikt worden en in dit specifieke geval wijst de betekenis op afleiding van het werkwoord.

Deverbale *ver*-afleidingen als *verdenken* hebben een negatief betekenisaspect dat de hiermee corresponderende ongelede werkwoorden missen. Een dergelijk pejoratief betekenisaspect ontbreekt als regel bij de-adjectivische *ver*-afleidingen (*verarmen/arm*). Naast werkwoorden als *verdorren*, *verdrogen*, *verstijven* vinden we de werkwoorden *dorren*, *drogen* en *stijven* en de adjectieven *dor*, *droog* en *stijf*. De *ver*- en *ver*-loze werkwoorden hebben als betekenis 'A maken, worden'. De *ver*-werkwoorden bezitten daarnaast nog een pejoratief betekenisaspect dat ontbreekt bij de *ver*-loze werkwoorden. De aanwezigheid van een pejoratief betekenisaspect, dat ongebruikelijk is voor *ver*+A-werkwoorden, lijkt te wijzen op afleiding van een werkwoord.

Naast werkwoorden als *verdwazen*, *vervetten* en *vervlakken* komen zowel semantisch verwante substantieven als adjectieven voor. De betekenis van *vervlakken* wijst op afleiding van het adjectief *vlak*, maar de betekenis van resp. *verdwazen* en *vervetten* geeft geen uitsluitel over het denominale of de-adjectivische karakter van de verbale afleiding.

⁶² Zie Schultink (1962).

Afrondend wijzen we nog op werkwoorden van het type *verwilderen*. Bij deze werkwoorden is het niet duidelijk of *ver-* zich gehecht heeft aan comparatieven of dat *ver-* hier in combinatie met het verbale suffix *-er* voorkomt (zie hoofdstuk 3, sectie 4.3.):

verergeren, vermilderen, verouderen, verslechteren, verwilderen

4.2.2.5. type *verdwijnen* ⁶³

In een aantal gevallen kan een *ver-*werkwoord niet gerelateerd worden aan een zelfstandig voorkomend *ver-*loos woord. We doelen hier op de volgende werkwoorden:

- a: *verdwijnen, verbazen, verbruiken, verdrieten, vergaderen, verfrommelen, vergeten, verliezen, vernielen, verslinden, vertellen, vervelen, verzuimen*
- b: *verbouwereren, verdedigen, verwittigen, verkondigen, verwaarlozen, verzadigen*
- c: *verfomfaaien, verhapstukken*

Deze werkwoorden delen een groot aantal eigenschappen met *ver-*afleidingen. Zij kunnen bijvoorbeeld niet geprefigeerd worden met *ver-* en het prefix *ge-* ontbreekt in het voltooid en passief deelwoord. De vormen in (a) delen bovendien een belangrijke eigenschap met deverbale *ver-*werkwoorden: ze worden namelijk ofwel zwak (*verbazen, vertellen*) ofwel sterk vervoegd (*verdwijnen, verliezen*).

De werkwoorden in (b) lijken gevormd op basis van derivationeel complexe wortels. In de wortel *√bouwereer* lijkt het verbale suffix *-eer* aanwezig; in *√dedig, √wittig, √kondig* en *√zadig* het adjectivische (of verbaliserende) suffix *-ig*; in *√waarloos* het adjectivische suffix *-loos*.

Het werkwoord in (c) lijkt - gezien de positie van het hoofdaccent - gevormd op basis van een niet-zelfstandig voorkomende samenstelling.

De formeel geprefigeerde werkwoorden van het type *verbazen* delen nog een eigenschap met de overige *ver-*werkwoorden: ze zijn namelijk als regel transitief (*verbazen, vergeten, verliezen, vertellen*). Niet alle werkwoorden die tot dit type behoren zijn overigens transitief. De werkwoorden *verdwijnen, verleppen* en *verwelken* zijn ergatief; het werkwoord *verschillen* is onergatief; het werkwoord *vermeien* is noodzakelijk wederkerend.

In sommige gevallen treffen we de wortel ook in andere complexe woorden aan, zoals blijkt uit bijvoorbeeld *verbreiden-uitbreiden, verkwisten-kwistig, verslodderen-sloddervos* en *verbruiken-gebruiken-misbruiken*.

4.2.3. *Ont-* [Ont]

Met behulp van het onbeklemtoonde prefix *ont-* worden werkwoorden gevormd op basis van werkwoorden, substantieven, adjectieven en wortels. We hebben in de secties 4.2.1. en 4.2.2. geconstateerd dat met behulp van de prefixen *be-* en *ver-* als regel transitieve werkwoorden worden gevormd. Dit geldt niet voor prefigering met *ont-*, aangezien prefigering resulteert in transitieve of ergatieve werkwoorden. Afleidingen van transitieve werkwoorden, substantieven en adjectieven zijn als regel transitief, terwijl afleidingen van intransitieve werkwoorden ergatief zijn. Dit laatste type *ont-*werk-

⁶³ Zie De Vries (1975:125-126).

woorden heeft veelal een inchoatief betekenisaspect (*ontbranden, ontspringen, ontsteken, ontwaken*). We zullen de lexicale categorieën die prefigering met *ont-* toestaan afzonderlijk bespreken. Voor een overzicht van de karakteristieken van de prefixen waartoe *ont-* behoort, verwijzen we naar sectie 4.1.2.

4.2.3.1. type *ontbinden* ⁶⁴

Binnen de klasse van deverbale *ont*-werkwoorden kunnen ruwweg drie semantische klassen onderscheiden worden. In geen van deze categorieën is sprake van productiviteit.

De eerste semantische klasse wordt gevormd door werkwoorden met een inchoatief betekenisaspect dat geparafraseerd kan worden als 'het begin van of het overgaan tot de werking uitgedrukt door het verbale correlaat'. Voorbeelden zijn onder andere *ontkiemen, ontslapen, ontspruiten* en *ontwaken*.

De tweede klasse omvat werkwoorden die verwijzen naar het 'tegenovergestelde van de handeling waarnaar het correlaat verwijst'. Hiertoe behoren werkwoorden als *ontbinden, ontladen, ontnemen, ontsluiten* en *ontspannen*.

De derde klasse heeft een gemeenschappelijk betekenisaspect van 'verwijdering' dat de verbale correlaten missen. Tot deze semantische klasse behoren *ontduiken, ontgroeien, ontkomen, ontlopen, ontsnappen* en *ontworstelen*.

Ook nu bestaan er *ont*-werkwoorden waarnaast werkwoorden zonder *ont-* voorkomen die vormelijk verwant zijn zonder dat er sprake is van een systematisch bepaalde betekenisrelatie. Het betreft hier paren als *bijten-onbijten, bieden-ontbieden, moeten-ontmoeten, staan-ontstaan* en *vangen-ontvangen*. Kortom, het verband tussen afleiding en correlaat is slechts van een vormelijke aard. De vervoeging van de genoemde afleidingen is gelijk aan die van hun ongelede tegenhangers.

Het prefix *ont-* hecht zich aan twee morfologisch verschillende klassen werkwoorden, namelijk (a) ongelede Germaanse werkwoorden (*bieden, worstelen*) en (b) gesuffigeerde niet-Germaanse werkwoorden (*magnetiseren, mythologiseren*). Ter illustratie volgen nu:

- a: *ontbinden, ontoeën, ontnemen, ontverven, ontbieden, ontgaan, ontkomen, ontglippen, ontgoochelen, ontwerpen, onthouden, ontlopen, ontraden, ontsnappen, onttrekken, ontvangen, ontworstelen, ontzien, ontvallen*
- b: *ontmagnetiseren, ontmythologiseren, ontaromatiseren*

Ont-prefigering aan gesuffigeerde Germaanse werkwoorden is uiterst zeldzaam. Een mogelijk voorbeeld is *ontnestelen* (*nestelen*).

Hulpwerkwoorden, koppelwerkwoorden en samen koppelingen kunnen niet als correlaat dienen, gezien de onwelgevormdheid van **ontzullen, *ontblijken* en **ontopbranden*.

Gelet op de transitiviteit van afleiding en correlaat kan een aantal groepen onderscheiden worden: (a) afleiding en correlaat zijn beide transitief; (b) de afleiding is transitief en het correlaat onergatief; (c) de afleiding is ergatief en het correlaat ergatief of onergatief. Voorbeelden zijn:

⁶⁴ Zie Verdam (1901), De Vries (1975:127-129) en Geerts et al. (1984:484).

- a: *ontbinden, onthalen, onthouden, ontkennen, ontnemen, ontraden, ontsluiten, onttrekken, ontzetten*
 b: *ontduiken, ontfutselen, ontlopen, ontwijken, ontworstelen*
 c: *ontgaan, ontglijden, ontgroeien, ontkomen, ontschieten, ontslippen, ontsluipen, ontspringen, ontstaan, ontsijgen, ontvallen*

De werkwoorden *ontbijten* en *ontbreken* zijn onergatief, terwijl het werkwoord *bijten* transitief is en het werkwoord *breken* transitief (*hij breekt het glas*) of ergatief (*het glas breekt*). Kortom, er lijkt sprake van detransivering (of object- of argumentabsorptie); een verschijnsel waarvan we in sectie 1.4.3. opgemerkt hebben dat het zich niet voordoet. We kunnen echter eveneens constateren dat de semantische relatie tussen *ontbijten* en *ontbreken* en resp. *bijten* en *breken* niet systematisch wordt bepaald. Als we deze gegevens combineren, dan wordt het twijfelachtig of synchroon nog gesproken kan worden van een derivationeel verband. De sterke vervoeging van zowel de *ont*-afleidingen als de ongelede werkwoorden vormt nu nog de enige aanwijzing voor een dergelijk verband.

Het deverbale werkwoord *onthechten* is het enige noodzakelijk wederkerend werkwoord dat we hebben aangetroffen. Daarnaast zijn er wel de werkwoorden *onthouden*, *onttrekken* en *ontzien*, die als een wederkerend werkwoord gebruikt kunnen worden.

4.2.3.2. type *ontbossen*⁶⁵

Op basis van substantieven worden productief *ont*-werkwoorden afgeleid. De betekenis van deze afleidingen kan gekarakteriseerd worden als 'het ontdoen van de zaak waarnaar het substantief verwijst' (*ontbossen*, *onthoofden*, *ontpolderen*) of als 'het ontdoen van het N zijn' (*ontmaagden*, *ontmannen*, *ontvoogden*).

In paren als *ontboezemen-boezem* en *onthalzen-hals* is er geen systematisch bepaald semantisch verband tussen de verbale afleiding en het substantief.

Ont-prefigering vindt plaats aan twee morfologische klassen van substantieven: (a) ongelede Germaanse substantieven (*bos*, *masker*) en (b) gesuffigeerde Germaanse substantieven (*christen*, *raadsel*). We tekenen hierbij aan dat alleen de eerste vorm productief is. Ter illustratie:

- a: *ontbossen, ontmaskeren, ontgronden, ontkurken, ontharen, onthoofden, ontvolken, ontlasten, ontmaagden, ontsluiëren, ontvellen, ontwarren, ontzenuwen, ontijzeren, ontvoogden, ontzielen*
 b: *ontchristenen, ontraadselen*

In de werkwoorden *ontbladeren*, *ontleden* en *ontschepen* treffen we, evenals bij de meervoudsvormen van de substantieven *blad*, *lid* en *schip*, rekking in open lettergreep aan.⁶⁶

Ont-werkwoorden met een substantivisch correlaat zijn normaal gesproken transitief. Het werkwoord *ontglazen* wijkt echter af van deze regelmaat, aangezien het ergatief is. Tot slot wijzen we nog op het noodzakelijk wederkerend werkwoord *ontpoppen*.

⁶⁵ Zie Verdam (1901), Weijnen (1957), De Vries (1975:171-173) en Geerts et al. (1984:484).

⁶⁶ Zie Zonneveld (1982).

4.2.3.3. type *onteigenen*⁶⁷

Het prefix *ont-* wordt ook gebruikt om werkwoorden af te leiden van adjectieven. Dit procédé is niet productief. We kunnen twee semantische subklassen onderscheiden. In het merendeel van de gevallen kan het systematisch bepaalde betekenisaspect geparafraseerd worden als 'het minder of niet-A maken/worden' (*onteigenen, ontfransen, ontharden, ontzilten*). De tweede subklasse wordt gevormd door werkwoorden met het betekenisaspect 'A maken/worden' (*ontbloten, ontnuchteren*). De betekenis van het werkwoord *ontvreemden* is sterk gelexicaliseerd en de betekenis correleert niet systematisch met de betekenis van het adjectief *vreemd*.

Het prefix hecht zich voornamelijk aan ongelede Germaanse adjectieven (*sterk, nuchter*). Daarnaast is er een aantal voorbeelden van *ont-*prefigering aan afgeleide Germaanse adjectieven (*menselijk, heilig*):

- a: *onteigenen, ontbloten, ontnuchteren, ont dubbelen, ontfransen, ontharden, ontvreemden, ontzilten*
 b: *ontmenselijken, ontheiligen, onthollandsen*

De betekenis van het werkwoord *ontmoedigen* kan niet geparafraseerd worden als 'moedig maken/worden' of 'minder moedig maken/worden'. Dit werkwoord heeft het betekenisaspect 'de moed ontnemen' en het is dus niet uitgesloten dat hier sprake is van een denominaal werkwoord dat het resultaat is van *ont-*prefigering en *-ig-*suffigering.

*Ont-*werkwoorden met een adjectivisch correlaat zijn transitief. We hebben geen voorbeelden van ergatieve of onergatieve werkwoorden van dit type aangetroffen.

4.2.3.4. type *ontkurken*⁶⁸

Soms treffen we naast een *ont-*werkwoord zowel een substantief (*brand, kroon, rijm*) als een hieraan verwant werkwoord (*branden, kronen, rijmen*) aan. Voorbeelden zijn:

<i>ontbranden</i>	<i>brand</i>	<i>branden</i>	<i>ontkurken</i>	<i>kurk</i>	<i>kurken</i>
<i>ontdooien</i>	<i>dooi</i>	<i>dooien</i>	<i>ontstemmen</i>	<i>stem</i>	<i>stemmen</i>
<i>onteren</i>	<i>eer</i>	<i>eren</i>	<i>onttronen</i>	<i>troon</i>	<i>tronen</i>
<i>ontkalken</i>	<i>kalk</i>	<i>kalken</i>	<i>ontwapenen</i>	<i>wapen</i>	<i>wapenen</i>

De betekenis van het *ont-*werkwoord kan soms opheldering verschaffen over de lexicale categorie van het correlaat. Werkwoorden als *onteren, ontkalken* en *ontkronen* hebben als betekenis 'het ontdoen van de zaak waarnaar het substantief verwijst' en dit vormt wellicht een aanwijzing dat hier sprake is van denominale afleiding. De omgekeerde situatie doet zich voor bij werkwoorden als *ontbranden, ontdooien* en *ontvlammen*. Deze werkwoorden hebben een inchoatief betekenisaspect dat kenmerkend is voor een klasse van deverbale *ont-*werkwoorden. De betekenis van werkwoorden als *ontkurken* kan op twee manieren omschreven worden, namelijk als het 'ontdoen van N' of als 'het tegengestelde van V' en dit impliceert dat het correlaat zowel een N als een V kan zijn. In werkwoorden als *ontketenen*

⁶⁷ Zie Verdam (1901), Weijnen (1957), Schultink (1962), De Vries (1975:179) en Geerts et al. (1984:485).

⁶⁸ Zie De Vries (1975:172-173).

en *ontwikkelen* biedt de betekenis eveneens geen uitkomst, aangezien er geen systematisch bepaald semantisch verband is met het werkwoord (*ketenen, wikkelen*) en het substantief (*keten, wikkel*). Kortom, beide afleidingsmogelijkheden dienen open gelaten te worden.

4.2.3.5. type *ontginnen*⁶⁹

Er is een beperkt aantal *ont*-werkwoorden dat niet semantisch gerelateerd kan worden aan een zelfstandig voorkomend woord. Deze werkwoorden dienen als formeel geled opgevat te worden, aangezien ze zich gedragen als de overige *ont*-werkwoorden, d.w.z. ze kunnen niet geprefigeerd worden met een verbaliserend prefix en het prefix *ge-* ontbreekt in het voltooid en passief deelwoord. Voorbeelden zijn:

ontginnen, ontberen, ontrieven, ontwaren, ontwrichten, zich ontfermen

Het werkwoord *ontginnen* wordt sterk vervoegd en in dit opzicht lijkt het op deverbale *ont*-werkwoorden.

Het werkwoord *ontrieven* is semantisch verwant aan het substantief *gerief* of het werkwoord *gerieven* en het is niet uitgesloten dat dit werkwoord op enigerlei wijze afgeleid is van één van deze *ge*-afleidingen.

4.2.4. *Ge-*; [ʏə]

Het prefix *ge-* wordt gebruikt om werkwoorden af te leiden van werkwoorden en niet-zelfstandig voorkomende wortels. Dit impliceert dat het niet duidelijk is of *ge-* een categorie-bepalend prefix is. We behandelen de *ge*-werkwoorden in dezelfde sectie als de *be-*, *ver-* en *ont*-werkwoorden, aangezien zij een groot aantal eigenschappen gemeenschappelijk hebben. Voor een overzicht van deze eigenschappen verwijzen we naar sectie 4.1.2.

4.2.4.1. type *geleiden*⁷⁰

Naast een aantal met behulp van *ge-* gevormde werkwoorden treffen we ongelede Germaanse werkwoorden aan. De afgeleide werkwoorden worden in sommige gevallen gekenmerkt door de aanwezigheid van een 'plechtig' betekenisaspect dat ontbreekt bij het ongelede werkwoord (*geleiden, gelukken, gevoelen, gewennen*).

Voor het merendeel van de deverbale *ge*-werkwoorden geldt echter dat er geen systematisch bepaalde betekenisrelatie is tussen de afleiding en het ongelede werkwoord. We doelen hier op paren als *denken-gedenken, dragen-gedragen, loven-geloven* en *worden-geworden*. De betekenis van deze *ge*-werkwoorden vertoont allerlei onvoorspelbare eigenschappen. Het werkwoord *gebieden* is semantisch en syntactisch verwant aan het geprefigeerde werkwoord *verbieden*.⁷¹

Gelet op de transitiviteit van de *ge*-werkwoorden en hun ongelede tegenhangers kan geconstateerd worden dat prefigering geen effect heeft op de transitiviteit. Kortom, beide zijn transitief (*gebieden, geleiden*), ergatief (*gelukken, geworden*) of onergatief (*gelijken*).

⁶⁹ Zie De Vries (1975:129).

⁷⁰ Zie De Vries (1975:126-127) en Geerts et al. (1984:427-428).

⁷¹ Zie Geerts et al. (1984:588-589).

De *ge*-afleidingen *gedragen* en *getroosten* zijn noodzakelijk wederkerend, in tegenstelling tot *dragen* en *troosten*.

Hoewel er naast de werkwoorden *getroosten*, *geraken* en *gebeteren* zowel *ge*-loze werkwoorden (*troosten*, *raken*, *beteren*) als het substantief *troost* en de adjectieven *raak* en *beter* voorkomen, is het onwaarschijnlijk dat deze afleidingen een nonverbaal correlaat hebben. De belangrijkste overweging hierbij is dat er, afgezien van de genoemde *ge*-werkwoorden, geen duidelijke voorbeelden zijn van denominale of de-adjectivische *ge*-werkwoorden.

4.2.4.2. type *gezezen*⁷²

De nu volgende *ge*-werkwoorden lijken gevormd op basis van niet-zelfstandig voorkomende wortels als $\sqrt{\text{doog}}$ - en $\sqrt{\text{neez}}$ -. Zij dienen als formeel afgeleid opgevat te worden, aangezien zij, evenals de overige *ge*-werkwoorden, niet opnieuw geprefigeerd kunnen worden met *ge*-. Bovendien ontbreekt ook in deze gevallen het prefix *ge*- in het voltooid of passief deelwoord. Voorbeelden zijn:

gezezen, *genieten*, *getuigen*, *gebeuren*, *gedogen*, *gelieven*, *geschieden*

Bij werkwoorden als *gebruiken* en *gebaren* is het onduidelijk of zij eveneens gevormd zijn op basis van een wortel. Deze werkwoorden correleren namelijk met de substantieven *gebruik* en *gebaar* en we achten het niet uitgesloten dat zij van deze substantieven zijn afgeleid (zie ook sectie 4.3.4.1.).

De werkwoorden *gezezen* en *genieten* worden sterk vervoegd, terwijl de overige werkwoorden zwak vervoegd worden.

De formeel geprefigeerde werkwoorden zijn transitief (*gedogen*) of ergatief (*gebeuren*, *geschieden*).

Tot slot wijzen we nog op het werkwoord *gehoorzamen*, dat semantisch verwant is aan het afgeleide adjectief *gehoorzaam*. Dit werkwoord is wellicht te beschouwen als een de-adjectivisch werkwoord.

4.2.5. *Er*- [ɛr]⁷³

Het prefix *er*- treffen we aan in een marginaal aantal werkwoorden. We hebben slechts drie vormen aangetroffen. Naast de transitieve werkwoorden *erkennen* en *ervaren* komen de ongelede werkwoorden *kennen* en *varen* voor, maar in beide gevallen is er geen sprake van een gemeenschappelijk en systematisch bepaalde betekenisrelatie tussen de afleiding en het ongelede werkwoord. Verder wijzen we nog op het noodzakelijk wederkerende werkwoord *zich erbarmen* waarnaast $\sqrt{\text{barm}}$ - niet zelfstandig voorkomt. De wortel $\sqrt{\text{barm}}$ - wordt overigens ook gebruikt in het complexe adjectief *barmhartig* en de gesubstantiveerde infinitief (*het*) *erbarmen*.

We beschouwen de *er*-werkwoorden als formeel geprefigeerd, aangezien zij voldoen aan de eigenschappen van geprefigeerde werkwoorden (cf. sectie 4.1.2.).

⁷² Zie De Vries (1975:127).

⁷³ Zie Rijma & Schuringa (1957) en De Vries (1975:126).

4.3. NOMINALISERENDE PREFIGERING

4.3.1. *Inleiding*

In deze sectie staan we uitvoerig stil bij het categorie-bepalende nominaliserende prefix *ge-*. We zullen drie verschillende types onderscheiden. Allereerst zullen we in sectie 4.3.2. het produktieve prefix *ge-* bespreken. Met behulp van dit prefix worden abstracte nomina actionis gevormd op basis van al dan niet gelede verbale stammen of zelfs verbale woordgroepen. Deze substantieven hebben het gemeenschappelijke betekenisaspect 'het voortdurend V-en'. Tot deze klasse behoren substantieven als (*het*) *gefluit, gespreek, geversier, geanticipeer* en *ge-heen-en-weer-loop*.

Vervolgens besteden we in sectie 4.3.3. aandacht aan het improductieve prefix *ge-*. De substantieven die tot deze klasse behoren, correleren met werkwoorden of niet-zelfstandig voorkomende wortels. Dit type van *ge-*substantieven drukt als regel geen actie uit en de betekenisrelatie tussen het substantief en het werkwoord vertoont allerlei idiosyncratische eigenschappen. Voorbeelden zijn o.a. (*het*) *gebod, geduld, geheim, gevaar* en *gezin*.

Tot slot bespreken we in sectie 4.3.4. 'impliciete *ge-*'substantieven, d.w.z. *be-*, *ver-* en *ont-*substantieven als *beraad, beroep, verlies, vergrijp, ontbijt* en *ontslag*. Deze substantieven delen een groot aantal eigenschappen met de substantieven die gevormd zijn met behulp van het improductieve *ge-* en in sectie 4.1.3. hebben we aannemelijk proberen te maken dat zij eveneens gevormd zijn met dit prefix, ondanks het feit dat de aanwezigheid van *ge-* fonetisch niet zichtbaar is.

Alvorens we de drie verschillende types in detail bespreken, zullen we hier nader ingaan op de overeenkomsten en verschillen.⁷⁴

De belangrijkste overeenkomst tussen de drie types geprefigeerde substantieven is dat zij het lidwoord *het* selecteren. De keuze van het lidwoord *het* is uitzonderingsloos in het geval van het produktieve *ge-* en vrijwel uitzonderingsloos in de overige twee types. Substantieven als *gemaal, gebuur, gezant* en *verhuur* nemen het lidwoord *de*, terwijl *vergiet* en *ontvang* zowel *de* als *het* nemen.

De verschillen tussen het produktieve *ge-* enerzijds en het improductieve en 'impliciete *ge-*' anderzijds zijn talrijk.

- Substantieven die gevormd zijn met het produktieve *ge-* drukken een actie uit en hun betekenis kan geparafraseerd worden als 'het voortdurend V-en'. Deze substantieven staan geen meervoudsvorming toe (*spreken, het gespreek, *de gespreken*). De substantieven die gevormd zijn met het improductieve (of impliciete) *ge-* drukken geen actie uit. Bovendien bevinden zich hieronder substantieven met een concreet betekenisaspect en deze substantieven staan meervoudsvorming toe (*geval, (de) gevallen; bevel, (de) bevelen; ontwerp, (de) ontwerpen*).
- Het produktieve nominaliserende prefix *ge-* hecht zich aan ongelede en gelede verbale stammen en ongeflecteerde verbale woordgroepen (*gefluit, geversier, geanticipeer, gestofzuig, gepianospeel, ge-heen-en-weer-loop*). Het improductieve *ge-* hecht zich daarentegen uitsluitend aan ongelede Germaanse verbale stammen en niet-zelfstandig voorkomende wortels (*dulden-geduld, geloven-geloof, √heim-geheim*), terwijl impliciete *ge-*substantieven uitsluitend gerelateerd kunnen worden aan geprefigeerde Germaanse werkwoorden (*verblijven-verblijf, beginnen-begin*).
- Bij substantieven die gevormd zijn met het produktieve *ge-* is de fonologische vorm gelijk aan die van de verbale stam (*ik bid, het gebied; ik spreek, het gespreek*). Bij substantieven die

⁷⁴ Zie Trommelen & Zonneveld (1986) en Don (1989).

gevormd zijn met het improductieve *ge-* kunnen er fonologische verschillen zijn met de verbale stam (*ik bid, het gebed; ik spreek, het gesprek; ik bied, het gebod*). Bij substantieven die gevormd zijn met het impliciete *ge-* treffen we vergelijkbare verschillen aan (*ik verbied, het verbod; ik sla, het beslag-verslag-ontslag; ik bind, het verband-verbond*).

- Het improductieve *ge-* wordt niet aangehecht aan denominale verbale stammen (*het deel, delen, *het gedeel* [in een niet-actie lezing]). Dezelfde restrictie geldt voor het impliciete *ge-* (*het bos, bebossen, *het bebos; het huis, verhuizen, *het verhuis*). De beperking dat het correlaat niet denominaal mag zijn, geldt niet voor het productieve *ge-* (*het feest, feesten, het gefeest; de vloek, vervloeken, het gevervloek; de ijsbeer, ijsberen, het geijsbeer*).
- De klasse van substantieven waarin het productieve *ge-* voorkomt, is vrij uitbreidbaar (zie recente vormingen als *roerbakken, het geroerbak*). De improductieve (of impliciete) *ge-* substantieven vormen daarentegen een gesloten klasse.

Bij het voorgaande dienen twee kanttekeningen geplaatst te worden. Aangezien het productieve *ge-* en het improductieve *ge-* vormelijk gelijk zijn, bestaat de mogelijkheid dat er *ge-*substantieven zijn die poly-interpretabel zijn. Het substantief *gebouw* heeft zowel een concrete lezing 'het bouwwerk' als een abstracte lezing 'het voortdurend bouwen'. In de eerste lezing is er sprake van prefigering met het improductieve *ge-* en in de tweede lezing van prefigering met het productieve *ge-*. Een vergelijkbare situatie doet zich voor bij het substantief *gevoel*. Als het refereert aan een gemoedstoestand dan is het substantief gevormd met het improductieve *ge-*, terwijl het in de betekenis 'het voortdurend voelen' afgeleid is met behulp van het productieve *ge-*. Aangezien het improductieve *ge-*, in tegenstelling tot het productieve *ge-*, slechts ongelede werkwoorden als correlaat neemt, doen zich dergelijke semantische ambiguïteiten niet voor bij substantieven als *geijsbeer* en *geroerbak*.

De tweede kanttekening betreft de observatie dat het improductieve (of impliciete) *ge-* vrijwel uitsluitend aangehecht wordt aan verbale stammen. De volgende voorbeelden staan hiermee ogenschijnlijk op gespannen voet, aangezien ze, als we alleen de vormelijke eigenschappen van de geprefigeerde substantieven in ogenschouw nemen, ook een substantivische basis kunnen hebben:

<i>dringen</i>	<i>de drang</i>	<i>het gedrang</i>
<i>zingen</i>	<i>de zang</i>	<i>het gezang</i>
<i>beslaan</i>	<i>de slag</i>	<i>het beslag</i>
<i>bedwingen</i>	<i>de dwang</i>	<i>het bedwang</i>
<i>verbinden</i>	<i>de band</i>	<i>het verband</i>
<i>verslaan</i>	<i>de slag</i>	<i>het verslag</i>
<i>ontslaan</i>	<i>de slag</i>	<i>het ontslag</i>

Hoewel er geen gemeenschappelijke en systematisch bepaalde betekenisrelatie bestaat tussen de werkwoorden en de geprefigeerde substantieven, is er toch sprake van een transparante betekenisrelatie tussen beide. In het merendeel van de gevallen is er echter geen enkele semantische relatie tussen het prefixloze substantief en het geprefigeerde substantief. De substantieven *ontslag* en *verslag* zijn bijvoorbeeld semantisch gerelateerd aan resp. de werkwoorden *ontslaan* en *verslaan* (in de betekenis 'hij verslaat de wedstrijd'), terwijl er in beide gevallen geen semantisch verband is met het substantief *slag*. Hieruit leiden we af dat er ook in bovenstaande voorbeelden sprake is van deverbale substantieven.

Bij de bespreking van het improductieve *ge-* zullen we echter wijzen op een marginaal aantal *ge*-substantieven waarnaast semantisch verwante substantieven of adjectieven voorkomen. We doelen hier op de substantieven *gelid* (*lid*), *getij* (*tij*) en *geheel* (*heel*).

4.3.2. *Het productieve prefix GE-: type geassocieer* [γð]⁷⁵

Zoals gezegd worden met behulp van het productieve prefix *ge-* abstracte nomina actionis gevormd met het gemeenschappelijke betekenisaspect 'het voortdurend V-en'.

Het productieve prefix *ge-* hecht zich aan werkwoordstammen die op allerlei mogelijke manieren afgeleid of samengesteld kunnen zijn. Bovendien bestaat de mogelijkheid om dit *ge-* te prefigeren aan ongeflecteerde verbale woordgroepen. Voorbeelden zijn:

- a: *gebid, geblaas, geblaf, gefleem, gefluister, gegooi, gejuich, gekakel, gekauw, geloop, geploeter, gepreek, geschrijf, gevrij, gewaai*
- b: *gebadder, gebewapen, gegenees, gehandel, gekladder, geontvoer, getrommel, geversier, gevervloek*
- c: *geassocieer, gediscussieer, geënquêteer, gefantaseer, gefimproviser, gemalverseer, geredeneer, gesteriliseer, gestructureer*
- d: *geglimlach, geijsbeer, gekokhals, geroerbak, geslaapwandel, gestofzuig, getafeltennis, gezweefvlieg*
- e: *gedoorvoer, ge-invul, ge-optel, gepianospeel, gesamenvoeg, geuitlach, gevoorlees*
- f: *ge-in-de-maling-neem, ge-heen-en-weer-loop, ge-van-je-lang-zal-ze-leven*

De werkwoorden op basis waarvan *ge*-substantieven afgeleid worden, zijn ofwel transitief ofwel onergatief. Voorbeelden van *ge*-prefigering aan ergatieve werkwoorden ontbreken. Of hier sprake is van een systematische beperking is ons niet helemaal duidelijk, maar *ge*-substantieven als (*het*) *geblijf*, *gekoom/gekom*, *genader*, *geschrik* en *gezink* zijn minder gewoon dan bijvoorbeeld de voorbeelden onder (a).

We wijzen tot slot nog op een klasse *ge*-substantieven die een systematisch bepaald betekenisaspect hebben dat geparafraseerd kan worden als 'al dat X zeggen' en waarin veelal een pejoratieve betekenis ligt opgesloten. We doelen hier op vormen als *gejij* ('al dat jij zeggen'). De vorming van deze *ge*-substantieven is eveneens productief.⁷⁶ Voorbeelden zijn:

gejij, gejou, gemaar, gemin, geplus

4.3.3. *Het improductieve GE-: type geval, geschild*⁷⁷

De substantieven die gevormd zijn met het improductieve *ge-* zijn zowel vormelijk als semantisch geleed, maar bij deze substantieven ontbreekt een gemeenschappelijk en systematisch bepaalde betekenisrelatie.

Tot de klasse van substantieven die gevormd zijn met het improductieve *ge-* behoren abstracte niet-telbare substantieven als *geduld*, *gedrag*, *geluk* en *gevoel*; abstracte telbare substantieven als *gebod*, *gevaar* en *geval*; stofnamen als *gebak* en *gebraad*; voorwerpsnamen als *gebit*, *gebouw* ('bouwwerk') en *gewelf*; verzamelnamen als *gehoor* ('toehoorders'), *gepeupel* en *gezin*.

⁷⁵ Zie Van den Hoek (1973), Schultink (1973), De Rooij-Bronkhorst (1980), Geerts et al. (1984:44,76), Don (1989) en De Haas (1990).

⁷⁶ Zie Van den Hoek (1973).

⁷⁷ Zie Geerts et al. (1984:44,76), Trommelen & Zonneveld (1986) en Don (1989, 1990b).

Naast de *ge*-substantieven die hier centraal staan, treffen we als regel ongelede Germaanse werkwoorden aan. In (a) volgen voorbeelden waarbij het *ge*-loze deel van het substantief fonologisch gelijk is aan de stam van een in isolatie zelfstandig voorkomend werkwoord en in (b) volgen voorbeelden waarbij het *ge*-loze deel fonologisch verschilt van de verbale stam. Deze fonologische verschillen zijn niet specifiek voor dit type prefigering, maar zij worden eveneens bij andere vormen van substantivering aangetroffen (*dringen-drang-gedrang*, *schrijven-schrift-geschrift*):

- a: *gehoor* ('toehoorders'), *geluk*, *gemis* ('verlies'), *gepak* ('bagage'), *geschenk* ('cadeau'), *geval*, *gevolg* ('consequentie'), *gewelf*, *gezwel*
- b: *gebed*, *gebit*, *gebrek*, *gedrag*, *gedrang*, *geschrift*, *geschut*, *gesprek*, *getal*, *gewicht*, *gezang*

De nu volgende *ge*-substantieven kunnen noch vormelijk noch semantisch gerelateerd worden aan een zelfstandig voorkomend werkwoord. Zij dienen opgevat te worden als formeel geprefigeerde substantieven, aangezien het hier substantieven betreft die, evenals de overige *ge*-substantieven, het lidwoord *het* nemen. Voorbeelden zijn:

geschil, *gelag*, *gedrocht*, *geheim*, *geniep*, *gehucht*, *gelaat*, *gemoed*, *gerei*, *gerucht*, *gevaar*, *gespuis*, *geweld*, *gepeupel*, *gezin*

In sectie 4.3.1. is geconstateerd dat vrijwel uitsluitend verbale stammen en niet-zelfstandig voorkomende wortels als basis kunnen dienen voor prefigering met behulp van het improductieve *ge*-. Er is slechts een handjevol uitzonderingen. Het betreft hier de substantieven *gelid* en *getij*, waarnaast de semantisch verwante substantieven *lid* en *tij* worden aangetroffen en de substantieven *geheel* en *geluid*, waarnaast de adjectieven *heel* en *luid* voorkomen. Bij deze laatste twee voorbeelden tekenen we overigens aan dat er niet of nauwelijks gesproken kan worden van een transparante betekenisrelatie tussen de *ge*-substantieven en de adjectieven. Naast het substantief *geheel* bestaat eveneens een adjectief *geheel*, zodat het niet uitgesloten is dat dit complexe adjectief in een conversierelatie staat tot het substantief. Mogelijk kan het eerder genoemde substantief *geheim* ook op deze wijze geanalyseerd te worden, aangezien er naast dit substantief ook een adjectief *geheim* bestaat.⁷⁸

Een van de belangrijkste kenmerken van *ge*-substantieven is dat zij het lidwoord *het* nemen. Er is echter een marginaal aantal afwijkende *ge*-woorden, te weten *gebuur*, *gemaal*, *genoot*, *gezant* en *gezel*. Zij zijn gevormd op basis van niet-zelfstandig voorkomende wortels en zij nemen het bepaalde lidwoord *de*. We kunnen echter eveneens constateren dat het om persoonsaanduidende woorden gaat en zij vallen daarom onder de generalisatie dat persoonsaanduidende substantieven *de* nemen.

4.3.4. *Het 'impliciete GE-'*⁷⁹

De substantieven die centraal staan in deze sectie hebben een aantal eigenschappen gemeen met de *ge*-substantieven uit de vorige sectie. We kunnen bovendien constateren dat de substantieven die gevormd zijn met respectievelijk het improductieve *ge*- en het 'impliciete *ge*-' complementaire klassen vormen. Naast de eerste klasse treffen we verwante ongelede werkwoorden aan en geen geprefigeerde werkwoorden (*schenken/het geschenk*, *beginnen/het *gebegin*), en naast de tweede klasse treffen we

⁷⁸ Zie Schultink (1962).

⁷⁹ Zie Van Driem (1983), Geerts et al. (1984:44), Trommelen & Zonneveld (1986) en Don (1989, 1990b).

verwante geprefigeerde werkwoorden aan en geen ongelede werkwoorden (*beginnen/het begin, schenken/*het schenk*).

Hoewel het merendeel van de te bespreken substantieven een duidelijke verwantschap vertoont met geprefigeerde werkwoorden, correleert de betekenis van deze substantieven niet systematisch met de betekenis van de werkwoorden. De afwezigheid van een gemeenschappelijk betekenisaspect blijkt onder andere uit het feit dat de volgende semantische subklassen onderscheiden kunnen worden: (i) een klasse van abstracte niet-telbare substantieven (*beheer, verdriet, ontzet*); (ii) een klasse van abstracte telbare substantieven (*besluit, vergrijp*); (iii) een klasse van concrete substantieven (*behang, bedrijf, verband, vergiet, ontwerp*).

We bespreken achtereenvolgens substantieven waarnaast *ge-*, *be-*, *ver-* en *ont-*werkwoorden voorkomen.

4.3.4.1. type *geloof*

Naast de volgende substantieven treffen we verwante *ge-*werkwoorden aan. We tekenen hier overigens bij aan dat werkwoorden als *geheugen* en *genoegen* nog slechts in archaïsch taalgebruik voorkomen. De voorbeelden in (a) zijn vormelijk gelijk aan de stam van het *ge-*werkwoord en de voorbeelden in (b) verschillen fonologisch van de verwante werkwoordstam:

- a: *gebaar, gebruik, geheugen, geloof, genoeg, gerief*
 b: *gedrag, genot*

Zoals we ook reeds in sectie 4.2.4.2. hebben opgemerkt, achten we het niet uitgesloten dat een substantief als *gebaar* in (a) als basis heeft gediend voor het werkwoord *gebaren* en niet omgekeerd. Kortom, wellicht hoort het substantief *gebaar* eerder thuis in sectie 4.3.3. (type *geschil*).

Naast substantieven als *gevoel* en *gewin* treffen we verwante ongelede werkwoorden (*voelen, winnen*) en verwante *ge-*werkwoorden (*gevoelen, gewinnen*) aan. Dit impliceert dat niet vast te stellen is of het ongelede of het geprefigeerde werkwoord als basis voor nominalisering heeft gediend en de genoemde substantieven zouden ook tot het type *geval* kunnen behoren (zie sectie 4.3.3.).

De voorgaande substantieven correleren met een verbale stam. De substantieven *gedestilleerd, gegeven* en *gehakt* verschillen zowel vormelijk als semantisch van een verbale stam. Deze substantieven zijn vormelijk gelijk aan voltooide deelwoorden en hun betekenis kan omschreven worden als 'dat wat *ge-V-d* is'. Gelet op de verschillen met de substantieven van het type *geloof* is het niet waarschijnlijk dat *gedestilleerd* c.s. tot hetzelfde type behoren.

4.3.4.2. type *besluit*

De volgende substantieven zijn semantisch en/of vormelijk verwant aan de stam van *be-*werkwoorden. De substantieven in (a) zijn fonologisch gelijk aan de verbale stam, terwijl de vorm van de voorbeelden in (b) verschilt van die van de verbale stam. De voorbeelden die tot de laatste groep behoren, zijn gerelateerd aan sterke werkwoorden. Bovendien kunnen we constateren dat de fonologische verschillen niet specifiek zijn voor deze substantieven. Dezelfde verschillen doen zich voor bij andere vormen van substantivering op basis van een zelfde verbale stam (*slaan-slag, beslaan-beslag, ontslaan-ontslag* en *verslaan-verslag*):

- a: *besluit, begin, beraad, bereik, bederf, beding, bedrijf, bestuur, behang, beheer, behoud, belet, bericht, betoog, betoon*
 b: *bedrag, begrip, bedrog, bestand, bevel, bedwang, beklag, beslag, bestek*

Bovenstaande substantieven zijn verwant aan *be*-woorden van een specifiek type. De geprefigeerde werkwoorden zijn namelijk zelf deverbaal (*hangen-behangen, dwingen-bedwingen*) of zij zijn formeel geprefigeerd (*beginnen-√gin*). Naast denominale en de-adjectivische *be*-werkwoorden treffen we geen substantieven aan die vormelijk gelijk zijn aan de verbale stam: *bos-bebossen-*het bebos, wolk-bewolken-*het bewolk, zeer-bezeren-*het bezeer* en *veilig-beveiligen-*het beveilig*.

Tot slot wijzen we op de substantieven *benul* en *bewind* die noch formeel noch semantisch verwant zijn aan werkwoorden. Zij lijken gevormd op basis van wortels. We beschouwen deze vormen als formeel geleed, aangezien zij, evenals de overige *be*-substantieven, het bepaalde lidwoord *het* nemen.

4.3.4.3. type *verblijf*

Naast een aantal *ver*-werkwoorden treffen we substantieven aan die vormelijk gelijk zijn aan de verbale stam, zie de voorbeelden in (a). Daarnaast treffen we de *ver*-substantieven in (b) aan die verwant zijn aan sterke werkwoorden. Zij zijn niet direct van de verbale stam afgeleid, aangezien ze hiervan fonologisch verschillen. Deze vormelijke verschillen zijn echter niet specifiek voor dit type van substantivering. Overeenkomstige veranderingen treffen we aan bij andere vormen van substantivering op basis van een zelfde verbale stam (*bieden-bod, gebieden-gebod, verbieden-verbod*).

- a: *verblijf, verschil, verdriet, vergiet, verzoek, vergrijp, verlies, verhoor, verloop, verbruik, vermaak, verraad, vervoer, verweer, vervolg, verzuim*
 b: *verband, verbond, verbod, verslag, verstand, verstek*

Dit type substantieven correleert met *ver*-werkwoorden van een specifiek type. De geprefigeerde werkwoorden zijn namelijk zelf deverbaal (*blijven-verblijven, dwingen-bedwingen*) of zij zijn formeel geprefigeerd (*verdrieten-√driet, verliezen-√lies*). Naast denominale en de-adjectivische *ver*-werkwoorden treffen we geen substantieven van het type *verblijf* aan, zoals moge blijken uit de paren *jaar-verjaren-*het verjaar, vel-vervelen-*het vervel, diep-verdiepen-*het verdiep* en *stevig-verstevigen-*het verstevig*.

Substantieven als *verdrag, vernuft* en *vertier* zijn noch vormelijk noch semantisch verwant aan *ver*-werkwoorden en bovendien komen de wortels *√drag, √nuft* en *√tier* niet zelfstandig voor. Deze woorden beschouwen we als formeel geleed, omdat het hier substantieven betreft die, evenals de voorgaande substantieven, *het* als bepaald lidwoord nemen.

Zoals gezegd selecteren ('impliciete') *ge*-substantieven als regel het lidwoord *het*. Er bestaat echter een klein aantal afwijkende vormen. De volgende substantieven nemen het bepaalde lidwoord *de*:

verbouw, vergiet, verhuur, verkoop, verwant

Voor het woord *vergiet* geldt dat zowel *de* als *het* toegestaan zijn. De vorm *verwant* verwijst naar personen en de keuze van het lidwoord *de* wordt begrijpelijk als we in ogenschouw nemen dat

substantieven die een menselijk individu aanduiden vrijwel allemaal *de*-woorden zijn.⁸⁰ Overigens, naast het substantief *verwant* treffen we eveneens een adjectief *verwant* aan. Het is echter onduidelijk hoe substantief en adjectief zich derivationeel tot elkaar verhouden.

De substantieven *verbouw*, *verhuur* en *verkoop* nemen om andere redenen een bijzondere plaats in. Bij *verblijf*, *verband* en *vertier* etc. wordt het prefix uitgesproken als [vðr]. Deze uitspraak is ook toegestaan bij de substantieven *verbouw*, *verhuur* en *verkoop*, maar gebruikelijker is de uitspraak [vɛr]. In dat geval valt het hoofdaccent op het prefix. Kortom, *vérbouw*, *vérhuur*, *vérkoop*. De verschillen tussen het type *verblijf* en het type *verkoop* vormen mogelijk een aanwijzing voor een derivationeel verschil tussen beide types. Wellicht zijn de substantieven van het type *verkoop* niet gevormd met het impliciete *ge*-, maar zijn zij gevormd volgens het produktieve procédé waarmee ook deverbale substantieven als (*de*) *duik*, *loop*, *overloop* en *uitval* gevormd zijn. We tekenen hier overigens wel bij aan dat geprefigeerde werkwoorden zich als regel onttrekken aan dit procédé (*hangen-de hang*, *behangen-*de behang*, *zetten-de zet*, *ontzetten-*de ontzet*). Vergelijkbaar met de substantieven *vérbouw*, *vérhuur*, *vérkoop* is het substantief *overval* (naast het geprefigeerde werkwoord *overvallen*), dat eveneens het lidwoord *de* neemt (cf. *onderwĳzen - het onderwĳs*).

4.3.4.4. type *ontbijt*

De stam van een klein aantal *ont*-werkwoorden kan als basis gefungeerd hebben voor impliciete *ge*-prefigering. In het substantief *ontslag* is deze vorm van substantivering gepaard gegaan met fonologische veranderingen die kenmerkend zijn voor sterke werkwoorden als *slaan* (*slaan-slag*, *verslaan-verslag*). Voorbeelden van *ont*-substantieven zijn:

- a: *ontbijt*, *onthaal*, *ontwerp*, *ontzet*
 b: *ontslag*

De werkwoorden die deze vorm van substantivering toestaan, zijn van een specifiek type. Zij zijn namelijk zelf deverbaal. *Ont*-werkwoorden met een nonverbaal correlaat kunnen niet op deze wijze gesubstantiveerd worden (*bos-ontbossen-*het ontbos*, *bloot-ontbloten-*het ontbloot*).

5. *Het categorie-neutrale prefix her-* [her]

5.1. INLEIDING⁸¹

Het prefix *her-* neemt een bijzondere plaats in, aangezien het eigenschappen heeft die afwijken van de categorie-neutrale Germaanse prefixen (zie sectie 2.), de categorie-bepalende Germaanse prefixen (zie sectie 4.) en de nog te behandelen partikels (zie sectie 6.). We zullen hier kort aangeven op welke wijze dit prefix verschilt van deze drie morfeemklassen.

Categorie-neutrale prefixen hechten zich vrijwel uitsluitend aan adjectieven en substantieven en de afleiding is eveneens een adjectief of een substantief (*aartslui*, *aartsschurk*). *Her-* verschilt van

⁸⁰ Zie Zonneveld (1984).

⁸¹ Zie Van Haeringen (1962b), Schultink (1964, 1973), De Vries (1975:131-137), Smith (1981), Geerts et al. (1984:483-484), Zonneveld (1985) en Heemskerk (1986).

deze prefixen, aangezien het zich hecht aan werkwoorden. De overeenkomst is dat *her-* de categorie van de afleiding als geheel niet beïnvloedt.

Het prefix *her-* wijkt eveneens af van de categorie-bepalende prefixen en de partikels, aangezien het in twee varianten voorkomt: een beklemtoonde en een onbeklemtoonde variant. De categorie-bepalende prefixen zijn daarentegen altijd onbeklemtoond, terwijl de partikels altijd beklemtoond zijn. De distributie van de twee varianten van het prefix *her-* is nauwkeurig vast te stellen. Als het zich hecht aan een geprefigeerd werkwoord, een gesuffigeerd *-eer-*werkwoord of een samenknopeling, dan valt het accent op het prefix (*hérontdekken*, *hérformuleren*, *hérindelen*), en als het gehecht wordt aan een ongeleed Germaans werkwoord, dan valt het accent op het verbale deel (*hernémen*, *herrfjzen*).⁸²

De werkwoorden die het resultaat zijn van prefigering met het onbeklemtoonde *her-* gedragen zich als geprefigeerde werkwoorden. In hoofdzinnen neemt een *her-*werkwoord in z'n geheel de tweede syntactische positie in en in het voltooid of passief deelwoord ontbreekt het prefix *ge-*.

Jan herroept de eerdere kritiek
Jan heeft de kritiek herroepen

**Jan roept de eerdere kritiek her*
**Jan heeft de kritiek geherroepen/hergeroepen*

De overeenkomst tussen het onbeklemtoonde *her-* en de categorie-bepalende prefixen wordt nog versterkt door de observatie dat zij eveneens geen prefixstapeling toestaan, d.w.z. het onbeklemtoonde *her-* kan niet voorafgaan aan of volgen op een categorie-bepalend prefix (*herschrifjven*, **herbeschrifjven*, **beherschrifjven*).⁸³

Er zijn echter ook belangrijke verschillen tussen werkwoorden die geprefigeerd zijn met het onbeklemtoonde *her-* en werkwoorden die gevormd zijn met behulp van categorie-bepalende verbaliserende prefixen.

Het eerste verschil is dat met behulp van categorie-bepalende prefixen als regel transitieve werkwoorden worden gevormd, ongeacht de transitiviteit van het minder gelede werkwoord. Prefigering met behulp van het onbeklemtoonde *her-* heeft als regel geen invloed op de transitiviteit. De paren *nemen/hernemen*, *rijzen/herrijzen* en *leven/herleven* zijn resp. transitief, ergatief en onergatief.

Het tweede verschil is dat er naast geprefigeerde werkwoorden als *besluiten*, *geloven*, *ontwerpen* en *verliezen* wel gerelateerde *het-*substantieven voorkomen (*het besluit*, *geloof*, *ontwerp*, *verlies*), maar geen *de-*substantieven (**de besluit*, *geloof*, *ontwerp*, *verlies*). Naast *her-*werkwoorden als *herbouwen* en *herdrukken* treffen we daarentegen wel gerelateerde *de-*substantieven aan (*de herbouw*, *herdruk*), maar geen *het-*substantieven (**het herbouw*, *herdruk*). Er is ons slechts één voorbeeld bekend waar de omgekeerde situatie zich voordoet (*herstellen/het herstel/*de herstel*). Kortom, als regel komen er geen 'impliciete *ge-*'substantieven voor naast dit type *her-*werkwoorden.

De situatie rond het beklemtoonde *her-* is meer complex. Wat betreft de positie van het hoofddaccent komen *her-*werkwoorden als *hérontdekken*, *hérformuleren* en *hérindelen* overeen met samenknopelingen, maar er zijn ook duidelijke verschillen. Deze twee klassen van werkwoorden verschillen van elkaar doordat *her-*werkwoorden slechts een beperkte vorm van scheidbaarheid toelaten. In voltooid deelwoorden van *-eer-*werkwoorden kan het prefix *ge-* het verbale deel en het prefix *her-* scheiden of *ge-* kan aan het gehele werkwoord voorafgaan. In *te+infinities*-constructies kan

⁸² Zie Schultink (1973, 1980), De Rooij-Bronkhorst (1980), Langeweg (1986, 1988) en De Haas (1990).

⁸³ Zie Schultink (1973) en De Haas (1990).

te het verbale deel en *her-* scheiden, maar *te* kan ook voorafgaan aan het complexe werkwoord. Tot slot neemt een *her-*werkwoord in z'n geheel de tweede syntactische positie in hoofdzinnen in:

- a: *hij heeft zijn bijdrage hergeformuleerd/geherformuleerd*
*hij heeft Irak herbewapend/*geherbwapend*
*hij heeft de wapens uitgevoerd/*geuitvoerd*
*hij heeft zijn schulden afbetaald/*geafbetaald*
- b: *hij probeert zijn bijdrage her te formuleren/te herformuleren*
hij probeert Irak her te bewapenen/te herbewapenen
*hij probeert de wapens uit te voeren/*te uitvoeren*
*hij probeert zijn schulden af te betalen/*te afbetalen*
- c: *hij formuleert zijn bijdrage/*hij formuleert zijn bijdrage her*
*hij betaalt zijn schulden af/*hij afbetaalt zijn schulden*

Deze voorbeelden illustreren dat *her-*werkwoorden deels overeenkomen met en deels verschillen van samenstellingen. Dit type *her-*werkwoorden komt wat betreft de positie van het hoofddaccent niet alleen overeen met samenstellingen, maar ook met onscheidbaar samengestelde werkwoorden als *stofzuigen*, *voetballen* en *zweefvliegen*. *Her-*werkwoorden verschillen ook van samengestelde werkwoorden, vergelijk de volgende voorbeeldzinnen:

- a: *hij heeft bij Ajax gevoetbald/*voetgebald*
hij heeft zijn bijdrage gehergeformuleerd/hergeformuleerd
- b: *hij probeert te voetballen/*voet te ballen*
hij probeert zijn bijdrage te herformuleren/her te formuleren
- c: *hij voetbalt bij Ajax/*hij balt bij Ajax voet*
*hij formuleert zijn bijdrage/*hij formuleert zijn bijdrage her*

Uit het voorgaande kan afgeleid worden dat werkwoorden waarin het beklemtoonde *her-* voorkomt, een positie innemen tussen samenstellingen en samengestelde werkwoorden.

Deze sectie is verder als volgt opgebouwd. In sectie 5.2. bespreken we het onbeklemtoonde *her-* en in sectie 5.3. het beklemtoonde *her-*. Tot slot bespreken we in sectie 5.4. substantieven met *her-* als linkerlid.

5.2. HET ONBEKLEMTOONDE *HER-*: type *herschrijven*

Op basis van ongelede Germaanse werkwoorden worden *her-*werkwoorden gevormd die het iteratieve betekenisaspect 'het opnieuw verrichten van de werking of handeling uitgedrukt door het correlerende werkwoord' uitdrukken (*herbouwen*, *hergeven*, *herkauwen*, *herschrijven*). De vorming van dit type werkwoorden is productief. Daarnaast treffen we *her-*werkwoorden aan die qua betekenis niet systematisch correleren met *her-*loze werkwoorden. We doelen hier op paren als *halen-herhalen*, *leiden-herleiden*, *roepen-herroepen*, *stellen-herstellen* en *vatten-hervatten*. Dit impliceert overigens niet dat het betekenisaspect 'opnieuw' onmogelijk is. In de zin *de motor staat slecht afgesteld en moet dus hersteld worden* kan de betekenis van *herstellen* geparafraseerd worden als 'opnieuw (af)stellen'.

Het onbeklemtoonde *her-* mag gehecht worden aan ongelede Germaanse werkwoorden (*geven, kauwen*) en Germaanse werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie staan tot substantieven of adjectieven (*ademen, openen*). Voorbeelden zijn:

- a: *herschrijven, hergeven, hernemen, herhalen, herwinnen, herzien, herkauwen, herkrijgen, herleven, herroepen, hertellen*
 b: *herademen, hermunten, heropenen, herscholen, hervormen*

In de vorige sectie is opgemerkt dat prefigering met *her-* geen invloed heeft op de transitiviteit, d.w.z. de transitiviteit van een *her-*werkwoord en zijn ongeprefigeerde tegenhanger komen overeen. De *her-*werkwoorden in (a) zijn evenals het correlaat transitief; de voorbeelden in (b) zijn evenals het correlaat ergatief; de voorbeelden in (c) zijn onergatief. Opvallend is wel dat het aantal transitieve *her-*werkwoorden het grootst is:

- a: *herbouwen, herijken, herkennen, herlezen, herscheppen, hervinden*
 b: *herrijzen, hertrouwen*
 c: *herademen, herrekenen*

Het ergatieve werkwoord *herleven* onttrekt zich aan deze regelmaat, aangezien het werkwoord *leven* normaliter onergatief is.

Er zijn geen werkwoorden waarbij het onbeklemtoonde *her-* voorafgaat aan of volgt op categorie-bepalende verbaliserende prefixen, hoewel er naast de volgende *her-*werkwoorden wel semantisch gerelateerde vormingen met *be-*, *ge-* en *ver-* worden aangetroffen:⁸⁴

- a: *herstraten (bestraten), herwapenen (bewapenen), herwerken (bewerken)*
 b: *herbruiken (gebruiken)*
 c: *herenigen (verenigen), herkavelen (verkavelen), hernieuwen (vernieuwen), heroveren (veroveren), herwerven (verwerven)*

Afgaande op de betekenis van *herwerken* ('opnieuw bewerken'), *herbruiken* ('opnieuw gebruiken') en *heroveren* ('opnieuw veroveren') is het aannemelijk dat deze *her-*woorden gevormd zijn op basis van geprefigeerde werkwoorden. In het geval van *herwerken* is er een extra aanwijzing voor deze aanname. De werkwoorden *herwerken* en *bewerken* zijn namelijk transitief, terwijl *werken* onergatief is. De afwezigheid van de categorie-bepalende verbaliserende prefixen in woorden als *herwerken* komt wellicht voort uit het eerder besproken verbod op stapeling van onbeklemtoonde prefixen (sectie 4.1.1.). De implicatie is dat de afwezigheid van *be-* in *herwerken* vergelijkbaar is met de afwezigheid van het prefix *ge-* in het voltooid deelwoord van geprefigeerde werkwoorden als *bewerken (bewerkt)* en de afwezigheid van het categorie-bepalende nominaliserende prefix *ge-* in substantieven als *begin, ontwerp* en *verblijf*.

Als regel valt het accent bij *her-*werkwoorden van het type *herschrijven* op het verbale deel, maar in sommige vormen is het accent variabel. Zo zijn zowel *hérkauwen, hérlezen* als *herkáuwen, herlézen* etc. toegestaan. Deze variatie heeft geen effect op de vorm van het voltooid of passief deelwoord: het prefix *ge-* ontbreekt, ook als het accent op het prefix valt.

⁸⁴ Zie Van Haeringen (1962b), De Vries (1975:132) en De Haas (1990).

Naast het werkwoord *herinneren* treffen we geen zelfstandig voorkomend minder geleed woord aan. Deze vorm beschouwen we als formeel geleed, aangezien dit werkwoord niet opnieuw geprefigeerd kan worden met *her-* en bovendien ontbreekt ook bij dit werkwoord het prefix *ge-* in het voltooid en passief deelwoord.

5.3. HET BEKLEMTTOONDE *HER-*: type *herbebossen*

Werkwoorden die gevormd zijn met het beklemtoonde prefix *her-* hebben, evenals de *her-*werkwoorden uit de vorige sectie, het iteratieve betekenisaspect 'het opnieuw verrichten van de werking of handeling uitgedrukt door het correlaat' (*herbebossen, hergebruiken, herontdekken, herstructureren, herverdelen*). De vorming van dit type werkwoorden is productief.

Het beklemtoonde *her-* hecht zich aan werkwoorden die op allerlei manieren afgeleid of samengesteld kunnen zijn, zoals het volgende overzicht duidelijk maakt. Opgemerkt zij wel dat *her-*prefigering aan samengestelde werkwoorden en samenstellingen niet productief is:

- a: *heractiveren, herclassificeren, herexamineren, herformuleren, hergroeperen, herinterpreteren, herstructureren, herwaarderen*
- b: *herbebossen, herbeginnen, herbeoordelen, herbewapenen, hergebruiken, herontdekken, heroverwegen, herverdelen, herverkavelen*
- c: *heraanbesteden, herindelen, herinpolderen, herintreden, herinvoeren, heropbouwen, heropvoeden, heruitgeven, heruitzenden*

Deze drie subklassen gedragen zich niet als een homogene groep als we het voorkomen van finiete vormen, de vorm van het voltooid deelwoord en *te+infinitief*-constructies in ogenschouw nemen.

Bij werkwoorden van het type *heractiveren* is er een tendens om finiete vormen te vermijden, maar de vorming van finiete vormen behoort wel tot de mogelijkheden die de grammatica van het Nederlands biedt. Bovendien illustreren de volgende voorbeelden dat de vorm van het voltooid of passief deelwoord kan variëren:⁸⁵

- a: *geheractiveerd, geherconditioneerd, geherformuleerd, geherinterpreteerd, geheroriënteerd, geherwaardeerd*
- b: *hergeformuleerd, hergegroepeerd, hergeïnterpreteerd*
- c: *hergroepeerd, herwaardeerd*

Deelwoorden van het type *geheractiveerd* zijn het meest gebruikelijk, terwijl deelwoorden van het type *hergroepeerd* sterk verouderd zijn.

Een zelfde mate van variatie kan waargenomen worden in *te+infinitief*-constructies. Naast elkaar komen voor *her te formuleren* en *te herformuleren*.

Ook bij *her-*werkwoorden van het type *herbebossen* is er een tendens om finiete vormen te vermijden. In het voltooid of passief deelwoord ontbreekt bij dit type werkwoorden het prefix *ge-* (*herbebost, herverdeeld*). Bij dit type kan *ge-* nooit voorafgaan aan *her-* (**geherbebost, *geherverdeeld*). Tot slot, *te* kan in de *te+infinitief*-constructie zowel voorafgaan aan als volgen op *her-* (*te herbewapenen*

⁸⁵ Zie Schultink (1973), De Vries (1975:133-134) en Pauwels (1979). De laatste met name voor het verschil tussen het Noord- en het Zuid-Nederlands.

en *her te bewapenen*). We tekenen hier wel bij aan dat de eerste variant het meest gebruikelijk is.

Bij werkwoorden van het type *herintreden* ontbreken in de regel finiete vormen. De oordelen omtrent constructies als *?Florida voerde de doodstraf her in* lopen nogal uiteen. De aanhechting van *her-* heeft geen invloed op de vorm van het voltooid deelwoord: de vorm is gelijk aan die van het *her-loze* werkwoord: (*her*)*aangevoerd* en (*her*)*aanbesteed*. In *te+infinitief*-constructies volgt *te* op het partikel (*her aan te besteden*, *her in te delen*).

Gelet op de transitiviteit van de werkwoorden die gevormd zijn met het beklemtoonde *her-*, valt op dat *her-* zich voornamelijk hecht aan transitieve werkwoorden. De resulterende werkwoorden zijn eveneens transitief. Het werkwoord *herontwaken* is, evenals *ontwaken*, ergatief en het werkwoord *herkapitaliseren* is evenals *kapitaliseren* onergatief.

5.4. HER-SUBSTANTIEVEN⁸⁶

Naast substantieven met het prefix *her-* als linkerlid komen vrijwel altijd semantisch verwante werkwoorden voor. Deze *her*-substantieven hebben als regel het gemeenschappelijke betekenisaspect 'het opnieuw V-en'. In een aantal gevallen hebben deze substantieven bovendien een concrete betekenis ontwikkeld. Een voorbeeld hiervan is het substantief *herdruk* dat zowel een abstracte lezing ('het opnieuw drukken') als een concrete lezing ('nieuwe druk van een geschrift') kent.

In het merendeel van de *her*-substantieven is het onduidelijk of er sprake is van *her*-prefigering aan deverbale substantieven of van nominalisering van de stam van *her*-werkwoorden. We zullen dit illustreren aan de hand van een duidelijk voorbeeld. Naast het werkwoord *bouwen* treffen we het substantief (*de*) *bouw* aan met het betekenisaspect 'het bouwen' en naast *herbouwen* het substantief (*de*) *herbouw* met het betekenisaspect 'het opnieuw bouwen'. Noch de vorm noch de betekenis van *herbouw* geeft uitsluitsel over de wijze waarop dit substantief is afgeleid. Andere voorbeelden zijn *hergroepering*, *heracceptatie*, *heruitgave* en *herbegin*. Al deze substantieven kunnen in theorie op beide manieren gevormd zijn.

Er zijn echter wel aanwijzingen die het onwaarschijnlijk maken dat er sprake is van *her*-prefigering aan deverbale substantieven. Naast substantieven als *herdenking*, *herkiezing* en *herstel* ontbreken semantisch verwante substantieven als **denking*, **kiezing* en **stel* en het is dan ook waarschijnlijk dat deze *her*-substantieven afgeleid zijn van *her*-werkwoorden. Verder kan geconstateerd worden dat substantieven als *herhaling*, *herinnering* en *herstél* het accentpatroon van de corresponderende werkwoorden hebben behouden (*herhålen*, *herfinneren*, *herstéllen*). Tot slot kan geobserveerd worden dat *her*-prefigering aan niet deverbale substantieven beperkt is tot *herdisconto*, *herdiagnose*, *herexamen* en *hereditie*. Dit wijst erop dat substantieven van het type *herbouw*, *hergroepering* en *heracceptatie* afgeleid zijn van *her*-werkwoorden.

De fonologische vorm van substantieven als *heracceptatie* en *hermontage* wijst echter op *her*-prefigering aan gesuffigeerde niet-Germaanse substantieven. Naast de werkwoorden *accepteren* en *monteren* treffen we de substantieven *acceptatie* en *montage* aan, en naast de *her*-werkwoorden *heraccepteren* en *hermonteren* de substantieven *heracceptatie* en *hermontage*. Een vergelijkbaar patroon ontbreekt echter bij *-eer*-werkwoorden die geprefigeerd zijn met de overige Germaanse prefixen. Kortom, naast *redeneren* en *urbaniseren* treffen we de substantieven *redentie* en *urbanisatie* aan, maar naast *beredeneren* en *verurbaniseren* ontbreken **beredenatie* en **verurbanisatie*. Als *heracceptatie* en *hermontage* afgeleid zouden zijn van *her*-werkwoorden dan blijft het een raadsel waarom dezelfde vorm

⁸⁶ Zie Van Haeringen (1962b) en Geerts et al. (1984:76).

van nominalisatie uitgesloten is bij werkwoorden als *beredeneren* en *verurbaniseren*.

De conclusie lijkt dan ook te moeten zijn dat niet voor elk *her*-substantief onomstotelijk vaststaat of er sprake is van *her*-prefigering aan deverbale substantieven of van nominalisering van *her*-werkwoorden. In het navolgende geven we een aantal voorbeelden:

- a: *heraanmelding* (*heraanmelden*, *aanmelding*), *heraanpassing*, *hergroepering*, *herwaardering*, *herverkaveling*, *herverzekering*
- b: *herdenking* (*herdenken*, **denking*), *herhaling*, *herinnering*, *herkiezing*
- c: *heracceptatie* (*heraccepteren*, *acceptatie*), *herclassificatie*, *hercombinatie*, *hermontage*
- d: *heruitgave* (*heruitgeven*, *uitgave*)
- e: *herbegin* (*herbeginnen*, *begin*), *hergebruik*
- f: *herbouw* (*herbouwen*, *bouw*), *herdoop*, *herdruk*, *herkoop*
- g: *herstel* (*herstellen*)

Met betrekking tot de positie van het hoofdaccent kunnen we twee groepen onderscheiden. Bij de substantieven in (b) en (g) valt het hoofdaccent, evenals bij de gerelateerde werkwoorden, op het rechterdeel. Bij de overige substantieven valt het hoofdaccent op het prefix. De accentuering van de substantieven in (f) is opmerkelijk, aangezien de positie van het accent verschilt van die van de verwante werkwoorden (*herbóuwen*, *hébouw*). Deze vorm van accentuering is echter kenmerkend voor substantieven die in een conversierelatie staan tot ongeflecteerde werkwoorden (zie sectie 4.3.4.3. voor een vergelijkbaar contrast in paren als *verkópen/de vérkoop*). Voor de substantieven in (a) tot en met (g) geldt dat zij hetzelfde bepaalde lidwoord selecteren als de *her*-loze substantieven. Het substantief in (g) selecteert het bepaalde lidwoord *het*. Dit substantief lijkt in dit opzicht op 'impliciete ge-' substantieven als *begin*, *ontwerp* en *verblijf* (zie sectie 4.3.4.).

Afrondend wijzen we nog op een tweetal deverbale adjectieven, namelijk *herboren* en *herworven*. Zij zijn verwant aan de deverbale adjectieven *geboren* en *verworven*. De relatie tussen *herboren* en *geboren* is gelijk aan de relatie tussen de in sectie 5.2. besproken werkwoordsparen *herwerken-bewerken* en *heroveren-veroveren*.

6. *Samenkoppeling*

6.1. INLEIDING

In sectie 1.2.1. hebben we de term 'samenkoppeling' gedefinieerd als het ter linkerzijde aanhechten van veelal zelfstandig voorkomende woorden aan eveneens zelfstandig voorkomende woorden, resulterend in scheidbaar samengestelde werkwoorden. Deze definitie roept ten minste twee vragen op. De eerste vraag is waarom we spreken van samenkoppeling en niet van samenstelling of woordgroepvorming, aangezien beide leden van de samenkoppeling veelal zelfstandig voorkomen. De tweede vraag is waarom samenkoppelingen als morfologische objecten opgevat dienen te worden en niet als syntactische, aangezien zij niet voldoen aan één van de belangrijkste eigenschappen van morfologische

woorden, te weten interne onscheidbaarheid (lexicale integriteit).⁸⁷ In het navolgende gaan we uitvoerig op beide vragen in.

In sectie 1.3. hebben we reeds gewezen op een viertal verschillen tussen samen koppelingen en geprefigeerde werkwoorden. We volstaan hier met een korte samenvatting en voor een uitvoerige illustratie verwijzen we naar de genoemde sectie.

Samen koppelingen en geprefigeerde werkwoorden verschillen op de volgende punten:

- (i) in hoofdzinnen neemt een geprefigeerd finiet werkwoord in z'n geheel de tweede syntactische positie in, terwijl in het geval van een samen koppeling alleen het verbale rechterdeel in deze positie verschijnt.⁸⁸
- (ii) in het voltooid of passief deelwoord ontbreekt het prefix *ge-* bij geprefigeerde werkwoorden, terwijl dit prefix het verbale en nonverbale deel scheidt in het geval van samen koppelingen. Een soortgelijk contrast doet zich voor bij *te+infinitief*-constructies.
- (iii) in bijzinnen die uitgaan op een verbale eindgroep, vormt een geprefigeerd werkwoord een ondoordringbare eenheid in tegenstelling tot een samen koppeling, aangezien bij samen koppelingen partikel en verbaal deel optioneel van elkaar gescheiden kunnen worden.⁸⁹
- (iv) bij geprefigeerde werkwoorden valt het hoofddaccent op het rechterdeel, terwijl het bij samen koppelingen op het nonverbale linkerdeel valt.

Het Nederlands kent ook een kleine klasse samengestelde werkwoorden. Hieronder bevinden zich werkwoorden als *beeldhouwen*, *bloemschikken*, *liefkozen*, *rangschikken* en *stofzuigen* (zie hoofdstuk 4, sectie 4.). Samen koppelingen onderscheiden zich op een aantal punten van samengestelde werkwoorden:⁹⁰

- (i) in hoofdzinnen neemt een samengesteld finiet werkwoord in z'n geheel de tweede syntactische positie in, terwijl in het geval van een samen koppeling alleen het verbale rechterdeel in deze positie verschijnt. Vergelijk:

Peter rangschikt de bloemen (**Peter schikt de bloemen rang*)
Peter haalt opgelucht adem (**Peter ademhaalt opgelucht*)

- (ii) in het voltooid of passief deelwoord gaat het prefix *ge-* vooraf aan het gehele samengestelde werkwoord, terwijl dit prefix het verbale en nonverbale deel scheidt in het geval van een samen koppeling. Een vergelijkbaar contrast doet zich voor bij *te+infinitief*-constructies. Bijvoorbeeld:

⁸⁷ De vraag of scheidbaar samengestelde werkwoorden/samen koppelingen syntactische en/of morfologische constructen zijn, is een nog immer voortdurende bron van controverse in de literatuur. Er kunnen drie benaderingswijzen onderscheiden worden:

- (i) samen koppelingen zijn syntactische constructen, zie o.a. Van Riemsdijk (1978), Hoekstra et al. (1987) en Hoekstra & Mulder (1990).
- (ii) samen koppelingen zijn morfologische constructen, zie o.a. Koster (1975), De Vries (1975), De Rooij-Bronkhorst (1980), Trommelen & Zonneveld (1989), Neeleman (1989), Booij (1990) en Neeleman & Weerman (1991).
- (iii) samen koppelingen worden zowel in de syntaxis als in de morfologie gevormd, zie Groos (1989).

⁸⁸ Zie Koster (1975) en Weerman (1989).

⁸⁹ Zie Evers (1975).

⁹⁰ Zie voor deze testjes de bovengenoemde referenties en Paulissen (1987).

- a: *Peter heeft de bloemen gerangschikt/*ranggeschikt*
*Peter heeft diep ademgehaald/*geademhaald*
- b: *Peter lijkt de bloemen te rangschikken/*rang te schikken*
*Peter lijkt diep adem te halen/*te ademen*

- (iii) samengestelde werkwoorden worden, als er finiete vormen gebruikt worden, als regel zwak vervoegd. Dit geldt ook voor samenstellingen met een sterk werkwoord als rechterlid. Een samenstelling wordt sterk vervoegd als het correlaat een sterk werkwoord is en zwak als het correlaat zwak is. Voorbeelden die het verschil illustreren zijn:⁹¹

<i>zuigen</i>	<i>zoog</i>	<i>gezogen</i>	<i>schikken</i>	<i>schikte</i>	<i>geschikt</i>
<i>stofzuigen</i>	<i>stofzuigde</i>	<i>gestofzuigd</i>	<i>rangschikken</i>	<i>rangschikte</i>	<i>gerangschikt</i>
<i>opzuigen</i>	<i>opzoog</i>	<i>opgezogen</i>	<i>inschikken</i>	<i>inschikte</i>	<i>ingeschikt</i>

- (iv) in bijzinnen die uitgaan op een verbale eindgroep, gaan de finiete en infinitieve hulpwerkwoorden in het geval van samengestelde werkwoorden altijd vooraf aan het complexe werkwoord, terwijl zij bij samenstellingen optioneel het verbale en nonverbale deel kunnen scheiden, zoals blijkt uit de volgende voorbeelden:

- a: *Jan denkt dat Peter de bloemen wel zal kunnen rangschikken*
**Jan denkt dat Peter de bloemen wel rang zal kunnen schikken*
- b: *Jan denkt dat Peter wel weer snel zal gaan ademen*
Jan denkt dat Peter wel weer snel adem zal gaan halen

- (v) samengestelde werkwoorden kunnen wel en samenstellingen kunnen niet voorkomen met resultatieve werkwoordsbepalingen of met voorzetselgroepconstructies van het type *heel wat af, maar door* etc. Vergelijk:

- a: *omdat zij het wiegje stuk wiegen*
omdat Miss Universe haar badpak stuk heupwiegde
omdat hij de kast schoon veegt
**omdat hij de kast schoon uitveegt*
- b: *omdat de werkster heel wat af zuigt*
omdat de werkster heel wat af stofzuigt
omdat de jongen heel wat af speelt
**omdat de jongen heel wat af pianospeelt*

De derde klasse waarvan samenstellingen onderscheiden moeten worden, zijn verbale woordgroepen. Woordgroepen en samenstellingen verschillen op de volgende punten:

- (i) een samenstelling kan in z'n geheel voorkomen in *aan het+infinitief*-constructies⁹² (of het gesubstantiveerde equivalent van de infinitief), terwijl een woordgroep dit niet kan. We zullen

⁹¹ Zie Paulissen & Zonneveld (1986) en Booij (1989).

⁹² Zie onder meer Geerts et al. (1984:589-594).

dit illustreren aan de hand van het contrast tussen de samen koppeling *feestvieren* en de woordgroep *Pasen vieren*:

<i>wij waren feest aan het vieren</i>	<i>wij waren aan het feestvieren</i>
<i>wij waren Pasen aan het vieren</i>	<i>*wij waren aan het Pasen vieren</i>

- (ii) in bijzinnen die uitgaan op een verbale eindgroep, kunnen finiete en infinitieve hulpwerkwoorden optioneel het nonverbale en het verbale deel van een samen koppeling van elkaar scheiden. Bij woordgroepen gaat het nonverbale deel altijd vooraf aan de verbale eindgroep. We illustreren dit verschil aan de hand van de samen koppeling *doorleren* en de woordgroep *Frans leren*:

<i>omdat wij door zouden willen leren</i>	<i>omdat wij zouden willen doorleren</i>
<i>omdat wij Frans zouden willen leren</i>	<i>*omdat wij zouden willen Frans leren</i>

- (iii) in hoofdzinnen kan het nonverbale deel van een samen koppeling een cluster van meerdere infinitieven openbreken, terwijl een nonverbaal deel van een verbale woordgroep deze mogelijkheid niet heeft. Vergelijk het contrast tussen de samen koppeling *ademhalen* en de woordgroep *benzine halen*:

<i>Jan zal snel adem moeten halen</i>	<i>Jan zal snel moeten ademhalen</i>
<i>Jan zal snel benzine moeten halen</i>	<i>*Jan zal snel moeten benzine halen</i>

- (iv) het nonverbale deel van een samen koppeling kan niet onder alle omstandigheden in hoofdzinnen vooraangeplaatst worden, in tegenstelling tot het nonverbale deel van een verbale groep. Dit blijkt onder meer uit het contrast tussen de samen koppeling *plaatsvinden* en de woordgroep *mooi vinden*:

<i>ik vind het boek zeker niet mooi</i>	<i>mooi vind ik dat boek zeker niet</i>
<i>de wedstrijd vindt vandaag plaats</i>	<i>*plaats vindt de wedstrijd vandaag</i>

We willen hierbij overigens wel aantekenen dat het verbod op vooropplaatsing van het nonverbale deel slechts in absolute zin geldt voor samen koppelingen met een partikel als linkerlid en semantisch gelexicaliseerde samen koppelingen als *boekhouden*, *gadeslaan*, *plaatsvinden* en *schoolblijven*, maar niet voor niet-gelexicaliseerde samen koppelingen als *collegelopen*, *koffiezetten* en *televisiekijken*. Kortom, dit onderscheidingscriterium dient wel met enige voorzichtigheid gehanteerd te worden.

- (v) nonverbale delen van samen koppelingen bezitten niet hun gebruikelijke syntactische en morfologische valentie, in tegenstelling tot nonverbale delen van een verbale woordgroep. Vergelijk de contrasten tussen de samen koppelingen *huishouden* en *goedkeuren* enerzijds en de woordgroepen *(een) hond houden* en *matig keuren* anderzijds:

- a: *De maffia heeft hier huisgehouden/*huizengehouden/*landhuisgehouden*
Zij heeft hier een hond gehouden/honden gehouden/rashonden gehouden
- b: *omdat hij de plannen zal goedkeuren/*beterkeuren*
omdat hij auto's matig heeft gekeurd/matiger heeft gekeurd (dan Piet)

- (vi) samen koppelingen met een substantivisch linkerlid verschillen van vergelijkbare verbale woordgroepen wat betreft de keuze van het negatie-morfeem, zoals het contrast tussen de samen koppeling *plaatsvinden* ('geschieden') en de woordgroep *plaats krijgen* illustreert:⁹³

het concert kan niet plaatsvinden **het concert kan geen plaatsvinden*
**Jan kan niet plaats krijgen* *Jan kan geen plaats krijgen*

Uit het voorgaande kunnen we concluderen dat samen koppelingen verschillen van geprefigeerde werkwoorden, samengestelde werkwoorden en verbale woordgroepen. Dit impliceert dat er voldoende redenen zijn om samen koppeling als procédé te onderscheiden van de overige procédés. We hebben hiermee echter nog geen antwoord gegeven op de vraag of samen koppeling een morfologisch procédé is.

Complexe woorden, en dan met name samengestelde woorden, hebben in principe de mogelijkheid om betekenisaspecten te ontwikkelen die niet transparant afleidbaar zijn uit de betekenis van de samenstellende delen: *stadhuis* ('plaats waar het bestuur van een stad gevestigd is') en *televisieoorlog* ('oorlog in Vietnam'). Bij syntactische constituenten ontbreekt als regel de mogelijkheid tot het ontwikkelen van een idiosyncratische betekenis (afgezien van idiomatische verbindingen). Samen koppelingen sluiten zich op dit punt aan bij samengestelde woorden, zie *aanvangen* ('beginnen'), *afzetten* ('een te hoge prijs berekenen'), *plaatsvinden* ('geschieden') en *schoolblijven* ('aanduiding voor een straf').⁹⁴

Naast semantische overwegingen zijn er ook morfologische redenen om samen koppeling als een morfologisch procédé te beschouwen.

Allereerst kan geconstateerd worden dat samen koppelingen, evenals andere morfologisch complexe woorden, als correlaat kunnen dienen voor verdere woordvorming, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:⁹⁵

- a: *opmonteraar, boekhouder, naloperd, uitdunster, aftreksel, inlijving*
 b: *inblikbaar, uitstekend, toegeeflijk, mededeelzaam*
 c: *afloop, inbreng, invoer, opzet, toeloop, uitvoer*
 d: *inblikprocédé, uitdeeltroede, vrouwenweloophuis, wegwerpaanstecker*

De tweede overeenkomst met andere woordvormingsregels is dat samen koppeling categorieveranderend kan zijn. Naast de volgende samen koppelingen bestaan er geen minder gelede werkwoorden, maar wel minder gelede substantieven, adjectieven, preposities of niet-zelfstandig voorkomende wortels:⁹⁶

- a: *inburgeren, naäpen, overbrieven, uithuwelijken*
 b: *afslanken, afzwakken, indikken, opdiepen, uitdiepen*
 c: *afzonderen, uitzonderen*
 d: *aantijgen, nabootsen, omkukelen, opjuinen, opkalefateren*

⁹³ Zie voor deze test De Vries (1975:91-92) en Booij (1989).

⁹⁴ Zie De Vries (1975:44-46).

⁹⁵ Zie Trommelen & Zonneveld (1989), Booij (1990) en Neeleman & Weerman (1991).

⁹⁶ Zie Don (1990b) en Booij (1990).

De transitiviteit van een samenkoppeling is niet noodzakelijkerwijs gelijk aan die van het minder gelede werkwoord en in dit opzicht sluit samenkoppeling zich aan bij onder meer verbale prefigering. De volgende constructies illustreren het contrast in transitiviteit tussen samenkoppeling en correlaat:⁹⁷

a:	<i>omdat Jan zijn boterhammen eet</i>	<i>omdat Jan eet</i>
	<i>omdat Jan zijn boterhammen opeet</i>	<i>*omdat Jan opeet</i>
b:	<i>omdat hij het glas breekt</i>	<i>omdat het glas breekt</i>
	<i>omdat hij de straat opbreekt</i>	<i>*omdat de straat opbreekt</i>
c:	<i>omdat hij naar binnen heeft geglurd</i>	
	<i>omdat hij de mensen heeft nageglurd</i>	
d:	<i>omdat zij naar huis gegaan zijn</i>	
	<i>omdat zij zijn sporen hebben nagegaan</i>	
e:	<i>omdat de wekker eens gelopen heeft</i>	
	<i>omdat de wekker afgelopen is</i>	

De zinnen in (a) illustreren dat *eten* pseudo-transitief is, terwijl *opeten* verplicht transitief is. Het werkwoord *breken* in (b) heeft een causatieve (transitieve) en een noncausatieve (ergatieve) lezing, terwijl *opbreken* alleen de causatieve lezing kent. De ongelede werkwoorden in (c) en (d) zijn resp. onergatief en ergatief, terwijl de samenkoppelingen transitief zijn. De zinnen in (e) illustreren tot slot de mogelijkheid tot ergativering. *Lopen* is onergatief, terwijl *aflopen* ergatief is.

Bij het voorgaande dient echter wel een kanttekening geplaatst te worden. De mogelijkheid tot 'transitivering' is geen eigenschap van samenkoppeling in het algemeen. De keuze van het linkerlid lijkt hierbij een beslissende rol te spelen. Samenkoppeling met behulp van het partikel *na* resulteert als regel in transitieve werkwoorden, terwijl samenkoppeling met bijvoorbeeld het partikel *binnen* geen effect heeft op de transitiviteit. Bovendien kan geobserveerd worden dat samenkoppelingen met een substantief als linkerlid geen transitivering toestaan. Integendeel, bij dit type samenkoppeling is er juist sprake van 'detransitivering', zoals de volgende zinnen illustreren:

<i>omdat hij wil gaan spelen</i>	<i>omdat hij de sonate wil gaan spelen</i>
<i>omdat hij wil gaan pianospelen</i>	<i>*omdat hij de sonate wil gaan pianospelen</i>

Gegeven de overeenkomsten tussen samenkoppeling en andere morfologische procédés, en dan met name verbale prefigering, is er afdoende aanleiding om samenkoppeling als een morfologisch procédé te beschouwen. Enige nuancering is echter wel gewenst, want samenkoppelingen vertonen ook overeenkomsten met woordgroepen bestaande uit een werkwoord en een resultaatieve werkwoordsbepaling. De volgende voorbeelden illustreren dat het linkerlid van een samenkoppeling en resultaatieve werkwoordsbepalingen dezelfde syntactische positie innemen in een verbale woordgroep en dientengevolge elkaar uitsluiten:⁹⁸

⁹⁷ Zie Hoekstra et al. (1987), Hoekstra & Mulder (1990) en Booij (1990).

⁹⁸ Zie Van der Lubbe (1958), De Vries (1975), Hoekstra et al. (1987) en Neeleman & Weerman (1991).

- a: *omdat deze festiviteiten elk jaar plaatsvinden*
omdat zij het boek mooi vinden
**omdat deze festiviteiten elk jaar mooi plaatsvinden*
- b: *omdat ik de bal ingooi*
omdat ik de vaas in stukken gooi
**omdat ik de bal in stukken ingooi*

Bovengenoemde observatie vormt niet noodzakelijkerwijs evidentie voor het woordgroepkarakter van samen koppelingen, aangezien geprefigeerde werkwoorden en resultatieve werkwoordsbepalingen elkaar eveneens wederzijds lijken uit te sluiten:⁹⁹

- a: *omdat ik de tuin beplant*
omdat ik de tuin vol plant
**omdat ik de tuin vol beplant*
- b: *omdat ik het huis verbouw*
omdat ik het huis groter bouw dan voorzien
**omdat ik het huis groter verbouw dan voorzien*

We hebben getracht antwoord te geven op de vraag waarom samen koppelingen als morfologische objecten en niet als syntactische objecten opgevat worden, ondanks de constatering dat zij scheidbaar zijn: een eigenschap die ze onderscheidt van woorden in de strikte betekenis (zie hoofdstuk 1, sectie 1.1. en 1.3.).

We zien hier af van een bespreking van de specifieke problemen die samen hangen met constructies als *de berg aflopen* en *de kamer inlopen*, d.w.z. constructies bestaande uit een nominale woordgroep, een postpositie en een werkwoord. Aan deze constructies besteden we uitvoerig aandacht in sectie 6.2.1.

Vanaf nu zal de aandacht gericht zijn op een aantal gemeenschappelijke eigenschappen van samen koppelingen. Als deze reeds in het voorafgaande aan de orde zijn gesteld, dan volstaan we met een korte samenvatting.

Zoals reeds is geconstateerd kan het rechterlid van een samen koppeling in isolatie nonverbaal zijn (*inburgeren, uitdiepen, afzonderen, opjuinen*). We zullen nu nagaan welke lexicale categorieën als linkerlid van een samen koppeling kunnen fungeren. De volgende voorbeelden illustreren dat er wat betreft mogelijke linker delen van samen koppelingen vijf categorieën onderscheiden kunnen worden:

- a: partikels: *inkomen, nakomen, omkomen, voorkomen*
- b: substantieven: *huishouden, maathouden, standhouden, wachthouden*
- c: adjectieven: *klaarspelen, kapotspelen, goedkeuren, kwaadspreken*
- d: adverbia: *neerkomen, samenkomen, terugkomen*
- e: wortels: *gadeslaan, waarmemen, teleurstellen, teloorgaan*

In theorie zijn er dus 25 verschillende combinatiemogelijkheden. De praktijk leert echter dat er slechts 9 gerealiseerd worden. Partikels kunnen samen met (i) verbale stammen, (ii) van substantieven,

⁹⁹ Zie Hoekstra et al. (1987).

adjectieven en preposities afgeleide stammen en (iii) niet-zelfstandig voorkomende wortels een samen koppeling vormen. Als het linkerlid een substantief, adjectief, adverbium of wortel is, dan kunnen uitsluitend verbale stammen als rechterlid dienen. Het volgende schema geeft een overzicht van de verschillende mogelijkheden:

	V	N	A	P	X
Part	<i>nakomen</i>	<i>inburgeren</i>	<i>uitdiepen</i>	<i>afzonderen</i>	<i>opjuinen</i>
N	<i>huishouden</i>	-	-	-	-
Adj	<i>goedkeuren</i>	-	-	-	-
Adv	<i>terugkomen</i>	-	-	-	-
X	<i>gadeslaan</i>	-	-	-	-

Ten aanzien van de vervoeging van samen koppelingen hebben we reeds opgemerkt dat ze ofwel sterk ofwel zwak vervoegd worden. Als het correlaat een sterk werkwoord is (*lopen, rijden*), dan is de samen koppeling eveneens sterk, en als het correlaat een zwak werkwoord is (*leiden, wonen*), dan geldt dit ook voor de samen koppeling. Samen koppelingen met een nonverbaal rechterlid (*burger, polder, diep*) worden zwak vervoegd.

De transitiviteit van een samen koppeling kan verschillen van die van het minder gelede werkwoord in isolatie. Als regel is er sprake van transitivering (zie sectie 1.4.3.). Er is echter een type samen koppeling waarin systematisch sprake is van detransitivering. Samen koppelingen met een substantief als linkerlid zijn onergatief.

De vorming van samen koppelingen is niet recursief, dat wil zeggen samen koppelingen van het type [Y [Z]_v]_v zijn toegestaan (waarbij Y geleed kan zijn), in tegenstelling tot samen koppelingen van het type *[X [Y [Z]_v]_v]_v. Vergelijk hiervoor:

<i>omdat hij de auto zal willen inrijden</i>	[in[rijden]]
<i>omdat hij de auto zal willen achterútrijden</i>	[achteruit[rijden]]
<i>*omdat hij de auto zal willen áchterútrijden</i>	[achter[uit[rijden]]]
<i>omdat hij de auto achter zal willen útrijden</i>	achter [uit[rijden]]

Een van de belangrijkste overwegingen om samen koppelingen als morfologische objecten te beschouwen, is dat zij als basis kunnen dienen voor suffigering (*oplossing, oplosbaar*), conversie (*afzet, uitvoer*) en samen stelling (*oploskoffie, wegwerpaanstecker*). De stelling dat de stam van samen koppelingen geconverteerd kan worden tot een substantief, moet voorzien worden van een restrictie. De stam van een samen koppeling kan als substantief gebruikt worden als het rechterlid van de samen koppeling een ongeleed werkwoord is (*aflopen-afloop, uitkijken-uitkijk*). Als het rechterlid van de samen koppeling echter denominaal of de-adjectivisch is dan ontbreekt een corresponderend substantief (*afperken-*afperk, afwakken-*afzwak, uitdelen-*uitdeel, uitdiepen-*uitdiep*).

De accentuering van samen koppelingen is al kort aan de orde geweest bij de bespreking van de verschillen tussen geprefigeerde werkwoorden en samen koppelingen. We kunnen constateren dat het hoofdaccent op het linkerdeel valt. Voorbeelden die dit illustreren zijn: *áfzetten, góedkeuren, ínzepen, kláarstomen, thúiskomen, voorútrijden* en *wéglopen*.

Deze sectie is verder als volgt opgebouwd. In de secties 6.2. en 6.3. behandelen we samen koppelingen met als linkerlid respectievelijk partikels (d.w.z. morfemen die in isolatie respectievelijk als pre- of postpositie voorkomen) en adverbia. In de secties 6.4. tot en met 6.6. besteden we kort

aandacht aan samenstellingen met als linkerlid adjectieven, substantieven en in isolatie niet-zelfstandig voorkomende wortels.

De indeling van de nu volgende secties is gelijk aan die van de secties waarin de categorie-bepalende verbaliserende prefixen centraal stonden. We zullen ons concentreren op drie aspecten: *betekenis*, *morfologische eigenschappen* van het rechterlid en *transitiviteit*.

6.2. PRE- EN POSTPOSITIES ALS LINKERLID VAN EEN SAMENKOPPELING

6.2.1. Inleiding

De preposities *bij*, *binnen*, *boven*, *buiten*, *na* en *tegen*, de pre- of postposities *in*, *langs*, *op*, *rond*, *uit* en *voorbij*, en de postposities *af*, *mee* en *toe* kunnen als linkerdeel van een samenstelling fungeren. In het vervolg zullen we preposities en postposities die deel uit maken van een samenstelling, aanduiden als partikels. Bij het voorgaande dient wel aangetekend te worden dat niet elke combinatie van een postpositie en een werkwoord een samenstelling vormt en we zullen in het resterende deel van deze inleiding dan ook ingaan op de specifieke problemen die constructies bestaande uit een nominale (of prepositionele) woordgroep, een postpositie en een werkwoord vormen (bijv. *de boom in klimmen*, *van het dak af springen*).¹⁰⁰ Vergelijk hiervoor allereerst het contrast tussen de volgende zinnen:

- a: *omdat Jan gisteren de afspraak af belde*
de afspraak belde Jan gisteren af
**de afspraak af belde Jan gisteren*
- b: *omdat Jan van het dak af springt*
van het dak wil Jan afspringen
van het dak af wil Jan springen

In (a) vormen *af* en *belde* een samenstelling en *de afspraak* en *af* geen postpositionele woordgroep, aangezien *de afspraak af* niet in z'n geheel vooropgeplaatst kan worden. Anders ligt de situatie in (b): de groep *van het dak af springen* is structureel ambigu, aangezien zowel de woordgroep *van het dak af* als de woordgroep *van het dak* vooropgeplaatst kunnen worden. Deze ambiguïteit kan opgeheven worden door bijvoorbeeld een bepaling van richting toe te voegen. In de volgende zin vormt *van het dak af* een constituent en kan *af* niet samen met *springen* een samenstelling vormen:

omdat hij van het dak af naar beneden springt

De morfemen *af* en *springen* kunnen echter ook een samenstelling vormen, zoals blijkt uit de volgende constructies:

omdat hij van het dak af wil springen
omdat hij van het dak wil afspringen
**omdat hij wil van het dak af springen*

¹⁰⁰ Zie De Vries (1975:55-58), Zwarts (1978), Van Riemsdijk (1978) en Geerts et al. (1984:620-621).

Bovenstaande voorbeeldzinnen illustreren dat *af* een verbale eindgroep kan openbreken, terwijl dit niet geldt voor de woordgroep *van het dak af*. In de tweede voorbeeldzin maakt *af* dan ook deel uit van de samen koppeling *afspringen*.

Kortom, in zinnen van het type *omdat hij van het dak af springt* is niet zonder meer vast te stellen of *af* samen met het werkwoord *springen* een samen koppeling vormt.

Een vergelijkbare ambiguïteit doet zich voor bij preposities als *binnen, in, om, rond* en *uit*, die ook als postpositie gebruikt kunnen worden. In het navolgende beperken we ons tot voorbeelden met *in*. Vergelijk de volgende zinnen:

- a: *omdat hij het land in loopt*
 b: *omdat hij de auto's invoert*

In constructies als in (a) is het niet duidelijk of er sprake is van de samen koppeling *inlopen* of van een postpositionele woordgroep *het land in* plus het werkwoord *lopen*. In (b) is daarentegen sprake van de samen koppeling *invoeren*, aangezien *de auto's* en *in* geen woordgroep kunnen vormen (vooropplaatsing van *de auto's in* is bijvoorbeeld uitgesloten). De zinnen in (a) en (b) hebben gemeen dat *in* een verbale eindgroep kan openbreken en dat adverbia als *niet* en *nog* tussen de nominale woordgroep en *in* kunnen worden geplaatst:

- a: *omdat hij het land zal moeten inlopen*
omdat hij het land niet inloopt
 b: *omdat hij de auto's zal willen invoeren*
omdat hij de auto's niet invoert

Kortom, in (a) kunnen *in* plus *lopen* een samen koppeling vormen, maar noodzakelijk is dit niet. De ambiguïteit van constructies als *het land in lopen* kan eveneens vastgesteld worden met behulp van de volgende test. Het Nederlands kent twee klassen van relatieve pronomina, n.l. *d*-initiële als *die, dat* en *daarop* en *w*-initiële als *wie, wat* en *waarop*. De eerste klasse treffen we aan bij nominale woordgroepen en de tweede bij prepositionele woordgroepen.¹⁰¹ Vergelijk:

- a: *ik heb de tas gevonden*
*dit is de tas die/*wie ik heb gevonden*
ik wil die man spreken
*dit is de man die/*wie ik wil spreken*
 b: *ik wil met de auto komen*
*dit is de auto waar/*daar ik mee wil komen*
ik wil met die man praten
*dit is de man met wie/*die ik wil praten*

Als we deze test toepassen op constructies als *het land in lopen* dan blijkt dat zowel *w*- als *d*-initiële pronomina zijn toegestaan, terwijl bij constructies als *de auto's invoeren* alleen een *d*-initieel pronomem mogelijk is:

¹⁰¹ Zie Van Riemsdijk (1978) en Hoekstra (1984).

- d: *ik ben het land ingelopen*
dit is het land dat/waar ik ben in gelopen
- e: *ik heb de auto's ingevoerd*
*dit zijn de auto's die/*wie ik heb ingevoerd*

Kortom, als *dat* als relatief pronomen wordt geselecteerd, dan vormen *in plus lopen* een samen koppeling en *het land plus in* geen postpositionele groep, en als *waar* wordt geselecteerd, dan vormen *het land plus in* een postpositionele groep en *in plus lopen* geen samen koppeling.

Het is echter onjuist om de nominale constituent *het land* als direct object van *inlopen* te bestempelen, aangezien er een belangrijk verschil is tussen *het land inlopen* en *de auto's invoeren*. Het laatste type constructie staat, in tegenstelling tot het eerste type, passivering toe en dit impliceert dat *het land* niet als direct object bij *inlopen* fungeert:

**het land wordt/is ingelopen*
de auto's worden/zijn ingevoerd

De stelling dat *het land* geen direct object is, wordt nog versterkt als we de volgende observatie in ogenschouw nemen. In een predikaat waarin de transitieve samen koppeling *invoeren* voorkomt, kan een nominale constituent als *het land* samen met een direct object voorkomen, zoals de volgende zin illustreert:

omdat hij de auto's het land invoert

Een tweede verschil is dat constructies als *het land inlopen* in de voltooid tijd vervoegd worden met het hulpwerkwoord *zijn*, terwijl transitieve werkwoorden als regel vervoegd worden met *hebben*. Wat betreft de keuze van het hulpwerkwoord van de voltooid tijd komen samen koppelingen als *inlopen* dus overeen met ergatieve werkwoorden:

omdat hij het land is ingelopen
omdat hij de auto's (het land) heeft ingevoerd

In constructies van het type *het land in-V-en* kan *in* verbonden zijn met het werkwoord of de nominale woordgroep. Als het partikel *in* echter verbonden is met het werkwoord dan fungeert de nominale woordgroep zeker niet als direct object bij de samen koppeling.

Bij de behandeling van de afzonderlijke partikels zullen we het contrast tussen constructies als *de auto's invoeren* en *het land inlopen* slechts aanstippen en verwijzen we naar de uiteenzetting in deze sectie.

In het overzicht van de pre- en postposities aan het begin van deze sectie ontbreken de preposities *aan*, *achter*, *door*, *om*, *onder*, *over* en *voor*. De behandeling van deze preposities vindt plaats in sectie 7. De reden hiervoor is dat deze morfemen als prefix en als partikel kunnen fungeren (*doorlópen-dóorlopen*, *voorkómen-vóorkomen*).

6.2.2. *De partikels BIJ, BINNEN, BOVEN, BUITEN, NA en TEGEN*

De partikels die in de volgende subsecties aan de orde worden gesteld, fungeren in isolatie als preposities. De morfemen *binnen*, *boven* en *buiten* kunnen in een zin ook als bijwoordelijke bepaling van plaats fungeren, zoals de volgende zinnen illustreren:

omdat hij de vuilniszak buiten zet
omdat zij 's winters de boot binnen leggen
omdat zij het wasgoed boven hangen

Bij de morfemen *binnen*, *boven* en *buiten* doet zich in dat geval een zelfde ambiguïteit voor als bij postposities als *af* en *in* (zie sectie 6.2.1.).

6.2.2.1. Het partikel *bij* [beɪ]¹⁰²

Binnen de klasse van samenstellingen die gevormd zijn met behulp van het partikel *bij* kunnen twee semantische subklassen onderscheiden worden. Productief is de vorming van samenstellingen waarin het partikel een 'completerend' betekenisaspect toevoegt (*bijbouwen*, *bijkleuren*, *bijpassen*, *bijschenken*, *bijtanken*). Daarnaast is er een kleine groep werkwoorden waarin *bij* het lokale betekenisaspect van nabijheid toevoegt (*bijblijven*, *bijhouden*, *bijliggen*, *bijzetten*). De samenstellingen die tot deze groep behoren, zijn vrijwel synoniem met *aan*-samenstellingen (*bijwijzen-aanwijzen*, *bijzitten-aanzitten*). Samenstellingen als *bijdragen* en *bijvallen* vertonen semantisch gezien idiosyncratische eigenschappen. Naast deze samenstellingen treffen we *dragen* en *vallen* aan, zonder dat er sprake is van een systematisch bepaalde betekenisrelatie.

Het partikel *bij* hecht zich aan drie verschillende morfologische werkwoordklassen, n.l. ongelede Germaanse werkwoorden (*blijven*, *schenken*), geprefigeerde Germaanse werkwoorden (*betalen*, *verdienen*) en Germaanse werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie staan tot substantieven en adjectieven (*kleuren*, *lichten*, *witten*). Voorbeelden zijn:

bijblijven, *bijbrengen*, *bijdragen*, *bijgeten*, *bijkopen*, *bijmengen*, *bijstaan*, *bijvallen*, *bijwonen*,
bijzitten, *bijberekenen*, *bijbetalen*, *bijgebruiken*, *bijverdienen*, *bijvertellen*, *bijverzekerden*, *bijboeken*,
bijharken, *bijkleuren*, *bijlichten*, *bijpleisteren*, *bijscherpen*, *bijscholen*, *bijverven*, *bijwitten*

Het minder gelede werkwoord en de *bij*-samenstelling zijn in het merendeel van de gevallen transitief (*kopen/bijkopen*). Slechts in een klein aantal gevallen zijn beide respectievelijk ergatief en onergatief (*komen/bijkomen*, *liggen/bijliggen*). Voorbeelden zijn:

- a: *bijbetalen*, *bijboeken*, *bijbrengen*, *bijhouden*, *bijkopen*, *bijmaken*, *bijpleisteren*, *bijschrijven*,
bijslippen, *bijzetten*
- b: *bijblijven*, *bijgroeien*, *bijkomen*
- c: *bijliggen*, *bijwijzen*, *bijzitten*

¹⁰² Zie De Vries (1975:76-77) en Geerts et al. (1984:493).

Tot slot wijzen we erop dat incidenteel de transitiviteit van de samen koppeling afwijkt van die van het minder gelede werkwoord. In de volgende voorbeelden is het correlaat ofwel ergatief (*vallen*) ofwel onergatief (*wonen*), terwijl de samen koppelingen transitief zijn:

d: *bijlichten, bijspringen, bijstaan, bijvallen, bijwonen*

6.2.2.2. Het partikel *binnen*; [bʏnð], /bʏnðn/¹⁰³

Samen koppeling met behulp van het richtingaanduidende partikel *binnen* is productief. De samen koppelingen hebben een systematisch bepaald betekenisaspect dat geparafraseerd kan worden als 'in de richting of het doel van de beweging of handeling uitgedrukt door het correlerende werkwoord'. De verbale correlaten drukken veelal een beweging uit (*gaan, lopen*), maar samen koppeling met behulp van *binnen* is niet uitsluitend beperkt tot bewegingswerkwoorden (*roepen, loodsen*). De volgende voorbeelden illustreren de vorming van samen koppelingen op basis van bewegings- en niet-bewegingswerkwoorden:

a: *binnengaan, binnenhuppelen, binnenlopen, binnenrijden, binnenvaren*

b: *binnenroepen, binnenloodsen, binnenbrengen, binnendringen, binnenleiden*

Het partikel *binnen* hecht zich vrijwel uitsluitend aan ongelede Germaanse werkwoorden (*brengen, rijden*). Werkwoorden als *spelen* en *zeilen*, die wellicht via conversie zijn afgeleid van de substantieven *spel* en *zeil*, kunnen eveneens als basis dienen. Samen koppeling op basis van gelede werkwoorden is daarentegen zeldzaam en de aangetroffen voorbeelden maken een verouderde indruk (*binnengeleiden*). Vergelijk:

binnenbrengen, binnendringen, binnenglippen, binnenhalen, binnenkomen, binnenlaten, binnenleiden, binnenlopen, binnenrijden, binnensmokkelen, binnendruppelen, binnenloodsen, binnenspelen, binnenstromen, binnenzeilen, binnengeleiden, binnengeraken

Ten aanzien van de transitiviteit van *binnen*-samen koppelingen kan geconstateerd worden dat zij in het geval van een transitieve verbale basis eveneens transitief zijn. Samen koppelingen met een ergatief of onergatief werkwoord als basis vereisen veelal een object dat verbonden is met *binnen*. In predikaten van het type *de kamer binnenlopen* is het richting- of doelaspect dat het partikel *binnen* toevoegt aan de betekenis van het werkwoord *lopen*, gericht op de nominale constituent *de kamer*. Het is echter onjuist om aan te nemen dat *de kamer* hier als direct object van *binnenlopen* fungeert, aangezien passivering niet mogelijk is, zie sectie 6.2.1.

De samen koppelingen in (a) zijn evenals hun correlaat transitief en de samen koppelingen in (b) en (c) zijn ergatief, waarbij de voorbeelden in (b) een ergatief en die in (c) een onergatief werkwoord als correlaat hebben:

¹⁰³ Zie De Vries (1975:61) en Geerts et al. (1984:494).

- a: *binnenbreken, binnenbrengen, binnendragen, binnenhouden, binnenlaten, binnenleiden, binnenroepen, binnenvragen*
- b: *binnengaan, binnenkomen, binnenvallen*
- c: *binnendruppelen, binnenkruipen, binnenlopen, binnenspringen*

6.2.2.3. De partikels *boven* en *buiten* ¹⁰⁴

We behandelen de partikels *boven* [bo:vð] en *buiten* [bΛütð] samen, omdat zij in alle opzichten overeenkomen. Samenkoppeling met behulp van beide partikels is improductief. In de werkwoorden die op deze wijze gevormd zijn, voegen *boven* en *buiten* een lokaal betekenisaspect toe en de betekenis van deze samen koppelingen kan omschreven worden als 'in de richting van de beweging uitgedrukt door het verbale correlaat' (*bovendrijven, bovenhalen, buitenlaten, buitenzetten*). In de samen koppeling *buitensluiten* ontbreekt echter het richtingaanduidend betekenisaspect.

Beide partikels hechten zich uitsluitend aan ongelede Germaanse werkwoorden (*blijven, halen*).

De transitiviteit van de samen koppeling is in vrijwel alle gevallen gelijk aan die van het ongelede werkwoord. De volgende voorbeelden zijn resp. transitief, ergatief en onergatief:

- a: *bovenhouden, bovenhalen, bovenkrijgen, bovenlaten, buitenlaten, buitenzetten*
- b: *bovenblijven, bovenkomen, buitenkomen*
- c: *bovendrijven, bovenliggen, buitenstaan*

6.2.2.4. Het partikel *na* [na:] ¹⁰⁵

Samen koppelingen met het partikel *na* bezitten een lokaal of temporeel betekenisaspect dat geparafraseerd kan worden als 'in tijd, ruimte volgend op' (*nabestellen, naduiken, narijden, naspoelen, nazenden*). De vorming van dit type samen koppelingen is productief. Binnen deze klasse bevindt zich een subklasse met een aanvullend betekenisaspect van 'controlerende activiteit' (*nakijken, nalezen, nameten, narekenen*). Opvallend is dat een groot aantal transitieve werkwoorden met een onergatief correlaat deel uitmaakt van deze subklasse (*kijken/nakijken*). In een andere subklasse van *na*-samen koppelingen is een aanvullend 'imiterend' betekenisaspect aanwezig (*naäpen, nabouwen, nadoen, napraten, naspelen*).

Samen koppelingen met een lokaal of temporeel betekenisaspect opponen in sommige gevallen met samen koppelingen die het partikel *voor* bevatten (*nadoen-voordoën, nagloeien-voorgloeien, naspoelen-voorspoelen*). Bovendien bestaan er soms naast *na*-samen koppelingen met een lokaal betekenisaspect vergelijkbare samen koppelingen met de partikels *achter* of *achterna* (*navoegen-achtervoegen, narijden-achternarijden*).

De werkwoorden waaraan *na* zich hecht mogen op allerlei manieren geleed zijn, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken. Hierbij tekenen we wel aan dat samen koppeling op basis van ongelede Germaanse werkwoorden het meest gebruikelijk is:

nablijven, naduiken, nagonzen, nakijken, naleveren, nalopen, narekenen, naslaan, natrekken, nazenden, nadrogen, nafeesten, naseinen, nasnellen, nabespreken, nabestellen, nagenieten, navertellen, nahuppelen, nakladderen, nagraveren, nasynchroniseren

¹⁰⁴ Zie De Vries (1975:61-62) en Geerts et al. (1984:495).

¹⁰⁵ Zie De Vries (1975:74-75) en Geerts et al. (1984:499-500).

Naast de voorgaande samen koppelingen bestaan er telkens minder gelede werkwoorden. Dit geldt niet voor de volgende samen koppelingen. Naast deze samen koppelingen komen wel semantisch verwante substantieven (*aap, beeld*), maar geen werkwoorden voor:

naäpen, nabeelden, nabenen, navlooiën

Gelet op de transitiviteit van *na*-samen koppelingen kunnen vier subtypes onderscheiden worden: (a) samen koppeling en correlaat zijn transitief (*nabespreken, nadweilen*); (b) de samen koppeling is transitief en het correlaat ergatief (*nagaan, nakomen*); (c) de samen koppeling is transitief en het correlaat onergatief (*nakijken, nalopen*); (d) samen koppeling en correlaat zijn beide ergatief of onergatief (*nablijven, nabranden, nakaarten*). Vergelijk:

- a: *nabespreken, nadweilen, nadoen, nahouden, naleveren, naschrijven, naseinen, nazingen, navolgen, nawegen, navertellen, nagraveren, nasynchroniseren*
- b: *nagaan, nakomen*
- c: *nakijken, nalopen, napraten, nadraven, nagapen, nahuppelen, nakruipen, nalachen, nasuffelen, nablaffen, nazitten, nazwaaien*
- d: *nablijven, nabranden, nakaarten, nadenken, nafeesten, nagenieten, nabloeden, nagloeien, nagonzen, naklinken, nasnikken, natrillen*

6.2.2.5. Het partikel *tegen* [te:gð], /te:gðn/¹⁰⁶

Samen koppeling met behulp van *tegen* is niet produktief. Semantisch gezien kunnen twee subklassen onderscheiden worden. In de eerste groep voegt *tegen* een lokaal betekenisaspect van 'richting' toe dat omschreven kan worden met *tegenmoet* (*tegenblaffen, tegenjuichen, tegenroepen, tegenvliegen*). In een tweede groep ontbreekt dit lokale betekenisaspect. Deze samen koppelingen bezitten een betekenisaspect dat parafraseerbaar is als 'in strijd met, in reactie op' (*tegenhouden, tegenpruttelen, tegenspreken, tegenwerken*). In sommige gevallen oponeert een *tegen*-samen koppeling met een *mee*-samen koppeling (*tegenvallen-meevallen* en *tegenwerken-meewerken*).

De vorming van *tegen*-samen koppelingen is vrijwel beperkt tot ongelede Germaanse werkwoorden (*drinken, gaan*) en werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie staan tot substantieven (*ademen, sturen*). Voorbeelden zijn:

tegendrinken, tegeneten, tegengaan, tegenhouden, tegenliggen, tegenpruttelen, tegenspartelen, tegenspreken, tegenstreven, tegenvallen, tegenwerpen, tegenademen, tegengeuren, tegenlachen, tegensturen, tegenwerken, tegenzomen

We hebben één samen koppeling aangetroffen met een gesuffigeerd *-eer*-werkwoord als rechterlid (*tegenmarcheren*) en één samen koppeling met een depronominiaal werkwoord als rechterlid (*tegenmijnen* naast *mijnen, mijn*).

¹⁰⁶ Zie De Vries (1975:73-74) en Geerts et al. (1984:505).

De transitiviteit van *tegen*-samenkoppelingen komt vrijwel altijd overeen met die van het minder gelede werkwoord. Een klein aantal samenkoppelingen is echter transitief, terwijl het correlaat ergatief (*komen*) of onergatief (*werken*) is. We doelen hier op de werkwoorden *tegengaan*, *tegenkomen* en *tegenwerken*.

6.2.3. De partikels *IN*, *LANGS*, *OP*, *ROND*, *UIT* en *VOORBIJ*

De partikels die in de volgende subsecties behandeld worden hebben met elkaar gemeen dat zij in isolatie als prepositie en als postpositie kunnen fungeren.

6.2.3.1. Het partikel *in* [ɪn]¹⁰⁷

De vorming van samenkoppelingen met als linkerlid het partikel *in* is productief als het partikel het betekenisaspect 'binnenwaartse richting' toevoegt aan de betekenis van het complexe werkwoord (*inademen*, *influisteren*, *inkijken*, *inpakken*, *inzuigen*). In deze betekenis kunnen *in*-samenkoppelingen opponderen met *uit*-samenkoppelingen (*in/uitademen*, *in/uitvoeren*, *in/uitzuigen*). Daarnaast is er een tweede, veelal aan de vorige klasse verwante groep waar *in* het betekenisaspect 'kleiner of kapot maken' toevoegt (*induwen*, *ingooien*, *inkrimpen*, *in slaan*, *intrappen*). Semantisch gezien is er nog een derde improductieve groep en daarin is het betekenisaspect 'ingebruikneming of het geschikt maken voor functioneren' aanwezig: *inhuldigen*, *inlopen*, *inrijden* en *invoeren* (van een gebruik).

Het partikel *in* hecht zich productief aan ongelede Germaanse werkwoorden, maar het verbale correlaat kan ook op allerlei manieren afgeleid zijn. Het volgende overzicht illustreert de verschillende mogelijkheden:

inbinden, *indommelen*, *ingrijpen*, *inhouden*, *inkopen*, *inleiden*, *inleveren*, *innemen*, *in slaan*, *inzenden*, *inademen*, *indelen*, *indrogen*, *inkaderen*, *inkorten*, *inroosteren*, *inberekenen*, *inverdienen*, *indompelen*, *inhuldigen*, *in calculeren*, *instuderen*

In een aantal gevallen komt het rechterlid van de samenkoppeling in isolatie niet als werkwoord voor. In het geval van *inburgeren* en *indikken* lijkt er sprake van samenkoppeling op basis van substantieven en adjectieven. Deze substantieven en adjectieven zijn vrijwel allemaal ongeleed en monosyllabisch of bisyllabisch met schwa in de tweede syllabe. De substantieven *kwartier* en *kapsel* wijken hiervan af, aangezien deze substantieven resp. de suffixen *-ier* en *-sel* bevatten. Voorbeelden zijn:

inboezemen, *inburgeren*, *indiepen*, *indikken*, *inkapselen*, *inkwartieren*, *inperken*, *inpolderen*, *intomen*, *invochten*

Gelet op de transitiviteit van *in*-samenkoppelingen kan geconstateerd worden dat samenkoppeling op basis van transitieve werkwoorden resulteert in transitieve samenkoppelingen. Samenkoppeling op basis van een ergatief of onergatief werkwoord heeft veelal als gevolg dat een object vereist is dat verbonden is met het partikel *in*. In predikaten van het type *de kamer inlopen* is het richtingsaspect dat het partikel *in* toevoegt aan de betekenis van het werkwoord *lopen*, gericht op de nominale constituent *de kamer*. Het is echter onjuist om aan te nemen dat *de kamer* hier als direct object van *inlopen* fungeert, zie sectie 6.2.1. voor een uitvoerige discussie.

¹⁰⁷ Zie De Vries (1975:67-68) en Geerts et al. (1984:497-498).

De samen koppelingen in (a) zijn evenals hun correlaat transitief (*inbrengen, inmaken*); de samen koppelingen in (b) zijn transitief, terwijl het correlaat onergatief is (*influisteren, inkijken*); de samen koppelingen in (c) zijn ergatief, terwijl het correlaat onergatief is (*indutten, inslapen*); de samen koppelingen in (d) en (e) zijn, evenals hun correlaat resp. ergatief (*ingaan, invallen*) of onergatief (*ingrijpen, inwonen*):

- a: *inbrengen, inmaken, inhouden, innemen, inkopen, inslaan, inleveren, inplanten, inwerpen, inroepen, inschrijven, invoeren, inzenden*
- b: *influisteren, inkijken, inrekenen, inwerken, instuderen, invriezen*
- c: *indutten, inslapen, indommelen, inloten, inrukken*
- d: *ingaan, invallen, inblijven, ingroeien, inkomen, inzinken*
- e: *ingrijpen, inwonen, inklokken, instaan, inlekken, inschijnen, insneeuwen, introeven, inzitten*

Een bijzondere positie wordt ingenomen door de samen koppeling *inbreken*. Dit werkwoord is onergatief, terwijl het werkwoord *breken* transitief (*hij breekt het glas*) of ergatief (*het glas breekt*) is. Kortom, de zaak waarop de werking uitgedrukt door *breken* gericht is, ontbreekt bij de samen koppeling *inbreken*.

Ter afronding van de discussie met betrekking tot de notie 'transitiviteit' wijzen we nog op een klein aantal noodzakelijk wederkerende *in*-samen koppelingen. Het betreft hier de werkwoorden *zich inbeelden, indekken, inleven* en *innestelen*.

6.2.3.2. Het partikel *langs* [lɑŋs]¹⁰⁸

Het partikel *langs* drukt een beweging uit die niet gericht is op een specifiek doel. Dit partikel kan samen met werkwoorden die een beweging uitdrukken een samen koppeling vormen. Hoewel de woordenboeken weinig vormen geven, dient deze vorm van samen koppeling toch als productief aangemerkt te worden, gezien een recente vorming als *langscrossen*.

Langs hecht zich vrijwel uitsluitend aan ongelede Germaanse werkwoorden (*brengen, rijden*) en Germaanse werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie staan tot substantieven (*fietsen, zeilen*). Voorbeelden zijn:

langsbrengen, langsrijden, langscrossen, langsdraiven, langsdrijven, langsfladderen, langskomen, langslopen, langsgroeien, langstrekken, langsvaren, langsfietsen, langszeilen, langsstormen

De transitiviteit van de resulterende samen koppelingen is gelijk aan de transitiviteit van hun ongelede tegenhangers. Zo zijn de paren *brengen-langsbrengen*, *komen-langskomen* en *lopen-langslopen* resp. transitief, ergatief en onergatief. Voor de onergatieve *langs*-samen koppelingen geldt dat zij in de voltooide tijd vervoegd worden met het hulpwerkwoord *zijn* en in dit opzicht lijken zij op constructies als *naar Amsterdam lopen* en *de berg aflopen* (zie de secties 1.4.1. en 6.2.1.).

¹⁰⁸ Zie De Vries (1975:69) en Geerts et al. (1984:498).

6.2.3.3. Het partikel *op* [Op] ¹⁰⁹

De vorming van samen koppelingen met *op* als linkerlid is productief voor zover het de volgende twee semantische klassen betreft. In een groot aantal gevallen geeft *op* de 'richting van de handeling uitgedrukt door het werkwoord' aan (*opbaggeren, opduiken, opgraven, oppompen, optillen*). In een tweede groep is een perfectief betekenisaspect aanwezig, namelijk 'de handeling is op een doel of resultaat gericht' (*opdrinken, opdrogen, opleiden, opsieren, opvoeden*). Voor afwijkende betekenisrelaties tussen samen koppeling en correlaat verwijzen we naar de woordenboeken.

Sommige *op*-samen koppelingen opponeren met *af*-samen koppelingen (*op/afladen, op/afrollen, op/afstellen*).

De werkwoorden waaraan *op* zich hecht, kunnen op allerlei manieren afgeleid zijn, hoewel samen koppeling op basis van ongelede Germaanse werkwoorden het meest gebruikelijk is. Voorbeelden zijn:

opblijven, opmeten, opdrinken, opleggen, opnoemen, opkopen, optrekken, opvolgen, opzuipen, opbiechten, opkalken, opkruisen, oplepelen, opofferen, opzadelen, opdrogen, opgeilen, opzuiveren, opduikelen, opsmikkelen, opgebruiken, opsouperen, opwaarderen

Naast een aantal samen koppelingen ontbreken semantisch verwante werkwoorden. Samen koppelingen als *opluisteren* en *opdiepen* lijken gevormd op basis van een substantief en een adjectief. De substantieven en adjectieven zijn ongeleed en monosyllabisch of bisyllabisch met een schwa in de tweede syllabe. Een uitzondering vormt het formeel gelede adjectief *vrolijk*:

opdiepen, oprissen, ophemelen, opluisteren, opmonteren, oppeppen, opvrolijken

De samen koppelingen die we nu nog aan de orde stellen, vallen buiten bovenstaande classificatie. Samen koppelingen als *opdirken, opjuinen, opkikkeren, opschorten* en *oprotten* vertonen geen enkele semantische verwantschap met in isolatie voorkomende woorden, hoewel ze soms wel in vorm overeenkomen met substantieven (*kikker*), adjectieven (*rot*) of werkwoorden (*kikkeren, rotten*): zij zijn dus uitsluitend formeel geleed.

Samen koppeling op basis van transitieve werkwoorden resulteert in transitieve werkwoorden. Samen koppelingen met een ergatief of onergatief werkwoord als correlaat vereisen veelal een object dat verbonden is met het partikel *op*. In constructies als *de berg oplopen* is het richtingsaspect dat het partikel *op* toevoegt aan het werkwoord *lopen*, gericht op de nominale woordgroep *de berg*. Dit impliceert overigens niet dat *de berg* als direct object van *oplopen* fungeert. Voor de specifieke eigenschappen van dit type constructie verwijzen we naar sectie 6.2.1.

In het volgende overzicht worden op basis van de notie 'transitiviteit' vier klassen onderscheiden: (a) samen koppeling en correlaat zijn transitief (*opbrengen, opofferen, opwaarderen*); (b) de samen koppeling is transitief, terwijl het correlaat onergatief is (*opduiken, opklappen*); (c) de samen koppeling is ergatief en het correlaat onergatief (*opbloeien, opklimmen*); (d) samen koppeling en correlaat zijn ergatief (*opgaan, opvallen*) of onergatief (*opboksen, opkijken*). Voorbeelden zijn:

¹⁰⁹ Zie De Vries (1975:66-67) en Geerts et al. (1984:503).

- a: *opbrengen, opofferen, opwaarderen, opdrinten, opnemen, opeisen, opgeven, opkopen, opvangen, opmaken, opmeten, opschrijven, opsnoeien, opwerpen, opzadelen*
- b: *opduiken, opklappen, opsabbelen, opslurpen, opsouperen, opvrijen, opwachten*
- c: *opbloeien, opklimmen, opborrelen, opleven, opspatten, opstaan, opstappen, opveren*
- d: *opgaan, opvallen, opblijven, opgroeien, opkomen, oprijzen, oprukken, opboksen, opkijken, opletten, oppassen, opzitten*

6.2.3.4. Het partikel *rond* [rOnt], /rOnd/¹¹⁰

Het procédé met behulp waarvan samen koppelingen gevormd worden met het partikel *rond* is productief. Het partikel voegt een semantisch aspect van 'richting' toe dat veelal omschreven kan worden als 'in het rond'. De samen koppeling drukt een beweging uit, zonder dat die gericht is op een doel of van een doel af (*rondbrengen, rondhangen, rondkijken, rondleiden, rondrijden, rondzingen*).

Rond hecht zich voornamelijk aan ongelede Germaanse werkwoorden, maar de werkwoorden mogen eveneens op verschillende manieren afgeleid zijn. Voorbeelden zijn:

rondbrengen, rond Darren, rondgaan, rondkijken, rondleiden, rondrijden, rondtrekken, rondzingen, rondbenen, ronddelen, rondfietsen, rondschoemelen, rondbezorgen, rondvertellen, rondhuppelen, rondmarcheren

Naast de samen koppelingen *rondbazuinen* en *rondbrieven* treffen we geen werkwoorden aan; deze samen koppelingen lijken dan ook gevormd op basis van de substantieven *bazuin* en *brief*.

Als we de transitiviteit in ogenschouw nemen, dan kan geconstateerd worden dat samen koppeling met *rond* als regel niet resulteert in een transitiviteitsverandering. De samen koppelingen in (a) zijn evenals hun correlaat transitief (*rondbrengen, rondgooien*), terwijl de voorbeelden in (b) en (c) evenals hun correlaat resp. ergatief (*rondgaan, rondkomen*) en onergatief (*ronddolen, rondspringen*) zijn:

- a: *rondbrengen, rondgooien, rondbezorgen, ronddelen, rondleiden, rondseinen, rondmaken, rondstrooien, rondzenden*
- b: *rondgaan, rondkomen*
- c: *ronddolen, rondspringen, rondwalen, rondfietsen, rondkijken, rondreizen, rondslechteren, rondvaren, rondzwerfen*

De samen koppeling *rondbabbelen* is transitief, terwijl het minder gelede werkwoord *babbelen* onergatief is. Kortom, in dit voorbeeld is er sprake van transitivering. Dit voorbeeld dient niet verward te worden met werkwoorden als *rondlopen* in het type constructie *de tuin rondlopen*, waarin ogenschijnlijk eveneens sprake is van transitivering. Voor het contrast tussen constructies als *de tuin rondlopen* en *een verhaal rondbabbelen* verwijzen we naar sectie 6.2.1.

6.2.3.5. Het partikel *uit* [ʌüt]¹¹¹

De vorming van samen koppelingen met het partikel *uit* is productief. Semantisch gezien kunnen drie subklassen onderscheiden worden. In de eerste klasse ligt het betekenisaspect 'buitenwaartse richting'

¹¹⁰ Zie De Vries (1975:69-70) en Geerts et al. (1984:505).

¹¹¹ Zie Van Nisius (1958), De Vries (1975:68-69) en Geerts et al. (1984:507).

opgesloten en voegt het partikel bovendien een betekenisaspect toe dat uitdrukt dat de handeling op een doel gericht is (*uitbeitelen, uithangen, uitlaten, uitmesten, uitstoten, uitwerpen*). In deze betekenis kunnen *uit*-samenkoppelingen opponeren met *in*-samenkoppelingen (*uit/inlaten, uit/invoeren, uit/inwerpen*). De tweede groep mist het richtingsaspect, maar samenkoppelingen als *uitbroeden, uitlezen* en *uitvertellen* bezitten wel een perfectief betekenisaspect dat geparafraseerd kan worden als 'beëindigen, tot het einde'. In de derde subklasse voegt *uit* een negatief-geladen affectieve betekenis toe (*uitfluiten, uitjouwen, uitlachen, uitschelden*).

Uit-samenkoppelingen kunnen in verschillende subklassen onderverdeeld worden als we de morfologische eigenschappen van het verbale rechterlid in ogenschouw nemen. Het rechterlid is als regel een ongeleed Germaans werkwoord, maar het is eveneens mogelijk dat afgeleide werkwoorden deel uitmaken van een *uit*-samenkoppeling: Voorbeelden zijn:

uitblijven, uitdenken, uitfoeteren, uitkijken, uitoefenen, uitschateren, uitvinden, uitademen, uitborstelen, uitdokteren, uitdrogen, uithongeren, uitkleden, uitwerken, uitzieken, uitzuiveren, uitbesteden, uitbetalen, uitverdedigen, uitvergroten, uitkieperen, uitnodigen, uitstippelen, uitbalanceren, uitproberen, uitsorteren

Naast de volgende samenkoppelingen komen geen semantisch verwante werkwoorden voor. Deze samenkoppelingen lijken gevormd op basis van substantieven (*buit, huwelijk*) en adjectieven (*diep, hol*):

uitbuiten, uithuwelijken, uitbeelden, uitmonden, uitdiepen, uithollen

De substantivische en adjectivische correlaten zijn in de regel ongeleed en monosyllabisch of bisyllabisch met een schwa in de tweede lettergreep. Dit geldt niet voor alle aangetroffen gevallen. De volgende substantivische en adjectivische correlaten voldoen niet aan dit patroon: *bazuin (uitbazuinen), huwelijk (uithuwelijken)* en *zuinig (uitzuinigen)*.

Er is ons één samenkoppeling bekend, namelijk *uitzonderen*, die gevormd is op basis van een prepositie (*zonder*).

Naast bovenstaande subtypes zijn er werkwoorden als *uitroeien, uitvaardigen, uitvlooiën* en *uitvogelen*, die niet in een systematisch bepaalde semantische relatie staan tot werkwoorden als *roeien* en *vlooiën*, het adjectief *vaardig* en de substantieven *vlo* en *vogel*. Als semantische verwantschap in dergelijke gevallen als doorslaggevend criterium wordt beschouwd, dan zijn deze samenkoppelingen gevormd op basis van niet zelfstandig voorkomende wortels en daarmee uitsluitend formeel geleed.

Op basis van de notie 'transitiviteit' kunnen *uit*-samenkoppelingen ingedeeld worden in een aantal subklassen: (a) samenkoppelingen die evenals het correlaat transitief zijn (*uitbetalen, uitnemen*); (b) samenkoppelingen die transitief zijn in tegenstelling tot het correlaat (*uitfoeteren, uitschateren*); (c) samenkoppelingen die ergatief zijn, terwijl het correlaat onergatief is (*uitbloeien, uitlekken*); (d) samenkoppelingen die evenals het correlaat ergatief zijn (*uitblijven, uitkomen*); (e) samenkoppelingen die evenals het correlaat onergatief zijn (*uitblinken, uitkijken*). Ter illustratie:

- a: *uitbetalen, uitnemen, uitboren, uitbreken, uitdenken, uitdoen, uitgeven, uitvinden, uitzoeken, uitkiezen, uitleiden, uitmeten, uitroepen, uitscheuren, uitproberen*
- b: *uitfoeteren, uitschateren, uitjoelen, uitknobelen, uitwerken, uitlachen, uitzitten*
- c: *uitbloeien, uitlekken, uitspatten, uitstappen, uitvaren*

- d: *uitblijven, uitkomen, uitgaan, uitgliden, uitsterven, uitvallen, uitbarsten*
 e: *uitblinken, uitkijken*

Constructies als *de kamer uitbreken* dienen onderscheiden te worden van constructies als *de kamer uitlopen*. Voor de verschillen tussen deze twee types constructie verwijzen we naar sectie 6.2.1.

We ronden de discussie met betrekking tot de notie 'transitiviteit' af door te wijzen op de samenkoppeling *uitsloven*. Deze samenkoppeling is noodzakelijk wederkerend.

6.2.3.6. Het partikel *voorbij* [vo:rbeɪ]¹¹²

Met behulp van het gelede partikel *voorbij* worden productief samenkoppelingen gevormd. Dit partikel voegt een lokaal betekenisaspect toe en de betekenis van deze samenkoppelingen kan geparafraseerd worden als 'langs iets/iemand heen of voorbij een bepaald punt komen of brengen' (*voorbijdraven, voorbijfietsen, voorbijlopen, voorbijstreven, voorbijzwemmen*).

Voorbij hecht zich aan ongelede Germaanse werkwoorden (*gaan, komen*), aan werkwoorden die wellicht in een conversierelatie staan tot substantieven (*snorkelen, zeilen*), en aan gesuffigeerde Germaanse (*huppelen*) of niet-Germaanse (*marcheren*) werkwoorden:

voorbijgaan, voorbijkomen, voorbijpraten, voorbischieten, voorbijstreven, voorbijtrekken, voorbijvaren, voorbijfietsen, voorbijloodsen, voorbijsnorkelen, voorbijzeilen, voorbijhuppelen, voorbijgaloppelen, voorbijmarcheren

Voorbij-samenkoppelingen komen in transitiviteit overeen met hun minder gelede verbale tegenhangers. De volgende voorbeelden zijn verwant aan resp. transitieve, ergatieve en onergatieve werkwoorden:

- a: *voorbijdragen, voorbijgooien, voorbijjagen, voorbijleiden*
 b: *voorbijgaan, voorbijkomen*
 c: *voorbijfietsen, voorbijlopen, voorbijrijden, voorbijvaren, voorbijzeilen*

Voor een uitgebreide behandeling van constructies als *de school voorbijlopen* verwijzen we naar sectie 6.2.1. Hier volstaan we met de constatering dat dergelijke constructies in het perfectum vervoegd worden met het hulpwerkwoord *zijn*.

6.2.4. De partikels *AF, MEE* en *TOE*

De partikels *af, mee* en *toe* kunnen in isolatie als postpositie fungeren; de laatste twee echter alleen als ze gecombineerd worden met een prepositie: *de berg af, met de meute mee, naar mijn ouders toe* en *tot vervelens toe*.

6.2.4.1. Het partikel *af* [ɑf]¹¹³

Samenkoppeling met behulp van het partikel *af* is productief. Het partikel draagt in drie types op systematische wijze bij aan de betekenis van de samenkoppeling. In het eerste type voegt *af* een lokaal

¹¹² Zie De Vries (1975:70) en Geerts et al. (1984:511).

¹¹³ Zie De Vries (1975:65-66) en Geerts et al. (1984:492-493).

betekenisaspect van richting toe dat een 'verwijdering of scheiding' van een bepaald doel uitdrukt (*afbijten, afgieten, afladen, aflopen, afnemen, afruimen, afscheppen*). Samenkoppelingen die tot dit type behoren, kunnen opponeren met *op*-samenkoppelingen (*op/afladen, op/afrollen, op/afvoeren*). In het tweede type ontbreekt het lokale betekenisaspect van richting. Bij deze samenkoppelingen voegt het partikel een 'perfectief' betekenisaspect van voltooiing toe aan de betekenis van de samenkoppeling (*afbouwen, afmaken, afstuderen, aftimmeren, afverven*). In het laatste type draagt *af* zowel een perfectief als een pejoratief betekenisaspect bij (*afkijken, afkleten, afkraken, afprutsen, aftelefoneren*). In de laatste betekenis worden ze veelvuldig gecombineerd met *heel wat* of *wat* (*zij kletsen heel wat af*).

Incidenteel opponeert een *af*-samenkoppeling behorend tot één van de genoemde klassen met een *aan*-samenkoppeling (*aan/afhaken, aan/af treden, aan/afzetten*).

Het partikel *af* hecht zich voornamelijk aan ongelede Germaanse werkwoorden, maar aanhechting aan afgeleide werkwoorden behoort eveneens tot de mogelijkheden. Het betreft hier werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie staan tot substantieven en adjectieven, geprefigeerde en gesuffigeerde Germaanse werkwoorden en gesuffigeerde niet-Germaanse werkwoorden. Het volgende overzicht illustreert de verschillende mogelijkheden:

afblijven, afdragen, afgeven, afleiden, af luisteren, afnemen, afrekenen, af slaan, af treden, afvallen, afwijzen, afboeken, af dichten ('dicht maken'), af drogen, afgrendelen, afkalken, afkoelen, afsnoepen, afwateren, afbetalen, afgelasten, afvertellen, afbrokkelen, afkladderen, afpijnigen, afreageren, afstuderen

In een klein aantal gevallen komt er naast een samenkoppeling geen verwant werkwoord voor, terwijl er wel verwante substantieven (*perk, zwaard*) of adjectieven (*smal, zwak*) voorkomen. Vergelijk de volgende voorbeelden:

afbeelden, afdammen, afperken, afsmallen, afzwakken

Een klein aantal samenkoppelingen behoort niet tot één van de bovenstaande subklassen. Naast *afzonderen* treffen we de prepositie *zonder* aan en naast *afmijnen* het depronominale werkwoord *mijnen* (verwant aan het pronomen *mijn*). Naast samenkoppelingen als *afkondigen* en *afvaardigen* ontbreken semantisch verwante woorden. Het is dan ook waarschijnlijk dat deze samenkoppelingen gevormd zijn op basis van de niet-zelfstandig voorkomende wortels $\sqrt{\text{kondig}}$ en $\sqrt{\text{vaardig}}$. We merken hierbij overigens op dat deze wortels een gelede (adjectivische c.q. verbale) indruk maken. Mogelijk dient de samenkoppeling *afschepen* eveneens tot dit type gerekend te worden, aangezien er synchroon gezien niet of nauwelijks meer een relatie bestaat tussen *afschepen* en het substantief *schip*.

Op grond van de notie 'transitiviteit' kunnen verschillende subklassen onderscheiden worden: (a) samenkoppeling en correlaat zijn beide transitief (*afbetalen, afgeven*); (b) de samenkoppeling is transitief in tegenstelling tot het correlaat (*af luisteren, afstaan*); (c) de samenkoppeling is ergatief, terwijl het verbale correlaat onergatief is (*af dwalen, aflopen*); (d) samenkoppeling en correlaat zijn beide ofwel ergatief (*afblijven, afgaan*) ofwel onergatief (*afkijken, afzwemmen*). Voorbeelden zijn:

- a: *afbetalen, afgeven, afdoen, afdragen, afnemen, afhuren, afkopen, afleiden, afmaken, afmonteren, afscheiden, afvangen, afzeggen, afroepen*
- b: *af luisteren, afstaan, afblaffen, afbluffen, afgrazen, afschermen, afzweren, afhameren, afreageren*

- c: *afdwalen, aflopen, afbranden, afdruppen, afglijden, afnokken, afstuiven*
 d: *afblijven, afgaan, afdalen, afkomen, afstijgen, afvallen, afwijken, afskijken, afzwemmen, afkalven, afschijnen*

Constructies als *de berg aflopen* dienen onderscheiden te worden van constructies als *het boek afgeven*. In de laatste constructie fungeert de nominale woordgroep als direct object, terwijl dit niet het geval is in de eerste constructie, zie sectie 6.2.1.

Afrondend wijzen we nog op samen koppelingen als *afkletzen*. Samen koppelingen van dit type hebben een perfectief en pejoratief betekenisaspect en zij komen met name voor in zinnen als *zij kletsen heel wat af*. In dergelijke zinnen kunnen *heel wat* en *wat* niet als direct object bestempeld worden, aangezien ze niet als subject van een passieve zin kunnen fungeren (**heel wat wordt door hen afgekletst*).

6.2.4.2. Het partikel *mee* [me:]¹¹⁴

Het partikel *mee* hecht zich productief aan werkwoorden. In geschreven en archaisch taalgebruik treffen we in sommige gevallen de allomorfe *mede* aan (*medelen/mededelen*). We zullen ons in het vervolg beperken tot de variant *mee*.

Het partikel *mee* wijkt af van de andere partikels, aangezien het geen lokaal betekenisaspect toevoegt aan de betekenis van het complexe werkwoord. De betekenis van *mee*-samenkoppelingen laat zich omschrijven als 'samen met iets/iemand V-en' (*meedrinken, meegeven, meesturen, meezingen*).

De werkwoorden waaraan *mee* zich hecht kunnen op allerlei manieren afgeleid zijn, hoewel *mee* zich voornamelijk hecht aan ongelede Germaanse werkwoorden. Voorbeelden zijn:

meebrengen, meedoen, meegeven, meekomen, meeleven, meeluisteren, meemaken, meenemen, meesjouwen, meezitten, meefietsen, meewerken, meebeslissen, meeondertekenen, meeverkopen, meeverscheppen, meehuppelen, meenodigen, meegalopperen, meeregeren, meewaarderen

In sectie 6.1. hebben we geconstateerd dat samen koppeling niet recursief is, d.w.z. een samen koppeling kan niet als basis dienen voor samen koppeling. Het partikel *mee* vormt ogenschijnlijk een uitzondering op deze regel, aangezien we formaties vinden als *meeaanhoren* en *meeaanzitten*. De vraag is echter of dit samen koppelingen zijn. Ze verschillen namelijk op twee punten van normale samen koppelingen. Het eerste verschil is dat het nonverbale deel *meeaan* een verbale eindgroep, bestaande uit hulpwerkwoord plus verbaal deel van de samen koppeling, niet kan onderbreken; het partikel *mee* gaat altijd aan het hulpwerkwoord vooraf, zoals blijkt uit de volgende voorbeelden:

omdat zij het verhaal mee aan zouden willen horen
omdat zij het verhaal mee zouden willen aanhoren
**omdat zij het verhaal zouden willen meeaanhoren*

Het tweede verschil is dat in samen koppelingen het hoofdaccent altijd op het linkerdeel valt. Dit geldt niet voor de genoemde formaties, aangezien hier het accent ofwel op het partikel *aan* ofwel op het partikel *mee* valt, getuige *meeaanhoren/meeaanhoren* en *meeaanzitten/meeaanzitten*.

¹¹⁴ Zie De Vries (1975:77) en Geerts et al. (1984:498-499).

Bij een vergelijking van de transitiviteit van *mee*-samenkoppelingen en hun correlaat kan geconstateerd worden dat samenkoppeling als regel geen invloed heeft op de transitiviteit. In (a) zijn samenkoppeling en correlaat transitief (*meedoen, meebepalen*); in (b) zijn beide ergatief (*meegaan, meekomen*); in (c) zijn samenkoppeling en correlaat onergatief (*meedenken, meepraten*):

- a: *meedoen, meebepalen, meegeven, meenemen, meehelpen, meetrekken, meevragen, meeslepen, meezeulen*
 b: *meegaan, meekomen, meevallen*
 c: *meedenken, meepraten, meedingen, meelevens, meeluisteren, meezitten*

6.2.4.3. Het partikel *toe* [tu:]¹¹⁵

Samenkoppeling met behulp van het partikel *toe* is productief als het partikel een lokaal betekenisaspect van 'richting' toevoegt (*toebijten, toefluisteren, toelachen, toeroepen, toewerpen, toezingen*). Daarnaast is er een kleine groep waarin het richtingsaspect ontbreekt; het partikel voegt in deze gevallen een betekenisaspect toe dat geparafraseerd kan worden als 'dicht' (*toebinden, toeklappen* ('dichtklappen'), *toeknijpen*).

Toe hecht zich voornamelijk en productief aan ongelede Germaanse werkwoorden. Bovendien bestaat de mogelijkheid om dit partikel te hechten aan afgeleide werkwoorden. De navolgende voorbeelden geven een overzicht van de verschillende aanhechtingsmogelijkheden:

toebrengen, toedienen, toefluisteren, toejuichen, toekijken, toelopen, toenemen, toerekenen, toeroepen, toeslaan, toevloeiens, toewijzen, toezenden, toeademen, toedekken, toegrendelen, toeschreeuwen, toesnellen, toespijkerens, toebedelens, toebereidens, toevertrouwens, toesolderens

Als de transitiviteit van *toe*-samenkoppelingen en de minder gelede werkwoorden in ogenschouw wordt genomen, dan blijkt dat er verschillende subklassen onderscheiden kunnen worden: (a) samenkoppeling en correlaat zijn transitief (*toebrengen, toevertrouwens*); (b) de samenkoppeling is transitief en het correlaat onergatief (*toejuichen, toestaan*); (c) de samenkoppeling is ergatief en het correlaat onergatief (*toelopen, toevloeiens*); en (d) samenkoppeling en correlaat zijn beide ergatief (*toekomen, toevallen*) of onergatief (*toekijken, toeluisteren*). Voorbeelden zijn:

- a: *toebrengen, toevertrouwens, toedienen, toewerpen, toezenden, toefluiten, toegevens, toekennens, toelaten, toepassens, toeroepen, toeslaan*
 b: *toejuichen, toestaan, toelachen, toewuivens, toezwaaiens*
 c: *toelopen, toevloeiens, toesnellen, toestromens*
 d: *toekomen, toevallen, toegaan, toegroeiens, toekijkens, toeluistrens, toehappens, toegrijzens, toestemmens*

Twee samenkoppelingen verdienen nog speciale vermelding. Naast de ergatieve samenkoppeling *toenemen* treffen we het transitieve werkwoord *nemen* aan en dit is één van die incidentele voorbeelden waarin detransivering lijkt te hebben plaatsgevonden. We wijzen er overigens op dat de semantische relatie tussen *nemen* en *toenemen* niet systematisch bepaald is. Tot slot wijzen we op de

¹¹⁵ Zie De Vries (1975:73) en Geerts et al. (1984:506-507).

samenkoppeling *toeëigenen*. Dit werkwoord is om twee redenen bijzonder. Ten eerste treffen we naast dit werkwoord wel een adjectief *eigen* aan, maar geen werkwoord *eigenen*. Ten tweede is dit werkwoord noodzakelijk wederkerend.

6.3. ADVERBIA ALS LINKERLID VAN EEN SAMENKOPPELING

6.3.1. *Inleiding*¹¹⁶

In deze sectie behandelen we samenkoppelingen met als linkerlid een adverbium. In tegenstelling tot de eerder besproken partikels kunnen deze morfemen in isolatie niet als pre- of postpositie voorkomen. Deze samenkoppelingen wijken wat betreft de positie van het hoofdaccent, de positie van het prefix *ge-* in voltooid en passieve deelwoorden, de positie van *te* in *te+infinitief*-constructies, vervoeging en morfologische valentie niet wezenlijk af van samenkoppelingen in het algemeen (cf. sectie 6.1.). Voorbeelden die genoemde eigenschappen illustreren zijn:

- a: *hééngaán, néérslaán, sámenkomen, achternálopen, voorúítdenken*
- b: *heengegaan, neergeslagen, samengekomen, achternagelopen*
- c: *heen te gaan, neer te slaan, samen te komen, vooruit te denken*
- d: *(samen)kwam, (samen)gekomen, (achterna)liep, (achterna)gelopen*
- e: *thuisblijver, terugbrenging, terugloopbaar, samenvoegfunctie, terugtraprem*

Bovendien kan dit type samenkoppeling ook niet voorkomen in een zin met resultatieve werkwoordsbepalingen:

- f: *omdat hij de bezem aan flarden veegt*
omdat hij de bladeren samenveegt
**omdat hij de bladeren aan flarden samenveegt*

De transitiviteit van samenkoppelingen met een adverbium als linkerlid is eveneens niet noodzakelijkerwijs gelijk aan de transitiviteit van het correlaat. De samenkoppeling kan transitief of ergatief zijn, terwijl het correlaat onergatief is. We illustreren beide vormen van transitivering aan de hand van de samenkoppelingen *achternalopen* en *mislopen*:

- a: *omdat Jan loopt* **omdat Jan het meisje loopt*
**omdat Jan achternaloopt* *omdat Jan het meisje achternaloopt*
- b: *omdat Jan gelopen heeft* **omdat Jan is gelopen*
**omdat ik Jan misgelopen heb* *omdat ik Jan misgelopen ben*

Samenkoppelingen met een adverbium als linkerlid vallen uiteen in twee subgroepen. De eerste subgroep heeft ongelede of formeel gelede adverbia als linkerlid (*heen, mis, neer, samen, terecht, terug*), terwijl de tweede subgroep gelede adverbia als linkerlid heeft (*achterna, achterom, achteruit, bijeen, ineén, omlaag, voorop* etc.).

¹¹⁶ Zie De Vries (1975:79-80).

De eigenschappen van constructies bestaande uit een ongeleed adverbium en een werkwoord komen overeen met die van samen koppelingen met een partikel als linkerlid. Anders ligt de situatie bij constructies bestaande uit een geleed adverbium en een werkwoord. Zij delen sommige eigenschappen met samen koppelingen en andere met verbale woordgroepen. Vergelijk de volgende voorbeelden:

aan + infinitief-constructies:

<i>wij waren aan het inlopen</i>	<i>we waren in aan het lopen</i>
<i>*wij waren aan het Pasen vieren</i>	<i>wij waren Pasen aan het vieren</i>
<i>?wij waren aan het achteruitlopen</i>	<i>wij waren achteruit aan het lopen</i>

scheidbaarheid van verbale eindgroep:

<i>omdat Jan wil inlopen</i>	<i>omdat Jan in wil lopen</i>
<i>*omdat Jan wil brood halen</i>	<i>omdat Jan brood wil halen</i>
<i>*omdat Jan wil achteruitlopen</i>	<i>omdat Jan achteruit wil lopen</i>

onderbreking verbale groep:

<i>Jan zal zijn schoenen moeten inlopen</i>	<i>Jan zal zijn schoenen in moeten lopen</i>
<i>*Jan zal moeten benzine halen</i>	<i>Jan zal benzine moeten halen</i>
<i>?Jan zal dat moeten bijeenbrengen</i>	<i>Jan zal dat bijeen moeten brengen</i>

vooropplaatsing:

<i>Jan moet zijn schoenen inlopen</i>	<i>*in moet Jan zijn schoenen lopen</i>
<i>Jan kan dat boek niet mooi vinden</i>	<i>mooi kan Jan dat boek niet vinden</i>
<i>Jan kan bijna niet vooruitkomen</i>	<i>vooruit kan Jan bijna niet komen</i>

Bovenstaande constructies illustreren dat niet zonder meer is vast te stellen of gelede adverbia en werkwoorden een samen koppeling of een woordgroep vormen. Een bijkomend probleem is dat er binnen het Nederlandse taalgebied aanzienlijke dialectverschillen bestaan. Zo zijn de in Nederland als onwelgevoemd of twijfelachtig aangemerkte constructies acceptabel voor de Nederlandssprekenden in Vlaanderen. We hebben ondanks de onduidelijke syntactische en morfologische status van adverbium-plus-werkwoordconstructies besloten om in deze gevallen toch van samen koppelingen te spreken. Doorslaggevend is geweest dat zij, althans een aantal, als basis kunnen dienen voor verdere woordvorming (*achternaloper*, *vooropplaatsing*, *bijeenkomst*, *achteruitloopwedstrijd*).

We bespreken achtereenvolgens samen koppelingen met een ongeleed adverbium (sectie 6.3.2.) en samen koppelingen met een geleed adverbium (sectie 6.3.3.) als linkerlid. De adverbia *mis* en *weer* bespreken we in sectie 7., aangezien ze ook als prefix gebruikt kunnen worden (*mishándelen*, *weerhóuden*).

6.3.2. De adverbia *HEEN*, *NEER*, *SAMEN*, *TERECHT*, *TERUG*, *THUIS*, *VOORT* en *WEG*

6.3.2.1. Het adverbium *heen* [he:n]¹¹⁷

Samen koppeling met behulp van het adverbium *heen* is improductief. *Heen* voegt een lokaal betekenis-

¹¹⁷ Zie De Vries (1975:83) en Geerts et al. (1984:497).

aspect van richting toe dat omschreven kan worden als 'verwijdering van' (*heengaan, heenleiden, heenlopen, heenzenden*).

Het partikel *heen* hecht zich vrijwel uitsluitend aan ongelede Germaanse werkwoorden. In een enkel geval hecht *heen* zich ook aan een gesuffigeerd niet-Germaans werkwoord (*galopperen*) of aan een werkwoord dat in een conversierelatie staat tot een substantief of adjectief (*zeilen, snellen*). Voorbeelden zijn:

heengaan, heenleiden, heenlopen, heentrekken, heenvoeren, heenzenden, heensnellen, heenspoeden, heenzeilen, heengalopperen, heenmarcheren

De transitiviteit van *heen*-samenkoppelingen komt vrijwel altijd overeen met die van hun correlaat. Kortom, beide zijn transitief (*heenzenden*), ergatief (*heengaan*) of onergatief (*heenlopen*). We tekenen hierbij overigens aan dat de intransitieve samenkoppelingen in het perfectum vervoegd worden met het hulpwerkwoord *zijn*, ongeacht of zij ergatief of onergatief zijn. In dit opzicht vertonen zij enige gelijkens met constructies als *naar Amsterdam lopen* en *de berg aftopen* (zie de secties 1.4.1. en 6.2.1.). Tot slot wijzen we nog op de samenkoppeling *heenspoeden* die noodzakelijk wederkerend is.

6.3.2.2. Het adverbium *neer* [ne:r]¹¹⁸

Met behulp van het adverbium *neer* worden produktief samenkoppelingen gevormd. Aanhechting van dit morfeem vindt voornamelijk plaats aan werkwoorden die een beweging uitdrukken en *neer* drukt uit dat de handeling in neerwaartse richting plaatsvindt (*neerhurken, neerleggen, neerslaan, neervallen*). Het is echter niet absoluut noodzakelijk dat het correlaat een beweging uitdrukt, zoals valt af te leiden uit samenkoppelingen als *neerschrijven, neersteken, neertellen* en *neerzien*. Naast *neer* treffen we in formeel taalgebruik de allomorf *neder* aan. Deze variant laten we hier verder buiten beschouwing.

Dit adverbium hecht zich veelal aan ongelede Germaanse werkwoorden (*buigen, vallen*). Daarnaast wordt *neer* incidenteel aangehecht aan gesuffigeerde Germaanse en niet-Germaanse werkwoorden (*kladderen, bombarderen*) en werkwoorden als *kegelen* en *sabelen*, die mogelijk in een conversierelatie staan tot de substantieven *kegel* en *sabel*. Voorbeelden zijn:

neerbuigen, neergooien, neerkomen, neerlaten, neermaaien, neerslaan, neersteken, neertrekken, neervallen, neerwerpen, neerzinken, neerkegelen, neersabelen, neerkladderen, neerkrabbelen, neerbombarderen

Samenkoppeling met behulp van *neer* heeft vrijwel geen invloed op de transitiviteit. Transitieve samenkoppelingen hebben een transitief correlaat (*neerlaten, neerplakken, neerslaan*) en intransitieve samenkoppelingen hebben een intransitief correlaat, zoals geïllustreerd wordt door de werkwoorden *neerkomen* en *neervallen* (ergatief) en *neerkijken* en *neerknielen* (onergatief).

6.3.2.3. Het adverbium *samen* [sa:mð], /sa:mðn/¹¹⁹

Samenkoppelingen met als linkerlid het adverbium *samen* hebben een gemeenschappelijk lokaal betekenisaspect dat geparafraseerd kan worden als 'het bijeenbrengen of het bijeen zijn' (*samenbrengen*,

¹¹⁸ Zie De Vries (1975:82-83) en Geerts et al. (1984:500-501).

¹¹⁹ Zie De Vries (1975:83-84) en Geerts et al. (1984:505).

samengaan, samenhouden, samenvatten, samenwonen).

De werkwoorden waaraan *samen* zich hecht vallen uiteen in twee subklassen, namelijk ongelede Germaanse werkwoorden (*binden, vallen*) en werkwoorden die mogelijk via conversie zijn afgeleid van substantieven (*huizen, snoeren*). Voorbeelden zijn:

samenbinden, samenvallen, samenblijven, samenhouden, samengaan, samenknijpen, samenlopen, samenroepen, samenvoegen, samenwonen, samenballen, samenhuizen, samensnoeren, samenketenen, samenknopen, samenschakelen

De aanhechting van het adverbium *samen* heeft als regel geen invloed op de transitiviteit, d.w.z. samenkoppeling en correlaat zijn beide transitief (*samenbrengen, samensmelten*), ergatief (*samengaan, samenvallen*) of onergatief (*samenleven, samenwonen*).

6.3.2.4. Het adverbium *terecht* [tɔ̃tɛχt] ¹²⁰

Het adverbium *terecht* treffen we aan in een beperkte klasse samenkoppelingen. Deze samenkoppelingen bezitten een gemeenschappelijk betekenisaspect dat geparafraseerd kan worden als 'op de juiste plaats' (*terechtbrengen, terechthelpen, terechtkomen*). Met uitzondering van *terechtkomen* zijn deze voorbeelden sterk verouderd. De betekenis van de samenkoppelingen *terechtstellen* en *terechtstaan* kan niet op bovenstaande wijze omschreven worden en het is onduidelijk of hier sprake is van hetzelfde adverbium.

In alle aangetroffen vormen is het correlaat een ongeleed Germaans werkwoord. Daarnaast kan geobserveerd worden dat samenkoppeling en correlaat overeenstemmen in transitiviteit.

6.3.2.5. Het adverbium *terug* [tɔ̃tɹλχ] ¹²¹

Samenkoppeling met het adverbium *terug* is productief als een lokaal betekenisaspect van richting wordt toegevoegd. Dit aspect kan omschreven worden als 'in de richting van het uitgangspunt' (*terugdringen, teruggeven, terugkomen, terugstorten, terugzenden*). In een klein aantal werkwoorden voegt *terug* het iteratieve betekenisaspect 'opnieuw' toe (*terugbellen, terugvinden*).

Terug hecht zich aan werkwoorden die op allerlei manieren afgeleid kunnen zijn. Samenkoppeling op basis van ongelede Germaanse werkwoorden is echter het meest gebruikelijk. Voorbeelden zijn:

terugbrengen, teruggaan, terugkomen, terugkaatsen, terugleiden, terugnemen, terugvorderen, terugzenden, terugboeken, terugseinen, terugvuren, terugbetalen, terugbezorgen, terugontvangen, terugverdienen, terugverwijzen, terugkrabbelen, terugmarcheren, terugtelefoneren

Een *terug*-samenkoppeling en haar correlaat komen als regel overeen in transitiviteit. Samenkoppeling en correlaat zijn beide transitief (*terugbrengen, terugbetalen*), ergatief (*teruggaan, terugkomen*) of onergatief (*terugdenken, terugvuren*). Transitivering komt incidenteel echter wel voor, zoals valt op te maken uit het ergatieve werkwoord *teruglopen* (de omzet). Bovendien kan geconstateerd worden dat onergatieve bewegingswerkwoorden als *terugrennen* en *terugrijden* in het perfectum het hulpwerkwoord

¹²⁰ Zie De Vries (1975:82) en Geerts et al. (1984:506).

¹²¹ Zie De Vries (1975:83) en Geerts et al. (1984:506).

zijn selecteren. In sectie 1.4.1. is opgemerkt dat zich een zelfde verandering voordoet bij werkwoorden als *rennen* en *rijden* als zij voorkomen in constructies als *naar Amsterdam rennen/rijden*.

6.3.2.6. Het adverbium *thuis* [tʰi:is] ¹²²

Het adverbium *thuis* treffen we incidenteel aan in samenstellingen. In deze complexe werkwoorden draagt het een lokaal betekenisaspect bij aan de betekenis van het geheel (*thuisbezorgen*, *thuisblijven*, *thuiskomen*, *thuisvaren*, *thuiswerken*).

Dit adverbium hecht zich voornamelijk aan ongelede Germaanse werkwoorden, maar incidenteel kan het ook gehecht worden aan een geprefigeerd Germaans werkwoord (*bezorgen*) of een werkwoord dat in een conversierelatie staat tot een substantief. Vergelijk:

thuisbrengen, *thuishouden*, *thuiskomen*, *thuiskrijgen*, *thuislaten*, *thuis spellen*, *thuiswonen*, *thuiswerken*, *thuiszeilen*, *thuisbezorgen*, *thuisontvangen*

Transitieve samenstellingen zijn gerelateerd aan transitieve werkwoorden (*thuisbrengen*, *thuisbezorgen*) en intransitieve samenstellingen aan intransitieve werkwoorden (*thuisblijven*, *thuiskomen* (erg.), *thuiswerken*, *thuiszitten* (onerg.)).

6.3.2.7. Het adverbium *voort* [vo:rt] ¹²³

Samenstelling met behulp van het adverbium *voort* is productief. Het adverbium voegt een duratief betekenisaspect toe en de betekenis van de samenstelling kan omschreven worden als 'de werking van het correlaat duurt voort'. Voorbeelden die dit illustreren zijn onder andere *voortbewegen*, *voortduren*, *voortgaan*, *voortmaken*, *voorttrekken* en *voortwoekeren*.

Voort hecht zich aan ongelede Germaanse werkwoorden en soms ook aan afgeleide werkwoorden, zoals het volgende overzicht duidelijk maakt:

voortbrengen, *voortduwen*, *voorthelpen*, *voortkabbelen*, *voortkomen*, *voortmaken*, *voorttobben*, *voortwoekeren*, *voortademen*, *voortbloeden*, *voortnummeren*, *voortsnelen*, *voortwitten*, *voortbewegen*, *voortbestaan*, *voortvertellen*, *voorthuppelen*, *voortgalopperen*, *voortregeren*

De stam van de ongelede werkwoorden is als regel monosyllabisch of bisyllabisch met een schwa in de laatste lettergreep. De stam van het werkwoord *borduren*, die we aantreffen in *voortborduren*, wijkt in dit opzicht af, aangezien deze stam twee volle vocalen bevat.

Voort-samenstellingen komen in transitiviteit vrijwel altijd overeen met hun minder gelede tegenhangers. Transitieve samenstellingen zijn gevormd op basis van transitieve werkwoorden (*voortbrengen*, *voortgeven*, *voortzeggen*) en intransitieve samenstellingen op basis van intransitieve werkwoorden (*voortgaan*, *voortkomen* (erg.), *voortleven*, *voortsukkelen* (onerg.)).

Soms is er echter een verschil. *Voortmaken* is onergatief, terwijl *maken* transitief is. Kortom, dit lijkt een van de schaarse voorbeelden van detransivering. We voegen hier aan toe dat de betekenisrelatie tussen *voortmaken* en *maken* eveneens onverwachte idiosyncratische eigenschappen

¹²² Zie De Vries (1975:84) en Geerts et al. (1984:506).

¹²³ Zie De Vries (1975:83) en Geerts et al. (1984:508).

vertoont. De samenkoppeling *voortschrijven* is mogelijk eveneens een voorbeeld van detransivering. Dit werkwoord is onergatief, terwijl *schrijven* pseudo-transitief is.

6.3.2.8. Het adverbium *weg* [wɛχ]¹²⁴

Met behulp van het adverbium *weg* worden productief samenkoppelingen gevormd. Het adverbium draagt een lokaal betekenisaspect van richting bij aan de betekenis van het complexe werkwoord en dit aspect kan omschreven worden als 'verwijdering, verdwijning' (*wegbrengen, weglopen, wegnemen, wegpromoveren, wegwerpen*).

De werkwoorden die als basis dienen voor samenkoppeling met behulp van *weg* mogen op allerlei manieren afgeleid zijn, waaraan we wel toevoegen dat samenkoppeling aan ongelede Germaanse werkwoorden het meest gebruikelijk is. Voorbeelden zijn:

wegbijten, wegboenen, wegfrommelen, weggaan, wegleiden, wegnemen, wegsnijten, wegtoveren, wegvallen, wegzenden, wegcijferen, wegroesten, wegrotten, wegsnellen, wegwerken, wegzuiveren, wegbezuinigen, weggeleiden, wegbrokkelen, weghuppelen, wegpromoveren, wegedeneren, wegsaneren

De samenkoppeling *wegbonjournen* verdient nog speciale vermelding. Naast deze samenkoppeling treffen we een verwant werkwoord *bonjournen* en een niet-Germaans tussenwerpsel *bonjour* aan.

Ten aanzien van de transitiviteit van *weg*-samenkoppelingen kan geconstateerd worden dat zij transitief zijn als de verbale basis transitief is (*wegbrengen, weggopen*), ergatief als de basis ergatief is (*weggaan, wegvallen*) en onergatief als de basis onergatief is (*weglopen, wegfietsen*). Ten aanzien van werkwoorden als *weglopen* dient wel opgemerkt te worden dat zij in de voltooid tijd vervoegd worden met *zijn* (zie de secties 1.4.1. en 6.2.1.). In een klein aantal gevallen gaat aanhechting van *weg* aan onergatieve werkwoorden gepaard met transitivering (*wegkijken, weglachen*). Voorbeelden zijn:

- a: *wegbrengen, weggopen, wegdoen, weggeven, wegwerpen, wegbreken, wegmaken, wegpikken, wegzenden*
- b: *weggaan, wegvallen, wegblijven, weggkomen, wegslinken*
- c: *weglopen, wegduiken, wegfietsen, weghollen, wegspringen, wegvliegen*
- d: *wegkijken, weglachen, wegcijferen, wegwerken*

6.3.3. Gelede adverbia als linkerlid van een samenkoppeling¹²⁵

De adverbia die centraal staan in deze sectie, zijn morfologisch complex. Het linkerlid behoort tot de klasse van preposities (*achter, bij, voor*) en het rechterlid is ofwel een prepositie (*aan, na, over*), ofwel een postpositie (*af*), ofwel één van de morfemen *een, hoog* of *laag*. Bij deze complexe adverbia valt het hoofddaccent op het rechterlid.¹²⁶ Voorbeelden zijn:

achteráan, achterná, bijéén, omhóog, onderúit, opéén, uitéén, vooráf, vooróver

¹²⁴ Zie De Vries (1975:83) en Geerts et al. (1984:508-509).

¹²⁵ Zie De Vries (1975:84-88) en Geerts et al. (1984:509-513).

¹²⁶ Zie Langeweg (1988) en Visch (1990).

Afgaande op de betekenis van de samen koppelingen met een geleed adverbium als linkerlid kunnen twee hoofdgroepen onderscheiden worden. In de eerste groep voegt het adverbium een lokaal betekenisaspect van richting toe (*achteruitlopen, achternarennen, achteromkomen, achteropfietsen, omhoogklimmen, omlaaggooien, vooruitlopen*). In het geval van *vooruit* is er een aanvullend temporeel betekenisaspect (*vooruitdenken, vooruitzien*). Deze adverbia behandelen we in sectie 6.3.3.1. De tweede groep wordt gevormd door samen koppelingen waarbij het adverbium een toestaandaanduidend betekenisaspect toevoegt (*achteroverliggen, bijeenvoegen, dooreenmengen, ineenslaan, onderuitzakken, uiteenvallen, vooroverzitten*). Deze adverbia komen in sectie 6.3.3.2. aan de orde.

6.3.3.1. Richtingaanduidende complexe adverbia

6.3.3.1.1. Het adverbium *achteraan* [ɑχtəra:n]

Samen koppeling met behulp van *achteraan* is productief als het correlaat een bewegingswerkwoord is. *Achteraan* voegt een lokaal betekenisaspect van richting toe aan de betekenis van het correlaat. Dit betekenisaspect is te parafaseren als 'aan de achterzijde' (*achteraankomen, achteraanlopen, achteraanrennen*).

Achteraan hecht zich vrijwel uitsluitend aan ongelede Germaanse werkwoorden of werkwoorden als *fietsen* die mogelijk in een conversierelatie tot substantieven staan. Incidenteel kunnen ook gesuffigeerde niet-Germaanse en Germaanse werkwoorden als correlaat dienen. We illustreren de verschillende mogelijkheden aan de hand van een klein aantal voorbeelden:

achteraanblijven, achteraankomen, achteraanlopen, achteraan zitten, achteraanfietsen, achteraanplaatsen, achteraanhuppelen, achteraan galopperen, achteraan marcheren

De transitiviteit van de op deze wijze gevormde samen koppelingen is gelijk aan die van het correlaat, d.w.z. beide zijn transitief (*achteraanplaatsen, achteraan zetten*), ergatief (*achteraanblijven, achteraan komen*) of onergatief (*achteraanlopen, achteraan marcheren*).

6.3.3.1.2. Het adverbium *achteraf* [ɑχtəɾɑf]

Het adverbium *achteraf* wordt gebruikt om samen koppelingen te vormen. Dit procédé is niet productief. Het lokale betekenisaspect dat dit adverbium toevoegt aan de betekenis van het complexe werkwoord, kan geparafraseerd worden als 'naar een afgelegen plaats' (*achteraf liggen, achteraf staan*).

Dit adverbium hecht zich vrijwel uitsluitend aan ongelede Germaanse werkwoorden en Germaanse werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie staan tot substantieven.

Ten aanzien van de transitiviteit van de samen koppelingen en hun minder gelede tegenhangers kan geconstateerd worden dat beide transitief (*achteraf brengen, achteraf plaatsen*) of onergatief (*achteraf liggen, achteraf staan*) zijn.

6.3.3.1.3. Het adverbium *achterna* [ɑχtəɾna:]

Met behulp van het adverbium *achterna* worden productief samen koppelingen gevormd. De betekenis van deze samen koppelingen sluit nauw aan bij die van de eerder besproken *na*-samen koppelingen in sectie 6.2.2.4. De *achterna*-samen koppelingen bezitten een lokaal betekenisaspect van richting dat omschreven kan worden als 'iemand (iets) na-V-en'. Deze parafrase impliceert dat de handeling uitgedrukt door het werkwoord gericht is op een object. Dit geldt eveneens voor samen koppelingen

met een intransitief correlaat. De werkwoorden die als basis kunnen fungeren, drukken in vrijwel alle gevallen een beweging uit (*achternadraven, achternalopen, achternarijden*). Als het basiswerkwoord geen beweging uitdrukt, dan bezit het het betekenisaspect 'zien of roepen' (*achternabrullen, achternakijken, achternaroepen*).

De vorming van *achterna*-samenkoppelingen wordt nadelig beïnvloed door de semantisch verwante vormen met *na*.

Samenkoppeling met behulp van *achterna* is voornamelijk beperkt tot ongelede Germaanse werkwoorden (*gaan, lopen*) en werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie staan tot substantieven:

achternadraven, achternagaan, achternahollen, achternakruipen, achternalopen, achternarijden, achternaroepen, achternavliegen, achternazenden, achternazwemmen, achternafietsen, achternao-gen, achternareizen, achternazeilen

Zoals gezegd is de handeling gericht op een object. De samenkoppelingen zijn dan ook als regel transitief, ongeacht de transitiviteit van het basiswerkwoord. We illustreren deze transitivering aan de hand van het voorbeeld *achternalopen*:

<i>omdat Jan op straat loopt</i>	<i>*omdat Jan de politie op straat loopt</i>
<i>*omdat Jan op straat achternaloopt</i>	<i>omdat Jan de politie op straat achternaloopt</i>

Samenkoppelingen als *achternalopen* kunnen in het perfectum zowel met het hulpwerkwoord *hebben* als *zijn* worden vervoegd (zie de secties 1.4.1. en 2.6.2. voor een hiermee vergelijkbare variatie in de keuze van het hulpwerkwoord van de voltooid tijd). Als de correlerende werkwoorden echter transitief zijn (bijv. *roepen, zenden*), dan kunnen de samenkoppelingen in het perfectum uitsluitend met *hebben* vervoegd worden (*achternaroepen, achternazenden*).

6.3.3.1.4. Het adverbium *achterom* [ɑχtərOm]

Het adverbium *achterom* hecht zich voornamelijk en produktief aan ongelede Germaanse werkwoorden. Het adverbium voegt een lokaal betekenisaspect van richting toe dat omschreven kan worden als 'via of naar de achterkant' (*achteromkijken, achteromlopen, achteromrijden, achteromzien*).

Naast ongelede werkwoorden kunnen ook Germaanse werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie staan tot substantieven, als basis dienen. De volgende voorbeelden illustreren beide mogelijkheden:

achteromkijken, achteromkomen, achteromlopen, achteromrijden, achteromzien, achteromblikken, achteromfietsen, achteromsturen

De transitiviteit van een *achterom*-samenkoppeling is vrijwel altijd gelijk aan die van het basiswerkwoord, d.w.z. beide zijn transitief (*achterombrengen, achteromsturen*) of onergatief (*achteromkijken, achteromzien*).

6.3.3.1.5. Het adverbium *achterop* [αχτῶp]

Samenkoppeling met behulp van *achterop* is niet productief. Dit procédé is beperkt tot onergatieve en ergatieve werkwoorden die een beweging uitdrukken. De betekenis van *achterop*-samenkoppelingen kan omschreven worden als 'iemand die voorgaat, inhalen en vervolgens vergezellen' (*achteropfietsen, achteroplopen, achteropreizen*).

Achterop hecht zich vrijwel uitsluitend aan ongelede Germaanse werkwoorden, hoewel werkwoorden als *fietsen* en *plaatsen*, die wellicht denominaal zijn, eveneens samen koppeling met behulp van *achterop* toestaan:

achteropkomen, achteroplopen, achteroprijden, achteropzwemmen, achteropfietsen, achteropplaatsen, achteropreizen

De samen koppelingen zijn evenals het basiswerkwoord onergatief (*achteroplopen*) of ergatief (*achteropkomen*). Toch is er een belangrijk syntactisch verschil tussen beide. De *achterop*-werkwoorden kunnen namelijk vergezeld worden door een belanghebbend voorwerp, zie het volgende contrast:

<i>omdat Jan op straat loopt</i>	<i>*omdat Jan zijn geliefde op straat loopt</i>
<i>*omdat Jan achteroploopt</i>	<i>omdat Jan zijn geliefde achteroploopt</i>

6.3.3.1.6. Het adverbium *achteruit* [αχτῶrΛüt]

Samenkoppelingen waarvan *achteruit* deel uitmaakt, bezitten een lokaal betekenisaspect van achterwaartse richting (*achteruitduwen, achteruitlopen, achteruitrijden*). De minder gelede verbale tegenhangers drukken als regel een beweging uit, hoewel incidenteel ook niet-bewegingswerkwoorden als correlaat kunnen fungeren (bijv. *achteruitboeren*). Samen koppeling met behulp van *achteruit* is productief.

Het adverbium hecht zich voornamelijk aan ongelede Germaanse werkwoorden. Incidenteel kan *achteruit* gehecht worden aan gesuffigeerde Germaanse en niet-Germaanse werkwoorden en werkwoorden als *boeren* die mogelijk in een conversierelatie tot substantieven staan. Voorbeelden zijn:

achteruitdeinzen, achteruitdringen, achteruitkijken, achteruitkruipen, achteruitlopen achteruitslaan, achteruitsteken, achteruitwijken, achteruitboeren, achteruitwerken, achteruitkrabbelen, achteruitmarcheren

De transitiviteit van samen koppeling en basiswerkwoord is normaliter gelijk. Transitief zijn werkwoorden als *achteruitbrengen, achteruinnemen* en *achteruitzetten*, ergatief zijn *achteruitgaan* en *achteruitwijken* en onergatief zijn *achteruitkijken* en *achteruitmarcheren*.

6.3.3.1.7. De adverbia *omhoog* en *omlaag* [Omho:χ], [Omla:χ]

Met behulp van de adverbia *omhoog* en *omlaag* worden productief samen koppelingen gevormd. Deze adverbia dragen een lokaal betekenisaspect van resp. bovenwaartse of neerwaartse richting bij aan de betekenis van het complexe werkwoord. De minder gelede werkwoorden drukken veelal een beweging uit (*omhoog/omlaagbrengen, omhoog/omlaagduwen, omhoog/omlaagwerpen*). Werkwoorden die een beweging uitdrukken die tegengesteld is aan die van het adverbium, kunnen niet als correlaat dienen (**omhoogstorten, *omhoogzakken, *omlaagheffen, *omlaagstijgen*), tenzij de samen koppeling metaforisch gebruikt wordt (*omhoogvallen*). Werkwoorden die geen beweging uitdrukken, kunnen incidenteel

eveneens als correlaat dienen. Deze werkwoorden bezitten het betekenisaspect 'zien' of 'roepen' (*omhoog/omlaagkijken, omhoog/omlaagschreeuwen*).

De werkwoorden die als basis kunnen fungeren, zijn als regel ongeleed of zij staan mogelijkwijs in een conversierelatie tot substantieven. In een klein aantal gevallen kunnen gesuffigeerde Germaanse of niet-Germaanse werkwoorden als correlaat dienen. Voorbeelden met het adverbium *omhoog* zijn:

omhoogbrengen, omhoogduwen, omhoogkijken, omhooglopen, omhoogrichten, omhoogroepen, omhoogslaan, omhoogtrekken, omhoogvliegen, omhoogschreeuwen, omhoogwerken, omhoogkanten, omhoogkrabbelen, omhoogmarcheren

en voorbeelden met *omlaag* zijn:

omlaaghalen, omlaaghouden, omlaagkijken, omlaaglopen, omlaagslaan, omlaagtrekken, omlaagturen, omlaagvallen, omlaagzien, omlaagfietsen, omlaagseinen, omlaagzeilen, omlaagduikelen, omlaaghuppelen, omlaagmarcheren

De transitiviteit van bovenstaande samen koppelingen verschilt niet van die van het basiswerkwoord, d.w.z. beide zijn transitief (*omhoog/omlaagbrengen, omhoog/omlaaghalen*), of ergatief (*omhoog/omlaagaan, omhoog/omlaaggroeien*), of onergatief (*omhoog/omlaaglopen, omhoog/omlaagrennen*).

6.3.3.1.8. Het adverbium *vooraan* [vo:ra:n]

Het adverbium *vooraan* kan samen met ongelede Germaanse werkwoorden een samen koppeling vormen. Het draagt een lokaal betekenisaspect bij aan de betekenis van het complexe werkwoord dat omschreven kan worden als 'op de voorste plaats'. De verbale correlaten drukken veelal een beweging uit (*vooraanlopen, vooraanplaatsen, vooraanrijden*).

Zoals gezegd hecht het adverbium zich aan ongelede Germaanse werkwoorden. We voegen hieraan toe dat ook werkwoorden als *fietsen* en *plaatsen*, die mogelijk in een conversierelatie tot substantieven staan, als basis kunnen dienen:

vooraandraven, vooraanhollen, vooraankomen, vooraanlopen, vooraanrijden, vooraanslenteren, vooraanstaan, vooraanzitten, vooraanfietsen, vooraanplaatsen, vooraanschakelen

Samen koppeling en basiswerkwoord komen qua transitiviteit overeen, d.w.z. beide zijn transitief (*vooraanplaatsen*), ergatief (*vooraankomen*) of onergatief (*vooraanfietsen, vooraanlopen*).

6.3.3.1.9. Het adverbium *vooraf* [vo:rɑ:f]

Samen koppeling met behulp van het adverbium *vooraf* is improductief. *Vooraf* voegt een lokaal of een temporeel betekenisaspect toe.

Op basis van het ongelede Germaanse werkwoord *gaan* is de ergatieve samen koppeling *voorafgaan* gevormd. Daarnaast treffen we een tweetal samen koppelingen aan die gevormd zijn op basis van geprefigeerde werkwoorden, t.w. transitieve werkwoorden *voorafbetalen* en *voorafverzekeren*.

6.3.3.1.10. Het adverbium *voorin* [vo:rin]

Het adverbium *voorin* treffen we slechts aan in een beperkt aantal samenkoppelingen. *Voorin* draagt in deze gevallen een lokaal betekenisaspect bij aan de betekenis van het complexe werkwoord.

Dit adverbium hecht zich vrijwel uitsluitend aan ongelede Germaanse werkwoorden. Daarnaast kan het ook gehecht worden aan werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie staan tot substantieven. Voorbeelden zijn:

voorinhangen, voorinkomen, voorinzitten, voorinplaatsen, voorinstromen

Samenkoppeling en verbaal correlaat komen overeen in transitiviteit. Beide zijn transitief (*voorinplaatsen*) of intransitief (*voorinkomen* (erg.), *voorinzitten* (onerg.)).

6.3.3.1.11. Het adverbium *voorop* [vo:rOp]

Samenkoppeling met behulp van *voorop* vindt productief plaats aan ongelede Germaanse werkwoorden. Dergelijke samenkoppelingen bezitten veelal een lokaal betekenisaspect: *vooropbinden, vooropgaan, vooroprijden* en *vooropvliegen*.

Naast ongelede Germaanse werkwoorden kunnen soms ook werkwoorden als *knopen*, die mogelijk in een conversierelatie staan tot substantieven, en gesuffigeerde Germaanse en niet-Germaanse werkwoorden als basis dienen. Voorbeelden zijn:

vooropbinden, vooropgaan, voorophouden, vooropkuieren, vooroplopen, vooroprijden, vooropschrijven, vooropvliegen, vooropfietsen, vooropknopen, vooropplaatsen, vooropzeilen, voorophuppelen, vooropmarcheren, vooropsolderen

Een samen koppeling en zijn correlaat komen als regel overeen in transitiviteit: beide zijn transitief (*vooropbinden, vooropsolderen*), ergatief (*vooropgaan*) of onergatief (*voorophuppelen*).

6.3.3.1.12. Het adverbium *vooruit* [vo:rΛüt]

Het adverbium *vooruit* treffen we aan in een groot aantal samenkoppelingen. *Vooruit* draagt als regel een lokaal betekenisaspect van voorwaartse richting bij (*vooruitgaan, vooruitlopen, vooruitzenden*). Daarnaast kan het eveneens een temporeel betekenisaspect toevoegen dat omschreven kan worden als 'van tevoren' (*vooruitbetalen, vooruitdenken, vooruitwerken*).

Vooruit hecht zich als regel aan ongelede Germaanse werkwoorden, maar incidenteel hecht het zich ook aan afgeleide werkwoorden. Vergelijk:

vooruitdenken, vooruitduwen, vooruitgaan, vooruithelpen, vooruitkomen, vooruitrijden, vooruitsteken, vooruitzenden, vooruitzien, vooruitboeren, vooruitfietsen, vooruitwerken, vooruitbestellen, vooruitbetalen, vooruitontwikkelen, vooruitverzekeren, vooruithuppelen, vooruitkrabbelen, vooruitgalopperen

Een *vooruit*-samenkoppeling komt in transitiviteit als regel overeen met het basiswerkwoord: beide zijn transitief (*voruithelpen*), ergatief (*vooruitkomen*) of onergatief (*vooruitdenken*).

6.3.3.2. Toestandaanduidende complexe adverbia

6.3.3.2.1. De adverbia *aaneen*, *bijeen*, *dooreen*, *ineen*, *opeen* en *uiteen*

Samenkoppelingen met de adverbia *aaneen* [a:ne:n], *bijeen* [beije:n], *dooreen* [do:re:n], *ineen* [ine:n], *opeen* [Ope:n] en *uiteen* [üte:n] als linkerlid behoren vrijwel alle tot meer formeel taalgebruik. Deze adverbia zijn semantisch nauw verwant aan constructies bestaande uit een prepositie, *elkaar* en een werkwoord, d.w.z. *ineenslaan* is nauw verwant aan *in elkaar slaan*. *Aaneen*, *bijeen*, *dooreen*, *ineen* en *opeen* geven verschillende graden van nabijheid aan, terwijl *uiteen* een verwijdering aangeeft.

Deze complexe adverbia hechten zich vrijwel uitsluitend aan ongelede Germaanse werkwoorden. Daarnaast hechten deze adverbia zich ook aan werkwoorden die in een conversierelatie tot een substantief staan. Voorbeelden zijn:

- a: *aaneenbinden*, *aaneenrijgen*, *aaneenschrijven*, *aaneensluiten*, *aaneengrenzen*, *aaneenketenen*, *aaneenkoeken*, *aaneenschakelen*
- b: *bijeenbrengen*, *bijeenhouden*, *bijeenkomen*, *bijentrekken*, *bijenzetten*, *bijenharken*, *bijenspelden*
- c: *dooreenknedden*, *dooreenschudden*, *dooreensmijten*, *dooreenwerken*
- d: *ineenbuigen*, *ineenflansen*, *ineenkrimpen*, *ineenschuiven*, *ineenslaan*, *ineenklemmen*, *ineenschroeven*
- e: *opeenjagen*, *opeenliggen*, *opeennaaien*, *opeensmijten*, *opeenvallen*, *opeenbouten*, *opeenschroeven*, *opeenstapelen*
- f: *uiteenbuigen*, *uiteendrijven*, *uiteengaan*, *uiteenhouden*, *uiteennemen*, *uiteenplaatsen*

Incidenteel kan een geprefigeerd of gesuffigeerd werkwoord als basis dienen, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

aaneensolderen, *bijeenbehoren*, *bijeenverzamelen*, *bijensprokkelen*

Samenkoppeling en basiswerkwoord zijn ofwel transitief (*uiteenbuigen*), ergatief (*bijeenkomen*) of onergatief (*opeenliggen*).

6.3.3.2.2. De adverbia *achterover* en *voorover* [ɑχtəro:vðr], [vo:ro:vðr]

De adverbia *achterover* en *voorover* kunnen in een aantal gevallen samen met een ongeleed Germaans werkwoord een samenkoppeling vormen. Zij dragen resp. het lokale betekenisaspect 'naar achteren' en 'naar voren' bij aan de betekenis van de samenkoppeling (*achteroverhellen*, *achterovervallen*, *vooroverhellen*, *voorovervallen*).

Zoals gezegd vindt samenkoppeling voornamelijk plaats aan ongelede Germaanse werkwoorden. Incidenteel kunnen afgeleide Germaanse werkwoorden en werkwoorden die in een conversierelatie staan tot nomina, als basis fungeren:

- a: *achteroverbuigen*, *achteroverleunen*, *achteroverliggen*, *achteroverslaan*, *achterovertuimelen*, *achterovervallen*, *achteroverkammen*, *achteroverduikelen*
- b: *vooroverbukken*, *vooroverduiken*, *vooroverlopen*, *vooroverstaan*, *voorovervallen*, *vooroverzitten*, *vooroverborstelen*, *vooroverkammen*, *vooroverduikelen*

Samenkoppelingen met *achterover* en *voorover* komen qua transitiviteit als regel overeen met hun correlaat. Kortom, beide zijn transitief (*achteroverslaan*), ergatief (*achterovervallen*) of onergatief (*achteroverliggen*).

6.3.3.2.3. Het adverbium *omver* [Omver]

Het adverbium *omver* kan als linkerlid van een samenkoppeling fungeren en het voegt het betekenisaspect 'ondersteboven' toe aan de betekenis van het complexe werkwoord (*omverduwen*, *omverrijden*, *omverschieten*).

Aanhechting van *omver* is vrijwel beperkt tot ongelede Germaanse werkwoorden. Incidenteel kunnen ook afgeleide werkwoorden en werkwoorden die in een conversierelatie tot substantieven staan, als basis dienen. Voorbeelden zijn:

omverblazen, *omverlopen*, *omverpraten*, *omverrijden*, *omvertrekken*, *omverwerpen*, *omverfietsen*,
omverkegelen, *omversmakken*, *omverkantelen*, *omvergaloperen*

Het adverbium *omver* kan invloed hebben op de transitiviteit. Aanhechting van *omver* aan onergatieve werkwoorden als *lopen* en *rennen* resulteert namelijk in de transitieve samenkoppelingen *omverlopen* en *omverrennen* (transitivering).

6.3.3.2.4. Het adverbium *onderuit* [ondərΛüt]

Met behulp van het adverbium *onderuit* worden productief samenkoppelingen gevormd. Het adverbium voegt een neerwaarts gericht betekenisaspect toe dat aangeeft dat 'iets/iemand in de toestand uitgedrukt door het adverbium komt of is' (*onderuittrekken*, *onderuitzitten*).

Deze vorm van samenkoppeling is beperkt tot ongelede Germaanse werkwoorden en werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie staan tot substantieven. Voorbeelden zijn:

onderuitblazen, *onderuitgaan*, *onderuitglijden*, *onderuiteunen*, *onderuitslaan*, *onderuittrekken*,
onderuitzitten, *onderuitfietsen*, *onderuitkegelen*

De transitiviteit van een *onderuit*-samenkoppeling kan in sommige gevallen afwijken van die van het correlaat. Aanhechting van dit adverbium aan onergatieve bewegingswerkwoorden als *fietsen* en *lopen* resulteert in transitieve samenkoppelingen (transitivering).

6.4. ADJECTIEVEN ALS LINKERLID VAN EEN SAMENKOPPELING ¹²⁷

Samenkoppelingen met een adjectief als linkerlid zijn soms moeilijk te onderscheiden van verbale woordgroepen waarin een adjectief als resultatieve bepaling fungeert. We zullen nu kort een aantal verschillen bespreken. Als uitgangspunt nemen we de volgende zin:

omdat hij de auto goed keurt

Deze zin is, bij afwezigheid van additionele informatie, ambigu. *Goed* kan als bepaling van hoedanigheid of wijze fungeren en in dat geval kan het gemodificeerd worden met bijvoorbeeld *zeer* of *erg*, het

¹²⁷ Zie De Vries (1975:89-91) en Geerts et al. (1984:513, 906).

kan vervangen worden door bijvoorbeeld *slecht* of het kan bevestigd worden door middel van *hoe*, zie (a). Daarnaast kunnen *goed* en *keuren* ook een samenstelling vormen met als betekenis 'na keuring voldoet iets aan de gestelde eisen'. In dat geval kan *goed* niet gemodificeerd worden, noch vervangen worden door *slecht* noch bevestigd worden door middel van *hoe*, zie (b).

- a: *omdat hij de auto zeer goed keurt*
 omdat hij de auto slecht keurt
 hoe keurt hij de auto?
- b: **omdat hij de auto zeer [goedkeurt]*
 **omdat hij de auto [slechtkeurt]*
 **hoe, [-, keurt] hij de auto?*

Daarnaast is er een accentverschil tussen de samenstelling *goedkeuren* en de woordgroep *goed keuren*. Als het adjectief sterker beklemtoond wordt dan het werkwoord, dan vormen zij een samenstelling. Als het werkwoord sterker beklemtoond wordt dan het adjectief, dan is er sprake van een woordgroep:

omdat hij de auto goed kéurt
omdat hij de auto góedkeurt

Er is eveneens een verschil in de positie van het hulpwerkwoord *zijn* in passieve zinnen, zoals de volgende voorbeeldzinnen illustreren:

- a: *omdat de auto goed is gekéurd* **omdat de auto is goed gekéurd*
 b: **omdat de auto góed is gekeurd* *omdat de auto is góedgekeurd*

In bijzinnen kan *goed* een verbale eindgroep slechts onderbreken als het deel uitmaakt van de samenstelling *goedkeuren*:

**omdat hij de auto zal goedkéuren* *omdat hij de auto goed zal kéuren*
omdat hij de auto wil góedkeuren *omdat hij de auto góed wil keuren*

Het voorgaande maakt duidelijk dat combinaties bestaande uit een adjectief en een werkwoord een samenstelling kunnen vormen (*goedkeuren*), maar het is eveneens mogelijk dat zij een woordgroep vormen waarbij het adjectief als werkwoordelijke bepaling fungeert (*goed keuren*).

Combinaties bestaande uit een adjectief plus een werkwoord, waarbij het adjectief een eigenschap of een toestand noemt die het resultaat is van de werking uitgedrukt door het werkwoord (*droog leggen, fijn snijden, plat trappen*), vertonen overeenkomsten met woordgroepen en met samenstellingen en het is dan ook veelal niet mogelijk om zonder syntactische context te bepalen of een bepaalde A+V-combinatie een samenstelling is. In het navolgende beperken we ons tot voorbeelden waarbij de A+V-samenstelling een betekenisaspect heeft ontwikkeld dat afwijkt van de gelijkkluidende A+V-woordgroep.

Samenkoppelingen met een adjectivisch linkerlid zijn in het merendeel van de gevallen opgebouwd uit ongelede Germaanse adjectieven en ongelede Germaanse werkwoorden. Voorbeelden zijn:

blootgeven, blootstaan, doodzwijgen, droogleggen, dwarsliggen, fijnmalen, goedkeuren, grootbrengen, hardmaken, klaarkomen, krompraten, losbreken, platleggen, stuklezen, volgieten, vreemdgaan, witwassen, zwartmaken

Daarnaast is er ook een aantal samen koppelingen met afgeleide of formeel afgeleide Germaanse adjectieven als linkerlid. Het betreft hier samen koppeling als:

bekendmaken, bezighouden, gelijklopen, gereedstaan, geringschatten, gevangennemen, tevredenstellen

A+V-samenkoppelingen komen als regel in transitiviteit overeen met hun minder gelede tegenhangers. Dit geldt niet voor alle gevallen, want soms is er sprake van transitivering. De volgende samen koppelingen zijn transitief, terwijl het correlaat onergatief is:

goedpraten, doodzwijgen, lospraten, platlopen, vrijspreken

Tot slot wijzen we op een klein aantal noodzakelijk wederkerende samen koppelingen met een adjectivisch linkerlid, te weten (*zich*) *doodeten, doodlachen, doodschamen* en *goothouden*.

6.5. SUBSTANTIEVEN ALS LINKERLID VAN EEN SAMENKOPPELING ¹²⁸

In sectie 6.1. zijn testjes geformuleerd die het mogelijk maken om samen koppelingen met een substantivisch linkerlid (*feestvieren, plaatsvinden*) te onderscheiden van woordgroepen bestaande uit een substantief en een werkwoord (*Pasen vieren, plaats krijgen*). Hier blijven deze testjes verder onbesproken.

Substantieven kunnen samen met ongelede Germaanse werkwoorden een samen koppeling vormen. Dit type samen koppeling is niet productief. De substantieven die als linkerlid fungeren, zijn als regel ongelede Germaanse substantieven (*adem, feest, school*), maar soms kunnen ook de volgende nominale constructies deel uitmaken van een samen koppeling: al dan niet gelede niet-Germaanse substantieven (*auto, piano, televisie*); derivationeel afgeleide Germaanse substantieven (*geluk, gewicht, tekort*); gelexicaliseerde nominale woordgroepen (*goededag, goedemorgen*). Het volgende overzicht illustreert de verschillende mogelijkheden:

ademhalen, brandstichten, deelnemen, feestvieren, huishouden, kaartlezen, lesgeven, maathouden, paardrijden, plaatsvinden, rechtspreken, schoolblijven, autorijden, collegelopen, koffiezetten, komediespelen, pianospelen, televisiekijken, dienstweigeren, gelukwensen, paardjerijden, standhouden, tekortschieten, goededagzeggen, goedemorgenwensen, goedenachtkussen

¹²⁸ Zie De Vries (1975:91-92) en Geerts et al. (1984:514).

Samengestelde substantieven kunnen geen onderdeel uitmaken van een N+V-samenkoppeling. De enige mogelijke uitzondering is *bakzeilhalen*, hoewel we hierbij aantekenen dat *√bakzeil* geen bestaande samenstelling is.

N+V-samenkoppelingen nemen binnen de klasse van samenkoppelingen een bijzondere plaats in. We hebben geconstateerd dat samenkoppeling ofwel geen invloed heeft op de transitiviteit ofwel gepaard gaat met transitivering. N+V-samenkoppelingen wijken nadrukkelijk van dit patroon af. N+V-samenkoppelingen zijn vrijwel altijd onergatief. Dit geldt voor samenkoppelingen met een onergatief correlaat (*collegelopen*, *televisiekijken*), maar eveneens voor samenkoppeling met een transitief correlaat (*ademhalen*, *huishouden*, *plaatsvinden*). Kortom, N+V-samenkoppeling gaat gepaard met detransitivering. Hieraan kan nog toegevoegd worden dat er vrijwel geen samenkoppelingen zijn met een ergatief werkwoord als correlaat. Een van de weinige potentiële uitzonderingen is *schoolblijven*. De observatie dat N+V-samenkoppelingen onergatief zijn, is niet geheel uitzonderingsloos. Samenkoppelingen als *gelukwensen* en *goedenachtkussen* zijn namelijk transitief.

6.6. WORTELS ALS LINKERLID VAN EEN SAMENKOPPELING ¹²⁹

Rest ons nog te wijzen op een klein aantal samenkoppelingen met als linkerlid een element dat in isolatie niet zelfstandig voorkomt. Afgezien van de samenkoppelingen *gadeslaan* en *waarnemen* betreft het voornamelijk samenkoppelingen met elementen als *teleur*, *teniet*, *tenlaste* en *tentoon* als linkerlid. Deze samenkoppelingen zijn transitief. Voorbeelden zijn:

teleurstellen, *tenietdoen*, *teweegbrengen*, *tewerkstellen*, *tenlasteleggen*, *tentoonstellen*

7. Van partikel tot prefix

7.1. INLEIDING

In deze sectie behandelen we de preposities *aan*, *achter*, *door*, *om*, *onder*, *over* en *voor* en de adverbia *mis* en *weer*. Deze morfemen zijn bijzonder, aangezien met behulp hiervan zowel geprefigeerde werkwoorden als samenkoppelingen gevormd worden. De resulterende afgeleide werkwoorden vertonen eigenschappen die overeenkomen met werkwoorden die gevormd zijn met de categorie-bepalende Germaanse prefixen *be-*, *ge-*, *ont-* en *ver-* (zie sectie 4.). De resulterende samenkoppelingen gedragen zich als de in sectie 6.2. en 6.3.2. behandelde samenkoppelingen met een partikel of een ongeleed adverbium als linkerlid. De specifieke eigenschappen van resp. de geprefigeerde werkwoorden en de samenkoppelingen zijn reeds uitvoerig aan de orde gesteld in de secties 4.1., 6.1. en 6.2.1. en we volstaan hier met een verwijzing naar deze secties.

In sectie 4.3.4. hebben we substantieven als *geloof*, *besluit*, *verblijf* en *ontbijt* besproken. Deze substantieven zijn verwant aan de geprefigeerde werkwoorden *geloven*, *besluiten*, *verblijven* en *ontbijten*. De substantieven hebben onder meer gemeen dat zij het bepaalde lidwoord *het* selecteren. We hebben deze substantieven geanalyseerd als *ge*-substantieven, waarbij we de oorzaak van de afwezigheid van *ge*-gezocht hebben in een beperking op de opeenvolging van ongeaccentueerde prefixen; een beperking die eveneens waarneembaar is in het voltooid of passief deelwoord van geprefigeerde werkwoorden (*geloofd*, *besloten*, *verbleven*, *ontbeten*). In sectie 7.12. zullen we substantieven als *misbruik*, *onderwijs* en

¹²⁹ Zie De Vries (1975:54) en Booij (1990).

overleg bespreken. Deze substantieven zijn verwant aan de geprefigeerde werkwoorden *misbruiken*, *onderwijzen* en *overleggen* en zij hebben met de *geloof*-substantieven gemeen dat zij het lidwoord *het* nemen.

7.2. AAN [a:n]

7.2.1. type *aanrijden*¹³⁰

De vorming van samenstellingen met behulp van het partikel *aan* is productief. Het partikel draagt in de volgende drie subtypes systematisch bij aan de betekenis van de samenstelling. In de eerste groep voegt *aan* een lokaal betekenisaspect van 'nabijheid of oppervlakkig contact' toe (*aanbouwen*, *aanhechten*, *aanleggen*, *aanplakken*, *aanrijden*). Soms is er een aanvullend betekenisaspect van richting aanwezig (*aangooien*, *aankijken*). In deze betekenis is de handeling veelal gericht op een object, ook al geldt dit niet voor het correlaat. In een tweede groep voegt het partikel een, veelal negatief-geladen, duratief betekenisaspect toe (*aanjakkeren*, *aankletsen*, *aanleuteren*, *aanmodderen*, *aanzeuren*). Tot slot is er een kleine groep waarin *aan* een inchoatief betekenisaspect toevoegt (*aanbraden*, *aandrijven*, *aanjagen*, *aansnijden*).

Aan hecht zich voornamelijk aan ongelede Germaanse werkwoorden (*bieden*, *rijden*) of werkwoorden die in een conversierelatie staan tot ongelede Germaanse substantieven of adjectieven. Aan afgeleide Germaanse (*besteden*, *vertrouwen*) of niet-Germaanse werkwoorden (*solderen*) is aanhechting van *aan* slechts incidenteel mogelijk. Voorbeelden zijn:

aanrijden, *aanblijven*, *aankomen*, *aanbieden*, *aanduiden*, *aannemen*, *aangeven*, *aanmelden*, *aantreden*, *aanvaren*, *aanwenden*, *aankleden*, *aankruisen*, *aanrijpen*, *aanscherpen*, *aansnoeren*, *aansporen*, *aanzuiveren*, *aanbesteden*, *aanbevelen*, *aanverdiene*, *aanvertrouwen*, *aangalopperen*, *aansolderen*

Naast een aantal samenstellingen hebben we geen semantisch verwante minder-gelede werkwoorden aangetroffen. Deze samenstellingen zijn denominaal, de-adjectivisch of formeel geleed. Het betreft hier samenstellingen als

aandijken, *aanhuwelijken*, *aanstaarten*, *aandikken*, *aanmoedigen*, *aankondigen*, *aanmatigen*, *aanplempen*, *aanranden*, *aantijgen*

Deze voorbeelden illustreren dat het op *aan* volgende deel zowel ongeleed als geleed kan zijn. De samenstellingen die eindigen op *-ig* hebben, ongeacht het feit of het *aan*-loze correlaat zelfstandig voorkomt, de structuur *aan+N+ig*.

Afgaande op de transitiviteit van *aan*-samenstellingen en hun minder gelede verbale tegenhangers kan een aantal subklassen onderscheiden worden: (a) beide zijn transitief (*aanbieden*, *aankopen*); (b) de samenstelling is transitief, terwijl het correlaat ergatief of onergatief is (*aanvallen*, *aankijken*); (c) samenstelling en correlaat zijn beide intransitief (*aanblijven*, *aangroeien* (erg.), *aanbellen*, *aanlopen* (onerg.)). Voorbeelden zijn:

¹³⁰ Zie De Vries (1975:75-76) en Geerts et al. (1984:491-492).

- a: *aanbieden, aankopen, aangeven, aanmelden, aannemen, aanprijzen, aanraden, aanslaan, aantrekken, aanvoelen, aanwenden, aanbesteden*
- b: *aanvallen, aankijken, aangaan, aangapen, aanvaren*
- c: *aanblijven, aangroeien, aankomen, aanzwellen, aanbelanden, aanbellen, aanlopen, aanknoeien, aanmodderen, aanwaaien*

Afrondend wijzen we nog op een klein aantal noodzakelijk wederkerende *aan*-samenkoppelingen. Het betreft hier werkwoorden als (*zich*) *aanmatigen* en *aanwennen*.

7.2.2. type *aanbǫdden*¹³¹

De vorming van geprefigeerde werkwoorden met behulp van *aan-* is improductief en deze werkwoorden bezitten geen gemeenschappelijk systematisch bepaald betekenisaspect. In het totaal hebben we slechts de volgende vormen aangetroffen:

aanbidden, aanschouwen, aanvaarden

Het prefix *aan-* heeft zich, met uitzondering van *aanvaarden*, gehecht aan ongelede Germaanse werkwoorden. *Aanvaarden* is formeel geled, aangezien *√vaard* niet zelfstandig voorkomt. De *aan*-afleidingen zijn transitief.

7.3. ACHTER [aχtǫr]

7.3.1. type *áchterblijven*¹³²

Samenkoppeling met behulp van het partikel *achter* is niet productief. *Achter* voegt een lokaal en/of temporeel betekenisaspect toe aan de betekenis van het werkwoord (*achterliggen, achterlopen*).

Deze vorm van samen­koppeling is beperkt tot ongelede Germaanse werkwoorden. Bovendien geldt dat samen­koppeling en correlaat overeenkomen in transitiviteit. Voorbeelden zijn:

achterblijven, achterhouden, achterlaten, achterlopen, achterstaan

7.3.2. type *achterhálen*¹³³

Het prefix *achter* treffen we aan in de afgeleide werkwoorden *achterhalen* en *achtervolgen*. Deze werkwoorden zijn, evenals hun ongelede Germaanse verbale tegenhangers, transitief.

7.4. DOOR [do:r]

7.4.1. type *dóorgeven*¹³⁴

Samenkoppeling met behulp van het partikel *door* is productief. Gelet op de betekenis kunnen twee hoofdgroepen onderscheiden worden. In de eerste groep voegt het partikel een lokaal betekenisaspect toe dat omschreven kan worden als 'door (iets) heen' (*doordringen, doorkrassen, doorliggen, doorsteken*).

¹³¹ Zie De Vries (1975:152) en Geerts et al. (1984:492).

¹³² Zie De Vries (1975:62) en Geerts et al. (1984:492).

¹³³ Zie De Vries (1975:152) en Geerts et al. (1984:492).

¹³⁴ Zie De Vries (1975:71-72) en Geerts et al. (1984:495-496).

In de tweede groep draagt het partikel een duratief betekenisaspect bij dat geparafraseerd kan worden als 'voortgaan met' (*doordrinken, doorgaan, doorlezen, doorwerken*). De vorming van dit type samenstellingen is beperkt tot intransitieve werkwoorden die een actie of een handeling uitdrukken. Voor andere of aanvullende betekenisaspecten verwijzen we naar de woordenboeken.

De aanhechting van *door* vindt voornamelijk plaats aan ongelede Germaanse werkwoorden (*geven, lezen*), maar aan afgeleide werkwoorden is aanhechting eveneens mogelijk. Het betreft hier: werkwoorden die in een conversierelatie staan tot substantieven of adjectieven (*winteren, weken*); geprefigeerde Germaanse werkwoorden (*betalen, verwijzen*); gesuffigeerde Germaanse of niet-Germaanse werkwoorden (*huppelen, redeneren*). Vergelijk:

doorgeven, doorlezen, doorbrengen, doormeten, dooreten, doorjakkeren, doorpeuzelen, doorrijden, doortrekken, doorvragen, doorademen, doorbladeren, doorkruisen, doorsnellen, doorwarmen, doorweken, doorzweten, doorbetalen, doorberekenen, doorvertellen, doorverwijzen, doorhuppelen, doormarcheren, doorredeneren

Gelet op hun transitiviteit kunnen *door*-samenstellingen in verschillende subklassen onderverdeeld worden: (a) samenstelling en correlaat zijn beide transitief (*doornemen, doorzenden*); (b) samenstellingen die in tegenstelling tot het basiswoord naast een intransitieve een transitieve lezing toestaan (*doorkijken, doorliggen*); (c) samenstelling en correlaat zijn ergatief (*doorgroeien, doorkomen*) of onergatief (*doorademen, doorslapen*). Voorbeelden zijn:

- a: *doornemen, doorzenden, doorbreken, doorgeven, doorhakken, doormaken, doorsteken, doorbetalen, doorvertellen*
- b: *doorkijken, doorliggen, doorbladeren, doorknagen, doorspreken, doortrappen, doorwerken, doorzitten*
- c: *doorgroeien, doorkomen, doorslippen, doorademen, doorslapen, doorbloeden, doorfietsen, doormodderen, doorstuderen, doorvechten*

Opgemerkt dient te worden dat vormen als *doorknagen* in (b) slechts transitief zijn in de betekenis 'door iets heen knagen'. In de betekenis 'voortgaan met knagen' zijn samenstelling en correlaat onergatief. In dit overzicht ontbreken werkwoorden als *doordrinken* en *dooreten*. De werkwoorden *drinken* en *eten* zijn pseudo-transitief. Aanhechting van het duratieve *door* heeft echter als gevolg dat alleen de onergatieve lezing mogelijk blijft.

Constructies als *het hout doorknagen* dienen onderscheiden te worden van constructies als *de kamer doorlopen*, zie sectie 6.2.1. voor een uitvoerige uiteenzetting.

7.4.2. type *doorlopen*¹³⁵

De vorming van geprefigeerde *door*-werkwoorden is productief. De betekenis van deze werkwoorden kan omschreven worden als 'de handeling, werking van het correlerende werkwoord strekt zich uit door het object heen'. We wijzen er echter op dat de betekenis van de afleiding *doorstaan* niet systematisch gerelateerd is aan de betekenis *staan*.

Het prefix *door-* hecht zich voornamelijk aan ongelede Germaanse werkwoorden (*breken,*

¹³⁵ Zie De Vries (1975:137-140) en Geerts et al. (1984:496-497).

leven). Het prefix hecht zich bovendien aan werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie staan tot Germaanse substantieven of adjectieven (*kruisen, warmen*). Voorbeelden zijn:

doorlopen, doorbreken, doorleven, doordenken, doordringen, doorschijnen, doorsnijden, doorsteken, doorvoelen, doorzien, doorkruisen, dooraderen, doorgeuren, doorgronden, doorspekken, doorwateren, doorwonden, doorwarmen, doorweken

Ten aanzien van afleidingen als *doorgeuren, doorgronden* en *doorwonden* dient opgemerkt te worden dat het niet uitgesloten is dat zij onmiddellijk van de substantieven *geur* en *wond* zijn afgeleid. Kortom, we sluiten niet uit dat het prefix *door* een categorie-bepalend prefix is (zie sectie 4.2.).

Geprefigeerde *door*-werkwoorden zijn transitief, ongeacht de transitiviteit van het ongeprefigeerde werkwoord. De volgende werkwoorden zijn transitief, terwijl het ongelede werkwoord onergatief is:

doorleven, doorlopen, doorsnuffelen, doorstaan, doorwaden

Opvallend is dat ergatieve werkwoorden als *groeien, komen* en *vallen* geen *door*-prefigering toestaan (**doorgróeien, *doorkómen, *doorvállen*).

7.5. MIS [mus]

7.5.1. type *misgokken*¹³⁶

Het adverbium *mis* hecht zich productief aan ongelede Germaanse werkwoorden, resulterend in een samen koppeling. Het adverbium draagt de betekenis 'slecht, fout, verkeerd' bij aan de betekenis van het complexe werkwoord (*misduiden, misgrijpen, mislopen, mis slaan*).

Deze vorm van samen koppeling is voornamelijk beperkt tot ongelede Germaanse werkwoorden (*geven, lopen*), hoewel gelede werkwoorden incidenteel eveneens als basis kunnen dienen, zoals onder meer blijkt uit de volgende voorbeelden:

misgokken, misduiden, mislopen, misgaan, miskijken, mispakken, misraden, misrekenen, mis slaan, mis schieten, misvallen, miswerpen, misoordelen, misprijzen, miszeilen, misbegroten, misverstaan, miscalculeren, misinterpreteren

Afrondend wijzen we erop dat samen koppeling met behulp van *mis* als regel geen transitiviteitsverandering teweegbrengt. Er is echter een klein aantal transitieve samen koppelingen met een onergatief correlaat (*mislopen, misrijden*).

7.5.2. type *mislúkken*¹³⁷

Incidenteel worden met behulp van het prefix *mis-* geprefigeerde werkwoorden gevormd. *Mis-* draagt ook hier de betekenis 'slecht, fout, verkeerd' bij aan de betekenis van de verbale afleiding (*misgunnen, mislukken, misvormen*). In een werkwoord als *miskennen* correleert de betekenis niet systematisch met

¹³⁶ Zie De Vries (1975:81-82) en Geerts et al. (1984:499).

¹³⁷ Zie De Vries (1975:149-150) en Geerts et al. (1984:499).

die van *kennen*. Hetzelfde geldt voor het paar *mishandelen/handelen*. In beide gevallen correleert de betekenis met die van een geprefigeerd werkwoord, namelijk *onderkennen* (of *erkennen*) en *behandelen*.¹³⁸

Geprefigeerde *mis*-werkwoorden hebben als regel een ongeleed Germaans werkwoord als correlaat (*gunnen, leiden*). Incidenteel hecht *mis*- zich aan denominale of de-adjectivische werkwoorden als *vormen* en *billijken*. Voorbeelden zijn:

mislukken, misgunnen, miskennen, misdrijven, misleiden, misprijzen, misstaan, misbillijken, misdelen, misvormen

Het adjectief *billijk* dat ten grondslag ligt aan *billijken* is een formeel geleed adjectief.

Zoals gezegd correleert *mishandelen* qua betekenis met het geprefigeerde werkwoord *behandelen*. Een vergelijkbare situatie doet zich voor bij *misbruiken* en *misnoegen*. Deze afleidingen correleren met resp. het complexe werkwoord *gebruiken* en het complexe substantief *genoegen*. Het verschil met *mishandelen* is dat *√bruik* en *√noeg* niet zelfstandig voorkomen.

Geprefigeerde *mis*-werkwoorden onderscheiden zich van *mis*-samenkoppelingen, aangezien zij als regel transitief zijn, ongeacht de transitiviteit van het ongeprefigeerde werkwoord. Opvallend is echter dat de weinige gevallen waar het prefix *mis*- gehecht is aan ergatieve werkwoorden, eveneens ergatief zijn (*miskomen, mislukken, misvallen*). Het werkwoord *misstaan* is evenals *staan* onergatief.

Tot besluit wijzen we erop dat geprefigeerde *mis*-werkwoorden als *zich misdragen, misgrijpen, miskijken, miskopen, misrekenen, misspreken* en *mistellen* noodzakelijk wederkerend zijn.

7.6. OM [Om]

7.6.1. type *ómbuigen*¹³⁹

Met behulp van het partikel *om* worden produktief samenstellingen gevormd. De betekenis van *om*-samenkoppelingen loopt nogal uiteen. We beperken ons tot de klassen waar *om* op systematische wijze bijdraagt aan de betekenis van de samenstelling. Voor de overige betekenissen verwijzen we naar de woordenboeken. Als een werkwoord een beweging uitdrukt, dan voegt *om* veelal een lokaal betekenisaspect van richting toe dat omschreven kan worden als 'met een omweg' (*omlopen, omrijden, omvaren, omzwerfen*) of 'in het rond' (*ombinden, omgooien, omhangen*). Daarnaast is er een klasse waarin *om* aanduidt dat de handeling of werking die uitgedrukt wordt door het werkwoord, een 'verandering of omkering' ondergaat (*ombuigen, omdraaien, omploegen, omscholen, omsmelten*). Sommige samenstellingen hebben een aanvullend betekenisaspect van 'uit het evenwicht raken, brengen' (*omvallen, omslaan, omschoppen*).

Samenstelling met behulp van *om* vindt veelal plaats aan ongelede Germaanse werkwoorden, maar afgeleide werkwoorden onttrekken zich niet volledig aan deze vorm van samenstelling. Gesuffigeerde Germaanse of niet-Germaanse werkwoorden en werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie staan tot substantieven en adjectieven, kunnen als basis fungeren, zoals de volgende voorbeelden onder meer duidelijk maken:

¹³⁸ Zie De Haas (1990).

¹³⁹ Zie De Vries (1975:69-70) en Geerts et al. (1984:501-502).

ombuigen, ombinden, omlopen, omhakken, omvallen, omkijken, omtrekken, omkopen, omleiden, omvliegen, omwerpen, omzien, omgespen, omboorden, omdrogen, omkegelen, omsnellen, omvormen, omzadelen, omduikelen, omkreukelen, omkieperen, omprogrammeren, omredeneren

In een klein aantal gevallen ontbreekt een semantisch verwant *om*-loos werkwoord. Het betreft hier samen koppelingen als *omdijken* en *ompolen*, die gevormd lijken op basis van de substantieven *dijk* en *pool*.

Om-samenkoppeling gaat als regel niet gepaard met transitivering. Samenkoppeling en basiswerkwoord zijn beide transitief (*ombinden, ombrengen, omkopen*), ergatief (*omgaan, omkomen, omvallen*) of onergatief (*omgluren, omkijken, omzwerfen*). Er bestaan echter transitieve samen koppelingen die gevormd zijn op basis van een onergatief werkwoord: *omblazen, omkegelen, omkleisen, ompraten* en *omrekenen*.

Constructies van het type *een jas omgooien* en *iemand ompraten* dienen onderscheiden te worden van constructies als *de hoek omlopen*, zie sectie 6.2.1. voor de verschillen tussen deze constructies.

7.6.2. type *omsluiten*¹⁴⁰

Prefigering met *om-* is productief. De resulterende werkwoorden hebben veelal het systematisch bepaald betekenisaspect 'de handeling of werking waarnaar het correlaat verwijst, omsluit het object waarop de handeling of werking gericht wordt' (*omgroeien, omklemmen, omvatten*). Als er sprake is van denominale *om*-werkwoorden, dan omsluit het correlerende substantief het object waarop de handeling gericht is (*omarmen, ommuren, omwallen*).

Uit het voorgaande kan reeds afgeleid worden dat het prefix *om* zich aan twee woordklassen hecht. De eerste klasse wordt gevormd door ongelede Germaanse werkwoorden (*geven, sluiten*) en het tweede door ongelede Germaanse substantieven (*arm, tuin*). Voorbeelden zijn:

- a: *omsluiten, omgeven, omhullen, ombinden, omfladderen, omgloeien, omschijnen, omschrijven, omspinnen, omwinden*
- b: *omarmen, omtuinen, omkaderen, omkransen, ommuren, omperken, omsingelen, omwallen*

In de voorgaande voorbeelden kan met een zekere mate van waarschijnlijkheid vastgesteld worden of het afgeleide werkwoord deverbale of denominaal is. Dit geldt niet voor de volgende voorbeelden, aangezien zij afgeleid kunnen zijn van een substantief (*cirkel, snoer*) of een hieraan gerelateerd werkwoord (*cirkelen, snoeren*):

omcirkelen, omgeuren, omklemmen, omkleden, omlijsten, omnevelen, omrasteren, omsnoeren, omwalmen, omwikkelen

Speciale vermelding verdient nog het werkwoord *omhelzen*. Dit werkwoord is semantisch verwant aan het substantief *hals* ('armen om de hals slaan'). Dit werkwoord wijkt semantisch gezien af van bovenstaande werkwoorden, aangezien het substantief omsloten wordt en niet zelf iets omsluit.

¹⁴⁰ Zie De Vries (1975:140-142) en Geerts et al. (1984:502).

Vormelijk wijkt *omhelzen* eveneens af van het substantief, aangezien er klinkerverandering heeft plaatsgevonden.

Geprefigeerde *om*-werkwoorden zijn transitief, ongeacht de transitiviteit van het verbale correlaat. We tekenen hierbij overigens aan dat *om*-vrijwel nooit gehecht wordt aan ergatieve werkwoorden. De enige uitzondering hierop is *groeien*, dat aan de basis ligt van het transitieve werkwoord *omgroeien*.

7.7. ONDER [Ondər]

7.7.1. type *ónderduiken*¹⁴¹

Samenkoppeling met het partikel *onder* is productief. Deze samenkoppelingen vallen naar betekenis uiteen in twee groepen. In de eerste groep voegt *onder* een lokaal betekenisaspect toe (*onderbinden*, *onderdompelen*, *onderhouden*, *onderstoppen*). De tweede groep wordt gevormd door samenkoppelingen als *onderbelichten*, *onderbetalen* en *onderwaarderen*, waar het partikel het betekenisaspect 'te weinig' toevoegt.

Het partikel *onder* hecht zich voornamelijk aan ongelede Germaanse werkwoorden. Bovendien kan *onder* incidenteel gehecht worden aan Germaanse werkwoorden die wellicht in een conversierelatie staan tot substantieven, geprefigeerde Germaanse werkwoorden en gesuffigeerde niet-Germaanse werkwoorden. Vergelijk:

onderduiken, onderbinden, onderlopen, onderblijven, onderdompelen, ondergaan, onderspitten, onderzetten, onderstuiven, ondertrekken, onderhagelen, onderploegen, ondersneeuwen, onderbelichten, onderbetalen, onderverdelen, onderverhuren, onderverzekerden, onderspecificeren, onderwaarderen

Ten aanzien van samenkoppelingen van het type *onderbelichten* en *onderwaarderen* dient opgemerkt te worden dat zij een defectief paradigma hebben. De finiete vormen komen niet voor of zij worden doorgaans vermeden. Het gevolg hiervan is dat het moeilijk uit te maken is of deze werkwoorden samenkoppelingen zijn. De voltooidde vorm van *onderwaarderen* is *ondergewaardeerd* en dit wijst erop dat dit werkwoord minstens één eigenschap deelt met echte samenkoppelingen. In het geval van *onderbelichten* en *onderverhuren* geeft de vorm van het voltooid deelwoord echter geen uitsluitel. Werkwoorden als *onderbelichten* en *onderwaarderen* komen in veel opzichten overeen met werkwoorden die geprefigeerd zijn met het beklemtoonde *her*- (zie sectie 5.3.).¹⁴²

Samenkoppeling met behulp van *onder* heeft als regel geen invloed op de transitiviteit. Samenkoppeling en minder geleed werkwoord zijn beide transitief (*onderbrengen*, *onderverdelen*), ergatief (*onderblijven*, *ondergaan*) of onergatief (*onderlopen*, *ondersneeuwen*).

¹⁴¹ Zie De Vries (1975:63) en Geerts et al. (1984:502).

¹⁴² Zie Schultink (1973), De Vries (1975:147-148) en De Rooij-Bronkhorst (1980).

7.7.2. type *onderbréken*¹⁴³

Afleiding met het prefix *onder-* is niet productief. Binnen deze klasse van geprefigeerde werkwoorden is er niet of nauwelijks sprake van een gemeenschappelijk systematisch bepaald betekenisaspect; voor de betekenis verwijzen we naar de woordenboeken.

Het prefix hecht zich aan ongelede Germaanse werkwoorden (*nemen, schrijven*) en ongelede Germaanse substantieven (*kelder, muur*), zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

- a: *onderbreken, onderhouden, ondernemen, onderscheiden, onderschrijven, ondertekenen, ondervangen, ondervragen, onderwijzen, onderzoeken*
 b: *onderkelderen, ondermuren, ondertitelen*

Voor de volgende voorbeelden geldt dat niet eenduidig vastgesteld kan worden of het complexe werkwoord denominaal (*kras, streep*) of deverbaal (*krassen, strepen*) is:

onderkrassen, onderstrepen, onderstutten

Twee werkwoorden verdienen nog speciale vermelding, te weten *onderhandelen* en *onderwelven*. *Onderhandelen* kan zowel van het substantief *handel* als van het werkwoord *handelen* afgeleid zijn. *Onderwelven* is semantisch verwant aan het substantief *gewelf*, en prefigering lijkt hier gepaard te gaan met het verlies van het substantivische prefix *ge-*.

Prefigering met *onder-* resulteert in transitieve werkwoorden. Deze transitivering vindt plaats ongeacht de transitiviteit van het ongelede werkwoord. We wijzen er echter op dat het aantal afleidingen op basis van een intransitief werkwoord vrij gering is. De enige ons bekende uitzondering is het onergatieve werkwoord *onderhandelen*.

7.8. OVER [o:vðr]

7.8.1. type *óverblijven*¹⁴⁴

Samenkoppelingen met het partikel *over* als linkerlid kunnen naar betekenis in twee groepen onderverdeeld worden. In de eerste (productieve) groep voegt *over* een lokaal betekenisaspect van 'verplaatsing' toe aan de betekenis van het geheel (*overdrijven, overgieten, overhevelen, overplanten, overvliegen, overwaaien*). Daarnaast is er een tweede improductieve groep en *over* draagt hier het iteratieve betekenisaspect 'opnieuw' bij (*overdoen, overlezen, overmeten, overrijden, overtypen*).

Samenkoppeling met behulp van *over* vindt voornamelijk plaats aan ongelede Germaanse werkwoorden. In mindere mate kan *over* ook gehecht worden aan werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie staan tot substantieven of adjectieven, aan geprefigeerde Germaanse werkwoorden en aan gesuffigeerde Germaanse en niet-Germaanse werkwoorden. Vergelijk de volgende voorbeelden:

¹⁴³ Zie De Vries (1975:147-149) en Geerts et al. (1984:502).

¹⁴⁴ Zie De Vries (1975:71) en Geerts et al. (1984:503-504).

overblijven, overleveren, overboenen, overdoen, overslaan, overkomen, overneigen, overspringen, overtrekken, verzenden, overboeken, overdrogen, overkleuren, overmeniën, overoliën, overplamuren, oververwarmen, overbelasten, overbelichten, overontwikkelen, oververhitten, oververtegenwoordigen, oververzekeren, overkantelen, overkrabbelen, overfinancieren, overgeneraliseren, overwaarderen

Opvallend is dat de stam van de (denominale) werkwoorden *meniën, oliën* en *plamuren* twee volle vocalen bevat, terwijl de stam van de ongelede werkwoorden monosyllabisch is of bisyllabisch met een schwa in de tweede lettergreep.

Ten aanzien van samen koppelingen van het type *overbelichten* en *overwaarderen* dient opgemerkt te worden dat zij een defectief paradigma hebben, d.w.z. dat finiete vormen niet voorkomen of worden vermeden. Dit impliceert dat niet met zekerheid is vast te stellen of deze werkwoorden samen koppelingen zijn. De voltooide deelwoorden van *overfinancieren* en *overwaarderen* zijn *overgefinancierd* en *overgewaardeerd* en dit wijst erop dat zij minstens één eigenschap delen met samen koppelingen. In het geval van *overbelichten* en *oververzekeren* geeft de vorm van het voltooid deelwoord echter geen uitsluit. De eigenschappen van werkwoorden als *overbelichten* en *overwaarderen* zijn vergelijkbaar met die van werkwoorden die gevormd zijn met behulp van het beklemtoonde prefix *her-* (zie sectie 5.3.).¹⁴⁵

In een enkel geval treffen we naast een samen koppeling geen verwant zelfstandig voorkomend werkwoord aan (*overbrieven*), maar wel een verwant substantief (*brief*).

Samen koppeling met behulp van *over* brengt als regel geen transitiviteitsveranderingen teweeg. Transitieve samen koppelingen zijn gevormd op basis van transitieve werkwoorden (*overdoen, overnemen, oververzekeren*) en intransitieve samen koppelingen op basis van intransitieve werkwoorden (*overblijven, overgaan* (erg.), *overneigen, overwerken* (onerg.)). Voor het contrast tussen constructies als *het geld overmaken* en *het kanaal overzwemmen* verwijzen we naar sectie 6.2.1.

7.8.2. type *overdénken*¹⁴⁶

Het prefix *over-* hecht zich voornamelijk en produktief aan ongelede Germaanse werkwoorden. Deze complexe werkwoorden hebben een systematisch bepaald betekenisaspect dat geparafraseerd kan worden als 'de handeling of werking van het correlaat strekt zich geheel uit boven/over het object' (*overgieten, overstromen, overwoekeren, overzien*). In veel gevallen is er een aanvullend betekenisaspect 'overtreffen, te boven gaan' (*overbieden, overheersen, overschrijden*). Nauw verwant aan deze tweede groep zijn *over-*werkwoorden waarin het prefix de betekenis 'te veel, overmatig' toevoegt (*overladen, overmesten, overvoeren*). We wijzen er echter op dat er bij werkwoorden als *overkomen, overlijden* en *overvallen* geen sprake is van een systematisch bepaalde betekenisrelatie met de werkwoorden *komen, lijden* en *vallen*. De geprefigeerde en ongelede werkwoorden komen echter wel overeen qua vervoeging.

Zoals gezegd hecht het prefix *over-* zich veelal aan ongelede Germaanse werkwoorden. Het prefix kan echter ook aan substantieven gehecht worden. Hierbij tekenen we aan dat het soms niet geheel duidelijk is of *over-* zich heeft gehecht aan een substantief (*kalk, sneeuw*) of aan een denominaal werkwoord (*kalken, sneeuwen*). Voorbeelden zijn:

¹⁴⁵ Zie Schultink (1973), De Vries (1975:144-145) en De Rooij-Bronkhorst (1980).

¹⁴⁶ Zie De Vries (1975:142-146) en Geerts et al. (1984:504-505).

- a: *overdenken, overdrijven, overwinnen, overkomen, overheersen, overstijgen, overhoren, overpeinzen, overrijden, overtrekken*¹⁴⁷, *overvallen, overvaren, overzien*
- b: *overbruggen, overmeesteren, overmannen, overhuiven, overklassen, overkoepelen, overnachten, overvleugelen*
- c: *overkalken, oversneeuwen, overgalmen, overhaasten, overkappen, overmesten, overschaduwen, oversluiëren*

De verwantschap van de werkwoorden in (b) en (c) aan substantieven blijkt onder meer uit hun betekenis. Als het correlaat een werkwoord is als in *overdenken*, dan is de handeling uitgedrukt door *denken* gericht op een object, maar in werkwoorden als *overbruggen* en *oversluiëren* is het niet de handeling, maar de zaak, waarnaar de correlerende substantieven *brug* en *sluier* verwijzen, die gericht is op een object. Een tweede verschil tussen de (a)-werkwoorden enerzijds en de (b)- en (c)-werkwoorden anderzijds is dat er geen wederkerende denominale *over*-werkwoorden zijn, terwijl er wel deverbale wederkerende *over*-werkwoorden zijn, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

(*zich*) *overeten, overijlen, overrekken, overtilen, overvreten, overwerken*

Werkwoorden als *overhandigen, overrompelen, overweldigen* en *overwelven* delen een groot aantal eigenschappen met bovenstaande voorbeelden. Het verschil is dat een vormelijk verwant werkwoord of substantief ontbreekt. Dit impliceert overigens niet dat zij niet semantisch verwant zijn aan zelfstandig voorkomende woorden. Zo zijn *overweldigen* en *overwelven* verwant aan de geprefigeerde substantieven *geweld* en *gewelf*.

Geprefigeerde *over*-werkwoorden zijn transitief, ongeacht de transitiviteit van het ongelede werkwoord (*overbluffen, overdenken, overgroeien, overheersen, overpeinzen, overvallen*).

7.9. VOL [vOI]

7.9.1. type *volhouden*

In sectie 6.4. hebben we samen koppelingen besproken met een adjectief als linkerlid. Hiertoe behoren samen koppeling als *volgieten, volgooien, en vollopen*. Deze samen koppelingen laten we hier buiten beschouwing.

Naast het adjectief *vol* is er ook nog een partikel *vol*. Dit partikel heeft een andere betekenis dan het adjectief en we treffen dit *vol* aan in de samen koppeling *volhouden*. Het partikel voegt een perfectief betekenisaspect toe aan de betekenis van het geheel en in dit opzicht komt het partikel *vol* overeen met het prefix *vol-* dat in de volgende subsectie centraal staat. *Volhouden* is overigens de enige samen koppeling van dit type.

7.9.2. type *volgróeien*¹⁴⁸

Het prefix *vol-* treffen we incidenteel aan in geprefigeerde werkwoorden. Het prefix draagt een perfectief betekenisaspect bij aan de betekenis van het complexe werkwoord. Dit aspect kan omschreven worden als 'ten einde'. Naast de volgende complexe werkwoorden bestaan ongelede werkwoorden

¹⁴⁷ Zie Van Haeringen (1956), Bakker (1956) en Salman (1958).

¹⁴⁸ Zie De Vries (1975:151-152) en Geerts et al. (1984:513).

die het perfectief betekenisaspect missen: *volgroeien* en *volmaken*. Werkwoorden als *volbrengen*, *voldoen* en *volstaan* bezitten eveneens een perfectieve betekenis, maar in deze gevallen is er geen systematisch bepaalde semantische relatie met de ongelede werkwoorden *brengen*, *doen* en *staan*. Wel komen de vormen met *vol-* en zonder *vol-* overeen qua vervoeging.

Het prefix *vol-* hebben we aangetroffen in de volgende complexe werkwoorden:

volgroeien, volmaken, volbrengen, voldoen, volstaan, volharden, voltooiën, voltrekken, volvoeren

We wijzen hier voor de volledigheid ook nog op de archaïsche vormen *voleindigen* en *voleinden*, waarnaast resp. het gesuffigeerde werkwoord *eindigen* en het substantief *einde* voorkomen.

Het prefix *vol* wijkt af van de overige (verbaliserende) prefixen, omdat prefigering niet gepaard gaat met transitivering. Werkwoorden als *volgroeien* en *volstaan* zijn namelijk resp. ergatief en onergatief.

Afrondend wijzen we erop dat het geprefigeerde werkwoord *volmaken* als één van de weinige geprefigeerde werkwoorden als basis kan dienen voor het verbale prefix *ver-* (*vervolmaken*).

7.10. VOOR [vo:r]

7.10.1. type *vóorkomen*¹⁴⁹

Samenkoppeling met het partikel *voor* is niet productief. Naar betekenis kan een drietal types onderscheiden worden. In het eerste type voegt *voor* een lokaal betekenisaspect toe (*voorgaan*, *voorhangen*, *voorliggen*, *voorzetten*). Daarnaast is er een tweede type en *voor* draagt hier een temporeel betekenisaspect bij aan de betekenis van het geheel (*voorbereiden*, *voorlopen* (de klok), *voorproeven*). In vormen als *voordoën*, *voorrekenen* en *voorzingen* is er een aanvullend betekenisaspect dat omschreven kan worden als 'laten zien of horen hoe iets moet'.

Dit type samenkoppeling is vrijwel beperkt tot ongelede Germaanse werkwoorden. Incidenteel kan *voor* ook aangehecht worden aan werkwoorden die mogelijk via conversie zijn afgeleid van substantieven of adjectieven, aan geprefigeerde Germaanse werkwoorden en aan gesuffigeerde Germaanse en niet-Germaanse werkwoorden. Voorbeelden zijn:

voorkomen, voorbrengen, voorgaan, voorhuichelen, voorvallen, voorleiden, voorbakken, voornemen, voortoveren, voorzeggen, voorcijferen, voordrogen, voorschotelen, voorspiegelen, voorwarmen, voorbereiden, voorbespreken, voorversterken, voorverwarmen, voorreinigen, voorcalculeren, voorsorteren

De stam van deverbale samenkoppelingen als *voorbrenge* is monosyllabisch of bisyllabisch met een schwa in de laatste lettergreep. De stam van de samenkoppeling *voormeuriën* neemt in dit opzicht een aparte plaats in, aangezien deze twee volle vocalen bevat.

Werkwoorden als *vooronderstellen* en *voorverkopen* zijn onvermeld gebleven. De reden hiervoor is dat zij een defectief paradigma hebben. Van deze werkwoorden worden de finiete vormen veelal vermeden en dit impliceert dat moeilijk uit te maken is of we hier te maken hebben met samenkoppelingen. Uit het feit dat *vooronderstellen* in z'n geheel de tweede syntactische positie inneemt in

¹⁴⁹ Zie De Vries (1975:62-63) en Geerts et al. (1984:507).

hoofdzinnen en *voor* in bijzinnen niet van het werkwoord gescheiden kan worden in een verbale eindgroep, kan afgeleid worden dat dit werkwoord meer eigenschappen gemeen heeft met geprefigeerde *voor*-werkwoorden dan met *voor*-samenkoppelingen.¹⁵⁰

- a: *hij vooronderstelde veel kennis bij zijn lezers*
**hij veronderstelde veel kennis bij zijn lezers voor*
- b: *omdat hij veel kennis zal moeten vooronderstellen*
**omdat hij veel kennis voor zal moeten onderstellen*

Voor-samenkoppeling heeft in de regel geen invloed op de transitiviteit. Een samenkoppeling en zijn correlaat zijn ofwel transitief (*voorbepreken, voorleiden*) ofwel intransitief (*voorgaan, voorvallen* (erg.), *voorlopen, voorstaan* (onerg.)). Slechts in een klein aantal gevallen gaat samenkoppeling gepaard met transitivering. Het betreft hier werkwoorden als *voorhuichelen* en *voorjokken*. Tot slot wijzen we nog op het noodzakelijk wederkerende werkwoord *zich voornemen*.

7.10.2. type *voorkómen*¹⁵¹

Het prefix *voor-* treffen we aan in een beperkte klasse werkwoorden. Als een geprefigeerd werkwoord correleert met een ongeleed (Germaans) werkwoord, dan voegt het prefix veelal een temporeel betekenisaspect toe dat geparafraseerd kan worden als 'van tevoren' (*voorvoelen, voorzeggen, voorzien*). Een zelfde betekenisaspect is aanwezig in werkwoorden als *voorkomen* en *voorspellen*, maar in deze voorbeelden ontbreekt een systematisch bepaalde semantische relatie met de werkwoorden *komen* en *spellen*. We voegen hieraan wel toe dat *komen* en *voorkomen* beide sterk vervoegd worden en dat dit wijst op een derivationeel verband tussen deze werkwoorden.

De afgeleide *voor*-werkwoorden zijn transitief en in het geval van *voorkomen* wijkt de transitiviteit af van de transitiviteit van *komen*; het laatste is namelijk ergatief.

7.11. WEER (WEDER) [we:r], [we:dər]

7.11.1. type *wéergeven*¹⁵²

Het adverbium *weer* of de archaïsche vorm *weder* wordt soms aangewend om samenkoppelingen te vormen. De betekenis die het adverbium toevoegt kan omschreven worden als 'terug' of 'opnieuw'.

Het adverbium hecht zich voornamelijk aan ongelede Germaanse werkwoorden, maar soms kan het ook gehecht worden aan werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie staan tot substantieven, en aan geprefigeerde Germaanse werkwoorden. Vergelijk:

weergeven, wederbrengen, weerkeren, wederkomen, weervinden, weerzien, wederantwoorden, wederbekomen, wederbetalen, wedervergelden, wederverschijnen

De resulterende samenkoppelingen komen in transitiviteit overeen met hun minder gelede verbale tegenhangers.

¹⁵⁰ Zie Schultink (1973) en De Vries (1975:151).

¹⁵¹ Zie De Vries (1975:151) en Geerts et al. (1984:507-508).

¹⁵² Zie De Vries (1975:83) en Geerts et al. (1984:508).

7.11.2. type *weerhouden* ¹⁵³

Met behulp van het prefix *we(d)er-* worden eveneens sporadisch werkwoorden afgeleid. Het prefix voegt het betekenisaspect 'teggangaan' (*weerhouden*, *weerspreken*) of het betekenisaspect 'teggengestelde richting' toe (*weerkaatsen*, *weerklinken*). De afleidingen *weerleggen* en *weestaan* onderhouden geen systematisch bepaalde betekenisrelatie met de werkwoorden *leggen* en *staan*, hoewel *weestaan* en *staan* wel de eigenschap delen dat zij sterk vervoegd worden.

*Weer-*prefigering is vrijwel uitsluitend beperkt tot ongelede Germaanse werkwoorden als *houden* en *spreken*. Daarnaast bestaat de mogelijkheid om *weer-* te hechten aan werkwoorden die mogelijk in een conversierelatie tot substantieven staan (*galmen*, *spiegelen*). Voorbeelden zijn:

weerhouden, *weerkaatsen*, *weerklinken*, *weerschiijnen*, *weerspreken*, *weestaan*, *weergalmen*,
weerglanzen, *weerspiegelen*

De stam van het ongelede werkwoord is vrijwel altijd monosyllabisch. Een uitzondering hierop vormt de denominale verbale stam *echo-* die we aantreffen in *weerechoën*.

Afleiding met behulp van *weer* brengt als regel geen transitiviteitsverandering teweeg. Kortom, afleiding en correlaat zijn transitief (*weerhouden*) of onergatief (*weerklinken*). Uitzonderingen zijn de werkwoorden *weestaan* en *weestreven*, die transitief zijn in tegenstelling tot resp. *staan* en *streven*.

7.12. DEVERBALE *MIS-*, *ONDER-* EN *OVER-*SUBSTANTIEVEN

In een beperkt aantal gevallen treffen we naast afgeleide *mis-*, *onder-* en *over-*werkwoorden verwante neutrale substantieven aan die vormelijk overeenkomen met de stam van het geprefigeerde werkwoord. Een vergelijkbare situatie kwamen we al eerder tegen bij werkwoorden die gevormd zijn met de categorie-bepalende prefixen *be-*, *ver-*, *ont-* en *ge-*. In sectie 4.3.4. hebben we de laatstgenoemde klasse van substantieven geanalyseerd als zijnde gevormd met het 'impliciete' prefix *ge-*. Gezien de overeenkomst in geslacht tussen bijvoorbeeld *misbruik* en *beheer* ligt het voor de hand om woorden als *misbruik* eveneens als 'impliciete *ge-*' substantieven te beschouwen. Een dergelijke analyse is echter niet zonder problemen, aangezien er een significant verschil is tussen substantieven als *misbruik* en *beheer*: bij *misbruik* valt het hoofdaccent namelijk op het nonverbale linkerdeel, terwijl het bij *beheer* op het verbale rechterdeel valt. Dit impliceert dat de afwezigheid van *ge-* niet zonder meer volgt uit een verbod op de stapeling van ongeaccentueerde prefixen. Om deze reden hebben we besloten om substantieven van het type *misbruik* afzonderlijk te behandelen en open te laten op welke wijze zij zich derivationeel verhouden tot de geprefigeerde werkwoorden.

7.12.1. type *misbruik* ¹⁵⁴

Naast de geprefigeerde werkwoorden *misbruiken*, *misdrijven* en *misvallen* treffen we de abstracte substantieven *misbruik*, *misdrijf* en *misval* aan. Deze substantieven zijn vormelijk gelijk aan de stam van genoemde geprefigeerde werkwoorden en zij nemen het bepaalde lidwoord *het*. Als ze meervoudsvorming toelaten dan is de uitgang *-en*. Het hoofdaccent valt, in tegenstelling tot het verwante geprefigeerde werkwoord, op het prefix (*misbrúiken* vs. *misbruik*).

¹⁵³ Zie De Vries (1975:151-152) en Geerts et al. (1984:508).

¹⁵⁴ Zie Geerts et al. (1984:72).

7.12.2. type *onderwijs*

Bij geprefigeerde *onder*-werkwoorden doet zich een vergelijkbare situatie voor als bij de werkwoorden uit sectie 7.12.1., zoals de volgende voorbeelden illustreren:

onderhoud, onderricht, onderscheid, onderwerp, onderwijs, onderzoek

Voor de *onder*-substantieven geldt eveneens dat zij het bepaalde lidwoord *het* selecteren en dat het hoofdaccent op het prefix valt (*onderzókén* vs. *ónderzoek*). Als zij meervoudsvorming toestaan, dan wordt de uitgang *-en* geselecteerd. Het substantief *onderzoek* is in dit opzicht bijzonder, aangezien er twee meervoudsvormen toegestaan zijn, namelijk *onderzoeken* en *onderzoekingen*.

7.12.3. type *overleg*

De substantieven die in vorm overeenkomen met de stam van geprefigeerde *over*-werkwoorden vormen een heterogeen gezelschap. Naast de geprefigeerde werkwoorden *overleggen*, *overtrekken* en *overvallen* treffen we de substantieven *overleg*, *overtrek* en *overval* aan. Het substantief *overval* is bijzonder, aangezien dit het bepaalde lidwoord *de* selecteert. *Overleg* is eveneens bijzonder, aangezien het hoofdaccent op het verbale rechterdeel valt (*overlég*), hoewel er in toenemende mate een voorkeur is voor de accentuering *óverleg*.

Tot slot wijzen we nog op het substantief *overwerk* dat semantisch nauwer aansluit bij de samenkoppeling *óverwerken* dan bij het geprefigeerde werkwoord *overwérken*.¹⁵⁵ Als *overwerk* is afgeleid van de samenkoppeling *overwerken* dan is de lidwoordkeuze echter uitzonderlijk, aangezien substantieven die in een conversierelatie tot samenkoppelingen staan, normaliter het bepaalde lidwoord *de* nemen (cf. *de invoer*, *uitvoer* met *het overwerk*).

¹⁵⁵ Zie Trommelen & Zonneveld (1986).

Suffigering

Hoofdstuk 3: Suffigering

1. Inleiding

Dit hoofdstuk is gewijd aan suffigering. In deze inleiding zullen we de noodzakelijke terminologische distincties aanbrengen en aangeven hoe dit hoofdstuk is opgebouwd.

1.1. DE TERM 'SUFFIGERING'¹

Suffigering definiëren we als het ter rechterzijde aanhechten van een gebonden morfeem of 'suffix' aan een morfologisch woord of wortel (zie voor de termen 'morfologisch woord' en 'wortel', hoofdstuk 1, sectie 1.1.). De aanname dat suffixen ook aan wortels mogen worden aangehecht is noodzakelijk, aangezien het ons in staat stelt om vormen als *vrekkig* en *menig* te beschouwen als voorbeelden van *-ig*-suffigering. In het eerste geval is *-ig* gehecht aan het substantief *vrek* en in het tweede geval treedt *-ig* op in combinatie met de niet-zelfstandig voorkomende wortel *√meen*. De stelling dat er in beide gevallen sprake is van afleiding met behulp van het suffix *-ig*, is gebaseerd op de volgende observaties. In beide voorbeelden betreft het adjectieven en het suffix lijkt dus de lexicale categorie van het woord te bepalen. Een tweede aanwijzing voor het gelede karakter van *menig* is dat dit woord, evenals adjectieven van het type *vrekkig*, niet opnieuw gesuffigeerd kan worden met behulp van het suffix *-ig*, zoals moge blijken uit de onwelgevormdheid van **vrekkigig* en **menigig*.² Ondanks deze overeenkomsten zijn er ook verschillen. Adjectieven als *vrekkig*, *dikkig* en *kleurig* kunnen niet als basis dienen voor nominalisering met behulp van het suffix *-te* (**vrekkigte*, **dikkigte*, **kleurigte*). Adjectieven als *menig* en *weinig* kunnen daarentegen wel als basis dienen voor *-te*-suffigering, zoals *menigte* en *weinigte* illustreren. Ter onderscheiding van afleidingen als *vrekkig* en *weinig* zullen we bij woorden als *vrekkig* spreken van afleidingen en bij woorden als *menig* van formele afleidingen.

1.2. SUFFIXEN EN UITGANGEN³

Niet elk gebonden morfeem dat ter rechterzijde wordt aangehecht, zal aangeduid worden als een suffix. Het is noodzakelijk om een onderscheid te maken tussen derivationale en flexionele morfemen. We reserveren de term 'suffix' voor derivationale morfemen en we gebruiken de term 'uitgang' voor flexionele morfemen. Morfologisch gezien zijn woorden als *groen-ig*, *fosfor-iseer* en *mens-heid* op dezelfde wijze opgebouwd als *loop-t*, *mens-en* en *breed-e*, namelijk 'woord plus gebonden morfeem'. Vanuit semantisch perspectief kunnen zij eveneens vergelijkbare concepten uitdrukken. De woorden *mensheid* en *mensen* verwijzen naar een verzameling bestaande uit meerdere leden, maar afgezien hiervan zijn er belangrijke semantische en functionele verschillen. We concentreren ons hier op één functioneel verschil. In het geval van *-en* is er sprake van een uitgang die de grammaticale functie 'meervoud' uitdrukt, terwijl het suffix *-heid* een nominaliserend suffix is dat onder meer het betekenisaspect 'groep, collectief' bijdraagt aan de betekenis van het complexe woord. Het verschil tussen de uitgang *-en* en het suffix *-heid* komt duidelijk tot uitdrukking in de volgende zinnen:

¹ Voor de termen 'suffix' en 'suffigering' zie Marchand (1969), Geerts et al. (1984:25).

² Zie Schultink (1962).

³ Zie o.a. De Groot (1966), Marchand (1969), Dik & Kooij (1979), Van Santen (1985) en Spencer (1991).

- a: *de mens is gebaat bij vooruitgang*
*de mensen zijn (*is) gebaat bij vooruitgang*
- b: *de mensheid is (*zijn) gebaat bij vooruitgang*

Bovenstaande zinnen illustreren dat het subject en het werkwoord overeenkomen in getal. Toevoeging van de meervoudsuitgang *-en* aan een substantief heeft als direct gevolg dat de werkwoordstam eveneens voorzien moet worden van een meervoudsuitgang. We kunnen constateren dat nomina op *-heid*, ondanks het feit dat ze verwijzen naar een collectief, geen werkwoord in het meervoud vereisen.

Het onderscheid tussen derivatie en flexie is bovendien gewenst, aangezien er een belangrijk distributioneel verschil is tussen beide: flexionele uitgangen zijn perifeer ten opzichte van derivatieve suffixen. Kortom, woorden als *vriend-en/vriend-in-en*, *vriend-en/vriend-schap-en* en *bang-er/bang-elijk* zijn welgevormd in tegenstelling tot **vriend-en-in*, **vriend-en-schap* en **bang-er-lijk*.

In dit hoofdstuk beperken we ons vrijwel geheel tot gesuffigeerde woorden, hoewel we op de daarvoor meest geëigende plaatsen (de secties 2.1.2. en 3.1.1.) kort aandacht besteden aan de verbuiging van nomina en adjectieven.

1.3. SUFFIXERINGSVORMEN

Suffixen kunnen, evenals prefixen (zie hoofdstuk 2), in twee distincte groepen worden onderverdeeld als we letten op hun specifieke eigenschappen. De eerste groep zullen we aanduiden met de term 'niet-Germaanse suffixen' en deze omvat suffixen als *-(i)aan* (*Hegeliaan*, *Amerikaan*), *-ein* (*Romein*), *-ie* (*morfologie*), *-isme* (*modernisme*), *-aal* (*paradoxaal*), *-ief* (*defectief*) en *-eer* (*fluoriseren*, *fatsoeneren*). De tweede hoofdgroep wordt gevormd door Germaanse suffixen als *-aar* (*handelaar*), *-er* (*werker*), *-ing* (*wandeling*), *-schap* (*moederschap*), *-baar* (*houdbaar*), *-ig* (*treurig*), *-(e)lijk* (*burgerlijk*, *goddelijk*), *-el* (*wentelen*) en *-ig* (*kruisigen*).

De relevantie van het onderscheid 'Germaans/niet-Germaans' in het Moderne Nederlands is onder andere gebaseerd op de volgende verschillen.⁴

- Germaanse suffixen kunnen, afgezien van een klein aantal suffixen, niet beklemtoond worden (uitzonderlijk zijn *-es* (*lerarés*), *-in* (*boertín*), *-ij* (*bakkerfj*) en wellicht *-loosheid* in *liefdelóosheid*), terwijl niet-Germaanse suffixen als regel wel beklemtoond worden. De Germaanse nominaliserende suffixen zijn veelal klemtoonneutraal (*hértog(-dom)*, *lidmaat(-schap)*, *áanhang(-er)* etc.) en een deel van de Germaanse adjectivische suffixen trekt de klemtoon aan (*éenvoud/leenvóudig*, *óorzaak/loorzákelijk*, *óplossen/oplósbaar*). Bij de niet-Germaanse suffixen speelt de lettergreepstructuur van het suffix een belangrijke rol. Als het suffix bisyllabisch is, dan valt het accent op de eerste lettergreep van het suffix (*fluor-íde*, *germaan-ísme*, *respect-ábel*) en als het suffix bestaat uit een superzware lettergreep (= VVC of VCC), dan valt het hoofddaccent op de laatste lettergreep (*mohammed-áan*, *telefoon-íst*, *cabaret-ésk*, *sentiment-éel*, *fatsoen-éer*).⁵
- Het suffixloze deel van woorden die gevormd zijn met behulp van niet-Germaanse suffixen, hoeft niet te voldoen aan de canonieke structuur van het Nederlands. Woorden als *gymnast*, *lesbisch* en *migreren* voldoen in tegenstelling tot **gymn*, **lesb* en **migr* aan de eisen van de lettergreepstructuur. Het suffixloze deel van woorden die gevormd zijn met behulp van

⁴ Zie o.a. Booij (1977), Kooij (1979, 1980), Van Zonneveld (1981), Backhuys (1986), Trommelen & Zonneveld (1989, 1990) en De Haas (1991).

⁵ Zie o.a. Schultink (1977b, 1980), Booij (1977) en Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

Germaanse suffixen, vormt daarentegen altijd een mogelijk Nederlands woord, zoals blijkt uit voorbeelden als *sponning* (\sqrt{spon} naast *ton*, *spot*), *zuinig* (\sqrt{zuin} , naast *tuin*, *zuid*) en *moelijk* (\sqrt{moei} , naast *vloei*, *moer*).

- Germaanse suffixen beginnen als regel met een consonant of met een schwa, terwijl niet-Germaanse suffixen als regel beginnen met een volle vocaal. Kortom, wat betreft lettergreepstructuur vormen Germaanse en niet-Germaanse suffixen vrijwel een complementaire klasse. Uitzonderlijk zijn de vocaalinitiële Germaanse suffixen *-aar* (*wandelaar*), *-es* (*lerares*), *-in* (*herderin*) en *-ij* (*voogdij*) en het consonantinitiële niet-Germaanse suffix *-t* (*produkt*).⁶
- Suffigering met behulp van niet-Germaanse suffixen kan gepaard gaan met bepaalde fonologische veranderingen in het basiswoord; veranderingen die niet plaatsvinden in vergelijkbare woorden die gevormd zijn met Germaanse suffixen. Ter illustratie bespreken we hier kort drie soorten fonologische veranderingen.⁷

- a: [ɛ]-[i:] alternantie
profijt - *profiteer*, *calvijn* - *calvinist*, *anijs* - *anizette* vs. *venijn* - *venijnig*
- b: [ə]-∅ alternantie
filter - *filtreer*, *kader* - *kadrist*, *monster* - *monstrueus* vs. *filter* - *filtering*
- c: [ə]-V alternantie (V = volle vocaal)
apostel - *apostolaat*, *ether* - *etherisch*, *meubel* - *meubilair* vs. *ether* - *etherig*

Het onderscheid tussen Germaanse en niet-Germaanse woorden en suffixen schept in theorie de mogelijkheid om vier klassen afgeleide woorden te vormen. Het volgende schema illustreert dat het Nederlands van alle mogelijkheden gebruik maakt.

	N	A	V
Germaans+Germaans:	<i>werk+ing</i>	<i>groen+ig</i>	<i>duik+el(en)</i>
Germaans+niet-Germaans:	<i>slijt+age</i>	<i>fout+ief</i>	<i>stof+eer(en)</i>
niet-Germaans+niet-Germaans:	<i>mohammed+aan</i>	<i>cultuur+eel</i>	<i>structuur+eer(en)</i>
niet-Germaans+Germaans:	<i>advocaat+e</i>	<i>antiek+ig</i>	---

Uit dit schema mag niet de conclusie getrokken worden dat de vier woordvormingsprocessen ook dezelfde mate van frequentie en produktiviteit hebben. Als we abstraheren van allerlei individuele verschillen tussen suffixen onderling, dan kan geconstateerd worden dat Germaanse suffixen zich voornamelijk hechten aan Germaanse woorden en dat niet-Germaanse suffixen zich voornamelijk hechten aan niet-Germaanse woorden (of wortels). Beide andere types zijn veel minder wijd verbreid. De voorkeur van Germaanse (resp. niet-Germaanse) suffixen voor een Germaanse (resp. niet-Germaanse) basis vormt nog een extra aanwijzing voor de relevantie van het onderscheid 'Germaans/niet-Germaans'.

⁶ Zie Backhuys (1986).

⁷ Zie o.a. Booij (1977), Van Zonneveld (1981), Backhuys (1986) en Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

1.4. FUNCTIES VAN SUFFIXEN EN HET BEGRIP 'HOOFD'⁸

Suffixen kunnen in een afleiding tegelijkertijd twee hoofdfuncties vervullen. De eerste hoofdfunctie is dat met behulp van een suffix een woord van de ene lexicale categorie overgebracht kan worden naar een andere lexicale categorie (grammaticale functie). De tweede hoofdfunctie die suffixen kunnen vervullen, is het overbrengen van een woord naar een andere semantische klasse (semantische functie). We zullen beide functies illustreren aan de hand van het paar *juist/justheid*. Uit het feit dat met behulp van het suffix *-heid* substantieven worden afgeleid van adjectieven (*juist_A/justheid_N*), kan afgeleid worden dat suffixen de lexicale categorie kunnen veranderen. Bovendien kan geconstateerd worden dat op deze wijze abstracte substantieven worden afgeleid waarvan de betekenis kan worden omschreven als 'het A zijn'. Bij het voorgaande dient wel aangetekend te worden dat suffixen niet per definitie categorie-veranderend zijn. In het paar *mens/mensheid* zijn zowel het grondwoord als de afleiding substantieven. Afleiding resulteert hier overigens wel in een verandering van de semantische klasse: *mens* verwijst onder meer naar 'een soort zoogdier', terwijl *mensheid* verwijst naar 'de totale verzameling mensen'.

Suffixen vervullen naast bovengenoemde hoofdfuncties nog een aantal andere functies. Aan de hand van het paar *mens/mensheid* hebben we opgemerkt dat een suffix niet categorie-veranderend hoeft te zijn. Dit wil overigens niet zeggen dat een suffix geen invloed heeft op eigenschappen die nauw verband houden met de lexicale categorie. In het navolgende zal geïllustreerd worden dat suffixen grammaticale eigenschappen kunnen veranderen, zonder dat er direct sprake is van categorie-verandering.

- (a) Suffixen bepalen de vorm en/of de mogelijkheid tot verdere verbuiging of vervoeging:

<i>leeuw</i>	–	<i>leeuw-en</i>	vs.	<i>leeuw_{tj}e</i>	–	<i>leeuw_{tj}e-s</i>
<i>vader</i>	–	<i>vader-s</i>		<i>vaderschap</i>	–	<i>vaderschap-en</i>
<i>duiken</i>	–	<i>dook/gedoken</i>		<i>duikelen</i>	–	<i>duikelde/geduikeld</i>
<i>de lila jurk</i>				<i>de lila-achtig-e jurk</i>		

- (b) Suffixen bepalen de mogelijkheid tot verdere afleiding.

We illustreren dit aan de hand van de verschillen tussen het beklemtoonde suffix *-ie* en het onbeklemtoonde *-ie*.⁹ Met behulp van beide niet-Germaanse suffixen worden substantieven gevormd. Zij die gevormd zijn met het onbeklemtoonde *-ie*, kunnen gerelateerd worden aan *-or*-substantieven en *-ief*-adjectieven, maar niet aan *-isch*-adjectieven. Als zij gevormd zijn met het beklemtoonde *-ie*, dan kunnen ze niet gerelateerd worden aan *-or*-nomina en *-ief*-adjectieven, maar wel aan *-isch*-adjectieven:

<i>agréssie</i>	<i>agressor</i>	<i>agressief</i>	* <i>agressisch</i>
<i>operátie</i>	<i>operator</i>	<i>operatief</i>	* <i>operatisch</i>
<i>theologie</i>	* <i>theologor</i>	* <i>theologie</i>	<i>theologisch</i>
<i>melodie</i>	* <i>melodor</i>	* <i>melodief</i>	<i>melodisch</i>

⁸ Zie o.a. Marchand (1969), Williams (1981), Moortgat (1981), Van Zonneveld (1981), Van Driem (1983) en Trommelen & Zonneveld (1984abc, 1986).

⁹ Zie Booij (1977) en Trommelen (1985a).

- (c) Substantivische suffixen bepalen het geslacht van de afleiding. Dit is niet altijd zichtbaar, aangezien basis en afleiding hetzelfde geslacht kunnen hebben:

<i>de man</i>	<i>het mannetje</i>	<i>het dorp</i>	<i>de dorpling</i>
<i>de mens</i>	<i>het mensdom</i>	<i>het boek</i>	<i>de boekerij</i>
<i>de agent</i>	<i>het agentschap</i>	<i>het schip</i>	<i>de schipper</i>
<i>het vel</i>	<i>het velletje</i>	<i>de gunst</i>	<i>de gunsteling</i>
<i>het water</i>	<i>het waterschap</i>	<i>de apotheek</i>	<i>de apotheker</i>

Uit het voorgaande kan afgeleid worden dat gesuffigeerde woorden voldoen aan het schema $AB = B$, d.w.z. het suffix (= B) bepaalt de semantische en grammaticale eigenschappen van de afleiding als geheel. In meer algemene termen: in afleidingen fungeren suffixen als het hoofd van een constructie. Als er meerdere suffixen in een woord voorkomen (*fatsoen-eer-ing*, *werk-loos-heid*, *weten-schap-elijk* dan is het buitenste suffix het hoofd (zie ook hoofdstuk 4, 2.1.1.)).

Afrondend wijzen we erop dat een suffix meerdere semantische functies kan vervullen. Illustratief is het nominale suffix *-er*. Met behulp van *-er* kunnen onder meer worden afgeleid: deverbale subjectnamen (*werker*), deverbale objectnamen (*lijder*), deverbale instrumentsnamen (*wekker*), geografische persoonsnamen (*Amsterdammer*), denominale persoonsnamen (*rechter*) en de-adjectivische persoonsnamen (*ouder*).¹⁰ Bij de behandeling van de afzonderlijke suffixen zullen we, zoveel als mogelijk en wenselijk is, rekening houden met de polyfunctionele eigenschap van suffixen. Als regel zullen op grond van deze eigenschap per suffix verschillende types onderscheiden worden. Met deze indeling in verschillende types willen we ook uitdrukken dat het niet altijd duidelijk is dat er sprake is van één suffix.

1.5. HOOFDSTUKINDELING

Dit hoofdstuk is opgesplitst in vier hoofdsecties. In sectie 2. geven we een zeer gedetailleerde beschrijving van de nominaliserende suffixen en in sectie 3. van de adjectiverende suffixen. In de secties 4. en 5. besteden we aandacht aan resp. verbale en adverbiale suffixering. Deze vier secties zijn zoveel als mogelijk volgens een vast patroon opgebouwd. Na een inleidende sectie volgen secties waarin afzonderlijke suffixtypes en daartoe behorende suffixen worden behandeld. In de inleidende secties wordt telkens een karakterisering gegeven van de te behandelen suffixen en geven we de criteria op grond waarvan de suffixen in verschillende subklassen zijn onderverdeeld.

2. *Nominaliserende suffixen*

2.1. INLEIDING

Deze inleiding valt uiteen in twee delen. In het eerste deel staan we kort stil bij respectievelijk het geslacht en de meervoudsvorming van (onafgeleide) substantieven. Het tweede deel is vervolgens geheel gewijd aan de classificatie van de nominaliserende suffixen. We gaan hier om twee redenen in op het geslacht en het meervoud van substantieven. De eerste reden is dat suffixen invloed kunnen hebben op zowel de keuze van het lidwoord als de keuze van de meervoudsuitgang. De tweede reden is

¹⁰ Zie Moortgat & Van der Hulst (1981), Knopper (1984), Booij (1986, 1987) en Van den Toorn (1988a).

dat informatie betreffende geslacht en meervoud kenmerkend is voor de klasse van substantieven; op basis hiervan kunnen substantieven en dus ook nominaliserende suffixen onderscheiden worden van andere lexicale categorieën en niet-nominaliserende suffixen.

2.1.1. *Het geslacht van substantieven: neutra en nonneutra*¹¹

Een van de belangrijkste kenmerken van substantieven is dat zij behoren tot een bepaald (grammaticisch) geslacht. Substantieven vallen naar geslacht uiteen in twee klassen: *neutra* en *nonneutra*. Deze distinctie manifesteert zich het meest prominent in de keuze van het bepaald lidwoord. Nonneutra selecteren het lidwoord *de* en neutra het lidwoord *het*. Het onderscheid tussen neutra en nonneutra is niet beperkt tot de keuze van het lidwoord. Het verschil manifesteert zich op allerlei terreinen. We noemen er hier een aantal:

a: de keuze van aanwijzende pronomina:

<i>de man</i>	<i>die man, deze man</i>
<i>het paard</i>	<i>dat paard, dit paard</i>

b: de keuze van relatieve pronomina:

<i>de man</i>	<i>de man, die</i>
<i>het paard</i>	<i>het paard, dat</i>

c: de keuze van bijvoeglijke pronomina:

<i>de man</i>	<i>onze man, welke man</i>
<i>het paard</i>	<i>ons paard, welk paard</i>

d: de vorm van adjectieven bij attributief gebruik:

<i>de man</i>	<i>de oude man</i>	<i>een oude man</i>
<i>het paard</i>	<i>het oude paard</i>	<i>een oud paard</i>

In het vervolg gebruiken we de termen 'nonneutra/de-woorden' en 'neutra/het-woorden' door elkaar. Hieruit dient niet de conclusie getrokken te worden dat alle nomina ook zonder meer voorafgegaan kunnen worden door een van de lidwoorden. Eigennamen als *Jan*, *Marie* etc. kunnen als regel niet voorafgegaan worden door een lidwoord. Toch betreft het hier *de*-woorden, zoals kan worden afgeleid uit constructies als *onze Jan* en *het is Marie die dat gezegd heeft*.

Bij ongelede woorden is het geslacht tot op zekere hoogte onvoorspelbaar. De nu volgende substantieven zijn vormelijk gelijk, maar zij verschillen wat betreft de keuze van het lidwoord:

<i>het kamp</i>	<i>de kamp</i>	<i>het bal</i>	<i>de bal</i>
<i>het stof</i>	<i>de stof</i>	<i>het bocht</i>	<i>de bocht</i>
<i>het bos</i>	<i>de bos</i>	<i>het mens</i>	<i>de mens</i>
<i>het was</i>	<i>de was</i>	<i>het zout</i>	<i>de zout</i>
<i>het idee</i>	<i>de idee</i>	<i>het riool</i>	<i>de riool</i>

¹¹ Zie o.a. Van Haeringen (1951a, 1967a), Geerts (1970a), Van Driem (1983), Geerts et al. (1984:39-52), Trommelen & Zonneveld (1984abc, 1986) en Van Beurden & Nijen Twilhaar (1990).

In voorbeelden als *de bal* ('rond voorwerp') en *het bal* ('feest') gaat het verschil in geslacht gepaard met een betekenisverschil, maar noodzakelijk is dit niet, zoals valt op te maken uit het paar *de riool/het riool*.

De volgende voorbeelden behoren tot een coherente semantische klasse, t.w. menselijke verzamelnamen, en hieronder bevinden zich eveneens *de-* en *het-*woorden:

<i>het koor</i>	<i>de ploeg</i>	<i>het kabinet</i>	<i>de schare</i>
<i>het peloton</i>	<i>de equipe</i>	<i>het team</i>	<i>de crew</i>
<i>het kroost</i>	<i>de groep</i>	<i>het leger</i>	<i>de politie</i>

Toch is de keuze van het lidwoord niet geheel vrij. Er tekent zich een duidelijke generalisatie af: mensaanduidende substantieven selecteren als regel het lidwoord *de*. We illustreren deze eigenschap aan de hand van een klein aantal voorbeelden:¹²

de baas, de jongen, de kluns, de knaap, de schlemiel, de kok, de ober, de ayatollah, de vader, de oom, de neef, de moeder, de tante, de nicht, de vrouw

Het aantal uitzonderingen op deze generalisatie is uiterst marginaal. We vermelden hier *het kind* (zie sectie 2.1.2.2.), *het mens* en *het wijf* (de laatste twee vrijwel uitsluitend met een pejoratief betekenisaspect).

In het vervolg zal blijken dat suffigering een belangrijke invloed heeft op het geslacht: aanhechting van een suffix heeft grofweg gezien als resultaat dat het geslacht gefixeerd wordt. Hiermee wordt bedoeld dat een suffix het geslacht van de afleiding bepaalt, ongeacht het geslacht van het correlaat.

2.1.2. Meervoudsvorming bij substantieven¹³

Het vermogen om meervoudsvorming te ondergaan is een tweede belangrijk kenmerk van substantieven. Meervoudsvorming vindt als regel plaats door toevoeging van een uitgang. De meest gangbare uitgangen zijn *-en* en *-s*, maar daarnaast treffen we een kleine klasse Germaanse woorden aan met een meervoud op *-eren* (*kind/kinderen*). Niet-Germaanse substantieven hebben in een aantal specifieke gevallen een afwijkende meervoudsvorm. We doelen hier op paren als *datum/data*, *grammaticus/grammatici* en *lemma/lemmata*.

In het navolgende zullen we de belangrijkste aspecten van meervoudsvorming bespreken aan de hand van ongelede nomina. In 2.1.2.1. bespreken we de meervouden op *-en* en *-s*. Vervolgens staan we stil bij de meervouden op *-eren* (sectie 2.1.2.2.) en de niet-Germaanse meervouden (sectie 2.1.2.3.). Ter afronding van deze verhandeling rond de meervoudsvorming staan we in 2.1.2.4. stil bij substantieven die uitsluitend een meervoudsvorm hebben, de zogenaamde 'pluralia tantum'.

Voor we hiertoe overgaan wijzen we erop dat bepaalde semantische klassen veelal geen meervoudsvorming toestaan. Het betreft hier onder meer de volgende klassen:

¹² Zie Zonneveld (1984).

¹³ Zie o.a. Van Haeringen (1937, 1947, 1980), Royen (1947-1954, 1948), Schultink (1974), Hoppenbrouwers (1977, 1978), Van Zonneveld (1977), Philippa (1982), Geerts et al. (1984:55-69), Trommelen (1985b) en Van Marle (1987a).

- a: abstracte substantieven als *val, dood, haat, kou, april* etc.
 b: stofnamen als *beton, bier, goud, glas, wol, zeep* etc.
 c: verzamelnamen als *kroost, politie, vee* etc.

We tekenen hierbij aan dat stofnamen als *bier* en *glas* ook in een andere betekenis gebruikt kunnen worden; in dat geval staan ze wel meervoudsvorming toe, zoals moge blijken uit constructies als *zij schenken meerdere bieren* ('merken bier') en *zij schenken de glazen vol* ('voorwerp').

2.1.2.1. Meervoudsvorming met behulp van *-en* en *-s* /ðn/, /s/

De distributie van de meervoudsuitgangen *-en* en *-s* is complex. Deze sectie stelt zich ten doel om een aantal tendensen te bespreken die een rol spelen bij de keuze van de meervoudsuitgang. Het betreft hier tendensen en, voor zover we hebben kunnen nagaan, is vrijwel geen enkele tendens uitzonderingsloos. Factoren die een rol lijken te spelen, zijn onder meer kwaliteit van het laatste segment (*knie/knieën* vs. *gnoe/gnoes* en *havik/haviken* vs. *emmer/emmers*) en klemtoon (*cánon/canons* vs. *kanón/kanonnen*).

We bespreken allereerst de types die als regel een *-en*-meervoud nemen: (a)-(d). Vervolgens komen de types aan de orde die normaliter *-s* selecteren (e)-(h); en ten slotte de types die zowel *-en* als *-s* toestaan (i)-(j). Onder (k) besteden we kort aandacht aan leenwoorden die een meervoud op *-ðs* nemen.

- (a) Nomina die eindigen op een obstruent nemen normaliter een meervoud op *-en*:

<i>hap</i>	<i>vlot</i>	<i>kruk</i>	<i>plof</i>	<i>vis</i>	<i>mug</i>
<i>aap</i>	<i>boot</i>	<i>pook</i>	<i>stoof</i>	<i>roos</i>	<i>haag</i>
<i>harp</i>	<i>hart</i>	<i>park</i>	<i>korf</i>	<i>hars</i>	<i>berg</i>
<i>poliep</i>	<i>boeket</i>	<i>augurk</i>	<i>octaaf</i>	<i>radijs</i>	<i>eunuch</i>
<i>envelop</i>	<i>olifant</i>	<i>artijsok</i>	<i>madelief</i>	<i>octopus</i>	<i>epiloog</i>
	<i>lemmet</i>	<i>havik</i>			

Hier is duidelijk sprake van een sterke regelmaat, maar er zijn uitzonderingen. Voorbeelden als *buizerd* nemen *-s* als meervoud (het betreft hier veelal recente ontleningen aan het Engels) en woorden als *tabberd* nemen zowel *-en* als *-s*:

buizerd, kok, reliëf, club, lord, trend, truc, yank, drug, jeep, limerick, spoetnik
tabberd, kajak, knecht, weekend

- (b) Nomina eindigend op een diftong of de sequentie lange vocaal plus halfvocaal nemen, afgezien van het nomen *fauteuil*, de uitgang *-en*:

kei, karwei, galei, bij, partij, mouw, kabeljauw, bui, trui, vlaai, papegaai, kooi, konvooi, boei, leeuw, schreeuw, kieuw, zwaluw, zenuw

- (c) Nomina die eindigen op een lange vocaal plus sonorante consonant of korte vocaal gevolgd door twee sonorante consonanten, nemen vrijwel altijd de uitgang *-en*:

kuil, bordeel, sandaal, gladiool, boon, banaan, baviaan, pelikaan, leguaan, raam, idioom, meer, sigaar, figuur, kern, berm

Als uitzonderingen zijn te melden: *oom, broer, film, patroon* (persoonsnaam), *telefoon, kostuum, hazelaar en kandelaar* (de laatste twee zijn mogelijk geleed).

- (d) Monosyllabische nomina die eindigen op een korte vocaal plus één sonorante consonant en monosyllabische woorden die eindigen op een voorvocaal {ie, ee, uu, eu} nemen als regel een meervoud op *-en*:

bal, pil, rem, trom, pen, spin, kar, spar, rang, kring, knie, spie, zee, fee, reu, keu

Ook in dit geval is er slechts sprake van een sterke tendens. De volgende woorden nemen *-s* als meervoud:

bal ('feest'), *col, tram, bar, ski, plee, mi, re* (muzieknoten), *ie, ee, eu, k, p, t, pi, mu, rho* (griekse en andere letters, klanken)

- (e) Polysyllabische nomina eindigend op een voorvocaal, selecteren, ongeacht de positie van het hoofdaccent, de meervoudsuitgang *-s*:

toffee, dominee, café, matinee, milieu, reçu, paraplu, accu, ruzie, mysterie, domicilie, bougie, etui

Uitzonderingen zijn bijv. *residu* en *individu* (zowel *-en* als *-s*) en *idee* en *trochee*. Substantieven die eindigen op de beklemtoonde vocaal [i:] als *fobie, calorie, categorie* en *filosofie*, zouden ook als uitzonderingen beschouwd kunnen worden, ware het niet dat er aanwijzingen zijn dat zij het niet-Germaanse suffix *-te* bevatten (zie sectie 2.3.16.1.).

- (f) Substantieven die eindigen op een achtervocaal {aa, oo, oe}, selecteren *-s*:

pa, ka, firma, tuba, madonna, pergola, balalaika, do, po, hobo, auto, farao, fiasco, gnoe, roe, taboe, taptoe, kakatoe, kangoeroe

Deze generalisatie is vrijwel uitzonderingsloos. De substantieven *koe* en *vlo* met de meervouden *koeien* en *vlooien* zijn om meerdere redenen uitzonderlijk.

- (g) Als een substantief eindigt op de sequentie schwa plus sonorante consonant, dan wordt normaliter de meervoudsuitgang *-s* geselecteerd:

bengel, lepel, zegel, pantoffel, tabernakel, bezem, bloesem, bodem, keuken, molen, haven, adder, akker, vinger, papaver, salamander

Sommige woorden die eindigen op schwa plus sonorant, staan zowel een *-s* als een *-en* meervoud toe. Wij doelen op vormen als *appel, artikel, mossel, teken* en *ader*. Een kleine klasse staat zelfs uitsluitend een *-en* meervoud toe: *engel, christen, heiden* en *wonder*.

- (h) Polysyllabische nomina eindigend op een volle korte vocaal plus één sonorante consonant, waarbij bovendien het hoofdaccent *niet* op de laatste lettergreep valt, nemen vrijwel uitzonderingsloos *-s* als meervoudsuitgang:

consul, sambal, carnaval, festival, moslim, pelgrim, pogrom, bizon, sultan, toekan, bariton, caravan, ramadan, marathon, oerang-oetan, kampong, mustang, pisang, wajang, dinar, dollar, nectar

Uitzonderlijk zijn eigennamen als *Herman* en *Abraham*.

- (i) Als een polysyllabisch nomen eindigt op een beklemtoonde sequentie bestaande uit een korte vocaal en een sonorante consonant, dan is er veel variatie. Sommige vormen nemen een meervoud op *-en* en andere op *-s*. We hebben geen duidelijke regelmaat kunnen ontdekken. De voorbeelden in (a) selecteren *-en* en de voorbeelden in (b) *-s*:

a: *bacil, pupil, affodil, banderol, krokodil, kolom, madam, ballon, kanon, tiran*

b: *mistral, mandril, parasol, kolonel, tamtam, flacon, roman, tampon, pantalon, peloton, kameleon*

- (j) Ongelede substantieven die eindigen op een schwa, selecteren in veel gevallen zowel *-s* als *-en* (of de allomorf *-n*), maar er is een duidelijke voorkeur voor *-s*:

acte, bode, buste, collecte, drachme, fase, idylle, kaste, seconde, syllabe, type

Schwa-finale woorden die uitsluitend *-en* als meervoud toestaan, verliezen duidelijk terrein in het Moderne Nederlands. In de woordenboeken treffen we bijvoorbeeld *gave* en *premissie* aan, maar in beide gevallen is een *-s* meervoud ook reeds acceptabel. Woorden die daarentegen uitsluitend een meervoud op *-s* toestaan, zijn zeer frequent. We wijzen hier op de volgende voorbeelden:

charme, dame, estafette, etappe, file, hetze, kazerne, pauze, piste, piramide, reprimande, rotonde, ruïne, salade, visite

- (k) Recente leenwoorden (voornamelijk uit het Engels) die eindigen op een /s/-achtige consonant, nemen een meervoud op *-s*, maar in deze gevallen wordt een schwa ingevoegd tussen de stam en de uitgang.¹⁴ Voorbeelden zijn:

ace, race, broche, douche, crèche, brunch, lunch

¹⁴ Zie De Vriendt (1987).

Ter afronding van deze subsectie wijzen we nog op een aantal min of meer systematische fonologische veranderingen die zich voordoen bij meervoudsvorming. We voegen hieraan onmiddellijk toe dat de veranderingen die we aan de orde stellen, geenszins specifiek zijn voor meervoudsvorming. Deze veranderingen doen zich grofweg gezegd voor bij processen waarbij een vocaalinitieel gebonden morfeem (suffix of uitgang) wordt aangehecht.¹⁵

Op één verandering is reeds gewezen. Als een woord eindigt op een schwa en een meervoud op *-en* neemt, dan werkt de regel van schwa-deletie (*type/typen*).

Op wordeinde wordt de oppositie tussen stemhebbende obstruenten (= /b, v, d, z, γ/) en stemloze obstruenten (= /p, f, t, s, k, χ/) geneutraliseerd ten faveure van de stemloze variant. Als obstruenten echter gevolgd worden door een vocaal, bijv. de meervoudsuitgang *-en*, dan blijft de oppositie behouden. In het geval van de plosieven is dit nog zichtbaar in de spelling, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

<i>lap</i>	<i>lappen</i>	<i>krab</i>	<i>krabben</i>
<i>welp</i>	<i>welpen</i>	<i>rob</i>	<i>robben</i>
<i>mat</i>	<i>matten</i>	<i>bed</i>	<i>bedden</i>
<i>krant</i>	<i>kranten</i>	<i>band</i>	<i>banden</i>
<i>tak</i>	<i>takken</i>		
<i>park</i>	<i>parken</i>		

In het geval van fricatieven blijft de oppositie eveneens behouden. De volgende tendens tekent zich af. De stemloze fricatief [f] treffen we aan na een korte vocaal of na de consonant /m/ en de stemhebbende variant [v] na een lange vocaal, diftong of een andere sonorante consonant. [s] treffen we aan na korte vocalen, na sequenties bestaande uit een korte klinker gevolgd door een sonorante consonant of na een stemloze consonant en de variant [z] na lange vocalen, diftongen en lange vocalen gevolgd door een consonant. De stemloze fricatief [χ] is zeldzaam. Deze treffen we aan in meervouden die gespeld worden met *ch* (bijv. *lachen*). De stemhebbende tegenhanger [γ] treffen we aan in meervouden die gespeld worden met *g* (bijv. *vlaggen*). Voorbeelden zijn:

<i>straf</i>	<i>straffen</i>	<i>neef</i>	<i>neven</i>
<i>rif</i>	<i>riffen</i>	<i>kluij</i>	<i>kluiven</i>
<i>nimf</i>	<i>nimfen</i>	<i>elf</i>	<i>elven</i>
<i>lus</i>	<i>lussen</i>	<i>roos</i>	<i>rozen</i>
<i>mes</i>	<i>messen</i>	<i>muis</i>	<i>muizen</i>
<i>kers</i>	<i>kersen</i>	<i>laars</i>	<i>laarzen</i>
<i>plaats</i>	<i>plaatsen</i>	<i>beurs</i>	<i>beurzen</i>
<i>lach</i>	<i>lachen</i>	<i>vlag</i>	<i>vlaggen</i>
<i>Tsjech</i>	<i>Tsjechen</i>	<i>dwerg</i>	<i>dwergen</i>

¹⁵ Zie Zonneveld (1978, 1982), Trommelen & Zonneveld (1979), Tiersma (1980) en Geerts et al. (1984).

De geschetste distributie van *s-z* en in mindere mate *f-v* is niet perfect, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

- a: *golf/golven* maar *elf/elfen*
 raaf/raven maar *paraaf/parafen*
- b: *kers/kersen* maar *hals/halzen, gems/gemzen, lens/lenzen*
 muis/muizen maar *kruis/kruisen, kous/kousen, eis/eisen, zeis/zeisen*
 laars/laarzen maar *kaars/kaarsen, koers/koersen, concours/concoursen*

Het derde type verandering dat plaats kan vinden, heeft betrekking op de laatste vocaal van het substantief. In een beperkte klasse nomina worden de korte vocalen {a, e, i, o} lang in het meervoud (= 'rekking in open lettergreep'). Voorbeelden zijn:

- a: *bad/baden, dag/dagen, dak/daken, glas/glazen, staf/staven*
 b: *stad/steden*
 c: *gen/genen, spel/spelen, weg/wegen*
 d: *lid/leden, schip/schepen, smid/smeden*
 e: *god/goden, hof/hoven, hol/holen, lot/loten, slot/sloten*

Zoals gezegd gelden bovenstaande fonologische veranderingen niet specifiek voor meervoudsvorming. De volgende voorbeelden zijn toegevoegd ter illustratie:

schwa-deletie: ¹⁶
type/typen, ambassade/ambassadeur, idylle/idyllisch

de oppositie stemhebbend versus stemloos:
hond/honden, brand/brander, dood/dodelijk
plank/planken, werk/werker, zaak/zakelijk
schaaf/schaven, weef/wever, stijf/stijvig
straf/straffen, blaf/blaffer, laf/laffig

vocaalrekking/vocaalverlenging in open lettergreep: ¹⁷
stad/steden, stad/stedeling, stad/stedelijk

2.1.2.2. Meervoudsvorming met behulp van *-eren* /ɔ̃rɛn/¹⁸

Een kleine klasse nomina heeft een meervoud op *-eren*. Het betreft de volgende feiten:

been, blad, ei, goed, hoen, kalf, kind, lam, lied, rad, rund, volk

Aan deze reeks kunnen nog de (formele) afleidingen *gelid* en *gemoed* toegevoegd worden en eventueel *kleed* dat als meervoud *kleren* (verzwakte vorm van *klederen*) heeft. De substantieven hebben een aantal

¹⁶ Zie o.a. Booij (1977), Zonneveld (1978, 1982), Trommelen & Zonneveld (1979) en Van Marle (1981a).

¹⁷ Zie o.a. Zonneveld (1978, 1982) en Trommelen & Zonneveld (1979).

¹⁸ Zie o.a. Geerts et al. (1984:56-57) en Trommelen & Zonneveld (1984a).

eigenschappen gemeen. Het zijn vrijwel allemaal ongelede monosyllabische Germaanse substantieven. Bovendien betreft het hier zonder uitzondering *het*-woorden.

Fonologisch zijn er een aantal eigenaardigheden. In de meervouden *beenderen* en *hoenderen* is een [d] ingevoegd tussen het substantief en *-eren*. In de meervouden van *blad*, *gelid* en *rad* is er sprake van rekking in open lettergreep en in het meervoud *kalveren* is de slotconsonant van het substantief stemhebbend (zie sectie 2.1.2.1. voor vergelijkbare veranderingen).

De morfologische structuur van *-eren*-meervouden is onduidelijk. Er kan hier sprake zijn van een specifieke uitgang *-eren*, maar het is eveneens mogelijk dat *-eren* morfologisch complex is, d.w.z. opgebouwd uit een affix *-er* en de meervoudsuitgang *-en*. Als *-er-* een afzonderlijk morfeem is, dan zou het feit dat de substantieven allemaal het bepaald lidwoord *het* selecteren, toegeschreven kunnen worden aan dit morfeem. Als de "echte" meervoudsuitgang eigenlijk *-en* is, dan komt eveneens een verklaring voor alternaties van het type *kinderen/kinders* binnen bereik. Tegen de opsplitsing van *-eren* in twee morfemen pleit dat woorden die eindigen op de sequentie schwa plus /r/, ongeacht het feit of /ðr/ een afzonderlijk morfeem is, als regel een meervoud op *-s* nemen (*vinger/vingers*, *werker/workers*, *wekker/wekkers*) en het affix *-er* zou dan, tegen alle tendensen in, een *-en*-meervoud selecteren.

Sommige substantieven kennen naast een *-eren* meervoud ook nog een *-en* meervoud. Veelal is er een betekenisverschil tussen beide meervouden:

<i>been</i>	<i>beenderen</i> (bot)	<i>benen</i> (ledematen)
<i>blad</i>	<i>bladeren</i> (van een boom)	<i>bladen</i> (van een boek)
<i>kleed</i>	<i>kleren</i> (kleding)	<i>kleden</i> (op de vloer)
<i>volk</i>	<i>volkeren</i>	<i>volken</i>

2.1.2.3. Niet-Germaanse meervouden¹⁹

Bij niet-Germaanse substantieven (voornamelijk afgeleid of formeel afgeleid) wordt het meervoud soms gevormd met behulp van niet-Germaanse uitgangen, hoewel dikwijls ook meervouden op *-en* of *-s* zijn toegestaan. We noemen er hier enkele:

- a: persoonsnamen eindigend op *-a* kennen een meervoud op *-ae* [e:] of op *-s*:
collega - *collegae* - *collega's*
- b: persoonsnamen op *-us/-icus* kennen een meervoud op *-i* [i:] en soms op *-en*:
historicus - *historici*, *doctorandus* - *doctorandi* - *doctorandussen*
- c: zaaknamen eindigend op *-ex/-ix* kennen een meervoud op *-ices* [i:se:s] of op *-en*:
index - *indices* - *indexen*, *matrix* - *matrices* - *matrixen*
- d: zaaknamen/abstracta uitgaande op *-um* kennen een meervoud op *-a* [a:] of op *-s*:
centrum - *centra* - *centrums*, *museum* - *musea* - *museums*
- e: aan het Italiaans ontleende substantieven op *-o* kennen een meervoud op *-i* [i:] of op *-s*:
saldo - *saldi* - *saldo's*, *solo* - *sol* - *solo's*

¹⁹ Zie Geerts et al. (1984:58-59).

- f: zaaknamen/abstracta eindigend op *-ma* kennen een meervoud op *-mata* of op *-s*:
lemma - lemmata - lemma's, paradigma - paradigmata - paradigma's

In de eerste vijf gevallen wordt de aangegeven sequentie waarop het substantief in het enkelvoud eindigt, vervangen door een meervoudsuitgang. In het laatste geval wordt een meervoudsuitgang toegevoegd aan de enkelvoudige basis.

2.1.2.4. Pluralia tantum²⁰

Niet-telbare substantieven die uiterlijk overeenkomen met meervouden, zullen worden aangeduid als 'pluralia tantum'. Het betreft hier veelal verzamelnamen die een veelheid noemen, terwijl de mogelijkheid ontbreekt om de afzonderlijke eenheden te onderscheiden. Een duidelijk voorbeeld is *hersenen*. De vraag die zich voordoet, is of de finale sequentie /ðn/ opgevat moet worden als een meervoudsuitgang. Er is een aantal redenen om te denken dat dit het geval is.

In sectie 1.2. is er op gewezen dat het subject en het werkwoord in een zin overeenkomen in getal. Substantieven in het meervoud vereisen een werkwoord in het meervoud. Pluralia tantum komen op dit punt overeen met meervouden, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

- a: *konijn-en spring-en in het rond*
molen-s bepaal-en het gezicht van Nederland
- b: *hersenen regel-en al onze gedragingen*
leges word-en geïnd door de gemeente

Meervouden in het Nederlands selecteren het lidwoord *de*. Pluralia tantum sluiten zich hierbij aan (*het schrift/de schriften, het orgel/de orgels en de hersenen, de leges*).

De volgende substantieven voldoen aan beide criteria. In (a) en (b) volgen voorbeelden die eindigen op *-en* c.q. *-s*. Bij deze voorbeelden valt het hoofdaccent op de laatste volle vocaal en in dit opzicht komen zij overeen met ongelede woorden die eindigen op een lettergreep die een schwa bevat (*papáver, kazérne*). De voorbeelden in (c) en (d) eindigen eveneens op *-en* c.q. *-s*, maar bij deze voorbeelden valt het hoofdaccent op de eerste lettergreep en de positie van het hoofdaccent komt overeen met die van nominale samenstellingen:

- a: *annalen, burelen, capriolen, conserven, consorten, coulissen, fratsen, hersenen, hurken, kladden, lauweren, lieden, lurven, manen, manufacturen, perikelen, strapatsen, watten, zemelen*
- b: *avances, besognes, scrupules*
- c: *aanstalten, doeleinden, geneugten, grondvesten, inkomsten, lotgevallen, manschappen, onkosten, plichtplegingen*
- d: *hoofdbrekens, hoogovens, omstanders, pappenheimers, waterlanders*

Twee zaken zijn opvallend: (i) pluralia tantum gaan vrijwel altijd uit op *-en* en (ii) we treffen de uitgang *-en* aan na de sequentie schwa plus sonorante consonant, terwijl dergelijke woorden als *regel* een *-s* meervoud nemen (cf. *lepel(-s), bezem(-s), keuken(-s), vinger(-s)* vs. *zemelen, hersenen, lauweren*). Afleidingen op *-sel* nemen als regel een meervoud op *-s* (zie sectie 2.3.4.), maar pluralia tantum wijken

²⁰ Zie o.a. Van Haeringen (1947), Geerts et al. (1984:36-37) en Backhuys (1987, 1989a).

ook hier af van de regelmaat (cf. *raadsel(-s)*, *bouwsel(-s)*, *aanwensel(s)* vs. *roerselen*, *toebereidselen*, *uitwerpselen*).

Afrondend wijzen we nog op een speciale klasse pluralia tantum, namelijk eigennamen (voornamelijk geografische namen) die uitgaan op *-en*. Het betreft hier eveneens *de*-woorden en als ze in subjectpositie worden gebruikt, vereisen ze een werkwoord in het meervoud (*de Ardennen liggen in België*). Voorbeelden zijn:

e: *Antillen, Apenijnen, Ardennen, Balearen, Dardanellen, Filippijnen, Hebriden, Karpaten, Molukken, tropen, Vogezen*

Bij deze klasse valt het hoofdaccent op de laatste volle vocaal voorafgaande aan *-en* en in dit opzicht komen zij, evenals het type *annalen* in (a), overeen met ongelede woorden met een schwa in de laatste lettergreep. Het woord *Middeleeuwen* kan wellicht ook tot het type *Antillen* gerekend worden, hoewel dit woord, evenals overigens het type *aanstalten* in (c), geaccentueerd wordt als een nominale samenstelling.

2.1.3. *Classificatie van de nominaliserende suffixen*

Nominaliserende suffixen vallen semantisch gezien uiteen in twee hoofdklassen, te weten (a) de *persoonsaanduidende* suffixen en (b) de *zaakaanduidende* en *abstractavormende* suffixen. Dit semantisch onderscheid hanteren we in deze sectie als het hoofdcriterium op basis waarvan we suffixen onderverdelen in verschillende subklassen. In het eerste deel (sectie 2.2.) behandelen we de persoonsvormende suffixen en in het tweede deel de niet-persoonsvormende suffixen (sectie 2.3.). In het navolgende zal duidelijk worden dat dit semantisch onderscheid gedeeltelijk correspondeert met een grammatisch onderscheid.

Persoonsvormende suffixen selecteren voor het overgrote deel het bepaald lidwoord *de*; een karakteristiek die niet alleen voor dit type afleiding geldt, maar meer in het algemeen voor alle mensaanduidende woorden (zie sectie 2.1.1.). Voorbeelden zijn:

de kapper, de wandelaar, de viezerd, de scholier, de dorpeling

Deze karakteristiek geldt niet alleen voor afleidingen met een overtsuffix, maar ook voor substantieven die in een conversierelatie staan tot adjectieven, zoals *gek/de gek*, *zot/de zot*, *brut/de brut* en *vun/de vuns*.

Hoewel hier sprake is van een evidente regelmaat, zijn er uitzonderingen. Uitzonderlijk zijn afleidingen als *het heerschap* en *het personage* (zie resp. 2.3.10. en 2.3.23.), die overigens beide een pejoratief betekenisaspect hebben (vergelijkbaar met *het wijf*), en alle verkleinwoorden (*de oom/het oompje*). Uitzonderlijk zijn eveneens potentiële conversiegevallen als *het naakt*. Voor het type persoonsaanduidingen *het (school-)hoofd* en *het (ere-)lid* verwijzen we naar de sectie over exocentrische nominale samenstellingen (hoofdstuk 4, sectie 2.11.).

Al met al is de keuze van het bepaald lidwoord dus tamelijk voorspelbaar bij de persoonsaanduidende suffixen. Anders ligt de situatie bij de tweede hoofdklasse. De suffixen met behulp waarvan zaaknamen of abstracta gevormd worden, selecteren het bepaald lidwoord *de* (*de bakkerij, de wandeling, de gladheid, de sereniteit, de parfumerie*) of *het* (*het bouwsel, het moederschap, het mensdom, het snobisme, het centrum*).

Uit het voorgaande kan afgeleid worden dat de indeling in persoonsvormende suffixen en niet-persoonsvormende suffixen zowel semantisch als grammatisch gemotiveerd is. We tekenen hierbij wel aan dat de gemaakte tweedeling niet perfect is. Suffixen waarmee als regel persoonsnamen gevormd worden, kunnen incidenteel ook gebruikt worden om zaaknamen aan te duiden. We doelen hier op suffixen als *-aar*, *-er* en *-ier*. Afleidingen als *wandelaar*, *werker* en *bankier* verwijzen naar personen, terwijl *rammelaar*, *wekker* en *kwartier* naar zaken verwijzen. Het omgekeerde komt eveneens voor. Suffixen als *-schap*, *-nis* en *-age* zijn als regel niet-persoonsvormend (*moederschap*, *vuilnis*, *massage*), maar incidenteel worden met behulp van deze suffixen ook persoonsnamen afgeleid (*heerschap*, *kennis*, *personage*). Dit bemoeilijkt de classificatie en plaatst ons voor een dilemma. Dit indelingsprobleem lossen we als volgt op. De suffixen *-aar*, *-er* en *-ier* behandelen we als persoonsvormende suffixen; de behandeling van deze suffixen ronden we telkens af door kort te wijzen op het niet-persoonsvormend gebruik van het desbetreffende suffix. De suffixen *-schap*, *-nis* en *-age* behandelen we in sectie 2.3. en daar behandelen we ook de types *heerschap*, *kennis* en *personage* in aparte subsecties aan het eind van een suffixspecifieke sectie.

Ten aanzien van de persoonsvormende suffixen hebben we opgemerkt dat de keuze van het bepaald lidwoord in het merendeel van de gevallen voorspelbaar is. Anders ligt het voor de keuze van de meervoudsuitgang. Afleidingen met een persoonsvormend suffix (maar hetzelfde geldt voor de niet-persoonsvormende suffixen) nemen grofweg gezegd een meervoud op *-en* of een meervoud op *-s* en het suffix bepaalt welke uitgang wordt geselecteerd. De volgende voorbeelden illustreren beide mogelijkheden. In (a) volgen persoonsvormende suffixen en in (b) niet-persoonsvormende suffixen:

- a: *werker-s*, *winkelier-s*, *werkster-s*, *cabaretier-s*, *blondine-s*, *historica-s*
voogdes-en, *zuigeling-en*, *vriendin-en*, *producent-en*, *Amerikaan-en*, *Chileen-en*
- b: *bouwsel-s*, *koelte-s*, *streepje-s*, *productie-s*, *doublure-s*
bakkerij-en, *wandeling-en*, *zwangerschap-en*, *sereniteit-en*, *parfumerie-en*

Suffixen hebben zelfs de neiging om in te gaan tegen de fonologische tendensen van meervoudsvorming bij ongelede woorden (zie 2.1.2.1.). Vergelijk hiervoor het contrast tussen de volgende ongelede en afgeleide nomina:

<i>haar/haren</i> , <i>sigaar/sigaren</i>	vs.	<i>wandelaar/wandelaars</i> , <i>tekenaar/tekenaars</i>
<i>pier/pieren</i> , <i>rivier/rivieren</i>		<i>koetsier/koetsiers</i> , <i>bankier/bankiers</i>
<i>haard/haarden</i> , <i>paard/paarden</i>		<i>rijkaard/rijkaards</i> , <i>lafaard/lafaards</i>
<i>bougie/bougies</i> , <i>biscuit/biscuits</i>		<i>filosofie/filosofie-en</i> , <i>tiranerie/tiranerie-en</i>

In het voorgaande hebben we het onderscheid tussen persoonsvormende en niet-persoonsvormende suffixen op semantische en grammatische gronden gemotiveerd. Bovendien zijn we kort ingegaan op de effecten die suffixering kan hebben op respectievelijk het geslacht en het meervoud. In het resterende deel zullen we beide klassen verder onderverdelen in verschillende subklassen. We richten onze aandacht allereerst op de persoonsvormende suffixen. Deze suffixen komen aan de orde in sectie 2.2. en deze sectie is als volgt opgebouwd.

In de subsecties 2.2.1. tot en met 2.2.7. staan de Germaanse persoonsvormende suffixen *-aar*, *-er*, *-ier*, *-aard*, *-erd*, *-(e)ling* en *-erik* centraal. Deze suffixen hebben als belangrijkste kenmerk, voor zover ze niet een schwa bevatten, dat ze tegen de fonologische tendensen in (*-ier* is de enige uitzondering) niet het hoofdaccent kunnen dragen. Over het algemeen is het zo dat woorden die eindigen op

een lange vocaal gevolgd door minimaal één consonant het hoofdaccent krijgen toebedeeld. De genoemde Germaanse suffixen onttrekken zich aan deze regel. Vergelijk het volgende contrast:

schorsenéer, anemóon naast *wándelaar, gterigaard*

De schwa-suffixen onttrekken zich bovendien vrijwel geheel aan de regel dat het hoofdaccent op de lettergreep voorafgaande aan de schwalettergreep moet vallen, mits de schwa voorafgegaan wordt door minimaal één consonant. Vergelijk hiervoor het volgende contrast:²¹

kazérne, salamánder, tabernákel naast *vóorzitter, schtþbreukeling*

Opmerkelijk is verder dat (bijna) al deze persoonsvormende suffixen ook worden gebruikt ter aanduiding van planten of dieren. Ter illustratie volgt een klein aantal voorbeelden:

adelaar, lepelaar, poter, violier, fruitenier, luiaard, wederik, leeuwerik, esseling, gieteling

Afrondend wijzen we erop dat deze suffixen ook kunnen worden gebruikt om zaaknamen af te leiden: *lessenaar, rammelaar, wekker, kwartier, snufferd en krakeling*.

De tweede subklasse wordt gevormd door de Germaanse vrouwelijke persoonsvormende suffixen *-es*, *-ster*, *-in*, *-se*, *-egge* en *-e*. De eerste vier staan centraal in de secties 2.2.8. tot en met 2.2.11 en de laatste twee behandelen we resp. in de secties 2.2.49. en 2.2.51.

Een belangrijk kenmerk van deze suffixen is dat zij, afgezien van de schwa-suffixen, tegen de fonologische tendensen in, het hoofdaccent dragen, hoewel woordfinale sequenties bestaande uit een korte vocaal plus één consonant als regel niet het hoofdaccent dragen. Vergelijk:

dívan, kókos naast *boerþn, voogdés*

De schwa-suffixen onttrekken zich bovendien aan de schwa-generalisatie (zie boven), zoals het contrast *helicópter - wándelaarster/dómineese* illustreert.

De behandeling van de vrouwelijke suffixen *-egge* (*dievegge*) en *-e* (als in *leerlinge, acrobate*) vindt later plaats. Het suffix *-egge* behandelen we bij de suffixen waarmee incidenteel een vrouwelijke persoonsnaam wordt gevormd en het vrouwelijke suffix *-e* behandelen we na alle persoonsvormende suffixen, aangezien het zich ook en vooral hecht achter persoonsvormende niet-Germaanse suffixen; het is daarom voor de hand liggender om dit suffix na de persoonsvormende niet-Germaanse suffixen te behandelen.

De secties 2.2.12. tot en met 2.2.19. behandelen de niet-Germaanse (beklemtoonde) persoonsaanduidende suffixen *-(i)aan*, *-ees*, *-ijn*, *-aat*, *-iet*, *-oot*, *-een* en *-ein*. De bespreking van deze suffixen op deze plaats is bedoeld als voorloper op een speciale sectie over de suffixen waarmee substantieven worden gevormd met het systematisch bepaalde betekenisaspect 'persoon die in een bepaald land geboren is of er inwoner van is'. De Germaanse suffixen *-aar*, *-er*, *-ier*, *-aard* en *-(e)ling* en de bovengenoemde niet-Germaanse suffixen worden eveneens gebruikt om geografische persoonsnamen te vormen. Door de niet-Germaanse persoonsvormende suffixen hier te behandelen, wordt het mogelijk

²¹ Zie Kager & Zonneveld (1986), Kager (1989) en Trommelen & Zonneveld (1989).

om de suffixen met behulp waarvan geografische persoonsnamen kunnen worden gevormd als één blok te behandelen. In sectie 2.2.20. behandelen we daartoe de suffixen die incidenteel aangewend worden om geografische persoonsnamen af te leiden en in 2.2.21. geven we een overzicht van de suffixen waarmee 'landeninwoners' worden afgeleid.

In de subsecties die gewijd zijn aan geografische persoonsnamen besteden we ook aandacht aan de vorming van geografische adjectieven, hoewel adjectivische suffixering centraal staat in sectie 3. van dit hoofdstuk. Dit type adjectievorming bespreken we hier, omdat er een nauwe samenhang bestaat tussen de vorming van geografische persoonsnamen en geografische adjectieven. Geografische adjectieven worden gevormd met behulp van de suffixen *-s* (*Arnhem- Arnhemmer - Arnhems*), *-isch* (*Israël - Israëliër - Israëliisch*) en incidenteel (m.n. in vaste verbindingen) *-er* (*Haarlem - Haarlemmer - Haarlemmer (olie) naast Haarlems*). Het verband tussen geografische persoonsnamen en geografische adjectieven wordt duidelijk in paren als *Chili - Chileen - Chileens*, *Cyprus - Cyprioot - Cypriotisch* en *China - (de) Chinees - Chinees*. De betekenis van deze adjectieven kan geparafraseerd worden als 'afkomstig van, behorend tot of betrekking hebbend op het door het substantief genoemde geografische gebied'. Kortom, semantisch correleren deze adjectieven met geografische namen die een land, streek of plaats aanduiden, terwijl een deel hiervan morfologisch correspondeert met de geografische persoonsnamen.

De secties 2.2.22. tot en met 2.2.49. zijn geheel gewijd aan de overige niet-Germaanse persoonsvormende suffixen. Deze suffixen worden niet tevens gebruikt om geografische persoonsnamen af te leiden. Met uitzondering van de uit het Latijn overgenomen woorden op *-us* en *-or*, gedragen nomina met niet-Germaanse suffixen zich als ongeleed voor de klemtoonregels, d.w.z. ze hebben eindklemtoon. We wijzen erop dat er veel variatie en allomorfie voorkomen binnen de paradigmata en dat deze bovendien niet helemaal voorspelbaar zijn. Vergelijk bijvoorbeeld:

<i>don-eer</i>	<i>don-or</i>	<i>don-at-ie</i>
<i>or-eer</i>	<i>or-at-or</i>	<i>or-at-ie</i>

Allomorfie en variatie zullen zoveel als mogelijk aangegeven worden, hoewel we hierbij onmiddellijk aantekenen dat geenszins naar uitputtendheid is gestreefd.

Na de 'echte' persoonsvormende suffixen zullen in sectie 2.2.50. persoonsnamen besproken worden die gevormd zijn met niet-Germaanse wortels als *-loog*, *-goog* en *-soof* (die corresponderen met respectievelijk *-logie*, *-gogie*, *-sofie*). Voor deze geldt eveneens dat ze zich voor de klemtoonregels als ongeleed gedragen, d.w.z. ze dragen het hoofddaccent.

Sectie 2.2.51. bespreekt het vrouwelijke suffix *-e*. Dit suffix hecht zich grofweg aan alle niet-Germaanse persoonsnamen, tenzij deze niet-Germaanse suffixen een eigen vrouwelijke pendant hebben, zoals bijvoorbeeld *-us* (*promovendus/promovenda*), *-eur* (*inspecteur/inspectrice*) en *-aris* (*bibliothecaris/bibliothecaresse*). Vrouwelijke geografische persoonsnamen die gevormd worden door aanhechting van *-e* aan geografische adjectieven, zullen we eveneens hier behandelen (*Tunesisch-e*, *Grieks-e*, *Amsterdams-e*).

De behandeling van de persoonsvormende suffixen ronden we af met een bespreking van het persoonsvormende suffix *-e*, dat we aantreffen in woorden als *blinde*, *gedetineerde* en *ronde* (sectie 2.2.52.). De ordening van dit suffix na alle andere suffixen wordt gestuurd door het feit dat bepaalde eigenschappen van dit suffix (waaronder het niet toelaten van diminuering) het moeilijk maken om het in één van de eerdere klassen onder te brengen.

De suffixen die als regel niet-persoonsvormend gebruikt worden, staan centraal in sectie 2.3. Voor deze suffixen zullen we nu eveneens kort ingaan op de factoren die bepalend zijn geweest voor hun indeling in de verschillende subklassen.

In de secties 2.3.1. tot en met 2.3.14. bespreken we de Germaanse niet-persoonsvormende suffixen *-ij*, *-en*, *-ing*, *-sel*, *-nis*, *-st*, *-t*, *-heid*, *-te*, *-schap*, *-dom*, *-de*, *-elaar* en *-el*; in sectie 2.3.15. het Germaanse discontinue affix *ge-...-te*. Ook voor deze Germaanse suffixen geldt dat ze, afgezien van de schwa-suffixen, soms tegen de fonologische tendensen in (*-ij* is de enige uitzondering) niet het hoofdaccent dragen. Vergelijk het contrast tussen bijvoorbeeld *bauxtet* en *baviáan* enerzijds en *jaloersheid* en *vijgelaar* anderzijds. Bovendien onttrekken de schwa-suffixen zich aan de schwa-generalisatie, zoals het contrast tussen *klavecfmbel* en *áanwensel* illustreert.

Het resterende deel van sectie 2.3. behandelt de niet-persoonsvormende niet-Germaanse suffixen. Na de 'echte' niet-persoonsvormende niet-Germaanse suffixen zullen ten slotte in sectie 2.3.43. zaaknaamaanduidende substantieven behandeld worden die gevormd zijn met behulp van wortels als *-scoop*, *-gram*, *-droom* en *-staat*.

Het suffix dat volstrekt buiten de gemaakte classificatie valt, is het suffix *-tje*, waarmee verkleinwoorden worden afgeleid. Dit suffix (of één van zijn allomorfen) hecht zowel aan morfologisch simplexe als complexe woorden. Bovendien hecht het zich aan persoonsnamen en zaaknamen, ongeacht het feit of de basis Germaans of niet-Germaans is. De volgende voorbeelden illustreren de verschillende mogelijkheden:

	persoonsnamen	niet-persoonsnamen
Germaans+ongeleed	<i>vrouw-vrouwjtje</i>	<i>haar-haartje</i>
Germaans+geleed	<i>werker-werkertje</i>	<i>wekker-wekkertje</i>
niet-Germaans+ongeleed	<i>apostel-aposteltje</i>	<i>rivier-riviertje</i>
niet-Germaans+geleed	<i>Arabier-Arabiertje</i>	<i>kandidatuur-kandidatuurtje</i>

We behandelen verkleinwoordvorming om bovengenoemde redenen na alle overige nominaliserende suffixen in sectie 2.4.

Kort samengevat ziet de opbouw van deze sectie over nominaliserende suffixen er als volgt uit. In sectie 2.2. stellen we de Germaanse en niet-Germaanse suffixen aan de orde op basis waarvan als regel persoonsnamen worden afgeleid. Sectie 2.3. staat in het teken van de Germaanse en niet-Germaanse suffixen waarmee als regel zaaknaanduidende of abstracte substantieven worden gevormd en sectie 2.4. behandelt het diminutiefsuffix *-tje*.

2.2. PERSOONSVORMENDE SUFFIXEN

In deze sectie bespreken we allereerst de Germaanse en niet-Germaanse suffixen die worden gebruikt om persoonsnamen af te leiden. Het merendeel van deze suffixen kan ook aangewend worden om geografische persoonsnamen aan te duiden (de secties 2.2.1. tot en met 2.2.21.). In de secties 2.2.22. tot en met 2.2.50. komen vervolgens de niet-Germaanse persoonsnaamvormende suffixen aan de orde. Deze suffixen worden niet gebruikt om geografische persoonsnamen aan te duiden. Tot besluit bespreken we dan het vrouwelijke suffix *-e*: type *acrobate* (2.2.51.) en het persoonsnaamvormende *-e*: type *blinde* (2.2.52.).

- psychologische werkwoorden, d.w.z. werkwoorden waarvoor geldt dat het direct object de toestand, uitgedrukt door het werkwoord, ervaart:

prikkelen **prikkelaar* *verbijsteren* **verbijsteraar*

- noodzakelijk wederkerende werkwoorden:²⁵

zich nestelen *(*zich*) *nestelaar*
zich toeëigenen *(*zich*) *toeëigenaar*
zich herinneren *(*zich*) *herinneraar*

De volgende vijf deverbatieven zijn voorbeelden van *-aar*-afleiding zonder dat ze aan de fonologische context voldoen; het zijn namelijk potentiële kandidaten voor suffigering met behulp van *-(d)er* (vgl. 2.2.2.1.):

leraar, dienaar, minnaar, winnaar (naast *kostwinner*), (*be-*, *ver-*)*oordelaar*

Uitzonderlijk is eveneens de variant *jodeler* (naast *jodelaar*). Het substantief *tovenaar* (van het werkwoord *toveren*) is uitzonderlijk, aangezien het een *r-n*-wisseling vertoont. Tot slot zij gewezen op het werkwoord *schilderen*, waarnaast het substantief *schilder* voorkomt, maar niet **schilderaar*. In Vlaanderen vindt men overigens beide varianten: de ongesuffigeerde vorm voor 'kunstschilder' en de langere vorm met de betekenis die in het Nederlands gereserveerd is voor 'huisschilder'.

Alle bovenstaande vormen hebben als bepaald lidwoord *de*, en het merendeel heeft *-s* als meervoud. Uitzonderingen zijn: *leraren* (als de normale vorm) en *martelaren* (als de ietwat plechtige variant). Het suffix *-aar* tast de positie van het hoofdaccent niet aan (*beóordelen* - *beóordelaar*).

2.2.1.2. type *schuldenaar, eigenaar*

Het suffix *-aar* wordt in een aantal gevallen ook aan nondeverbale woorden aangehecht. Dit proces is echter improductief. Deze *-aar*-afleidingen zijn eveneens nomina agentis (*schuldenaar* is 'iemand die schulden heeft').

Allereerst vindt men het suffix na nomina; het lijkt erop dat voor deze klasse de omgevingsconditie 'sonorant' (vgl. sectie 2.2.1.1.) wordt losgelaten, aangezien dentale obstruenten ook als context kunnen fungeren. Voorbeelden zijn:

schuldenaar, moordenaar, woordenaar, geweldenaar, redenaar (van *rede*), *ambtenaar, bultenaar, kunstenaar, kluizenaar, tollenaar*

De vorm *stedenaar* (van *stad*) vertoont rekking in open lettergreep.

Bovenstaande voorbeelden illustreren dat het suffix zich in het type *schuldenaar* manifesteert in de vorm *-enaar*. Denominaal *zondaar* (van *zonde*) en *bochelaar* bevatten daarentegen de vorm *-aar*. Het is moeilijk vast te stellen wat de suffix-variant is in *leugenaar* en *molenaar*: simpelweg *-aar*, of *-enaar* met (haplogische) deletie van één van de twee sequenties *-en-*.

²⁵ Zie o.a. Everaert (1986).

Eigenaar (van het adjectief *eigen*) is het enige de-adjectivische voorbeeld. Ook hier is het moeilijk uit te maken of het suffix *-aar* of *-enaar* is (vgl. *leugenaar*).

Het lidwoord voor deze twee types is ook *de*, en de meervoudsuitgang *-s*, behalve *ambtenaren* (als de normale vorm) en *schuldenaren*, *geweldenaren*, *tollenaren* en *zondaren* (als de plechtige vorm). In dit type is *-aar* eveneens klemtoonneutraal (*mólen* - *mólenaar*).

2.2.1.3. type *Texelaar*²⁶

-Aar en *-enaar* kunnen ook gebruikt worden om geografische persoonsnamen af te leiden. Ze worden benut om personen aan te duiden die op enigerlei wijze verbonden zijn met Nederlandse en Belgische plaatsen/streken (*Texelaar* 'iemand die geboren is op Texel of op Texel woont'). Het is vooral in het Vlaamse taalgebied dat men de variant *-(en)aar* verkiest, ook in die gevallen waar in het Nederlands *-er* (vgl. 2.2.2.4.) wordt gebruikt.

Bij dit gebruik van *-(en)aar* als geografisch persoonsaanduidend suffix wordt de omgevingsconditie 'dentale consonant' (vgl. 2.2.1.1.) losgelaten; ook na niet-dentalen vindt men het suffix, hoewel opgemerkt dient te worden dat *-aar* bij voorkeur voorkomt na geografische namen eindigend op een dentaal.

De vorm *-aar* treft men veelal aan na de finale sequentie schwa plus {l, r} en de variant *-enaar* in de complementaire klasse. Voorbeelden zijn onder andere:

- a: *Texelaar, Bemmelaar, Overijsselaar, Ukkelaar, Aalteraar, Monsteraar, Munsteraar*
 b: *Sint-Jans-Molenbekaar, Maastrichtenaar, Utrechtenaar, Torhoutenaar, Aalstenaar, Boskopenaar, Bomenaar*

Na geografische namen die eindigen op /ðn/ is het moeilijk uit te maken of het suffix *-aar* is (à la *Texelaar*), dan wel *-enaar* met (haplologische deletie van één van de twee *-en*'s; cf. ook sectie 2.2.1.1.). Voorbeelden van dit type zijn onder meer:

Antwerpenaar, Dongenaar, Leidenaar, Liendenaar, Tholenaar

Bij sommige van deze geografische namen gaat suffigering met *-aar* gepaard met het wegvallen van de finale sequentie *-en* (dit met name in die voorbeelden die vóór deze lettergreep een /r/ of /l/ hebben), zoals bijvoorbeeld in *Beveren/Beveraar, Ekeren/Ekeraar, Breukelen/Breukelaar* en *Mechelen/Mechelaar*.

Eindigt de geografische naam op /ðr/, dan treedt soms de eerder tegengekomen *r-n*-wisseling op vóór *-aar*, zoals moge blijken uit *Deventenaar, (Den) Heldenaar* en *(Den) Doldenaar* (vgl. ook *tovenaar* in 2.2.1.1.).

Zoals gezegd wordt het suffix over het algemeen gebruikt om personen aan te duiden die op enigerlei wijze verbonden zijn met Nederlandse en Belgische gebiedsdelen, en veel verder wordt er niet over de grens gekeken, hoewel men een beperkt aantal geografische persoonsnamen uit verdere streken vindt: *Parijzenaar, Londenaar, Curaçaoënaar* en *Egyptenaar*. De laatste twee voorbeelden tonen aan dat een finale schwa van het grondwoord wél kan wegvallen, maar een finale volle vocaal van het grondwoord niet. Vergelijk ook voorbeelden als *Borsselaar* en *Knokkenaar* met *Heilooënaar* en *Heverleeënaar*.

²⁶ Zie Smedts (1972, 1973a), Geerts et al. (1984:1210 ev.), Van den Toorn (1988a) en Fast & Van Marle (1989).

Het type *Texelaar* neemt eveneens *de* als lidwoord, en *-s* als meervoudsuitgang (met *Egyptenaren* als uitzondering). *-Aar* tast het hoofdaccent niet aan (*Kórtrijk - Kórtrijkenaar*).

We wijzen hier op een belangrijk verschil met de types *wandelaar* en *schuldenaar* uit de voorgaande subsecties. Substantieven van het type *wandelaar* en het type *schuldenaar* laten, in tegenstelling tot het type *Texelaar*, als regel vrouwelijke pendanten op *-es* of *-ster* toe (zie de secties 2.2.8 en 2.2.9).

Geografische adjectieven worden als regel gevormd door aanhechting van het adjectivische suffix *-s* onmiddellijk achter de geografische naam. Voorbeelden zijn:

Texels, Monsters, Kortrijks, Maastrichts, Utrechts, Boskoops, Booms

Na geografische namen eindigend op *-en* (à la *Breukelen*) valt *-en* weg (*Bevers, Breukels, Mechels*), tenzij de lettergreep voor *-en* een volle vocaal bevat (*Houtens, Brummens, Bodegravens, Londens*, maar *Leiden/Leids*). Als de geografische naam eindigt op een schwa (à la *Borssele*), dan valt deze vocaal eveneens weg bij adjectivering (*Borssels, Borns, Knoks, Betuws*). Naast *Egypte* en *Egyptenaar* vinden we het geografische adjectief *Egyptisch*.

Met name in vaste verbindingen wordt soms ook wel het adjectivische suffix *-er* gebruikt (naast *-s*), bijv. *Maastrichter, Utrechter, Beiler* (van *Beilen*) en *Brummer* (van *Brummen*).

2.2.1.4. type *schakelaar*

Het suffix *-(en)aar* wordt ook gebruikt om zaaknamen (veelal nomina instrumentalia) af te leiden. Het betreft hier als regel deverbale nomina en de aanhechtingscondities komen overeen met die van het type *wandelaar* (sectie 2.2.1.1.). De betekenis van deze substantieven is als regel actief (*rammelaar* is 'iets dat rammelt'). Uitzonderlijk is *kittelaar* dat een passief betekenisaspect heeft. Denominaal zijn waarschijnlijk *lessenaar* en *beeldenaar* (cf. type *schuldenaar* in 2.2.1.2.):

schakelaar, regelaar, rammelaar, twijfelaar, ontwikkelaar, dompelaar, kittelaar, tuimelaar, lessenaar, beeldenaar

Naast *openen* treffen we niet het verwachte **openaar*, maar *opener* (in bijv. *blikopener*) aan.

Het zaaknaamvormende *-aar* neemt het bepaald lidwoord *de*, de meervoudsuitgang *-s* en het is klemtoonneutraal.

2.2.2. *-er*; [əɾ]²⁷

Substantieven die gevormd worden met behulp van het Germaanse, onbeklemtoonbare suffix *-er* (of de variant *-der*) vallen uiteen in verschillende types. Het betreft hier de types *werker* (deverbale persoonsnamen), *ouder/ tiener* (nondeverbale persoonsnamen), *rechter* (denominale persoonsnamen), *Amsterdammer* (geografische persoonsnamen) en *wekker* (zaaknamen). We bespreken deze vijf types in verschillende subsecties.

²⁷ Zie Van Haeringen (1951b), Boon (1972), Smith (1976), Van den Toorn (1978a, 1988a), Gilijamse (1980), Moortgat & Van der Hulst (1981), Van Santen & De Vries (1981), Geerts et al. (1984:85-86), Van Marle (1985a), Booij (1985a, 1986, 1987, 1988) en Van Santen (1992).

2.2.2.1. type *werker*

Het suffix *-er* wordt voornamelijk en produktief gehecht aan verbale stammen, die eindigen op iedere mogelijke sequentie, behalve schwa plus {l, n, r}; deze laatste krijgen immers *-aar* (zie 2.2.1.1.). Met behulp van *-er* worden als regel (mannelijke) nomina agentis afgeleid en het systematisch bepaalde betekenisaspect is parafraseerbaar als 'hij die de handeling, werking uitgedrukt door het werkwoord verricht'. De betekenis van een vorm als *lijder* wijkt hiervan af. In dit geval is er sprake van een nomen patientis ('hij die het lijden ondergaat'). Voorbeelden zijn onder andere:

werker, zaniker, zwijger, pocher, kapper, tobber, paffer, schrijver, prater, vinder, fietser, tennisser, lezer, bridger, kauwer, zaaier, kenner, trainer, zwemmer, vanger, speler, judoër, skieër

Als de werkwoordstam op /r/ eindigt (voorafgegaan door een lange of korte vocaal), dan wordt een -d-geïnserteerd tussen de stam en *-er*:

huurder, speurder, spaarder, porder, sarder, kirder

De werkwoordstammen mogen op allerlei manieren geleed of samengesteld zijn. In vormen als *bevelhebber* komt het verbum *bevelhebben* niet zelfstandig voor; voor dergelijke vormen reserveren we de term 'samenstellende afleiding' (zie hoofdstuk 4, sectie 1.6.).²⁸ Voorbeelden van *-er*-aanhechting aan een morfologisch complexe basis zijn:

ontvanger, verteller, genierter, bedenker, vereniger, aanrader, voorzitter, diamantslijper, naaktloper, zweefvlieger, bobsleeër, waarzegger, blokfluit

Als het werkwoord verplicht transitief is, dan is een *-er*-afleiding soms alleen mogelijk als het direct object van het werkwoord eveneens wordt gerealiseerd. Er zijn twee manieren om dit object te realiseren: (i) als linkerlid van een samenstelling of (ii) als prepositioneel complement bij de *-er*-afleiding, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

<i>hij neemt het initiatief</i>	<i>*nemer</i>	<i>initiatiefnemer</i>	<i>nemer van initiatieven</i>
<i>hij bereidt het ijs</i>	<i>*bereider</i>	<i>ijsbereider</i>	<i>bereider van ijs</i>

Werkwoorden gevormd met het niet-Germaanse werkwoordsuffix *-eer* (zie sectie 4.5.) ondergaan slechts incidenteel *-er*-suffigering (in dit geval *-der* vanwege de finale *r*). Zij verkiezen andere (met name niet-Germaanse) persoonsvormende nominalisaties. Alleen wanneer het werkwoord een herkenbare (vaak Germaanse) basis heeft, wordt nog wel voor *-er* geopteerd. Voorbeelden zijn:

kampeerder, stoffeerder, fatsoeneerder, waardeerder

²⁸ Zie o.a. Meijs (1981) en Hoeksema (1981).

Niet alle werkwoordstammen die vormelijk voldoen aan de voorwaarden om *-(d)er*-aanhechting te mogen ondergaan, staan deze vorm van nominalisering toe. Met name de volgende vijf klassen verzetten zich over het algemeen tegen de vorming van persoonsnamen op *-er*:²⁹

- ergatieve werkwoorden (vgl. ook 2.2.1.1):

<i>vallen</i>	<i>*hij heeft gevallen</i>	<i>hij is gevallen</i>	<i>*valler</i>
<i>sterven</i>	<i>*hij heeft gestorven</i>	<i>hij is gestorven</i>	<i>*sterver</i>
<i>ontwaken</i>	<i>*hij heeft ontwaakt</i>	<i>hij is ontwaakt</i>	<i>*ontwaker</i>

De constatering dat ergatieve werkwoorden normaliter geen suffigering met *-er* toestaan, is niet zonder problemen. Allereerst lopen de welgevormdheidsoordelen van sprekers van het Nederlands t.a.v. vormen als *valler* nogal uiteen. Bovendien zijn er vormen als *beginner* en *binnenkomer* die vrij algemeen geaccepteerd worden.

Ook wijzen we op het contrast tussen **valler* enerzijds en *aanvaller* en *invaller* anderzijds. De samen koppelingen *aanvallen* en *invallen* selecteren andere objecten c.q. argumenten dan *vallen* en bovendien kunnen zij i.t.t. *vallen* zowel met het hulpwerkwoord *hebben* als *zijn* vervoegd worden in de voltooid tijd. Deze verschillen tussen *aan/invallen* en *vallen* liggen wellicht ten grondslag aan het contrast tussen *aan/invaller* en **valler*.

- psychologische werkwoorden (vgl. ook 2.2.1.1):

<i>kwetsen</i>	<i>*kwetser</i>	<i>verbazen</i>	<i>*verbazer</i>	<i>interesseren</i>	<i>*interesseerder</i>
<i>schokken</i>	<i>*schokker</i>	<i>verheugen</i>	<i>*verheuger</i>	<i>choqueren</i>	<i>*choqueerder</i>

- werkwoorden met een 'verplicht' indirect object:

<i>hij houdt van kaas</i>	<i>*houder van kaas</i>	<i>*houder</i>
<i>hij woont in Amsterdam</i>	<i>*woner in Amsterdam</i>	<i>*woner</i>
<i>hij belooft Jan een boek</i>	<i>*belover van boeken</i>	<i>*belover</i>
<i>hij zet een boek op de plank</i>	<i>*zetter van een boek</i>	<i>*zetter</i>

Deze werkwoorden dienen niet verward worden met constructies als *lijden aan hoogtevrees* en *lijder aan hoogtevrees*. In deze constructies is het prepositionele complement niet verplicht.

- noodzakelijk wederkerende werkwoorden (vgl. ook 2.2.1.1.):³⁰

<i>zich schamen</i>	<i>*(zich)schamer</i>
<i>zich vergissen</i>	<i>*(zich) vergisser</i>
<i>zich kwijten</i>	<i>*(zich) kwijter</i>

²⁹ Zie o.a. Knopper (1984), Van Haften (1985), Hoekstra (1986a), Booi (1986, 1987, 1988), Booi & Van Haften (1986, 1988) en Hoekstra & Van der Putten (1988).

³⁰ Zie Everaert (1986).

Soms worden werkwoorden door toevoeging van een prefix noodzakelijk wederkerend. In dat geval kan geen *-er*-aanhechting plaatsvinden:

<i>spreken</i>	<i>spreker</i>	<i>zich verspreken</i>	*(<i>zich</i>) <i>verspreker</i>
<i>eten</i>	<i>eter</i>	<i>zich overeten</i>	*(<i>zich</i>) <i>overeter</i>

- Het suffix *-er* mag niet gehecht worden aan de hulpwerkwoorden *mogen, zijn, lijken, blijken, schijnen, dunken, voorkomen, kunnen, moeten, hoeven, willen* en *zullen*.

De werkwoorden met een infinitief op *-n* (d.w.z. *doen, zien, gaan, slaan* en *staan*) vertonen nogal wat variatie wat betreft *-er*-suffigering, hoewel niet alle vijf op dezelfde manier:³¹

a: *doen, zien*:

- aanhechting na de infinitief: *doener, weldoener, ziener, jachttopziener*
- aanhechting na een gerelateerd substantief: *dader, opzichter* (vgl. 2.2.2.3.)

b: *gaan, slaan, staan*:

- aanhechting na de infinitief, met insertie van *-d-*:
uitgaander, inslaander, buitenstaander
- aanhechting aan een gerelateerd substantief: *voetganger, afslager* (met rekking in open lettergreep), *middenstander* (vgl. 2.2.2.3.)

Het substantief *reiziger*, van het werkwoord *reizen*, is bijzonder, aangezien we hier het suffix-achtige element *-ig-* aantreffen tussen de verbale stam en het suffix *-er*. Een vergelijkbare situatie doet zich voor bij *misdadiger* (zie sectie 2.2.2.3.).

Liefhebber is het enige ons bekende voorbeeld dat werkwoordvorming toelaat: *liefhebberen*.

Voor alle voorbeelden geldt dat het lidwoord *de* is, en het meervoud *-s*. Het suffix *-er* tast de positie van het hoofdaccent niet aan (*zwéefvliegen* - *zwéefvlieger*).

2.2.2.2. type *ouder, tiener, vierde-klasser, doe-het-zelver, ptt-er*³²

Het persoonsvormende *-er* treffen we ook aan na een aantal andere categorieën.

Men treft het suffix aan na een aantal adjectieven (*ouder, vrijwilliger*). De vorm *misdadiger* lijkt, op grond van het klemtoonpatroon (*misdadiger*), niet afgeleid te zijn van het adjectief *misdadig* (cf. *vrijwillig-vrijwilliger*), maar van het substantief *misdaad* met invoeging van *-ig-* tussen het substantief en *-er* (à la *reiziger*). Voor het Vlaamse taalgebied, waar de accentuering over het algemeen *misdadiger* is, zou dit substantief de-adjectivisch kunnen zijn.

De vorm *Duitser* zou ook de-adjectivisch kunnen zijn. De reden voor deze aanname is, dat dit voorbeeld als enige landeninwoner *-er* heeft na het gedeelte *Duits*. Vergelijk bijv. *Griekenland-Grieks-Griek* etc. met *Duitsland-Duits-Duitser* (zie ook sectie 2.2.2.4.).

³¹ Zie Van Haeringen (1944).

³² Zie Van Haeringen (1954) en Geerts et al. (1984:86).

Men vindt het suffix ook na een aantal telwoorden. Voorbeelden van dit type zijn:

tiener, twintiger, dertiger, veertiger, vijftiger

Bovendien komt *-er* voor na een aantal woordgroepen. We wijzen hier bijvoorbeeld op *vierde-klasser, 17de-eeuwer, doe-het-zelver, linksaffer* en *65-plusser*.

Voor het type *tiener* en *vierde-klasser* geldt dat zij over het algemeen geen vrouwelijke pendanten kennen (zie de secties 2.2.8. en 2.2.9.).

Het nominaliserende *-er* hecht zich ook aan letterwoorden, zoals afleidingen als *PTT'er, AOW'er, NSB'er, UHD'er, BKR'er* en *PPR'er* (de laatste twee overigens zonder /d/-invoeging) illustreren. Dit procédé kan productief genoemd worden. Naast deze formaties treft men soms ook vrouwelijke pendanten op *-ster* aan (cf. 2.2.9.).

De betekenis van bovengenoemde types laat zich grofweg omschrijven als 'iemand die behoort tot de categorie, leeftijd, klasse van het grondwoord'. De vorm *UHD'er* is vreemd, aangezien toevoeging van *-er* pleonastisch is (*UHD* is Universitair Hoofddocent).

De besproken *-er*-substantieven komen wat betreft de keuze van het lidwoord, de meervoudsuitgang en klemtoon overeen met de nomina agentis uit 2.2.2.1.

2.2.2.3. type *rechter*

Aanhechting van *-er* aan substantieven komt eveneens voor, maar niet productief. We vinden o.m. de volgende voorbeelden:

rechter, krijger, zanger, schipper, tuinder, apotheker, dagloner, wetenschapper, vakbonder, topscorer, middenvelder, bouwvakker, middenmoter

Binnen deze klasse treffen we nogal wat incidentele bijzonderheden aan. We wijzen bijv. op de insertie van /d/ in *tuinder*, maar de afwezigheid hiervan in *topscorer*, en op de afwezigheid van rekking in open lettergreep in *schipper* (cf. deverbaal *bader*).

Een ander opmerkelijk punt is dat nomina van het type *rechter* over het algemeen geen vrouwelijke pendanten op *-ster* hebben (cf. 2.2.9.): **rechster, *schipster* en **tuinster*.

Het lidwoord bij deze *-er*-afleidingen is *de*, de meervoudsuitgang is *-s* en de positie van het hoofdaccent is gelijk aan die van het grondwoord.

2.2.2.4. type *Amsterdammer*³³

Het suffix *-er* (*-der* na /t/-finale vormen) wordt ook gebruikt om geografische persoonsnamen aan te duiden (*Amsterdammer* is 'persoon die in A. woont of er geboren is'). *-Er* wijkt af van *-(en)aar* (cf. sectie 2.2.1.3.), aangezien de aangeduide personen verbonden kunnen zijn met plaatsen/streken van binnen én buiten Nederland en België. In feite wordt iedere geografische persoonsnaam die niet gevormd wordt m.b.v. een specifiek niet-Germaans suffix, of m.b.v. *-(en)aar, -aard, -eling* of door omschrijving, afgeleid met behulp van *-er*. De eerste reeks verwijst naar 'inwoners' uit Nederland en de tweede naar 'inwoners' buiten de Benelux:

³³ Zie Smedts (1972, 1973a), Geerts et al. (1984:1210 ev.), Van den Toorn (1988a) en Fast & Van Marle (1989).

Amsterdammer, Barnevelder, Hilversummer, Beverwijker, Amersfoorter, Arnhemmer, Almeloër, Wassenaarder, Zoetermeerder
Bagdadder, Bahreiner, Boeroendiër, Khartoemer, Lagosser, Hanoter, Koboeler, Kiribatiër, Santiagoër, Washingtonner, Malawiër, Bruneiër

Evenals bij *-(en)aar* in 2.2.1.3. geldt voor dit suffix, dat deletie van schwa van het grondwoord wél voorkomt (*Surinamer, Athener*), maar deletie van een volle finale vocaal niet (*Hengeloër, Indiaër*).

De suffixen *-er* en *-(en)aar* worden soms ook in vrije variatie gebruikt, zoals moge blijken uit bijv. de paren *Utrechter/Utrechtenaar, Staphorster/Staphorstenaar* en *Venrayer/Venrayenaar*.

In die gevallen waar *-er* hecht aan een plaatsnaam eindigend op de sequentie schwa plus /n/, valt deze laatste sequentie weg, daarmee een opeenvolging van /ənɔ̃t/ vermijdend:

Bunschoten - Bunschoter, Harlingen - Harlinger, Enkhuizen - Enkhuizer, Leeuwarden - Leeuwarder, Ommen - Ommer

Als *-er* aangehecht wordt achter vormen die eindigen op *-stad*, dan leidt dit tot de stemloosheid van de finale /d/ (en niet tot varianten als *-stadder, -steder* of *-stedeling*):

Lelystatter, Willemstatter, Oranjestatter, Kaapstatter

Omgekeerd, een inwoner van *Brabant* is (ondanks de *t* in de spelling) een *Brabander*, d.w.z. met een stemhebbende dentale plosief.

In de vorm *Teheraner* wordt de laatste stamvocaal lang en verschuift de klemtoon naar deze vocaal (*Téheran-Teheráner*). Iets soortgelijks zien we in *Ísraël/Israéliër* (waar het suffix bovendien de vorm *-iër*) heeft.

Voor deze *-er*-vormen geldt eveneens dat ze *de* als lidwoord en *-s* als meervoud hebben. Evenals het eerder besproken type *Texelaar* in sectie 2.2.1.3. (maar in tegenstelling tot de meeste persoonsvormende *-er*-voorbeelden uit de secties 2.2.2.1. en 2.2.2.2.) laat het type *Amsterdammer* geen vrouwelijke pendanten op *-es* of *-ster* toe (vgl. 2.2.8. en 2.2.9.).

De bijbehorende geografische adjectieven worden normaliter gevormd door aanhechting van het suffix *-s* onmiddellijk achter de geografische naam. Voorbeelden zijn:

Amsterdams, Hilversums, Beverwijks, Arnhems, Almeloos, Bahreins, Koboels, Bruneis

Aanhechting van het suffix *-s* aan schwa-finale namen gaat gepaard met schwa-deletie (*Atheens, Surinaams*). Bij de vorming van geografische persoonsnamen op basis van geografische namen eindigend op *-en* verdwijnt deze sequentie (*Bunschoten/Bunschoter*); bij suffigering met behulp van *-s* blijft *-en* behouden (*Bunschotens, Enkhuizens, Leeuwardens, Ommens*), behalve in *Harlings*. In adjectieven als *Teheraans, Iraans* en *Iraaks* wordt de laatste vocaal van het basissubstantief verlengd.

Vooraf in vaste verbindingen kan in plaats van *-s* ook het adjectivische suffix *-er* gebruikt worden (*Arnhemmer, Barnevelder, Enkhuizer, Leeuwarder*).

Naast de niet-Europese landennamen met een corresponderende geografische persoonsnaam op *-iër*, treft men geografische adjectieven op *-isch* aan: *Boeroendisch, Kiribatisch, Malawisch* en *Israëliisch* (met vocaalverlenging).

2.2.2.5. type *wekker*³⁴

Het suffix *-er* wordt ook produktief gebruikt om zaaknamen af te leiden van werkwoordstammen. Het betreft hier als regel substantieven die een gebruiksvoorwerp noemen (nomina instrumentalis). De betekenis is heel divers en kan ruwweg omschreven worden als 'voorwerp dat het door het werkwoord genoemde verricht of waarmee men dit kan verrichten' (bijv. een *gieter* is een 'voorwerp waarmee gegoten kan worden'). In dit geval kan gesproken worden van een actieve betekenis en de *-er*-afleiding is een subjectnaam. Een passieve betekenis is echter eveneens mogelijk, zoals de vorm *bijsluiter* ('iets dat bijgesloten wordt') illustreert, en in dit geval is er sprake van een objectnaam.

Incidenteel is het resultaat van *-er*-suffigering een abstract substantief. We doelen hier op vormen als *missier*, *sisser*, *treffer*, *aanrader*, *uitschieter* en *kiesdeler*. Vormen als *missier* en *treffer* geven het resultaat van de handeling uitgedrukt door het werkwoord aan, terwijl er bij substantieven als *sisser* ('iets dat sist') sprake is van een subjectnaam en bij *aanrader* ('iets dat aangeraden wordt') van een objectnaam.

De volgende voorbeelden illustreren de vorming van zaaknamen met behulp van *-er* en we kunnen constateren dat *-er* zich hecht aan werkwoordstammen die al dan niet geleed zijn. Bovendien treffen we vormen aan als *brandblusser*, waarnaast wel de woordgroep (*een*) *brand blussen*, maar niet de samen koppeling *brandblussen* voorkomt:

wekker, *zoemer*, *krabber*, *waaier*, *druiper*, *stoffer*, *gieter*, *opener*, *vlieger*, *wijzer*, *versterker*, *ontstopper*, *bijsluiter*, *brandblusser*, *eileider*, *wasknijper*, *cocktailshaker*, *achterwiel aandrijver*

Hoewel wellicht toevallig, is het toch opmerkelijk dat er nauwelijks zaaknaamvormende (c.q. abstracte) *-er*-afleidingen zijn die gevormd zijn op basis van (i) werkwoordstammen die eindigen op /t/ of (ii) werkwoorden waar de infinitief uitgaat op *-n* (type *gaan*). De vormen die we hebben aangetroffen, zijn resp. *kustvaarder* en *Oostindiëvaarder* en *dooddoener*. Opmerkelijk is bovendien dat het aantal zaaknamen/abstracta op *-er* correlerend met een ergatief werkwoord groter is dan het aantal persoonsnamen van dit type. Nomina als *stijger*, *afzwaaijer*, *meevaller* en *uitglijder* worden niet als persoonsnaam gebruikt, maar wel als zaaknaam c.q. abstractum.

Naast substantieven en adjectieven komen, uitgezonderd *kamper* en *klassieker*, geen gerelateerde *-er*-zaaknamen voor. Wel treffen we *-er* postnominale aan in samenstellende afleidingen als *driewieler*, *driemaster* en *dubbeldekker* (zie hoofdstuk 4, sectie 2.5.2.2.). Naast tel- en letterwoorden ontbreken verwante *-er*-zaaknamen zelfs volledig.

In alle besproken voorbeelden laat *-er* het klemtoonpatroon van de basis ongemoeid. Bovendien selecteert dit *-er* eveneens het lidwoord *de* en de meervoudsuitgang *-s*.

2.2.3. *-ier* [i:r]³⁵

Het klemtoondragende suffix *-ier* (of de variant *-enier*) treffen we aan in drie klassen substantieven, namelijk het type *winkelier* (denominale persoonsnamen), het type *Arabier* (geografische persoonsnamen) en het type *kwartier* (niet-persoonsnamen). We bespreken deze drie types in de aangegeven volgorde.

³⁴ Zie Van den Toorn (1978a), Geerts et al. (1984:92, 95) en Booij (1986).

³⁵ Zie Michels (1968), Geerts et al. (1984:88) en Van Marle (1985a).

2.2.3.1. type *winkelier*

Het suffix *-(en)ier* hecht zich als regel aan ongelede Germaanse substantieven. Dit procédé is improductief. De distributie van de varianten *-ier* en *-enier* lijkt niet voorspelbaar; vergelijk hiertoe bijvoorbeeld *bank-ier* vs. *valk-enier*. De op deze wijze gevormde nominale afleidingen hebben veelal de betekenis 'functie of beroep van een mannelijk persoon' (*winkelier* is 'hij die een winkel heeft'). Voorbeelden zijn onder andere:

winkelier, bankier, tuinier, koetsier, scholier, kanselier, piekenier, kruidenier

Een aantal *-ier*-afleidingen gaat in tegen de genoemde criteria 'ongeleed', 'Germaans' en 'denominaal'. Mogelijk is het substantief *beiaard* (zie sectie 2.2.4.2.) (formeel) geleed; in dat geval gaat *beiaardier* in tegen het criterium dat het grondwoord ongeleed is (hiermee vergelijkbaar is mogelijk *herbergier*). *Harpoenier, juwelier, brigadier, kanonnier* etc. hebben een niet-Germaans substantief als basis. Verder wijzen we binnen deze klasse nog op de woorden *passagier* en *manufacturier*, aangezien de basiswoorden namelijk tevens geleed zijn. De afleiding *vliegenier* is, voor zover ons bekend, het enige voorbeeld waarin *-(en)ier* aan een verbale stam is gehecht.

Soms zijn er fonologische verschillen tussen het grondwoord en de *-ier*-afleiding. De vormen *hovenier* en *glazenier* vertonen rekking in open lettergreep. In *juwelier* is de vocaal [e:] van *juweel* verzwakt tot schwa en *portier* vertoont vocaalverkorting (cf. *poort*). In *kamenier* heeft *r-n*-wisseling plaatsgevonden (zie ook sectie 2.2.1.1.) en woorden die eindigen op een schwa, verliezen deze vocaal na *-ier*-suffigering (*marine/marinier, brigade/brigadier*).

Het persoonsvormende *-(en)ier* selecteert het lidwoord *de* en de meervoudsuitgang *-s* (behalve *scholier*).

Soms is het moeilijk uit te maken of een *-(en)ier*-vorm al dan niet formeel geleed is. Substantieven als *pionier, palfrenier, koerier, financier, leverancier* en *griffier* nemen het lidwoord *de* en een meervoud op *-s*; dit zou kunnen wijzen op formele geleedheid. De aanwezigheid van corresponderende vormen als *financieel, leverantie* of *griffie* lijkt deze aanname te ondersteunen.

Ter afronding dient vermeld te worden dat sommige van de bovengenoemde voorbeelden (zowel uit de denominale als uit de formeel afgeleide klasse) mogelijk als basis hebben gediend voor verbalisering, zoals moge blijken uit de volgende voorbeelden:³⁶

tuinieren, passagieren, pionieren, financieren, rentenieren, avonturieren, grossieren

Opmerkelijk is dat deze *-ier*-werkwoorden op hun beurt weer genominaliseerd kunnen worden met behulp van *-(d)er*: *tuinierder, rentenierder* en *passagierder*.

2.2.3.2. type *Arabier*

Over dit type kunnen we kort zijn. Er bestaat slechts één geografische persoonsnaam die geformeerd is met behulp van *-ier*: *(de) Arabier* (van *Arabië*). Het meervoud wordt uitgedrukt met *-en* (*Arabieren*). Opmerkelijk is dat een inwoner van *Saoedi-Arabië* niet aangeduid wordt als een **Saoedi-Arabier*, maar als een *Saoedi-Arabiër*, d.w.z. hier is sprake van *-er*-afleiding.

³⁶ Zie Paulissen & Zonneveld (1988).

Zoals gebruikelijk voor geografische namen eindigend op *-ië* (zie sectie 2.2.21.2.) wordt het bijbehorende geografische adjectief gevormd met behulp van *-isch*: (*Saoedi*-)*Arabisch*.

2.2.3.3. type *kwartier*

Met behulp van *-ier* worden incidenteel ook zaaknamen gevormd. Het betreft hier vormen als *kwartier* (naast *kwart*), *formulier* (naast *formule*) en *portier* (van een auto). Deze *-ier*-substantieven selecteren het bepaalde lidwoord *het* en de meervoudsuitgang *-en*. Naast elkaar treffen we dus aan *de portier/portiers* en *het portier/portieren*.

Het verschil in lidwoord en meervoud tussen het type *winkelier* en het type *kwartier* zou erop kunnen wijzen dat we wellicht met twee verschillende *-ier*-suffixen te doen hebben.

2.2.4. *-aard* [a:rt] /a:rd/³⁷

Afleidingen die gevormd zijn met behulp van het Germaanse, niet-beklemtoonde suffix *-aard*, vallen uiteen in drie verschillende types, namelijk het type *wreedaard* (persoonsnamen), het type *Spanjaard* (geografische persoonsnamen) en het type *standaard* (zaaknamen). We bespreken deze drie types in afzonderlijke subsecties.

2.2.4.1. type *wreedaard*

Het Germaanse suffix *-aard* hecht zich aan adjectieven en het resultaat van dit proces is een persoonsaanduidend substantief. Het systematisch bepaalde betekenisaspect van deze substantieven kan geparafraseerd worden als '(overwegend mannelijk) persoon, die in sterke mate de eigenschap van het adjectief bezit' (*wreedaard* is 'persoon die wreed is').

Het adjectief moet tot de Germaanse woordenschat horen: het is ofwel monosyllabisch (prefixen niet meegerekend) ofwel bisyllabisch en afgeleid met het suffix *-ig*. Formele afleidingen uitgaande op *-ig* kunnen eveneens als basis dienen (zie sectie 3.2.4. over het adjectivische *-ig*). Voorbeelden zijn onder andere:

wreedaard, lafaard, rijkaard, valsaard, snodaard, nijdigaard, listigaard, geweldigaard, gierigaard, gulzigaard, slordigaard

Aanhechting van *-aard* aan /t/-finale adjectieven lijkt niet toegestaan, gezien de afwezigheid van persoonsnamen als **stoeraard* en **dorraard*.

De vorm *dronkaard* is óf het enige voorbeeld van *-aard*-aanhechting aan een substantief, óf het is afgeleid van het adjectief *dronken* met deletie van *-en*. De betekenis geeft hier ook geen uitsluitel.

In het Vlaamse taalgebied hecht *-aard* zich aan alle bisyllabische adjectieven met een schwa in de tweede syllabe (omdat daar *-erd* (vgl. 2.2.5.1.) niet wordt gebruikt). Voorbeelden zijn: *lelijkaard, olijkaard* en *vrolijkaard*.

-Aard-substantieven nemen het bepaalde lidwoord *de* en een meervoud op *-s*. Op grond van deze eigenschappen zouden we vormen als *ruwaard* ('landvoogd') en *drossaard* als formeel geleed kunnen beschouwen.

³⁷ Zie Schultink (1962), Moortgat & Van der Hulst (1981), Geerts et al. (1984:86-87) en Van den Toorn (1988a).

Al deze persoonsnamen laten, op *ruwaard* na (*ruwaardes*, vgl. 2.2.8.), geen verdere aanhechting van vrouwelijke, persoonsaanduidende suffixen toe.³⁸

2.2.4.2. type *Spanjaard*

Er bestaat slechts één geografische persoonsnaam waarin we het suffix *-aard* aantreffen, namelijk *Spanjaard* (van *Spanje*). Suffigering is in dit geval gepaard gegaan met schwa-deletie. Deze persoonsnaam neemt het lidwoord *de*, maar in tegenstelling tot het type *wreedaard* neemt dit voorbeeld een meervoud op *-en* (zie voor een vergelijkbaar verschil bij *-ier*, 2.2.3.).

Bij de vorming van het bijbehorende geografische adjectief *Spaans* hebben zich allerlei idiosyncratische klank- en vormveranderingen voorgedaan.

2.2.4.3. type *standaard*

Naast de bovengenoemde formaties treffen we *-aard* ook aan in een aantal zaaknaamaanduidende substantieven. Het betreft hier vormen als *standaard*, *klinkaard* en *beiaard*. De eis dat het correlaat een adjectief is, wordt in deze gevallen losgelaten.

Het type *standaard* neemt eveneens het lidwoord *de* en de meervoudsuitgang *-s*.

2.2.5. *-erd* [ɛrt], /ɛrd/³⁹

Het Germaanse, onbeklemtoonde suffix *-erd* treffen we aan in twee klassen substantieven, namelijk persoonsaanduidende substantieven (type *slimmerd*, *tobberd*) en zaaknaanduidende substantieven (type *snufferd*). In tegenstelling tot de eerder besproken persoonsvormende suffixen wordt *-erd* niet gebruikt om geografische persoonsnamen te vormen.

2.2.5.1. type *slimmerd*, *tobberd*

Met behulp van het suffix *-erd* worden persoonsaanduidende substantieven gevormd op basis van adjectieven en werkwoordstammen. De de-adjectivische afleidingen bezitten het systematisch bepaalde betekenisaspect 'persoon die de eigenschap van het adjectief bezit' (*slimmerd* 'hij/zij die slim is'). Deverbale *-erd*-afleidingen hebben een vergelijkbaar betekenisaspect: 'hij/zij die de eigenschap van het werkwoord bezit' (*tobberd* 'hij/zij die tobt').

Als de basis een adjectief is, dan is het proces productief. Het adjectief moet wel aan een aantal eisen voldoen: het moet voldoen aan het criterium 'Germaans' en het moet ongeleed (monosyllabisch of bisyllabisch met een schwa in de tweede lettergreep) of formeel met behulp van *-lijk* afgeleid zijn (zie ook sectie 3.2.2. over *-lijk*). Voorbeelden zijn:

slimmerd, *bangerd*, *dikkerd*, *flinkerd*, *lieverd*, *stouterd*, *flauwerd*, *leperd*, *vluggerd*, *bloterd*, *knapperd*,
goochemerd, *stiekemerd*, *vrolijkerd*, *lelijkerd*, *olijkerd*

Uitzonderlijk zijn de vormen *preciezerd* en *absoluterd*, aangezien zij ingaan tegen de bovenstaande aanhechtingsvoorwaarden.

Aanhechting van *-erd* aan een /r/-finaal adjectief lijkt niet toegestaan (**stoer(d)erd*, **dapper(d)erd*).

³⁸ Zie Zonneveld (1986).

³⁹ Zie Van Haeringen (1938), Schultink (1962), Booij (1977), Moortgat & Van der Hulst (1981), Geerts et al. (1984:86-87) en Van den Toorn (1988a).

Naast het adjectief *goed* vinden we de persoonsnaam *goeierd* en in deze afleiding is dus sprake van intervocalische /d/-verzwakking (cf. *rood -rooie*).

In het Vlaamse taalgebied kent men *-erd* niet. Men schakelt bij monosyllabische adjectieven over op het semantisch vergelijkbare suffix *-aard* (zie sectie 2.2.4.1.) of *-erik* (zie sectie 2.2.7.1.). Voor de formeel gelede adjectieven op *-lijk* kiest men *-aard* (*vrolijkaard, lelijkaard, olijkaard*).

Het suffix *-erd* wordt soms ook aangewend om deverbale persoonsnamen te vormen. De werkwoordstam is als regel ongeleed en monosyllabisch, hoewel incidenteel ook een (formeel) geprefigeerd *ge*-werkwoord als basis kan dienen. Voorbeelden zijn:

tabberd, bofferd, knoeierd, slokkerd, stinkerd, schijterd, schreeuwerd, genieterd

Ook voor deze categorie geldt dat *-erd* niet wordt aangehecht aan werkwoordstammen die eindigen op een /t/ (**sar(d)erd, *kuur(d)erd*).

Tot slot wijzen we op de vorm *genieperd*. Dit is het enige ons bekende voorbeeld van het suffix *-erd* na een substantief.

Het lidwoord bij al deze voorbeelden is *de* en het meervoud *-s*. Op grond van deze criteria zouden vormen als *gabberd, stakkerd, stumperd, stumperd* en *gluiperd* formeel met dit suffix geleed kunnen zijn.

Persoonsnamen op *-erd* laten, evenals hun tegenhangers op *-aard*, geen verdere aanhechting van vrouwelijke persoonsaanduidende suffixen toe.⁴⁰

2.2.5.2. type *snufferd*

Naast de bovengenoemde afleidingen komt *-erd* ook voor in een aantal zaaknaamaanduidende substantieven. Voor deze gevallen geldt eveneens dat de basis monosyllabisch moet zijn, maar de-adjectivische voorbeelden zijn voor dit type niet voorhanden; ze zijn denominaal of deverbaal:

snufferd, standerd, pakkerd, smakkerd, blafferd

De genoemde voorbeelden hebben eveneens *de* als lidwoord en *-s* als meervoud. Gezien de overeenkomst in geslacht en meervoudskeuze zouden de vormen *tabberd* en *lommerd* wellicht tot deze categorie gerekend kunnen worden, d.w.z. als formele *-erd*-afleidingen.

2.2.6. *-eling* en *-ling* [əluŋ]

Met behulp van het Germaanse, onbeklemtoonde suffix *-eling* of *-ling* worden vier verschillende types nominale afleidingen gevormd. Het eerste type wordt gevormd door de persoonsaanduidende nomina. Binnen dit type zullen we drie subtypes onderscheiden: type *dorpeling* (denominaal), type *zuigeling* (deverbaal) en type *stommeling* (de-adjectivisch). De tweede klasse wordt gevormd door geografische persoonsnamen van het type *Bruggeling*. De derde klasse wordt gevormd door zaaknamen van respectievelijk het type *krakeling* en het type *poteling*. Het vierde type wordt gevormd door persoonsnamen als *tweeling*. Bij dit type is het grondwoord een telwoord en het suffix heeft altijd de vorm *-ling*. We bespreken het type *tweeling* als laatste, aangezien het onduidelijk is of hier sprake is van het persoonsvormende suffix *-eling* of van een afzonderlijk suffix *-ling*.

⁴⁰ Zie Zonneveld (1986).

2.2.6.1. type *dorpeling*, *zuigeling*, *stommeling*⁴¹

Met behulp van *-eling* worden persoonsnamen afgeleid van respectievelijk substantieven, werkwoorden en adjectieven. Deze suffigeringsprocessen zijn niet productief.

(i) type *dorpeling*

De betekenis van denominale *-eling*-substantieven is divers. Na een plaatsaanduiding als *dorp* en *hof* is de betekenis 'mannelijke bewoner van' (*dorpeling*, *hoveling*) en in andere gevallen '(mannelijk) persoon die de betekenis van het substantief bezit, verricht of ondergaat' (voorbeelden zijn resp. *vernufsteling*, *opstandeling* en *schipbreukeling*).

Ingeval van aanhechting aan nomina, mag de basis zowel ongeleed als geleed zijn, hoewel geleeheid middels suffigering niet toegestaan lijkt. Op dit laatste lijkt de vorm *taktiekeling* (zie ook beneden onder (iii) vormen als *fanatiekeling*) de enige uitzondering. Voorbeelden zijn:

dorpeling, *gunsteling*, *feesteling*, *tuchteling*, *vernufsteling*, *geniepeling*, *wellusteling*, *opstandeling*, *schipbreukeling*

We wijzen nog op twee verdere beperkingen. Het suffix wordt niet gehecht aan substantieven eindigend op een vocaal (**zeeëling*) of volle vocaal plus /l/ (**meleling*).

Als het basiswoord rekking in open lettergreep ondergaat, dan vindt dat ook plaats in de *-eling*-afleiding (*stedeling*, *schepeling*, *hoveling*).

De sequentie ...*ling* vindt men in de volgende omgevingen: (a) na substantieven eindigend op /r/ (*kleurling*, *kloosterling*); (b) na het substantief *wereld* (*wereldling*); (c) na substantieven eindigend op *-el* (*hemeling*); (d) na substantieven eindigend op een schwa (*ellendeling*, *aardeling*). Het is niet altijd duidelijk of we hier te maken hebben met de variant *-ling* of *-eling*. De voorbeelden in (c) en (d) zouden beschouwd kunnen worden als voorbeelden van *-ling*-suffigering, maar zij kunnen met evenveel recht beschouwd worden als voorbeelden van *-eling*-aanhechting plus resp. schwa-deletie en *-el*-deletie.⁴²

Het suffix *-eling* is als regel klemtoonneutral, d.w.z. het tast de positie van het hoofdaccent van het grondwoord niet aan (*schtpbreuk* - *schtpbreukeling*). Uitzonderlijk is de vorm *wellústeling* (van *wéllust*).

De denominale *-eling*-formaties selecteren het bepaald lidwoord *de* en de meervoudsuitgang *-en*.

(ii) type *zuigeling*

Frequenter vindt men het suffix *-eling* na werkwoordstammen. Deze deverbale afleidingen vallen semantisch gezien uiteen in drie subklassen: (a) een klasse van nomina agentis met een actief betekenisaspect ('iemand die de handeling, werking uitgedrukt door het werkwoord verricht'): *leerling*, *beginneling* en *vluchteling*; (b) een klasse van nomina patientis met een passief betekenisaspect ('iemand die de handeling, werking uitgedrukt door het werkwoord ondergaat'), zoals bijvoorbeeld *banneling*, *huurling* en *verschoppeling*; (c) een klasse van nomina die personen aanduiden die de werking

⁴¹ Zie o.a. Speyer (1913), Schultink (1962), Moortgat & Van der Hulst (1981), Trommelen (1983), Geerts et al. (1984:89), Van Marle (1986) en Taeldeman (1987).

⁴² Zie o.a. Kooij (1977, 1981) en Gilijamse (1980).

uitgedrukt door het werkwoord ervaren of ondervinden: *sterveling* en *mislukking*.⁴³

Voor dit type geldt eveneens dat de basis geen gesuffigeerd werkwoord mag zijn; met als potentiële (en evenzo vreemde) uitzondering *voedsterling* (vgl. sectie 2.2.9.1.). Geprefigeerde werkwoorden en samen koppelingen kunnen daarentegen wel als basis dienen. De volgende voorbeelden illustreren de verschillende aanhechtingsmogelijkheden:

zuigeling, zwerveling, vluchteling, zendeling, banneling, kwekeling, beginneling, verstoteling, vertrouweling, verschoppeling, mislukking, afstammeling, nakomeling

Twee verdere beperkingen lijken te gelden voor dit type: het suffix wordt niet gehecht aan verbale stammen die eindigen op een vocaal (**judo-eling*) of op de sequentie volle vocaal plus /l/ (**ontvalleling, *kielhaleling*).

Wanneer de werkwoordstam eindigt op een /r/, dan vinden we wederom *-ling* (*huurling, leerling, bekeerling*). Naast deze formaties is er ook een aantal vormen waar idiosyncratische klank- of vormveranderingen plaatsvinden, zoals *vondeling, drenkeling* en *boreling*. Bovendien zijn er vormen waar het werkwoord een 'voltooid deelwoord-achtige' indruk maakt (*onderworping, overwonning, verdorveling*).

Het suffix is klemtoonneutraal (*afstammen - afstammeling*). De lidwoord- en meervoudskeuze is gelijk aan die van het type *dorpeling* (resp. *de* en *-en*).

(iii) type *stommeling*

Het de-adjectivische type *stommeling* omvat de meeste gevallen. De betekenis van deze persoonsnamen kan omschreven worden als 'iemand die de eigenschap van het adjectief bezit' (*stommeling* is 'iemand die stom is').

In tegenstelling tot de eerder besproken denominale en deverbale voorbeelden, geldt voor dit type dat naast ongelede (Germaanse) adjectieven ook gesuffigeerde adjectieven als basiswoord mogen fungeren. Vooral de niet-Germaanse adjectivische suffixen *-ief* en *-iek* (zie de secties 3.5.3. en 3.5.4.) vormen gemakkelijke bases. In (a) volgen voorbeelden met een ongelede basis en in (b) voorbeelden met een gesuffigeerde basis:

- a: *stommeling, nieuweling, woesteling, vreemdeling, sjiekeling, lieveling, kwiekeling, jongeling, stuggeling, slappeling, vlotteling*
 b: *fanatiekeling, artistiekeling, energiekeling, nateveling, sportieveling, aktieveling, excentriekeling, depressieveling, erudieteling, enthousiasteling, moderneling*

We wijzen er hier op dat het denominale *taktiekeling* (zie type *dorpeling*) wellicht hieraan zijn bestaan dankt.

Het type *stommeling* lijkt eveneens onderhevig te zijn aan twee eerder genoemde beperkingen: het suffix wordt noch gehecht aan adjectieven die eindigen op een vocaal (**lila-eling*) noch aan adjectieven die eindigen op de sequentie volle vocaal plus /l/ (**killeling, *zwoeeling*).

Nu vinden we ook weer de vorm *-ling* na adjectieven eindigend op /r/ (*naarling, stoerling, nuchterling*). In *onnozeling* en *edeling* is het wederom onduidelijk of de variant *-ling* of *-eling* (met *-el-*

⁴³ Zie o.a. Taeldeman (1987) en Hoekstra & Van der Putten (1988).

deletie) is.

Het is niet vast te stellen of het suffix klemtoonneutraal is, aangezien de relevante voorbeelden ontbreken. De keuze van het lidwoord en de meervoudsuitgang is dezelfde als in de vorige twee types, namelijk *de* en *-en*.

2.2.6.2. type *Bruggeling*

Ter aanduiding van een geografische persoonsnaam treffen we *-eling* alleen aan in *Bruggeling* en *Ieperling*. Het is onduidelijk of hier sprake is van de variant *-ling* of *-eling* (plus schwa-deletie). Een inwoner van *Gentbrugge* is daarentegen een *Gentbruggenaar* (cf. 2.2.1.3.). Keuze van lidwoord en meervoud is als die van de overige persoonsnamen.

Voor zover men ze onder geografische persoonsnamen zou willen rangschikken, hebben de windrichtingen *noord*, *oost*, *zuid* en *west* gerelateerde *-ering*-substantieven naast zich: *noorderling* (maar óók *noordeling*), *zuiderling*, etc.

De bijbehorende geografische adjectieven worden gevormd met behulp van het suffix *-s*: *Iepers* en *Brugs* (met finale schwa-deletie).

2.2.6.3. type *krakeling*, *poteling*

Het suffix *-eling* wordt ook gebruikt om niet-persoonsnamen te vormen. Het betreft dan zaaknamen van het type *krakeling* en plant- of dieraanduidende substantieven als *poteling*. We bespreken beide types hier kort.

(i) type *krakeling*

Zaaknamen eindigend op *-eling* vormen een improductieve klasse. Het gaat hier om de voorbeelden *krakeling*, *mengeling* en *zilverling* (wederom *-ling* na /r/-finaal basiswoord). Ten aanzien van *mengeling* zou men echter ook kunnen overwegen om de structuur *mengel* (werkwoordstam) plus *-ing* (zie sectie 2.3.3.) voor te stellen.

Wat betreft de keuze van het bepaalde lidwoord en de meervoudsuitgang is er geen verschil met de persoonsaanduidende vormen.

In het Vlaamse taalgebied kent men pluralia tantum van dit type, zoals *schavelingen* ('schaafsel') en *zagelingen* ('zaagsel').

(ii) type *poteling*

Zoals gezegd kan *-eling* ook gebruikt worden voor het vormen van 'plant- of dieraanduidingen'. Men vindt voorbeelden van dit type na nomina, verba en adjectieven, zoals *takkeling* ('jonge vogel'), *hokkeling* ('eenjarig kalf'), *nesteling* ('uit het nest genomen jachtvogel'), *stekkeling* ('gestekte plant'), *rapeling* ('afgevallen en opgeraapte vrucht'), *poteling* ('plant of vis die gepoot wordt'), *aangroeieling* ('kleine aardappel'), *wildeling* ('wilde boom'), *vroegeling* ('jong dier in voorjaar geboren'), *zuurling* ('plant') en *bitterling* ('plantesoort').

Het bepaald lidwoord bij deze voorbeelden is *de* en ze nemen een meervoud op *-en*. Het lijkt er dus op dat het hier hetzelfde suffix betreft. Wat mogelijkterwils tegen deze aanname zou kunnen pleiten is dat vaker dan in de 'gewone' gevallen binnen deze klasse de variant *-ling* voorkomt i.p.v. *-eling*. Voorbeelden zijn: *zaadling* ('gekweekte plant'), *wildling* ('onderstam van appelboom uit zaad'), *groenling* ('groenvink') en *stroomling* ('soort haring'), versus bijv. *zendeling*, *beginneling* en *vormeling*.

2.2.6.4. type *tweeling*⁴⁴

Na telwoorden vindt men uitsluitend het persoonsvormende suffix *-ling*, ongeacht de kwaliteit van het laatste segment van de basis. Dit zou erop kunnen wijzen dat *-eling* en *-ling* afzonderlijke suffixen zijn. De totaal andere semantiek, n.l. 'aantal uit één dracht geboren kinderen of dieren' wijst tevens in deze richting. Voorbeelden van dit type zijn *eenling*, *tweeling*, *drieling*, *vierling*, etc. De onbepaalde hoofdtelwoorden *veel* en *meer* kunnen eveneens deze vorm van suffigering ondergaan (*veelling*, *meerling*).

Verdere motivering voor de aanname dat het hier een ander suffix zou kunnen betreffen, kan ontleend worden aan fonologische en distributionele verschillen tussen *-eling* en *-ling*. Vergelijk hiervoor de volgende verschillen:

<i>vijfling</i> , <i>elfling</i>	vs.	<i>lieveling</i> , <i>hoveling</i>
<i>eenling</i> , <i>tienling</i>		<i>banneling</i> , <i>moderneling</i>
<i>tweeling</i> , <i>drieling</i>		* <i>judo-eling</i> , * <i>lila-eling</i>
<i>veelling</i>		* <i>ontvalleling</i> , * <i>zwoeeling</i>

Ondanks deze verschillen zijn er ook overeenkomsten. Het type *tweeling* neemt ook het lidwoord *de* en de meervoudsuitgang *-en*.

2.2.7. *-erik* [ɛrɪk]⁴⁵

Met behulp van het Germaanse, onbeklemtoonde suffix *-erik* afgeleide nomina vallen uiteen in twee types: type *bangerik* (persoonsnamen) en type *hogerik* (zaaknamen).

2.2.7.1. type *bangerik*

Het suffix *-erik* hecht zich voornamelijk aan adjectieven. De resulterende persoonsnamen hebben een betekenis die vergelijkbaar is met die van *-aard* of *-erd*-afleidingen: 'persoon die de eigenschap van het adjectief bezit' (*bangerik* is 'hij/zij die bang is'). Veelal is er sprake van een aanvullend 'negatief, humoristisch, ironisch of smalend' betekenisaspect.

Als we de eigenschappen van het adjectivische correlaat in ogenschouw nemen, dan blijkt dat het als regel gaat om ongelede monosyllabische Germaanse adjectieven:

bangerik, *valserik*, *botterik*, *viezerik*, *bloterik*, *slimmerik*, *dommerik*, *stijverik*, *zoeterik*, *stouterik*,
flauwerik, *lomperik*, *vuilerik*

Afwijkend zijn voorbeelden als *pedanterik* (van het polysyllabische niet-Germaanse adjectief *pedant*) en *gemenerik*, *onbeschofterik* en *benauwderik* (van de (formeel) gelede Germaanse adjectieven *gemeen*, *onbeschoft* en *benauwd*). De vorm *ganzerik* is om semantische redenen afwijkend, aangezien hier sprake is van een dieraanduidend substantief ('mannelijks').

Niet alle *-erik*-afleidingen zijn overigens de-adjectivisch: de vorm *slaperik* is ofwel denominaal ofwel deverbaal.

Aanhechting van *-erik* aan adjectieven die eindigen op een /t/ lijkt niet toegestaan, gezien de onwelgevoerdheid van **dor(d)erik* en **zuur(d)erik*.

⁴⁴ Zie Schultink (1962), Trommelen (1983) en Geerts et al. (1984:89).

⁴⁵ Zie Schultink (1962), Van Zonneveld (1977), Moortgat & Van der Hulst (1981), Geerts et al. (1984:87).

Het lidwoord bij deze woorden is *de* en het meervoud *-en*.

Tot besluit wijzen we op een belangrijk verschil tussen de persoonsnamen op *-er*, *-aar*, *-ier* en *-eling* enerzijds en *-erik* (en veelal ook *-aard* en *-erd*) anderzijds. Naast de eerste groep vinden we afgeleide vrouwelijke persoonsnamen, terwijl *-erik*-persoonsnamen geen afgeleide vrouwelijke pendant kennen.⁴⁶

2.2.7.2. type *hogerik*

In het Bargoens wordt *-erik* ook wel gebruikt om zaaknamen af te leiden op basis van monosyllabische Germaanse adjectieven, substantieven of werkwoorden:

hogerik ('zolder'), *lichterik* ('dag'), *gaperik* ('mond'), *trapperik* ('voet'), *zitterik* ('stoel'), *poeperik* ('billen'), *glimmerik* ('oog')

Voor dit type geldt dat het lidwoord *de* is en de meervoudsuitgang *-en*.

2.2.8. *-es* [ɛs]⁴⁷

Het klemtoondragende suffix *-es* treffen we aan in drie types vrouwelijke persoonsnamen: het type *voogdes*, het type *zondares* en het type *zangeres*. In al deze types hecht *-es* zich aan manaanduidende persoonsnamen, waarbij het in het tweede en derde type persoonsnamen op *-aar* en *-er* betreft (zie 2.2.1. en 2.2.2.). Het systematisch bepaalde betekenisaspect van deze nomina is equivalent aan dat van de mannelijke pendanten en kan over het algemeen omschreven worden als 'zij die de mannelijke vorm is' (*voogdes* 'zij die voogd is, vrouwelijke voogd'). De nomina op *-aar* en *-er* vallen uiteen in nomina agentis en nomina patientis. Deze distinctie blijft behouden na aanhechting van *-es*. Vergelijk hiertoe *zondares* ('zij die een zondaar is') en *martelares* ('zij die gemarteld wordt').

2.2.8.1. type *voogdes*

Het vrouwelijke persoonsvormende suffix *-es* (dat in sommige voorbeelden ook in de variant *-esse* kan voorkomen) hecht zich aan manaanduidende nomina. Dit procédé is niet productief.

De voorhanden zijnde taalfeiten lijken er op te wijzen dat het grondwoord dient te eindigen op een dentale consonant. Deze zijn over het algemeen ongeleed (maar zie de secties 2.2.8.2. en 2.2.8.3. beneden). Voorbeelden zijn:

voogdes, prinses, priesteres, meesteres, patrones, burgeres, barones(se), regentes(se)

Niet alle mannelijke tegenhangers zijn overigens ongeleed, zoals moge blijken uit *ruwaard* dat we aantreffen in *ruwaardes*. De vormen *dominicanes*, *karmelietes*, *benedictines* en *kapucines* (de laatste twee met *ij-i*-wisseling) bevatten een geleed grondwoord. Merk overigens op dat deze voorbeelden eveneens voldoen aan de eis dat het grondwoord dient te eindigen op een dentale consonant.

We hebben reeds gewezen op de *ij-i*-wisseling, maar afgezien hiervan kunnen er nog andere fonologische veranderingen plaatsvinden. Het voorbeeld *godes* ondergaat rekking in open lettergreep en *profetes* heeft reductie van [e:] tot schwa ondergaan.

⁴⁶ Zie Zonneveld (1986).

⁴⁷ Zie o.a. Uitman (1970), Smith (1976), Koelmans (1978), Sassen (1978), Van Santen & De Vries (1981), Geerts et al. (1984:90), Van Santen (1985, 1992), Zonneveld (1986) en Van den Toorn (1988a).

Zoals gezegd draagt *-es* het hoofdaccent en dit leidt tot klemtoonalternaties als *rúwaard - ruwaardés* en *barón - baronés*.

Het vrouwelijke suffix *-es* is om twee redenen een uitzonderlijk Germaans suffix: (i) het draagt het hoofdaccent en (ii) suffigering kan gepaard gaan met *ij-i*-wisseling. Beide eigenschappen zijn kenmerkend voor niet-Germaanse suffixen.

De vrouwelijke persoonsnamen op *-es* nemen het bepaald lidwoord *de* en een meervoud *-en*.

2.2.8.2. type *zondares*

Zoals in de vorige subsectie is gezegd, is de basis van *-es*, een enkele uitzondering daargelaten, ongeleed. De mannelijke persoonsaanduidende suffixen (*-aar* en *-er*) vormen hierop een gedeeltelijke, maar systematische uitzondering. We merken hier overigens wel op dat persoonsnamen op *-aar* en *-er* als regel corresponderen met vrouwelijke persoonsnamen op *-ster* (cf. sectie 2.2.9.2.). We bespreken nu allereerst de *-ares*-afleidingen en de *-eres*-afleidingen staan centraal in de volgende subsectie.

Er kunnen vier categorieën onderscheiden worden waar we *-aar+es* vinden i.p.v. het verwachte *-aar+ster*:

- (a) In de eerste categorie vallen taalfeiten, waar het gebruik van *-aar* oneigenlijk is, omdat ze voldoen aan de eisen die gelden voor *-er*-suffigering: *lerares*, *minnares*, *winnares* en *dienares(se)*. De vijfde vorm (*be-*, *ver-*)*oordelaar* heeft daarentegen wel een vrouwelijke pendant op *-ster*.
- (b) Na de nondeverbale *-(en)aar*-nomina *zondaar*, *schuldenaar*, *ambtenaar*, *moordenaar*, *schuldenaar* en *eigenaar* wordt *-es* aangehecht. Naast *kluizenaar* treffen we zowel een vrouwelijke vorm op *-es* als op *-ster* aan. In deze categorie is slechts sprake van een tendens, want vormen als *bochelaar*, *leugenaar* en *molenaar* nemen enkel *-ster*, terwijl *redenaar*, *stedenaar*, *tollenaar* en *bultenaar* geen vrouwelijke pendants kennen.
- (c) De derde categorie omvat als enige de vorm *tovenaar*, waar *r-n*-wisseling heeft plaatsgevonden (*tovenares*).
- (d) Verder treffen we *-es* nog aan na een aantal regelmatige, d.w.z. deverbale *-aar*-nomina. In alle gevallen is ook een variant op *-ster* mogelijk: *middelares - middelaarster*, *bedelares - bedelaarster*, *koppelares - koppelaarster*, *martelares - martelaarster* en *tekenares - tekenaarster*. In het laatste paar is er sprake van een betekenisverschil: *tekenaarster* heeft de verwachte nomen-agentisbetekenis 'zij die tekent', terwijl *tekenares* een gespecialiseerde betekenis heeft ('zij is tekenaar van beroep').

Afrondend wijzen we erop dat geografische persoonsnamen van het type *Texelaar* geen vrouwelijke pendant op *-es* toelaten (**Texelares*).

2.2.8.3. type *zangeres*

Vrouwelijke persoonsnamen op *-es* corresponderen in een aantal gevallen met nondeverbale *-er*-nomina: *zangeres*, *daderes* en *apothekeres*. Maar het verwachte vrouwelijke *-ster* kan voor dit type eveneens gebruikt worden (*tegenstandster*, *vrijwilligster*).

Er zijn ook enige deverbale *-er*-nomina die niet correleren met vrouwelijke nomina agentis op *-ster*, maar met substantieven op *-es*. Het betreft voorbeelden als:

danseres, *lezeres*, *dichteres*, *eiseres*, *onderwijzeres*, *heerseres*, *zieneres*, *troosteres*, *kiezeres*, *veinzeres*

De voorbeelden *oppasser*, *stichter* en *houder* laten zowel *-es* als *-ster* toe: *oppasseres* - *oppasser*, *stichter*es - *stichtster* en *houder*es - *houdster*. Merk overigens op dat de deverbale bases van deze *-eres*-voorbeelden alle eindigen op een dentale consonant (cf. sectie 2.2.8.1.).

In Vlaanderen kan *-es* uitzonderlijk ook onmiddellijk na de werkwoordstam voorkomen, zoals bijv. *naaies* ('naaister'), *strijkes* (*strijkster*).

Geografische persoonsnamen op *-er* laten, evenals hun *-aar*-tegenhangers, geen vrouwelijke pendanten op *-es* toe (**Amsterdammeres*).

2.2.9. *-ster* [stɔr]⁴⁸

De met behulp van het Germaanse, onbeklemtoonde vrouwelijke suffix *-ster* gevormde substantivische afleidingen vallen uiteen in drie types, t.w. het type *werkster* (verwant aan deverbale *-er*-vormen), het type *wandelaarster* en het type *winkelierster*. Het systematisch bepaalde betekenisaspect van deze drie klassen is gelijk en equivalent aan dat van de persoonsaanduidende mannelijke nomina op *-er*, *-aar* en *-ier* met de toevoeging 'vrouwelijk' (*kapster* 'zij die kapt, vrouwelijke kapper', *wandelaarster* 'zij die wandelt, vrouwelijke wandelaar' en *winkelierster* 'zij die een winkel heeft, vrouwelijke winkelier'). De nomina op *-er* en *-aar* vallen uiteen in nomina agentis en nomina patientis. Dit onderscheid blijft behouden bij de vrouwelijke pendanten op *-ster*. Vergelijk *werkster/wandelaarster* ('zij die werkt/wandelt') met *lijdster/martelaarster* ('zij die het lijden/martelen ondergaat').

2.2.9.1. type *werkster*

Het vrouwelijke suffix *-ster* komt voor in die gevallen waar het deverbale *-er* (zie sectie 2.2.2.1.) ook aangehecht wordt en het kan niet gehecht worden aan die werkwoordsklassen die eveneens geen suffigering met *-er* toestaan. We doelen hier op de volgende beperkingen:

<i>vallen</i>	<i>*valler</i>	<i>*valster</i>
<i>kwetsen</i>	<i>*kwetser</i>	<i>*kwetster</i>
<i>wonen</i>	<i>*woner</i>	<i>*woonster</i>
<i>zich schamen</i>	<i>*(zich) schamer</i>	<i>*(zich) schaamster</i>
<i>blijken</i>	<i>*blijker</i>	<i>*blijkster</i>

De werkwoordstammen mogen, evenals bij *-er*, zowel ongeleed als op allerlei manieren geleed zijn. Ter illustratie geven we een aantal voorbeelden:

werkster, *kapster*, *schrijfster*, *praatster*, *vindster*, *trainster*, *zwemster*, *skiester*, *huurster*, *ontvangster*, *vertelster*, *genietster*, *voorzitster*, *waarzegster*, *blokfluitster*, *kampeerster*, *weldoenster*, *uitgaanster*, *reizigster*

De werkwoorden met een infinitief op *-n* (*doen*, *gaan* enz.) nemen ook nu weer een bijzondere plaats in.⁴⁹ Bij sommige voorbeelden wordt *-ster* gehecht aan de infinitiefvorm (*zienster*, *weldoenster*); bij andere vinden we de suffixsequentie *-er+es* na de infinitiefvorm (*zieneres*); naast sommige infinitieven ontbreken vrouwelijke afleidingen (**gaanster*, **ganeres*). Bij andere voorbeelden hecht *-ster* zich aan

⁴⁸ Zie o.a. Royen (1938), Koelmans (1978), Sassen (1978), Van Santen & De Vries (1981), Geerts et al. (1984:91), Van Santen (1985, 1992), Van Marle (1985a, 1986), Zonneveld (1986) en Van den Toorn (1988a).

⁴⁹ Zie o.a. Van Haeringen (1944).

een substantief dat gerelateerd is aan dit type werkwoorden (*tegenstandster*, *voetgangster*), maar naast *middenstander* en *opzichter* ontbreken de vrouwelijke pendanten *middenstandster* en *opzichtster*.

Voor de nondeverbale *-er*-vormen ligt de zaak complexer. Naast sommige *-er*-nomina vindt men vrouwelijke pendanten op *-ster*; sommige hebben een *-eres*-tegenhanger; weer andere kennen geen vrouwelijke pendant. Uitgesplitst naar de verschillende types ontstaat het volgende beeld:

- Binnen het type *rechter* (zie sectie 2.2.2.3.) zien we als *-ster*-pendant eigenlijk alleen *dagloonster* en *wetenschapster*. Naast *-es* in *zangeres* en *apothekeres* laat deze klasse geen vrouwelijke varianten toe.
- In sectie 2.2.2.2. is er op gewezen dat *misdadiger* waarschijnlijk denominaal is. De vrouwelijke pendant is *misdadigster*. Als dit correct is, dan is de vorm *vrijwilligster* het enige ons bekende voorbeeld dat correspondeert met een de-adjectivisch *-er*-nomen.
- Naast de van telwoorden (type *tiener*) of frases afgeleide *-er*-nomina (type *vierde-klasser*) ontbreken eveneens vrouwelijke pendanten op *-ster*, zoals moge blijken uit **tienster*, **vierde-klasster*. Naast sommige van letterwoorden afgeleide *-er*-afleidingen zien we wel vrouwelijke varianten met *-ster*, hoewel niet in alle gevallen even gemakkelijk: *AOW-ster*, *VVD-ster*, *?PTT-ster* en *?EO-ster*.
- Voor geografische persoonsnamen op *-er* geldt dat ze absoluut geen vrouwelijke pendanten op *-ster* toelaten (**Amsterdamster*).

Voedsteren is het enige ons bekende voorbeeld van een *-ster*-formatie die heeft gediend als basis voor werkwoordvorming.

Het suffix *-ster* is klemtoonneutraal, d.w.z. het tast de positie van het hoofdaccent niet aan (*blókfluit(-en/-er)* - *blókfluitster*). De besproken *-ster*-afleidingen selecteren het lidwoord *de* en de meervoudsuitgang *-s*.

2.2.9.2. type wandelaarster

Het suffix *-ster* wordt aangehecht onmiddellijk achter het persoonsnaamaanduidende suffix *-aar* en in dit opzicht wijkt *-aar* nadrukkelijk af van *-er*, aangezien *-er* ontbreekt in vrouwelijke pendant op *-ster* (zie o.a. hoofdstuk 1, sectie 3.1.1.). De regelmatige, deverbale persoonsnamen op *-aar* laten in principe allemaal vrouwelijke pendanten op *-ster* toe. Voorbeelden zijn:

wandelaarster, *spijbelaarster*, *verzamelaarster*, *bewonderaarster*, *weigeraarster*, *mopperaarster*, *rekenaarster*, *beoefenaarster*, *loochenaarster*

Het 'onregelmatige' (*be-*, *ver-*)*oordelaar* neemt *-ster* (cf. *leraar-lerares*, sectie 2.2.8.2.). De persoonsnamen *middelaar*, *bedelaar*, *koppelaar* en *martelaar* wisselen tussen *-ster* en *-es*.

Van de denominale *-aar*-woorden laten slechts enkele een vrouwelijke tegenhanger op *-ster* toe: *leugenaarster*, *molenaarster*, *bochelaarster* en *kluizenaarster* (naast *kluizenares*).

Geografische persoonsnamen op *-aar* laten geen *-ster*-suffigering toe (**Texelaarster*).

2.2.9.3. type winkelierster

Het vrouwelijke suffix *-ster* kan zich ook hechten aan persoonsnamen op *-ier* (zie sectie 2.2.3.1.), hoewel niet alle *-ier*-vormen vrouwelijke pendanten hebben. Voorbeelden zijn:

winkelierster, *tuinierster*, *herbergierster*, *rentenierster*, *kamenierster*, *avonturierster*

Ook onder de *-ier*-woorden die te boek staan als formeel geleed, treffen we *-ster*-vormen aan: *pionierster*, *koerierster* en *leverancierster*.

Men zou kunnen beargumenteren, afgaande op het feit dat denominale *-ier*-vormen als basis kunnen dienen voor werkwoordsvorming (*tuin-tuinier-tuinieren*), dat *-ster* na *-ier* deverbaal i.p.v. denominaal is. Vormen als *winkelierster* en *herbergierster*, waarnaast geen correlerend werkwoord bestaat, pleiten echter tegen deze aanpak.

De *-ier*-vormen *passagier* en *scholier* hebben in het Nederlandse taalgebied als enige de vrouwelijke pendant *-iere* (*passagiere*, *scholiere*). In Vlaanderen heeft men wel het verwachte *passagierster* en *scholierster*.

Lidwoord en meervoud zijn hetzelfde als bij de andere *-ster*-types (resp. *de* en *-s*).

2.2.10. *-in* [ɪn]⁵⁰

2.2.10.1. type *vriendin*

Het Germaanse, klemtoondragende suffix *-in* hecht zich aan substantieven. Dit procédé is improductief. De grondwoorden duiden mannelijke persoons- of diernamen aan. Aanhechting van *-in* zorgt voor de betekenis toevoeging 'vrouwelijk', hoewel verdere nuancering mogelijk is. Sommige vormen hebben het (aanvullende) betekenisaspect 'echtgenote van' (*markiezin* 'vrouw van markies' en *keizerin*, *koningin* 'vrouwelijke keizer/koning en vrouw van keizer/koning').

De basis voor *-in*-aanhechting is als regel een ongeleed Germaans substantief (monosyllabisch of bisyllabisch met een schwa in de tweede lettergreep). Voorbeelden zijn:

vriendin, *bazin*, *heldin*, *slavin*, *negerin*, *jodin*, *boerin*, *waardin*, *gravin*, *vorstin*, *keizerin*, *berin*, *wolvin*, *apin*, *ezelin*, *tijgerin*, *leeuwin*

Zoals opgemerkt zijn de grondwoorden Germaans (*chef* in *cheffin* is hierop een uitzondering) en monosyllabisch (eventueel gevolgd door schwalettergreep). Afwijkend zijn in dit opzicht de bases *markies* en *zigeuner*. Over het algemeen zijn de grondwoorden eveneens ongeleed. Uitzonderlijk zijn de afleidingen *molenarin*, *bakkerin*, *ruwaardin*, *cisterciënzerin*, *kartuizerin* en *trappistin* (in de laatste drie is de basis ook niet-Germaans). De vormen *gemalin* en *gezellin* zijn gevormd op basis van formeel geprefigeerde substantieven en de vorm *vijandin* op basis van de 'pseudo-samenstelling' *vijand* (zie hoofdstuk 4, sectie 2.8.). Verder wijzen we nog op de Vlaamse variant *studentin*, waar het grondwoord ook niet voldoet aan de criteria 'Germaans' en 'ongeleed'.

De beschikbare feiten overziend, lijkt het erop dat het basisnomen niet op een nasaal mag eindigen. De vormen *koningin* en (het bijbelse woord) *mannin* zijn hierop de enige uitzonderingen.

Soms zijn extra fonologische processen nodig om tot de correcte vorm te komen: rekking in open lettergreep (*godin*); deletie van een finale schwa (*bodin*); deletie van het suffix *-en* in *heidin* en *christin* (cf. sectie 2.2.48.).

De vormen *gekkin* en *zottin* zijn waarschijnlijk geen uitzonderingen op de eis dat de basis een nomen is, aangezien *ze* van *de gek* en *de zot* kunnen zijn afgeleid (substantieven die in een conversierelatie staan tot de adjectieven *gek* en *zot*).

De *-in*-substantieven selecteren het lidwoord *de* en zij hebben een meervoud op *-en*.

⁵⁰ Zie Koelmans (1978), Sassen (1978), Geerts et al. (1984:90-91), Van Marle (1985a), Zonneveld (1986) en Van Santen (1992).

2.2.11. *-se* [sə]⁵¹

Het Germaanse, onbeklemtoonde suffix *-se* treffen we aan in twee varianten: het type *domineese* (vrouwelijke persoonsnamen) en het type *smidse* (zaaknamen).

2.2.11.1. type *domineese*

-Se treffen we aan na mannelijke persoonsnamen. Dit type woordvorming is improductief. We kunnen twee elkaar overlappende betekenis categorieën onderscheiden. In de eerste categorie draagt het suffix het systematisch bepaalde betekenisaspect 'echtgenote van' bij aan de betekenis (*domineese*). In sommige voorbeelden is er sprake van een additioneel betekenisaspect, namelijk 'vrouwelijke N' (*kasteleinese*). Voorbeelden zijn:

domineese, majoorse, gouverneurse, pastoorse, burgemeesterse, kasteleinese, schipperse

Deze vrouwelijke persoonsnamen nemen het lidwoord *de* en het meervoud *-en* (hoewel ook wel gesteld kan worden dat *-se* geen pluralisatie toelaat).

Het vrouwelijke suffix *-se* wordt in het Vlaamse taalgebied niet gebruikt.

2.2.11.2. type *smidse*

Het suffix *-se* wordt, voor zover ons bekend, in één geval gebruikt om een zaaknaam aan te duiden. Het is de vorm *smidse* ('werkplaats van een smid'). Lidwoord- en meervoudkeuze zijn hetzelfde als in sectie 2.2.11.1.

2.2.12. *-iaan* [i:ja:n]

Het niet-Germaanse, suffix *-iaan* met klemtoon op de laatste vocaal (of de variant *-aan*) wordt gebruikt om nominale afleidingen te vormen. We kunnen grofweg drie verschillende semantische klassen onderscheiden: de types *Hegeliaan* en *mohammedaan* (mannelijke persoonsnamen), het type *Amerikaan* (geografische persoonsnamen) en de types *daviaan* en *octaan* (zaak- c.q. stofnamen).

2.2.12.1. type *Hegeliaan, mohammedaan*⁵²

Persoonsnamen die gevormd zijn met behulp van het suffix *-(i)aan*, vallen uiteen in twee verschillende, maar overlappende, betekenis categorieën. De eerste categorie wordt gevormd door vormen als *Hegeliaan*. Het grondwoord is een familienaam en het suffix draagt hier het systematisch bepaalde betekenisaspect '(mannelijke) aanhanger of volgeling van de familienaam' bij aan de betekenis van het complexe woord (*Hegeliaan* 'persoon die een aanhanger van Hegel is'). De tweede categorie omvat vormen als *mohammedaan* en deze afleidingen hebben het (additionele) betekenisaspect '(mannelijk) lid van een orde of belijder van een godsdienst' (*mohammedaan* 'belijder van de islam'). Naast genoemd betekenisverschil zijn er ook andere verschillen tussen de types *Hegeliaan* en *mohammedaan*. In het type *Hegeliaan* komt de variant *-iaan* voor, terwijl in *mohammedaan* de variant *-aan* voorkomt. Bovendien is er een verschil in productiviteit: suffigering met *-iaan* is productief, terwijl suffigering

⁵¹ Zie Van Haeringen (1967c), Koelmans (1978), Sassen (1978), Geerts et al. (1984:91) en Van Marle (1985a).

⁵² Zie Geerts et al. (1984:87) en Backhuys (1986).

met *-aan* improductief is. We achten het dan ook niet uitgesloten dat het hier twee afzonderlijke suffixen betreft. Ondanks deze verschillen hebben we toch besloten om beide types gezamenlijk te bespreken.

(i) type *Hegeliaan*

Zoals gezegd hecht *-iaan* zich productief aan familienamen. Voorbeelden zijn:

Hegeliaan, Freudiaan, Kantiaan, Kuyperiaan, Kollewijniaan, Rembrandtiaan, Brechtiaan, Schultinkiaan, Zonneveldiaan

Eindigt de naam op een schwa, dan wordt deze gedeleerd: *Thorbeckiaan, Reviaan* en *Doeviaan*. Soms worden ook andere segmenten of lettergrepen van de naam gedeleerd: *-i* in *Zwingliaan*; *-es* in *Aristoteliaan*; *-ius* in *Arminiaan* en *Vincentiaan* en *-s* in *Lubberiaan*.

-Iaan-afleidingen hebben *de* als bepaald lidwoord en *-en* als meervoud.

(ii) type *mohammedaan*

In woorden van het improductieve type *mohammedaan* heeft het suffix de vorm *-aan*. Voorbeelden zijn *mohammedaan, lutheraan, brahmaan* (met deletie van de finale [a:]), *franciscaan* en *dominicaan* (met deletie van *-us*).

Wellicht vallen vormen als *anglicaan* en *gallicaan* hier ook onder, al is geen duidelijk grondwoord herkenbaar. De vormen *parochiaan, diocesaan* en *kapelaan* (met vocaalreductie) lijken eveneens gevormd met *-aan*, hoewel ze zich, in tegenstelling tot de andere voorbeelden, niet laten adjectiveren m.b.v. het suffix *-s* (*mohammedaans* vs. **parochiaans*). We merken hier overigens op (voortuitlopend op sectie 3.2.9. over het adjectivische *-s*) dat het paar *lutheraan/luthers* eveneens uitzonderlijk is. De afwezigheid van *diocesaans* zou het gevolg kunnen zijn van het feit dat *diocesaan* eveneens als adjectief wordt gebruikt.

Het type *mohammedaan* neemt het lidwoord *de* en het meervoud *-en*. *Kapelaan* heeft echter een meervoud op *-s* en dit versterkt de twijfel of hier sprake is van hetzelfde suffix.⁵³

Het is moeilijk uit te maken of vormen als *Germaan* en *Osmaan* ook gevormd zijn met het suffix *-aan*. Lidwoord- en meervoudskeuze lijken te duiden op formele geleiding.

2.2.12.2. type *Amerikaan*⁵⁴

Het suffix *-aan* wordt veelvuldig gebruikt om geografische persoonsnamen af te leiden. De vorming van dit type persoonsnamen is niet voor 100% voorspelbaar, maar tendensen zijn er zeker aan te geven. Voor het suffix *-aan* is de belangrijkste tendens dat het hecht aan een geografische naam eindigend op *-a*, welke niet voorafgegaan wordt door een nasaal of liquida (want deze opteren voor *-ees* (zie sectie 2.2.13.)). Aanhechting van *-aan* gaat gepaard met de deletie van de slot-*a* van de basis. Voorbeelden zijn:

Amerikaan, Cubaan, Bogotaan, Javaan, Pisaan, Tongaan, Ottawaan, Cambodjaan, Nicaraguaan, Samoaan, Nigeriaan, Koreaan

⁵³ Zie Van Haeringen (1970a).

⁵⁴ Zie Geerts et al. (1984:1210 ev.).

Dit is geenszins een strikte generalisatie. De geografische namen *Canada* en *Genua* correleren met *-ees* (*Canadees*, *Genuees*), ondanks het feit dat ze aan de *-aan*-context voldoen. Omgekeerd, vormen als *Sumatraan* en *Bahamaan* zijn *-aan*-afleidingen, terwijl ze voldoen aan de *-ees*-context. Maar het overgrote deel van de voorhanden zijnde taalfeiten wijst toch in de bovengeschetste richting.

Het suffix komt verder voor na geografische namen eindigend op andere vocalen: (a) *-o* en schwa (met vocaaldeletie): *Marokkaan*, *Mexicaan* en *Siciliaan* en (b) de hoge vocalen [i:, ü, u] (zonder vocaaldeletie): *Haitiaan*, *Tahitiaan*, *Peruaan* en *Nauruaan*.

Bij aanhechting van *-aan* achter geografische namen die eindigen op een consonant vindt men twee categorieën. Óf aanhechting sec (*Tibetaan*, *Mozambikaan*, *Paraguayaan*), óf aanhechting van de variant *-iaan* (*Oxfordiaan*, *Salvadoriaan*, *Equadoriaan*). De laatste variant wordt overigens ook gebruikt na een aantal geografische pluralia tantum (met deletie van *-en*), zoals *Antilliaan*, *Hebridiaan* en *Azoriaan*. De variant *-iaan* vindt men verder in een paar losse voorbeelden: *Sevilla - Sevilliaan* en *Bonaire - Bonairiaan*.

Zowel onder de vocaal- als consonantfinale geografische namen vindt men allomorfische variatie (van suffix of basis), bijvoorbeeld *Europa - Europeaan* (het bijbehorende adjectief *Europees* is ook onvoorspelbaar, aangezien *-s* normaal is: *Amerikaans*) en *Parma - Parmezaan*, *Venezuela - Venezolaan*, *Jura - Jurassiaan*, *Tripoli - Tripolitaan*, *Laos - Laotiaan* en *Napels - Napolitaan*. In België kent men naast *Kortrijk* de vorm *Kortrijkzaan*.

Al deze geografische persoonsnamen hebben het lidwoord *de* en een meervoud op *-en*. Zoals hierboven reeds is opgemerkt, wordt een geografisch adjectief als regel gevormd door toevoeging van het suffix *-s* aan de geografische persoonsnaam: *Amerikaans*, *Javaans*, *Koreaans*, *Mexicaans*, *Nicaraguaans* en *Haitiaans*.

2.2.12.3. type *daviaan*, *octaan*

Het gebruik van *-aan* als niet-persoonsvormend suffix is zeer beperkt. Als enige potentiële zaaknaam-aanduiders zou *-aan* gebruikt kunnen zijn in *daviaan* ('veiligheidslamp voor mijnwerkers'), dat te herleiden is tot *Davy*.

Verder wijzen we nog op het gebruik van *-aan* als aanduiders van scheikundige stoffen (hiervoor worden overigens tal van andere suffixen gebruikt). Voorbeelden zijn:

octaan, *pentaan*, *propaan*, *butaan*, *puzzolaan*, *uraan*, *cyaan*, *mangaan*, *hexaan*

Het betreft hier, met uitzondering van *mangaan*, *puzzolaan* en *uraan*, scheikundige gassen.

Deze stoffen nemen het lidwoord *het*. Zij laten als regel geen meervoudsvorming toe (behalve *hexaan - hexanen*). Het zou hier dus om een ander suffix *-aan* kunnen gaan.

2.2.13. *-ees* [e:s] /e:z/

Met behulp van het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-ees* worden vrijwel uitsluitend geografische persoonsnamen gevormd (type *Taiwanees*). Daarnaast treffen we *-ees* aan in de vorm *Bagwanees*.

2.2.13.1. type *Bagwanees*

Over dit type kunnen we kort zijn. Tot dit type behoort slechts een enkele vorm, namelijk *Bagwanees* met het betekenisaspect 'aanhanger van Bagwan'. Het lidwoord bij dit voorbeeld is *de* en het meervoud *-en*.

2.2.13.2. type *Taiwanees*⁵⁵

Zoals gezegd wordt *-ees* voornamelijk gebruikt ter aanduiding van geografische persoonsnamen. Incidenteel wordt het suffix *-ees* ook wel gebruikt om 'op schertsende dan wel minachtende manier' inwoners aan te duiden, zoals bijvoorbeeld *Hagenees*, *Japannees*, *Larinees* en *Kampenees* (naast de neutrale vormen *Hagenaar*, *Japanner*, *Larenaar*, *Kampenaar*).

Bij de vorming van geografische persoonsnamen zijn twee tendensen waar te nemen. Allereerst wordt het suffix gebruikt ter aanduiding van personen uit bijv.

Taiwan, *Ambon*, *Ceylon*, *Milaan*, *Asunción*, *Vietnam*, *Peking*, *Nepal*, *Senegal*, *Katar*, *Timor*, *Gibraltar*

en het suffix wordt onmiddellijk achter de geografische naam aangehecht zonder verdere veranderingen (behalve *Pekinees/Pekingees*). Het is waarschijnlijk geen toevaligheid dat al de genoemde geografische namen op een nasaal of liquida eindigen, want binnen de categorie waar *-ees* rechtstreeks aan de geografische naam hecht, is *Irakees* het enige voorbeeld met een obstruentfinaal grondwoord.

Dit brengt ons bij de tweede tendens: *-ees* hecht zich aan geografische namen die eindigen op de sequentie nasaal of liquida plus *a*. Het lijkt erop dat deze klasse in complementaire distributie staat tot *-aan*, want *-aan* komt als regel na geografische namen die eindigen op *a*, tenzij deze voorafgegaan wordt door een nasaal of liquida (cf. sectie 2.2.12.2.). Vergelijk de volgende voorbeelden (waarbij *-a* overigens gedeleerd is):

Chinees, *Ghanees*, *Havanees*, *Tiranees*, *Panamees*, *Angolees*, *Veronees*

De twee voorbeelden die kunnen alterneren tussen *-ees* en *-aan* hebben een nasaal- of liquida-context (*Birnees/Birmaan*, *Andorrees/Andorraan*).

De geografische persoonsnamen op *-ees* in (a) correleren met geografische namen op *-a*, hoewel deze eerder kandidaat zijn voor het suffix *-aan*. Het omgekeerde komt ook voor, zoals de voorbeelden in (b) illustreren:

- (a) *Canadees*, *Luandees*, *Ugandees*, *Maltees*, *Genuees* vs. *Amerikaan*, *Bogotaan*
- (b) *Sumatraan*, *Bahamaan* vs. *Chinees*, *Panamees*

Onder de *-aan*-vormen die eigenlijk op *-ees* hadden moeten eindigen, treft men soms de meest vreemde allomorfie aan of er wordt zelfs een totaal ander (improductief) suffix gekozen. Vergelijk de paren *Venezuela/Venezolaan*, *Jura/Jurassiaan*, *Manilla/Manilleen*, *Ankara/Ankarioot* en *Guatemala/Guatamalteek* (naast *Guatemalaan*).

⁵⁵ Zie Smedts (1973b).

In sectie 2.2.12.2. is gebleken dat *-aan* ook voorkomt na geografische namen eindigend op een *-o* of een schwa, of na geografische pluralia tantum. In deze contexten komt *-ees* eveneens voor (met deletie van {o, ə, -en}), zoals in de vormen *San Marinees*, *Tessinees*, *Colombees* (van *San Marino*, *Tessino*, *Colombo*); *Zaïrees* (van *Zaïre*) en *Bengalees*, *Comorees* (van *Bengalen*, *Comoren*). Verder wijzen we op de paren *Buenos-Aires-Buenos-Airees*, *Honduras-Hondurees*, *Libanon-Libanees* en *Portugal-Portugees* (vs. *Senegal/Senegalees*). Merk ook hier weer op dat, met uitzondering van *Colombees* en *Portugees*, *-ees* neigt voor te komen na een nasaal of liquida.

Ten slotte, om het beeld compleet te maken, naast *-ees* treffen we de varianten *-nees* en *-lees* aan (wederom nasaal en liquida) in *Malinees*, *Balinees*, *Soendanees*, *Oppervoltanees* (naast *Oppervoltaan*), *Kongolees* en *Togolees*.

Het bepaald lidwoord bij alle geografische persoonsnamen is *de* en de meervoudsuitgang is *-en*. Naast deze substantieven op *-ees* treffen we geografische adjectieven aan die hieraan vormelijk gelijk zijn: *Ambon - de Ambonees - Ambonees_A*, *China - de Chinees - Chinees_A* en *Zaïre - de Zaïrees - Zaïrees_A*. Toch kan hier gesproken worden van adjectivering m.b.v. *-s*, gezien het contrast *de Chinezen - de Chinese rijsttafel*.

In het geval van de geografische namen *Peking* en *Taiwan* zijn er twee mogelijkheden om een adjectief te vormen, óf op basis van de geografische naam (*Pekings*, *Taiwans*), óf op basis van de geografische persoonsnaam (*Pekinees_A*, *Taiwanees_A*).

2.2.14. *-ijn* [ɛɪn]⁵⁶

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-ijn* treffen we aan in een aantal persoonsnamen (type *augustijn*), een aantal geografische persoonsnamen (type *Argentijn*) en in een klein aantal zaaknamen (type *woestijn*). Het betreft hier in alle gevallen improductieve woordklassen.

2.2.14.1. type *augustijn*

Naast niet-Germaanse eigennamen eindigend op *-us* of *-inus* treffen we in een aantal gevallen persoonsnamen op *-ijn* aan. Het suffix wordt gebruikt ter aanduiding van 'aanhanger of volgeling van de eigennaam' (*augustijn* is 'volgeling van Augustinus'). Daarbij worden de sequenties *-us* of *-inus* weggelaten. Tot de voorbeelden horen:

augustijn, *bernardijn*, *norbertijn*, *benedictijn*, *jakobijn*

Verder treft men dit suffix aan in de vormen *rabbijn* (cf. *rabbi*), *cherubijn* (*cherub*), *serafijn* (*seraf*) en *chirurgijn* (*chirurg*).

Het lidwoord bij deze voorbeelden is *de* en het meervoud is *-en*. Op grond hiervan zou men vormen als *stofcijn* en *libertijn* als formeel geleed kunnen beschouwen.

2.2.14.2. type *Argentijn*⁵⁷

Het suffix *-ijn* wordt soms ook gebruikt om geografische persoonsnamen aan te duiden. Voorbeelden zijn o.a. *Levantijn* en *Tarentijn* (met finale-schwa-deletie). De enige merkbare regelmatigheid is dat 'landennamen' die eindigen op *-inië* (type *Argentinië*) correleren met *-ijn*: *Argentijn*, *Sardijn* en *Abessijn*.

⁵⁶ Zie Van Haeringen (1954) en Geerts et al. (1984:88).

⁵⁷ Zie Geerts et al. (1984:1210 ev.).

Verdere predicties lijken niet mogelijk. Men ziet bijv. paren als *Algerije - Algerijn, Palestina - Palestijn, Andes - Andijn, Florence - Florentijn* en *Byzantium - Byzantijn*.

Ook bij dit type is het lidwoord *de* en het meervoud *-en*. Het bijbehorende geografische adjectief wordt gevormd door aanhechting van het suffix *-s* achter *-ijn*: *Argentijns, Algerijns, Florentijns* en *Palestijns*.

2.2.14.3. type woestijn

Buiten de bovengenoemde persoonsaanduidende substantieven is er ook een klein aantal zaaknamen op *-ijn*. Allereerst wijzen we op de voorbeelden *woestijn, termijn, tamboerijn* en *kwartijn*. Deze hebben *de* als bepaald lidwoord en de meervoudsuitgang *-en*. De betekenis van deze woorden is nogal divers; hiervoor verwijzen we naar de woordenboeken. Daarnaast vindt men *gordijn, kwatrijn, medicijn* en *festijn* (van *feest*, met vocaalverkorting), die wel een meervoud op *-en* hebben, maar niet het lidwoord *de* nemen (*het festijn*).

2.2.15. -aat [a:t]⁵⁸

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-aat* treffen we aan in semantisch nogal uiteenlopende klassen. Het suffix komt voor in persoonsnamen (type *soldaat*), geografische persoonsnamen (type *Aziaat*), zaaknamen (type *consulaat*), aan *-eer*-werkwoorden verwante zaaknamen (type *resultaat*) en chemische stofnamen (type *chloraat*). Geen enkel type is productief.

2.2.15.1. type soldaat

Persoonsnamen waarin *-aat* figureert zijn uitsluitend formeel geleed, d.w.z. het *-aat*-loze deel komt niet zelfstandig voor. Onderstaande voorbeelden corresponderen alle met andere wortel-plus-suffix formaties (zoals *soldaat - soldij, castraat - castreer*):

soldaat, legaat, primaat, castraat, kandidaat, laureaat, potentat, donaat

Vormen als *magnaat, advocaat*, waarvoor geen corresponderende vormen voorhanden zijn, kunnen wellicht tot het type *soldaat* gerekend worden, aangezien ze hetzelfde lidwoord en dezelfde meervoudsuitgang als de eerdergenoemde voorbeelden selecteren (*de* en *-en*).

2.2.15.2. type Aziaat

Naast *Azië* en *Klein-Azië* treffen we de geografische persoonsnamen *Aziaat* en *Klein-Aziaat* aan (met schwa-deletie). Geslacht en meervoud komen overeen met het type *soldaat*. Het bijbehorende geografische adjectief is *Aziatisch*.

De vorm *Klein-Aziaat* is overigens opmerkelijk, aangezien 'samengestelde' geografische namen veelal een ander persoonsaanduidend suffix nemen dan de niet-samengestelde tegenhangers (vgl. *Zeeuw-*Nieuw-Zeeuw, Arabier-*Saoedi-Arabier* en *Bruggeling-*Gentbruggeling*).

2.2.15.3. type consulaat

Naast de in 2.2.15.1. en 2.2.15.2. afgeleide persoonsnamen wordt *-aat* ook gebruikt om zaaknamen aan te duiden. Het komt denominaal en na wortels voor en afgaande op de betekenis kunnen we een

⁵⁸ Zie Backhuys (1986, 1988).

aantal subklassen onderscheiden. In een eerste klasse draagt het suffix het betekenisaspect 'waardigheid, bevoegdheid of functie van' bij aan de betekenis van het complexe woord. Voorbeelden zijn:

consulaat, triumviraat, pastoraat, tribunaat, professoraat, decanaat, episcopaat, commissariaat, diaconaat, emeritaat

In een tweede subklasse is het betekenisaspect 'ambtsgebied, territorium, rijk van' aanwezig. Het betreft dan vormen als:

sultanaat, emiraat, markizaat, kalifaat, kanaat, imamaat

Het is overigens mogelijk dat vormen zowel de eerste als de tweede betekenis hebben (bijv. *consulaat*). Bovendien kan het ook het geval zijn dat men de betekenis wat losser moet interpreteren dan hierboven gezegd is. Vormen als *syndicaat, concubinaat* en *matriarchaat* hebben namelijk een betekenis die grofweg omschreven kan worden als 'verenigings- of samenlevingsvorm'.

Het suffix komt verder voor in woorden die het betekenisaspect 'onderwijsinstelling' hebben, zoals bijv. in *pensionaat, juvenaat* en *internaat*.

Deze *-aat*-nomina nemen het lidwoord *het* en een meervoud op *-en*.

2.2.15.4. type *resultaat*

Het suffix wordt ook gebruikt om zaaknamen te vormen die zowel naar iets abstracts als naar iets concreets kunnen verwijzen. Het wordt dan veelal gehecht aan wortels die ook gebruikt worden voor aanhechting van het werkwoordsuffix *-eer*, en de betekenis is ruwweg 'het resultaat van het corresponderende *-eer*-werkwoord'. Voorbeelden zijn:

resultaat, plagiaat, derivaat, traktaat, postulaat, insertaat, kwadraat, dictaat, citaat, correlaat, duplicaat, certificaat, referaat

Het betreft hier wederom neutra die de meervoudsuitgang *-en* nemen. De 'klankaanduidingen' *aspiraant* en *affricaat* en de 'meetkundige term' *coördinaat* zijn echter *de*-woorden.

2.2.15.5. type *chloraat*

Van de vele suffixen om chemische stoffen aan te duiden is *-aat* er één. Voorbeelden zijn:

chloraat, chromaat, nitraat, opiaat, acetaat, carbonaat, boraat, bromaat, fosfaat, titanaat, sulfaat

De basis is als regel ook een stofnaam, waarvan in sommige gevallen klanken of suffixen gedeleerd zijn (*fosfor|fosfaat*).

Dit type heeft het lidwoord *het* en de meervoudsuitgang is, voor zover mogelijk, *-en*.

2.2.16. *-iet* [i:t]⁵⁹

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-iet* wordt gebruikt om persoonsnamen (type *Moabiet*), geografische persoonsnamen (type *Adeniet*), zaaknamen (type *meteoriet*) en chemische stofnamen (type *chloriet*) te vormen. Dit procédé is in alle gevallen improductief.

2.2.16.1. type *Moabiet*

Op basis van substantieven (als regel namen) worden persoonsnamen op *-iet* gevormd. Het suffix draagt hier het betekenisaspect 'aanhanger, nakomeling, volgeling van' bij aan de betekenis van het geheel. Voorbeelden zijn:

Moabiet, Semiet, Hussiet, Karmeliet, Islamiet, Kanaäniet, Ismaëliet, Sioniet

Soms worden klanken of uitgangen van de naam gedeleerd, zoals bijv. in vormen als *Jezufet* (van *Jezus*), *Leviet* (*Levi*) en *Jakobiet* (*Jacobus*). In *Mennoniet* treffen we de allomorf *-niet* aan (*Menno*).

We vinden het suffix ook achter niet-namen, zoals *metropoliet* en *celliet* illustreren.

Het lidwoord is in alle gevallen *de* en het meervoud *-en*. Op grond hiervan zouden vormen als *bandiet, noviet, travestiet, heremiet* of *styliet* formeel geleed kunnen zijn.

2.2.16.2. type *Adeniet*

-Iet wordt slechts sporadisch aangewend voor de vorming van geografische persoonsnamen. Men vindt het suffix in *Adeniet, Jemeniet, Ammaniet* en *Addis-Abebiet* (met deletie van de finale *-a*). Verder wijzen we nog op het paar *Samnium - Samniet*. Naast *Moskou* treffen we de (allomorfsche) variant *Moskoviet* aan.

Israëliet, met verlenging van [ɛ] tot [e:], duidt een bewoner van het oude, bijbelse *Israël* aan. Een inwoner van het huidige *Israël* is een *Israëliër*.

Deze geografische persoonsnamen nemen het lidwoord *de* en het meervoud *-en*. De bijbehorende geografische adjectieven worden gevormd door aanhechting van het suffix *-isch* achter de geografische persoonsnaam: *Addis-Abebitisch, Ammanitisch, Moskovitisch* (naast *Moskous*) en *Israëlitisch* (verwijzing naar het bijbelse *Israël*).

2.2.16.3. type *meteoriet*

Naast het vormen van persoonsnamen kan *-iet* ook gebruikt worden ter aanduiding van 'biologische benamingen van bijv. planten, dieren en stenen', zoals in de volgende voorbeelden:

meteoriet, stalactiet, stalagmiet, dendriet, spongië, composiet, zoëfiet, trilobiet

In deze voorbeelden heeft *-iet* zich gehecht achter een substantief of een wortel. Woorden van het type *meteoriet* nemen het lidwoord *de* en het meervoud *-en*.

⁵⁹ Zie Van Haeringen (1954), Geerts et al. (1984:88) en Backhuys (1986).

2.2.16.4. type *chloriet*

Het suffix *-iet* is ook één van de vele suffixen om chemische stofnamen (en ertsen) te vormen. We wijzen op voorbeelden als:

chloriet, wolframiet, dynamiet, arseniet, bariet, fosforiet, manganiet, platinië

De basis is als regel een stofnaam (behalve bij *dynamiet*). Als het substantief op een vocaal of op de sequentie *-ium* eindigt, dan worden deze gedeleerd (*platina-platinië, barium-bariet*).

Het betreft hier *het*-woorden die als regel geen meervoudsvorming toelaten.

2.2.17. *-oot* [o:t]

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-oot* wordt heel sporadisch aangewend om persoonsnamen (type *malloot*) en geografische persoonsnamen (type *Catroot*) te vormen.

2.2.17.1. type *malloot*

Het suffix *-oot* komt voor in de persoonsnamen *malloot* (van het Germaanse *mal*) en *psychoot* (met finale-schwa-deletie). Beide vormen nemen het lidwoord *de* en een meervoud op *-en*. Op grond hiervan zou men kunnen besluiten om de vormen *piloot, zeloet* of *idoot* tot dit type te rekenen.

2.2.17.2. type *Catroot*

Het suffix wordt eveneens sporadisch gebruikt om geografische persoonsnamen af te leiden. Het betreft hier *Catroot* en *Sofioot* (beide met finale vocaaldeletie). De variant *-ioot* vinden we in *Cyprioot* (*Cyprus*), *Korfoot* (*Korfoë*), *Ankarioot* (*Ankara*) en *Smyrniot* (*Smyrna*).

Het lidwoord en de meervoudsuitgang zijn resp. *de* en *-en*. Geografische adjectieven worden met behulp van het suffix *-isch* gevormd. Dit suffix wordt gehecht aan de geografische persoonsnaam: *Ankariotisch, Catrotisch* en *Cypriotisch*.

2.2.18. *-een* [e:n]

Met behulp van het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-een* wordt een aantal geografische persoonsnamen (type *Chileen*) en chemische stofnamen (type *benzeen*) gevormd.

2.2.18.1. type *Chileen*

Naast de vocaalfinale geografische namen *Chili, Manilla* en *Lima* komen de geografische persoonsnamen *Chileen, Manilleen* en *Limeen* voor (met vocaaldeletie). Een allomorfische variant van *-een* treffen we aan in *Madrileen* (van *Madrid*).

Het lidwoord bij deze voorbeelden is *de*, het meervoud *-en*. Geografische adjectieven worden afgeleid van de geografische persoonsnaam en wel door toevoeging van het suffix *-s*: *Chileens, Damasceens* en *Madrileens*.

2.2.18.2. type *benzeen*

-*Een* is ook één van de vele suffixen die gebruikt worden om scheikundige stoffen aan te duiden. De basis is een wortel of een andere chemische naam. Voorbeelden zijn:

benzeen, arseen, toluen, polystyreen, caroteen, methyleen

Deze stofnamen zijn alle neutra en laten geen meervoud toe.

2.2.19. -*ein* [ɛɪn]⁶⁰

Het niet-Germaanse, beklemtoonde -*ein* wordt nauwelijks gebruikt. Desondanks kunnen er twee types onderscheiden worden: het type *republikein* (persoonsnaam) en het type *Romein* (geografische persoonsnaam).

2.2.19.1. type *republikein*

-*Ein* treffen we aan in de vormen *republikein* en *puritein* in de betekenis 'aanhanger van' en in de vorm *sacristein* ('bewaker van'). Zij nemen *de* als lidwoord en *-en* als meervoudsuitgang.

2.2.19.2. type *Romein*

Over dit type kunnen we kort zijn. De enige geografische persoonsnaam met -*ein* is *Romein*. Het lidwoord is *de* en het meervoud *-en*. De afleiding *Romein* wordt ook gebruikt in een historische betekenis ter aanduiding van een inwoner van het Romeinse rijk. Het bijbehorende geografische adjectief is *Romeins*.

2.2.20. *incidentele geografische persoonsnamen*

We bespreken hieronder kort enige morfemen die soms aangewend worden om geografische persoonsnamen aan te duiden.

(i) -*i*: type *Iraki* [i:]

Men kan soms het suffix -*i* gebruiken om geografische persoonsnamen af te leiden. Dit suffix komt voor naast andere suffixen (die tussen haakjes gegeven zullen worden). Voorbeelden zijn *Beiroeti* (naast *Beiroeter*), *Iraki* (naast *Irakees*, *Irakiër*), *Israëli* (naast *Israëliër*), *Koeweiti* (naast *Koeweter*) en nog enkele.

Het suffix draagt zelf geen klemtoon, maar zorgt wel voor klemtoon- en vocaalverandering binnen de geografische naam: de laatste vocaal van de geografische basis wordt verlengd (als deze al niet lang was) en deze vocaal krijgt de hoofdklemtoon (als die daar al niet lag). Kortom: *Isra*[ɛ]-*Isra*[é:]*li*, *Kóewei*t-*Koewé*iti en *Irák*-*Ir*[á:]*ki*.

In tegenstelling tot de andere suffixen waarmee geografische persoonsnamen worden gevormd, laat -*i* geen verdere adjectivering toe.

Het lidwoord is *de* en de meervoudsuitgang is -*s*.

⁶⁰ Zie Backhuys (1986).

(ii) *-man*: type *Engelsman* [mɔn]

Als maker van geografische persoonsnamen komt *-man* voor in *Engelsman* (*Engeland* vs. *Duitsland/Duitser*) en *Fransman* (*Frankrijk*, vs. *Oostenrijk/Oostenrijker*).

Het lidwoord is *de*. Het meervoud wordt niet gevormd door aanhechting van *-en* achter *-man*, maar door *-en* direct achter het *-man*-loze deel te hechten (*Engelsen*, *Fransen*).

De hoofdklemtoon ligt altijd op het eerste deel; men kan deze constructies dus met evenveel recht als samenstellingen beschouwen (zie ook hoofdstuk 4, sectie 2.2.1.11.).

De bijbehorende geografische adjectieven zijn resp. *Engels* en *Frans*.

(iii) *eenmalige geografische persoonsuffixen*

De volgende suffixen komen slechts eenmalig voor.

plaats	geografische persoonsnaam	lidw.	mv.	adjectief
<i>Monaco</i>	<i>Monegask</i>	<i>de</i>	<i>-en</i>	<i>Monegaskisch</i>
<i>Filippijnen</i>	<i>Filippino</i> (of <i>Filippijn</i>)	<i>de</i>	<i>-s</i>	<i>Filippijns</i>
<i>Guatemala</i>	<i>Guatmalteek</i> (of <i>Guatemalaan</i>)	<i>de</i>	<i>-en</i>	<i>Guatmalteeks/-aans</i>
<i>Bosnië</i>	<i>Bosniaak</i> (of <i>Bosniër</i>)	<i>de</i>	<i>-en</i>	<i>Bosnisch</i>
<i>Kreta</i>	<i>Kretenzer</i>	<i>de</i>	<i>-s</i>	<i>Kretenzisch/-er</i>
<i>Vlaanderen</i>	<i>Vlaming</i>	<i>de</i>	<i>-en</i>	<i>Vlaams</i>

Zeeland heeft naast zich *Zeeuw*. Een inwoner van *Nieuw-Zeeland* is geen **Nieuw-Zeeuw*, maar een *Nieuw-Zeeland*. Het lidwoord is *de* en het meervoud *-en*. Het bijbehorende geografische adjectief is *Zeeuws*.

In het Vlaams kent men nog *Kortrijkzaan* en *Oudenaardist*, als eenmalige geografische persoonsnamen.

2.2.21. *Landennamen en landeninwonersnamen* ⁶¹

In deze sectie bespreken we een subklasse van de geografische persoonsnamen, namelijk persoonsnamen die aanduiden dat iemand in een bepaald land geboren is en/of er inwoner van is. We spreken in het vervolg kortweg van landeninwoners. Als uitgangspunt hiervoor nemen we de verschillende klassen landennamen (op *-land*, *-ië*, *-ije*, *-(i)stan* en *-en*) en we gaan voor elke klasse na op welke wijze de landeninwoners worden gevormd.

2.2.21.1. Landennamen eindigend op *-land* [lɔnt] /lɔnd/

Gegeven het klemtoonpatroon van het type *Nederland* (hoofdklemtoon links) kunnen ze als samenstellingen beschouwd worden. Voorbeelden zijn onder andere:

Nederland, *Ierland*, *Schotland*, *Zwitserland*, *Rusland*, *Groenland*, *Holland*, *IJsland*, *Estland*,
Thailand, *Letland*, *Lapland*

⁶¹ Zie CBAN (1981) en Geerts et al. (1984:1210 ev.).

De hiermee corresponderende landeninwonersnamen worden normaliter als volgt geformeerd:

- (i) door weglating van het rechterdeel *-land*: *Ier*, *Schot*, *Zwitser*, *Rus* en *Fries*. In *Baskenland* en *Griekenland* wordt *-en-* ook weggelaten: *Bask* en *Griek*.
- (ii) door aanhechting van het suffix *-er* (zie 2.2.2.1.) achter de hele samenstelling: *Groenlander*, *Hollander*, *IJslander*, *Nederlander* en *Gelderlander*.
- (iii) sommige geografische namen laten zowel (i) als (ii) toe: *Est* - *Estlander*, *Thai* - *Thailander*, *Let* - *Letlander*, *Lap* - *Laplander* en *Jut* - *Jutlander*.

Er zijn enige voorbeelden die zich aan bovengeschetste regelmatigheden onttrekken: *Duitsland* heeft naast zich *Duitser* (sectie 2.2.2.2.), *Engeland* heeft *Engelsman* en *Zeeland* heeft *Zeeuw* (sectie 2.2.19.). Bij *Swaziland* vindt men naast *Swazi* ook *Swaziër*.

Niet-geografische namen zoals *vaderland* en *buitenland*, maken enkel persoonsnamen m.b.v. het suffix *-er* (*vaderlander*, *buitenlander*).

De bijbehorende geografische adjectieven worden als volgt gevormd.⁶² Hierbij moet in ogen-schouw genomen worden dat adjectievorming en geografische persoonsnaamvorming correleren, d.w.z.

(i) correspondeert met (i) hierboven enz.:

- (i) door het adjectivische suffix *-s* achter de inwonersnaam aan te hechten: *Ier* - *Iers*, *Schot* - *Schots* en *Zwitser* - *Zwitsers*. In *Griek* - *Grieks* (van *Griekenland*) wordt *-en* weggelaten.
- (ii) door het adjectivische suffix *-s* (evenals *-er*) achter de geografische naam aan te hechten: *Groenlands*, *Hollands*, *IJslands*.
- (iii) in sommige gevallen zowel (i) als (ii): *Lets* - *Letlands*.

Naast *Ests* en *Estlands* treffen we ook *Est(n)isch* aan. Drie vormen kiezen alleen *-isch*: *Swazisch*, *Baskisch* (vs. *Grieks*) en *Russisch* (vs. bijv. *Fries*). Naast het paar *Zeeland* - *Zeeuw* vindt men het adjectief *Zeeuws*. Opmerkelijk is ten slotte het trio *Engeland* - *Engelsman* - *Engels*.

2.2.21.2. Landennamen eindigend op *-ië* [i:jə]

In landennamen die eindigen op *-ië*, is *-ië* klemtoonloos, maar in alle gevallen valt de hoofdklemtoon onmiddellijk vóór *-ië*. Men zou *-ië* als een suffix kunnen beschouwen met behulp waarvan 'geografische namen' worden gemaakt. Voorbeelden zijn:

Argentinië, *Aquitanië*, *Roemenië*, *Macedonië*, *Brazilië*, *Italië*, *Mongolië*, *Ethiopië*, *Azië*, *België*,
Venetië, *Arabië*

De vorming van geografische persoonsnamen behorend bij de landennamen eindigend op *-ië* verloopt niet volgens één en hetzelfde procédé. Toch is er wel een aantal subregelmatigheden aan te wijzen.

- (i) landennamen eindigend op *...inië* corresponderen met geografische persoonsnamen op *-ijn* (zie sectie 2.2.14.2.): *Argentinië* - *Argentijn*.
- (ii) landennamen eindigend op *...anië* corresponderen als volgt met geografische persoonsnamen:
 - (a) stamvormen, d.w.z. met weglating van *-ië*: *Aquitanië* - *Aquitaan*
 - (b) aanhechting van *-er* (zie 2.2.2.4.): *Jordanië* - *Jordaniër*
 - (c) door zowel (a) als (b): *Mauretanië* - *Mauretaan*/*Mauretaniër*.

⁶² Zie o.a. Smedts (1972, 1973a), Geerts et al. (1984:358-359) en Backhuys et al. (1988).

- (iii) van landennamen eindigend op ...enië worden geografische persoonsnamen gevormd door -ië weg te laten: *Roemenië - Roemeen* (*Armenië* heeft de zustervorm *Armeniër*).
- (iv) van landennamen eindigend op ...onië worden inwonersnamen normaliter gevormd door aanhechting van -er (zie sectie 2.2.2.4.): *Macedonië - Macedoniër* (uitzonderlijk: *Catalonië/Catalaan, Wallonië/Waal*).
- (v) met landennamen eindigend op ...ilië corresponderen geografische persoonsnamen op -aan (zie sectie 2.2.12.2.): *Brazilië - Braziliaan*.

Naast deze subregelmatigheden zijn er ook nog wat incidentele vormingen van geografische persoonsnamen die corresponderen met landennamen op -ië: (a) -aan komt ook nog voor na *Italië, Liberië en Bolivië* (met deletie van de finale schwa); (b) stamvormen (d.w.z. met weglating van -ië) komen, afgezien van (ii) en (iii), verder alleen voor in paren als *België/Belg* en *Kroatië/Kroaat*; (c) losse paren als *Groot-Britannië/Brit*, *Azië/Aziaat* (zie sectie 2.2.15.2.) en *Arabië/Arabier* (zie sectie 2.2.3.2.).

In alle overige gevallen worden geografische persoonsnamen gevormd door aanhechting van -er: *Australiër, Anatoliër, Ethiopiër, Maleisiër, Tunesiër en Libiër*. Een beperkt aantal gevallen laat, naast deze vorm van inwonersnaamformatie, ook de stamvorm, d.w.z. die vorm waarin -ië is weggelaten, toe (*Serviër/Serf, Joegoslaviër/Joegoslaaf, Mongoliër/Mongool, Scandinaviër/Scandinaaf*).

Alle bovengenoemde geografische persoonsnamen selecteren het lidwoord *de*. Als de geografische persoonsnaam het gevolg is van weglating van -ië, dan is het meervoud -en; voor meervouden van de verschillende suffixen zij men verwezen naar de diverse subsecties.

De adjectieven, behorend bij bovenstaande voorbeelden, correleren hiermee als volgt:⁶³

- (i) landennamen die correleren met landeninwonersnamen eindigend op het suffix -er correleren met geografische adjectieven eindigend op het suffix -isch: *Jordanië-Jordaniër-Jordanisch, Australië-Australiër-Australisch* etc.
- (ii) in alle andere gevallen wordt het adjectivische suffix -s gehecht achter de geografische persoonsnaam: (a) *Roemenië-Roemeen-Roemeens, Wallonië-Waal-Waals* etc. en (b) *Brazilië-Braziliaan-Braziliaans, Argentinië-Argentijn-Argentijns* etc.
- (iii) afwijkend zijn: *België-Belg-Belgisch* (*Belgs), *Azië-Aziaat-Aziatisch* (*Aziaats), *Arabië-Arabier-Arabisch* (*Arabiers) en *Kroatië-Kroaat-Kroatisch* (maar *Kroaats* hebben we recent ook aangetroffen).

2.2.21.3. Landennamen eindigend op -ije [ɛijə]

Van landennamen eindigend op -ije (met klemtoon op -ij) worden als regel geografische persoonsnamen gevormd door het deel ...ije weg te laten. Kortom, de geografische persoonsnaam is gelijk aan de stamvorm, als men -ije als een suffix zou beschouwen, dat gebruikt wordt ter aanduiding van 'geografische namen'. Voorbeelden van dit type plus de corresponderende geografische persoonsnaam zijn:

Turkije - Turk, Hongarije - Hongaar, Slowakije - Slowaak, Bulgarije - Bulgaar

Lombardije staat, naast het verwachte *Lombard*, ook aanhechting van -er (*Lombardijer*) toe. *Mantsjoerije* heeft ook beide varianten, met dit kleine verschil dat in de stamvorm de laatste consonant voor -ije ook weggelaten wordt: *Mantsjoe* (**Mantsjoer*). Een inwoner van *Algerije* is een *Algerijn*; dit is overigens

⁶³ Zie o.a. Smedts (1972, 1973a), Geerts et al. (1984:358-359) en Backhuys et al. (1988).

het enige voorbeeld van dit type (aanhechting van het suffix *-ijn* achter de stamvorm, zie ook sectie 2.2.14.2.).

In alle gevallen is het lidwoord *de*. Het meervoud van alle stamvormen is *-en* (behalve *Mantsjoe*, dat *-s* heeft). De geografische adjectieven die behoren bij dit type, worden gevormd met behulp van het suffix *-s* dat achter de geografische persoonsnaam wordt aangehecht (*Turks*, *Hongaars*, *Slovaaks*).⁶⁴ Naast *Lombardije* treffen we zowel *Lombardijs* als *Lombardisch* aan en naast *Mantsoertje* zowel *Mantsjoerijs* als *Mantsjoes*.

2.2.21.4. Landennamen eindigend op *-(i)stan* [i:stɑn]

Geografische persoonsnamen correleren over het algemeen met de stamvorm van landennamen op *-istan*, d.w.z. in de persoonsnaam is de niet-klemtoondragende sequentie *-istan* weggelaten. Men zou *-istan* als een ongeaccentueerd 'geografisch' suffix kunnen opvatten (het hoofdaccent valt onmiddellijk vóór het suffix). Voorbeelden zijn:

Afghanistan - Afghaan, Oesbekistan - Oesbeek, Turkmenistan - Turkmeen, Koerdistan - Koerd

De enige uitzondering is *Pakistan* dat niet **Paak* heeft, maar de vorm *Pakistáan* (of ook toegestaan *Pakistaner* en *Pakistani*).

In *Kazakstan* en *Hindoestan* heeft het suffix de vorm *-stan*. Het hoofdaccent valt hier niet langer onmiddellijk vóór het suffix *-stan*.

De corresponderende geografische persoonsnamen worden gevormd door weglating van het suffix *-istan*: *Kázak*, *Híndoe* (hoewel deze laatste ook de inwonersvariant *Hindoestáan* kan hebben).

Het lidwoord bij bovenstaande voorbeelden is *de*. Het meervoud van alle stamvormen is *-en*, op *Híndoe* na, dat *-s* heeft. Adjectievorming gaat via aanhechting van adjectivisch *-s* achter de geografische persoonsnaam: *Afghaans*, *Oesbeeks*, *Pakistaans*, *Híndoes*, etc. Het geografische adjectief naast *Koerd(istan)*, is echter *Koerdisch*.⁶⁵

2.2.21.5. Landennamen eindigend op *-en* [ə] /ən/

Landennamen die op *-en* eindigen, komen in twee verschillende types voor, t.w. de enkelvoudige en de pluralia tantum. Enkelvoudige namen eisen een enkelvoudig werkwoord, terwijl pluralia tantum een meervoudig werkwoord vereisen, zoals het volgende contrast illustreert:

Zweden ligt in Noord-Europa; de Malediven liggen daar niet.

(i) type *Zweden*

Als regel worden geografische persoonsnamen gemaakt door weglating van *-en*, d.w.z. de geografische persoonsnaam is gelijk aan de stamvorm. Men zou dit *-en* als een 'geografisch' suffix kunnen opvatten. Voorbeelden zijn o.a. *Zweed*, *Pool*, *Saks*, *Zwaab* en *Beier*.

Van de samenstellingen *Noorwegen* en *Denemarken* (dat het samenstellingen betreft, kan afgeleid worden uit de positie van het hoofdaccent) worden geografische persoonsnamen gevormd door weglating van het gehele rechterdeel (ook hier zou men kunnen spreken van de stamvorm): *Noor* en

⁶⁴ Zie o.a. Smedts (1972, 1973a), Geerts et al. (1984:358-359) en Backhuys et al. (1988).

⁶⁵ Zie o.a. Smedts (1972, 1973a), Geerts et al. (1984:358-359) en Backhuys et al. (1988).

Deen (ook de tussenklank *-e* wordt hier weggelaten).

In sommige voorbeelden wordt *-en* weggelaten en *-er* aangehecht. Het betreft hier landeninwoners als *Litouwer* en *Lotharinger* en de plaatsinwoner *Wener*.

Het lidwoord bij alle voorbeelden is *de*. De meervoudsvormen van deze geografische persoonsnamen worden als volgt afgeleid: alle stamvormen nemen *-en*; de *-er*-vormen nemen *-s* (vgl. sectie 2.2.2.4.).

Adjectievorming gaat via aanhechting van het adjectivische suffix *-s* achter de stamvorm (ingeval de geografische persoonsnaam gevormd wordt met *-er*, betekent dit dus i.p.v. *-er*): *Zweeds*, *Deens*, *Weens*, etc.⁶⁶

(ii) type *Malediven*⁶⁷

We wijzen erop dat hier niet altijd verwezen wordt naar landen, maar ook naar (bergachtige) gebieden en eilandengroepen. Er is geen reden om hiertussen een onderscheid te maken. Bij dit type worden geografische persoonsnamen als volgt gevormd.

- (i) weglating van het meervoud *sec*, d.w.z. de geografische persoonsnaam is gelijk aan de stamvorm: *Filippijn*, *Apenijn* en *Baleaar*
- (ii) weglating van *-en* en aanhechting van *-er*. Dit gebeurt in het overgrote deel van de gevallen: *Dolomieter*, *Pyreneeër*, *Seycheller*, *Molukker*, *Ardenner* en *Karpater*. Uitzonderlijk is het paar *Vogezen* - *Vogeziër*
- (iii) weglating van *-en* en de keuze van een ander geografische persoonsnaamvormend suffix: *Alpijn*, *Hebridiaan* en *Abruzzees*.

Ook voor deze voorbeelden geldt dat het lidwoord *de* is. Het meervoud is *-en* voor de stamvormen. Voor meervouden van de verschillende suffixen zij men verwezen naar de betreffende secties.

Geografische adjectieven worden gevormd door middel van aanhechting van het adjectivische suffix *-s* achter de stamvormen, dit geldt voor de types (i) en (ii): *Filippijns* en *Moluks*, of aanhechting van *-s* achter het geografische persoonsnaamvormende suffix, in het geval van type (iii): *Filippijns* en *Hebridiaans*. Naast *Vogeziër* treffen we echter een *-isch*-adjectief aan (*Vogezisch*).⁶⁸

2.2.22. *-eur* [ô:r]⁶⁹

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-eur* treffen we aan in twee varianten, namelijk *-eur* en *-ateur*. We bespreken deze varianten na elkaar. Met behulp van *-(at)eur* worden mannelijke persoonsnamen gevormd (types *masseur* en *formateur*) en incidenteel ook zaaknamen (types *mitrailleur* en *ventilateur*).

2.2.22.1. type *masseur*

Het uit het Frans afkomstige suffix *-eur* wordt hoofdzakelijk gebruikt voor het vormen van mannelijke persoonsnamen. Het proces kan productief genoemd worden. De bases zijn over het algemeen

⁶⁶ Zie o.a. Smedts (1972, 1973a), Geerts et al. (1984:358-359) en Backhuys et al. (1988).

⁶⁷ Zie Backhuys (1987, 1989a).

⁶⁸ Zie o.a. Smedts (1972, 1973a), Geerts et al. (1984:358-359) en Backhuys et al. (1988).

⁶⁹ Zie o.a. Schultink (1978b), Sassen (1981), Van Zonneveld (1981), Geerts et al. (1984:89), Van Marle (1985a, 1990) en Zonneveld (1986).

niet-zelfstandig voorkomende wortels, die veelal ook gebruikt worden om *-eer*-werkwoorden te vormen. Het betreft hier voornamelijk nomina agentis en de betekenis kan omschreven worden als 'hij die de handeling uitgedrukt door het corresponderende *-eer*-werkwoord verricht' (*masseur* 'hij die masseert'). Voorbeelden zijn:

masseur, doubleur, programmeur, aborteur, monteur, commandeur, souffleur, graveur, poseur, souteneur, coiffeur, colporteur, deserteur, fraudeur, controleur, charmeur, acteur, importeur, enquêteur

Niet alle wortels die gebruikt worden om *-eer*-werkwoorden te vormen, kunnen ook worden gebruikt om corresponderende *-eur*-nomina te vormen. We wijzen op de volgende beperkingen.⁷⁰

- De corresponderende *-eer*-werkwoorden worden als regel met het hulpwerkwoord *hebben* vervoegd in het perfectum, d.w.z. de werkwoorden zijn transitief of onergatief. Naast ergatieve *-eer*-werkwoorden treffen we als regel geen *-eur*-substantief aan. Een mogelijke uitzondering hierop vormt het werkwoord *deserteren* dat vervoegd wordt met *zijn* (hoewel *hebben* eveneens lijkt toegestaan).
- Psychologische *-eer*-werkwoorden (zie ook sectie 2.2.1.1.) kennen eveneens geen verwant *-eur*-substantief, zoals blijkt uit de paren *interesseren*/**interesseur*, *irriteren*/**irriteur* en *fascineren*/**fascineur*.
- Naast *-eer*-werkwoorden met een verplicht indirect object, zoals bijv. *refereren aan (iets)*, ontbreekt eveneens een corresponderend *-eur*-nomen (**refereur*).
- Naast noodzakelijk wederkerende *-eer*-werkwoorden ontbreken eveneens *-eur*-vormen (*zich abonneren*/**abonneur*, *zich distantiëren*/**distantiëur*, *zich vergalopperen*/**vergaloppeur*).

Denominale *-eur*-afleidingen (d.w.z. er bestaat geen corresponderend werkwoord op *-eer*) komen zelden voor. Men vindt o.a. *skiffeur, chroniqueur, claqueur, ambassadeur* en *pasticheur* (de laatste twee voorbeelden met schwa-deletie).

Er bestaan ook *-eur*-vormen waarnaast noch een gerelateerd *-eer*-werkwoord noch een basisnomen voorkomt: *amateur, voyeur, auteur, coureur, traiteur* en *conducteur*. Ook dit type is infrequent.

Zoals kenmerkend voor de niet-Germaanse morfologie, kent *-eur* allerlei allomorfen. Voor *-ateur* zij men verwezen naar sectie 2.2.22.3. Verder vindt men nog *-oneur* (*collectionneur*), *-iseur* (*magnetiseur*), *-teur* (*expediteur*), *-adeur* (*assuradeur*) en *-seur* (*regisseur*).

Het lidwoord bij deze *-eur*-persoonsnamen is *de* en het meervoud *-s*, behalve in *redacteurs* en *directeurs* (naast *directeurs*).

Het suffix kent twee corresponderende vrouwelijke suffixale pendanten: *-euse* (als in *masseuse*) en *-rice* (als in *actrice*). Zie hiervoor de secties 2.2.24.1. en 2.2.24.2.

⁷⁰ Zie o.a. Booi (1988).

2.2.22.2. type *mitrailleur*

Met behulp van *-eur* worden ook, maar maar heel beperkt, nomina afgeleid die refereren aan zaaknamen. Voorbeelden zijn *mitrailleur*, *primeur* en het in Vlaanderen gebruikte *classeur* ('ordner'). Men zou ook abstracta als *horreur*, *terreur*, *odeur* en *faveur* onder dit type kunnen rangschikken.

Het bepaald lidwoord bij deze vormen is *de* en het meervoud, voor zover mogelijk, *-s*.

2.2.22.3. type *formateur*

De variant *-ateur* is eigenlijk het suffix *-eur*, voorafgegaan door *-at-* (dat ook een suffix genoemd zou kunnen worden, met deze inperking, dat het nooit rechts mag voorkomen, d.w.z. het moet altijd gevolgd worden door een ander suffix). Met behulp van *-ateur* worden eveneens voornamelijk mannelijke persoonsnamen (nomina agentis, zie sectie 2.2.22.1.) gevormd op basis van niet-zelfstandig voorkomende wortels, die over het algemeen ook gebruikt worden voor de vorming van *-eer*-werkwoorden. In tegenstelling tot *-eur* is *-ateur* niet productief. Voorbeelden zijn:

formateur, restaurateur, installateur, administrateur, taxateur, donateur, reparateur, provocateur

Vormen op *-ateur* hebben eveneens *de* als lidwoord en *-s* als meervoud.

2.2.22.4. type *ventilateur*

-Ateur-nominalisaties die zaaknamen aanduiden zijn nauwelijks voorhanden. Voorbeelden zijn *ventilateur* en *indicateur*, welke ook *de* als lidwoord en *-s* als meervoudsuffix hebben.

2.2.23. *-or* [Or]⁷¹

Met behulp van het niet-Germaanse, onbeklemtoonde⁷² suffix *-or* (of *-ator*) worden nomina gevormd. Dit procédé is improductief. De nomina vallen, gelet op hun betekenis, uiteen in twee categorieën. De eerste categorie omvat mannelijke persoonsnamen (de types *donor* en *curator*) en de tweede zaaknamen (de types *tumor* en *calculator*). We bespreken achtereenvolgens de *-or-* en de *-ator*-variant.

2.2.23.1. type *donor*

Het *-* uit het Latijn afkomstige *-* suffix *-or* treffen we aan in substantieven die (mannelijke) persoonsnamen aanduiden. Het betreft hier als regel nomina agentis en in dit opzicht is het vergelijkbaar met onder meer de suffixen *-er* (vgl. 2.2.2.1.) en *-eur* (vgl. sectie 2.2.22.1). Het suffix wordt aangehecht aan niet-zelfstandig voorkomende wortels (sommige worden gebruikt om *-eer*-werkwoorden af te leiden: *doneren*). Voorbeelden zijn:

donor, promotor, doctor, corrector, mentor, lector, protector, repetitor

Het lidwoord bij deze nominalisaties is *de*. Qua meervoud zijn er twee mogelijkheden, die over het algemeen door elkaar heen gebruikt kunnen worden: óf aanhechting van *-s*, óf aanhechting van *-en*. Als *-en* wordt gekozen, dan vinden er twee additionele veranderingen plaats: (i) verschuiving van het hoofddaccent naar *-or* toe en (ii) rekking van de suffixvocaal. Kortom, *dónor-s*, *promótor-s* vs. *don[ó:]r-*

⁷¹ Zie Booij (1977), Geerts et al. (1984:89, 92), Van Marle (1985a, 1990) en Zonneveld (1986).

⁷² Zie Don & Zonneveld (1988), Kager (1989) en Trommelen & Zonneveld (1989).

en en *promot[ó:]r-en*. Als *-or* gevolgd wordt door andere vocaalinitiële suffixen, dan vindt er eveneens rekking van de suffixvocaal plaats. Dit is niet altijd evident, aangezien deze vocaal in ongeaccentueerde positie vaak de neiging heeft om te reduceren tot schwa (*doct[o:]randus~doct[ə]randus*, *doct[o:]raal~doct[ə]raal*, *ret[o:]riek~ret[ə]riek*).

Volgens de woordenboeken laten niet alle *-or*-vormen beide meervoudsopties toe. Sommige hebben alleen *-en*, met de erbij behorende veranderingen: *electoren* en *interlocutores*, terwijl anderen alleen *-s* nemen: *suggestors* en *cantors*.

Bij een klein aantal gevallen is er, naast de twee al genoemde meervouden, nog een derde mogelijkheid om een meervoud te vormen. We doelen op het niet-Germaanse (Latijnse) meervoud *-es* (eveneens met klemtoonverschuiving naar *-or* toe en rekking van de *o*): *pastóres*, *quaestóres*, *junióres* en *senióres*.

2.2.23.2. type *tumor*

Nominalisaties die zaaknaamaanduidend zijn, kunnen ook met behulp van *-or* worden afgeleid, wederom niet produktief. De betekenis van dit type *-or*-nomina is nogal divers; we verwijzen hiervoor naar de woordenboeken. Voorbeelden zijn:

tumor, tractor, motor, transistor, sector, factor, projector, monitor

Het lidwoord is *de* en evenals in sectie 2.2.23.1. zijn hier over het algemeen eveneens twee meervouden mogelijk: *-s* en *-en* (met de bovengenoemde veranderingen): *túmor-s*, *tráctor-s*, *tumór-en*, *tractór-en* (de rekking van *o* (of de reductie tot schwa) vindt ook plaats als andere suffixen achter zaaknaamvormend *-or* worden aangehecht: *sectoraal*, *motoriek*, etc.).

Volgens de woordenboeken hebben sommige *-or*-nominalisaties slechts één van beide meervouden: *detector-s*, *convector-s* vs. *vector-en*.

2.2.23.3. type *curator*

Voor persoonsnaamafleidend *-ator*, dat mogelijk bestaat uit *-at-* (vgl. sectie 2.2.22.3.) plus *-or* en waar *-at-* de klemtoon draagt, gelden dezelfde observaties als voor persoonsnaamafleidend *-or*. Kortom, de basis is een wortel die in veel gevallen ook gebruikt wordt voor de vorming van *-eer*-werkwoorden en het resultaat is een nomen agentis. Bovendien nemen *-ator*-persoonsnamen het lidwoord *de* en staan over het algemeen twee naast elkaar vigerende meervouden toe: *-s* en *-en* (met de daaraan verbonden veranderingen). Het verschil tussen *-or* en *-ator* is dat het laatste type nominalisatie veel frequenter voorkomt. Voorbeelden van dit type zijn o.a.:

curator, gladiator, organisator, commentator, dictator, imitator, navigator, conservator, moderator, senator, examiner, orator, procurator, triumfator, collaborator, spectator

Ook nu zijn er weer vormen die slechts één van beide meervouden hebben, bijv. *literator-en*, *glossator-en* en *navigator-s*.

2.2.23.4. type *calculator*

Substantieven die een zaaknaam aanduiden, kunnen eveneens met behulp van *-ator* worden afgeleid. Als regel corresponderen deze *-ator*-nomina met *-eer*-werkwoorden en het resultaat van suffigering is een nomen instrumentale. Voorbeelden van dit type zijn:

calculator, radiator, percolator, vibrator, generator, condensator, regulator, transformator, perforator, indicator, ventilator, katalysator, detonator, modulator, tabulator, duplicator

De keuze van lidwoord en meervoud is gelijk aan die in de voorafgaande subsecties (*de* en *-s/-en*). Wel moet opgemerkt worden dat er binnen dit type geen vormen bestaan die alleen *-en* als meervoud hebben; alle voorbeelden nemen óf beide, óf enkel *-s*, zoals *calculator-s* en *totalisator-s*.

2.2.24. *-euse, -rice, -rix* [ó:zð], [ri:sð], [rɪks]⁷³

In deze sectie behandelen we de vrouwelijke suffixen *-euse*, *-rice* en *-rix*. De reden hiervoor is dat de substantieven waarin deze niet-Germaanse suffixen figureren, de vrouwelijke pendanten zijn van de nomina agentis op *-(at)eur* en *-(at)-or*. In subsectie 2.2.24.1. bespreken we het suffix *-euse*, in 2.2.24.2. het suffix *-rice* en in 2.2.24.3. het suffix *-rix*. Het suffix *-euse* treffen we daarnaast nog aan in een tweetal zaaknamen, t.w. *tondeuse* en *couveuse*. Deze zaaknamen nemen, evenals het vrouwelijke *-euse* (zie beneden), het lidwoord *de* en het meervoud *-s*. Deze zaaknamen laten we verder buiten beschouwing.

2.2.24.1 type *masseuse*

Het niet-Germaanse suffix *-euse* (met klemtoon op de eerste vocaal) is de vrouwelijke tegenhanger van persoonsnaamvormend *-eur* (cf. sectie 2.2.22.1.), maar niet van persoonsnaamvormend *-ateur* (cf. sectie 2.2.22.3.). Voorbeelden zijn o.a.:

masseuse, controleuse, adviseuse, skiffeuse, charmeuse, regisseuse, souffleuse, coiffeuse, programmeuse, danseuse, chauffeuse

Een conditie op *-euse*-aanhechting is dat alleen die *-eur*-vormen die vóór dit suffix een *t* hebben die inherent onderdeel uitmaakt van de basis, kunnen correleren met *-euse*-nomina. Als de *t* daarentegen opgevat zou kunnen worden als een (deel van een) suffix (*-t-* of *-at-*), dan wordt voor de vrouwelijke pendant *-rice* geopteerd. Vergelijk hiervoor het contrast tussen de (a)- en (b)-vormen:

- a: *abort-eer:abort-eur:abort-euse, appret-eer:appret-eur:appret-euse, mont-eer:mont-eur:mont-euse, visit-eer:visit-eur:visit-euse, chant-eer:chant-eur:chant-euse*
 b: *dirig-eer:dirig-t-eur:dirig-t-rice (*dirig-t-euse)*
*ag-ent:ac-t-eur:ac-t-rice (*ac-t-euse)*
*conserv-eer:conserv-at-or:conserv-at-rice (*conservateuse)*

⁷³ Zie Van Haeringen (1966), Schultink (1978b), Uhlenbeck (1979), Geerts et al. (1984:91-92), Van Marle (1985a, 1990), Zonneveld (1986) en Van Santen (1992).

Deze conditie is echter niet voor de volle 100% waterdicht. Uitzonderlijk zijn o.a. *enquêt-ee:enquêt-ee:enquêt-ee:rice* en *rapport-ee:rapport-ee:rapport-ee:rice*, welke alle, ondanks het feit dat de *t* inherent onderdeel uitmaakt van de basis, toch een *-rice*-pendant hebben i.p.v. *-euse* (zie sectie 2.2.24.2.). *Ambassadeur* heeft, eveneens uitzonderlijk, als vrouwelijke pendant *ambassadrice* i.p.v. **ambassadeuse*. Tot slot wijzen we erop dat de vrouwelijke vorm van *ingenieur*, als enige, wordt gevormd met behulp van het Germaanse vrouwelijke suffix *-e* dat achter het mannelijke suffix wordt aangehecht: *ingenieure* (zie sectie 2.2.51.).

Het lidwoord bij de *-euse*-voorbeelden is *de* en de meervoudsuitgang is *-s*.

2.2.24.2. type *informatrice*

Het niet-Germaanse suffix *-rice* (met klemtoon op de eerste vocaal) is de vrouwelijke pendant van een aantal mannelijke nomina agentis op *-(at)eur* en *-(at)or*.

Allereerst corresponderen *-rice*-nomina met persoonsnamen op *-eur*, die vóór dit suffix een *t* bevatten die geen inherent onderdeel uitmaakt van de basis, maar die men als een (deel van een) suffix (*-t-* of *-at-*) op zou kunnen vatten (vgl. sectie 2.2.22.). Zie bijvoorbeeld de voorbeelden in (a) in vergelijking met die in (b):

a:	<i>dirig-ee</i>	<i>dirig-t-ee</i>	<i>dirig-t-ee:rice</i>	(<i>*directeuse</i>)
	<i>ag-ent</i>	<i>ac-t-ee</i>	<i>ac-t-ee:rice</i>	(<i>*acteuse</i>)
	<i>inform-ee</i>	<i>inform-at-ee</i>	<i>inform-at-ee:rice</i>	(<i>*informateuse</i>)
	<i>don-ee</i>	<i>don-at-ee</i>	<i>don-at-ee:rice</i>	(<i>*donateuse</i>)
b:	<i>abort-ee</i>	<i>abort-ee</i>	<i>abort-ee:rice</i>	(<i>*abortrice</i>)
	<i>mont-ee</i>	<i>mont-ee</i>	<i>mont-ee:rice</i>	(<i>*montrice</i>)

Andere voorbeelden zijn:

inspectrice, instructrice, administratrice, restauratrice, testatrice, taxatrice, installatrice

De vormen *enquêtrice, rapportrice* en *ambassadrice* bevatten dit suffix bij wijze van uitzondering, aangezien ze niet aan bovenstaande conditie voldoen.

Zoals gezegd is *-rice* ook de vrouwelijke pendant van mannelijke nomina agentis op *-or* (vgl. sectie 2.2.23.). Ook nu geldt weer dat deze persoonsnamen op *-or* vóór dit suffix een *t* bevatten die geen inherent onderdeel uitmaakt van de basis, maar deze *t* zou men als een (deel van een) suffix (*-t-* of *-at-*) op kunnen vatten. We doelen hier op correspondenties als *corrig-ee:correc-t-or:correc-t-ee:rice* en *organis-ee:organis-at-or:organis-at-ee:rice*. Andere voorbeelden zijn:

protectrice, curatrice, declamatrice, improvisatrice, conservatrice, examinatrice, commentatrice

Uitzonderlijk is de vorm *cantatrice*, waarnaast niet de mannelijke pendant *cantator*, maar wel *cantor* bestaat.

Het bepaalde lidwoord bij vrouwelijke persoonsnamen op *-rice* is *de* en ze nemen een meervoud op *-s*.

2.2.24.3. type *mentrix*

Vrouwelijke nomina agentis eindigend op het niet-Germaanse, niet-klemtoondragende suffix *-rix* correleren incidenteel met mannelijke persoonsnamen op *-or* (vgl. 2.2.23.1.). De vormen op *-rix* correleren met die persoonsnamen op *-or* die voor het suffix een *t* bevatten die inherent deel uitmaakt van de basis: *mentor:mentrix*, *rector:rectrix* en *quaestor:quaestrix*, maar: *cantor:cantatrice*.

Het lidwoord behorend bij *-rix* is *de* en het meervoud *-en* (*-rixen*) of *-es* (*-rices*).

2.2.25. *-air* [ɛ:r]⁷⁴

Het niet-Germaanse, van origine Franse suffix *-air* treffen we aan in twee substantiefflassen. De eerste klasse wordt gevormd door vormen van het type *diamantair* (persoonsnamen). De tweede klasse omvat *-air*-substantieven die een vormelijk gelijke adjectivische tegenhanger hebben. Het betreft hier het type *veterinair* (persoonsnamen) en het type *sanitair* (zaaknamen). In woorden die gevormd zijn met *-air* valt het hoofdaccent op het suffix.

2.2.25.1. type *diamantair*

Het suffix *-air* wordt gebruikt om mannelijke persoonsnamen af te leiden van nomina en niet-zelfstandig voorkomende wortels. Dit procédé is improductief. Voorbeelden zijn:

diamantair, *miljardair*, *antiquair*, *stagiair* (van *stage*), *miljonair* (van *miljoen*), *volontair*

De resulterende persoonsnamen nemen *de* als bepaald lidwoord en *-s* als meervoud.

2.2.25.2. type *veterinair*

De voorbeelden *veterinair*, *visionair* en *actionair* zouden ook nominalisaties met het persoonsnaamvormend *-air* kunnen zijn. Hun lidwoorden (*de*) en meervouden (*-s*) wijzen in deze richting. Het zou echter ook kunnen dat zij in een conversierelatie tot adjectieven staan (à la *gek/de gek*). In tegenstelling tot het type *diamantair* hebben ze een identieke adjectivische variant (zie ook sectie 3.5.2. over het adjectivische *-air*). Een tweede aanwijzing is wellicht dat de taalfeiten uit de voorafgaande subsectie een vrouwelijke pendant op het vrouwelijke suffix *-e* toelaten (zie sectie 2.2.51.), terwijl dit niet het geval is voor het type *veterinair* (*diamantaire* vs. **veterinaire*).⁷⁵

Voorbeelden als *militair*, *parlementair*, *reactionair* en *revolutionair* kunnen eveneens zowel nominaal als adjectivisch gebruikt worden. Bovendien hebben ze ook geen vrouwelijke pendants op *-e*. Dit zou kunnen impliceren dat zij in een conversierelatie tot adjectieven staan. Daar staat tegenover dat voorbeelden van het type *militair* een meervoud op *-en* hebben, terwijl voorbeelden van het type *veterinair* (en het type *diamantair*) de meervoudsuitgang *-s* selecteren.

2.2.25.3. type *sanitair*

Sanitair en *meubilair* kunnen ook als substantief en als adjectief voorkomen. Ze duiden geen persoonsnamen, maar zaaknamen (collectiva) aan. Het bijbehorende bepaald lidwoord is *het*. Meervoudsvorming is niet mogelijk.

⁷⁴ Zie Royen (1950) en Backhuys (1986, 1988).

⁷⁵ Zie Trommelen (1987).

2.2.26. *-ier* [je:]

Substantieven die eindigen op de klemtoondragende sequentie *-ier* duiden als regel persoonsnamen aan (type *cabaretier*), maar we treffen deze sequentie ook aan in een klein aantal zaaknamen (type *dossier*). Of er in beide gevallen sprake is van het niet-Germaanse, van origine Franse suffix *-ier* is moeilijk uit te maken.

We wijzen erop dat Vlamingen het suffix *-ier* in woorden als *dossier* uitspreken als [i:r].

2.2.26.1. type *cabaretier*

Met behulp van het niet-Germaanse suffix *-ier* worden persoonsnamen afgeleid van voornamelijk (niet-Germaanse) substantieven. De resulterende substantieven duiden veelal 'een beroep van mannelijke personen' aan. Voorbeelden zijn:

cabaretier, hotelier, boulevardier, romancier, chansonnier, brancardier

Een conditie op de nominale basis lijkt te zijn dat zij (fonologisch) moet eindigen op een dentale consonant. Dit geldt ook voor die gevallen waar vóór het suffix de schwa van de basis wegvalt (zoals *douanier, ambulancier*). De enige ons bekende uitzondering is *costumier*.

Het lidwoord bij de *-ier*-nominalisaties is *de* en het meervoud *-s*. Op grond hiervan zou men *premier, croupier* en *cavalier*, die niet correleren met substantieven, wellicht ook tot dit type kunnen rekenen. Zij verschillen van de vorige *-ier*-vormen, aangezien een vrouwelijke pendant op *-ière* ontbreekt.

2.2.26.2. type *dossier*

De sequentie *-ier* vindt men ook in zaaknamen als *dossier* en *collier*. Ze nemen *het* als bepaald lidwoord en *-s* als meervoud. Het is moeilijk vast te stellen of zij formeel geleed zijn met het suffix *-ier*.

2.2.27. *-ière* [je:rə]

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-ière* (met klemtoon op de eerste vocaal) wordt gebruikt om vrouwelijke persoonsnamen (type *cabaretière*) en zaaknamen (type *bonbonnière*) te vormen. Beide procédés zijn improductief.

2.2.27.1. type *cabaretière*

Het uit het Frans afkomstige suffix *-ière* is de vrouwelijke variant van *-ier* (zie sectie 2.2.26.). Het duidt veelal 'een beroep van vrouwelijke personen' aan. Voorbeelden zijn: *cabaretière, chansonnière, romancière* en *costumière*. Naast de vorm *caissière* ontbreekt overigens een mannelijke *-ier*-pendant.

Het lidwoord bij *-ière*-nominalisaties is *de* en de meervoudsuitgang is *-s*.

2.2.27.2. type *bonbonnière*

Het suffix *-ière* komt ook voor in denominale zaaknamen als *bonbonnière, plafonnière* en *portière*. Lidwoord en meervoud zijn hetzelfde als in de voorafgaande subsectie (*de* en *-s*). Wellicht zijn vormen als *première, barrière* en *carrière* op grond hiervan als formeel geleed te beschouwen.

2.2.28. *-ien* [jɛ:]2.2.28.1. type *opticien*

Het niet-Germaanse, aan het Frans ontleende, klemtoondragende suffix *-ien* wordt veelal gebruikt ter aanduiding van mannelijke personen met een 'technisch beroep'. Dit geldt overigens niet voor *parisien* ('Parijzenaar') en *bohémien* ('iemand die een zwervend, ongeregeld bestaan leidt'). Dit procédé is improductief. Voorbeelden zijn: *opticien, electricien, mecanicien* en *technicien*.

Het lidwoord bij deze voorbeelden is *de* en de meervoudsuitgang is *-s*.

2.2.29. *-ienne* [jɛnɔ̃]2.2.29.1. type *lesbienne*

Het niet-Germaanse (aan het Frans ontleende) suffix *-ienne* (met klemtoon op de eerste vocaal) kan ruwweg gezien worden als de vrouwelijke pendant van *-ien* (zie sectie 2.2.28.), hoewel er over het algemeen geen echte *-ien/-ienne*-correspondenties voorkomen. Dit woordvormingsproces is improductief. Afgezien van het betekenisaspect 'vrouwelijke persoon' loopt de betekenis van deze vormen nogal uiteen. Voorbeelden zijn: *lesbienne, parisienne, musicienne* en *tragédienne*. Deze nomina nemen het lidwoord *de* en een meervoud op *-s*.

2.2.30. *-é* [e:]

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-é* treffen we aan in twee substantieffklassen, t.w. persoonsnamen (type *evacué*) en zaaknamen (type *exposé*). In beide gevallen is dit procédé improductief.

2.2.30.1. type *evacué*

Met behulp van het aan het Frans ontleende suffix *-é* (het duidt daar een voltooide tijd aan) worden in een aantal gevallen persoonsnamen gevormd. Deze *-é*-nominalisaties corresponderen vaak met werkwoorden op *-eer* en de resulterende nomina zijn als regel objectnamen ofwel nomina patientis met een 'passief' betekenisaspect (*introducé* 'hij/zij die geïntroduceerd wordt/is'). Een actieve betekenis (nomen agentis of subjectnaam) is eveneens mogelijk (*prostitué* 'iemand die zich prostitueert'). Voorbeelden zijn:

evacué, logé, invité, arrivé, protégé, introducé, prostitué, employé, attaché

Deze nominale afleidingen nemen het lidwoord *de* en een meervoud op *-s*.

De (anders gespelde) voorbeelden *abonnee* en *risee* (met *ee* i.p.v. *é*) bevatten wellicht hetzelfde suffix.

2.2.30.2. type *exposé*

Het suffix *-é* kan ook aangewend worden om zaaknamen af te leiden. De betekenis van deze nominalisaties is nogal divers. Voorbeelden zijn onder meer: *exposé, procédé, variété, communiqué, decolleté, tracé* en *comité*.

Het bijbehorende lidwoord is hier *het* (vgl. 2.2.30.1.) en de meervoudsuitgang is *-s*.

2.2.31. *-ette* [ɛtə]⁷⁶

Het niet-Germaanse (uit het Frans afkomstige) suffix *-ette* (met klemtoon op de eerste vocaal) wordt incidenteel gebruikt om vrouwelijke persoonsnamen te vormen (type *brunette*). Bovendien is er een groeiende tendens om met behulp van *-ette* zaaknamen (type *wasserette*) te vormen.

2.2.31.1. type *brunette*

Met behulp van het suffix *-ette* worden vrouwelijke persoonsnamen gevormd. Afgezien van dit betekenisaspect is de betekenis nogal divers. We treffen dit suffix aan in *brunette*, *suffragette*, *divette* en *modinette*. Naast *brunette* vinden we *bruin* (met vocaalverandering), naast *suffragette* de vorm *suffrage* (met schwa-deletie) en naast *divette* de persoonsnaam *diva* (met deletie van de *-a*). De precieze relatie tussen *mode* en *modinette* ('naaister in een modehuis') is onduidelijk.

De *-ette*-substantieven nemen het lidwoord *de* en een meervoud op *-s*.

2.2.31.2. type *wasserette*

Met behulp van het suffix *-ette* kunnen ook zaaknamen afgeleid worden. Het suffix draagt een soort diminuerend betekenisaspect bij aan de betekenis van het complexe woord en de afleiding duidt vaak 'kleine (werk)ruimtes' aan. Dit geldt overigens niet voor vormen als *plaquette* ('klein beeld') en *opérette* ('kleine, luchtige opera'). Andere voorbeelden zijn:

wasserette, maisonnette, kitchenette, statuette

Bovendien treffen we *-ette* wellicht aan in merknamen als *Gilette*, *Mobylette* en *Rutonne*.

Keuze van lidwoord en meervoud is wederom respectievelijk *de* en *-s*. Wellicht kunnen vormen als *couchette*, *pirouette* of *estafette* op grond hiervan als formeel met dit suffix afgeleid beschouwd worden.

De vorm *pirouette* is overigens de enige *-ette*-vorm die als basis heeft gediend voor verbalisering met *-eer* (*pirouetteren*).

2.2.32. *-ine* [i:nə]⁷⁷

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-ine* (met klemtoon op de eerste vocaal) treffen we aan in drie substantiefflassen: vrouwelijke persoonsnamen (type *blondine*), zaaknamen (type *sonatine*) en chemische stofnamen (type *caféine*). Deze vorm van suffigering is improductief, hoewel er wel redelijk veel stofnamen op *-ine* zijn.

2.2.32.1. type *blondine*

Ter aanduiding van vrouwelijke persoonsnamen wordt *-ine* enkel gebruikt in de voorbeelden *blondine*, *concupine* (naast *concupant/concupante*) en *dauphine* (naast *dauphin*). Het bijbehorende lidwoord is *de* en het meervoudssuffix is *-s*.

⁷⁶ Zie Oudkerk Pool (1960, 1961), Simons (1960), Ter Horst (1972), Geerts et al. (1984:93) en Van den Toorn (1988c, 1989).

⁷⁷ Zie Van Marle (1981a) en Geerts et al. (1984:43).

2.2.32.2. type *sonatine*

Met behulp van *-ine* worden incidenteel zaaknamen afgeleid. De voorbeelden zijn *sonatine*, *serpentine* en *routine*. Met name in de eerste twee voorbeelden is er sprake van een diminuerend betekenisaspect. Keuze van lidwoord en meervoud is hetzelfde als die in de voorafgaande subsectie.

2.2.32.3. type *caféne*

Het suffix *-ine* wordt daarentegen veel gebruikt om stofnamen te vormen die 'chemische bestanddelen' aanduiden. Voorbeelden van dit type zijn onder andere:

caféne, cocaïne, cholesterine, benzine, morfine, kinine, nicotine, proteïne, theïne, stearine, globuline, insuline, digitaline, kerosine, urine

Dit gebruik heeft zich doorgezet in bijvoorbeeld medicinale of cosmetische benamingen, zoals *aspirine*, *penicilline*, *antigrippine*, *brillantine*, *formaline*, *benzedrine* en *lanoline*. We wijzen er ook nog op dat *-ine* wordt aangewend om merknamen te vormen: *Chefarine*, *Ovomaltine* en *Alabastine*.⁷⁸

Het lidwoord bij deze voorbeelden is *de*. Als stofnaam is meervoud over het algemeen niet mogelijk, maar wel *aspirine-s* als bedoeld wordt op de tabletjes.

2.2.33. *-ant* [ɑnt]⁷⁹

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-ant* wordt aangewend om mannelijke persoonsnamen (type *communicant*) en zaaknamen te vormen. Zaaknamen op *-ant* vallen uiteen in twee subtypes: het type *variant* (nonneutra) en het type *restant* (neutra). De vorming van persoonsnamen kan productief genoemd worden, terwijl de vorming van *-ant*-zaaknamen improductief is.

2.2.33.1. type *communicant*

Suffigering met behulp van het suffix *-ant* resulteert in substantieven die mannelijke persoonsnamen aanduiden. Het suffix hecht zich voornamelijk aan wortels die ook dienen om *-eer*-werkwoorden te vormen. De betekenis van de op deze wijze gevormde nomina agentis (subjectnamen) kan geparafraseerd worden als 'hij die de handeling uitgedrukt door het *-eer*-werkwoord verricht' (*simulant* 'hij die simuleert'). We hebben slechts één nomen patientis (objectnaam) aangetroffen, d.w.z. een nomen met een passief betekenisaspect: *arrestant* 'hij die gearresteerd wordt'. Voorbeelden van het type zijn:

communicant, simulant, figurant, emigrant, reflectant, surveillant, collectant, sympathisant, fabrikant, exploitant, speculant, debutant, intrigant, sollicitant, contribuant, verbalisant, consultant, secondant

In enkele gevallen is *-ant* denominaal aangehecht: *muzikant*, *komediant* en *firmant*. *Predikant* is het enige ons bekende voorbeeld waar *-ant* zich gehecht heeft aan een Germaans werkwoord (*prediken*). De vorm *predikant* heeft de hoge vocaal [i:] in de voorlaatste lettergreep, terwijl de hiermee corresponderende vocaal in *prediken* (die gespeld wordt als *i*) een schwa is. Dit laatste kan worden opgemaakt uit

⁷⁸ Zie Van den Toorn (1988c).

⁷⁹ Zie Geerts et al. (1984:89) en Backhuys (1986, 1988).

het feit dat *prediken* via interne *-de*-deletie is gerelateerd aan *preken* (cf. hiermee bijv. *broeder/broer, leder/leer*).

Het lidwoord bij persoonsnamen gevormd met *-ant* is *de* en het meervoud is *-en* (behalve *luitenants*).⁸⁰

Vergelijk ook de behandeling van het suffix *-ent* (sectie 2.2.34.). De distributie van *-ant* en *-ent* lijkt onmogelijk te voorspellen.

2.2.33.2. type *variant*

Het suffix *-ant* wordt incidenteel gebruikt om zaaknamen aan te duiden. De betekenis van deze vormen is nogal divers. Voorbeelden zijn: *variant, determinant, consonant, spirant, sextant* en *pendant*. Deze voorbeelden hebben alle *de* als bepaald lidwoord en *-en* als meervoudsuitgang.

2.2.33.3. type *restant*

Enkele zaaknamen op *-ant* zijn neutra. Voorbeelden zijn *restant, kwadrant* en *transparant*. Dit laatste voorbeeld kan echter ook adjectivisch gebruikt worden en is dus mogelijk een geval van conversie. Zij nemen wel een meervoud op *-en*.

2.2.34. *-ent* [ɛnt]⁸¹

Met behulp van het klemtoondragende, niet-Germaanse suffix *-ent* worden voornamelijk persoonsnamen gevormd (type *producent*). Daarnaast wordt *-ent* incidenteel gebruikt om zaaknamen te vormen. We kunnen daarbij twee subtypes onderscheiden: neutra (type *precedent*) en nonneutra (type *component*).

2.2.34.1. type *producent*

Naast *-ant* wordt ook het suffix *-ent* gebruikt voor de afleiding van mannelijke persoonsnamen. Het suffix hecht zich voornamelijk aan wortels die ook gebruikt worden bij de vorming van *-eer*-werkwoorden. Het resulterende substantief is als regel een subjectnaam c.q. een nomen agentis en de betekenis kan omschreven worden als 'hij die de handeling, werking uitgedrukt door het *-eer*-werkwoord verricht' (*producent* 'hij die iets produceert'). In *consulent* en *reclassent* is de betekenis 'passief' (*reclassent* 'hij die gereclasseerd wordt'), d.w.z. het betreft hier objectnamen of nomina patientis. *Consument* kan ook een collectieve betekenis hebben. Voorbeelden van dit type zijn:

producent, correspondent, docent, referent, assistent, opponent, agent, student, dirigent, recensent, scribent, president, regent, pretendent, resident, consument

Tot de voorbeelden die geen corresponderend *-eer*-werkwoord kennen, behoren bijvoorbeeld *patiënt, cliënt, delinquent, adolescent* en *dissident*.

Het lidwoord bij *-ent*-afleidingen is *de* en de meervoudsuitgang is *-en*.

Voor zover we hebben kunnen nagaan, is de onderlinge distributie van *-ent* en *-ant* onvoorspelbaar.

⁸⁰ Zie Van Haeringen (1947).

⁸¹ Zie Geerts et al. (1984:89) en Backhuys (1986).

2.2.34.2. type *precedent*

Het suffix *-ent* kan ook gebruikt worden om aan zaaknamen te refereren (cf. ook *-ant* in sectie 2.2.33.). Voorbeelden van dit type zijn:

precedent, antecedent, incident, accident, continent, quotiënt, solvent

Deze nomina nemen het lidwoord *het* en de bijbehorende meervoudsuitgang is *-en*.

De vormen *present, solvent* en *equivalent* worden ook als adjectief gebruikt en wellicht is hier dus sprake van een conversierelatie tussen de substantivische en de adjectivische vorm.

2.2.34.3. type *component*

Een enkele zaaknaam op *-ent* neemt het bepaalde lidwoord *de*. Voorbeelden zijn *component, exponent, coëfficiënt, gradiënt, permanent* en *succulent*. De laatste twee voorbeelden kunnen ook adjectivisch gebruikt worden en zij zouden als conversies beschouwd kunnen worden. Het meervoud is eveneens *-en*.

2.2.35. *-icus, -us* [i:kAS], [AS]⁸²

In deze sectie bespreken we zowel het niet-Germaanse, onbeklemtoonde⁸³ suffix *-icus* als *-us* (beide zijn van oorsprong Latijnse suffixen). Met behulp van deze suffixen worden mannelijke persoonsnamen afgeleid (de types *historicus* en *anonymus*). Het toepassingsbereik van *-us* is echter groter dan dat van *-icus*, aangezien met het eerstgenoemde suffix ook zaaknamen worden afgeleid. De zaaknamen op *-us* vallen uiteen in een aantal subtypes, t.w. de types *cyclus, campus, circus, genus* en *cultus*. Deze onderverdeling is gebaseerd op een verschil in geslacht (*de cyclus* vs. *het circus*) en/of een verschil in de meervoudsuitgang (*cyclus/cycli* vs. *genus/genera*).

2.2.35.1. type *historicus*

Het onbeklemtoonde suffix *-icus*, dat overigens wel de hoofdklemtoon onmiddellijk vóór zich eist (*históricus*), wordt gehecht aan niet-zelfstandig voorkomende wortels of niet-Germaanse substantieven. Het resultaat van suffigering is een mannelijke persoonsnaam waarvan de betekenis kan worden omschreven als 'hij die zich bezig houdt met, of als eigenschap heeft'. Bovendien hebben die persoonsnamen als aanvullend betekenisaspect 'ietwat wetenschappelijk, formeel'. Voorbeelden zijn:

historicus, technicus, statisticus, criticus, foneticus, romanticus, medicus, cynicus, theoreticus, scepticus, practicus, academicus, chemicus, hystericus, satiricus

In *alcoholicus* vindt er rekking van de laatste *o* van *alcohol* plaats. In vormen als *astmaticus* en *pragmaticus* worden de van oorsprong Griekse vormen op *-ma* en het vocaalinitieel suffix gescheiden door de consonant [t]. Vergelijk hiertoe bijv. ook *reuma/reumatiek* en *drama/dramatisch*.

Vrijwel alle *-icus*-nomina corresponderen met adjectieven eindigend op het suffix *-isch* (zie sectie 3.3.): *historicus/historisch* en *foneticus/fonetisch*. Het omgekeerde geldt overigens niet (*fonologisch/*fonologicus, agrarisch/*agrarius*). De vormen *classicus, fanaticus* en *lunaticus* corresponderen

⁸² Zie Van Haeringen (1968), Miedema (1970) en Geerts et al. (1984:87).

⁸³ Zie o.a. Don & Zonneveld (1988).

daarentegen met een adjectief eindigend op *-iek* (*fanatiek/fanaticus*), terwijl *neerlandicus*, *friscus* en *diabeticus* geen corresponderende adjectivische varianten hebben.

De *-icus*-nomina selecteren het bepaalde lidwoord *de* en de niet-Germaanse meervoudsvorm *-i*, die in plaats van de sequentie *-us* komt (gepaard gaande met een *k-s*-wisseling): *historicus/historici* en *neerlandicus/neerlandici* (cf. ook 2.2.35.2.).

2.2.35.2. type *anonymus*

Het onbeklemtoonde suffix *-us* treffen we ook aan in een klein aantal persoonsnamen. Voorbeelden zijn: *anonymus*, *extraneus*, *alumnus* en *intimus*.

In persoonsnamen als *promovendus*, *examinandus* of *doctorandus* is het suffix eigenlijk *-endus* of *-andus* (cf. *promoveer*, *examineer*, *doctoraal*).

Het bijbehorende lidwoord is *de* en het meervoudssuffix is het niet-Germaanse *-i*, dat aangehecht wordt in plaats van *-us* (*intimus/intimi*, *promovendus/promovendi*). Het substantief *nuntius* (cf. *nuntiatuur*) heeft echter het Nederlandse meervoud *-en*.

2.2.35.3. type *cyclus*

Incidenteel worden met behulp van *-us* ook zaaknamen afgeleid. Voorbeelden van dit type zijn: *cyclus*, *fungus*, *syllabus*, *catalogus*, *nucleus* en *stimulus*.

Het lidwoord bij dit type is eveneens *de*. Het meervoud is *-i* (cf. de voorgaande subsecties) of *-en* (*cycli/cyclussen*).

2.2.35.4. type *campus*

Het is moeilijk vast te stellen of de navolgende *-us*-zaaknamen met behulp van hetzelfde suffix zijn afgeleid. Een duidelijk verschil is dat zij, in tegenstelling tot het type *cyclus*, enkel het meervoud *-en* hebben. Het betreft hier nomina als *campus*, *abortus*, *cursus*, *prospectus*, *discus*, *sinus*, *focus* en *kubus*.

Het lidwoord is in ieder geval gelijk aan dat van de vorige *-us*-types, namelijk *de*.

2.2.35.5. type *circus*

Een beperkt aantal voorbeelden bevat eveneens een zaaknaamaanduidend suffix *-us*. In tegenstelling tot de boven behandelde types nemen deze *-us*-vormen het bepaalde lidwoord *het*. Bovendien staan ze uitsluitend een meervoud op *-en* toe. Het gaat hier om vormen als *circus*, *virus*, *angelus* en *sanctus*. Ook voor deze voorbeelden geldt dat het niet duidelijk is of het hier hetzelfde suffix betreft als in de vorige subsectie(s).

2.2.35.6. type *genus*

Het aan het Latijn ontleende, onbeklemtoonde suffix *-us*, dat correspondeert met de Latijnse meervouden *-era* of *-ora*, komt voor in zaaknamen of abstracta. Vormen als *genus*, *opus*, *latus* en *ulcus* corresponderen met meervouden op *-era* en *tempus* en *corpus* met meervouden op *-ora*.

Het bepaald lidwoord bij dit suffix *-us* is, op *latus* na, *het*.

2.2.35.7. type *cultus*

Er bestaan ook vormen op *-us* waarvan het meervoud op andere dan de bovengeschetste manieren gevormd wordt. Van dit type bestaan slechts enkele taalfeiten:

cultus-culten, streptococcus-streptococcen, trocheus-trocheeën, spondeus-spondeeeën, casus-casus, lapsus-lapsus

2.2.36. *-ica, -a* [i:ka:], [a:]⁸⁴

De niet-Germaanse, onbeklemtoonde suffixen *-ica* en *-a* worden gebruikt om vrouwelijke persoonsnamen aan te duiden en in dat geval corresponderen zij met resp. *-icus* (*historicus/historica*) en *-us* (*extraneus/extranea*). Daarnaast worden beide suffixen ook gebruikt om niet-persoonsnamen (zaaknamen of abstracta) aan te duiden. In dit opzicht verschilt *-ica* van *-icus*. Er kunnen twee subtypes onderscheiden worden: het type *logica* en het type *alcoholica*. Het suffix *-a* verschilt in dit opzicht ook van *-us*, aangezien het zaaknaamaanduidend *-a* slechts voorkomt in *liquida*.

2.2.36.1. type *historica*

Het uit het Latijn overgenomen suffix *-ica*, met klemtoon onmiddellijk vóór het suffix, is de vrouwelijke variant van persoonsvormend *-icus* (cf. sectie 2.2.35.1.). Men vindt bijvoorbeeld:

historica, ethica, fonetica, hysterica, academica, botanica

Naast *-icus*-vormen als *logicus, grammaticus, fysicus* etc. ontbreken vrouwelijke pendanten op *-ica*. Een mogelijke verklaring voor het ontbreken van vrouwelijke persoonsnamen als *logica, grammatica* en *fysica* is dat deze *-ica*-nomina als abstracta gebruikt worden (zie sectie 2.2.36.2.).

Het meervoud is *-icae* [i:se:] (met *k-s*-wisseling), maar *hysterica's* is ook toegestaan. Het bepaalde lidwoord is *de*.

2.2.36.2. type *logica*

Het suffix *-ica* kan bovendien gebruikt worden om abstracte nomina te vormen waarvan de betekenis kan worden omschreven als 'leer van' of '-kunde'. Dit type is improductief:

logica, mechanica, ethica, esthetica, fysica, botanica, cybernetica, mathematica, retorica, dialectica

Als de basis op *-ma* eindigt (van Griekse oorsprong), dan wordt een *-t-* ingevoegd tussen de basis en het suffix: *grammatica, axiomatica* en *cinematica*.

Alle vormen van dit type corresponderen met een adjectivische vorm op *-isch* (*logica/logisch, axiomatica/axiomatisch*).

Het bijbehorende lidwoord is *de* en ze laten zich over het algemeen niet pluraliseren.

⁸⁴ Zie Geerts et al. (1984:42).

2.2.36.3. type *alcoholica*

Naast het in de voorafgaande subsectie geschetste type komt *-ica* ook voor in substantieven die bepaalde 'middelen' aanduiden (*alcoholica* 'alcoholhoudende middelen', *hypnotica* 'slaapmiddelen'). Dit type is eveneens improductief. Men vindt dit suffix o.a. in:

alcoholica, diuretica, hypnotica, analeptica, odontica, antiseptica

Alcoholica vertoont rekking van de laatste *o* van *alcohol* en in *aromatica* is *t* geïnserteerd tussen *-ma* en het suffix.

Deze plurialia tantum selecteren het lidwoord *de* (zie ook sectie 2.1.2.4.).

2.2.36.4. type *extranea*

Het onbeklemtoonde, niet-Germaanse suffix *-a* wordt wel gebruikt als vrouwelijke pendant van persoonsnaamvormend *-us* (vgl. sectie 2.2.35.2.). We tekenen hierbij wel aan dat er niet voor iedere *-us*-vorm een corresponderende vrouwelijke pendant op *-a* bestaat. Men vindt dit persoonsvormende suffix in:

extranea, promovenda, examinanda, doctoranda, candidanda

Het lidwoord bij dit suffix is *de*; het meervoud is het niet-Germaanse (van oorsprong Latijnse) *-ae* (*extraneae*), hoewel soms ook het Nederlandse meervoud *-s* gebruikt kan worden (*doctorandae/doctoranda's*).

Het lidwoord *de* en de meervouden *-ae* of *-s* vinden we ook bij *collega* (*de collega/collegae/collega's*), hoewel de interpretatie hier niet specifiek vrouwelijk is.

2.2.36.5. type *liquida*

Over dit type kunnen we kort zijn. Zaaknamen waarin het suffix *-a*, met de meervouden *-ae* en *-s*, figureert, komt o alleen voor in de vorm *liquida* (dat het lidwoord *de* heeft).

2.2.37. *-arius* [a:ri:jas]2.2.37.1. type *ordinarius*

Het niet-Germaanse, uit het Latijn overgenomen, improductieve suffix *-arius*, met klemtoon op de eerste vocaal, komt voor na niet-zelfstandig voorkomende wortels. Het is een persoonsnaamvormend suffix en de betekenis is over het algemeen gekoppeld aan 'kloosterordes en de geestelijkheid'. Voorbeelden zijn: *ordinarius, beneficarius, ceremoniarius* en *vicarius*.

Deze voorbeelden nemen het lidwoord *de* en het meervoud wordt gevormd met behulp van het niet-Germaanse (Latijnse) *-i*, dat in plaats van *-us* komt (*-arius/-arii*).

2.2.38. *-aris* [a:rs]2.2.38.1. type *bibliothecaris*

Het niet-Germaanse, improductieve suffix *-aris* (met klemtoon op de eerste vocaal) komt voor na nomina en wortels; met behulp van dit suffix worden mannelijke persoonsnamen gevormd. Voorbeelden van het suffix achter een substantief zijn:

bibliothecaris, archivaris, testamentaris, penitentiaris, familiaris

Wellicht in tegenstelling tot wat de laatste twee voorbeelden suggereren vindt men na het onbeklemtoonde *-ie* (zie sectie 2.3.16.2.) de variant *-onaris*, zoals blijkt uit vormen als *functionaris, missionaris, actionaris* en *concessionaris*.

Voorbeelden van het suffix na een niet-zelfstandig voorkomende wortel - waarvan een aantal ook wordt gebruikt bij de vorming van *-eer*-werkwoorden - zijn:

jubilaris, notaris, plagiaris, commissaris, secretaris, vicaris

Het lidwoord bij deze persoonsnamen is *de* en het meervoud *-en*.

2.2.38.2. type *inventaris*

Op grond van de in de voorafgaande subsectie geschetste lidwoord- en meervoudskeuze zou het zaaknaamaanduidend collectivum *inventaris* ook het suffix *-aris* kunnen bevatten.

2.2.39. *-esse* [ɛsə]⁸⁵

Substantieven eindigend op het niet-Germaanse suffix *-esse*, met klemtoon op de eerste vocaal, vallen uiteen in twee semantische subklassen: persoonsnamen (type *bibliothecaresse*) en abstracta (type *accuratesse*). In beide gevallen is suffigering met *-esse* improductief.

2.2.39.1. type *bibliothecaresse*

Het vrouwelijke suffix *-esse* correspondeert soms met substantieven op *-aris*. Het betreft hier de voorbeelden: *bibliothecaresse, jubilaresse, secretaresse* en *archivaresse*. *Mattresse* heeft geen mannelijke pendant op *-aris* naast zich.

Het bijbehorende lidwoord is *de* en de meervoudsuitgang is over het algemeen *-en*, hoewel men ook wel *secretaresses* en *mattresses* vindt.

2.2.39.2. type *accuratesse*

Het suffix *-esse* wordt incidenteel ook aangewend ter aanduiding van abstracte zaaknamen: *accuratesse, noblesse, souplesse, finesse*; in het geval van *delicatesse* hebben we echter te maken met een concrete zaaknaam.

Deze voorbeelden hebben het lidwoord *de* en een meervoud is (op *finesses* na) niet mogelijk. Ook op dit punt is de vorm *delicatesse* uitzonderlijk, aangezien het de meervoudsuitgang *-en* neemt.

⁸⁵ Zie Van Haeringen (1951c).

2.2.40. -is [ɪs]

Het niet-Germaanse, onbeklemtoonde suffix *-is* (ontleend aan het Latijn) treffen we aan in twee substantieffklassen, namelijk in de persoonsnaam *amanuensis* en in een klein aantal zaaknamen (type *basis*).

2.2.40.1. type *amanuensis*

-Is is alleen persoonsnaamaanduidend in het substantief *amanuensis*. Dit woord heeft het lidwoord *de* en in het meervoud wordt de uitgang *-is* vervangen door *-es*, hoewel ook de Nederlandse meervouds-uitgang *-en* kan worden aangehecht: *amanuenses/amanuensissen*.

2.2.40.2. type *basis*

Het suffix, met dezelfde lidwoordkeuze en meervoudsopties als boven genoemd, is zaaknaamaanduidend in voorbeelden als *basis*, *dosis*, *thesis*, *crisis* en *proclisis*. De finale s van de wortel kan bij sommige nomina, bij aanhechting van andere suffixen, veranderen in *t*, zoals bijv. in *kritisch* en *proclitisch* (cf. ook *eros/erotisch* en *analyse/analytisch* in sectie 3.3.1.).

2.2.41. -ist [ɪst]⁸⁶

Het klemtoondragende, niet-Germaanse suffix *-ist* wordt produktief gebruikt om mannelijke persoonsnamen af te leiden. Gelet op de betekenis kunnen *-ist*-nomina onderverdeeld worden in twee klassen. Deze nominale afleidingen duiden 'beroepen of functies' aan (*journalist*, *telefonist*) of een 'aanhanger van een bepaalde overtuiging of beweging' (*stalinist*, *dadaïst*). Gezien de aanhechtingsmogelijkheden van *-ist* kunnen drie types onderscheiden worden: het type *journalist* (met een substantief als basis), het type *componist* (met een wortel als basis) en het type *modernist* (met een adjectivische basis). *Typist* is het enige ons bekende *-ist*-voorbeeld met een verbaal grondwoord.

2.2.41.1. type *journalist*

Met behulp van *-ist* worden persoonsnamen afgeleid van ongelede en gelede substantieven. Deze substantieven behoren als regel tot de niet-Germaanse woordenschat. Voorbeelden zijn:

journalist, *loketist*, *parachutist*, *cartoonist*, *bloemist*, *detaillist*, *portrettist*, *telefonist*, *automobilist*,
karikaturist, *aquarellist*, *stalinist*, *fetisjist*, *symbolist*

Dit overzicht kan nog aanzienlijk uitgebreid worden, want *-ist* wordt veelvuldig gebruikt ter aanduiding van 'muzikale beroepen'. Men zou bij wijze van spreken een heel orkest kunnen samenstellen met behulp van dit suffix:

violist, *paukenist*, *saxofonist*, *hoornist*, *bassist*, *gitarist*, *fluitist*, *harpist*, *hoboïst*, *accordeonist*,
klarinetist

⁸⁶ Zie o.a. Royen (1948), Van Haeringen (1968), Miedema (1970), Van Zonneveld (1981), Sassen (1981), Geerts et al. (1984:88), Scalise (1984) en Booi (1987).

Als het nominale grondwoord eindigt op een schwa, dan wordt deze gedeleerd (*methode/methodist*). Eindigt het nomen op een vocaal anders dan schwa, dan is het veelal niet voorspelbaar of deze gedeleerd zal worden. Zo treft men naast elkaar aan:

<i>dada-ist, proza-ist</i>	naast	<i>boeddhist, spinozist</i>
<i>ego-ist, hobo-ist</i>		<i>cellist, solist</i>
<i>kopi-ist</i>		<i>bigamist</i>

Er is echter wel de tendens dat voorbeelden met finale *-ie* (vergelijk ook hierboven) meestal vocaaldeletie ondergaan: *marconist, alchemist, anarchist* en *kolonist*. Na onbeklemtoond *-ie* (zie sectie 2.3.16.) vindt men ook de allomorfische variant *-onist*: *illusionist* en *perfectionist*.

Als het grondwoord eindigt op (het oorspronkelijk Griekse) *-ma*, dan wordt voor het suffix een *-t-* ingevoegd, zoals de voorbeelden *pragmatist* en *dogmatist* illustreren.

In sommige voorbeelden wordt na suffigering de laatste vocaal van het basisnomen verlengd, zoals in de voorbeelden *motorist, stalinist, satanist, afgodist* en *alcoholist*. Het betreft hier in vrijwel alle gevallen (behalve *afgod*) nomina die uitgaan op een sequentie korte vocaal plus sonorante consonant.

Andere klankveranderingen in de basis zijn: *ij-i*-wisseling (*stijl/stilist, Calvijn/calvinist*) en *eu-o*-wisseling (*terreur/terrorist, fleur/florist*).

2.2.41.2. type *componist*

Het suffix *-ist* kan ook gehecht worden aan niet-zelfstandig voorkomende wortels (wortels die soms ook worden gebruikt in corresponderende niet-Germaanse woorden: *componeren/componist, lingua/linguïst*). Voorbeelden zijn:

componist, jurist, drogist, nudist, optimist, linguïst, sofist, masochist, chauvinist, pacifist, analist, anglist, sadist, fascist, communist

Allomorfen van het suffix binnen dit type zijn bijvoorbeeld *-atist* (*comparatist*) en *-anist* (*congreganist*). Het is m.n. in het geval van *-atist* niet uitgesloten dat hier sprake is van het suffix *-ist* dat voorafgegaan wordt door een deel *-at-* (dat ook een suffix genoemd zou kunnen worden). Vergelijk ook *-ateur* en *-ator* in de secties 2.2.22. en 2.2.23.

De sequentie *...iest* in *artiest* zou eveneens als een variant van *-ist* beschouwd kunnen worden. De suffixvocaal ondergaat namelijk verkorting na toevoeging van een suffix, zie bijv. *artistiek*.

2.2.41.3. type *modernist*

Het suffix hecht zich ook, maar minder frequent, aan (niet-Germaanse) adjectieven, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

modernist, specialist, fatalist, humanist, autonomist, activist, occultist, absolutist

Adjectieven die uitgaan op de suffixen *-eel* of *-air*, ondergaan na *-ist*-suffigering vocaalverandering: *-eel* wordt *-aal* en *-air* wordt *-aar*. Deze verandering treffen we eveneens aan voor andere vocaalinitiële suffixen als bijv. *-iteit* (zie sectie 2.3.18.):

rationeel - rationalist, functioneel - functionalist, reëel - realist
militair - militarist, documentair - documentarist, precair - precarist

Voor *-ist*-persoonsnamen geldt dat ze het lidwoord *de* nemen en de meervoudsuitgang *-en*.

2.2.42. *-ast* [ɑst]⁸⁷

2.2.42.1 type *cinéast*

Het klemtoondragende, niet-Germaanse suffix *-ast* hecht zich aan niet-zelfstandig voorkomende wortels die ook gebruikt worden om andere niet-Germaanse substantieven te vormen. Dit procédé is improductief. De substantieven waarin we *-ast* aantreffen duiden (mannelijke) persoonsnamen aan. De voorbeelden laten we vergezeld gaan van een corresponderend substantief:

cinéast (cinema), gymnasiast (gymnasium), scholiast (scholiën), sarcast (sarcasme), orgiast (orgiasme), chiliast (chiliasme)

De vorm *enthousiast* kan afgeleid zijn via dit suffix (cf. bijv. *enthousiasme*), maar het kan ook in een conversierelatie tot het adjectief *enthousiast* staan.

De *-ast*-nomina hebben het lidwoord *de* en het meervoud is *-en*.

2.2.43. *-t* [t]

Na niet-Germaanse wortels treffen we een suffix *-t* aan met behulp waarvan persoonsnamen (type *fantast*) en zaaknamen (type *produkt*) worden aangeduid.

2.2.43.1 type *fantast*

Het lijkt er op dat *fantast* niet het suffix *-ast* bevat (cf. sectie 2.2.42.), maar een afzonderlijk suffix *-t*, waarmee eveneens persoonsnamen worden afgeleid. Vergelijk bijvoorbeeld de paren:

fantasie - fantast, paragnosie - paragnost, bibliognosie - bibliognost

De laatste vocaal van het *-t*-nomen is kort, terwijl dezelfde vocaal lang is in het corresponderende *-ie*-substantief.

Deze persoonsnamen hebben *de* als lidwoord en een meervoud op *-en*.

2.2.43.2. type *produkt*

Het suffix *-t* kan ook aangewend worden ter aanduiding van zaaknamen. Het suffix treffen we aan na wortels die veelal, maar niet uitsluitend, gebruikt worden om corresponderende *-eer*-werkwoorden te vormen. Vergelijk de volgende paren:

produc-eren/produkt-t, excerp-eren/excerpt-t, concip-iëren/concept-t, intellig-ent/intellect-t, delinquent/delic-t, artific-ieel/artefact-t, scrib-ent/scrip-t, consul-ent/consul-t

⁸⁷ Zie Rijma & Schuringa (1957) en Backhuys (1986).

Wellicht bevatten zaaknamen als *statuut*, *instituut*, *attribuut* en *saluut* — waarnaast we de niet-Germaanse *-eer*-werkwoorden *statueren*, *institueren*, *attribueren* en *salueren* aantreffen — eveneens het suffix *-t*, maar dit is niet met zekerheid vast te stellen.

Bovenbehandelde voorbeelden nemen het lidwoord *het* en als ze meervoudsvorming toestaan, dan hebben zij de uitgang *-en*.

2.2.44. *-aal* [a:]⁸⁸

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-aal* treffen we aan in persoonsnamen (de types *koloniaal* en *rivaal*) en in zaaknamen (de types *kwartaal* en *vocaal*). In geen van deze types is suffigering productief.

2.2.44.1. type *koloniaal*, *rivaal*

Het suffix *-aal* vindt men in de persoonsnamen *koloniaal*, *provinciaal*, *liberaal*, *radicaal* en *asociaal*. Deze voorbeelden kunnen ook als adjectief gebruikt worden. Aangezien *-aal* als adjectivisch suffix wel productief genoemd kan worden, zouden we hier te maken kunnen hebben met substantieven die in een conversierelatie tot adjectieven staan (cf. sectie 3.5.1.1.).

Ook zonder gerelateerd adjectief bestaan er persoonsnamen op *-aal*. Hiervan is het overigens niet altijd duidelijk of ze formeel met dit suffix geleed zijn, dan wel ongeleed. Gedoeld wordt op voorbeelden als *rivaal*, *vandaal*, *bursaal*, *commensaal* en *ministeriaal*.

Het lidwoord bij de voorbeelden is *de* en het meervoud is *-en*. De *-aal*-vormen die gebruikt worden om 'militaire rangen' aan te duiden (*admiraal*, *korporaal* en *generaal*), waar men ook formele geleedheid zou kunnen veronderstellen, hebben de meervoudsuitgang *-s*.

2.2.44.2. type *kwartaal*

Het suffix *-aal* kan ook worden aangewend om zaaknamen aan te duiden. Het suffix hecht zich aan nomina en het afgeleide woord neemt *het* als bepaald lidwoord. Voorbeelden zijn o.a.: *kwartaal*, *missaal*, *materiaal*, *portaal* (met vocaalverkorting), *tribunaal* en *schandaal* (de laatste twee met schwa-deletie). De denominale vorm *liniaal* is een *de*-woord en is dus uitzonderlijk wat betreft de lidwoordkeuze.

De afleidingen *doctoraal* (*doctor*) en *ideaal* (*idee*) - eveneens *het*-woorden - kunnen ook als adjectief gebruikt worden, en zij zouden daarmee conversie-voorbeelden kunnen zijn.

Het type *kwartaal* neemt *-en* als meervoudsuitgang.

2.2.44.3. type *vocaal*

Als het suffix *-aal* gehecht wordt aan niet-zelfstandig voorkomende wortels, dan hebben de resulterende substantieven over het algemeen *de* als lidwoord (behalve *totaal* dat een *het*-woord is). Ter illustratie geven we de volgende voorbeelden:

vocaal, *initiaal*, *nasaal*, *decimaal*, *moraal*, *diagonaal*

De meeste voorbeelden kunnen ook als adjectief fungeren.

⁸⁸ Zie Zonneveld (1984) en Backhuys (1986, 1988).

2.2.45. *-eel* [e:]⁸⁹

Substantieven waarin het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-eel* figureert, kunnen onderverdeeld worden in twee subtypes: het type *industrieel* (persoonsnamen) en het type *materieel* (zaaknamen). De vorming van *-eel*-substantieven is niet produktief.

2.2.45.1. type *industrieel*

Het suffix *-eel* treffen we aan in een aantal persoonsnamen. Men vindt onder andere voorbeelden als *industrieel*, *crimineel*, *intellectueel*, *homoseksueel* en *individueel*. Deze substantieven kunnen ook als adjectief gebruikt worden. Het zou hier, gegeven het feit dat *-eel* ook een adjectivisch suffix is, substantieven kunnen betreffen die in een conversierelatie staan tot deze adjectieven (vgl. sectie 3.5.1.2.).

Het lidwoord bij deze persoonsnamen is *de* en het meervoud *-en*.

2.2.45.2. type *materieel*

Het suffix *-eel* kan ook gebruikt worden ter aanduiding van zaaknamen. De basis is een nomen of een wortel. Voorbeelden van dit type zijn:

materieel, origineel, ritueel, ceremonieel, personeel, moreel, potentieel, differentieel

Ook hier geldt dat ze identiek zijn aan het corresponderende adjectief. Dit houdt onder meer in dat ze dezelfde vorm van allomorfie vertonen (*rite/rit-ueel*) en de substantieven zouden dus in een conversierelatie tot de adjectieven kunnen staan.

Het lidwoord is *het* en de meervoudsuitgang, voor zover mogelijk, *-en*.

Voorbeelden zonder corresponderend adjectief zijn *toneel*, *bureel* en (deverbaal?) *houweel*. Deze hebben hetzelfde lidwoord en meervoud als de eerder genoemde voorbeelden. Het is moeilijk vast te stellen of vormen als (*het*) *bordeel*, *perceel* of *tafereel* formeel met dit suffix geleed zijn.

2.2.46. *-ans* [ɑns]2.2.46.1. type *ordonnans*

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-ans* komt, als persoonsnaamaanduiding, o alleen voor in *ordonnans* (naast *ordonneer*). Deze vorm heeft *de* als lidwoord en *-en* als meervoudsuitgang.

2.2.46.2. type *stimulans*

Als zaaknaamaanduidend suffix komt *-ans* voor in *stimulans* (naast *stimuleer*). Lidwoord en meervoud zijn als boven. Daarnaast is echter ook de meervoudsvorm *stimulantia* mogelijk.

2.2.47. *-ioen* [i:ju:n]2.2.47.1. type *kampioen*

Het suffix *-ioen* (met klemtoon op de laatste vocaal) komt, als mannelijke persoonsnaam, o.i. alleen voor in *kampioen*. Deze vorm heeft *de* als lidwoord en *-en* als meervoudsuitgang.

⁸⁹ Zie Booij (1977), Zonneveld (1984) en Backhuys (1986, 1988).

2.2.47.2. type *visioen*

Als zaaknaamaanduidend suffix komt *-ioen* voor in *visioen*. Het bijbehorende lidwoord is *het* en het meervoud *-en*. Wellicht kunnen de vormen *pensioen* en *legioen* op grond hiervan ook als formeel met dit suffix geleed beschouwd worden.

2.2.48. *improductieve mannelijke persoonsvormende suffixen*

In deze sectie bespreken we enige suffixen die incidenteel worden aangewend om mannelijke persoonsnamen te vormen. We volstaan hier met een korte bespreking.

-and [ɑnt], /ɑnd/

Het Germaanse, onbeklemtoonde suffix *-and* is nog herkenbaar in de vorm (*de*) *heiland*.

-en [ə], /ən/

Het onbeklemtoonde, Germaanse suffix *-en* komt voor in de persoonsnamen *heiden* en *christen* (cf. *heidin*, *christin*). Het lidwoord is *de*, het meervoud *-en*.

-eet [e:t]

Het klemtoondragende, niet-Germaanse suffix *-eet* ziet men bijv. in de vormen *analfabeet*, *asceet*, *exegeet* en *poëet*. Het lidwoord is *de* en het meervoud *-en*. Omdat het vrouwelijk suffix *-e* (zie sectie 2.2.51.) - dat zich bij voorkeur hecht aan gelede woorden - voorkomt in *atlete*, zou de mannelijke variant *atleet* ook het suffix *-eet* kunnen bevatten.

-eut [ö:t]/[Λüt]

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-eut* (van Griekse oorsprong) komt voor in *farmaceut* en *therapeut* (cf. *farmacie*, *therapie*). Het lidwoord is *de* en de meervoudsuitgang *-en*. In de recente nieuwvorming *techneut* is de optionele uitspraak [Λüt] niet mogelijk.

-urg [Λrχ], /Λrγ/

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-urg* (van Griekse oorsprong) komt voor in *dramaturg* en *thaumaturg*. Zoals gebruikelijk vindt men tussen (Griekse) bases op *-ma* en een vocaalinitieel suffix de consonant [t] (cf. *reumatisch*). Het lidwoord bij dit suffix is *de* en het meervoud *-en*. Het is moeilijk vast te stellen of vormen als *chirurg* en *liturg* formeel met dit suffix geleed zijn.

-oor [o:r]

Het klemtoondragende, niet-Germaanse suffix *-oor* (en varianten) ziet men o.a. in *stukadoor*, *cargadoor*, *majoor* en *pastoor*. Het lidwoord is *de* en de meervoudsuitgang *-s*.

-ak [ɑk]

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-ak* (van Franse oorsprong) komt alleen voor in (*de*) *maniak*, met als meervoud *-en*.

-ied [i:t], /i:d/

Het klemtoondragende suffix *-ied* komt alleen voor in *Ajaciëd* en *Heraclied* ter aanduiding van 'speler van een voetbalclub' (*Ajax*, *Heracles*). Het lidwoord is *de* en het meervoud *-en*.

-ka [ka:]

Het niet-klemtoondragende suffix *-ka* komt voor in *judoka* en *karateka* ter aanduiding van 'beoefenaar van'. Het hoofdaccent valt op de eerste beklemtoonbare vocaal vóór het suffix: *júdo* - *judóka*. Het lidwoord bij dit suffix is *de* en het meervoud *-en*.

-ino [i:no:]

Het niet-Germaanse suffix *-ino* (met klemtoon op de eerste vocaal) treffen we aan in *harlekino* en *signorino*. Zij hebben het lidwoord *de* en de meervoudsuitgang *-s*. Mogelijk is de vorm *ballerino* eveneens formeel met dit suffix geleed.

2.2.49. *improductieve vrouwelijke persoonsvormende suffixen*

Naast de improductieve mannelijke persoonsvormende suffixen zijn er ook enige die specifiek vrouwelijke personen aanduiden. We doelen hier op de volgende suffixen.

-egge [eɣð]⁹⁰

Dit Germaanse suffix, met klemtoon op de eerste vocaal, treffen we uitsluitend aan in de denominale vorm *dievegge*. Het lidwoord *de* en het meervoud *-en* (met schwa-deletie) of *-s*.

-ina [i:na:]

Het niet-Germaanse (van oorsprong Italiaanse) suffix *-ina* - met klemtoon op de eerste vocaal - is in een aantal gevallen de vrouwelijke tegenhanger van *-ino*: *signorina* en *ballerina*. Daarnaast treffen we het suffix aan in *tsarina*. Het bijbehorende lidwoord is *de* en de meervoudsuitgang *-s*.

-itsa [itsa:]

Naast de vrouwelijke vorm *tsarina* treffen we *tsaritsa* als alternatieve vorm aan. Het hoofdaccent valt op de eerste vocaal van het suffix, het lidwoord is *de* en de meervoudsuitgang is *-s*.

2.2.50. *Niet-Germaanse wortels*⁹¹

De term 'niet-Germaanse wortel' wordt hier gebruikt voor gebonden morfemen als *-graaf*, *-goog*, *-loog*, *-fiel*, *-foob*, *-soof*, *-craat*, *-noom*, *-maan*, *-paat* en *-naut* (zie ook hoofdstuk 2, sectie 3.). Deze morfemen fungeren als rechterlid in voornamelijk uit het Grieks overgenomen samenstellingen (stam+stam: *demo-craat*) of afleidingen (prefix+stam: *pro-loog*). Het merendeel van de woorden waarin deze wortels voorkomen, correspondeert met woorden die gesuffigeerd zijn met het beklemtoonde suffix *-ie* (zie sectie 2.3.16.), zoals *fotografie*, *demagogie*, *morfologie*, *homofilie*, *agorafobie*, *filosofie*, *democratie*, *economie* en *telegrafie*. In de navolgende subsecties bespreken we achtereenvolgens het type *fotograaf* (persoonsnamen) en het type *fonograaf* (zaaknamen).

2.2.50.1. type *fotograaf*

Zoals gezegd corresponderen woorden die eindigen op een niet-Germaanse wortel, als regel met substantieven die het klemtoondragende suffix *-ie* bevatten. Zonder het suffix *-ie* duiden deze woorden

⁹⁰ Zie Koelmans (1978) en Geerts et al. (1984:90).

⁹¹ Zie Michels (1957), Geerts et al. (1984:64), Hamans (1987).

persoonsnamen aan en de wortels gedragen zich analoog aan de niet-Germaanse persoonsaanduidende suffixen. Voorbeelden zijn:

fotograaf, choreograaf, pedagoog, demagoog, bioloog, fonoloog, psycholoog, bibliofiel, necrofiel, agorafob, xenofob, filosoof, theosoof, bureaucraat, democraat, econoom, gastronom, pyromaan, kleptomaan, psychopaat, homeopaat, kosmonaut, astronaut

De overeenkomst tussen niet-Germaanse wortels en suffixen wordt nog versterkt als we de positie van het hoofdaccent in ogenschouw nemen. Het hoofdaccent valt namelijk uitzonderingsloos op de laatste (superzware) lettergreep, d.w.z. op de wortel. Zij nemen het lidwoord *de* en het meervoud *-en*.

Vormen als *homofiel* en *kleptomaan* kunnen ook als adjectief gebruikt worden en de substantieven en adjectieven staan dus wellicht in een conversierelatie tot elkaar:

<i>de bibliofiel/homofiel</i>	<i>bibliofiel/homofiel gedrag</i>
<i>de kleptomaan/anglomaan</i>	<i>kleptomaan/anglomaan gedrag</i>

Alle overige vormen correleren namelijk met een adjectivische afleiding op *-isch* (cf. ook sectie 3.3.): *fotografisch, biologisch, kosmonautisch* etc.

2.2.50.2. type *fonograaf*

Onder de bovengenoemde niet-Germaanse wortels is er ook een klein aantal met behulp waarvan zaaknamen aangeduid kunnen worden. We doelen hier op de wortels als *-graaf* en *-loog* in voorbeelden als:

fonograaf, cardiograaf, oscillograaf, telegraaf, spectrograaf, dialoog, monoloog, decaloog

De positie van het hoofdaccent is gelijk aan die van de voorbeelden uit de voorgaande subsectie, d.w.z. het hoofdaccent valt uitzonderingsloos op de laatste (superzware) lettergreep. Bovendien nemen ze ook het lidwoord *de* en de meervoudsuitgang *-en*.

In deze sectie hebben we geen voorbeelden gegeven die eindigen op niet-Germaanse wortels als *-scoop*, *-gram* en *-droom*. Deze wortels worden uitsluitend gebruikt om zaaknamen aan te duiden en om die reden bespreken we ze bij de suffixen die voornamelijk aangewend worden om zaaknamen te vormen (zie sectie 2.3.43.).

2.2.51. *vrouwelijk -e* [ə]⁹²

In deze sectie bespreken we het Germaanse, onbeklemtoonde vrouwaanduidende suffix *-e*. We splitsen de *-e*-afleidingen uit in twee types. In het eerste type hecht *-e* zich aan mannelijke persoonsnamen van allerlei aard (type *acrobate*). Het tweede type omvat de vrouwelijke geografische persoonsnamen die gevormd zijn met *-e* (type *Griekse*). We merken overigens op dat er sterke aanwijzingen zijn dat het hier twee verschillende suffixen *-e* betreft. We komen hierop terug bij de bespreking van het type *Griekse* in 2.2.51.2.

⁹² Zie Van Haeringen (1937, 1966, 1970b), Royen (1948), Schultink (1962, 1978b), Koelmans (1978), Sassen (1978), Van Santen & De Vries (1981), Geerts et al. (1984:78, 90), Van Marle (1985a, 1987a), Trommelen (1987), Van Marle & Koefoed (1988), Fast & Van Marle (1989) en Van Santen (1992).

2.2.51.1. type *acrobate*

Het vrouwenaanduidende suffix *-e* is het meest voorkomende van alle vrouwelijke suffixen in het Nederlands. De bases waaraan *-e* kan aanhechten, zijn mannelijke persoonsnamen van allerlei aard, hoewel geleedheid wel tot de eisen lijkt te horen (zie ook beneden). Het suffix draagt het betekenisaspect 'vrouwelijk' bij aan de betekenis van het grondwoord.

Het suffix *-e* komt voornamelijk en produktief voor na die niet-Germaanse persoonsnaamvormende suffixen die niet een strikt eigen vrouwelijke pendant hebben (zoals bijv. *-eur:-euse/-rice; -or:-rice/-rix; -ier:-ière* etc.). Voorbeelden waar een mannelijke niet-Germaanse afleiding als basis heeft gediend voor *-e*-formatie zijn onder meer:

acrobate, candidate, stagiaire, fantaste, gymnasiaste, therapeute, dramaturge, kampioene, lokettiste, soliste, typiste, artieste, sympathisante, firmante, correspondentente, studente

Opmerkelijk is echter wel dat gesuffigeerde persoonsnamen op *-air, -aal, -eel* etc., die vormelijk gelijk zijn aan adjectieven en dus wellicht conversievoorbeelden zijn, in veel gevallen geen aanhechting van het vrouwelijk *-e* toestaan. Vergelijk bijvoorbeeld:

<i>veterinair_A</i>	<i>de veterinair</i>	<i>*de veterinaire</i>
<i>koloniaal_A</i>	<i>de koloniaal</i>	<i>*de koloniale</i>
<i>intellectueel_A</i>	<i>de intellectueel</i>	<i>*de intellectuele</i>
<i>superieur_A</i>	<i>de superieur</i>	<i>*de superieure</i>
<i>*stagiair_A</i>	<i>de stagiair</i>	<i>de stagiaire</i>
<i>*rivaal_A</i>	<i>de rivaal</i>	<i>de rivale</i>

Op deze opvallende beperking op *-e*-aanhechting is ons slechts een klein aantal uitzonderingen bekend: *de favoriete, de religieuze, de miljonair, de protestante* en *de dissidente*.

Ook bij potentiële conversievoorbeelden van adjectivische suffixen die nog niet aan bod zijn geweest, d.w.z. de zaaknaamvormende nominale suffixen (zie bijv. de secties 2.3.17. en 2.3.19.) kan de tendens om geen *-e*-suffigering toe te staan, waargenomen worden:

<i>komiek_A</i>	<i>de komiek</i>	<i>*de komieke</i>
<i>subversief_A</i>	<i>de subversief</i>	<i>*de subversieve</i>
<i>virtuoos_A</i>	<i>de virtuoos</i>	<i>*de virtuoze</i>

Vrouwelijk *-e* hecht zich verder produktief aan achter het Germaanse persoonsaanduidende suffix *-(e)ling* en bovendien treffen we het incidenteel aan na *-ier*.

Ten aanzien van suffigering aan *-(e)ling*-substantieven dient opgemerkt te worden dat de in sectie 2.2.6.1. genoemde de-adjectivische voorbeelden (*stommeling, naarling*) minder gemakkelijk suffigering met vrouwelijk *-e* toelaten dan de denominale (*dorpeling, kloosterling*) en de deverbale (*leerling, beginneling*). Vergelijk de volgende contrasten:

adjectieven:	<i>?stommeling, ?energiekeling, ?naarling</i> etc.
nomina:	<i>dorpeling, schipbreukeling, kloosterling</i> etc.
verba:	<i>beginneling, zendeling, leerling</i> etc.

Aan mannelijke *-ier*-vormen (zie sectie 2.2.3.) hecht *-e* zich slechts in twee gevallen: *scholiere* en *passagiere*. Alle andere *-ier*-substantieven nemen *-ster* als vrouwelijk suffix (zie sectie 2.2.9.).

Vermeldenswaard voor deze twee suffixen is wel dat indien er sprake zou kunnen zijn van conversie, aanhechting van *-e* niet wordt uitgesloten; dit in tegenstelling tot de geconstateerde tendens bij de niet-Germaanse suffixen:

<i>zonderling</i> _A	<i>de zonderling</i>	<i>de zonderlinge</i>
<i>particulier</i> _A	<i>de particulier</i>	<i>de particuliere</i>

De derde klasse waarachter men *-e* vindt, is die van persoonsnamen die eindigen op niet-Germaanse wortels als *-loog* en *-soof* (zie sectie 2.2.50.) Voorbeelden zijn o.a.:

biologe, fonologe, pedagoge, filosofe, antroposofe, aristocrate, fotografe, lexicografe, kosmonaute, aquanaute

Ook voor deze klasse lijkt te gelden dat persoonsnamen die het resultaat zouden kunnen zijn van adjectiefconversie, *-e*-aanhechting als regel niet toestaan. Uitzonderlijk is *nymfomane* (dat qua semantiek dit suffix al niet nodig zou hebben):

<i>homofiel</i> _A	<i>de homofiel</i>	<i>*de homofiele</i>
<i>kleptomaan</i> _A	<i>de kleptomaan</i>	<i>*de kleptomane</i>

Vrouwelijk *-e* komt verder voor na een beperkt aantal persoonsnamen die gevormd zijn met een Germaans prefix (zie hoofdstuk 2, sectie 4.3.): (*echt*)*genoot/genote, gezant/gezante, toeverlaat/toeverlate*; en na het potentiële conversievoorbeeld *de verwant/de verwante* (naast *verwant*_A). Vergelijk dit laatste voorbeeld met de eerder genoemde vrouwelijke vormen *zonderlinge* en *particuliere*.

Voor alle bovengenoemde voorbeelden geldt dat het grondwoord op de een of andere manier geleed is, en het lijkt er op dat vrouwelijk *-e* alleen gehecht kan worden aan: (a) suffixen met eindklemtoon; (b) het suffix *-(e)ling*; (c) een aantal geprefigeerde formaties.

Als we ongelede persoonsnamen in ogenschouw nemen, dan blijkt dat er vrijwel geen voorbeelden van *-e*-aanhechting voorhanden zijn: **tolke, *klante, *heraute, *schlemiele, *gerante, *dreumese*, etc. De enige uitzondering is *gaste*. De vorm *sultane* (met klemtoonverschuiving naar de lettergreep voor *-e* en rekking van de vocaal) betekent niet 'vrouwelijke sultan' maar 'vrouw van een sultan' en het is dus niet duidelijk of het hier hetzelfde suffix betreft. Kortom, er zijn sterke aanwijzingen dat het vrouwelijke suffix *-e* uitsluitend gelede woorden als basis neemt.

De aanwezigheid van woorden als *pilote, atlete, rivale* en *chirurge* zou erop kunnen wijzen dat persoonsnamen als *piloot, atleet, rivaal* en *chirurg* resp. de suffixen *-aal, -oot, -eet* en *-urg* bevatten, hoewel zij niet correleren met minder gelede woorden.

Het lidwoord bij vrouwelijk *-e* is *de* en het meervoud is *-s* of *-en* of beide.

2.2.51.2. type *Griekse*

Vrouwelijke pendanten van (mannelijke) geografische persoonsnamen worden wellicht eveneens gevormd met behulp van *-e*, hoewel het er sterk op lijkt dat het hier een ander suffix betreft dan het in

sectie 2.2.51.1. besproken suffix *-e*.⁹³

De eerste aanwijzing hiervoor is dat vrouwelijke geografische persoonsnamen alleen gevormd worden op basis van het adjectief dat correspondeert met de desbetreffende geografische naam. Kortom, deze nomina zijn de-adjectivisch, terwijl het type *acrobate* denominaal is.

In de secties 2.2.1. tot en met 2.2.21. hebben we geconstateerd dat geografische adjectieven op meerdere manieren gevormd kunnen worden. Welke variant ook gekozen wordt, de vrouwelijke geografische persoonsnaam wordt altijd gevormd door aanhechting van *-e* achter deze variant. We tekenen hier overigens wel bij aan dat veel Nederlandse geografische substantieven naast een corresponderend adjectief op *-s* (*Haarlems*, *Gronings*) ook een adjectief op *-er* (*Haarlemmer*, *Groninger*) hebben. Het vrouwelijke *-e* hecht zich echter uitsluitend aan het *-s*-adjectief (*Haarlemse*, *Groningse*) en nooit aan het *-er*-adjectief (**Haarlemmere*, **Groningere*). Voorbeelden zijn:

Griekse, Belgische, Texelse, Amsterdamse, Chileense, Peruaanse, Brugse, Spaanse, Leidse, Hongaarse, Turkse, Ambonese, Balinese, Napolitaanse, Franse, Guatemalteekse, Israëlische, Amerikaanse

Als de term 'geografisch adjectief' wat ruimer wordt geïnterpreteerd, zodat ook de vormen *buitenlands*, *provinciaals*, *stads*, *beneden-de-moerdijs* etc. hieronder vallen, dan kunnen de hiermee corresponderende vrouwelijke persoonsnamen *buitenlandse*, *provinciaalse*, *stadse* en *beneden-de-moerdijske* eveneens als voorbeelden van het type *Griekse* beschouwd worden.

De tweede aanwijzing dat het hier een ander suffix betreft dan in 2.2.51.1., kan afgeleid worden uit de meervoudsvorming. De met behulp van *-e* gevormde vrouwelijke geografische persoonsnamen kunnen niet of slechts heel moeizaam in het meervoud gebruikt worden. Ondanks het feit dat woordenboeken voor sommige vormen wel een meervoud aangeven (en dat meervoud is dan *-en*, en niet de variatie geschetst in 2.2.51.1.), wordt een meervoud over het algemeen toch als vreemd ervaren.

Het lidwoord bij met *-e* geformeerde vrouwelijke geografische persoonsnamen is *de*.

2.2.52. *-e* [ə]⁹⁴

In deze sectie bespreken we het Germaanse, onbeklemtoonde nominaliserende suffix *-e* dat zich voornamelijk hecht aan adjectieven. In het navolgende worden vier types onderscheiden: het type *blinde* (persoonsnamen), het type *vreemde* (abstracta), het type *ronde* (gelexicaliseerde zaaknamen) en het type (*het*) *Griekse* (geografische nomina).

2.2.52.1. type *blinde*

Het suffix *-e* wordt productief gehecht aan adjectieven en adjectivisch gebruikte voltooid deelwoorden en het resultaat van dit proces is een persoonsnaam. Deze persoonsnamen hebben veelal een 'passief' betekenisaspect dat geparafraseerd kan worden als 'iemand die de eigenschap van het adjectief bezit' (*blinde* 'iemand die blind is' en *gekwetste* 'iemand die gekwetst is'). Men zou hier kunnen spreken van objectnamen ofwel nomina patientis. Niet alle voorbeelden hebben een passieve betekenis. Woorden als *slechthorende* en *helderziende* hebben een 'actief' betekenisaspect (*slechthorende* is 'iemand die slecht

⁹³ Voor de visie dat vrouwelijke geografische persoonsnamen gevormd worden met behulp van een suffix *-se* zij men verwezen naar Van Marle & Koefoed (1988) en Fast & Van Marle (1989).

⁹⁴ Zie Van Haeringen (1937), Schultink (1962), Sassen (1978), Geerts et al. (1984:78-79), Zonneveld (1986) en Van Marle & Koefoed (1988).

hoort'). In dergelijke gevallen zou men kunnen spreken van subjectnamen of nomina agentis.

Als het grondwoord een adjectief is, dan kan dit adjectief zowel ongeleed als geleed zijn. Wel is aanhechting als regel beperkt tot Germaanse adjectieven. Voorbeelden zijn:

blinde, vreemde, dode, lamme, blanke, zieke, kreupele, melaatse, mindere, liefste, werkloze, schuldige, krankzinnige, taalkundige, stervende, slechthorende, helderziende, volwassene

Van een vorm als *invalide* is het moeilijk vast te stellen of dit een geval van adjectiefconversie is (*invalide_A-invalide_N*) of een voorbeeld van *-e*-suffigering plus schwa-deletie.

Zoals gezegd kunnen voltooidde deelwoorden eveneens als basis dienen van *-e*-nominalisering. Voorbeelden zijn:

gekwetste, gemachtigde, gedetineerde, vermiste, gepromoveerde, bezetene, geslagene, betrokkene, gestorvene, gevallene, afgevaardigde, aangekomene, vrijgelatene, veroordeelde, bekeerde, beklaagde

Ten aanzien van bovenstaande voorbeelden kan de vraag gesteld worden of de basis een voltooid deelwoord is of de gelijkkluidende adjectivische tegenhanger. De volgende contrasten maken duidelijk dat er goede aanwijzingen zijn dat de *-e*-nominalisaties de-adjectivisch zijn en niet deverbaal. Voltooidde deelwoorden van onergatieve werkwoorden (d.w.z. de intransitieve werkwoorden die met *hebben* vervoegd worden in het perfectum) kunnen in tegenstelling tot de voltooidde deelwoorden van transitieve en ergatieve werkwoorden niet adjectivisch gebruikt worden in de volgende constructies. Hiermee correspondeert een contrast met betrekking tot *-e*-nominalisatie:

transitief:	<i>het meisje wordt gekwetst</i>	<i>het gekwetste meisje</i>	<i>de gekwetste</i>
ergatief:	<i>de man is gestorven</i>	<i>de gestorven man</i>	<i>de gestorvene</i>
onergatief:	<i>de jongen heeft gelopen</i>	<i>*de gelopen jongen</i>	<i>*de gelopene</i>

De afwezigheid van persoonsnamen als **gelopene*, **gelachene*, **gedwaalde* en **gekekene* wordt verklaard als het nominaliserende *-e* adjectieven als basis neemt en niet voltooidde deelwoorden.

Adjectieven als *bejaard*, *bekend*, *geleerd* en *vermogend*, die een deelwoordachtige vorm hebben, kunnen ook als basis dienen: (*de*) *bejaarde*, *bekende*, *geleerde* en *vermogende*.

Vormen als *opvarend*, *gegadigd*, *gecommiteerd*, *gelijkgezind*, *nabestaand* en *meestbiedend* missen een aantal karakteristieke eigenschappen van adjectieven, zoals de volgende constructies illustreren:

<i>hij is blind</i>	<i>*hij is opvarend, gegadigd</i>
<i>omdat hij blind is</i>	<i>*omdat hij opvarend, gegadigd is</i>
<i>de blinde matroos</i>	<i>*de opvarende, gegadigde matroos</i>

Ondanks de afwezigheid van deze adjectivische eigenschappen kunnen zij toch als basis dienen voor *-e*-persoonsnaamvorming, zoals blijkt uit: *opvarende*, *gegadigde*, *gecommiteerde*, *gelijkgezinde*, *nabestaande* en *meestbiedende*.

Opmerkelijk zijn vormen als: (a) *meerdere*, *lijfeigene* en *beambte*, waarvan de morfologische structuur moeilijk vast te stellen is; (b) *bediende* (in de 'butler'-betekenis), die in tegenstelling tot de overige vormen een 'actieve' betekenis heeft; (c) *ondergetekende*, waarin *-ge-* opduikt, terwijl dit

morfeem ontbreekt in het voltooid deelwoord c.q. adjectief (*ondertékend*). Deze vorm heeft eveneens een actieve betekenis.

De *-e*-persoonsnamen hebben *de* als lidwoord en *-en* als meervoud (*blinden, gekwetsten*), ondanks de tendens van woorden die eindigen op een schwa om een *-s*-meervoud toe te staan (**blindes, *gekwetstes*). De nomina die het resultaat zijn van dit woordvormingsproces, kunnen in tegenstelling tot alle andere nomina die gevormd zijn met een persoonsvormend suffix, niet als basis dienen voor diminutiefformatie (zie sectie 2.4.). Vergelijk bijv. *wandelaartje, werktje, voogdesje, soldaatje, Chileentje* enz. met **blindetje, *gekwetstetje* en **opvarendetje*.

2.2.52.2. type *vreemde*

Het suffix *-e* kan eveneens produktief gebruikt worden om abstracta af te leiden van adjectieven en adjectivisch gebruikte voltooiden deelwoorden. Deze nomina hebben als regel een passief betekenisaspect dat omschreven kan worden als 'dat wat het grondwoord is' (*vreemde* 'dat wat vreemd is' en *gekochte* 'dat wat gekocht is'); we hebben hier te maken met objectnamen. Voorbeelden zijn:

vreemde, rare, mooie, prettige, krankzinnige, onwezenlijke, zonderlinge, kwetsbare, arbeidzame, bekende, verlengde, vereiste, gekochte, getekende, ondertekende, verwachte

In de voorafgaande sectie zagen we dat persoonsnamen van het type **gelopene* uitgesloten zijn. De vorm *gelopene* kan echter wel als abstracte objectnaam fungeren. In dat geval correleert het met het transitief-gebruikte *lopen* (*hij heeft tien kilometer gelopen - de gelopen tien kilometer - het gelopene*).

Het type *vreemde* heeft een ruimer bereik dan het eerder besproken type *blinde*, aangezien het abstractavormende *-e* ook niet-Germaanse woorden als basis neemt, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

exquise, incidentele, paranormale, plausibele, panische, idiote, komieke, geponeerde, gesubsidieerde

Abstracta die gevormd zijn met behulp van *-e*, nemen het lidwoord *het* en een meervoud *is* als regel niet mogelijk.

2.2.52.3. type *ronde*

Dit type *-e*-nominalisatie is de-adjectivisch, maar het is in tegenstelling tot de voorgaande types improductief. De betekenis van de op deze wijze gevormde nomina vertoont allerlei idiosyncratische eigenschappen; voor de betekenis verwijzen we dan ook naar de woordenboeken. Voorbeelden zijn:

ronde, waarde, kromme, rechte, voldoende, centrale, finale, internationale, biënnale, pastorale, variabele, constante, directe

Deze niet-persoonsnamen nemen het lidwoord *de* en de meervoudsuitgang *-s* (verplicht na de vormen die eindigen op *-ale*) of *-en* (*variabelen*). In sommige gevallen zijn beide meervoudsopties toegestaan (*ronden/rondes*).

Afrondend wijzen we nog op niet-de-adjectivische voorbeelden als *de halte* en *de gedachte* (cf. het laatste bijv. met het, eveneens gelexicaliseerde, *het gezegde* 'spreekwoord').

2.2.52.4. type *het Griekse*

In sectie 2.2.51.2. is reeds gebleken dat vrouwelijke geografische persoonsnamen gevormd worden door aanhechting van het vrouwelijke suffix *-e* aan het geografische adjectief dat correleert met een geografisch substantief dat een land, plaats of streek aanduidt (*Griekenland - Grieks - de Griekse, Chili - Chileens - de Chileense*).

Het geografische nominale suffix *-e* dat we hier bespreken lijkt in alles op het vrouwelijke geografische suffix *-e*. De betekenis en het lidwoord zijn echter anders. In vormen als *Amsterdamse, Gooise* en *Griekse* wordt een plaats, regio of land aangeduid. Het lidwoord behorende bij dit type is *het*. Voorbeelden zijn:

Griekse, Amsterdamse, Gooise, Belgische, Chileense, Leidse, Bulgaarse, Ambonese, Napolitaanse, Chinese

Het vrouwelijke geografische *-e* en het algemeen geografische *-e* delen echter een belangrijke eigenschap: ze laten beide geen meervouds- en diminutievorming toe.

2.3. NIET-PERSOONSVORMENDE SUFFIXEN

In deze sectie bespreken we achtereenvolgens de Germaanse en niet-Germaanse suffixen die voornamelijk aangewend worden om niet-persoonsnamen aan te duiden. Hieronder bevinden zich suffixen met behulp waarvan zaaknamen, verzamelnamen en/of abstracta worden afgeleid.

2.3.1. *-ij* [ei]⁹⁵

Het Germaanse, klemtoondragende suffix *-ij* kent verschillende allomorfen: *-arij, -(d)erij, -ij, -enij, -nij, -ernij, -dij* en *-elij*. In het navolgende onderscheiden we op deels semantische en deels morfologische gronden vier subtypes: het type *wandelarij, filmerij*, het type *bakkerij*, het type *voogdij* en het type *lekkernij*.

2.3.1.1. type *wandelarij, filmerij*

Van alle bovengenoemde varianten zijn *-arij* en *-(d)erij* productief en suffigering resulteert in abstracta met als voornaamste betekenisaspect 'het X-wezen, gebeuren': *wandelarij* 'het wandel-wezen', zoals bijv. in de context *Valt er nog wat te verdienen in de V-arij/erij*. De distributie van *-arij/-(d)erij* in dit type is identiek aan die van de persoonsvormende Germaanse suffixen *-aar* en *-(d)er* (zie de secties 2.2.1. en 2.2.2.). Voorbeelden zijn:

wandelarij, makelarij, tekenarij, filmerij, racerij, vliegerij, schrijverij, verkoperij, judoërij, danserij, afslankarij, verhuurderij, arrangeerderij, bobsleeërij, windsurferij, blokfluterij, waarzeggerij

Hoewel de distributie van *-aar* en *-arij* c.q. *-(d)er* en *-(d)erij* parallel loopt, lijkt het er toch op dat de suffixen niet zijn opgebouwd uit 'de persoonsnaam plus *-ij*', maar dat het ongelede suffixen betreft. De parallellie houdt namelijk op bij werkwoordstammen die eindigen op een schwa plus /r/. Naast *woekeren* en *verzekeren* vinden we wel *woekeraar* en *verzekeraar*, maar niet **woekerarij* en **verzekerarij*.

⁹⁵ Zie Van Haeringen (1971), Zwarts (1975), Smith (1976), Schultink (1977a, 1979), Gilijamse (1980), Van Zonneveld (1981), Geerts et al. (1984:93) en Van den Toorn (1986b).

Hieruit zou kunnen volgen dat *wandelarij* c.s. geen denominale *-ij*-afleidingen zijn, maar rechtstreekse deverbale *-arij/-(d)erij*-vormingen.

De twee bovengenoemde varianten van het suffix *-ij* kunnen in de betekenis 'het X-wezen, gebeuren' ook gehecht worden aan nomina: *koppelbazerij, waaghalzerij, dieverij, advocaterij* etc.

Het lidwoord bij deze abstracta is *de* en als zij meervoudsvorming kennen, dan is de uitgang *-en* (*waaghalzerijen, dieverijen*).

2.3.1.2. type *bakkerij*

De variant *-(d)erij* wordt, afgezien van de in sectie 2.3.1.1. geschetste betekenis, ook gebruikt om concreta te vormen die 'werkplaatsen' of 'namen van bedrijven' aanduiden. Voorbeelden zijn:

bakkerij, brouwerij, slijterij, stoffeerderij, boekbinderij, veehouderij, kaasmakerij, drukkerij, sloperij, wasserij

Het suffix *-(d)erij* kan ook aangehecht worden aan (al of niet gesuffigeerde) nomina en het voegt dan hetzelfde betekenisaspect toe, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

drogisterij, bloemisterij, poelierderij, grossierderij, apothekeij, raffinaderij

Als het correlerende substantief eindigt op de sequentie 'schwa plus r', dan wordt een van de twee sequenties *-er-* gedeleerd (*slagerij, kosterij*).

De afleiding *smederij* heeft rekking in open lettergreep ondergaan. Van de vormen *boerderij* en *rederij* is moeilijk vast te stellen of zij denominaal (van *boer* c.q. *reder*) of deverbaal (*boeren* c.q. *reden*) zijn. We wijzen tot slot nog op het paar *kanselarij - kanselier* (cf. *grossierderij - grossier*).

Dit type *-(d)erij*-suffigering levert concrete nomina op, welke normaliter in het meervoud geplaatst kunnen worden; het meervoudsuffix bij de bovengenoemde voorbeelden is *-en*. Deze afleidingen nemen ook het lidwoord *de* (cf. sectie 2.3.1.1.).

2.3.1.3. type *hekselij, voogdij*

Het suffix kan in allerlei varianten, waarvan sommige slechts sporadisch voorkomen, ook gebruikt worden ter aanduiding van 'hoedanigheid, toestand, of gedraging' of voor de vorming van 'collectiva of verzamelnamen'. In deze gevallen hecht het suffix zich over het algemeen aan nomina, hoewel het zich ook wel hecht aan verbale stammen. De varianten zijn:

- (a) *-arij/-erij:* *hekselij, boeverij, smeerlapperij, smulpaperij, judasserij, aanstellerij, alweterij, ambtenarij, huichelarij*

De vorm *hoererij* vertoont geen *-d*-insertie (cf. bijv. *boerderij*); *afgoderij* heeft rekking in de open lettergreep; de vorm *tovenarij* vertoont *r-n*-wisseling (zie ook 2.2.1.1.).

- (b) *-ij:* *voogdij, kledij, dwingelandij, partij, bastaardij, maatschappij, heerschappij*

De vormen *hovaardij* en *soldij* zijn voorbeelden van aanhechting na een niet-zelfstandig voorkomende wortel, vergelijk bijv. *hovaardig* en *soldaat*.

Het is moeilijk vast te stellen of vormen als *ridderij*, *ruiterij* en *burgerij* zijn gevormd met de variant *-ij* of met de variant *-erij* plus (haplogische) deletie van een van beide sequenties *-er-*.

- (c) *-dij*: *makelaardij*

De voorbeelden *proosdij* en *koopvaardij* zijn eveneens met deze variant gevormd; in deze gevallen is echter de slot-*t* van de stam gedeleerd (*proost*, *koopvaart*). Wellicht is er in deze voorbeelden sprake van de variant *-ij* plus *-d*-insectie (vgl *boerderij*).

Het lijkt erop dat de varianten *-ij* in (b) en *-dij* in (c) (op alle mogelijke *-schap-pij*-voorbeelden na) alleen voorkomen achter dentale consonanten.

- (d) *-ernij*: *slavernij*, *razernij*, *zotternij*, *spotternij*

- (e) *-elij*: *makelij*

- (f) *-enij*: *artsenij*

Voor alle varianten geldt dat ze het bepaald lidwoord *de* nemen. Zij nemen, althans voor zover ze een meervoudsvorm toelaten, een meervoud op *-en*.

2.3.1.4. type *lekkernij*

Het suffix (wederom in allerlei varianten) kan zeer incidenteel ook gebruikt worden om 'concrete zaken' aan te duiden. Voorbeelden van dit type zijn:

lekkernij, *prullerij*, *woestenij*, *abdij* (met *t*-deletie)

Voor *lekkernij* geldt dat het moeilijk vast te stellen is of het hier een (nieuwe) variant *-nij* betreft of dat hier de variant *-ernij* is met haplogische *-er*-deletie. De vormen *lekkernij* en *woestenij* zijn overigens de enige de-adjectivische voorbeelden die ons bekend zijn. Voorbeelden als *zotternij* of *gekkernij* kunnen namelijk denominaal zijn, aangezien *zot* en *gek* zowel als substantief als als adjectief gebruikt kunnen worden.

Het bijbehorende lidwoord is *de*. Uitzonderlijk is het concrete substantief *schilderij*, dat een *het*-woord is. Hieraan dient wel toegevoegd te worden dat *schilderij* ook als abstractum gebruikt kan worden (à la type *wandelarij*) en in dat geval een *de*-woord is. Woorden van het type *lekkernij* hebben een meervoud op *-en*.

Afrondend wijzen we op vormen als *snuisterij* en *specerij*, waarnaast geen minder gelede correlerende woorden voorkomen. Deze vormen zijn uitsluitend formeel geleed.

2.3.2. *-en* [ə], /ən/⁹⁶

Naast infinitieven vinden we substantieven die qua vorm hieraan gelijk zijn. Binnen deze klasse van gesubstantiveerde infinitieven kunnen op semantische gronden twee subtypes onderscheiden worden: het type *wandelen* (abstracte nomina) en het type *eten* (zowel abstract als concreet).

2.3.2.1. type *wandelen*

Iedere infinitief in het Nederlands kent een substantivische tegenhanger, ongeacht of het betreffende werkwoord ongeleed, geprefigeerd, gesuffigeerd, samengesteld of samengekoppeld is. Deze nomina actionis of handelingssubstantieven geven 'een werking of een handeling' weer. Hieronder volgt een klein aantal voorbeelden die uitsluitend gebruikt worden als nomina actionis:

wandelen, fietsen, joggen, zingen, worden, hebben, knielen, nestelen, stenigen, snotteren, kalmeren, simplificeren, verwezenlijken, vervaardigen, vergeten, ontdekken, begroeten, overblijven, overvallen, optreden, weggooien, zoekmaken, misbruiken, antwoorden, boekhouden, wadlopen, klaverjassen, ijsberen, zittenblijven, zonnebaden, schoonspringen

De zes infinitieven op *-n* *doen, zien, gaan, staan, slaan* en *zijn* wijken op dit punt niet af van de infinitieven op *-en*.

Het lidwoord bij dit type gesubstantiveerde infinitieven is *het*. Meervoudsvorming is niet mogelijk.

2.3.2.2. type *eten*

Sommige voorbeelden hebben, naast bovengenoemde abstracte betekenis, ook een concrete interpretatie. Vergelijk bijvoorbeeld het betekenisverschil tussen constructies als *het eten van brood is een goede gewoonte* en *het eten wordt koud*. Dit geldt bijvoorbeeld voor gesubstantiveerde infinitieven als

eten, drinken, schrijven, vermogen, inkomen, onderkomen, aandenken

Binnen dit type laten sommige voorbeelden zelfs verkleinwoordvorming toe (*etentje, huishoudentje*). Hetzelfde geldt overigens ook voor het abstracte substantief *leven* (*leventje*).

Bij dit concrete gebruik van de substantivische infinitief behoort eveneens het lidwoord *het*. Als er sprake is van een telbaar substantief, dan is een meervoud op *-s* toegestaan (*inkomens, huishoudens*).

Afrondend wijzen we nog op de vorm *wezen* dat, naast de in sectie 2.3.2.1. genoemde betekenis (*het wezen van de zaak*), ook kan fungeren als persoonsnaam (*levende wezens*). In tegenstelling tot het merendeel van de persoonsnamen is het bijbehorende lidwoord *het* en niet het voor persoonsnamen prototypische *de*.

⁹⁶ Zie o.a. Van Haeringen (1971), Ten Cate (1976), Hulshof (1983), Geerts et al. (1984:71-72), Dik (1985), Hoekstra & Wehrmann (1985), Van Haften et al. (1985), Booij & Van Haften (1986, 1988), Reuland (1988) en Zubizarreta & Van Haften (1988). In het merendeel van deze publikaties gaat de aandacht uit naar de eigenschappen van nominale woordgroepen waarvan gesubstantiveerde infinitieven het hoofd zijn en deze eigenschappen worden vergeleken met nominale woordgroepen waarvan substantieven van het type *kaping* (zie sectie 2.3.3.1.) het hoofd zijn. De lezer die geïnteresseerd is in de wijze waarop nomina actionis op *-en* en *-ing* in dit opzicht overeenkomen c.q. verschillen, verwijzen we naar recente publikaties als Hoekstra & Wehrmann (1985), Van Haften et al. (1985) en Zubizarreta & Van Haften (1988).

2.3.3. *-ing* [ɨŋ]⁹⁷

Nomina die gesuffigeerd zijn met het Germaanse, onbeklemtoonde *-ing* vallen grofweg uiteen in twee semantische klassen, namelijk (abstracte) nomina actionis: type *kaping*, en concrete nomina: type *leiding*.

2.3.3.1. type *kaping*

Met behulp van het suffix *-ing* worden productief deverbale nomina afgeleid die een perfectief betekenisaspect hebben. Het suffix hecht zich bij voorkeur aan werkwoorden die een voltooiing of een proces aanduiden. De betekenis van de resulterende *-ing*-afleiding is vergelijkbaar met die van gesubstantiveerde infinitieven (zie sectie 2.3.2.1.), d.w.z. het betreft hier (abstracte) nomina actionis met het betekenisaspect 'een handeling of werking'. Daarnaast hebben *-ing*-nominalisaties vrijwel altijd (en soms zelfs heel evident) een tweede betekenisaspect: het nomen duidt het 'resultaat van de handeling, werking' aan. De constatering dat een *-ing*-vorm een 'handeling, werking' of het 'resultaat van de handeling, werking' kan aanduiden, illustreren we aan de hand van de vorm *uitvinding*:

'actie'-interpretatie:

de uitvinding van dynamiet vond plaats rond het jaar 1860

de uitvinding van dynamiet door Nobel vond plaats rond het jaar 1860

**de uitvinding van Nobel vond plaats rond het jaar 1860*

de voortdurende uitvinding van nieuwe explosieven kenmerkt onze maatschappij

**de geslaagde uitvinding van een nieuw explosief kenmerkt onze maatschappij*

'resultaat'-lezing:

**de uitvinding van dynamiet ligt op tafel*

**de uitvinding van dynamiet door Nobel ligt op tafel*

de uitvinding van Nobel ligt op tafel

**de voortdurende uitvinding van nieuwe explosieven ligt op tafel*

de geslaagde uitvinding van een nieuw explosief ligt op tafel

De voorgaande zinnen illustreren dat de nominale woordgroep, die deel uitmaakt van prepositionele *van*-woordgroep, in het geval van een 'actie'-lezing het object van de handeling dient te bevatten en niet het subject. Bij de 'resultaat'-lezing doet zich de omgekeerde situatie voor: de nominale woordgroep dient hier te verwijzen naar het subject van de handeling. In de 'actie'-lezing kan een 'duratief' adjectief toegevoegd worden, maar niet een 'perfectief' adjectief, terwijl de situatie bij een 'resultaat'-lezing wederom precies omgekeerd is.⁹⁸

-Ing hecht zich aan de verbale stam en, zoals de volgende voorbeelden illustreren, kan het basiswerkwoord op allerlei manieren geleed zijn:

kaping, wording, neiging, peiling, meting, trekking, training, poging, toetsing, mindering, spiegeling, pijniging, nesteling, markering, bemesting, bekering, gedraging, ontruiming, verdeling, volharding,

⁹⁷ Zie o.a. Pauwels (1964), Sassen (1968), Van Haeringen (1971), Noë (1976), Ten Cate (1976), Hulshof (1983), Geerts et al. (1984:96-97), Van Santen (1985), Dik (1985), Van Haaften et al. (1985), Booij & Van Haaften (1986, 1988), Booij (1988), Hoekstra & Van der Putten (1988) en Baayen (1990a).

⁹⁸ Zie voor deze test o.a. Ten Cate (1976) en Hoekstra & Van der Putten (1988).

herhaling, aanstichting, opgraving, afskalving, terugplaatsing, bijwoning, tegenboeking, uitnodiging, voorbereiding, dankzegging, blootlegging, gelukwensing

Opmerkelijk is wel dat *-ing* zich eerder hecht aan de stam van geprefigeerde of samengestelde verba dan aan de stam van hun ongelede pendanten. Dit verschil manifesteert zich vooral bij sterke werkwoorden. In (a) illustreren we dit contrast voor sterke werkwoorden en in (b) voor zwakke werkwoorden:

- a: *verdrijving (*drijving), aanbidding (*bidding), tegemoetkoming (*koming), ondervraging (*vraging), afschrijving (*schrijving), overtreding (*treding), verwerping (*werping), onderbreking (*breking), inkrimping (*krimping), omkoping (*koping), aderlating (*lating)*
- b: *begroeting (*groeting), ontploffing (*ploffing), onderdrukking (*drukking), overpeinzing (*peinzing), herkenning (*kenning), aanraking (*raking), aanpassing (*passing), doorhaling (*haling), opvolging (*volging), voortduring (*during), handreiking (*reiking), troonopvolging (*volging), kranslegging (*legging)*

Het omgekeerde komt overigens ook voor, d.w.z. waar de simpele variant wel voorkomt, maar de geprefigeerde niet: *dwaling/*verdwalning* en *berging/*verbergning*.

De afwezigheid van vormen als **vraging, *koping, *groeting, *bloeiing, *smaking* en **vrezing* zou mede een gevolg kunnen zijn van de aanwezigheid van gesubstantiveerde verbale stammen als (*de*) *vraag, koop, groet, bloei, smaak* en *vrees*. In een aantal gevallen kan ook een geprefigeerd *ge-*genomen de vorming van een *-ing*-afleiding geblokkeerd hebben (**juiching:gejuich, *laching:gelach*) en de concurrentie tussen *-ing* en *-st* zou ook ten grondslag kunnen liggen aan het contrast tussen **koming:komst* en **vangning:vangst*. Deze alternatieve vormen van nominalisatie blokkeren de vorming van *-ing*-afleidingen echter niet in absolute zin, zoals moge blijken uit dubbelparen als (*huivering:huiver, ijking:ijk, gedraai:draaiing, getel:telling, vinding:vondst*).

Naast sommige *-ing*-formaties ontbreekt een corresponderende samen koppeling. Dit geldt bijv. voor *kranslegging (*kransleggen), grondlegging (*grondleggen), erflating (*erflaten), genoegdoening (*genoegdoen, zie voor deze laatste vorm ook beneden)*.

Van de eenlettergrepige werkwoorden met een infinitief op *-n* (*doen, zien, gaan, slaan, staan, zijn*) laten alleen de eerste twee na prefigering of samen koppeling *-ing*-suffigering toe: **doening/bedoening/voldoening/aandoening* en **ziening/voorziening/herziening*. In tegenstelling tot de andere *-ing*-voorbeelden wordt het suffix in deze gevallen niet gehecht aan de stamvorm van het werkwoord, maar aan de infinitief.⁹⁹

In het voorgaande hebben we uitsluitend Germaanse verbale bases besproken. Het suffix *-ing* kan ook na het niet-Germaanse verbale suffix *-eer* aangehecht worden. Het is dus niet zo dat het werkwoord per se Germaans dient te zijn. Voorbeelden zijn onder meer:

sanering, meubilering, groepering, completering, accentuering, dosering, standaardisering, democratisering, enscenering

⁹⁹ Zie o.a. Van Haeringen (1944).

Toch geldt over het algemeen voor deze voorbeelden dat, indien concurrentie van een niet-Germaans nominaliserend suffix voorhanden is (bijv. *-atie*), dit verkozen wordt boven Germaans *-ing*. Dit wil overigens niet zeggen dat beide types nominalisering elkaar volstrekt uitsluiten. De volgende paren illustreren dat nominalisaties met een niet-Germaans suffix en nominalisaties met het Germaanse *-ing* naast elkaar voorkomen, waarbij er al dan niet sprake kan zijn van een betekenisverschil:

prefigering/prefixatie, syllabificering/syllabificatie, isolering/isolatie, formering/formatie, rapportering/rapportage, montering/montage, bombardering/bombardement, klassering/klassement

Als er betekenisverschil is tussen de *-ing*-formatie en een niet-Germaans doublet, dan is de *-ing*-vorm een nomen actionis (*isolering, bombardering*), terwijl het niet-Germaanse doublet een meer concrete lezing heeft (*isolatie, bombardement*). Het omgekeerde komt niet voor, d.w.z. we hebben geen voorbeeldparen gevonden waarbij de niet-Germaanse afleiding een nomen actionis-lezing heeft, terwijl deze lezing uitgesloten is bij de corresponderende *-ing*-afleiding.

Als we de *-ing*-formaties overzien, dan blijkt dat dit suffix zich bij voorkeur hecht aan transitieve werkwoorden. In hoofdstuk 2 is in de secties over verbale prefigering en samenkoppeling (de secties 4.2., 6. en 7.) geconstateerd dat deze woordvormingsprocessen gepaard kunnen gaan met transitivering, d.w.z. op basis van een ergatief of onergatief werkwoord kan via prefigering c.q. samenkoppeling een transitief werkwoord gevormd worden. Dit zou eveneens één van de redenen kunnen zijn voor de eerder genoemde observatie dat *-ing* zich eerder hecht aan complexe dan aan simplexe werkwoorden: **drijving:drijven* (onerg.) vs. **verdrijving:verdrijven* (trans.) en *aandrijving:aandrijven* (trans.).

Hoewel *-ing* een voorkeur heeft voor een transitieve basis, is hier slechts sprake van een sterke tendens. Vormen als *dwaling, neiging, ontploffing* etc. zijn gevormd op basis van ergatieve (*ontplofften*) c.q. onergatieve (*dwalen, neigen*) werkwoorden. Opmerkelijk is wel dat deze vormen nauwelijks (nog) als nomina actionis geïnterpreteerd kunnen worden: zij hebben vrijwel uitsluitend een resultaat-lezing.

Voor de *-ing*-nominalisaties geldt dat ze het lidwoord *de* nemen. In de interpretatie 'een handeling of werking' is meervoudsvorming niet mogelijk; in een 'resultaat'-lezing is de meervoudsuitgang *-en*.

2.3.3.2. type *leiding*

Naast het abstracte gebruik van *-ing* in de voorafgaande subsectie kunnen sommige voorbeelden ook een concrete lezing hebben. Vergelijk bijvoorbeeld het betekeniscontrast tussen *de verhoging van de gasprijs treft de minima* en *hij heeft een verhoging in de kamer*. Voorbeelden zijn:

leiding, verhoging, fundering, stelling, sluiting, verzekering, vereniging, verdieping

Bovenstaande voorbeelden hebben zowel een abstracte als een concrete lezing. Dit geldt echter niet voor vormen als *woning, schutting, riolering, uitnodiging, lading, leuning, voering, rekening* en *bevolking* die alleen nog een concrete betekenis hebben.

Wellicht zijn de vormen *monding, zoldering, tijding, vesting* en *railing* voorbeelden van *-ing*-formatie na nomina.

De concreta van het type *leiding* nemen het lidwoord *de* en een meervoud op *-en*. Op grond hiervan zouden vormen als *vliering*, *sponning* en nog enkele andere — waarnaast correlerende minder gelede woorden ontbreken — als formeel geleed kunnen worden beschouwd.

2.3.4. *-sel* [səl]¹⁰⁰

2.3.4.1. type *bouwsel*

Het Germaanse, onbeklemtoonde suffix *-sel* hecht zich aan verbale stammen. Dit procédé is improductief. De *-sel*-nomina kunnen ruwweg in vier betekenis categorieën onderverdeeld worden. Sommige zaaknamen hebben het systematisch bepaalde betekenisaspect 'concreet resultaat, voortbrengsel van de handeling, werking uitgedrukt door het werkwoord' (*bouwsel*, *weefsel*, *zaagsel*, *baksel*). Daarnaast zijn er zaaknamen met het betekenisaspect 'middel waarmee de handeling uitgedrukt door het werkwoord verricht kan worden' (*stijfsel*, *behangsel*, *verguldsel*). Met *-sel* kunnen ook abstracta gevormd worden met het passieve betekenisaspect 'dat wat ge-V-d is' (*aanwensel*, *verzinsel*, *baksel*). Incidenteel worden met behulp van *-sel* ook persoonsnamen afgeleid. We doelen hier op vormen als *schepsel*, *misbaksel*, *onderkruipsel* en *uitvaagsel* (aanduiding voor 'groep personen').

Als we de eerste drie betekenis categorieën nogmaals overzien, dan zal het niet als een verrassing komen dat *-sel* zich voornamelijk hecht aan de stam van transitieve werkwoorden. Een uitzondering is *uitvloeisel*, dat afgeleid is van het ergatieve werkwoord *uitvloeien*. Dit nomen heeft overigens ook een actieve betekenis (*uitvloeisel* is 'dat wat uitvloeit'). Voorbeelden zijn:

bouwsel, *slijpsel*, *baksel*, *zaagsel*, *stiksel*, *mengsel*, *voedsel*, *weefsel*, *strooisel*, *stijfsel*, *zetsel*,
glazuursel, *behangsel*, *beginsel*, *bedenk sel*, *verlengsel*, *verguldsel*, *aanwensel*, *aanhangsel*, *uitvindsel*,
gameersel, *stoffeersel*

Naast bovengenoemde morfo-syntactische beperking op *-sel*-aanhechting, zijn er ook fonologische beperkingen. Het suffix komt niet voor na verbale stammen die ook in de infinitief eindigen op de stemloze fricatieven {s, f}. Kortom, er zijn geen afleidingen als **eissel*, **beheksel*, **stofsel*, **besefsel*, terwijl er wel vormen zijn als *pluissel*, *verglæssel* (naast *pluizen*, *verglazen*) of *weefsel* en *overblijfsel* (*weven*, *overblijven*).¹⁰¹ Het suffix komt ook niet voor na verbale stammen die eindigen op een niet-beklemtoonbare (schwa-)lettergreep: **téksel*, **prédiksel* en **verváardigsel*.

De vorm *hengsel* vertoont klinkerverandering (cf. *hangen*) en in *afsnij sel* is de *d* verdwenen (cf. *snijden*).

Het lidwoord voor alle voorbeelden is *het*. Vormen als *schepsel*, *misbaksel* en *onderkruipsel* behouden, ondanks het feit dat ze 'mensen' aanduiden, het lidwoord *het*. Het bijbehorende meervoud is *-s*, hoewel, in ietwat plechtig taalgebruik, soms ook wel *-en* gebruikt kan worden: *beginselen*, *beletselen*, *raadselen* en *overblijfselen* (zie ook de behandeling van pluralia tantum op *-sel* in sectie 2.1.2.4.).

¹⁰⁰ Zie o.a. Worgt (1965), Zwarts (1975), Booij (1977), Knopper (1984), Geerts et al. (1984:93), Booij & Van Haften (1986, 1988), Hoekstra & Van der Putten (1988) en Baayen (1990a).

¹⁰¹ Zie Van Santen (1985).

2.3.5. *-enis* [ɔnis]¹⁰²2.3.5.1. type *hechtenis*

Het Germaanse, niet-klemtoondragende suffix *-enis* (met de varianten *-nis* en *-tenis*) wordt als regel gehecht aan verbale stammen. Het proces is improductief. Suffigering met *-enis* resulteert voornamelijk in abstracte nomina (*hechtenis*, *stoornis*, *gebeurtenis*). Sommige *-enis*-substantieven kunnen tevens een concreet betekenisaspect hebben (*hindernis*, *erfenis*, *beeltenis*) en het nomen *kennis* kan, als enige, ook refereren aan een 'persoon'. Deverbale *-enis*-voorbeelden zijn onder meer:

hechtenis, *vermoeienis*, *gedenkenis*, *herrijzenis*, *verdoemenis*, *geschiedenis*, *getuigenis*, *besnijdenis*, *gelijkenis*

Bovenstaande voorbeelden illustreren dat het basiswerkwoord ongeleed is of geprefigeerd. Bovendien voldoet het werkwoord aan het criterium 'Germaans'. Als we afzien van het prefix, dan blijkt namelijk dat de stam monosyllabisch (of bisyllabisch met een schwa in de tweede lettergreep) is.

Als *-enis* zich hecht aan een /v/-finale verbale stam, dan wordt deze fricatief over het algemeen stemloos: *erfenis*, *lafenis*, *begravenis* en *verderfenis* (maar: *belevenis*). Het nomen *vergifenis* (van *vergeven*) vertoont bovendien klinkerverandering.

Na een werkwoordstam die op /ɔn/ eindigt, verdwijnt één van de twee sequenties *-en-* (of de suffixvariant is *-nis*): *betekenis*.

De varianten *-nis* en *-tenis* treffen we over het algemeen aan na werkwoordstammen die op een sonorante consonant eindigen:

draainis, *schennis*, *stoornis*, *hindernis*
bekentenis, *erkenentenis*, *gebeurtenis*, *ontsteltenis*

Het is o.i. niet voorspelbaar wanneer *-nis* c.q. *-tenis* verschijnt. Bovendien ondervinden deze varianten ook nog concurrentie van *-enis*, dat ook kan voorkomen na sonoranten (*bemoeienis*, *verdommenis*). Alleen na *r*-finale werkwoorden komt *-enis* nooit voor, maar is de keuze altijd tussen *-nis* en *-tenis* (*stoornis*, *gebeurtenis*, **storenis*).

De [t] in de vorm *verbintenis* (cf. *verbinden*) is vreemd in het licht van feiten als *besnijdenis*/*besnijdenis*. Wellicht is *verbintenis* gevormd met behulp van de variant *-tenis*. De [t] zou dan het resultaat zijn van assimilatie van de /d/ (van de stam /bind/) aan de /t/ van het suffix.

De verschillende varianten van het suffix komen incidenteel ook voor na Germaanse adjectieven: *duisternis*, *vuilnis*, *gevangen*, *besloten* (de laatste twee met *-en*-deletie), *droefenis* (met *v-f*-verandering). Naast *wild* vindt men *wildernis*. Het is onduidelijk of hier sprake is van een (nieuwe) variant *-ernis*.

Voorbeelden als *belofenis*, *gedachtenis*, *gestaltenis* en *beeltenis* (met verandering van *d* in *t* à la *verbintenis*) lijken er op te wijzen dat dit suffix ook gehecht kan worden aan Germaanse nomina.

Ongeacht de lexicale categorie van de basis is het bijbehorende lidwoord *de*, hoewel *vuilnis* naast *de* ook *het* kan nemen. Als ze meervoudsvorming toestaan, dan is de uitgang *-en*.

¹⁰² Zie Van Haeringen (1971), Van Zonneveld (1977), Sassen (1977), Kooij (1977), Gilijsse (1980), Geerts et al. (1984:98) en Van Santen (1985).

Naast de vorm *ontstentenis* ontbreekt een correlerend minder geleed woord. Gezien het feit dat dit substantief dezelfde lidwoord- en meervoudskeuze heeft als de overige nomina op *-nis* kan het als formeel geleed beschouwd worden.

2.3.6. *-st* [st]

2.3.6.1. type *komst*¹⁰³

Met behulp van het Germaanse suffix *-st* kan men, improductief, nomina afleiden van Germaanse werkwoordstammen. De betekenis is over het algemeen te vergelijken met die van gesubstantiveerde infinitieven (cf. sectie 2.3.2.): 'een handeling, werking' (*het komen/komst*), maar sommigen hebben ook een 'resultaat'-lezing (*vangst* is 'het resultaat van vangen'). De vormen *winst* en *kunst* hebben gelexicaliseerde betekenissen. De volgende voorbeelden illustreren *-st*-suffigering:

komst, vangst, gunst, dienst, opbrengst

Het nomen *vondst* (van *vinden*) vertoont klinkerverandering.

Het lidwoord bij *-st* is *de* en het meervoud is, voor zover mogelijk, *-en*.

2.3.7. *-t* [t]

2.3.7.1. type *teelt, jacht*¹⁰⁴

Het suffix *-t* komt voornamelijk voor in deverbale substantieven die zaaknamen of abstracta aanduiden. De betekenis van deze nomina is nogal divers; we verwijzen hiervoor dan ook naar de woordenboeken. Dit proces is improductief. Voorbeelden zijn: *teelt, heft, spant* en *vaart*.

Daarnaast zijn er voorbeelden waarin de vocaal van de verbale stam fonologische veranderingen heeft ondergaan. Het betreft hier vormen als:

jacht (jagen), klacht (klagen), dracht (dragen), bocht (buigen), drift (drijven), vlucht (vliegen), gift (geven), plicht (plegen), wicht (wegen), zift (zeven), schrift (schrijven)

Naast het werkwoord *zien* treffen we het substantief *zicht* aan. De consonant /ɣ/, die stemloos is geworden ten gevolge van de suffixconsonant /t/, treffen we ook elders in het paradigma van het werkwoord *zien* aan (*zag*).

De *-t*-substantieven nemen als regel het lidwoord *de*, behalve *spant*, *schrift* en *zicht* die *het* nemen. Het substantief *wicht* (niet te verwarren met de niet-verwante persoonsnaam *wicht*) neemt zowel *de* (*het is aan de wicht*) als *het* (*het wicht der lusten*). Als ze meervoudsvorming toestaan, dan gebeurt dit met de uitgang *-en*.

Opvallend is dat sommige deverbale nomina eveneens als werkwoord voorkomen: *vluchten*, *ziften* en *jachten*.

¹⁰³ Zie Van Haeringen (1971), Hulshof (1983), Dik (1985), Geerts et al. (1984:98) en Van Beurden (1986).

¹⁰⁴ Zie Van Haeringen (1971), Van Beurden (1986) en Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

Tot slot wijzen we op de non-deverbale *-t*-substantieven *buurt* (naast *buren*) en *helft* (naast *half*). Deze nemen eveneens het lidwoord *de* en een meervoud op *-en*. De vorm *buurt* kan ook als werkwoord gebruikt worden (*buurten*).

2.3.8. *-heid* [heit], /heid/¹⁰⁵

Het Germaanse, onbeklemtoonde suffix *-heid* wordt gebruikt om nomina af te leiden van adjectieven (productief) en andere lexicale categorieën (improductief). Het suffix draagt zelf nooit het hoofdaccent. We onderscheiden drie subtypes, namelijk het type *gladheid*, het type *blauwigheid* en het type *eenheid*, *afheid*, *mensheid*.

2.3.8.1. type *gladheid*

Het suffix *-heid* hecht zich aan Germaanse en niet-Germaanse adjectieven. Het suffix draagt veelal het abstracte betekenisaspect 'het adjectief zijn' bij (*gladheid* 'het glad zijn'). Naast deze abstracte betekenis kan het soms ook aangewend worden om 'eigenschappen, daden, handelwijzen e.d.' aan te duiden (*grofheid*, *domheid*, *waarheid*, *gekheid*). Incidenteel wordt het suffix ook wel persoonsnaamaanduidend gebruikt: *schoonheid*, *grootheid*, *hoogheid* en *beroemdheid*. In het paar *aangelegen/aangelegenheid* (met klemtoonverschuiving) is er nauwelijks nog sprake van een semantische relatie, de vorm *aangelegenheid* heeft een specifieke gelexicaliseerde betekenis.

In het navolgende zullen we nagaan aan welke morfologische eigenschappen het grondwoord dient te voldoen. De onderstaande voorbeelden hebben ongelede Germaanse en niet-Germaanse adjectieven als basis:

gladheid, *botheid*, *plompheid*, *zwakheid*, *logheid*, *bangheid*, *roodheid*, *dwaasheid*, *teerheid*, *gulheid*, *blauwheid*, *blijheid*, *openheid*, *ruimheid*, *attentheid*, *integerheid*, *apartheid*, *alertheid*, *blaséheid*, *fairheid*

Men vindt als regel geen aanhechting na schwa-finale adjectieven (**valideheid*, **timideheid*, **roseheid*, maar wel *frêleheid*).

-Heid hecht zich ook aan afgeleide adjectieven, zoals moge blijken uit voorbeelden als:

dierlijkheid, *maagdelijkheid*, *verantwoordelijkheid*, *buigzaamheid*, *zwijgzaamheid*, *opmerkszaamheid*, *eerbaarheid*, *houdbaarheid*, *oplosbaarheid*, *hardhorendheid*, *vanzelfsprekendheid*, *slaafsheid*, *melodieusheid*, *serieusheid*, *passiefheid*, *uniekheid*, *abstractheid*, *directheid*

Bij adjectieven eindigend op het suffix *-(e)loos* verschuift het hoofdaccent, na aanhechting van *-heid*, als regel naar het suffix *-(e)loos*, zoals *wérkeloos/werkelóosheid*, *liefdeloos/liefdelóosheid*, *gewéldloos/gewéldlóosheid* en *rádeloos/radelóosheid* illustreren. Deze vorm van accentverschuiving is vrijwel beperkt tot vormen waarin het suffix *-loos* figureert. In vormen als *dóelloosheid*, *wílleloosheid*, *éerloosheid* en *kléurloosheid* is de neiging om het accent te verschuiven veel minder sterk, zo niet afwezig.

Ook na woorden als *beleefd*, *bejaard*, *bedroefd*, *verfijnd*, *vermoed*, *verwaand*, *gedurfd*, *gekwetst*, *geleerd* etc., d.w.z. adjectieven die de vorm hebben van een voltooid deelwoord (zie sectie 3.2.14.), kan

¹⁰⁵ Zie o.a. Kostelijk (1955, 1956), Kooiman (1956), Schultink (1962, 1979), Zwarts (1975), Booij (1977), Geerts et al. (1984:94-96), Baayen (1986, 1989), Backhuys et al. (1988), Trommelen & Zonneveld (1989, 1990) en Van Santen (1992).

het suffix *-heid* gemakkelijk aangehecht worden: *beleefdheid*, *vermoeidheid* en *geleerdheid*.

Dat het hier adjectieven betreft, en geen voltooide deelwoorden, blijkt uit de volgende correlatie: voltooide deelwoorden die als adjectief kunnen fungeren, staan *-heid*-suffigering toe, terwijl de voltooide deelwoorden die niet als adjectief kunnen fungeren geen *-heid*-suffigering toestaan:

<i>de jongen is blind</i>	<i>de blinde jongen</i>	<i>blindheid</i>
<i>de jongen is beleefd</i>	<i>de beleefde jongen</i>	<i>beleefdheid</i>
<i>de jongen is gekwetst</i>	<i>de gekwetste jongen</i>	<i>gekwetstheid</i>
<i>*de jongen is geklaagd</i>	<i>*de geklaagde jongen</i>	<i>*geklaagdheid</i>

Het voltooide deelwoord van een onergatief werkwoord als *klagen* kan, in tegenstelling tot het voltooid deelwoord van een transitieve werkwoord als *kwetsen*, niet op syntactische posities voorkomen die specifiek zijn voor adjectieven. Het ontbreken van vormen als *geklaagdheid* kan nu verklaard worden door aan te nemen dat *-heid* zich uitsluitend hecht aan adjectieven (zie de secties 3.2.13. en 3.2.14. voor een meer gedetailleerde behandeling van het verschil tussen adjectivisch gebruikte deelwoorden en verbale deelwoorden).

Eén klasse afgeleide adjectieven is tot dusver onbesproken gebleven, namelijk adjectieven op *-ig* (d.w.z. *-ig*, *-erig*, *-achtig* etc.). Deze adjectieven kunnen eveneens als basis dienen voor *-heid*-aansluiting; we bespreken ze in subsectie 2.3.8.2.

We vinden het suffix *-heid* ook na samengestelde adjectieven als *natuurgetrouw*. Voorbeelden zijn:

natuurgetrouwheid, vindingrijkheid, vormvastheid, bedrijfsklarheid, onkruidvrijheid, zijdezachtheid

Deze samengestelde adjectieven (zie ook hoofdstuk 4, sectie 3.) vertonen vaak verschil in klemtoon, al naar gelang hun predikatief of attributief gebruik. Vergelijk:

<i>zijn weergave was natuurgetróuw</i>	<i>zijn natuurgetróuwe weergave</i>
<i>haar oplossing is vindinggríjk</i>	<i>haar vindinggríjke oplossing</i>

Na suffigering van *-heid* verdwijnt deze klemtoonvariatie: suffigering fixeert de 'predikatieve' klemtoon: *natuurgetróuwheid, vindinggríjkheid* en *vormvástheid*.

Gesuffigeerde *-heid*-nomina nemen het bepaalde lidwoord *de*. Het meervoud is, als er sprake is van een concreet nomen, *-en*, met klinkerwisseling van *ei* naar *ee*: *-heid/-heden*.

2.3.8.2. type *blauwigheid*

Omdat *-heid* voornamelijk de-adjectivisch aanhecht, kan het natuurlijk ook gehecht worden aan adjectieven op *-ig* (zie ook sectie 3.2.4.). Men kan drie klassen onderscheiden:

- (a) adjectieven die 'echt' met het suffix *-ig* geleed zijn:
blauw:blauwig:blauwigheid, kat:kattig:kattigheid, treuren:treurig:treurigheid
dovigheid, zoetigheid, ellendigheid, venijnigheid, gelovigheid, begerigheid

- (b) adjectieven die formeel met het suffix *-ig* geleed zijn:
**zuin:zuinig:zuinigheid*
deftigheid, vadsigheid, akeligheid, gretigheid, schunnigheid, slordigheid
- (c) mogelijke, maar niet bestaande adjectieven op *-ig*:
wijs: ?wijzig:wijzigheid
hardigheid, nerveuzigheid, blotigheid, knappigheid, wildigheid

De sequentie *-ig* kan ook deel uit maken van de adjectivische suffixen *-erig* en *-achtig*. Deze suffixen kunnen eveneens gevolgd worden door het nominaliserende *-heid*:

- (d) *-ig* vormt een sequentie van het suffix *-erig*:
suf:sufferig:sufferigheid, zeuren:zeurderig:zeurderigheid
slaperigheid, popperigheid, bloederigheid, klevigheid, houderigheid
- (e) *-ig* maakt deel uit van het suffix *-achtig*:
groen:groenachtig:groenachtigheid
simpelachtigheid, raadselachtigheid, schaamachtigheid, toverachtigheid

Adjectieven op *-achtig* hebben soms een variabel accent (*raadselachtig/raadseláchtig*). Aanhechting van *-heid* zorgt er in dit soort gevallen als regel voor dat voor de tweede mogelijkheid gekozen wordt.

Dit type heeft dezelfde semantiek (*blauwigheid* 'het blauwig zijn'), hetzelfde lidwoord (*de*) en hetzelfde meervoud (*-heden*) als het de-adjectivische type in sectie 2.3.8.1.

Afrondend wijzen we op de volgende eigenschap van *-heid*. Als het basisadjectief een specifiek voorzetsel selecteert (*gevoelig voor, afkerig van, bestand tegen, bereid tot*), dan selecteert het hiermee corresponderende *-heid*-nomen hetzelfde voorzetsel (*gevoeligheid voor, afkerigheid van, bestandheid tegen, bereidheid tot*).¹⁰⁶

2.3.8.3. type *eenheid, afheid, mensheid*

Het suffix *-heid* hecht zich incidenteel ook aan telwoorden, adverbia en substantieven. De nominale afleidingen duiden veelal verzamelnamen aan. Dit type afleiding is niet productief.

Na de telwoorden *een, twee, drie, veel, hoeveel, al* en *minder* kan *-heid* voorkomen: *eenheid, hoeveelheid*, etc. Naast *meer* vindt men *meerderheid* (cf. o.a. *meer, meerdere*).

-Heid treffen we ook aan na bijwoorden als *af, ver* of *over*: *afheid, verheid* en *overheid*.

Denominaal zijn de voorbeelden *mensheid* en *godheid*. Dergelijke vormen komen vrijwel niet voor.

Aan de lidwoord- en meervoudskeuze valt niets toe te voegen (*de* en *-heden*).

¹⁰⁶ Zie Moortgat (1981).

2.3.9. *-te* [tɛ] ¹⁰⁷2.3.9.1. type *koelte*

Het Germaanse, onbeklemtoonbare suffix *-te* wordt voornamelijk gehecht aan adjectieven en de resulterende substantieven hebben het abstracte betekenisaspect 'het adjectief zijn' (*koelte* 'het koel zijn'). We voegen hier wel aan toe dat de meeste vormen bovendien allerlei idiosyncratische, onvoorspelbare betekenissen hebben. De betekenis van *groente* en *flauwte* (in de zin van 'flauwvallen') is deviant; zij missen het betekenisaspect 'het A zijn'. Ondanks het grote aantal voorkomende voorbeelden is het proces niet productief te noemen.

Als we de morfologische eigenschappen van het adjectief beschouwen, dan blijkt dat deze als regel monosyllabisch zijn of bisyllabisch met een schwa in de tweede lettergreep, d.w.z. het betreft als regel ongelede Germaanse adjectieven. Voorbeelden zijn onder andere:

koelte, engte, stilte, ruimte, kalmte, warmte, schuinte, zwaarte, nauwte, breedte, vroegte, vlakte, ziekte, grootte, stijfte, diepte, scherpte, schaarste, tengerte, somberte, schamelte, stiekemte

Uitzonderingen op het criterium 'ongeleed' zijn enkele formeel geprefigeerde structuren (*gemeente, gewoonte, gezindte*) of formeel gesuffigeerde vormen op *-ig* (*menigte, weinigte*) of de adjectivische samenstelling (*goedkoopte*).

Naast bovengenoemde morfologische condities zijn er ook fonologische condities. Het adjectief mag niet op een vocaal eindigen (**bleu-te, *sneu-te*). Als het adjectief op een consonantcluster eindigt, dan is de voorlaatste consonant altijd een dentale sonorant (**vreemd-te, *preuts-te*). De voorbeelden *lengte* en *hütte* vertonen klinkerverandering (cf. *lang, heet*).

Ter completering van het beeld wijzen we nog op enkele deverbale *-te*-voorbeelden. Het betreft hier suffigering aan (al of niet geprefigeerde) werkwoordstammen: *schaamte, sterfte, begeerte* en *beroerte*.

Het lidwoord dat bij het suffix hoort, is *de*. Voor zover een meervoud mogelijk is, kan dat *-s* of *-en* zijn, hoewel het eerste duidelijk de voorkeur heeft. De vorm *leemte* zou, gezien het feit dat dit eveneens een nomen is dat het lidwoord *de* en de meervoudsuitgang *-s* neemt, formeel met het suffix *-te* geleed kunnen zijn.

2.3.10. *-schap* [sχɑp] ¹⁰⁸

Het Germaanse, niet-klemtoondragende suffix *-schap* wordt aangewend om substantieven te vormen. We kunnen op deels semantische en deels morfologische gronden vijf subtypes onderscheiden. De types *moederschap, waterschap* en *vijandschap* zijn denominaal, het type *zwangerschap* is de-adjectivisch en het type *weddenschap* is deverbaal. Voor de verschillen tussen de drie denominale types verwijzen we naar de desbetreffende subsecties.

¹⁰⁷ Zie Van Haeringen (1937, 1971), Schultink (1962), Zwarts (1975), Booij (1977), Van Zonneveld (1977), Geerts et al. (1984:98-99), Van Santen (1985, 1992) en Baayen (1986, 1989).

¹⁰⁸ Zie o.a. Booij (1977), Schultink (1977a, 1980), Moortgat & Van der Hulst (1981), De Haas (1984a), Geerts et al. (1984:93, 94, 98) en Van Beurden (1986, 1987).

2.3.10.1. type *moederschap*

Als het suffix *-schap* zich hecht aan substantieven die een persoonsnaam aanduiden, dan voegt het een 'abstract' betekenisaspect van 'hoedanigheid, ambt of rang' toe (*ministerschap* 'ambt van minister'). Deze vorm van *-schap*-suffigering is productief. Voorbeelden zijn:

moederschap, lordschap, pariaschap, priorschap, drostschap, vaderschap, pausschap, ministerschap, oomschap, keizerschap, bodeschap

Het basisnomen mag ook geleed zijn; *-schap* kan na vrijwel alle Germaanse en niet-Germaanse persoonsnaamafleidende suffixen voorkomen:

martelaarschap, leiderschap, kanselierschap, drossaardschap, ouderlingschap, provinciaalschap, kapelaanschap, pastoorschap, gouverneurschap, commissarisschap, kandidaatschap, luitenant-schap, docentschap, curatorschap

Suffixen waarachter *-schap* niet voorkomt, zijn o.a. alle vrouwelijke persoonsnaamvormende suffixen; *-erd, -erik, -e*; een aantal niet-Germaanse suffixen (*-arius* en *-(ic)us*). Dat *-schap* niet voorkomt na *-ist* komt waarschijnlijk door de sterke concurrentie met *-isme* (zie 2.3.20.).

Na samengestelde persoonsnamen vindt men eveneens *-schap*, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

hogepriesterschap, raadpensionarisschap, houtvesterschap, leenmanschap, hoogleraarschap, veldmaarschalkschap

Het lidwoord bij alle bovenstaande voorbeelden is *het*. De meervoudsuitgang is, voor zover ze pluralisatie toelaten, *-en*.

2.3.10.2. type *waterschap*

Met behulp van *-schap* worden ook verzamelnamen gevormd die 'bedrijfstukken, instanties of bestuurlijke eenheden' aanduiden. Ook hier is de basis een substantief, hoewel deze substantiva over het algemeen geen persoonsnamen, maar zaaknamen aanduiden. In deze betekenis komt *schap* ook zelfstandig voor (*zij richten een nieuw schap op*).¹⁰⁹

De substantivische bases zijn ofwel ongeleed, ofwel gesuffigeerd, ofwel samengesteld, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

waterschap, wegschap, trustschap, havenschap, genootschap, heideschap, compagnonschap, visserijschap, agentschap, produktschap, landbouwschap, heemraadschap, hoofdbedrijfschap

Voor deze gevallen geldt eveneens dat het lidwoord *het* is. Binnen deze semantische klasse zijn *de vennootschap* en *de maatschap* uitzonderlijk wat betreft de keuze van het lidwoord. Vergelijk het laatste voorbeeld ook met *het lidmaatschap*. Wellicht moet in dit verband ook *de manschap* vs. *het tweemanschap* genoemd worden. Dit type *-schap*-nomina pluraliseert eveneens met *-en*.

¹⁰⁹ Zie Michels (1957).

2.3.10.3. type *vijandschap*

De bovenstaande denominale *-schap*-nomina selecteren het lidwoord *het*. Er zijn echter twee klassen waarin met behulp van *-schap* op basis van substantieven *de*-woorden worden gevormd. Allereerst zijn er vormen als:

vijandschap, vriendschap, kameraadschap, buurschap, ballingschap, vreemdelingschap, daderschap

die qua structuur (persoonsnaam plus *-schap*) en abstracte betekenis ('het N zijn') eigenlijk tot het produktieve type *moederschap* (sectie 2.3.10.1.) zouden moeten behoren, maar desalniettemin toch *de*-woorden zijn. Een tweede verschil is dat sommige *-(e)lijk*-suffigering toestaan in tegenstelling tot de vormen behorend tot het type *moederschap* (cf. *vriendschappelijk, kameraadschappelijk* met **moederschappelijk* en **martelaarschappelijk*).

Ten tweede zijn er enige persoonsaanduidende nomina (cf. sectie 2.3.10.1.) die, na aanhechting van *-schap*, zoveel betekenen als 'de gezamenlijke vereniging, orde van N'. Vergelijk bijvoorbeeld:

'de gezamenlijke N'	'het N zijn'
<i>de broederschap</i>	<i>het broederschap</i>
<i>de ridderschap</i>	<i>het ridderschap</i>
<i>de zwagerschap</i>	<i>het zwagerschap</i>

Vermelding verdienen ten slotte nog vormen als *de boodschap* en *het landschap*, die semantisch volkomen gelexicaliseerd zijn, en *het heerschap*, dat, ondanks het feit dat het een persoonsnaam aanduidt, toch *het* als lidwoord heeft. Het uitzonderlijke karakter van deze vormen blijkt verder uit het feit dat zij, in tegenstelling tot de eerder besproken 'regelmatige' *-schap*-nomina, als basis kunnen dienen voor bepaalde vormen van suffigering. Vergelijk:

<i>boodschapper</i>	vs.	<i>*pausschapper, *waterschapper</i>
<i>landschappelijk</i>		<i>*pausschappelijk, *waterschappelijk</i>

2.3.10.4. type *zwangerschap*

Men treft het suffix *-schap*, heel beperkt, ook aan na een aantal Germaanse adjectieven. In deze de-adjectivische abstracte nomina duidt het suffix, grofweg gezegd, een 'toestand' aan. Voorbeelden van dit type zijn:

zwangerschap, dronkenschap, eigenschap, beterschap, gevangenschap, verwantschap, gemeenschap, blijdschap

Het laatste voorbeeld heeft ook de variant *blijdschap*. Het is niet duidelijk waarom hier deletie van de finale schwa in het adjectief heeft plaatsgevonden (cf. hiermee de superlatief *blijdst*).

Het bij deze klasse behorende lidwoord is *de* en de meervoudsuitgang is *-en*, althans in die gevallen die een meervoudsvorm kennen.

Tot slot wijzen we op de vorm *gereedschap*, die afgeleid zou kunnen zijn van het adjectief *gereed*. Deze vorm is om meerdere redenen uitzonderlijk: (a) er is niet of nauwelijks sprake van een semantische relatie tussen *gereed* en *gereedschap*; (b) het heeft als enige een concrete betekenis; (c) het is een *het*-woord. Wellicht zou het beter zijn om in dit geval van een formele afleiding te spreken.

2.3.10.5. type *weddenschap*

Incidenteel kan *-schap* ook gehecht worden aan de infinitief van een aantal werkwoorden. Een betekenisomschrijving is voor deze klasse moeilijk te geven. De voorbeelden zijn:

weddenschap, (mede)zeggenschap, nalatenschap, wetenschap

Binnen dit type is *rekenschap* het enige deverbale voorbeeld waar niet de infinitief, maar de verbale stam als basis heeft gediend.

De vorm *wetenschap* is uitzonderlijk, aangezien het als enige als basis kan dienen voor *-er*-nominalisering (*wetenschapper*) en *-elijk*-adjectivering (*wetenschappelijk*). *Nalatenschap* is uitzonderlijk, aangezien suffigering hier gepaard gaat met accentverschuiving (*nálaten-nalátenschap* vs. *lándbouw-lándbouwschap*)

De deverbale *-schap*-nominalisaties nemen ook het lidwoord *de*. Het meervoud, indien mogelijk, gaat uit op *-en*.

2.3.11. *-dom* [dOm]¹¹⁰

Het Germaanse, niet-beklemtoonde suffix *-dom* komt in drie semantisch (en morfologisch) verschillende types voor: de voornamelijk denominale types *mensdom* en *prinsdom* en het veelal de-adjectivische type *rijkdom*. We bespreken deze improductieve woordvormingsprocessen in afzonderlijke subsecties.

2.3.11.1. type *mensdom*

Aanhechting van *-dom* aan substantieven die een levend wezen aanduiden dat bovendien enkel- of meervoudig kan zijn, resulteert in nomina die een 'verzameling of groep' aanduiden (*mensdom* 'verzameling bestaande uit (alle) mensen'). Voorbeelden van dit type verzamelnamen op *-dom* zijn onder andere:

mensdom, nozendum, aposteldom, priesterdom, burgerdom, regentendom, studentendom, godendom, emigrantendom, lekenendom, apendom

We kunnen constateren dat in sommige gevallen het substantief en het suffix gescheiden worden door ofwel de meervoudsuitgang ofwel de tussenklank *-en-* (zie hoofdstuk 4, sectie 2.9.). De sequentie *-en-* vinden we vnl. na beklemtoonde syllaben eindigend op een plosief.

Het lidwoord bij dit type is *het*. *-Dom* achter het collectivum *adel* (*adeldom*) heeft echter het lidwoord *de*. Meervoudsvorming is, gegeven het collectieve betekenisaspect van dit type, niet mogelijk.

¹¹⁰ Zie Koelmans & Franssens-Rammeloo (1979) en Geerts et al. (1984:92, 94, 98).

2.3.11.2. type *prinsdom*

Het suffix *-dom* wordt verder wel gebruikt ter aanduiding van het '(ambts)gebied' van het basiswoord. Het correlaat is als regel een substantief. Dit type zaaknaamvorming vinden we o.a. in *prinsdom*, *hertogdom* en *vorstendom*.

Binnen dit type is *heiligdom* de-adjectivisch. *Bisdom* is slechts formeel geleed: het bestaat uit een wortel (cf. *bisschop*) en het suffix *-dom*.

Het lidwoord is wederom *het*; dit type kan wel in het meervoud geplaatst worden met behulp van de meervoudsuitgang *-en*.

2.3.11.3. type *rijkdom*

Met behulp van *-dom* kunnen in een klein aantal gevallen ook abstracta afgeleid worden. Het betreft hier de de-adjectivische vormen *rijkdom*, *eigendom*, *ouderdom* en (denominaal of deverbaal) *wasdom*.

Het lidwoord bij dit type is *de* (behalve (*het*) *eigendom*). Het meervoud wordt, voor zover mogelijk, gevormd met behulp van *-en*.

2.3.12. *-de* [dð]

In de navolgende twee subsecties bespreken we nomina eindigend op de sequentie *...de*. We onderscheiden twee types, namelijk het archaïsche type *heide* en het type *kunde*.

2.3.12.1. type *heide*¹¹¹

Een gesloten klasse substantieven eindigt op de sequentie *...de*. We doelen hier op archaïsche vormen als:

heide, lade, roede, slede, trede, kade, weide, zijde, armoede, spade, stede

In deze voorbeelden wordt de sequentie *...de* voorafgegaan door een substantief eindigend op een lange vocaal of diftong. Ze hebben bovendien gemeen dat het meervoud *-en* is en dat het lidwoord *de* is (met uitzondering van de vorm *getij/getijde*, dat evenals de overige *ge*-nomina het lidwoord *het* heeft). Gezien deze overeenkomsten zou men kunnen besluiten om in het type *heide* een Germaans, ongeaccentueerd suffix *-de* te veronderstellen.

2.3.12.2. type *kunde*¹¹²

Het suffix *-de* in de abstracta *kunde*, *liefde* en *weelde* (cf. *welig*) lijkt, ondanks het feit dat het lidwoord voor deze voorbeelden ook *de* is, toch niet hetzelfde suffix als in 2.3.12.1. De redenen hiervoor zijn de volgende.

- (a) Het suffix *-de* in deze voorbeelden is niet denominaal. De bases zijn een werkwoordstam (*kun*), een adjectief (*lief*) of een wortel (*√weel*).
- (b) Het meervoud bij dit suffix *-de* is, voor zover mogelijk, *-s* (*liefdes*).
- (c) Het betreft hier geen archaïsche vormen die varianten hebben zonder *-de* (wel *lade/la*, maar niet *kunde/*kun*).

¹¹¹ Zie Van Haeringen (1937), Zonneveld (1978) en Trommelen & Zonneveld (1984b).

¹¹² Zie Van Haeringen (1937), Geerts et al. (1984:98-99) en Trommelen & Zonneveld (1989).

2.3.13. *-elaar* [əla:r]¹¹³2.3.13.1. type *vijgelaar*

Het Germaanse, onbeklemtoonde suffix *-elaar* komt voornamelijk voor in dialectwoorden. Het suffix wordt gebruikt om te refereren aan 'bomen of struiken' en het hecht zich aan substantieven die de naam van een bepaalde vrucht aanduiden. Het proces is improductief. Voorbeelden zijn o.m. *vijgelaar* (*vijg*), *druivelaar* (*druif*), *notelaar* (*noot*) en *kerselaar* (*kers*).

Eindigt de nominale vruchtnaam op *-el* dan wordt één van de twee sequenties *-el-* (haplologisch) gedeleerd: *appelaar* (*appel*) en *mispelaar* (*mispel*).

Het lidwoord bij de *-elaar*-nomina is *de*. Het meervoud is *-s*, hoewel voor sommige ook het meervoud *-en* gebruikt kan worden.

2.3.14. *-el* [ə]¹¹⁴

Het Germaanse, onbeklemtoonbare en improductieve suffix *-el* treffen we aan in twee types: het denominale type *knokel* en het deverbale type *zetel*.

2.3.14.1. type *knokel*

Het suffix *-el* leidt nomina af van nomina. Het suffix zorgt voor de betekensteroeving 'klein' (*knoetel* is 'kleine knoet'). De vormen *eikel* en *beukel* hebben de specifiek eigen betekenis 'vrucht van' (*eikel* is 'vrucht van de eik'). Voorbeelden van dit type zijn:

knokel, luifel, knoetel, sproetel, griezels, tuitel, stekel, pezel, pokkel

Gegeven het diminerende betekenisaspect zou men ook voorbeelden als de volgende tot de nominale *-el*-vormingen kunnen rekenen:

trommel, krabbel, druppel, kreukel, kruimel, ijzel, warrel, sprankel, moffel, kwabbel

Het verschil tussen voorbeelden als *knokel* en *trommel* is dat naast de laatste ook gerelateerde werkwoorden op *-el* voorkomen (*trommelen, krabbelen, druppelen* etc.). Aangezien *-el* ook een verbaliserend suffix is, staan deze nomina wellicht in een conversierelatie tot de werkwoorden op *-el*. Vergelijk sectie 4.2.1. over verbaliserend *-el*.

Het lidwoord bij *-el* is *de* en het meervoud *-s*. *Vaandel* (met *d*-insertie, cf. *vaan*) is echter een *het*-woord.

2.3.14.2. type *zetel*

Een aantal vormen op *-el* is afgeleid van werkwoordstammen. Dit improductieve type wordt gekenmerkt door allerlei vormen van stamallomorfie. De betekenis is nogal divers; hiervoor verwijzen we dan ook naar de woordenboeken. Voorbeelden zijn:

¹¹³ Zie Geerts et al. (1984: 92-93) en Van den Toorn (1988a).

¹¹⁴ Zie Rijpma & Schuringa (1957) en Van Beurden (1986).

zit-zetel, drijf-drevel, wrijf-wrevel, buig-beugel, sluit-sleutel, tuig-teugel, vlieg-vleugel, bind-bundel

Deze deverbale *-el*-nomina nemen het lidwoord *de* en een meervoud op *-s*.

2.3.15. *ge...-te* [ɣð..tə]¹¹⁵

Het Germaanse, onbeklemtoonbare prefix *ge-* en het eveneens Germaanse, onbeklemtoonbare suffix *-te* worden tegelijkertijd gehecht aan veelal nominale bases. *Ge...-te* is het enige 'discontinue affix' in het Nederlands dat nominaliserend is. In sectie 3.2.14. zullen we het adjectiverende discontinue affix *ge...-d* (type *gearmd*) bespreken. We behandelen deze discontinue affixen bij de suffixen, maar deze classificatie is moeilijk te motiveren. De volgende globale karakteristiek van de Nederlandse morfologie heeft de doorslag gegeven: suffigering is voornamelijk nominaliserend en adjectiverend, terwijl prefigering als regel verbaliserend is.

2.3.15.1. type *gedeelte*

De vorming van nominale afleidingen met behulp van het discontinue affix *ge...-te* is niet productief. Deze geaffigeerde nomina zijn veelal verzamelnamen (*gebergte, gevogelte*), hoewel sommige een sterk gelexicaliseerde betekenis hebben (*gehemelte*).

De basis is vrijwel altijd een ongeleed Germaans substantief, d.w.z. monosyllabisch of bisyllabisch met een schwa in de tweede lettergreep. De enige twee deverbale voorbeelden zijn de (verouderde) vormen *gedoente* en *getimmerte*. Voorbeelden zijn:

gedeelte, gestoelte, geboomte, geraamte, gebeente, gesteente, gemuurte, gewormte, gebloemte, gezenuwte, gevogelte, geheuvelte, gevederte, gehemelte, gevleugelte

We kunnen eveneens constateren dat de nominale basis in vrijwel alle gevallen eindigt op een sonorante consonant. De enige uitzonderingen hierop zijn *geboefte* en *gebergte*. De vorm *gebladerte* correleert met het substantief *blad* (met het onregelmatige meervoud *bladeren*). Door toevoeging van de sequentie *...er* voldoet de stam *blader* aan de conditie dat de basis op een sonorante consonant dient te eindigen.

Het bepaalde lidwoord bij *ge...-te* is *het*. Het meervoud is, voor zover pluralisering mogelijk is, of *-en*, of een keuze tussen *-en* en *-s* (*gedeeltes/gedeelten*).

Op grond van deze criteria zouden voorbeelden als *gehalte, gesternte* en *gevaarte* (die bovendien voldoen aan de conditie dat de basis dient te eindigen op een sonorante consonant) formeel met *ge...-te* geleed kunnen zijn.

2.3.16. *-ie* [i:]¹¹⁶

In deze sectie besteden we aandacht aan substantieven die eindigen op een niet-Germaans suffix *-ie*. Hierbij dient een onderscheid gemaakt te worden tussen woorden die eindigen op het beklemtoonde suffix *-le* (type *morfologie*) en substantieven die eindigen op (één van de vele allomorfsche varianten van) het onbeklemtoonde suffix *-ie* (type *agressie*, type *demonstratie*, type *deletie*, type *productie* etc.).

¹¹⁵ Zie Van Zonneveld (1977), Geerts et al. (1984:99), De Haas (1984a) en Schultink (1986, 1987).

¹¹⁶ Zie o.a. Kloeke (1953), Booij (1977), Geerts et al. (1984:42, 66-67) en Trommelen (1985ab).

Het beklemtoonde *-le* en het onbeklemtoonde *-ie* verschillen op een aantal punten. We zetten de belangrijkste verschillen hier kort op een rij:

- (a) *-le*-woorden nemen een meervoud op *-en* (*morfologieën, melodieën, fobieën*), terwijl woorden op *-ie* een meervoud op *-s* nemen (*agressies, acties, notities*).
- (b) *-le*-woorden kunnen corresponderen met *-isch*-adjectieven (*morfologisch, melodisch, fobisch*), terwijl *-ie*-woorden hiermee nooit corresponderen (**agressisch, *actisch, *notüisch*).
- (c) *-le*-woorden corresponderen nooit met *-(at)or*-persoonsnamen of *-ief*-adjectief (**morfologor, *melodor, *morfologief, *melodief*), terwijl *-ie*-woorden juist wel kunnen corresponderen met *-(at)or*-persoonsnamen en *-ief*-adjectieven (*agressor, actor, agressief, actief*).

Deze sectie is opgedeeld in twee subsecties. Allereerst bespreken we het beklemtoonde suffix *-le* in subsectie 2.3.16.1. en vervolgens bespreken we de verschillende allomorfische varianten van het onbeklemtoonde suffix *-ie* in 2.3.16.2.

2.3.16.1. het beklemtoonde *-le*

Het niet-Germaanse suffix *-le* (deels ontleend aan het Grieks en deels aan het Frans) hecht zich aan substantieven, adjectieven (veelal vormen eindigend op een niet-Germaanse wortel als *-loog, -soof, -morf* etc.) en niet-zelfstandig voorkomende wortels met eindklemtoon. De laatstgenoemde worden veelal ook gebruikt om niet-Germaanse adjectieven te vormen (m.b.v. *-isch, -eus, -iek*). De betekenis van de resulterende afleidingen loopt nogal uiteen; hiervoor verwijzen we dan ook naar de woordenboeken. We volstaan hier met de constatering dat een aantal het betekenisaspect '...leer' heeft (*morfologie, fonologie, filosofie, economie* etc.) en in deze betekenis is suffigering met *-le* productief. Afgezien van dit type is het moeilijk uit te maken of er sprake is van enige produktiviteit. De voorbeelden in (a) hebben een niet-Germaans, al dan niet geleed substantief of adjectief als basis en die in (b) een wortel:

- a: *morfologie, tirannie, pastorie, telefonie, chirurgie, dynastie, rebellie, homofilie, pyromanie, economie, liturgie, filantropie, monarchie, fotografie, psychologie, bureaucratie, democratie, isomorfie, autonomie, schizofrenie, synonymie*
- b: *fobie, melodie, elegie, allergie, apathie, harmonie, euforie, calorie, epilepsie, afasie, utopie, ironie, categorie, sympathie, parodie, theorie*

Zoals gezegd hecht *-le* zich aan substantieven en adjectieven met eindklemtoon, zie (a). Uitzonderlijk zijn de paren *sódom-sodomte* en *ónan-onante*. Wellicht zijn deze *-ie*-vormen echter slechts formeel geleed, aangezien de betekenisrelatie tussen basis en afleiding nontransparant is.

Eindigt het substantief op de sequentie schwa plus /t/, dan verdwijnt de schwa na *-le*-aanhechting (*psychiater/psychiatrie*).

Woorden die eindigen op het suffix *-le*, zijn *de*-woorden. Een potentiële uitzondering is de persoonsnaam *het genie* (meervoud *genieën*), waarnaast overigens geen *-isch*-adjectief, maar een *-aal*-adjectief voorkomt (*geniaal*). In die gevallen die meervoudsvorming toelaten, is de meervoudsuitgang *-en*.

2.3.16.2. het onbeklemtoonde *-ie*

Het niet-Germaanse, niet-klemtoondragende suffix *-ie* (van Latijnse origine) treffen we aan in een groot aantal substantieven. Het suffix *-ie* hecht zich vrijwel uitsluitend aan niet-zelfstandig voorkomende wortels; wortels die veelal ook gebruikt worden om gesuffigeerde *-eer*-werkwoorden, waarbij de betekenis van de *-ie*-nominalisaties vergelijkbaar is met die van de eerder besproken gesubstantiveerde infinitieven (type *wandelen*) en *-ing*-nominalisaties (type *kaping*). Kortom, er is hier sprake van nomina actionis met het betekenisaspect 'een handeling of werking uitgedrukt door het *-eer*-werkwoord' (*indoctrinatie* 'het indoctrineren'). Daarnaast hecht het nominaliserende *-ie* zich mogelijk eveneens aan adjectieven, zoals blijkt uit feiten als *discretie*, *dominantie* en *evidentie*. In dat geval is het mogelijk om het betekenisaspect te parafaseren als 'het adjectief zijn' (*discretie* 'het discreet zijn'). De adjectivische bases hebben in isolatie wederom eindklemtoon (zie sectie 2.3.16.1.).

Het onbeklemtoonde suffix *-ie* kent verschillende allomorfen en in het navolgende zullen we op basis van de vorm van de verschillende varianten zeven subtypes onderscheiden.

(i) type *agressie*

De onbeklemtoonde variant *-ie* (met hoofddaccent op de lettergreep voorafgaande aan het suffix) treffen we aan na wortels die ook gebruikt kunnen worden voor de vorming van corresponderende *-or*-nomina of *-ief*-adjectieven (*agressie*, *agressor*, *agressief*) ofwel corresponderende *-eer*-verba (*adoptie*, *adopter*). Voorbeelden zijn:

agressie, *progressie*, *recensie*, *passie*, *defensie*, *discussie*, *expressie*, *aversie*, *adoptie*, *infectie*, *selectie*, *fictie*

In sommige gevallen zijn er fonologische verschillen tussen de wortel van een *-ie*-nomen en de wortel van het hiermee corresponderende *-eer*-werkwoord. We doelen hier bijvoorbeeld op de *d-s*-wisseling in paren als *expansie* - *expanderen* en *explosie* - *exploderen*.

(ii) type *demonstratie*¹¹⁷

De variant *-atie* [a:tsi:] of [a:si:] (met het accent op de eerste vocaal) is eigenlijk het onbeklemtoonde suffix *-ie* voorafgegaan door een deel *-at-*. Dit element zouden we ook als een suffix kunnen beschouwen, met de inperking dat het nooit rechts mag voorkomen, d.w.z. het moet verplicht gevolgd worden door een ander suffix. Met behulp van *-atie* worden veelal nomina actionis gevormd op basis van wortels die ook gebruikt worden voor *-eer*-verbalisering (*demonstratie*/*demonstreren*). Voorbeelden zijn:

demonstratie, *masturbatie*, *demarcatie*, *degradatie*, *intimidatie*, *oxydatie*, *creatie*, *irrigatie*, *navigatie*, *conjugatie*, *retaliatie*, *variatie*, *correlatie*, *assimilatie*, *ventilatie*, *installatie*, *proclamatie*, *generatie*, *operatie*, *transpiratie*, *sterilisatie*, *imitatie*

¹¹⁷ Zie o.a. Pauwels (1964), Van Haeringen (1971, 1972), Noë (1976), Kooij (1979, 1980), Sassen (1981) en Geerts et al. (1984:95, 97).

Ook voor dit subtype geldt dat er fonologische verschillen kunnen zijn tussen de wortel die voorkomt in een *-atie*-nomen en dezelfde wortel in een *-eer*-werkwoord. We wijzen hier op de veelvuldig voorkomende *k-s*-wisseling (*specificatie/specificeren*, *rectificatie/rectificeren*, *communicatie/communiceren*, *publikatie/publiceren*, maar *demarcatie/demarqueren*).

(iii) type *deletie*

De variant *-etie* [e:tsi:] of [e:si:] (met klemtoon op de eerste vocaal) wordt slechts incidenteel gebruikt om nomina te vormen. We doelen hier op vormen als *deletie* en *suppletie* (naast *deleren*, *suppleren*). Het is niet uitgesloten dat *-etie* eigenlijk is opgebouwd uit een morfeem *-et-* en het onbeklemtoonde *-ie*. Mogelijkerwijs zijn de vormen *concretie* en *discretie* eveneens opgebouwd met de suffixcombinatie *-et-ie*, maar voor deze voorbeelden geldt dat *concreet* en *discreet* ook zelfstandig voorkomen als adjectieven.

(iv) type *notitie*

De variant *-itie* [i:tsi:] of [i:si:] hecht zich aan wortels ter vorming van nomina. Sommige wortels worden ook gebruikt om *-eer*-verba te vormen (*notitie/noteren*, *exercitie/exerceren*). Wellicht kan ook hier gesproken worden van de suffixcombinatie *-it-* plus het onbeklemtoonde *-ie*. Het hoofddaccent valt op de eerste vocaal van de suffixvariant. Voorbeelden zijn:

notitie, exhibitie, exercitie, additie, comparitie, expositie, compositie, positie, justitie, intuïtie

(v) type *elocutie*

De variant *-utie* [ü:tsi:] of [ü:si:] treffen we aan na een klein aantal wortels die veelal ook gebruikt worden om andere niet-Germaanse woorden te vormen (*elocutie/éloge/eloquent*). Wellicht is ook hier sprake van een sequentie bestaande uit *-uut-* plus *-ie*. Voorbeelden zijn o.a. *elocutie, executie* en *revolutie*.

(vi) type *productie*

De variant *-tie* treffen we als regel aan na wortels die ook gebruikt worden om *-eer*-werkwoorden en gesuffigeerde nomina te vormen. Na obstruenten wordt *-tie* uitgesproken als [si:], terwijl na sonoranten zowel [tsi:] als [si:] mogelijk zijn. De allomorf *-tie* is eigenlijk het onbeklemtoonde suffix *-ie* dat voorafgegaan wordt door het suffix *-t* (cf. *produceren/produkt/productie, dirigeren/direct/directie*). Voorbeelden zijn:

productie, directie, reactie, abstractie, correctie, functie, adjunctie, abductie, instructie, constructie, scriptie, absorptie, distributie, evolutie, consumptie

(vii) type *dominantie, evidentie*

Naast niet-Germaanse *-ant-* en *-ent-*adjectieven treffen we in veel gevallen corresponderende *-ie*-nominalisaties aan. Het is echter niet zonder meer duidelijk of hier sprake is van de-adjectivische nomina. Als er sprake is van het betekenisaspect 'het adjectief zijn', dan ligt het voor de hand om aan te nemen dat de basis een adjectief is (*dominantie* 'het dominant zijn'). Een aantal vormen heeft echter eveneens een aanvullend betekenisaspect dat overeenkomt met nomina actionis (*dominantie* 'het

domineren'). In dit laatste geval zou geopteerd kunnen worden voor de aanname dat er in vormen als *dominantie* en *tendentie* sprake is van de varianten *-antie* en *-entie*. We beperken ons tot een klein aantal voorbeelden:

dominantie, significantie, condoleantie, elegantie, arrogantie, assonantie, alternantie, assurantie, relevantie
evidentie, fluorescentie, adolescentie, decadentie, tendentie, correspondentie, convergentie, conferentie, turbulentie, advertentie, coherentie, resistentie

Voor alle bovenbehandelde subtypes geldt dat zij het lidwoord *de* selecteren en, als zij meervoudsvorming toestaan, dan geschiedt dit met behulp van de uitgang *-s*.

2.3.17. *-iek* [i:k]¹¹⁸

2.3.17.1. type *fonetiek*

Met behulp van het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-iek* kunnen nominalisaties afgeleid worden van substantieven en niet-zelfstandig voorkomende wortels. Over het algemeen duiden deze *-iek*-nomina abstracta aan. Deze nomina corresponderen veelal met adjectieven op *-isch*. Woordvorming met *-iek* kan produktief genoemd worden. Voorbeelden zijn onder meer:

fonetiek, semantiek, akoestiek, lyriek, dialectiek, symboliek, retoriek, polemiek, acrobatiek, pedagogiek, ethiek, paniek, dynamiek, didactiek, erotiek, gymnastiek, motoriek

Indien het basisnomen op een schwa eindigt, dan wordt deze voor het suffix gedeleerd (*ritmiek, muziek, mimiek, methodiek*); de vorm *atletiek* vertoont reductie van [e:]; *portiek* vertoont verkorting van de [o:]; nomina die eindigen op het van oorsprong Griekse *-ma*, hebben de consonant *t* tussen deze sequentie en het suffix (*dramatiek, pragmatiek, reumatiek*).

Van vormen als *politiek, metriek, fysiek* en *heroïek* is het moeilijk vast te stellen of hier sprake is van afleiding met behulp van het nominaliserende suffix *-iek* of van conversies van *-iek*-adjectieven. Het suffix *-iek* kan namelijk ook gebruikt worden om adjectieven af te leiden (*fanatiek, energiek* etc.).

Naast *-iek* vinden we ook de allomorfen *-istiek* (*faunistiek, karakteristiek*) en *-atiek* (*problematiek, systematiek*). Hierbij tekenen we overigens aan dat het waarschijnlijk is dat *-istiek* en *-atiek* opgebouwd zijn uit het suffix *-iek* en de suffixen *-ist* en *-at-* (waarbij *-at-* overigens nooit uiterst rechts kan voorkomen), cf. ook *simplistisch* en *systematisch*.

De *-iek*-nominalisaties nemen het lidwoord *de* en deze abstracta laten zich niet pluraliseren. Als een *-iek*-vorm een concrete zaak aanduidt (*grafiek, kliniek*), dan is het meervoud *-en*.

Aanhechting van het verbaliserende suffix *-eer* (zie sectie 4.5.) aan nomina op *-iek* gaat gepaard met *k-s*-wisseling (*specifiek/specificeren, muziek/musiceren*). Op grond hiervan zou men kunnen besluiten om *fabriek* en *rubriek* als formeel met *-iek* geleed te beschouwen.

¹¹⁸ Zie Van Haeringen (1968), Theissen (1972), Sassen (1981), Geerts et al. (1984:42), Zonneveld (1984) en Backhuys (1988).

2.3.18. *-iteit* [i:tɛit]¹¹⁹

Het niet-Germaanse (uit het Frans ontleende) klemtoondragende suffix *-iteit*, met klemtoon op de laatste lettergreep, wordt produktief aangewend om nomina af te leiden. We kunnen de *-iteit*-nomina onderverdelen in twee subtypes: het (produktieve) type *sereniteit* en het (improduktieve) type *admiraliteit*.

2.3.18.1. type *sereniteit*

Het produktieve suffix *-iteit* leidt normaliter abstracte nomina af van niet-Germaanse adjectieven. De betekenis van deze afleidingen laat zich omschrijven als 'het adjectief zijn' (*sereniteit* 'het sereen zijn').

Als basis kunnen zowel gelede als ongelede adjectieven dienst doen, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

sereniteit, absurditeit, frivoliteit, enormiteit, conformiteit, intimiteit, immensiteit, diversiteit, continuïteit, spontaniteit, ridiculiteit, virtuositeit, moderniteit, genialiteit, massaliteit, creativiteit, sportiviteit, sonoriteit, notoriteit, fragiliteit, studentikoziteit

De vorm *festiviteit*, hoewel duidelijk geleed, heeft echter geen adjectief **festief* naast zich (wel *feest*). Als deze vorm (direct of indirect) van *feest* is afgeleid, dan is afleiding gepaard gegaan met vocaalverkorting van de stam [e:].

Deze vormverandering brengt ons vrij soepel bij allerlei andere klankveranderingen in het basiswoord die plaatsvinden ten gevolge van *-iteit*-suffigering:

- Een vorm als *integriteit* vertoont schwa-deletie uit de laatste lettergreep.
- Als *-iteit* gehecht wordt aan een /k/-finale basis, dan vindt *k-s*-wisseling plaats: *opaciteit* (van *opaak*), *reciprociteit*, *excentriciteit*, *artisticiteit* etc. De vorm *antiquiteit* behoudt echter de [k] (vandaar wellicht de concurrerende uitspraak *antikwiteit*, waar de /k/ en de /i/ gescheiden worden door de halfvocaal /w/).
- De suffixen *-air* en *-ain* worden resp. *-aar* en *-aan* na aanhechting van *-iteit*: *solidariteit*, *populariteit*, *mondaniteit* etc. Overigens heeft niet ieder adjectief op *-air* een nominale pendant op *-ariteit* naast zich (cf. *autoritair* - **autoritariteit* - *autoriteit*).
- Het suffix *-eel* wordt omgezet in *-aal* voor *-iteit*: *criminaliteit*, *seksualiteit* etc. *Fideliteit* is hierop de enige uitzondering.
- Wanneer *-iteit* wordt aangehecht na de suffixen *-eus* of *-eur*, dan vindt *eu-o*-wisseling plaats (*curiositeit*, *monstruositeit*, *superioriteit*, *inferioriteit*). Uitzonderlijk is *pompeuziteit* en naast *nervositeit* treffen we de variant *nerveuziteit* aan. Het is overigens niet zo dat naast elk substantief op *-ositeit* een correlerend adjectief op *-eus* voorkomt (*animositeit* - **animeus*).
- De aanhechting van *-iteit* aan adjectieven op *-ier* zorgt voor een verandering van *-ier* in *-aar* (*singulariteit*, *particulariteit*).
- Als *-iteit* na de adjectivische suffixen *-abel* en *-ibel* aangehecht wordt, dan wordt de schwa veranderd in een [i:]: bijv. *capabiliteit*, *variabiliteit*, *sensibiliteit* en *plausibiliteit*.
- Na schwa-finale adjectieven, zoals bijvoorbeeld adjectieven op *-ide*, wordt de schwa gedeleerd (*morbiditeit*, *frigiditeit*). Het is moeilijk vast te stellen of *-iteit*, naast deletie van schwa, ook vocaaldeletie anders dan schwa bewerkstelligt, aangezien er nauwelijks vocaalfinale adjectieven

¹¹⁹ Zie Royen (1949), Schultink (1962), Booij (1977), Van Zonneveld (1981), Sassen (1981) en Geerts et al. (1984:97-98).

als basis kunnen dienen voor suffigering met *-iteit*. Vormen als *promiscuïteit* of *continuuïteit* suggereren van niet. *Cruditeit* (van *cru*, het enige monosyllabische niet-Germaanse adjectivische voorbeeld) vertoont een epenthetische *d*; het is moeilijk de precieze geleedheid van *uniteit* (*unie?*) en *variëteit* (*varié-i-teit?*) vast te stellen.

Het suffix *-iteit* komt ook voor na een handjevol Germaanse monosyllabische adjectieven (*stommititeit*, *flauwiteit*, *rariteit*, *leukiteit*) en na een formeel geprefigeerd adjectief (*gemeniteit*). Het enige duidelijke denominale voorbeeld is *rivaliteit*.

De besproken *-iteit*-nominalisaties nemen het lidwoord *de* en, voor zover ze naar concrete zaken verwijzen, een meervoud op *-en* (*specialiteiten*, *perversiteiten*). Dit geldt eveneens voor woorden als *calamiteit*, *annuïteit*, *capaciteit*, *noviteit*, *hilariteit* en *entiteit*; en wellicht kunnen zij op deze gronden beschouwd worden als formeel gelede *-iteit*-nomina.

2.3.18.2. type *admiraliteit*

Het suffix *-iteit* kan soms gebruikt worden in de betekenis 'bewind, rechtsgebied, bestuurlijke eenheid van N' en in deze betekenis komt het ongeveer overeen met de betekenis van het suffix *-schap* in sectie 2.3.10.2. (het type *waterschap*). We doelen hier op voorbeelden als *admiraliteit* en *vazalliteit*.

Voor dit type geldt eveneens dat het lidwoord *de* is en het meervoud *-en*.

2.3.19. *-ief* [i:f]¹²⁰

Het klemtoondragende, niet-Germaanse suffix *-ief* (en varianten) leidt (voornamelijk) adjectieven af en op zeer beperkte schaal ook nomina. We bespreken hier twee deels morfologisch en deels semantisch verschillende types: het type *explosief* (*het*-woorden) en het 'taalkundige' type *occlusief* (veelal *de*-woorden).

2.3.19.1. type *explosief*

Zoals gezegd worden met behulp van *-ief* als regel adjectieven gevormd. Deze afgeleide adjectieven kunnen vrijwel alle ook nominaal gebruikt worden en wellicht betreft het hier voorbeelden van A-naar-N-conversie. Het is uitermate moeilijk de semantiek van het suffix vast te stellen, hoewel het vaak '(genees)middelen' aanduidt (*laxatief*, *preservatief*, *regulatief*), 'fotografische (hulp)middelen' (*statief*, *negatief*, *objectief*) of 'collectiva' (*collectief*, *massief*). Voor de overige betekenissen verwijzen we naar de woordenboeken.

De aanhechting van *-ief* geschiedt op basis van wortels (veelal) en nomina (incidenteel). Het proces is niet produktief. Voorbeelden zijn onder meer:

- ief*: *explosief*, *perspectief*, *statief*, *massief*
- atief*: *preservatief*, *fixatief*, *alternatief*, *initiatief*
- itief*: *vomitief*, *additief*, *aperitief*
- tief*: *directief*, *distinctief*, *collectief*

¹²⁰ Zie Zonneveld (1984) en Backhuys (1988).

Het is te verdedigen dat de allomorfen *-atief*, *-itief* en *-tief* opgebouwd zijn uit het suffix *-ief* en de suffixen *-at-*, *-it-* en *-t-*: elementen die we ook in corresponderende afleidingen aantreffen (cf. *fixeren* - *fixatief* - *fixatie*, *college* - *collectief* - *collectiviteit*).

Al deze voorbeelden hebben als lidwoord *het* en als meervoud *-en*.

2.3.19.2. type *occlusief*

Er zijn ook *-ief*-woorden die het bepaalde lidwoord *de* hebben. De nomina van deze klasse duiden 'taalkundige termen als werkwoordstijden, naamvallen of klanken' aan. We doelen hier op voorbeelden als:

occlusief, *fricatief*, *datief*, *ablatief*, *optatief*, *superlatief*, *comparatief*, *infinities*, *genities*, *passief*, *subjunctief*

Wanneer binnen de klasse 'taalkundige termen' een 'heel woord van een bepaald type' bedoeld wordt, dan is het lidwoord over het algemeen *het*: (*het*) *substantief*, *adjectief*, *diminutief* en *passief*.

Gegeven het feit dat er voor bijna alle voorbeelden identieke adjectivische varianten voorhanden zijn, zou ook voor dit type kunnen gelden dat ze in een conversierelatie tot adjectieven staan.

Deze taalkundige *-ief*-nomina selecteren eveneens de meervoudsuitgang *-en*.

2.3.20. *-isme* [ismə]¹²¹

Met behulp van het niet-Germaanse suffix *-isme* worden nomina gevormd. We onderscheiden twee subtypes. Allereerst worden met het suffix *-isme* produktief abstracta gevormd die een 'ideologie, stroming, leer of beweging' aanduiden (het type *modernisme*). Daarnaast is er een tweede type met duidelijk hiervan afwijkende betekenissen (het type *snobisme*). We bespreken beide types in afzonderlijke subsecties.

2.3.20.1. type *modernisme*

Het suffix *-isme* (met klemtoon op de eerste vocaal) vormt abstracta, die zoals gezegd 'ideologieën, stromingen, leren of bewegingen' aanduiden. Voorbeelden zijn onder andere:

modernisme, *calvinisme*, *boeddhisme*, *hedonisme*, *fatalisme*, *communisme*, *socialisme*, *realisme*, *expressionisme*, *mentalisme*, *behaviorisme*, *humanisme*, *fascisme*, *marxisme*, *imperialisme*, *racisme*, *anarchisme*

Zoals uit bovenstaande taalfeiten kan worden afgeleid, bestaat er een duidelijk verband tussen woorden op *-isme* en persoonsnamen op *-ist* voor zover die, in algemene zin, het betekenisaspect 'aanhanger van' hebben. De aanhechtingsvoorwaarden zijn dan ook vergelijkbaar: *-isme* en *-ist* kunnen voorkomen na nomina (*symbolisme/symbolist*), wortels (*fascisme/fascist*) of adjectieven (*modernisme/modernist*), zie voor *-ist* sectie 2.2.41.

¹²¹ Zie Sassen (1981), Van Zonneveld (1981) en Geerts et al. (1984:97).

Toch is er geen sprake van een totale een-op-een-relatie tussen *-isme* en *-ist*. Er zijn namelijk nomina op *-ist* die geen *-isme*-tegenhanger hebben:

**renaissancisme (renaissancist), *folklorisme (folklorist), *avantgardisme (avantgardist), *monopolisme (monopolist), *civilisme (civilist)*

Het omgekeerde komt ook voor: er zijn ook *-isme*-nomina waarnaast een *-ist*-nomen (in de 'aanhanger van'-betekenis) ontbreekt:

*katholicisme (*katholicist), jezuïtisme (*jezuïtist), nazisme (*nazist), protestantisme (*protestantist), romanticisme (*romanticist)*

Gezien de overeenkomsten tussen *-isme* en *-ist* is het niet verwonderlijk dat de fonologische veranderingen die zich voordoen in het grondwoord na aanhechting van *-isme*, dezelfde zijn als na aanhechting van *-ist*. We volstaan hier met een aantal voorbeelden en voor een meer gedetailleerd beeld verwijzen we naar sectie 2.2.41.1.

<i>methode</i>	<i>methodisme</i>	<i>methodist</i>	(schwa-deletie)
<i>Boeddha</i>	<i>boeddhisme</i>	<i>boeddhist</i>	(vocaaldeletie)
<i>kolonie</i>	<i>kolonisme</i>	<i>kolonist</i>	id.
<i>dogma</i>	<i>dogmatisme</i>	<i>dogmatist</i>	(<i>t</i> -insertie)
<i>Stalin</i>	<i>stalinisme</i>	<i>stalinist</i>	(vocaalverlenging)
<i>Calvijn</i>	<i>calvinisme</i>	<i>calvinist</i>	(<i>ij-i</i> -wisseling)

Het lidwoord bij het suffix-*isme* is *het*. Deze abstracta kennen geen meervoudsvorm.

2.3.20.2. type *snobisme*

Er zijn ook taalfeiten waar de betekenis van *-isme* niet de interpretatie heeft welke we in de voorafgaande subsectie hebben besproken, maar waar de semantiek duidelijk anders is.

Zo is er een denominale subklasse die het abstracte betekenisaspect 'het persoonsnaam zijn' heeft. Deze klasse heeft geen gerelateerde *-ist*-variant: het basissubstantief personifieert immers de potentiële *-ist*-vorm. Voorbeelden zijn: *snobisme, amateurisme, vandalisme, analfabetisme, kannibalisme, patriotisme* en *fanatisme*.

Daarnaast treffen we *-isme* aan in denominale substantieven met de betekenis 'het overmatig gebruiken van': *alcoholisme, cocaïnisme* en *morfinisme*.

Verder wijzen we nog op een groep *-isme*-substantieven die een 'taaleigenaardigheid' uitdrukken: *germanisme, anglicisme, archaïsme, verbalisme, graecisme* en *vulgarisme*.

Vormen als *mechanisme* of *organisme* geven 'bouw, samenhang' aan.

De *-isme*-woorden die we in deze subsectie hebben besproken, nemen eveneens het lidwoord *het*. Voor zover ze meervoudsvorming toestaan is de meervoudsuitgang *-en*.

2.3.21. *-asme* [ɑsmə]¹²²2.3.21.1. type *sarcasme*

Het niet-Germaanse, improductieve suffix *-asme*, met klemtoon op de eerste vocaal, duidt ruwweg abstracta aan; zij correleren met persoonsnamen op *-ast*. Voorbeelden zijn: *sarcasme*, *enthousiasme*, *orgiasme* en *chiasme*. Naast het voorbeeld *orgasme* ontbreekt een persoonsnaam op *-ast*.

We treffen het suffix bovendien aan in de 'stijlfiguren' *pleonasme* en *chiasme*.

Het lidwoord bij alle voorbeelden is *het*. Alleen de 'stijlfiguren' kunnen in het meervoud geplaatst worden en de uitgang is in dat geval *-en*.

2.3.22. *-ade* [a:də]2.3.22.1. type *galoppade*

Het niet-Germaanse, improductieve suffix *-ade*, met klemtoon op de eerste vocaal, komt voor met een diversiteit aan betekenissen.

Allereerst hebben vormen op *-ade* die correleren met werkwoorden op *-eer*, ruwweg, een betekenis die overeenkomt met die van nomina actionis van het type *wandelen* (*galoppade* 'het galopperen'). We doelen hier op voorbeelden als:

galoppade, fusillade, tamponade, jeremiade, telefonade, kanonnade

Het suffix *-ade* hecht zich ook aan nomina en binnen de klasse van denominale substantieven kunnen de volgende betekenis categorieën onderscheiden worden:

- 'type vertoning' *maskerade, harlekinade* (met *ij-i*-wisseling).
- 'type bouwwerk' *collonade, balustrade* (met schwa-deletie uit de laatste syllabe van N).
- 'type drank' *orangeade, limonade* (met *oe-o*-wisseling).
- 'type epos' *messiade, robinsonade*.

Van sommige voorbeelden (*rollade, escapade*) is het haast onmogelijk om ze in een betekenis categorie onder te brengen.

De behandelde *-ade*-nomina hebben het lidwoord *de* en het meervoud is over het algemeen *-s*, hoewel men voor sommige ook wel meervouden op *-en* kan gebruiken.

Voor vormen als *ambassade, pallisade* en *barricade* geldt dat het moeilijk vast te stellen is of ze formeel met het suffix *-ade* geleed zijn.

2.3.23. *-age* [a:žə]¹²³

Het niet-Germaanse, improductieve suffix *-age* (van oorsprong een Frans suffix) treffen we aan in twee substantie klassen, namelijk het type *massage* dat verwant is aan werkwoorden op *-eer*, en het denominale type *pluimage*. We bespreken beide subtypes in afzonderlijke subsecties.

¹²² Zie Geerts et al. (1984:44).

¹²³ Zie Viaene (1971), Sassen (1981) en Geerts et al. (1984:95).

2.3.23.1. type *massage*

Het nominaliserende suffix *-age*, met klemtoon op de eerste vocaal, ziet men in woorden die correleren met een werkwoord op *-eer* (*masseer*, *camoufleur*). Met behulp van dit suffix worden over het algemeen abstracte nomina actionis afgeleid (*massage* 'het masseren'), hoewel sommige vormen een puur concreet betekenisaspect hebben (*tatoeage*, *etalage*, *passage*). Voorbeelden zijn:

massage, *camouflage*, *rapportage*, *blamage*, *sabotage*, *fabricage*, *spionage*, *chantage*, *colportage*, *persiflage*, *drainage*, *montage*, *ballotage*, *demarrage*, *arbitrage*, *curettage*, *raffinage*

In veel mindere mate hecht het suffix *-age* zich aan Germaanse werkwoordstammen. Voorbeelden zijn:

lekkage, *slijtage*, *stoppage*, *vrijage*, *kwellage*, *plakkage*, *foppage*, *brekage*, *stellage*

Het lidwoord bij deze voorbeelden is *de* en het meervoud, voor zover mogelijk, *-s*.

2.3.23.2. type *pluimage*

In zeer beperkte mate bestaan er denominale afleidingen op *-age*. De resulterende nominale afleidingen zijn over het algemeen verzamelnamen. Gedoeld wordt op voorbeelden als *pluimage*, *tuigage*, *bosshage*, *dijkage* en *kullage*. Ze nemen *de* als lidwoord.

Men zou de volgende substantieven als een variant van dit type verzamelnaam kunnen beschouwen. Deze nomina geven een 'maateenheid' aan: *tonnage*, *wattage*, *promillage*, *percentage* en *voltage*. Opmerkelijk bij deze laatste voorbeelden is echter het morfologisch geslacht. Er is nogal wat variatie: *de tonnage*, *wattage*; *het promillage*, *percentage*; *de/het voltage*.

Verder wijzen we nog op de denominale persoonsnaam *het personage*. Deze vorm is opmerkelijk, aangezien *-age* hier persoonsnaamaanduidend wordt gebruikt, terwijl het, ondanks dit gebruik, toch *het* als lidwoord neemt.

De denominale voorbeelden hebben, voor zover mogelijk, de meervoudsuitgang *-s*.

Het is moeilijk vast te stellen of vormen als *bagage*, *corsage*, *collage* of *vitrage* formeel met *-age* geleed zijn.

2.3.24. *-ment* [mɛnt]¹²⁴2.3.24.1. type *mankement*

Met behulp van het niet-Germaanse, improductieve suffix *-(e)ment*, met het hoofdaccent op de laatste vocaal, worden nomina aangeduid die over het algemeen qua betekenis correleren met werkwoorden op *-eer* (*mankeren/mankement*).

Een vaste betekenis is moeilijk te geven. Heel globaal kan men zeggen dat de *-(e)ment*-nomina die correleren met *-eer*-werkwoorden, een 'resultaat-achtig' betekenisaspect hebben, waarbij het 'resultaat' het gevolg is van de werking of handeling uitgedrukt door het werkwoord (*isolement* is 'resultaat van isoleren'). Daarnaast zijn er woorden op *-(e)ment* die uitsluitend een concreet betekenisaspect hebben. Dit geldt onder meer voor *logement*, *arrondissement*, *appartement*, *departement* en *etablissement*.

¹²⁴ Zie Geerts et al. (1984:44).

De volgende voorbeelden correleren met *-eer*-werkwoorden:

mankement, amendement, traktement, rendement, bombardement, isolement, amusement, klasement, royement, abonnement, arrangement, signalement

De *-eer*/(*e*)*ment*-correlatie geldt niet voor 100%. Enerzijds zijn er *-(e)ment*-nomina die geen corresponderend werkwoord op *-eer* hebben. Het betreft hier vormen als *element, instrument, evenement, testament* en *monument*. Anderzijds zijn er vormen als *argument, compliment, experiment, document* en *segment*, die zelf als basis kunnen dienen voor *-eer*-suffigering (*argumenteren, complimenteren, experimenteren, documenteren, segmenteren*). Het is echter nooit zo dat woorden van het type *mankement* (correlerend met *-eer*-werkwoord) opnieuw *-eer*-suffigering kunnen ondergaan. Kortom, vormen als **mankementeren* en **amendementeren* zijn uitgesloten.

We wijzen erop dat het suffix een klein aantal allomorfen heeft, namelijk *-ament* (*funderen/fundament*), *-iment* (*sorteer/sortiment*) en *-issiment* (*diverteer/divertissement*).

Er zijn ook enkele *-ement*-afleidingen met een Germaanse basis. De vormen *dreigement, bikkement* en *prevelement* zijn gevormd op basis van de Germaanse werkwoordstammen *dreig-*, *bik-* en *prevel-*. De vorm *reglement* kan hier eveneens toe gerekend worden (het vertoont deletie van de schwa van de werkwoordstam). De vormen *soortement, kakement* en *smoelement* zijn gevormd op basis van Germaanse ongelede nomina.

Voor alle bovengenoemde voorbeelden geldt dat het lidwoord *het* is. Het meervoud wordt, indien mogelijk, gevormd met behulp van *-en*.

2.3.25. *-uur* [ü:r]¹²⁵

2.3.25.1. type *kandidatuur*

Het niet-Germaanse suffix *-uur* (en allomorfen) komt voor na nomina en wortels; met behulp van dit suffix worden over het algemeen abstracta afgeleid. Het procédé is niet productief. Voorbeelden zijn onder meer:

kandidatuur, architectuur, magistratuur, agentuur, dressuur, censuur, frituur, quaestuur, literatuur, advocatuur, prefectuur, cultuur, partuur, nomenclatuur

Zoals uit de voorbeelden moge blijken is het basiswoord niet-Germaans (het enige tegenvoorbeeld is het deverbale *kwetsuur* waaraan het Germaanse *kwetsen* ten grondslag ligt). Bovendien dient het basiswoord te eindigen op een /t/ of /s/.

Als de basis niet op een /t/ of /s/ eindigt, dan wordt veelal voor de variant *-atuur* geopteerd: *signatuur* (*signeer*), *curvatuur* (*curve*), *nuntiatuur* (*nuntius*) en *titulatuur* (*tituleer*). Naast de variant *-atuur* zijn er ook nog de varianten *-tuur* (*fractuur, lectuur*) en *-ituur* (*fournituur, garnituur*). Ook in deze gevallen geldt dat hier waarschijnlijk sprake is van het suffix *-uur* dat voorafgegaan wordt door suffix-achtige morfemen als *-at-*, *-t-* en *-it-* (zie ook sectie 2.3.16.2.).

Vrijwel alle vormen op *-uur* hebben *de* als lidwoord. Uitzonderingen zijn: *het montuur, het garnituur, het glazuur* en (persoonsaanduidend) *het creatuur*. Het meervoud bij het suffix is, voor zover

¹²⁵ Zie Geerts et al. (1984:94) en Backhuys (1986).

mogelijk, *-en* (*structuren, culturen*).

Van voorbeelden als *temperatuur, factuur* en nog enkele andere, is het, op grond van het niet voorkomen van alternerende vormen, moeilijk vast te stellen of ze formeel met het suffix *-uur* geleed zijn.

2.3.26. *-ure* [ü:rə]

2.3.26.1. type *doublure*

Het niet-Germaanse suffix *-ure*, met klemtoon op de eerste vocaal, komt sporadisch voor na wortels die ook kunnen dienen om *-eer*-werkwoorden te vormen. Voorbeelden zijn:

doublure, procedure, coiffure, gravure, blessure, craquelure

In de vorm *vacature* wordt het suffix voorafgegaan door het suffix-achtige morfeem *-at-* (cf. *vaceren*). Het lidwoord bij de voorbeelden is *de* en het meervoud *-s*.

2.3.27. *-aire* [ɛ:rə]

2.3.27.1. type *documentaire*

Het niet-Germaanse, van oorsprong Franse, zaaknaamvormende suffix *-aire* (met klemtoon op de eerste vocaal) komt in een klein aantal nomina voor: *documentaire, circulaire, questionnaire, frigidaire* en *secrétaire*. Het lidwoord bij deze vormen is, op *vocabulaire* na, *de* en de meervoudsuitgang is *-s*.

2.3.28. *-oir* [wɑ:r]

2.3.28.1. type *urinoir*

Het niet-Germaanse (van oorsprong Franse), improductieve suffix *-oir* komt o.i. denominaal voor in *urinoir* en *reservoir*; hierbij wordt verwezen naar 'locaties'. Het hoofdaccent valt op het suffix. Zij nemen het lidwoord *het* en de meervoudsuitgang *-s*.

Gegeven de semantiek en lidwoord- en meervoudkeuze zouden vormen als *boudoir, abattoir, dressoir, trottoir* en nog enkele andere formeel met dit suffix geleed kunnen zijn.

2.3.29. *-erie* [əri:]

2.3.29.1. type *parfumerie*

Met behulp van het niet-Germaanse (van oorsprong Franse) suffix *-erie*, met klemtoon op de laatste vocaal, worden substantieven gevormd op basis van nomina en wortels. De resulterende substantieven duiden 'eenheden (vaak winkels)' aan, zoals bijv. in

parfumerie, saladerie, chocolaterie, papeterie, machinerie, menagerie

De-adjectivische *-erie*-nomina komen eveneens voor; zij hebben dan een betekenis die overeenkomt met de betekenis van het Germaanse suffix *-heid* (cf. sectie 2.3.8.). Voorbeelden zijn:

galanterie, pikanterie, koketterie, pruderie

Deze nominale afleidingen hebben *de* als lidwoord en *-en* als meervoudsuitgang.

2.3.30. *-et* [ɛt]

Het niet-Germaanse, improductieve, klemtoondragende suffix *-et* treffen we aan in drie deels semantisch en deels morfologisch verschillende subtypes: het type *kwartet*, het type *doublet* en het type *sigaret*. We bespreken deze drie subtypes in afzonderlijke subsecties.

2.3.30.1. type *kwartet*

Het suffix *-et* wordt - indien aangehecht na een niet-Germaanse wortelvorm die een telwoord impliceert - gebruikt ter aanduiding van een 'muzikale groep' in *kwartet*, *duet*, *kwintet*, *septet*, *sextet* en *octet*. Het lidwoord bij deze voorbeelden is *het* en het meervoud *-en*.

2.3.30.2. type *doublet*

Het suffix kan ook in andere zin zaaknamen afleiden waarvoor moeilijk een systematisch bepaalde betekenisaspect vast te stellen is. Voorbeelden, waar de basis of een wortelvorm (welke vaak ook gebruikt kan worden voor de vorming van werkwoorden op *-eer*) of een nomen is, zijn onder meer: *doublet*, *servet*, *signet*, *pakket* en *planket*. Lidwoord en meervoud zijn als in subsectie 2.3.30.1.

2.3.30.3. type *sigaret*

Een afwijkende vorm van *-et*-suffigering treffen we aan in nomina als *sigaret*, *rozet* en *pistolet*. Deze nomina hebben namelijk een diminuerend betekenisaspect en zij nemen het lidwoord *de*. Het meervoud blijft onveranderd *-en*.

2.3.31. *-se* [sə]

2.3.31.1. type *extase*

Van oorsprong uit het Grieks afkomstige vormen als *extase*, *hypothese*, *genese*, *telekinese*, *enclise*, *psychose*, *symbiose*, *hypnose*, *narcose* en *analyse* hebben een aantal kenmerken gemeen. Als zij als basis dienen voor adjectivering met het suffix *-isch*, dan wordt de sequentie *..se* vervangen door een *-t-*: *extatisch*, *hypothetisch*, *enclitisch*, *psychotisch*, *analytisch* etc. Bovengenoemde voorbeelden nemen het lidwoord *de* en de meervoudsuitgang is ofwel *-en* ofwel *-s*. Op grond van deze overeenkomsten zouden we kunnen aannemen dat de sequentie *..se* een suffix is.

We tekenen hierbij overigens aan dat woorden die eindigen op (het Griekse) *-gnose* zich anders gedragen met betrekking tot *-isch*-suffigering. In vormen als *prognose* en *diagnose* blijft de /s/ bewaard voor het suffix *-isch*, hoewel er wel een *-t-* verschijnt voor het suffix en de vocaal /o:/ verkort wordt (*prognostisch*, *diagnostisch*).

2.3.32. *-ma* [ma:]2.3.32.1. type *lemma*

Uit het Grieks afkomstige woorden die eindigen op de sequentie *...ma*, zouden als afgeleid kunnen worden beschouwd. Eén van de redenen hiervoor is dat zij over het algemeen corresponderen met meervouden op *...mata* (*lemma/lemmata*). In deze vormen valt het hoofdaccent op de lettergreep onmiddellijk voorafgaand aan *...ma*. Voorbeelden zijn:

lemma, emblema, enigma, stigma, dogma, axioma, schisma, prisma, zeugma, paradigma, trauma

Het meervoudssuffix voor deze voorbeelden is hoogstwaarschijnlijk *-a*. De intervocalische *-t-* zou men in het synchrone taalsysteem kunnen opvatten als een epenthetische consonant, hoewel deze *-t-* historisch gezien tot de stam behoorde. Dezelfde intervocalische *-t-* vindt men ook in paren als *schema/schematisch, dogma/dogmatiek* etc.

Het lidwoord bij deze voorbeelden is (op enkele uitzonderingen als *de prisma* en *de stoma/stomata* na) *het*. Naast het meervoudssuffix *-a* kunnen deze vormen ook gepluraliseerd worden met het (Germaanse) meervoudssuffix *-s* (*schema's, dogma's*).

Er bestaan echter ook *...ma*-finale vormen als *coma, aroma, drama* en *diploma* die (i) wel een intervocalische *-t-* hebben voor een vocaalinitieel suffix (*comateus, dramaturg, aromatisch*) en (ii) ook *het*-woorden zijn, maar alléén het (Germaanse) meervoud *-s* nemen en geen meervoudsvarianten op *...mata* toelaten (*aroma's/*aromata*).

2.3.33. *-eem* [e:m]2.3.33.1. type *lexeem*

Het klemtoondragende, niet-Germaanse suffix *-eem* wordt wel gebruikt om 'taaleenheden van een bepaald type' aan te duiden. We doelen hier op nomina als *lexeem, morfeem, glosseem, semanteem* en *foneem*. Het lidwoord bij deze voorbeelden is *het* en de meervoudsuitgang *-en*.

2.3.34. *-icon* [i:kOn]2.3.34.1. type *lexicon*

Het niet-Germaanse suffix *-icon*, dat zelf geen klemtoon draagt maar deze wel onmiddellijk vóór zich heeft, ziet men bijv. in de vormen *lexicon, idioticon* en *onomasticon*. Deze woorden duiden 'een type lijst of boek' aan.

Het bijbehorende lidwoord is *het*; de meervoudsuitgang is ofwel (Germaans) *-s*, of de sequentie *...on* wordt vervangen door (niet-Germaans) *-a* (*lexicons, lexica*).

2.3.35. *-um* [ʌm]¹²⁶

In deze sectie onderscheiden we op deels semantische en deels morfologische gronden vier verschillende types *-um*-substantieven: type *centrum*, type *stadium*, type *plutonium* en type *planetarium*.

¹²⁶ Zie Trommelen (1983), Geerts et al. (1984:44, 59) en Don & Zonneveld (1988).

2.3.35.1. type *centrum*

Het niet-Germaanse (uit het Latijn overgenomen), improductieve, onbeklemtoonde suffix *-um* treffen we bijvoorbeeld aan in zaaknamen als:

centrum, serum, spectrum, metrum, lustrum, visum, lyceum, museum, atheneum, compositum, practicum, tonicum, unicum, parallellepipedum

Deze nomina nemen als regel het Germaanse meervoud op *-s* of *-um* wordt vervangen door de niet-Germaanse uitgang *-a*: *centrums/centra, museums/musea* en *practicums/practica*. Slechts een enkeling kent uitsluitend een meervoud op *-a* (zoals *verbum, curiosum*) of een meervoud op *-s* (zoals *ultimatum, album*).

Zoals gezegd draagt *-um* zelf geen klemtoon. Over het algemeen is het wel zo, dat de klemtoon onmiddellijk links van het suffix staat (*lycéum, muséum*). Als de vocaal in de voorlaatste lettergreep echter /i:/ is, dan valt het accent op de voorvoorlaatste lettergreep (*compósitum, prácticum*).

Het lidwoord bij al deze *-um*-voorbeelden is *het*. De enige uitzondering is (*de*) *datum*, met als meervouden *datums* en *data*.

2.3.35.2. type *stadium*

De observaties die we voor *-um* gemaakt hebben, gelden eigenlijk ook voor vormen eindigend op *...ium*. Deze sequentie komt voor in zaaknamen als:

stadium, medium, podium, adverbium, laboratorium, colloquium, criterium, gymnasium, imperium, crematorium, trapezium, sanatorium, honorarium

De klemtoon ligt vóór de sequentie *...ium*; het lidwoord bij de voorbeelden is *het*; het meervoud is niet-Germaans *-a* (dat *...um* vervangt), Germaans *-s*, of beide. Wellicht betreft het hier geen onafhankelijk suffix, maar een variant van *-um*.

2.3.35.3. type *plutonium*

De sequentie *...ium* komt ook voor in substantieven die een 'chemische stof' aanduiden. Voorbeelden zijn:

plutonium, magnesium, aluminium, uranium, jodium, calcium, zirkonium, kalium, helium, wolframium, ammonium, bromium

Deze stofnamen zijn *het*-woorden en zij staan geen meervoudsvorming toe. Het is moeilijk vast te stellen of het hier dezelfde sequentie c.q. hetzelfde suffix betreft als in beide voorafgaande subsecties.

2.3.35.4. type *planetarium*

Men vindt de sequentie *...ium* ook in de langere vorm *-arium*. De substantieven duiden 'toestellen' of 'voor publiek opengestelde plaatsen' aan. We doelen dan op voorbeelden als:

planetarium, lunarium, cometarium, instrumentarium, rosarium, insectarium, dolfinarium (met *ij/i*-alternantie)

Voor dit type geldt dat het lidwoord *het* is en het meervoud *-a* (dat *...um* vervangt), *-s*, of beide (*planetariums/planetaria*). Of het hier een onafhankelijk suffix betreft is wederom moeilijk vast te stellen.

2.3.36. *-men* [mən]

2.3.36.1. type *tentamen*

De uit het Latijn overgenomen substantieven eindigend op de onbeklemtoonde sequentie *...men* zou men als geleed kunnen beschouwen met het suffix *-men*. De reden hiervoor is dat *-men* vervangen kan worden door het eveneens van oorsprong Latijnse meervoud *-mina*. Dit suffix *-men* treffen we onder meer aan in de zaaknamen *tentamen*, *examen*, *nomen*, *specimen*, *volumen* en *gravamen*.

Sommige, doch niet alle, kunnen naast een meervoud op *-mina* ook de Germaanse meervoudsuitgang *-s* krijgen (*examens* naast *examina*, maar niet **nomens* naast *nomina*). Het lidwoord bij alle voorbeelden is *het*.

2.3.37. *-ale, -alis* [a:lə], [a:ls]

2.3.37.1. type *universale*

Enige uit het Latijn overgenomen suffixen hebben in het Nederlands hun Latijnse meervoudsuitgang behouden, en zij kunnen derhalve als suffixen aangemerkt worden. Tot deze suffixen behoren *-ale* en *-alis* met een bijbehorend meervoud op *-alia*:

universale/universalia, pluralis/pluralia

De vorm *singularis* (*singularia*) bevat ook het suffix *-alis*; de suffix-/l/ is echter veranderd in een [r]. Deze verandering vindt plaats na wortels die reeds een /l/ bevatten. Dus, *singularis* -> *singularis*. Een vergelijkbare verandering zien we bijvoorbeeld in *familiaar* (<- *familiaal*), dat evenals de vorm *puberaal* het adjectivische suffix *-aal* bevat.

Sommige woorden op *-alia* komen enkel als pluralia tantum voor: *personalia*, *regalia*. Het lidwoord behorend bij *-ale* en *-alis* is *de*.

2.3.38. *-ix, -ex* [ɪks], [ɛks]

2.3.38.1. type *index, codex*

De niet-Germaanse (uit het Latijn afkomstige), improductieve suffixen *-ix* en *-ex* (die geen klemtoon dragen) zijn als suffixen herkenbaar, doordat ze met (eveneens Latijnse) meervouden op *-ices* corresponderen. De suffixen worden aangehecht aan wortels. Voorbeelden zijn: *matrix*, *appendix*, *index* en *codex*.

In sommige vormen kan ook de Germaanse meervoudsuitgang *-en* gebruikt worden: *matrixen*, *indexen*. Het lidwoord bij deze voorbeelden is *de*.

Wellicht worden de suffixen *-ix* en *-ex* ook gebruikt in woorden die merknamen aanduiden. We doelen hier op woorden als *Glorix*, *Kleenex*, *Cutex*, *Kotex* en *Ampex*.¹²⁷

2.3.39. *-ide* [i:də]¹²⁸

De niet-Germaanse substantieven die eindigen op de sequentie *-ide*, kunnen in een tweetal subtypes onderverdeeld worden, t.w. stofnamen op *-ide* (type *fluoride*) en substantieven op *-oïde* (type *celluloïde* en type *planetoïde*).

2.3.39.1. type *fluoride*

Het niet-Germaanse, improductieve suffix *-ide*, met klemtoon op de eerste vocaal, wordt gebruikt om chemische stofnamen aan te duiden. Voorbeelden zijn:

fluoride, bromide, cyanide, chloride, glucoside, carbide, sulfide, jodide

Het lidwoord bij deze voorbeelden is over het algemeen *het* (maar *de sacharide*) en zij staan als regel geen meervoudsvorming toe. Als ze toch een meervoud hebben, dan is dat *-en*.

Wellicht kunnen woorden die uitgaan op de sequentie *..icide* en '(chemisch) dodende middelen' aanduiden (*insecticide, herbicide, toxicide, bactericide*), eveneens tot dit type gerekend worden. De lidwoord- en meervoudskeuze wijst in ieder geval in die richting.

2.3.39.2. type *celluloïde, planetoïde*

Substantieven die uitgaan op *-oïde*, komen ruwweg in twee semantisch verschillende types voor. Het eerste type is vergelijkbaar met het type *fluoride* in de voorafgaande subsectie. Woorden van het type *celluloïde* duiden ook 'chemische stoffen' aan. Voorbeelden zijn: *celluloïde, alkaloïde* en *albuminoïde*. Het lidwoord bij dit type is *het* en meervoudsvorming is niet mogelijk.

Het tweede subtype nominalisaties op *-oïde* omvat vormen die 'solare' of 'meetkundige eenheden' aanduiden. We doelen hier op feiten als *planetoïde, asteroïde, trapezoïde, cycloïde, ellipsoïde, sferoïde* en *sinusoïde*. Het lidwoord bij deze voorbeelden is *de* en meervouden worden gevormd met behulp van *-en*.

2.3.40. *-itis* [i:təs]

2.3.40.1. type *bronchitis*

Vormen op *-itis*, met klemtoon op de eerste vocaal, duiden bep. ontstekingen aan. Voorbeelden zijn:

bronchitis, sinusitis, pleuritis, meningitis, appendicitis, rachitis, difteritis, artritis, laryngitis, vaginitis

Het bijbehorende lidwoord bij deze woorden is *de* en pluralisatie is niet mogelijk.

2.3.41. *chemische suffixen*

In deze sectie stellen we enige niet-Germaanse suffixen aan de orde met behulp waarvan 'chemische

¹²⁷ Zie Van den Toorn (1988c).

¹²⁸ Zie Van Marle (1981a), Geerts et al. (1984:42) en Backhuys (1986).

stoffen' worden gevormd. Alvorens we hiertoe overgaan, geven we allereerst een overzicht van de reeds eerder aan de orde gestelde suffixen die ook gebruikt kunnen worden om chemische stoffen aan te duiden. In het volgende schema geven we een overzicht van de suffixen plus een aantal voorbeelden en we geven de sectie aan waarin we het desbetreffende suffix hebben behandeld.

SUFFIX	VOORBEELDEN	SECTIE
-aan	<i>octaan, propaan, butaan, hexaan</i>	2.2.12.3.
-aat	<i>chloraat, nitraat, carbonaat, fosfaat</i>	2.2.15.5.
-iet	<i>chloriet, dynamiet, arseniet, fosforiet</i>	2.2.16.4.
-een	<i>benzeen, arseen, toluen, methyleen</i>	2.2.18.2.
-ine	<i>cafeïne, cocaïne, heroïne, nicotine</i>	2.2.32.3.
-ium	<i>plutonium, magnesium, uranium, helium</i>	2.3.35.3.
-ide	<i>fluoride, cyanide, bromide, chloride</i>	2.3.39.1.
-oïde	<i>celluloïde, alkaloïde</i>	2.3.39.2.

In het resterende deel bespreken we kort een vijftal tot dusver onbesproken gebleven chemische suffixen.

-ase [a:sə]

Het suffix *-ase*, met klemtoon op de eerste vocaal, wordt gebruikt in scheikundige benamingen om 'bepaalde enzymen' aan te duiden. Voorbeelden zijn *protease*, *pepsase*, *sacharase* en *maltase*. Deze vormen nemen het lidwoord *de* en meervoudsvorming is veelal niet mogelijk. Als er een meervoud is, dan is de uitgang *-en*.

-ose [o:sə]

Het suffix *-ose*, met klemtoon op de eerste vocaal, wordt gebruikt in de medische wereld voor de aanduiding van 'organische stoffen' of 'ziektes'. Voorbeelden zijn *cellulose*, *galactose*, *maltose*, *cirrose*, *tuberculose* en *avitaminose*. Het lidwoord bij deze voorbeelden is *de* en meervoudsvorming is veelal niet mogelijk. Als er een meervoud is, dan is de uitgang *-s* of *-en*.

-ol [Ol]

Het klemtoondragende suffix *-ol* wordt gebruikt als stofnaamaanduiding in bijvoorbeeld *benzol*, *fenol*, *methanol*, *toluol*, *glycerol* en *lysol*. Deze vormen zijn over het algemeen *het*-woorden, hoewel volgens de woordenboeken voor sommige voorbeelden ook wel het lidwoord *de* gebruikt kan worden (*de lysol*, *cholesterol*, *toluol*, *benzol*). Meervoudsvorming is als regel niet mogelijk (maar wel *fenol-fenollen*).

-yl [i:l]

Het klemtoondragende suffix *-yl* treffen we aan in chemische stofnamen waarmee een bepaalde groep van stoffen wordt aangeduid die uit meerdere atomen bestaan. Voorbeelden zijn *methyl*, *carbonyl*, *tetryl*, *uranyl*, *chlorofyl*, *vinyl* en *benzyl*. Het betreft hier *het*-woorden die geen meervoudsvorming toestaan.

-antia [ɑnsi:a:]

Ter aanduiding van 'geneeskundige middelen' wordt wel de meervoudsuitgang *-antia*, met klemtoon op de eerste vocaal, gebruikt. Voorbeelden waarop gedoeld wordt zijn *laxantia*, *deodorantia*, *desinfectantia* en *stimulantia*. Deze woorden nemen, als alle overige meervouden, het lidwoord *de*.

2.3.42. *incidentele zaaknaamaanduidende suffixen*

In deze sectie behandelen we kort enige suffixen die incidenteel worden aangewend om zaaknamen aan te duiden. De beslissing om hier van suffixen te spreken, is veelal gebaseerd op het voorkomen van corresponderende vormen waarin we een deel van de zaaknaam terugvinden. We doelen op paren als *logies*/*logeren*, *curatele*/*curator*, *tragedie*/*tragisch* etc.

-ies [i:s]

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-ies* komt enkel voor in *logies* en *servies*. Beide vormen corresponderen met een *-eer*-werkwoord (*logeren*, *serveren*). Het zijn *het*-woorden en het tweede voorbeeld staat meervoudsvorming toe: *serviezen*.

-ise [i:zə]

Het niet-Germaanse suffix *-ise*, met klemtoon op de eerste vocaal, ziet men bijv. in de voorbeelden *expertise* en *bêtise*. Het lidwoord is *de* en het meervoud gaat uit op *-s*.

-ele [e:lə]

Het suffix *-ele*, met klemtoon op de eerste vocaal, komt voor in *curatele* (cf. *curator*) en *executele* (cf. *executie*). Het lidwoord is *de*. Omdat het hier abstracta betreft, is er geen meervoudsvorming mogelijk. Naast *cliënt* vinden we *cliëntèle*. In het laatste geval wordt het suffix uitgesproken als [e:lə] en in de overige gevallen als [e:lə].

-edie [e:di:]

Het suffix *-edie*, met klemtoon op de eerste vocaal, zien we enkel in de vormen *tragedie* en *komedie* (cf. resp. *tragisch*, *komisch*). Het lidwoord hierbij is *de* en het meervoud *-s*.

-on [On]

Het klemtoondragende suffix *-on* komt voor in *medaillon*, *feuilleton* en *eskadron*. Deze vormen hebben *het* als lidwoord en de meervoudsuitgang *-s*. Op grond van deze criteria zouden voorbeelden als *bataljon*, *kordon*, *peloton* en *bastion* formeel met dit suffix geleed kunnen zijn.

Fysische termen als *proton*, *neutron* en *elektron* bevatten wellicht een ander (onbeklemtoond) suffix *-on*. Zij nemen het lidwoord *het*, een meervoud op *-en* en in het meervoud vindt er klemtoonverhuiving en vocaalverlenging plaats (*próton*/*protónen*).

-izie [i:zi:]

Het suffix *-izie*, met klemtoon op de eerste vocaal, komt enkel voor in de vorm *klandizie* (naast *klant*). De finale /t/ van de basis wordt stemhebbend. Het lidwoord is *de* en deze verzamelnaam staat geen meervoudsvorming toe.

-ooi [o:j]

Het klemtoondragende suffix *-ooi* treft men aan in *pleidooi* (naast *pleit*). De finale /l/ van het correponderende werkwoord wordt stemhebbend. Het lidwoord is *het* en het meervoud *-en*.

-akel [a:kəɫ]

Men ziet het suffix *-akel* in *orakel* en *mirakel*. Deze substantieven zijn *het*-woorden die een meervoud op *-s* hebben.

-ate [a:tə]

Het suffix *-ate* vindt men in *cantate* (cf. *cantor*). Het lidwoord is *de* en de meervoudsuitgang kan *-en* of *-s* zijn.

-iel [i:l]

Het suffix *-iel* komt voor in *projectiel*, *textiel* en *ventiel*. Het lidwoord bij deze voorbeelden is *het* (textiel neemt overigens ook *de*). De meervoudsuitgang is, indien mogelijk, *-en*.

-iade [i:ja:də]

Men ziet het suffix *-iade*, met klemtoon op *a*, ter aanduiding van 'culturele manifestaties' in de vormen *olympiade*, *floriade* en *toneliade*. Het lidwoord bij het suffix is *de* en het meervoud *-s*.

-ance [ɑnsə]

Het suffix *-ance*, met klemtoon op de eerste vocaal, dat correleert met woorden op *-ant*, ziet men in onder meer *surveillance*, *dependance*, *ambulance*, *nonchalance*, *coulance* en *élégance*. Het lidwoord bij dit suffix is *de* en het meervoud is, indien mogelijk, *-en*.

Op grond van deze criteria zou men *-éance* in *condoléance* (cf. *condoleren*) als een variant van dit suffix kunnen beschouwen.

-ence [ɑnsə]

-Ence, met klemtoon op de eerste vocaal, komt als suffix voor in bijv. *conférence* en *révérence*. Op grond van de uitspraak die identiek is aan *-ance* hierboven, zou het hier hetzelfde suffix kunnen betreffen. De keuze van het lidwoord (*de*) en de meervoudsuitgang (*-s*) lijken dit te ondersteunen.

-ande [ɑndə]

-Ande komt als suffix voor in *offerande* en *reprimande*. Het lidwoord is *de* en het meervoud *-s* of *-en*.

-anda [ɑnda:]

Het suffix *-anda*, met klemtoon op de eerste vocaal, vindt men in *propaganda* (cf. *propageren*). Het lidwoord is *de* en meervoudsvorming is niet mogelijk bij dit abstractum.

-enda [ɛnda:]

Het suffix *-enda*, met klemtoon op de eerste vocaal, komt voor in het plurale tantum *disponenda*.

-ens [ɛns]

Onbeklemtoond *-ens* komt voor in *agens*, *presens* en *deponens*. Dat het hier een suffix betreft, kan men

afleiden uit de (Latijnse) meervouden *-entia* met klemtoon op de eerste vocaal. Het lidwoord bij dit suffix is *het*.

Beklemtoond *-ens* ziet men in de vorm *tendens* (cf. *tenderen*). Het lidwoord is *de* en het meervoud *-en*.

2.3.43. Niet-Germaanse wortels

Deze sectie borduurt gedeeltelijk voort op sectie 2.2.50. De niet-Germaanse wortels die als rechterlid voorkomen in zaaknaamaanduidende nomina, vallen uiteen in twee klassen. We bespreken allereerst wortels als *-scoop*, die we aantreffen in nomina als *bioscoop*, en vervolgens bespreken we wortels als *-tiek* in woorden van het type *boekतिक*.

2.3.43.1. type *bioscoop*¹²⁹

Hier bespreken we stamvormen die afkomstig zijn uit het Grieks of het Latijn; deze morfemen fungeren als rechterlid in (uit deze talen overgenomen) samenstellingen (stam+stam) of afleidingen (pref+stam). In het Moderne Nederlands is er echter geen relevant verschil (meer) tussen beide types gelede woorden. We behandelen woorden van het type *bioscoop* als afleidingen, omdat zij o.a. dezelfde klemtoonregels en syllabificatieregels ondergaan als substantieven die eindigen op een niet-Germaans suffix. Het verschil tussen de voorbeelden uit sectie 2.2.50. en de voorbeelden hier ligt in het feit dat de hier te bespreken wortels alleen voorkomen in nomina die zaaknamen aanduiden. Een tweede verschil is dat woorden van het type *bioscoop* over het algemeen niet corresponderen met substantieven die eindigen op het (beklemtoonde) suffix *-ie*, dit i.t.t. de persoonsnaamaanduidende voorbeelden uit sectie 2.2.50. (*democraat/democratie* vs. *bioscoop/*bioscopie*). De wortels in kwestie zijn o.a. *-scoop*, *-gram*, *-droom*, *-theek*, *-staat*, *-cide*, *-lude* en *-rama* in nomina als:

bioscoop, *periscoop*, *microscop*, *laryngoscoop*, *telegram*, *cryptogram*, *anagram*, *stenogram*,
hippodroom, *aërodroom*, *thermostaat*, *heliostaat*, *suicide*, *genocide*, *prelude*, *interlude*, *panorama*,
teleorama, *georama*

Bijzondere aandacht verdient de wortel *-theek*. Deze wortel treffen we aan in vormen als *apothek* en *bibliotheek*. In het Moderne Nederlands treffen we *-theek* ook aan in nieuwvormingen als *fonothek*, *xylotheek*, *gyptothek* en *cartothek* ter aanduiding van een 'verzameling van ...'. Bovendien wordt de wortel *-theek* sinds kort ook (en voornamelijk) aangewend ter aanduiding van een 'instelling/ruimte waar men het door het linkerlid genoemde kan uitoefenen of krijgen'. We doelen hier op voorbeelden als *vinothek*, *discothek*, *videothek*, *infothek*, *mediatheek*, *artothek*, *speelothek* en *filmothek*, waarbij soms een soort tussenklank *-o-* is ingevoegd.

De klemtoon bij deze niet-Germaanse wortels is wisselend. De wortels die uit één lettergreep bestaan, dragen het hoofdaccent (*bioscóop*, *cryptógram*, *apothéek*, als echte afleiding *serenitéit*), bij de schwa-finale wortels valt het hoofdaccent op de eerste vocaal van de wortel (*interlúde*, *suicíde*, als echte afleiding *galoppáde*) en bij *-rama* valt het hoofdaccent op de voorlaatste vocaal (*panoráma*).

¹²⁹ Zie Hamans (1987) en Van den Toorn (1988c).

Wat betreft de keuze van het lidwoord en de meervoudsuitgang zijn er ook onderlinge verschillen. Zo zijn bijv. substantieven op *-gram* en *-rama* *het*-woorden, *-droom* kan wisselen tussen *de* en *het*, en de andere voorbeelden zijn *de*-woorden. De meervoudsuitgang bij woorden op *-rama* is *-s*; bij woorden op *-lude* en *-cide* zijn zowel *-s* als *-en* toegestaan; de consonantfinale woorden nemen *-en*.

2.3.43.2. type *boektiel*

De wortels die we hier bespreken wijken af van het voorgaande type, aangezien sequenties als *...tiel*, *...tel* en *...taria* oorspronkelijk geen morfemen waren, maar als zodanig geherinterpreteerd zijn. Ze kwamen oorspronkelijk slechts in één enkel woord voor en zij hebben de morfeemstatus verworven, doordat ze in spontane en recente nieuwvormingen als betekenisdragend element zijn gaan fungeren. Een vergelijkbare ontwikkeling heeft zich voorgedaan op basis van het woord *hamburger*.¹³⁰ De sequentie *...burger* heeft zich ontwikkeld tot een betekenisdragend morfeem en het wordt nu aangewend in samenstellingen als *kipburger*, *biefburger* etc. om nieuwontwikkelde etenswaren aan te duiden.

-tiel [ti:k]¹³¹

Op basis van het woord *boektiel* (met eindklemtoon) heeft de sequentie *...tiel* zich ontwikkeld tot een wortelvorm in nieuwvormingen als bijv. *boektiel*, *bouwtiël*, *tegetiël*, *broektiel*, *shoetiël* en *broodtiël*. *-Tiël* wordt hier gebruikt ter aanduiding van een 'wat luxe speciaalzaak'. Het lidwoord bij dit nieuwe suffix is *de* en het meervoud *-s*.

-tel [tɛl]¹³²

De sequentie *...tel* bekend van *hotel* (met eindklemtoon) heeft zich tot een morfeem ontwikkeld en komt nu voor in substantieven die ook 'overnachtingsplaatsen' aanduiden, zoals *motel*, *botel*, *aquatel*, *bungotel*, *stutel* ('studentenhotel') en de merknaam *Novotel*. De keuze van lidwoord en meervoudsuitgang is gelijk aan die van *hotel*, resp. *het* en *-s*.

-taria [ta:ri:ja:]¹³³

Een derde voorbeeld van herinterpretatie tot wortel is *...taria* uit *cafetaria*. Deze wortel wordt nu gebruikt in woorden als *snacktaria* en *kwalitaria* ter aanduiding van een 'eetgelegenheden'. De vorm *kwalitaria* wordt ook gebruikt als merknaam.

2.4. DIMINUTIEFFORMATIE¹³⁴

Met behulp van het Germaanse, onbeklemtoonde suffix *-tje* (en de varianten *-etje*, *-pje*, *-kje* en *-je*) worden verkleinwoorden gevormd. Het correlaat is normaliter een substantief en deze denominale diminutieven staan centraal in sectie 2.4.1. Allereerst bespreken we in subsectie 2.4.1.1. diminuering op basis van ongelede telbare substantieven (type *streepje*). Vervolgens besteden we kort aandacht aan verkleinwoordvorming op basis van afgeleide nomina (type *voogdesje*); in subsectie 2.4.1.3. bespreken

¹³⁰ Zie Van den Toorn (1985).

¹³¹ Zie Van den Toorn (1985, 1988c).

¹³² Zie Hegman (1970ab), Hamans (1987) en Van den Toorn (1988c).

¹³³ Zie De Vooy (1945), Van Haeringen (1946) en Hamans (1987).

¹³⁴ Zie o.a. Te Winkel (1862), Kruisinga (1915), Van Haeringen (1937, 1952), Zaalberg (1953), Cohen (1958), Schultink (1962, 1974), Van Zonneveld (1977, 1978, 1983), Kooij (1977, 1981), Ewen (1978), Gussenhoven (1978), Robinson (1980), Tiersma (1980), Trommelen (1982, 1983), Van der Hulst (1984), Geerts et al. (1984:79-85).

we het type *houtje*, d.w.z. diminutieven die verzamelnamen of abstracta als correlaat hebben. In de secties 2.4.2. tot en met 2.4.7. bespreken we diminutieven die geen substantief, maar andere categorieën als basis hebben.

2.4.1. *Denominale diminutieven*

2.4.1.1. type *streepje*

Het Germaanse suffix *-tje* wordt produktief aangewend om verkleinwoorden te vormen op basis van substantieven. Boven is reeds geconstateerd dat er vijf varianten zijn. We zullen nu eerst de distributie van deze vijf varianten bespreken. We beperken ons hierbij tot ongelede woorden:

- (a) *-etje* [ɛ̃cɔ̃]
 Na woorden die eindigen op nasalen of /l/ die onmiddellijk voorafgegaan worden door een korte vocaal.
 Na monosyllabische woorden eindigend op /r/, voorafgegaan door een korte vocaal.

gum-etje, roman-etje, accordeon-etje, sering-etje, parasol-etje
kar-etje, ster-etje

- (b) *-pje* [pʲɔ̃]
 Na woorden die eindigen op de sequentie lange vocaal, diftong of schwa plus /m/ en na vormen eindigend op de sequentie korte vocaal plus /l/ of /r/ plus /m/.

lichaam-pje, pruim-pje, bezem-pje, zalm-pje, worm-pje

- (c) *-kje* [kʲɔ̃]
 Na meersyllabische woorden eindigend op *...ing* waarbij het hoofdaccent op de voorlaatste lettergreep valt.

pudding-kje, koning-kje, haring-kje

- (d) *-je* [jɔ̃]
 Na woorden die eindigen op een obstruent, die na suffigering altijd stemloos is.

streep-je, kabinet-je, almanak-je, wereld-je, plaats-je, ruif-je

- (e) *-tje* [cɔ̃]
 Eigenlijk na alle omgevingen die niet door (a)-(d) gedekt worden, d.w.z.
 — na woorden eindigend op de dentale sonorante consonanten {n, l, r}, mits zij voorafgegaan worden door een lange vocaal, diftong of schwa:

banaan-tje, tuin-tje, kuil-tje, lepel-tje, altaar-tje, kikker-tje

- na polysyllabische woorden eindigend op een korte vocaal plus /r/:

radar-tje, dollar-tje, condor-tje, lucifer-tje

- na woorden die eindigen op een vocaal (kort, lang, diftong, schwa):

*schwa-tje, relais-tje, portemonnee-tje, auto-tje, trui-tje, pastei-tje,
tube-tje, akte-tje*

- na woorden eindigend op de halfvocalen /j, w/:

kooi-tje, papagaai-tje, leeuw-tje, zenuw-tje

Er zijn ook vormen die, naast de door bovenstaande 'hoofdregels' bepaalde variant, een tweede afwijkende verkleinwoordvariant toelaten:

- (i) Bisyllabische woorden met klemtoon op de eerste lettergreep en in de tweede lettergreep een korte vocaal gevolgd door een nasaal of /l/ nemen als regel *-etje* via (a). Daarnaast zijn ook *-tje* (ingeval van {n, l}), *-pje* (ingeval van *m*) of *-kje* (ingeval van *ng*) toegestaan:

*phyton-tje, sultan-tje, serval-tje, consul-tje, pelgrim-pje, visum-pje, sarong-kje,
kampong-kje*

- (ii) Monosyllabische woorden eindigend op {p, b, g} krijgen *-je* via (d). Daarnaast is de variant *-etje* mogelijk:

kip-etje, pop-etje, schub-etje, krib-etje, rug-etje, weg-etje

- (iii) Woorden die eindigen op de sequentie lange vocaal plus sonorante consonant, nemen als regel *-pje* via (b) of *-tje* via (e). Daarnaast treffen we ook wel *-etje* (vaak met onderling verschil in betekenis) aan:

bloem-etje, katoen-etje, wiel-etje

- (iv) Echt uitzonderlijk zijn de diminutieven *Jantje* en *gypje* (vergelijk (a)).

Substantieven die rekking in open lettergreep ondergaan (*bad/baden, schip/schepen* etc.) staan incidenteel de werking van deze rekkingsregel toe na aanhechting van het diminutiefsuffix.¹³⁵ Sommige voorbeelden ondergaan altijd vocaalrekking (a); een aantal andere vormen soms wel en soms niet (b); maar de meeste vormen ondergaan helemaal nooit vocaalrekking (c):

¹³⁵ Zie o.a. Tiersma (1980).

- a: *blaadje, gaatje, paadje, glaasje, scheepje*
 b: *dagje/daagje(s), dakje/daakje, spelletje/speeltje, lotje/lootje, vatje/vaatje, stafje/staafje*
 c: *hoffje, verdragje, gebrekje, godje, gebodje, lidje, hertogje, holletje, kleinigheidje*

Bij substantieven die een meervoud op *-eren* hebben, treffen we de sequentie *-er-* soms ook aan voor *-tje* (vaak alleen in het meervoud), zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

rad - radertjes - radje, kind - kindertjes - kindje, ei - eiertjes - eitje,
rund - rundertjes - rundje

2.4.1.2. type *voogdesje*

Voor gesuffigeerde substantieven geldt dat ze meedoen met de generalisaties (a) tot en met (e) uit de voorafgaande subsectie. Het enige suffix dat zich hieraan onttrekt, is *-(e)ling* (zie sectie 2.2.6.). We bespreken nu eerst de regelmatige gevallen en vervolgens *-(e)ling*-afleidingen.

Via generalisatie (a) krijgen we *-etje* na bijvoorbeeld de volgende suffixen:

vorstendom-etje, vijandin-etje, lexicon-etje, wandeling-etje

via (b) krijgen we *-pje* na:

lexeem-pje, econoom-pje

via (c) krijgen we de variant *-kje* na:

houding-kje, vertelling-kje

via generalisatie (d) krijgen we de variant *-je* na:

voogdes-je, soldaat-je, Taiwanese-je, bangerik-je, slimmerd-je, malloot-je

en via (e) krijgen we de variant *-tje* na:

wandelaar-tje, werkster-tje, romein-tje, donor-tje, cabaretier-tje, masseuse-tje, pleidooi-tje,
bakkerij-tje

Voor het suffix *-(e)ling* ligt de zaak enigszins anders. De lange vorm *-eling* die we bijv. aantreffen in vormen als *dorpeling, vreemdeling, fanatiekeling* etc., krijgt via generalisatie (a) de diminutiefvariant *-etje*, maar de korte variant *-ling* die we aantreffen in nominalisaties als *kleurling, leerling, huurling* etc., krijgt NIET de variant *-kje* via generalisatie (c), maar ook *-etje*. Ook *-ling* in *tweeling* (zie sectie 2.2.6.4.) krijgt *-etje* i.p.v. *-kje*.

In principe kan ieder telbaar substantief correleren met een verkleinwoord. Er zijn echter enige suffixen die geen diminuering toelaten. Hieronder bevinden zich:

- het persoonsnaamaanduidende *-e* (**blindetje*, **dovetje*); vergelijk hiermee het zaaknaamvormende *-e* (*centraletje*, *rondetje*)
- het vrouwelijke en zaaknaamvormende *-se* (**domineesetje*, **smidsetje*);
- het vrouwelijke *-e* (**kampioenetje*, **Grieksetje*);
- het discontinue affix *ge-...-te* (**gebergtetje*, **geraamtetje*).

2.4.1.3. type *houtje*

Tot dusver hebben we ons beperkt tot diminuering op basis van ongelede en gelede telbare substantieven. Het is echter niet zo dat het proces beperkt is tot deze klasse. Sommige verzamelnamen en abstracta kunnen eveneens als correlaat dienen voor verkleinwoordvorming; het suffix voegt in dat geval een 'individualiserend' betekenisaspect toe, d.w.z. het suffix maakt het niet-telbare substantief telbaar. Voorbeelden van dit type zijn:

houtje, *biertje*, *krijtje*, *dropje*, *elastiekje*, *wijntje*, *etentje*, *ijsje*, *muziekje*, *lolletje*, *pretje*, *plezierdje*, *geintje*, *verdrietje*, *gelukje*

Er zijn ook vormen die — naast de twee bovengenoemde betekenisaspecten 'klein substantief' en 'klein telbaar substantief' — een gelexicaliseerde betekenis hebben. We doelen hier op voorbeelden als *broekje*, *kattebelletje*, *koopje*, *mongooltje*, *willemientje*, *slaapmutsje*, *kopje* en *spionnetje*. Deze vormen hebben deze gelexicaliseerde betekenis alleen vanwege het verkleinwoordsuffix. De ongesuffigeerde vorm heeft deze gelexicaliseerde betekenis niet. We zouden hier kunnen spreken van verplichte diminutieven. Bijvoorbeeld: *kattebelletje* heeft de betekenis 'klein informeel briefje', terwijl een *kattebel* niet een 'informele brief' is.

Verplicht gediminueerd zijn ook vormen als *roodborstje*, *buitenbeentje*, *nachtkastje* en *theelichtje*. Naast deze vormen ontbreken ongediminueerde (semantisch al dan niet gerelateerde) vormen.

Voor alle in deze sectie besproken diminutieven (= type *streepje*, *voogdesje* en *houtje*) geldt dat ze het bepaald lidwoord *het* selecteren en dat de meervoudsuitgang *-s* is (*het streepje*, *streepjes*).

Op grond hiervan zouden we vormen als *sprookje*, *beetje* en *meisje* als formeel met dit suffix geleed kunnen beschouwen. Een additief argument is dat deze vormen zelf geen verkleinwoordvorming toelaten, wat wel verwacht zou worden als ze ongeleed zouden zijn (**sprookjetje*, **meisjetje* versus *aktetje*).

In het resterende deel van deze sectie bespreken we verkleinwoordvorming op basis van categorieën anders dan het nomen. Kenmerkend voor deze types is dat zij niet produktief zijn. De keuze van de betreffende suffixvariant is voor deze types wel hetzelfde als voor de denominale types en bovendien selecteren zij hetzelfde lidwoord en dezelfde meervoudsuitgang.

2.4.2. type *zitje*

Diminuering op basis van werkwoordstammen treffen we vrijwel uitsluitend aan in de volgende taalfeiten:

zitje, *dutje*, *strijkje*, *moetje*, *zegje*, *bedankje*

Naast de betekenisconnotatie 'klein' zorgt het suffix ervoor dat de gesuffigeerde werkwoordstam als een nomen gaat fungeren. De precieze betekenis van genoemde vormen is vaak gelexicaliseerd.

2.4.3. type *zoetje*, *blondje*

Het diminutiefsuffix hecht zich eveneens aan adjectieven. Men kan binnen dit procédé twee semantische klassen onderscheiden: het type *zoetje* (zaaknamen) en het type *blondje* (persoonsnamen).

De eerste klasse wordt gevormd door substantieven waar met behulp van het suffix 'zaaknamen' afgeleid zijn van adjectieven. De betekenis is over het algemeen gelexicaliseerd. Voorbeelden zijn:

zoetje, zuurtje, langetje, stilletje, natje, droogje, cursiefje, geeltje

De vormen *vluggertje*, *vroegertje* en *latertje*, die wellicht gevormd zijn op basis van comparatieven, kunnen eveneens als voorbeelden van dit type worden beschouwd.

De tweede klasse wordt gevormd door de-adjectivische diminutieven die verwijzen naar 'personen'. De betekenis kan grofweg omschreven worden als 'iemand die de eigenschap uitgedrukt door het adjectief bezit'. Veelal is er een additioneel 'positief of negatief betekenisaspect'. Voorbeelden zijn:

blondje, sloompje, zuinigje, brutaaltje, lekkertje, groentje

Voor beide klassen geldt echter dat de ongesuffigeerde adjectieven deze betekenissen niet kunnen hebben. Anders gezegd, de bases van *zoetje* en *blondje*, resp. *zoet* en *blond*, kunnen niet als 'zaaknaam' of 'persoonsnaam' fungeren. Kortom, de diminutieven zijn niet gevormd op basis van geconverteerde adjectieven, ondanks het feit dat adjectief-nomen-conversie in het Nederlands voorkomt. De bovenstaande voorbeelden staan dus niet op één lijn met gediminueerde conversiegevallen, zoals *vlak-het vlak-het vlakje* of *gek-de gek-het gekje*.

Voor zover we hebben kunnen nagaan, is *sneeuw witje* het enige voorbeeld van diminuering op basis van een adjectivische samenstelling.

2.4.4. type *tientje*

Ook na telwoorden komt het verkleinwoordsuffix voor. Op *een tje* na is de betekenis gekoppeld aan 'eenheden van geld'. Voorbeelden zijn:

tientje, vijftwintigje, honderdje, duizendje, vijfje

Men zou *kwartje* en *dubbeltje* aan dit type gerelateerd kunnen opvatten.

2.4.5. type *uitje*

Enkele preposities kunnen eveneens gediminueerd worden. De betekenis van de resulterende substantieven is sterk gelexicaliseerd. Het betreft hier vormen als: *uitje* en *ommetje*. Bij *rondje* is het niet vast te stellen of de basis een prepositie of een adjectief is.

2.4.6. type *toetje*

Enkele adverbia laten suffigering door middel van het verkleinwoordsuffix toe. De resulterende nomina hebben wederom gelexicaliseerde betekenissen. We doelen hier op vormen als *toetje*, *apartje*, *vooraffe* en *tussendoortje*.

2.4.7. type *twalfuurtje*

De laatste klasse waaraan het verkleinwoordsuffix zich kan hechten zijn frases. Ook hiervoor geldt dat het proces improductief is en dat de betekenis over het algemeen gelexicaliseerd is. Voorbeelden zijn:

twalfuurtje, *onderonsje*, *een-tweetje*, *eigen-geldje*, *kleinduimpje*, *bijdehandje*

3. *Adjectiverende suffixen*

3.1. INLEIDING

Deze inleiding tot de behandeling van de adjectiverende suffixen valt uiteen in twee delen. In het eerste deel staan we stil bij de verbuiging van adjectieven. We vestigen hier de aandacht op de verbuiging van adjectieven, omdat zij mede op basis hiervan onderscheiden kunnen worden van andere lexicale categorieën. Het tweede deel is vervolgens gewijd aan de classificatie van de adjectiverende suffixen.

3.1.1. *Adjectivische buigingsverschijnselen*

In dit eerste deel van de inleiding gaan we nader in op de omstandigheden waaronder adjectieven verbogen kunnen worden. We voegen hier onmiddellijk aan toe dat we ons beperken tot de hoofdzaken. De distributie van de verschillende buigingsuitgangen is nagenoeg ongevoelig voor het onderscheid 'Germaans/niet-Germaans' en 'ongeleed/geleed' en we beperken ons bij de illustraties dan ook vrijwel uitsluitend tot ongelede Germaanse adjectieven. In subsectie 3.1.1.1. besteden we aandacht aan de buigings-*e* (het type *groene*) en de voorwaarden waaronder deze uitgang verschijnt. Vervolgens staan we kort stil bij comparatief- en superlatiefformatie: type *groener*, *groenst* (subsectie 3.1.1.2.) en tot slot behandelen we in 3.1.1.3. de buigings-*s* (type *groens*).

Bij de behandeling van de afzonderlijke suffixen besteden we geen aandacht aan de buigingsverschijnselen, tenzij de afgeleide adjectieven op dit punt afwijken van ongelede adjectieven. Zo zullen we bijv. bij de behandeling van het suffix *-en* (waarmee stofadjectieven afgeleid worden) aangeven dat de resulterende adjectieven geen verbogen varianten kennen (*de wollen trui*, **de wollene trui*, **wollener*, **iets wollens*).

3.1.1.1. Buigings-*e*: type *groene* [ə]¹³⁶

Eén van de belangrijkste kenmerken van adjectieven is dat zij, als we voor het moment even abstraheren van morfo-syntactische en fonologische beperkingen, twee vormen hebben: één zonder en één met buigings-*e*. Bij predikatief gebruik wordt de onverbogene vorm van een adjectief gebruikt, terwijl bij attributief gebruik soms een buigings-*e* wordt toegevoegd: *de kikker is groen* vs. *de groene kikker*.

¹³⁶ Zie o.a. Royen (1947-1954), Schultink (1962) en Geerts et al. (1984:322-331).

Zoals reeds is opgemerkt wordt de aanhechting van een buigings-*e* zowel door morfo-syntactische als fonologische factoren ingeperkt. We zullen de voornaamste hier kort bespreken en we beginnen met de morfo-syntactische.

- (a) Als het substantief een *de*-woord is, dan verschijnt normaliter een buigings-*e*, maar als het substantief een *het*-woord is, dan verschijnt de buigings-*e* alleen als het adjectief voorafgegaan wordt door een bepaald lidwoord of voornaamwoord. Vergelijk:

de groene deur, die grijze rok, onze blauwe auto
een groene deur, zo'n oude fiets, welke oude auto, goede wijn
het nieuwe huis, dat leuke kind, ons oude huis
een nieuw huis, zo'n leuk kind, welk oud huis, lauw bier

Als adjectieven gebruikt worden in conjunctie- of disjunctieconstructies van het type *de oude auto en de nieuwe* dan gelden dezelfde regels, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

de oude auto en de nieuwe
een oude auto en een nieuwe
het nieuwe huis en het oude
een nieuw huis en een oud

- (b) Als een adjectief in combinatie met een substantief in het meervoud gebruikt wordt, dan verschijnt een buigings-*e*, ongeacht het geslacht van het substantief:

de groene deuren, die grijze rokken, onze blauwe auto's, goede wijnen
de nieuwe huizen, die leuke kinderen, onze oude huizen, lauwe biertjes

Onder (a) en (b) hebben we de omstandigheden besproken waaronder een buigings-*e* verschijnt. Er zijn echter bijzondere gevallen waarin we een buigings-*e* verwachten, maar waar deze toch ontbreekt.¹³⁷ Voorbeelden zijn:

<i>de buitengewoon hoogleraar</i>	<i>de buitengewone hoogleraar</i>
<i>een groot man</i>	<i>een grote man</i>
<i>het groot winkelcentrum</i>	<i>het grote winkelcentrum</i>
<i>het dagelijks bestuur</i>	<i>het dagelijkse bestuur</i>

De distributie van de buigings-*e* is eveneens onderhevig aan een belangrijke fonologische beperking. Als adjectieven eindigen op een lange vocaal, schwa of /ən/ (uitgesproken als [ə]), dan krijgen ze geen buigings-*e*. Deze beperking geldt ongeacht de geleedheid van het adjectief:

de mica plaat, privé-omstandigheden, de sexy blouse, de albino-rat, de beige trui, de effen trui, de open deur, het gesloten boek, het getroffen gebied, het gouden horloge, de linnen broek

¹³⁷ Zie o.a. Geerts et al. (1984:328-331) voor een gedetailleerde behandeling van de bijzondere gevallen.

Adjectieven die eindigen op een diftong of de vocalen [ü:, u:, e:], krijgen wel een buigings-*e*, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

de luie jongen, het blijе gevoel, het weë gevoel, de ambigue zin, het moë kind

Als regel is er geen verschil tussen ongelede en gelede adjectieven. Er is ons echter één systematische uitzondering bekend. Ongelede adjectieven en comparatieven eindigend op *-er* kunnen verbogen worden met de buigings-*e*, in tegenstelling tot geografische adjectieven eindigend op het suffix *-er*, zoals de volgende contrasten duidelijk maken:

- a: *de lekkere soep, geen zuivere koffie, de bittere pil*
 b: *het betere boek, de schonere was, zijn bredere schouder*
 c: *de Edammer kaas, de Enkhuizer almanak, de Haarlemmer olie*

Ten aanzien van de comparatieven in (b) dient wel opgemerkt te worden dat de lettergreep voorafgaande aan *-er* een volle vocaal moet bevatten. Als deze lettergreep namelijk eveneens een schwa bevat, dan ontbreekt over het algemeen de buigings-*e* bij attributief gebruik (*een zuiniger overheid, een aardiger jongen*).

Een belangrijk verschil tussen verbogen en onverbogen adjectieven is dat de verbogen vorm niet als basis kan dienen voor verdere woordvorming (*los/losse/losheid/*losseheid*). Nominale samenstellingen van het type *ouwemánnenhuis, vrijesectorwoning, vrijetijdsbesteding* etc. lijken dit te weerspreken, maar er zijn goede redenen om te denken dat deze samenstellingen een A+N-woordgroep als linkerlid hebben en in dat geval is de aanwezigheid van een buigings-*e* begrijpelijk (zie hoofdstuk 4, sectie 2.14.).

Bij de bespreking van meervoudsvorming met behulp van *-en* in sectie 2.1.2. hebben we erop gewezen dat de oppositie tussen stemhebbende obstruenten (= /b, v, d, z, ɣ/) en stemloze obstruenten (= /p, f, t, s, k, χ/), die op wordeinde geneutraliseerd wordt ten faveure van de stemloze variant, behouden wordt als de vocaalinitiële meervoudsuitgangen worden aangehecht. Bij adjectieven geldt hetzelfde: ten gevolge van de aanhechting van de buigings-*e* wordt het contrast tussen stemhebbende en stemloze obstruenten behouden.¹³⁸ We volstaan hier met een aantal illustratieve voorbeelden:

<i>diep-diepe, zwart-zwarte, rank-ranke</i>	naast	<i>dood-dode, blind-blinde</i>
<i>laf-laffe, dof-doffe</i>	naast	<i>lief-lieve, half-halve</i>
<i>fris-frisse, vers-verse, spits-spitse</i>	naast	<i>dwaas-dwaze, grijs-grijze</i>
<i>lee[χ]-le[ɣ]e, ruig-ruige, log-logge, erg-erge</i>		

3.1.1.2. Comparatief- en superlatiefformatie: type *groener, groenst* [ðr], [st]¹³⁹

Een tweede kenmerkende eigenschap van adjectieven is het vermogen tot de vorming van trappen van vergelijking, t.w. comparatief- en superlatiefformatie. De betekenis van comparatieven kan ruwweg geparafraseerd worden als 'meer adjectief dan' en de betekenis van superlatieven kan omschreven worden als 'bij uitstek adjectief of meest adjectief'.

¹³⁸ Zie o.a. Trommelen & Zonneveld (1979).

¹³⁹ Zie o.a. Royen (1947-1954), Schultink (1962), Geerts et al. (1984:332-342) en Bennis & Wehrmann (1990).

De comparatief (vergroten trap) en superlatief (overtreffende trap) worden gevormd door toevoeging van resp. de uitgang *-er* (of de variant *-der*, zie beneden) en de uitgang *-st* aan de onverboegen vorm van het adjectief. We illustreren beide vormen van vergelijking aan de hand van een klein aantal voorbeelden:

*groen-groener-groenst, blank-blanker-blankst, dof-doffer-dofst, kaal-kaler-kaalst,
ziek-zieker-ziekst, mooi-mooier-mooist, nat-natter-natst, scherp-scherper-scherpst*

Naast de adjectieven *goed*, *veel* en *weinig* komen onregelmatig gevormde comparatieven en superlatieven voor: *goed/beter/best*, *veel/meer/meest*, *weinig/minder/minst*.

Comparatieven en superlatieven krijgen bij attributief gebruik een buigings-*e* als aan de hiervoor geldende voorwaarden wordt voldaan (zie sectie 3.1.1.1.). Vergelijk: *de grotere tuin*, *een grotere tuin* versus *het grotere huis*, *een groter huis*. We wijzen hier echter wel op een contrast tussen comparatieven en superlatieven. Superlatieven kunnen slechts onder bepaalde voorwaarden voorkomen in de constructie *een+A-ste+N* en in die gevallen is het irrelevant of het substantief een *de-* of een *het-*woord is (*een grootste tuin/huis bestaat niet*): in beide gevallen wordt de superlatief gevolgd door een buigings-*e*. Comparatieven kunnen een buigings-*s* (zie sectie 3.1.1.3.) ontvangen in constructies als *iets gekkers*, *leukers* etc.

Bepaalde klassen van adjectieven kunnen geen comparatief- en superlatiefformatie ondergaan. We noemen er hier een aantal:

- adjectieven met een 'absoluut' betekenisaspect, zoals bijvoorbeeld *dagelijks*, *dood*, *eeuwig*, *extra*, *gesloten*, *hedendaags*, *mondeling*, *schriftelijk* etc. Sommige staan incidenteel wel comparatiefformatie toe (bijv. *de kunst is hedendaagser dan hedendaags*, *eeuwiger dan eeuwig* ging hij door op dat thema).
- (samengestelde) adjectieven die een versterkend betekenisaspect bezitten: *beresterk*, *ellenlang*, *hemelsblauw*, *knalrood*, *stokdoof*, *supersnel*, *zonneklaar* etc.
- adjectieven die corresponderen met stofnamen, al dan niet eindigend op het suffix *-en*: *aluminium*, *bronzen*, *gouden*, *linnen*, *nylon*, *plastic*, *tinnen*, *zinken* etc.
- adjectieven die uitsluitend predikatief te gebruiken zijn, zoals *antraciet*, *azuur*, *braak*, *kwijt*, *pluis* en *stapel*.
- geografische adjectieven eindigend op het suffix *-er*: *Alkmaarder*, *Edammer*, *Enkhuizer*, *Groninger* etc.

De trappen van vergelijking worden niet altijd door middel van suffigering uitgedrukt. De tweede mogelijkheid is syntactisch van aard, namelijk via de adverbia *meer* en *meest*. In sommige gevallen wordt van beide mogelijkheden gebruik gemaakt, maar in andere gevallen is alleen de laatstgenoemde mogelijkheid toegestaan. Vergelijk:

*bekwaam, bekwamer, meer bekwaam, vatbaar, vatbaarder, meer vatbaar
begaan, *beganer, meer begaan, gelezen, *gelezener, meer gelezen*

Incidenteel vinden we superlatieven met een prepositie of adverbium als basis:

achterste (achter), binnenste, bovenste, buitenste, middelste (midden), onderste, uiterste (uit)

Comparatieven en superlatieven kunnen normaliter niet als basis dienen voor affigering en samenstelling en op dit punt verschillen zij van onverbogen adjectieven (*groot/grootheid/*groterheid, lafbek/*lafferbek*). Deze generalisatie is echter niet 100% waterdicht, gezien vormen als *verslechteren*, (*ver-*)*minderen*, *verwilder* en nog een klein aantal andere verbalisaties (maar zie ook sectie 4.3. over verbaliserend *-er*) en nominalisaties als (*de*) *meerdere* c.q. *mindere* (zie sectie 2.2.52.1.) en *vluggertje, latertje* etc. (zie sectie 2.4.3.).

Afrondend wijzen we nog op enige fonologische veranderingen die zich voordoen ten gevolge van comparatief- en superlatiefformatie.

Als het onverbogen adjectief eindigt op een /t/, dan wordt als regel de comparatief gevormd met behulp van de allomorfe *-der* (*duurder, guurder, magerder, somberder, zwaarder*). Als de /t/ voorafgegaan wordt door een korte vocaal, dan kunnen soms beide varianten gebruikt worden (*dorrer/dorder, barrer/barder*). De variant *-der* treffen we in bepaalde vormen van taalgebruik eveneens aan na de sonorante consonanten {l, n}: *kaalder, soepelder, dunder*.¹⁴⁰

Als het onverbogen adjectief eindigt op een schwa, dan wordt deze gedeeld bij toevoeging van de comparatiefuitgang: *roze/rozer, solide/solider* en *stupid/stupider* (cf. *ambassade/ambassadeur* etc.).

Aanhechting van de superlatiefuitgang *-st* aan /s/-finale adjectieven gaat gepaard met consonantdegeminatie: *kuis/kuist, vers/verst* en *wijs/wijst*.

Comparatiefvorming heeft als gevolg dat de oppositie tussen stemhebbende en stemloze obstruenten bewaard blijft: een oppositie die geneutraliseerd wordt op het wordeinde. Vergelijk: *lief/liever, dof/doffer, grijs/grijzer, los/losser, rood/roder, bloot/bloter, rond/ronder, bont/bonter* etc.

3.1.1.3. Buigings- of genitief-s: type *groens*¹⁴¹

In constructies als *iets groens* geeft de buigingsuitgang *-s* een indicatie van een bepaald syntactisch verband. De betekenis van deze constructie kan geparafraseerd worden als 'iets met de eigenschap A'. De buigings- of genitief-s treffen we aan na onverbogen adjectieven die voorafgegaan worden door woorden als *iets, niets, allerlei, meer, minder, veel, weinig, wat* etc. Voorbeelden zijn:

(iets) bols, gek, groens, kaals, lekkers, leuks, moois, povers, ronds, scherps, vrolijks, wankels, zuivers

Deze verbogen adjectieven kunnen niet als basis dienen voor verdere woordvorming. Bovendien is hun syntactische valentie uiterst beperkt. Zij kunnen uitsluitend voorkomen in de genoemde constructies. Gegeven deze beperking is niet eenduidig vast te stellen tot welke lexicaal categorie vormen als *groens* etc. behoren. Substantieven kunnen namelijk ook voorkomen na woorden als *allerlei, meer, minder, veel* etc., zoals valt op te maken uit voorbeelden als *allerlei dingen* en *veel/weinig mensen*.

Een buigings-s kan vrijwel achter alle adjectieven aangehecht worden. Er zijn slechts een paar beperkingen. We treffen de uitgang niet aan achter:

- superlatieven: **iets groensts*
- geografische *-er*-adjectieven: **iets Enkhuizeners*
- stofadjectieven: **iets aluminums, *iets wollens*

¹⁴⁰ Zie o.a. Van Haeringen (1938).

¹⁴¹ Zie o.a. Royen (1947-1954), Schultink (1962) en Geerts et al. (1984:331-332).

Als de buigings-*s* gehecht wordt aan adjectieven die eindigen op een /*s*/, dan vindt degeminatie plaats (*iets broos, fris, grijs, trots, pompeus*).

3.1.2. *Classificatie van de adjectiverende suffixen*

In het navolgende zullen we de adjectivische suffixen in twee hoofdgroepen onderverdelen, t.w. de Germaanse suffixen en de niet-Germaanse suffixen. In sectie 1.3. is aangegeven waarom dit onderscheid relevant is. Hier geven we een korte recapitulatie.

In adjectieven die gevormd zijn met een Germaans suffix, vormt het suffixloze deel een mogelijk, maar niet noodzakelijk bestaand woord (*zuinig, √zuin*, maar wel *tuin*). Het suffixloze deel van adjectieven die uitgaan op een niet-Germaans suffix, vormt echter niet per definitie een mogelijk woord (*centraal, *centr, desastreus, *desastr*). We kunnen hieraan toevoegen dat niet-Germaanse suffixen bij voorkeur niet-Germaanse bases selecteren, d.w.z. deze suffixen hechten zich slechts incidenteel aan een Germaans grondwoord.¹⁴²

Germaanse adjectivische suffixen onderscheiden zich nog op een ander punt van hun niet-Germaanse tegenhangers. De suffixen die tot de eerste klasse behoren, dragen nooit het hoofddaccent, terwijl de niet-Germaanse suffixen normaliter klemtoon dragend zijn. Vergelijk:

*vijándig, júdasserig, waarnéembaar, wantróuwend, hoofdzákelijk, wéergaloos
princiपीél, patriarcháal, charmánt, tumultuéus, methodék, elementáir, clownésk*

Binnen de klasse van de Germaanse adjectivische suffixen kunnen twee subklassen onderscheiden worden: de suffixen die de positie van het hoofddaccent kunnen wijzigen (de klemtoonaantrekkende suffixen) en de suffixen die het klemtoonpatroon van het grondwoord onaangetast laten (de klemtoon-neutrale suffixen). Het verschil tussen beide klassen laat zich illustreren aan de hand van de volgende paren:¹⁴³

*áfvalle/afvállig, óorzaak/oorzákelijk, áfwassen/afwásbaar, wántrouwen/wantróuwend
wéerga/wéergaloos, schúldpad/schúldpadachtig, gláswol/gláswollen*

Het suffix *-isch* neemt een bijzondere plaats in als we het indelingscriterium 'Germaans/niet-Germaans' in ogenschouw nemen. Gezien het feit dat *-isch* zich vrijwel uitsluitend hecht aan niet-Germaanse substantieven en wortels (*algebraísch, amfibisch*), zou men kunnen concluderen dat *-isch* een niet-Germaans suffix is. De constatering dat *-isch* zelf geen klemtoon draagt, maar wel het hoofddaccent aantrekt (*álgebra/algebraísch, sénsor/sensórisch*), zou erop kunnen wijzen dat *-isch* een Germaans suffix is.¹⁴⁴ Kortom, dit suffix laat zich moeilijk in één van beide hoofdgroepen onderbrengen. We hebben daarom besloten om het suffix *-isch* afzonderlijk te behandelen.

Het onderscheid 'Germaans/niet-Germaans' hanteren we in deze sectie als het hoofdcriterium op basis waarvan we de adjectivische suffixen hebben onderverdeeld in subklassen. We bespreken de Germaanse suffixen in sectie 3.2. In de subsecties 3.2.1. tot en met 3.2.3. bespreken we de suffixen *-baar, -(e)lijk* en *-zaam*. Deze suffixen dragen een vergelijkbaar betekenisaspect bij aan de adjectivische

¹⁴² Zie o.a. Booij (1977) en Van Zonneveld (1981).

¹⁴³ Zie o.a. Schultink (1979, 1980), Kooij & Van der Niet (1984), De Haas (1985, 1991) en Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

¹⁴⁴ Zie o.a. Backhuys et al. (1988).

afleiding. Vervolgens bespreken we in de subsecties 3.2.4. tot en met 3.2.6. derivationeel gelede adjectieven eindigend op de sequentie *...ig*, d.w.z. adjectieven die het suffix *-ig* bevatten (*groenig, moedig* etc.) of adjectieven waar *...ig* onderdeel uitmaakt van een ander suffix (*-erig, -achtig*). Vervolgens bespreken we de adjectiverende suffixen *-(e)loos* (*ademloos, accentloos*), *-en* (*wollen, gouden*), *-s* (*anglicaans, aards, winters*), *-(e)lijks* (*jaarlijks, wekelijks*), *-er* (*augustijner, dominicaner*) en *-(e)ling* (*mondeling, zonderling*). In de subsecties 3.2.13. en 3.2.14. bespreken we ten slotte adjectieven die uiterlijk de vorm hebben van tegenwoordige deelwoorden (*bindend, opvallend, woedend*) en voltooide c.q. passieve deelwoorden, waarbij we in het laatste geval in het bijzonder stilstaan bij pseudo-deelwoorden als *gearmd, geruggesteund, geboren, behuisd* en *volwassen*.

Na de behandeling van de Germaanse suffixen behandelen we in sectie 3.3. het suffix *-isch*. Dit suffix behandelen we om de bovengenoemde redenen afzonderlijk van de Germaanse en niet-Germaanse suffixen.

De suffixen *-s*, *-er* en *-isch* worden gebruikt om geografische adjectieven te vormen (*Amsterdams, Haarlemmer, Australisch*). Bij de behandeling van de persoonsvormende suffixen (zie de subsecties 2.2.1. tot en met 2.2.21.) hebben we reeds aangegeven wat de verhouding is tussen geografische namen (landen, streken, plaatsen), geografische persoonsnamen en geografische adjectieven. In sectie 3.4. geven we een kort overzicht; hierbij zal de nadruk liggen op de distributie van de drie genoemde geografische adjectivische suffixen.

Sectie 3.5. is vervolgens geheel gewijd aan de niet-Germaanse adjectiverende suffixen. In de subsecties 3.5.1. tot en met 3.5.7. bespreken we de suffixen (plus hun allomorfen) *-aal*, *-eel*, *-air*, *-oir*, *-ief*, *-iek*, *-eus*, *-abel* en *-esk*. Vervolgens behandelen we in subsectie 3.5.8. enige suffixen die incidenteel worden aangewend om er adjectieven mee te vormen en tot slot besteden we in 3.5.9. kort aandacht aan uit het Grieks en Latijn ontleende wortels als *-crien*, *-geen*, *-morf* en *-niem*, die voorkomen in adjectieven als *endocrien, endogeen, isomorf* en *homoniem*.

De secties waarin de verschillende suffixen worden besproken, zijn zoveel als mogelijk volgens een vast patroon opgebouwd. Per type besteden we aandacht aan de betekenis die het suffix toevoegt. Bovendien wordt informatie verstrekt over de lexicale categorie van het basiswoord. We zullen daarnaast stilstaan bij eventuele fonologische veranderingen in het basiswoord die plaatsvinden ten gevolge van de aanhechting van een suffix. Bovendien zullen we, met name bij de niet-Germaanse suffixen, kort de verschillende allomorfen bespreken en, voor zover er sprake is van enige regelmatigheid, aangeven wanneer een bepaalde allomorf wordt gebruikt.

Per suffix geven we ook informatie over de positie van het accent. De moeilijkheid hierbij is dat de syntactische positie van het adjectief invloed kan hebben op de positie van het hoofdaccent. Bij predikatief gebruik ligt het accent (bij noncontrastief gebruik) vast, terwijl er bij attributief gebruik in sommige gevallen sprake kan zijn van een optionele verschuiving van het accent naar het woordbegin.¹⁴⁵ Vergelijk de volgende voorbeelden:

a:	<i>dit nieuws is actueel</i>	<i>het àctuele/actuelle nŕuws</i>
	<i>de aanbieding is heel speciàal</i>	<i>de spèciale/speciàle àanbieding</i>
	<i>de consonant is stemhèbbend</i>	<i>de stèmhebbende/stemhèbbende cónsonant</i>

¹⁴⁵ Zie Schultink (1979), Kager & Visch (1987) en Visch (1990).

b:	<i>de situatie is chaotisch</i>	<i>de *chàotische/chaotische situátie</i>
	<i>de stemming is vijándig</i>	<i>de *vijandige/vijàndige stémming</i>
	<i>vernieuwing is noodzákelijk</i>	<i>de *nòdzakelijk/noodzàkelijke vernieuwing</i>

De voorbeelden in (a) en (b) verschillen wat betreft hun accentuering in attributieve positie: de positie van het hoofdaccent is variabel in (a), terwijl het vast ligt in vormen als onder (b). De variatie die we aantreffen bij attributief gebruik, versluiert de overeenkomsten en verschillen in accentuering; om deze reden nemen we de accentuering bij predikatief gebruik als uitgangspunt. Kortom, de uitspraken over klemtoon betreffen in alle gevallen de positie van het hoofdaccent bij predikatief gebruik; dit kan ook de positie van het hoofdaccent zijn bij attributief gebruik, maar noodzakelijk is dit niet.

3.2. DE GERMAANSE ADJECTIVERENDE SUFFIXEN

3.2.1. *-baar* [ba:r]¹⁴⁶

Met behulp van het Germaanse, niet-klemtoondragende suffix *-baar* worden adjectieven gevormd. Dit suffix hecht zich productief aan werkwoordstammen (type *drinkbaar*), maar incidenteel treft men ook non-deverbale *-baar*-adjectieven aan (type *vruchtbaar*). We bespreken deze types in afzonderlijke subsecties.

3.2.1.1. type *drinkbaar*

Het suffix *-baar* hecht zich over het algemeen aan de stam van transitieve of transitief te gebruiken werkwoorden (*drinkbaar*, *draagbaar*, *kwetsbaar*). Een beperkt aantal *-baar*-afleidingen heeft een ergatief werkwoord (*ontbrandbaar*, *ontplofbaar*, *verkleurbaar*) of een onergatief werkwoord (*leefbaar*, *werkbaar*) als basis (voor de distinctie 'ergatief/onergatief' zie o.a. hoofdstuk 2, sectie 1.4.2.). We tekenen hierbij wel aan dat ergatieve werkwoorden als *blijven*, *lukken* en *vallen* daarentegen niet als basis voor *-baar*-affigering kunnen dienen (**blijfbaar*, **lukbaar*, **valbaar*).

Met het verschil transitief-ergatief correspondeert veelal een betekenisverschil. Afleidingen die een transitief werkwoord als basis hebben, kennen als regel een passief betekenisaspect dat geparafraseerd kan worden als 'kunnende ge-V-d worden' (*drinkbaar* 'kunnende gedronken worden'), terwijl *-baar*-afleidingen met een ergatieve verbale basis daarentegen een actief betekenisaspect hebben dat omschreven kan worden als 'kunnende V-en' (*ontbrandbaar* 'kunnende ontbranden'). Bovenstaande correlatie is niet uitzonderingsloos, want naast het transitieve *vatten* treffen we *vatbaar* aan met een actieve betekenis. De op basis van onergatieve werkwoorden gevormde afleidingen *leefbaar* en *werkbaar* hebben een passief betekenisaspect.

-Baar-afleidingen met een transitief werkwoord als basis modifieren het direct object behorend bij het werkwoord en *-baar*-afleidingen met een ergatieve basis modifieren het subject. Onder object- en subjectmodificatie verstaan we dat het adjectief een eigenschap van een substantief aanduidt, waarbij het substantief correspondeert met resp. het object of subject van het verbale basiswoord. Dit laat zich illustreren aan de hand van de volgende correspondenties:¹⁴⁷

¹⁴⁶ Zie o.a. Stoett (1895), Van den Berg (1974), Pauwels (1977), Koelmans (1981), Geerts et al. (1984:352-354), Tældeman (1985), Van Marle (1987b) en Booij & Van Haften (1986, 1988).

¹⁴⁷ Zie Van der Putten (1986).

<i>de man buigt het ijzer</i>	<i>het buigbare ijzer</i>	<i>*de buigbare man</i>
<i>de man draagt de radio</i>	<i>de draagbare radio</i>	<i>*de draagbare man</i>
<i>de bom ontploft</i>	<i>de ontplofbare bom</i>	
<i>het huis brandt</i>	<i>het brandbare huis</i>	

Hulpwerkwoorden en koppelwerkwoorden ondergaan normaliter geen *-baar*-suffigering, hoewel hieraan wel toegevoegd moet worden dat *blijkbaar* en *schijnbaar* wellicht uitzonderingen zijn, tenzij zij van substantieven zijn afgeleid.

Bijzondere vermelding verdient ook nog de afleiding (*on-*)*ontkoombaar*, die correspondeert met het ergatieve werkwoord *ontkomen aan*. Deze afleiding is opmerkelijk, aangezien werkwoorden van het type *houden van*, *wonen in*, *corresponderen met*, *heersen over* etc. zich veelal verzetten tegen suffigering met behulp van *-baar*. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat de betekenis van de volgende zinnen niet correspondeert met die van de gemodificeerde nomina:

<i>Jan houdt van kaas</i>	<i>*de houdbare kaas</i>
<i>zij wonen in een flat</i>	<i>*de woonbare flat</i>
<i>een koning heerst over zijn volk</i>	<i>*het heersbare volk</i>

Als we nu de morfologische geledheid van de verbale bases in ogenschouw nemen, dan blijkt dat *-baar* zich hecht aan werkwoordstammen die ofwel ongeleed ofwel op allerlei manieren afgeleid of samengesteld zijn. De volgende voorbeelden maken dit duidelijk:

drinkbaar, denkbaar, houdbaar, eetbaar, neembaar, ruilbaar, snijdbaar, volgbaar, wendbaar, zetbaar, plaatsbaar, plamuurbaar, polijstbaar, berijdbaar, ontleedbaar, verbrandbaar, verzadigbaar, achterhaalbaar, doorgrondbaar, herenigbaar, miskenbaar, overbrugbaar, weerlegbaar, analyseerbaar, controleerbaar, reduceerbaar, afzetbaar, inschuijfbaar, meeneembaar, opeisbaar, terugvorderbaar, toelaatbaar, uitvoerbaar, voorstelbaar, samenvoegbaar

De afleidingen met een samenkoppeling als basis zijn van een beperkt type: de samenkoppelingen hebben een partikel als linkerlid. In hoofdstuk 2, sectie 6.5. is geconstateerd dat samenkoppelingen met een substantief als linkerlid onergatief zijn en dit is wellicht de reden voor het ontbreken van vormen als *pianospeelbaar*. Het is niet duidelijk of samenkoppelingen als *goedkeuren* en *witwassen* als basis voor *-baar*-suffigering kunnen fungeren (?*goedkeurbaar*, ?*witwasbaar*).

In het bovenstaande overzicht ontbreken *-baar*-afleidingen met een onscheidbaar samengesteld werkwoord als basis. De woordenboeken geven geen voorbeelden, maar vormen als *stofzuigbaar*, *handhaafbaar* en *raadpleegbaar* zijn o welgevormd.

We hebben reeds eerder geconstateerd (zie bijv. *-er*-nominalisatie in sectie 2.2.2.1.) dat de monosyllabische werkwoorden met een infinitief op *-n* (*doen, gaan, slaan, staan, zien*) en hiervan afgeleide werkwoorden zich afwijkend kunnen gedragen ten opzichte van woordvormingsprocessen. Dit geldt ook voor *-baar*-suffigering:¹⁴⁸

¹⁴⁸ Zie o.a. Van Haeringen (1944).

- aanhechting na het hele werkwoord: *afzienbaar, begaanbaar, bestaanbaar, (on)doenbaar, overzienbaar, (on)verslaanbaar, (on)verstaanbaar*
- aanhechting na een gerelateerd substantief: *gangbaar, zichtbaar*

Met betrekking tot de accentuering van *-baar*-adjectieven kan het volgende geconstateerd worden:¹⁴⁹

- als het grondwoord een ongeleed of een derivationeel afgeleid werkwoord is, dan vindt er nooit accentverschuiving plaats:

óliebaar (óliën), beïnvloedbaar (beïnvloeden), beklémtoonbaar (beklémtonen), verántwoordbaar (verántwoorden), achterháalbaar (achterhálen), herháalbaar (herhálen)

- als het grondwoord een samenkoppeling is, dan vindt normaliter accentverschuiving plaats naar de laatste accentueerbare lettergreep voorafgaande aan het suffix:

afzétbaar (áfzetten), oplósbbaar (óplossen), innéembaar (Innemen), uitróeibaar (úitroeien), onderdómpelbaar (ónderdompelen), samendrukbaar (sámendrukken)

De situatie is evenwel complexer in het geval van samenkoppelingen, aangezien in sommige gevallen accentverschuiving optioneel is, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

aaneenschákelbaar - aanéenschakelbaar, bijeenpláatsbaar - bijéenplaatsbaar, onderverhúurbaar - ónderverhuurbaar, uitprobéerbaar - úitprobeerbaar, terugvóorderbaar - terúgvorderbaar, terugbetáalbaar - terúgbetaalbaar

- als het grondwoord een verbale samenstelling is, dan is accentverschuiving eveneens optioneel. Zowel *handháafbaar* als *hándhaafbaar* zijn toegestaan.

We wijzen er echter op dat de variatie die toegestaan is bij vormen als *terugvorderbaar* en *handhaafbaar*, verdwenen is in de corresponderende *-heid*-nominalisaties: alleen de accentueringen *terugvorderbaarheid* en *handhaafbaarheid* zijn toegestaan (*de handhaafbaarheid van de koppeling*).

-Baar-afleidingen kunnen zelf als basis dienen voor allerlei vormen van derivatie en samenstelling (*onvatbaar, vatbaarheid, levensvatbaar*). Het is echter opmerkelijk dat deverbale *-baar*-afleidingen geen verbaliserende en adjectiverende woordvorming kunnen ondergaan: **drinkbaren, *bedrinkbaren, *opdrinkbaren, *drinkbaarlijk, *drinkbarig* etc.¹⁵⁰

3.2.1.2. type vruchtbaar

Incidenteel treffen we non-deverbale *-baar*-adjectieven aan. We vestigen hier de aandacht op denominale vormen als *dienstbaar, wonderbaar* en *vruchtbaar* en de vorm *dierbaar* waarbij niet geheel duidelijk is tot welke lexicale categorie de basis *dier* behoort. Wellicht is de basis het archaïsche adjectief *dier* dat nog voorkomt in uitdrukkingen als *zij is mij dier*.

¹⁴⁹ Zie o.a. Schultink (1979, 1980), Neijt & Zonneveld (1981), Kooij & Van der Niet (1984), De Haas (1985, 1991) en Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

¹⁵⁰ Zie Trommelen & Zonneveld (1989, 1990) en De Haas (1991).

Verder wijzen we nog op enkele adjectieven die wellicht als formeel gelede *-baar*-afleidingen kunnen worden beschouwd. In sommige gevallen is de *-baar*-vorm semantisch verwant aan een vormelijk afwijkend substantief en/of werkwoord. We doelen hier op vormen als:

bruikbaar (gebruik, gebruiken), ruchtbaar (gerucht), middelbaar (midden, middelen), oorbaar

De betekenis van de bovenstaande voorbeelden is nogal divers. We wijzen er overigens wel op dat de betekenis van bijv. *bruikbaar*, *dienstbaar* en *zichtbaar* correspondeert met de betekenis van het type *drinkbaar* in de voorafgaande subsectie.

Het is onduidelijk of alle adjectieven op *-baar* in deze sectie hetzelfde *-baar* bevatten als het type *drinkbaar*. Morfologisch gezien zijn er enige opmerkelijke verschillen. Woorden van het type *drinkbaar* kunnen geprefigeerd worden met *on-* en gesuffigeerd worden met het nominaliserende *-heid*. Dit geldt echter niet voor het adjectief *middelbaar*, gezien de onwelgevormdheid van **onmiddelbaar* en **middelbaarheid*. De vorm *openbaar* is eveneens opmerkelijk, aangezien het hoofdaccent op *-baar* valt (*openbáar* vs. *régelbaar*). Bovendien kan dit adjectief als basis dienen voor verbaliserende woordvorming (*openbaren*, *veropenbaren*), terwijl dit uitgesloten is bij het type *drinkbaar* (**drinkbaren*, **verdrinkbaren*).¹⁵¹

3.2.2. *-lijk* [lɔk]¹⁵²

Met behulp van het Germaanse, onbeklemtoonbare suffix *-lijk* (of de variant *-elijk*) worden adjectieven gevormd. Op grond van de lexicale categorie van het basiswoord kan een aantal types onderscheiden worden: het deverbale type *erfelijk*, het denominaal type *goddelijk* en het de-adjectivische type *bangelijk*. Bovendien vinden we *-lijk*-adjectieven van het type *vrolijk* die wellicht als formeel geleed beschouwd kunnen worden. We bespreken deze vier types in afzonderlijke subsecties. Vervolgens zullen we ingaan op een aantal prosodische c.q. fonologische eigenschappen van *-lijk*-adjectieven, zoals de variatie *-lijk/ -elijk* en de structuur van de laatste lettergreep van het grondwoord.

3.2.2.1. type *erfelijk*

De aanhechting van *-(e)lijk* achter verbale stammen is niet productief. De betekenis die het suffix toevoegt, komt ruwweg overeen met die van *-baar*. Als het basiswoord transitief is, dan heeft de adjectivische afleiding veelal het passieve betekenisaspect 'kunnende ge-V-d worden' (*erfelijk* 'kunnende geërfd worden') en als de basis ergatief is, dan heeft de afleiding als regel het actieve betekenisaspect 'kunnende V-en' (*sterfelijk* 'kunnende sterven'). De observatie dat een transitiviteitsverschil correspondeert met een betekenisverschil, is niet uitzonderingsloos. Naast transitieve werkwoorden als *ergeren*, *stichten* en *bedriegen* vinden we *ergerlijk*, *stichtelijk* en *bedrieglijk* met een actieve betekenis. Naast transitieve werkwoorden als *verkiezen* en *verfoeien* vinden we *-(e)lijk*-adjectieven met een passief betekenisaspect dat omschreven kan worden als 'moet ge-V-d worden' (*verwerpelijk* 'moet verworpen worden').

¹⁵¹ Zie De Haas (1991).

¹⁵² Zie o.a. Stoett (1895), Royen (1941), Karsten (1943), Schultink (1962), Kooij (1977, 1981), Moortgat & Van der Hulst (1981), Geerts et al. (1984:353-357), Taeldeman (1985), Van Marle (1987b) en Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

Afleidingen op basis van transitieve werkwoorden modifieren in veel gevallen het direct object behorend bij die werkwoorden (objectmodificatie). Indien de basis een ergatief werkwoord is, modificeert de adjectivische afleiding het subject (subjectmodificatie), zie ook sectie 3.2.1.1. Vergelijk de volgende correspondenties:¹⁵³

<i>de man verfoeit roken</i>	<i>het verfoeilijke roken</i>	<i>*de verfoeilijke man</i>
<i>de jongen bespot de man</i>	<i>de bespottelijke man</i>	<i>*de bespottelijke jongen</i>
<i>de mens sterft</i>	<i>de sterfelijke mens</i>	
<i>het lawaai houdt nooit op</i>	<i>het onophoudelijke lawaai</i>	

Zoals gezegd zijn er *-(e)lijk*-afleidingen die een actieve betekenis hebben, ondanks het feit dat het basiswerkwoord transitief is. In deze gevallen is er eveneens sprake van subjectmodificatie, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

<i>de clown vermaakt het publiek</i>	<i>*het vermakelijke publiek</i>	<i>de vermakelijke clown</i>
<i>auto's hinderen fietsers</i>	<i>*de hinderlijke fietsers</i>	<i>de hinderlijke auto's</i>

Hulpwerkwoorden en koppelwerkwoorden kunnen normaliter niet als basis voor *-(e)lijk*-suffigering dienen, hoewel we hier wel wijzen op de sterk gelexicaliseerde formaties *klaarblijkelijk*, *ogenschijnlijk* en *waarschijnlijk*. Deze adjectieven kunnen als samenstellende afleidingen beschouwd worden (voor de term 'samenstellende afleiding', zie hoofdstuk 4, sectie 1.6.), aangezien noch **klaarblijken*, **ogenschijnen* en **waarschijnen* noch **blijkelijk* en **schijnlijk* zelfstandig voorkomen.

Suffigering met *-(e)lijk* is vrijwel beperkt tot Germaanse verbale stammen (behalve het archaïsche *onwaardelijk*). Deze stammen kunnen ongeleed zijn en zij kunnen op allerlei manieren geleed zijn, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

erfelijk, gruwelijk, hinderlijk, kennelijk, lijdelijk, sterfelijk, bederfelijk, erbarmelijk, (on)geneeslijk, ontvankelijk, veranderlijk, overwinnelijk, herroepelijk, aanhoudelijk, (on)afscheidelijk, inschikkelijk, toegeeflijk, uitdrukkelijk

Opvallend is dat er vrijwel geen *-(e)lijk*-afleidingen zijn die correleren met samengestelde werkwoorden als *stofzuigen* en *handhaven*. Bovendien kan geobserveerd worden dat de afleidingen die gevormd zijn op basis van een samenkoppeling, allemaal een partikel als linkerlid hebben.

We hebben reeds bij de behandeling van het suffix *-baar* (sectie 3.2.1.) geconstateerd dat de monosyllabische werkwoorden met een infinitief op *-n* (*doen*, *zien*) zich afwijkend gedragen. Dit geldt ook voor wat betreft *-(e)lijk*-suffigering:¹⁵⁴

- aanhechting na het hele werkwoord: *(on)doenlijk*, *aandoenlijk*, *aanzienlijk*
- aanhechting na een gerelateerd substantief: *vergankelijk*, *afzichtelijk*

¹⁵³ Zie Van der Putten (1986).

¹⁵⁴ Zie o.a. Van Haeringen (1944).

Suffigering met behulp van *-(e)lijk* gaat in sommige gevallen gepaard met een fonologische verandering in de verbale stam:

- in de vorm *overkomelijk* heeft de vocaal van de verbale stam rekking in open lettergreep ondergaan.
- als het basiswoord eindigt op een veldaire nasaal [ŋ], dan wordt een [k] ingevoegd tussen de stam en het suffix: *aanvangen* - *aanvankelijk* en *afhangen* - *afhankelijk*.
- werkwoordstammen die een stemhebbende fricatief [v] of [z] hebben in de infinitief, alterneren met *-(e)lijk*-adjectieven waar deze fricatief stemloos is (*geloven/ongelofelijk*, *vrezen/vreeslijk*).
- in het adjectief *erkentelijk* is de consonant [t] ingevoegd tussen de stam en het suffix.

3.2.2.2. type *goddelijk*

De vorming van denominale *-(e)lijk*-adjectieven is improductief. De betekenis van dit type is nogal divers. Er kan een aantal semantische subtypes onderscheiden worden. Het betekenisaspect 'van, als van een N' treffen we aan in formaties als *goddelijk*, *bisschoppelijk*, *lichamelijk*, *mannelijk* en *stoffelijk*. Een tweede type heeft een betekenis die omschreven kan worden als 'met N': *fatsoenlijk*, *gevaarlijk*, *nadrukkelijk*, *redelijk* en *smakelijk*. Adjectieven als *noordelijk*, *oostelijk* en *westelijk* hebben als betekenis 'ten N van' en vormen als *dodelijk*, *schandelijk* en *smadelijk* hebben het betekenisaspect 'N veroorzakend'. Dit overzicht is niet compleet; voor de overige betekenissen verwijzen we naar de woordenboeken.

De volgende voorbeelden maken duidelijk dat het nominale grondwoord zowel ongeleed als geleed mag zijn en dat het bovendien zowel tot de Germaanse als de niet-Germaanse woordenschat kan behoren. Voorbeelden zijn:

goddelijk, *burgerlijk*, *ordelijk*, *kerkelijk*, *landelijk*, *pijnlijk*, *monsterlijk*, *wettelijk*, *deugdelijk*, *gedeeltelijk*, *gerieflijk*, *landschappelijk*, *ruimtelijk*, *verdienselijk*, *verraderlijk*, *scheidsrechterlijk*, *grondwettelijk*, *hoofdzakelijk*, *noodzakelijk*, *nadrukkelijk*, *toegankelijk*, *ambachtelijk*, *harstochtelijk*, *vijandelijk*, *apetijtelijk*, *avontuurlijk*, *fortuinlijk*, *majesteitelijk*, *publiekelijk*

Bovenstaande voorbeelden illustreren onder andere dat nominale afleidingen als basis kunnen dienen voor suffigering met behulp van *-(e)lijk*. We voegen hier wel aan toe dat dit eerder uitzondering dan regel is. Zo treffen we dit suffix bijv. nooit aan achter deverbale *-ing*-substantieven of de-adjectivische *-heid*-nomina (**houdinklijk*, **oefeninklijk*, **kaalheidelijk*, **groenheidelijk*) en vrijwel nooit achter nomina agentis op *-er* (**werkerlijk*, **verkoperlijk*, maar wel *verraderlijk*, *scheidsrechterlijk*). In sectie 2.3.10. hebben we de verschillende types *-schap*-nominalisatie besproken. Daar is reeds gebleken dat sommige types wel en andere types niet als basis kunnen fungeren voor *-(e)lijk*-aanhechting. Naast *de*-nomina als *gemeenschap*, *kameraadschap*, *vriendschap*, *vennootschap* en *wetenschap* vinden we *gemeenschappelijk*, *kameraadschappelijk*, *vriendschappelijk*, *vennootschappelijk* en *wetenschappelijk*, en naast het *het*-nomen *landschap* treffen we *landschappelijk* aan. Vrijwel alle overige *-schap*-nomina, ongeacht het geslacht, staan geen adjectivering met behulp van *-(e)lijk* toe.

Als een nominale afleiding eindigt op de sequentie *...en*, dan wordt deze sequentie gedeleerd bij adjectivering met *-(e)lijk*. Vergelijk: *christen* - *christelijk*, *genoegen* - *genoeglijk*, *huishouden* - *huishoudelijk* en *zuiden* - *zuidelijk*. Een mogelijke uitzondering hierop is *wezenlijk*, hoewel het niet vast te stellen is of hier sprake is van een denominale afleiding.

Bij substantieven die een meervoud op *-eren* hebben, treffen we de sequentie *-er-* ook aan voor het suffix *-(e)lijk*: *kinderlijk* en *liederlijk*.

Het substantief kan ten gevolge van *-(e)lijk*-suffigering een aantal fonologische veranderingen ondergaan. We doelen hier op de volgende veranderingen:

- substantieven die potentiële kandidaten zijn voor de regel vocaalrekking in open lettergreep (*hertog/hertogen, stad/steden*), ondergaan deze regel ook na aanhechting van *-elijk* (*hertogelijk, stedelijk*).
- als het basiswoord eindigt op een veldaire nasaal [ŋ], dan wordt een [k] geïnsereerd tussen het nomen en het suffix: *koning - koninklijk, toegang - toegankelijk, oorsprong - oorspronkelijk* (zie ook 3.2.2.1.).
- substantieven die in het meervoud een stemhebbende fricatief [v] of [z] hebben, alterneren met *-(e)lijk*-adjectieven waar die consonant stemloos is: *graven - grafelijk, vlezin - vleselijk* (zie ook 3.2.2.1.).

3.2.2.3. type *bangelijk*

De vorming van *-(e)lijk*-adjectieven op basis van adjectieven is improductief. Naar hun betekenis vormen de op deze wijze gevormde adjectieven een heterogene groep; hiervoor verwijzen we naar de woordenboeken. Deze afleidingen hebben normaliter een ongeleed Germaans adjectief als basis, zoals blijkt uit de volgende voorbeelden:

bangelijk, armelijk, ziekelijk, liefelijk, openlijk, zwakkelijk

De afleidingen *gewoonlijk* en *wonderbaarlijk* zijn uitzonderingen, aangezien het basisadjectief (formeel) geleed is.

In sectie 5.3. bespreken we adverbiale afleidingen als *lichtelijk, onvermijdelijk, slappelijk, valselijk* en *waarlijk*. Deze adverbia hebben een adjectivische basis. Het is moeilijk vast te stellen of dergelijke adverbia in een conversierelatie staan tot de afgeleide adjectieven van het type *bangelijk*.

3.2.2.4. type *vrolijk*

In een aantal gevallen kan een *-(e)lijk*-adjectief niet gerelateerd worden aan een zelfstandig voorkomend woord. We doelen hier op adjectieven als:

vrolijk, billijk, olijk, degelijk, lelijk, schielijk, moeilijk, schappelijk

We beschouwen deze vormen als formeel met *-(e)lijk* afgeleid, aangezien het hier eveneens adjectieven betreft die bovendien, evenals de overige *-(e)lijk*-afleidingen, niet als basis kunnen dienen voor suffigering met *-(e)lijk*.

Een bijzondere plaats wordt ingenomen door de adjectieven *ordentelijk, triomfantelijk* en *potsierlijk*. Naast de eerste twee voorbeelden treffen we resp. de substantieven *orde* en *triomf* aan. Het suffix *-(e)lijk* en de substantieven worden echter van elkaar gescheiden door de sequenties *...ent-* en *...ant-* die wellicht als suffixen kunnen worden beschouwd à la *-at-* in bijv. *formateur, organisator, presentatie* etc. (zie de secties 2.2.22., 2.2.23. en 2.3.16.). Het suffixloze deel van *potsierlijk* maakt een

morfologisch complexe indruk, maar zekerheid is hierover niet te krijgen. Mogelijkerwijs is de vocaal van *pots* de verkorte variant van de vocaal van *poets* (à la *poort/portier*).

We wijzen hier ook nog op de vormen *achterlijk* (naast de prepositie *achter*), *innerlijk* en *uiterlijk*. In de laatste twee gevallen worden de preposities *in* en *uit* en het suffix *-lijk* gescheiden door de sequentie *...er-*, waarvan de status onduidelijk is (zie bijv. ook *herinneren*). De vormen *innerlijk* en *uiterlijk* kunnen ook als substantief gebruikt worden en het is niet uitgesloten dat de adjectieven via conversie zijn afgeleid van de substantieven of omgekeerd.

3.2.2.5. Eigenschappen van *-(e)lijk*-adjectieven

De *-(e)lijk*-adjectieven die we in de voorgaande subsecties besproken hebben, delen een aantal eigenschappen en deze eigenschappen staan centraal in deze sectie. We gaan in het navolgende achtereenvolgens in op (a) de morfologische valentie van *-(e)lijk*-adjectieven, (b) de distributie van de varianten *-lijk* en *-elijk*, (c) de structuur van de laatste lettergreep van het basiswoord en (d) de accentuering van *-(e)lijk*-afleidingen.

Afleidingen op *-(e)lijk* kunnen zelf als basis dienen voor afleiding met behulp van het negatieprefix *on-* en de verbaliserende prefixen *be-* en *ver-* en het nominaliserende suffix *-heid*. Bovendien kunnen ze als rechterlid van een adjectivische samenstelling fungeren:¹⁵⁵

onwenselijk, onnatuurlijk, onbillijk, bemoeilijken, vergoddelijken, verletijken, wenselijkheid, goddelijkheid, bangelijkheid, kraakzindelijk, vroeg-christelijk

De situatie is echter complexer dan op grond van bovenstaande voorbeelden kan worden vastgesteld:

- er bestaan *on*-afleidingen als *onverbidelijk, ongelooflijk, onlosmakelijk* en *onpasselijk* waarnaast een *on*-loze afleiding op *-(e)lijk* ontbreekt (cf. hoofdstuk 2, sectie 2.4.1.).
- de-adjectivische *-(e)lijk*-afleidingen kunnen niet als basis dienen voor *on*-prefigering (**onbangelijk, *onzieklijk*).
- deverbale *-(e)lijk*-afleidingen kunnen niet als basis dienen voor verbalisering met behulp van *be-* en *ver-* (*sterfelijk* - **besterfelijken, hinderlijk* - **verhinderlijken*). Mogelijke uitzonderingen zijn *verduidelijken* en *veraanschouwlijken*.¹⁵⁶

Formeel afgeleide adjectieven als *lelijk, olijk* en *vrolijk* kunnen als basis dienen voor *-erd*-nominalisering, getuige *lelijkerd, olijkerd* en *vrolijkerd*. In dit opzicht wijken zij af van 'echte' *-(e)lijk*-afleidingen.

Het tweede punt dat we hier aan de orde stellen is de distributie van de varianten *-lijk* en *-elijk*. De distributie van de varianten *-lijk* en *-elijk* is niet volledig complementair en dientengevolge ook niet volledig voorspelbaar. We zullen in het kort een aantal tendensen bespreken die een rol spelen bij de keuze tussen beide varianten.

¹⁵⁵ Zie o.a. Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

¹⁵⁶ Zie De Haas (1991).

- (a) Als de laatste lettergreep van de basis een schwa bevat, dan is de variant *-lijk*: *openlijk*, *vaderlijk*, *wereldlijk*, *koninklijk*. Als de basis eindigt op een schwa (*schade*) of op een schwa plus */l/* (*adel*) dan is het niet vast te stellen of de variant *-lijk* of *-elijk* (met schwa-deletie c.q. *-el-*deletie) is: *schadelijk*, *ordelijk* en *adellijk*.
- (b) Na grondwoorden eindigend op een plosief {p, b, t, d, k}, vinden we de variant *-elijk*, tenzij (a) eveneens geldt: *hopelijk*, *onhebbelijk*, *wettelijk*, *goddelijk*, *hoofdelijk*, *vriendelijk*, *zakelijk* en *bedenkkelijk*.
- (c) Als het grondwoord eindigt op een fricatief, dan is er een voorkeur (m.n. in gesproken taalgebruik) voor de variant *-elijk*. De fricatief is dan zelf vrijwel altijd stemloos, behalve de */ɣ/* die (in sommige variëteiten van het Nederlands) stemhebbend is na een lange vocaal of liquida (*hogelijk*, *zorgelijk*). Voorbeelden zijn: *stoffelijk*, *erfelijk*, *lijfelijk*, *misselijk*, *valselijk*, *huiselijk*, *hachelijk*, *zorgelijk*, *hogelijk*. We tekenen hierbij overigens aan dat de variant *-lijk* (vooral in geschreven taalgebruik) ook toegestaan is, met name als het basiswoord eindigt op een fricatief die voorafgegaan wordt door ofwel een lange vocaal c.q. diftong ofwel een liquida: *gerief(e)lijk*, *verderf(e)lijk*, *afgrijs(e)lijk*, *mens(e)lijk*, *vag(e)lijk* en *walg(e)lijk*.
- (d) Na grondwoorden die eindigen op een lange vocaal of diftong gevolgd door een nasaal of liquida, vinden we als regel de variant *-lijk*: *natuurlijk*, *fatsoenlijk*, *fortuinlijk*, *lichaamlijk* (maar ook *lichamelijk*). Als de nasaal voorafgegaan wordt door een korte vocaal, dan vinden we normaliter *-elijk* (*eigendommelijk*, *mannelijk*). Hierbij tekenen we aan dat na *r*-finale nomina de variant altijd *-lijk* is (*figuurlijk*, *vaderlijk*), zie ook de secties over *-(e)ling* en *-(e)loos*.¹⁵⁷
- (e) Na woorden eindigend op een diftong of halfvocaal treft men over het algemeen *-elijk* aan: *kouwelijk*, *vrijelijk*, *vrouwelijk* en *afschuwelijk*, maar wel *verfoeilijk*.

Het derde punt waarop we de aandacht vestigen, is de structuur van de laatste lettergreep van het grondwoord.¹⁵⁸ Allereerst kan geconstateerd worden dat *-(e)lijk* zich niet hecht aan woorden die eindigen op een volle vocaal (**domineelijk*, **olielijk*, **paraplulijk*), hoewel er wel formeel gelede vormen als *vrolijk* en *lelijk* zijn. Bovendien kan geobserveerd worden dat *-(e)lijk* veelvuldig voorkomt na monosyllabische VC-woorden, maar niet na ongelede polysyllabische woorden die eindigen op een VC-lettergreep: *mannelijk*, *wettelijk* vs. **kanonnelijk*, **marmottelijk*. Als we de taalfeiten overzien, dan blijkt dat dit suffix een uitgesproken voorkeur heeft voor bases die eindigen op de sequentie VVC of VCC, eventueel gevolgd door een schwa of een dentale consonant (*pijnlijk*, *fortuinlijk*, *zakelijk*, *publiekelijk*, *kerkelijk*, *schadelijk*, *ordelijk*, *vriendelijk*, *vorstelijk*).

De stap van lettergreepstructuur naar de accentuering van *-(e)lijk*-adjectieven is klein. Geconstateerd kan worden dat het hoofddaccent op de laatste accentueerbare lettergreep voorafgaande aan het suffix valt (*váderlijk*, *mánnelijk*, *pfjnljk*, *fortúinlijk*, *figúurlijk*). In de genoemde voorbeelden is de positie van het hoofddaccent gelijk aan die van het grondwoord. Dit geldt niet voor de volgende gevallen.

¹⁵⁷ Zie o.a. Te Winkel (1879) en Trommelen (1983).

¹⁵⁸ Zie Trommelen & Zonneveld (1989).

Als de basis een (morfologisch complex) substantief of werkwoord is waarbij het hoofddaccent niet reeds op de laatste accentueerbare lettergreep valt, dan verschuift het hoofddaccent naar deze lettergreep na suffigering met *-(e)lijk*, zoals de volgende alternanties duidelijk maken:¹⁵⁹

májesteit-majestéútelijk, vrlendschap-vriendscháppelijk, hóofdzaak-hoofdzákelijk, gróndwet-grondwéttelijk, líchaam-lichámelijk, vjand-vijándelijk
verántwoorden-verantwóordelijk, áannemen-aannémelijk, inschikken-inschtkelijk, ópmerken-opmérkelijk

3.2.3. -zaam [za:m]/[sa:m], /za:m/¹⁶⁰

Het Germaanse, onbeklemtoonde suffix *-zaam* wordt improductief aangewend om adjectieven te vormen. Normaliter hecht dit suffix zich aan de stam van werkwoorden (type *zwijgzaam*), maar incidenteel vinden we ook non-deverbale *-zaam*-afleidingen (type *deugdzaam, langzaam, moeizaam*). We bespreken beide types in afzonderlijke subsecties. Ten slotte gaan we in op een aantal gemeenschappelijke eigenschappen van *-zaam*-afleidingen.

3.2.3.1. type *zwijgzaam*

Deverbale *-zaam*-adjectieven hebben veelal een actief betekenisaspect dat zich laat parafraseren als 'kunnende V-en of geschikt, geneigd tot V-en' (*zwijgzaam* 'kunnende of geneigd tot zwijgen'). Als het basiswerkwoord transitief of onergatief is, dan correspondeert hiermee veelal een afleiding op *-zaam* die het subject dat bij het werkwoord hoort, modificeert (cf. sectie 3.2.1.1.):¹⁶¹

*de chef deelt zijn besluit mee de mededeelzame chef *het mededeelzame besluit*
de hond waakt hier de waakzame hond

Als het basiswerkwoord ergatief is (*groeien*), dan is er geen sprake van subjectmodificatie. De afleiding *groeizaam* drukt uit dat 'er iets is (het gemodificeerde nomen) dat maakt dat het subject de werking uitgedrukt door het werkwoord kan ondergaan'.

*het gras groeit door het prachtige weer het groeizame weer *het groeizame gras*

Het suffix *-zaam* hecht zich voornamelijk aan ongelede monosyllabische Germaanse werkwoordstammen. Incidenteel kunnen ook verbale afleidingen en samenstellingen als basis dienen. Voorbeelden zijn:

zwijgzaam, volgzaam, buigzaam, zorgzaam, raadzaam, duldzaam, werkzaam, leerzaam, lijdzaam, spaarzaam, voedzaam, waakzaam, behoedzaam, verdraagzaam, mededeelzaam, opmerkzaam

Naast het werkwoord *achten* vinden we niet *achtzaam*, maar wel *onachtzaam*.

De vorm *bedachtzaam* neemt een bijzondere positie in, aangezien het suffix zich niet gehecht heeft aan de verbale stam, maar aan het voltooid deelwoord.

¹⁵⁹ Zie o.a. Schultink (1979, 1980), De Haas (1985, 1991) en Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

¹⁶⁰ Zie Stoett (1895) en Geerts et al. (1984:354-355).

¹⁶¹ Zie Van der Putten (1986).

Afrondend wijzen we nog op vormen waarvan het moeilijk uit te maken is of zij tot het deverbale type *zwijgzaam* behoren of tot het non-deverbale type dat in de volgende subsectie behandeld wordt. Zij vertonen namelijk allerlei onvoorspelbare fonologische en/of semantische eigenschappen. We doelen hier op afleidingen als:

minzaam ('beminnelijk'), *handzaam* ('handelbaar'), *behulpzaam* (geneigd om te helpen'),
(*on*)*herbergzaam*, *genoegzaam*, *gehoorzaam*

3.2.3.2. type *deugdzaam*, *langzaam*, *moeizaam*

Een beperkt aantal met behulp van *-zaam* gevormde adjectieven is niet deverbaal. We wijzen op denominale afleidingen als *deugdzaam*, *heilzaam* en *vreedzaam* (van *vrede*, met schwa-deletie). Deze adjectieven bezitten ruwweg het betekenisaspect 'geneigd tot of vol N'.

We besluiten het overzicht met een opsomming van de overige non-deverbale afleidingen op *-zaam*. In vrijwel alle voorbeelden is er geen transparante betekenisrelatie tussen de afleiding en de *-zaam*-loze vorm:

langzaam (*lang*), *gemeenzaam* (*gemeen*), *eenzaam* (*een*), *zeldzaam* (*zelden*), *moeizaam* (*√moei*)

3.2.3.3. Eigenschappen van *-zaam*-adjectieven

In deze subsectie staan we kort stil bij een aantal gemeenschappelijke eigenschappen van de in de voorgaande subsecties behandelde afleidingen.

Adjectieven die met behulp van *-zaam* zijn afgeleid, kunnen zelf als basis dienen voor *on*-prefigering en *-heid*-nominalisering, zoals blijkt uit voorbeelden als *onverdraagzaam*, *onbuigzaam*, (*on*-)*verdraagzaamheid* en (*on*-)*buigzaamheid*. Als regel kunnen zij niet als basis dienen voor verbaliserende woordvormingsprocessen (**buigzamen*, **bebuigzamen*, **ombuigzamen*). Uitzonderingen zijn: *veronachtzamen*, *vereenzamen* en *verlangzamen*.¹⁶²

Gelet op de fonologische eigenschappen van de *-zaam*-afleidingen kan het volgende geobserveerd worden:

- na obstruenten wordt de suffix-initiële fricatief /z/ stemloos via de voor obstruent-fricatief-clusters kenmerkende regel van progressieve stemassimilatie (*werkzaam*, *buigzaam*). Na sonoranten vinden we de allofoon [z] (*heilzaam*, *duurzaam*).
- het suffix *-zaam* hecht zich bij voorkeur aan bases die eindigen op een VVC- of VCC-lettergreep, hoewel we het suffix incidenteel ook aantreffen na VC-finale bases (*minzaam*).
- als de basis polysyllabisch is met een schwa in de laatste lettergreep, dan wordt deze laatste lettergreep gedeleerd (*mededoogzaam*, *vreedzaam*, *zeldzaam*).
- het hoofdaccent valt op de lettergreep voorafgaande aan het suffix, ongeacht de positie van het hoofdaccent van de basis. Ter illustratie geven we voorbeelden waarbij er sprake is van een accentverschil tussen de afleiding en het basiswoord: *mededéelzaam* (*médedeel*), *opmérkzaam* (*ópmerk*), *herbérgezaam* (*hérberg*), *arbéidzaam* (*árbeid*).¹⁶³

¹⁶² Zie Trommelen & Zonneveld (1989, 1990) en De Haas (1991).

¹⁶³ Zie o.a. Schultink (1979, 1980) en Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

3.2.4. -ig [ðχ]¹⁶⁴

Met behulp van het Germaanse, onbeklemtoonbare suffix *-ig* worden adjectieven gevormd op basis van adjectieven (type *groenig*), substantieven (type *houtig*), werkwoorden (type *brommig*) en woordgroepen (type *dikbuikig*). Daarnaast vindt men nog adjectieven op *-ig* waarnaast geen *-ig*-loos woord voorkomt. We maken hierbij onderscheid tussen het type *heldhaftig* en het type *zuinig*. Deze types bespreken we in afzonderlijke subsecties. In sectie 3.2.4.7. besteden we aandacht aan de morfologische valentie en de accentuering van afleidingen op *-ig*.

3.2.4.1. type *groenig*

Het adjectivische suffix *-ig* hecht zich aan adjectieven en dit procédé is productief als de afleidingen een enigszins subjectief relativiserend betekenisaspect hebben dat geparafraseerd kan worden als 'enigszins of min of meer A' (*groenig* 'min of meer groen'). Naast deze afleidingen op *-ig* treft men als regel corresponderende adjectivische afleidingen op *-erig* aan (*groenig/groenerig*, *jovialig/jovialerig*), zie sectie 3.2.5. In paren als *droevig/droef*, *goedig/goed* en *ijlig/ijl* is de betekenisrelatie van een andere aard dan tussen het paar *groenig/groen* en de betekenis van deze afleidingen vertoont allerlei idiosyncratische eigenschappen. Naast deze *-ig*-adjectieven ontbreken afleidingen op *-erig* (**droeverig*, **goederig*).

Het suffix *-ig* hecht zich aan ongelede Germaanse adjectieven en al dan niet afgeleide niet-Germaanse adjectieven. Voorbeelden zijn:

groenig, *bitsig*, *flauwig*, *viezig*, *wankelig*, *gammelig*, *klammig*, *muffig*, *doffig*, *nattig*, *rauwig*, *suffig*, *triestig*, *ziekig*, *lievig*, *antiekig*, *senielig*, *debielig*, *jaloersig*, *astrantig*, *massievig*, *pikantig*, *religieuzig*, *jovialig*

In het geval van vormen als *bitterig* en *duisterig* is het moeilijk vast te stellen of hier sprake is van suffigering met behulp van *-ig* of *-erig* (met haplologische deletie van één van de sequenties ...*er*-).

Als de adjectivische basis eindigt op een schwa, dan wordt deze gedeleerd na suffigering (*roze/rozig*, *oranje/oranjig*). Na bases die eindigen op een /d/, vinden we in gesproken taalgebruik *d-j*-wisseling (*goed/goeig*, *rood/rooiig*).

3.2.4.2. type *houtig*

De vorming van denominale *-ig*-adjectieven is productief. De betekenis van deze afleidingen is nogal divers. We kunnen twee semantische hoofdklassen onderscheiden. De eerste klasse heeft een enigszins subjectief relativiserend of vergelijkend betekenisaspect dat geparafraseerd kan worden als 'lijkend op N, als een N' (*houtig* 'lijkend op hout, als hout'): *glazig*, *vrekkig*, *azijnig*, *juwelig* etc. De tweede klasse heeft als betekenis '(veel) N hebbende, met (veel) N' (*bloedig* 'met veel bloed'): *bochtig*, *stoffig*, *moerassig* etc. We voegen hier overigens aan toe dat beide betekenissen elkaar niet uitsluiten. De betekenisrelatie tussen paren als *aardig/aard*, *handig/hand*, *mondig/mond* en *snedig/snede* vertoont allerlei onvoorspelbare eigenschappen. Naast afleidingen als *houtig* en *bloedig* treft men semantisch verwante *-erig*-afleidingen aan (*houterig*, *bloederig*), terwijl dergelijke afleidingen ontbreken naast vormen als *aardig* en *mondig*: **aarderig* en **monderig* (cf. sectie 3.2.5.).

¹⁶⁴ Zie o.a. Schultink (1962), Gilijamse (1980), Van Santen (1981), Van der Hulst & Van Santen (1981) en Geerts et al. (1984:349-352).

De nominale bases mogen ongeleed zijn, maar ze mogen ook op allerlei manieren afgeleid of samengesteld zijn. Bovendien kan geconstateerd worden dat ook al dan niet afgeleide niet-Germaanse nomina als grondwoord mogen dienen; deze nomina zijn overigens wel van een speciaal type: ze hebben namelijk eindklemtoon (*proléet, serpént*). Ter illustratie geven we hier een aantal voorbeelden:

houtig, bloedig, stoffig, bochtig, viltig, dauwig, hoekig, kleiig, rustig, puntig, ernstig, roetig, stropig, glazig, weeldig, gehorig, verdrietig, verstandig, dienstig, gunstig, raadselig, bemoeizuchtig, dienstplichtig, misdadig, noodlottig, wanhopig, vijandig, eerbiedig, ijdeluitig, koukleumig, wijsneuzig, fluwelig, fortuinig, geleig, humeurig, juwelig, mallotig, porseleinig, proletig, serpentig

Voor adjectieven eindigend op *-lustig* (*strijdlustig, reislustig, bouwlustig*), *-zuchtig* (*bemoeizuchtig, vernielzuchtig, behoudzuchtig*), *-vormig* (*boogvormig, appelvormig, handvormig*), *-plichtig* (*dienstplichtig, belastingplichtig, bewijsplichtig*) etc. geldt dat zij waarschijnlijk gevormd zijn op basis van abstracte nominale samenstellingen.

In dit overzicht ontbreken adjectieven die eindigen op de sequentie *...er* (*aderig, betweterig, krentenkakkerig*).¹⁶⁵ De reden hiervoor is dat het moeilijk vast te stellen is of zij gevormd zijn met behulp van *-ig* of *-erig* (met haplologische deletie van één van de sequenties *...er-*).

Bij vormen als *betweterig, bevelhebberig, krachtpatsurig* en *krentenkakkerig* bestaat er bovendien onduidelijkheid over de lexicale categorie van de basis. Op grond van het betekenisaspect 'als een N' (*bevelhebberig* 'als een bevelhebber') zouden zij afgeleid kunnen zijn van nomina agentis op *-er* (cf. sectie 2.2.1.). De vraag die bij deze analyse rijst, is waarom er dan geen afleidingen zijn die een nomen agentis op *-aar* als basis hebben (**snelwandelaarig, *terugkoppelaarig*), aangezien de suffixen *-aar* en *-er* morfologisch nauw verwant zijn en mogelijk zelfs varianten van één-en-hetzelfde suffix. Wellicht hebben we in deze gevallen te maken met deverbale *-erig*-afleidingen à la *bijterig* (zie sectie 3.2.5.3.). Het probleem hierbij is dat werkwoorden als *betweten, bevelhebben, krachtpatsen* etc. niet zelfstandig voorkomen.

Naast nominale samenstellingen met als linkerlid de adjectieven *linker-* en *rechter-* (*linkerhand, rechterbeen*) vinden we semantisch verwante afleidingen op *-ig*, t.w. *linkshandig* en *rechtsbenig*. Het is moeilijk vast te stellen op welke wijze de nominale samenstellingen en de adjectivische afleidingen zich derivationeel tot elkaar verhouden.

In een aantal *-ig*-afleidingen is niet uit te maken of de basis een adjectief of substantief is. Een adjectief als *zoutig* kan zowel de betekenis 'enigszins zout' als 'op zout lijkend' hebben en dit betekent dat *zoutig* zowel de-adjectivisch als denominaal kan zijn. Andere voorbeelden zijn: *bollig, idiotig, komiekig, mullig, sloffig, spitsig, stompig* en *vettig*.

Als de nominale basis eindigt op een schwa, dan ontbreekt deze in de adjectivische afleiding (*waarde/waardig, einde/eindig, taalkunde/taalkundig*). Substantieven die kandidaat zijn voor vocaalrekening in open lettergreep, ondergaan deze verandering ook na suffixering met *-ig*: *glas/glazig* en *blad/(los)bladig*. In de afleiding *partijdig* is tussen het substantief en het suffix een *d* ingevoegd.

3.2.4.3. type *brommig*

De vorming van deverbale adjectieven met behulp van *-ig* is improductief. De betekenis van dit type laat zich soms omschrijven als '(al te zeer) geneigd tot V-en' (*brommig* 'geneigd tot brommen') en

¹⁶⁵ Zie o.a. Van Marle (1985b).

soms als 'min of meer V-end' (*aarzelig* 'min of meer aarzelend'). In paren als *roerig/roeren*, *stellig/stellen* en *bevallig/bevallen* is de betekenisrelatie tussen werkwoord en adjectivische afleiding sterk gelexicaliseerd en onvoorspelbaar.

Het suffix *-ig* hecht zich voornamelijk aan ongelede Germaanse werkwoordstammen, maar incidenteel hecht het zich eveneens aan de stam van afgeleide Germaanse werkwoorden en samenstellingen. Voorbeelden zijn:

brommig, treurig, aarzelig, schrokkelig, geldig, stellig, roerig, bedillig, bedrijvig, bevallig, aanhalig, inhalig, afvallig, nalatig

Van afleidingen als *huiverig*, *mopperig* en *weigerig* is het moeilijk vast te stellen of zij met behulp van *-ig* of met behulp van *-erig* (plus (haplogische) deletie van één van de sequenties ...er-) zijn gevormd.

3.2.4.4. type *dikbuikig*¹⁶⁶

In deze subsectie bespreken we adjectieven op *-ig* die semantisch gezien verwant zijn aan woordgroepachtige constructies. In het vervolg gebruiken we de term 'samenstellende afleiding' voor dergelijke formaties (zie bijv. ook de volgende subsectie en hoofdstuk 4, sectie 1.6.). De betekenis van deze samenstellende afleidingen laat zich ruwweg parafraseren als 'het door de woordgroep genoemde hebbende of zijnde' (*dikbuikig* 'een dikke buik hebbende', *tweedelig* 'twee delen hebbende', *inpandig* 'in het pand zijnde'). Formaties als *Duitstalig*, *Engelstalig* etc. zijn eveneens verwant aan woordgroepen, maar de betekenis is afwijkend, namelijk 'in de ... taal' (*Engelstalig* 'in de Engelse taal'). Verder dient er op gewezen te worden dat de betekenis van vormen als *hardhandig* en *vrijwillig* allerlei idiosyncratische c.q. onvoorspelbare eigenschappen vertoont.

De samenstellende afleidingen van dit type vallen, afgaande op de eigenschappen van de woordgroep, uiteen in ruwweg drie verschillende types: (a) het suffixloze deel wordt gevormd door een adjectief en een substantief, (b) het suffixloze deel bestaat uit een hoofdtelwoord en een substantief en (c) het suffixloze deel bevat de combinatie prepositie plus substantief. Er dient wel opgemerkt te worden dat *-ig* zich niet hecht aan complete woordgroepen inclusief vervoeging, lidwoorden, modificerende adverbia etc., maar aan de combinatie van een {adjectief, telwoord, prepositie} plus een substantief. Voorbeelden zijn:

- a: *dikbuikig, breedneuzig, loslippig, gelijksoortig, goedmoedig, hardhandig, hoogboordig, kortademig, eigenaardig, plattribbig, vrijwillig, zwakzinnig*
- b: *tweetalig, driestemmig, duizendkopig, achturig, eenlettergrepig, tienjarig, meercellig, negenvlakig, tweezijdig, viersnarig, veelkleurig, zesbenig*
- c: *afpadig, afhandig, inpandig, naburig, uithuizig, uitstedig* (met vocaalrekking)

In veel gevallen is de scheidslijn tussen *-ig*-afleidingen met een samengestelde nominale basis (*noodlottig*) en samenstellende afleidingen op *-ig* (*dikbuikig*, *tweetalig*) moeilijk te trekken. De vorm *duizendpotig* is in dit opzicht bijzonder illustratief, aangezien zijn betekenis ambigu is. In de betekenis 'als een duizendpoot' kan op semantische gronden gemotiveerd worden dat de exocentrische samenstel-

¹⁶⁶ Zie o.a. Schultink (1979), Sassen (1981), Meijs (1981), Hoeksema (1981, 1983, 1984), Van den Toorn (1983b), Van Marle (1985b) en Van Santen (1992).

ling (zie hoofdstuk 4, sectie 2.11.) *duizendpoot* als basis heeft gediend, maar in de betekenis 'duizend poten hebbende' ligt afleiding van een woordgroep voor de hand.

3.2.4.5. type *heldhaftig*¹⁶⁷

In de voorgaande subsectie hebben we samenstellende afleidingen met een woordgroep als basis besproken. In zekere zin hiermee vergelijkbaar zijn formaties als *heldhaftig* en *pokdalig*. Zij corresponderen echter noch met samenstellingen of woordgroepen als *heldhaft* en *pokdaal* noch met afleidingen als *haftig* en *dalig*. Ook voor dit type woordformatie gebruiken we de term 'samenstellende afleiding'. Voorbeelden zijn:

heldhaftig, krijgshaftig, manhaftig, baldadig, barmhartig, rampzalig, pokdalig, zorgvuldig, kleinzerig, meewarig, wispelturig

3.2.4.6. type *zuinig*

Naast een aantal adjectieven eindigend op de sequentie *...ig* treffen we geen zelfstandig voorkomend grondwoord aan. Wellicht kunnen adjectieven als *zuinig, akelig, stevig, hevig, deftig, weinig, veilig, huidig* en *zalig* als formeel met *-ig* geleed beschouwd worden. Hiervoor pleit de observatie dat het hier adjectieven betreft, die bovendien, evenals de overige *-ig*-afleidingen, niet als basis kunnen dienen voor afleiding met behulp van *-ig* (**zuinigig, *hevigig, *groenigig, *houtigig*).¹⁶⁸ Verder is geconstateerd dat er naast veel adjectieven op *-ig* corresponderende afleidingen op *-erig* voorkomen. Dit geldt ook voor vormen als *defstig* en *slordig*: *defterig* en *slorderig*. Ze verschillen van normale *-ig*-afleidingen doordat sommige *-te*-nominalisatie mogen ondergaan (*weinigte, menigte*).

We wijzen ook nog op adjectieven als *buitenissig, gestadig, gezapig* en *onstuimig*. In deze gevallen blijkt de formele geleedheid niet uitsluitend uit de aanwezigheid van *-ig*. Het deel zonder *-ig* maakt eveneens een afgeleide (*√gezaap, √onstuim*) indruk.

3.2.4.7. Eigenschappen van *-ig*-adjectieven

In deze subsectie gaan we nader in op enige eigenschappen van adjectieven die gevormd zijn met behulp van *-ig*. We bespreken allereerst de morfologische valentie van deze afleidingen en vervolgens behandelen we hun fonologische eigenschappen.

De morfologische valentie van *-ig*-adjectieven sluit nauw aan bij die van ongelede adjectieven. Er is echter één significant verschil: adjectieven die eindigen op *-ig*, kunnen, in tegenstelling tot ongelede adjectieven, niet als basis dienen voor suffigering met *-ig, -erig* en *-achtig* (*groen/groenig* vs. **groenigig, *groenigerig, *groenigachtig*). Deze afleidingen kunnen productief affigering met behulp van het prefix *on-* en het suffix *-heid* ondergaan. Daarnaast kunnen ze incidenteel ook als basis dienen voor verbalisering en kunnen ze ook als linkerlid van een samenstelling voorkomen:¹⁶⁹

oneerbiedig, ongeldig, onstuimig, onveilig, onzedig, groenigheid, jaloersigheid, mondigheid, treurigheid, vijandigheid, (be)eindigen, heiligen, beveiligen, bevochtigen, heiligverklaring

¹⁶⁷ Zie Geerts et al. (1984:361).

¹⁶⁸ Zie Schultink (1962).

¹⁶⁹ Zie o.a. Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

Een aantal kanttekeningen is hierbij echter wel op zijn plaats:

- Als de *-ig*-afleiding de-adjectivisch is en dit adjectief in isolatie geen *on*-prefigering toestaat, dan staat de *-ig*-vorm eveneens geen *on*-prefigering toe: *groen*:**ongroen* - *groenig*:**ongroenig*, *dik*:**ondik* - *dikkig*:**ondikkig* etc.
- samenstellende afleidingen als *dikbuikig*, *tweetalig* en *aftlandig* kunnen niet als basis dienen voor *on*-prefigering: **ondikbuikig*, **ontweetalig*, **onaftlandig* etc. Dit geldt niet voor afleidingen met een samenstelling als basis (*eerbied*/*eerbiedig*/*oneerbiedig*).
- de adjectieven op *-ig* die als basis kunnen dienen voor verbaliserende woordformatie, zijn zelf nooit deverbaal. Kortom, naast *vocht*/*vochtig*/*bevochtigen* ontbreken paren als *brommen*/*brommig*/**bebrommigen* en *huiveren*/*huiverig*/**behuiverigen*.¹⁷⁰

Afrondend staan we kort stil bij de accentuering van met behulp van *-ig* gevormde adjectieven.¹⁷¹ Geconstateerd kan worden dat het hoofdaccent normaliter op de laatste accentueerbare lettergreep van het grondwoord valt. We kunnen hierbij twee situaties onderscheiden: (a) de positie van het hoofdaccent is gelijk aan die van de basis (*fluwéel*/*fluwélig*, *porseléin*/*porseléinig*, *wánkel*/*wánkelig*) of (b) de positie van het hoofdaccent verschilt van die van de basis (*vjand*/*vijándig*, *wéldaad*/*weldádíg*, *áfval*/*afvállig*). In het laatste type is er sprake van accentverschuiving in de richting van het suffix. Als we de taalfeiten overzien, dan zijn er twee opmerkelijke gaten:

- het suffix *-ig* hecht zich aan woorden die eindigen op een beklemtoonde volle vocaal, maar niet aan woorden die eindigen op een onbeklemtoonde volle vocaal: *wée*/*wéetg* en *blasé*/*blaséfg*, maar niet *lila*/**lilatg* en *blánc*/**blancofg*.
- het suffix *-ig* hecht zich aan ongelede woorden die eindigen op een beklemtoonde sequentie korte vocaal plus consonant. Als deze sequentie echter onbeklemtoond is, dan is aanhechting van *-ig* niet mogelijk: *moerás*/*moerássig* en *kristál*/*kristállig*, maar *hárnas*/**harnassig* en *cláxon*/**claxonnig*.

Als de basis een nominale samenstelling of een woordgroep is, dan vindt er echter niet altijd accentverschuiving plaats. Naast *eenvoudig* vindt men *liliputtig* en *rózegeurig* en naast *rondbórstig* o.a. *krómnervig*. Een vorm als *duizendpotig* kent twee mogelijke accentueringen: *dúizendpotig* 'als een duizendpoot' en *duizendpótig* 'met duizend poten'.

3.2.5. *-erig* [ə̀rə̀χ]¹⁷²

Met behulp van het Germaanse, onbeklemtoonbare suffix *-erig* worden adjectieven gevormd. De distributie van het suffix *-erig* komt in grote lijnen overeen met die van het suffix *-ig*: het hecht zich aan adjectieven (type *groenerig*), substantieven (type *houterig*), werkwoordstammen (type *bijterig*) en woordgroepen (type *dikbuikerig*). Verder treffen we adjectieven op *-erig* aan waarnaast het suffixloze deel niet zelfstandig voorkomt (type *defterig*). We bespreken deze types in afzonderlijke subsecties. Tot

¹⁷⁰ Zie De Haas (1991).

¹⁷¹ Zie o.a. Schultink (1979, 1980), Kooij & Van der Niet (1984), De Haas (1985, 1991) en Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

¹⁷² Zie o.a. Schultink (1962), Geerts (1970b), Van der Hulst & Van Santen (1981), Geerts et al. (1984:349-352) en Van Marle (1985b).

slot bespreken we nog een aantal gemeenschappelijke eigenschappen van de besproken adjectivische afleidingen.

3.2.5.1. type *groenerig*

De vorming van de-adjectivische adjectieven met het suffix *-erig* is productief. De betekenis van deze afleidingen kan omschreven worden als 'A vrij sterk subjectief-gerelativeerd'. Veelal is er ook sprake van een pejoratief betekenisaspect (*vlotterig* 'gemaakt vlot').

Het suffix *-erig* hecht zich aan ongelede Germaanse adjectieven en aan al dan niet afgeleide niet-Germaanse adjectieven, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

groenerig, dunnerig, frisserig, viezerig, ziekerig, lieverig, klefferig, mooierig, bruinerig, natterig, paarserig, slapperig, jovialerig, aparterig, blaséerig, jaloerserig, serieuzerig, ludiekerig, mystiekerig, preciezerig, chicerig, primitieverig

Het is niet duidelijk of adjectieven die eindigen op /ðr/ als basis voor dit type suffigering kunnen dienen. Vormen als *bitterig* en *duisterig* kunnen met behulp van *-erig* gevormd zijn (met *-er*-deletie), maar ook met *-ig* (zie sectie 3.2.4.1.). Hetzelfde geldt voor afleidingen als *Duitserig*. De betekenis 'nogal Duits' wijst mogelijk op het de-adjectivische karakter van de afleiding, maar de betekenis 'als een Duitser' wijst er op dat de afleiding ook denominaal kan zijn. In dat laatste geval is het onduidelijk of we te maken hebben met *-erig* of met *-ig*.

Na adjectieven eindigend op een /r/ wordt een [d] ingevoegd tussen de basis en het suffix (*raarderig, literairderig*) en na schwa-finale adjectieven vindt schwa-deletie plaats (*oranjerig*). Als het basiswoord eindigt op een /d/, dan kan er na suffigering *d-j*-wisseling plaatsvinden (*rood/rooierig*).

3.2.5.2. type *houterig*

Denominale adjectieven die gevormd zijn met behulp van *-erig*, komen in twee elkaar niet noodzakelijk uitsluitende betekenis categorieën voor. De eerste categorie heeft als betekenis 'lijkend op N, als N' (*azijnerig* 'lijkend op azijn'). Dit betekenisaspect kan vergezeld gaan met een negatieve connotatie (*houterig*). De tweede categorie heeft een betekenisaspect dat geparafraseerd kan worden als 'veel N hebbende, met nogal veel N' (*bloederig* 'met nogal veel bloed'). Daarnaast kunnen vormen als *appelmoezerig, chinezerig* etc. in constructies als *ik ben niet zo N-erig* het betekenisaspect 'houdend van' hebben.¹⁷³ De afleiding *paniekerig* ('geneigd tot paniek') onttrekt zich aan deze betekenis systematiek. De betekenis van deze vorm sluit nauw aan bij die van deverbale adjectieven op *-erig* (zie sectie 3.2.5.3.).

Het suffix *-erig* hecht zich voornamelijk aan ongelede Germaanse substantieven en al dan niet afgeleide niet-Germaanse substantieven. Voorbeelden zijn:

houterig, bloederig, glazerig, landerig, roeterig, gronderig, houterig, kruiderig, sproeterig, winderig, stofferig, zanderig, lawaaierig, azijnerig, komedianterig, artiesterig, paniekerig, dilettanterig, romantiekerig, serpenterig, reumatiekerig

¹⁷³ Zie Schultink (1962).

Bij vormen als *waterig*, *poederig* en *korrelig* is moeilijk vast te stellen of zij het suffix *-ig* of het suffix *-erig* bevatten (zie ook sectie 3.2.4.2.).

Verder is het naar onze mening ook mogelijk om *-erig* te hechten aan Germaanse nominale afleidingen en samenstellingen, hoewel de oordelen omtrent de welgevormdheid van de volgende voorbeelden uiteenlopen. Het is waarschijnlijk dat de voorkeur die sprekers hebben voor het produktieve suffix *-achtig* (*baronesachtig*, *ziekenhuisachtig*), de oordeelsvorming hier beïnvloedt. Voorbeelden zijn:

baronesserig, *genieperig*, *gravinnerig*, *wasserijerig*, *groentemannerig*, *koukleumerig*, *manwijverig*,
meisjesboekkerig, *nijdasserig*, *speelfilmerig*, *ziekenhuizerig*, *zeurpieterig*

Met betrekking tot adjectivische afleidingen als *idioterig*, *katholiekerig*, *malloterig*, *imbecielerig*, *gekkerig* en *vetterig* dient opgemerkt te worden dat zij zowel de-adjectivisch als denominaal kunnen zijn. Een vorm als *idioterig* betekent zowel 'als een idioot' als 'nogal idioot'. De eerste betekenis suggereert een denominale en de tweede een de-adjectivische herkomst.

Als een nomen eindigt op een schwa, dan wordt één van de schwa's gedeleerd (*weelderig*) en als een nomen kandidaat is voor vocaalrekking in open lettergreep, dan vindt deze verandering eveneens plaats bij suffigering met *-erig* (*glas/glazerig*).

3.2.5.3. type *bijterig*

Met behulp van *-erig* worden ook adjectieven afgeleid van werkwoorden. De betekenis van deze afleidingen kan omschreven worden als '(al te zeer) geneigd tot V-en' (*bijterig* 'zeer geneigd tot bijten'). In veel gevallen is er ook sprake van een pejoratief betekenisaspect.

Het suffix hecht zich uitsluitend aan Germaanse werkwoordstammen. Deze zijn over het algemeen ongeleed, maar ze kunnen ook op allerlei manieren afgeleid of samengesteld zijn, zoals blijkt uit de volgende voorbeelden:

bijterig, *huilerig*, *tobberig*, *dwingerig*, *hebberig*, *juicherig*, *klagerig*, *schrikkerig*, *bedillierig*, *benoemerig*,
gewennerig, *ontdekkerig*, *verbranderig*, *verknoeierig*, *handhaverig*, *kortwiekerig*, *stofzuigerig*

In het gegeven overzicht ontbreken vormen als *opschepperig*, *aanvallerig*, *pianospelerig* en *dagdromerig*. In deze vormen is *-erig* wellicht achter de stam van een samenkoppeling aangehecht (*opschep-erig*), maar het is eveneens mogelijk dat hier sprake is van suffigering met behulp van *-ig* of *-erig* aan nomina agentis op *-er* (*opschepper-ig* of *opschepper-erig*). De betekenis geeft geen uitsluitel, aangezien de betekenis omschreven kan worden als 'geneigd tot opscheppen' en als 'als een opschepper' (zie ook sectie 3.2.4.3.).

Voor afleidingen als *grijzerig*, *rotterig* en *sufferig* geldt dat ze zowel van een adjectief (*grijs*, *rot*, *suf*) als van de verbale tegenhangers (*grijzen*, *rotten*, *suffen*) kunnen zijn afgeleid. Een vergelijkbare situatie doet zich voor in voorbeelden als *geeuwerig* en *zweterig*. Deze kunnen afgeleid zijn van nomina (*geeuw*, *zweet*) of van de hiermee in een conversierelatie staande verba (*geeuwen*, *zweeten*).

Het suffix *-erig* hecht zich achter verbale stammen. Zoals we reeds eerder hebben geconstateerd nemen de monosyllabische werkwoorden met een infinitief op *-n* een afzonderlijke positie in m.b.t. woordformatieprocessen (zie o.a. de secties 3.2.1. en 3.2.2.). Ook nu hecht het suffix zich aan de

infinitief: *dikdoenerig*, *gewichtigdoenerig* en *uitganerig*.¹⁷⁴

Tot slot wijzen we er op dat na /r/-finale stammen een [d] wordt ingevoegd tussen de stam en het suffix (*zeurderig*, *ontvoerderig*). In de vorm *bedlegerig* (van *liggen*) heeft er vocaalrekking plaatsgevonden (cf. het voltooid deelwoord *gelegen*).

3.2.5.4. type *dikbuikerig*

Zoals eerder reeds is opgemerkt vertoont de distributie van *-erig* grote overeenkomst met die van het suffix *-ig*. In subsectie 3.2.4.4. hebben we feiten besproken van het type *dikbuikig*, d.w.z. samenstellende afleidingen die gevormd zijn op basis van een woordgroep. In de woordenboeken ontbreken vergelijkbare *-erig*-vormen. Kortom, zij geven geen feiten als *dikbuikerig*, *tweetalerig* en *aflanderig*. Dergelijke afleidingen zijn o echter wel gevormd. Zelfs idiomen als *van de hak op de tak* kunnen als basis dienen voor suffigering met behulp van *-erig* (*van-de-hak-op-de-takkerig*).

3.2.5.5. type *defterig*

Wellicht kunnen adjectieven als *defterig*, *hefterig*, *slorderig*, *vadserig* en *buitenisserig* als formeel met het suffix *-erig* geleed beschouwd worden. De volgende overwegingen lijken hiervoor te pleiten: (a) het betreft hier adjectieven en (b) ze kunnen niet als basis dienen voor suffigering met behulp van *-ig*, *-erig* of *-achtig* (**groenerigig*, **defterigig*).

3.2.5.6. Eigenschappen van *-erig*-adjectieven

De morfologische valentie van *-erig*-adjectieven sluit nauw aan bij die van afleidingen die gevormd zijn met *-ig*. Zij kunnen niet gesuffigeerd worden met de suffixen *-ig*, *-erig* en *-achtig* (**groenerigig*, **groenerigerig*, **groenerigachtig*) en zij staan produktief de aanhechting van het nominaliserende suffix *-heid* toe (*groenerigheid*, *weelderigheid*). We hebben echter geen voorbeelden aangetroffen waar een adjectief op *-erig* als basis heeft gediend voor prefigering met *on-* of waar een dergelijk adjectief als linkerlid van een samenstelling fungeert.

Afrondend staan we kort stil bij de positie van het hoofdaccent.¹⁷⁵ Geconstateerd kan worden dat de positie van het accent vrijwel altijd gelijk is aan die van het basiswoord in isolatie: *hándhaverig*, *kóukleumerig*, *méisjesboekerig*, *spéelfilmerig*, *dtkdoenerig*, *stófzuigerig* en *zúrpieterig*. De data wijzen erop dat *-erig* in tegenstelling tot *-ig* geen klemtoonaantrekkend suffix is. Er zijn echter enige feiten waarin het accent optioneel verschoven kan worden naar de laatst accentueerbare lettergreep van het basiswoord: *áanstellerig/aanstéllerig*, *áanhalerig/aanhálerig* en *úitsloverig/uitslóverig*. Dergelijke accentverschuivingen zijn echter eerder uitzondering dan regel en wellicht duidt de verschuiving van het accent er op dat hier sprake is van suffigering met *-ig* aan nomina agentis op *-er*.

Tot slot wijzen we er op dat het suffix *-erig* zich hecht aan woorden die eindigen op een beklemtoonde volle vocaal, maar niet aan woorden die eindigen op een onbeklemtoonde volle vocaal: *wée-wéeërig* en *blasé-blaséërig*, maar *lila-*lila-erig* en *blánco-*blanco-erig*.

¹⁷⁴ Zie o.a. Van Haeringen (1944).

¹⁷⁵ Zie Schultink (1979) en Kooij & Van der Niet (1984).

3.2.6. *-achtig* [ax̣təχ̣]¹⁷⁶

Het Germaanse suffix *-achtig* wordt produktief aangewend om adjectieven te vormen op basis van adjectieven (type *groenachtig*), substantieven (type *rotsachtig*), werkwoordstammen (type *weigerachtig*) en al dan niet gelexicaliseerde woordgroepen (type *grotemensenachtig*). Na de behandeling van deze types besteden we in 3.2.6.5. aandacht aan een aantal gemeenschappelijke eigenschappen van dit type adjectivische afleiding.

3.2.6.1. type *groenachtig*

Met behulp van het suffix *-achtig* gevormde de-adjectivische afleidingen hebben een 'objectief gerelativeerd' betekenisaspect, waarbij 'objectief' aanduidt dat de relativering niet als een persoonlijke waardering wordt ervaren (*groenachtig* 'enigszins, een weinig groen'). De betekenisverhouding tussen het paar *waar/waarachtig* vertoont echter allerlei onvoorspelbare idiosyncratische eigenschappen. We wijzen er echter op dat de afleiding *waarachtig* ook om andere redenen uitzonderlijk is: het hoofdaccent valt op de eerste vocaal van het suffix (*waaráchtig* vs. *gróenachtig*) en de slot-/r/ van *waar* maakt deel uit van de eerste lettergreep van het suffix (*waar.achtig* vs. *groen.achtig*) (de "." geeft de syllabegrens aan).

Het suffix *-achtig* hecht zich voornamelijk en produktief aan ongelede Germaanse adjectieven, maar daarnaast hecht het zich eveneens aan al dan niet gelede niet-Germaanse adjectieven. Voorbeelden zijn:

groenachtig, weekachtig, doofachtig, rondachtig, bleekachtig, hardachtig, kaalachtig, lafachtig, paarsachtig, simpelachtig, beigeachtig, oranjeachtig, lila-achtig, jaloersachtig, literairachtig, positiefachtig, serieusachtig, sociaalachtig, studentikoosachtig

We hebben geen taalfacten aangetroffen waar *-achtig* zich gehecht heeft aan morfologisch complexe Germaanse adjectieven. Of hier sprake is van een systematische beperking is ons niet geheel duidelijk (?*houdbaarachtig*).

Vormen als *oranjeachtig* en *beigeachtig* illustreren dat de schwa-deletieregel niet werkt in het geval van *-achtig*. Verder duiden vormen als *lila-achtig* erop dat *-achtig* zich in tegenstelling tot *-ig* ook hecht aan woorden die eindigen op een onbeklemtoonde vocaal.

3.2.6.2. type *rotsachtig*

De vorming van denominalen adjectieven met behulp van *-achtig* is vrijwel onbegrensd. De afleidingen kunnen in drie, elkaar veelal overlappende betekenis categorieën onderverdeeld worden. De eerste categorie heeft een vergelijkend betekenisaspect dat parafraseerbaar is als 'lijkend op N, als N' (*aapachtig* 'als een aap'). Daarnaast is er een categorie woorden met de betekenis '(veel) N hebbende, met (veel) N' (*rotsachtig* 'met veel rotsen') in constructies als *dit gebied is nogal N-achtig*. In constructies als *ik ben niet zo N-achtig* kunnen vormen als *bierachtig, museumachtig* en *Vondelachtig* het betekenisaspect 'houdend van' hebben. De betekenisverhouding tussen paren als *leugen/leugenachtig, slok/slokachtig* en *(veel)vraat/vraatachtig* is van een andere aard. De substantieven corresponderen in semantisch opzicht met de werkwoorden *liegen, slikken* en *vreten* en de afleidingen op *-achtig* hebben een betekenis die kenmerkend is voor deverbale afleidingen van het type *twijfelachtig* (zie sectie

¹⁷⁶ Zie o.a. Schultink (1962), Van den Toorn (1968, 1983a), Booij (1977), Geerts et al. (1984:349-352) en Van Beurden (1987).

3.2.6.3.), namelijk 'geneigd tot V-en' (*leugenachtig* 'geneigd tot liegen').

Het suffix *-achtig* hecht zich aan nomina die zowel ongeleed als geleed kunnen zijn. Bovendien is dit type afleiding niet beperkt tot Germaanse nomina. Voorbeelden zijn:

rotsachtig, koperachtig, bladachtig, aapachtig, deegachtig, haasachtig, reusachtig, spiegelachtig, wijfachtig, zandachtig, onweerachtig, spikkelachtig, raadselachtig, gevangenisachtig, stijfachtig, sprookjesachtig, bloemkoolachtig, walvisachtig, kraakbeenachtig, spinnewebachtig, roofdierachtig, antilopeachtig, balsamineachtig, amoebeachtig, fosforachtig, granietachtig, metaalachtig, saffraanachtig

Sommige afleidingen op *-achtig* kunnen zowel de-adjectivisch als denominaal zijn. Een vorm als *bolachtig* kan gevormd zijn op basis van het adjectief *bol* ('enigszins bol') of het substantief *bol* ('lijkend op een bol'). Andere voorbeelden van dit type zijn:

antiekachtig, holachtig, spitsachtig, vetachtig, zoutachtig, zuurachtig

In sommige gevallen worden de nominale basis en het suffix gescheiden door een tussenklank (zie o.a. hoofdstuk 4, sectie 2.9.). Na diminutieven wordt altijd de tussenklank *-s-* ingevoegd (*hoffesachtig, meisjesachtig, sprookjesachtig*). Dezelfde tussenklank treffen we aan in vormen als *damesachtig* en *kruideniersachtig*, maar naast deze afleidingen komen ook varianten zonder tussenklank voor (*dameachtig, kruidenierachtig*). Behoort het substantief tot de kleine klasse nomina die een meervoud op *-eren* heeft, dan vindt men de sequentie *...er-* ook voor het suffix *-achtig* (*hoenderachtig, kinderachtig, runderachtig*), maar hiervoor geldt ook dat de afleidingen zonder *...er-* eveneens toegestaan zijn (*rundachtig, kindachtig, bladachtig*).

Afleidingen die een biologische eigenaam als basis hebben, nemen een bijzondere plaats in binnen de klasse van denominale *-achtig*-afleidingen. Naast afleidingen als *aapachtig, antilopeachtig, tulpachtig* en *begonia-achtig* treffen we pluralia tantum aan met het betekenisaspect 'behorend tot de soort/klasse': *aapachtigen, antilopeachtigen, tulpachtigen, begonia-achtigen* etc.¹⁷⁷

3.2.6.3. type *weigerachtig*

Het suffix *-achtig* mag eveneens gehecht worden achter verbale stammen. De resulterende adjectieven hebben als regel de betekenis 'geneigd tot V-en of geschikt om te V-en'. *Weigerachtig* heeft als betekenis 'geneigd tot weigeren' en de vorm *schilderachtig* heeft, naast de gelexicaliseerde betekenis 'pittoresk', het systematisch bepaalde betekenisaspect 'geschikt om te schilderen'.

Dit type afleiding vindt als regel plaats op basis van ongelede of afgeleide Germaanse werkwoordstammen, maar *-achtig* mag ook gehecht worden aan niet-Germaanse werkwoordstammen die gevormd zijn met behulp van het suffix *-eer*. Vergelijk:

weigerachtig, grijpachtig, babbelachtig, bedelachtig, geefachtig, huichelachtig, vreetachtig, twijfelachtig, zuipachtig, weifelachtig, schuifelachtig, vergeetachtig, vernielachtig, verzuimachtig, declareerachtig, delegeerachtig, interrompeerachtig

¹⁷⁷ Zie Geerts et al. (1984:78, 351).

We hebben geen afleidingen aangetroffen die gevormd zijn op basis van samen koppelingen, maar vormen als *wegloopachtig*, *omkoopachtig* etc. lijken ons zonder meer wel gevormd.

3.2.6.4. type *grotemensenachtig*

Het suffix *-achtig* hecht zich niet alleen aan woorden, maar ook aan woordgroepen. We beperken ons hier tot een aantal voorbeelden:

grotemensenachtig, *jansalieachtig*, *jongevrouwachtig*, *ouwemannenachtig*, *heer-van-stand-achtig*,
spring-in-'t-veld-achtig, *van-de-hak-op-de-tak-achtig*, *kant-en-klaar-achtig*

Als we vormen als *grotemensenachtig* vergelijken met het type *dikbuikig* uit sectie 3.2.4.4., dan blijkt dat er één significant verschil is: de basis voor *-ig*-suffigering is onverbogen, d.w.z. zowel het adjectief *dik* als het nomen *buik* zijn onverbogen (**dikkebuikenig*), terwijl *-achtig* zich mag hechten aan de verbogen varianten van zowel het adjectief als het nomen.

3.2.6.5. Eigenschappen van *-achtig*-adjectieven

De morfologische valentie van *-achtig*-adjectieven wijkt slechts op een enkel punt af van die van ongelede adjectieven. In tegenstelling tot de laatstgenoemde kunnen ze geen suffigering met *-ig*, *-erig* of *-achtig* ondergaan (**groenachtigig*, **groenachtigerig*, **groenachtigachtig*). Ze kunnen daarentegen wel als basis dienen voor affigering met het nominaliserende suffix *-heid* en het negatieprefix *on-*: *groenachtigheid*, *sprookjesachtigheid*, *vergeetachtigheid*, *onvaderachtig* en *onzomerachtig*. Als de *-achtig*-afleiding echter de-adjectivisch is (type *groenachtig*), dan lijkt prefigering met *on-* uitgesloten (**ongroenachtig*).

Fonologisch gezien is er een significant verschil tussen de suffixen *-ig* en *-erig* enerzijds en *-achtig* anderzijds. Bij suffigering met behulp van *-(er)ig* wordt de oppositie tussen stemhebbende en stemloze obstruenten behouden, terwijl deze oppositie geneutraliseerd wordt ten faveure van de stemloze variant in het geval van *-achtig*. Vergelijk:

do{v}ig - *doof*{f}achtig, *vle*{z}ig - *vlee*{s}achtig, *krui*{d}ig - *kruid*{d}achtig

Dit verschil wordt veroorzaakt door een verschil in syllabificatie. In het geval van *-(er)ig* behoort de slotconsonant van de basis tot de lettergreep van het suffix, terwijl deze consonant deel uitmaakt van de laatste lettergreep van de basis bij afleidingen op *-achtig*. Kortom: *do.vig* versus *doof.achtig* (de ". " geeft, zoals gezegd, de syllabegrens aan). Er zijn enige *-achtig*-afleidingen die zich, althans in één lezing, onttrekken aan deze vorm van syllabificatie: zij sluiten zich dan aan bij het type *dovig*. We doelen hier op vormen als: *krampachtig*, *deelachtig*, *reusachtig* en *waarachtig* (*kram.pachtig*). Een effect hiervan is dat in de vorm *reusachtig* de stemhebbende variant [z] behouden blijft.¹⁷⁸

Normaliter is het suffix *-achtig* onbepaald en tast het de positie van het hoofdaccent niet aan: *lila/lila-achtig*, *dóminee/dóminee-achtig*, *róofdier/róofdierachtig* etc. De in de voorgaande alinea genoemde vormen wijken in dit opzicht eveneens af. Bij deze vormen kan het hoofdaccent op de eerste vocaal van het suffix vallen: *deelaáchtig*, *krampáchtig*, *reusáchtig* en *waaráchtig*, hoewel ook het regelmatige patroon — zij het met een (iets) andere betekenis — is toegestaan.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Zie o.a. Schultink (1962) en Booij (1977).

¹⁷⁹ Zie o.a. Van den Berg (1953) en Booij (1977).

3.2.7. *-loos* [lo:s], /lo:z/ ¹⁸⁰

Het Germaanse, niet-klemtoondragende suffix *-loos* wordt productief aangewend om adjectieven af te leiden van substantieven (type *naamloos*). Incidenteel treffen we ook afleidingen aan die niet denominaal zijn (type *reddeloos*, *radioactiefloos*) en soms vinden we adjectieven op *-loos* die niet corresponderen met een zelfstandig voorkomend woord (type *argeloos*). In het navolgende gaat onze aandacht voornamelijk uit naar het denominale type *naamloos*. De overige types bespreken we in een afzonderlijke subsectie.

Als het suffix gevolgd wordt door een vocaalinitieel suffix, dan is de slotconsonant van het suffix stemhebbend, maar woordfinaal of voor een consonant is deze consonant stemloos (*werkloze/werkloos/werkloosheid*).

3.2.7.1. type *naamloos*

Met behulp van het suffix *-loos* gevormde adjectieven bezitten normaliter het systematisch bepaalde betekenisaspect 'zonder N' (*naamloos* 'zonder naam').

Het suffix *-loos* hecht zich zowel aan ongelede als gelede substantieven; bovendien mag de basis zowel Germaans als niet-Germaans zijn, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

naamloos, ademloos, pijnloos, bodemloos, eerloos, foutloos, glansloos, draadloos, kraagloos, zedeloos, levenloos, zoutloos, bezitloos, beginselloos, geluidloos, genadeloos, geweldloos, liefdeloos, schaamteloos, waardeloos, hartstochteloos, lichaamloos, oordeelloos, vaderlandloos, voorbeeldloos, weergaloos, fantasieloos, accentloos, illusieloos, vitamineloos, kritiekloos, pretentieloos, systeemloos

In de bovenstaande voorbeelden is het suffix onmiddellijk aangehecht achter de onverbogen vorm van het substantief. Daarnaast is het echter mogelijk dat een consonant-finaal substantief en het suffix gescheiden worden door *...e(n)-*, *...s-* of *...er-*. Deze sequenties corresponderen met de tussenklanken (of meervouden) die we aantreffen in samenstellingen (zie hoofdstuk 4, de sectie 2.1.5. en 2.9.). In het geval van vormen op *-eloos* (*straffeloos, vlekkeloos*) is het niet vast te stellen of hier sprake is van de tussenklank *-e-* of de allomorfische variant *-eloos*. ¹⁸¹

Basis en suffix kunnen gescheiden worden door *-e(n)-* als het substantief een meervoud op *-en* heeft: *straffeloos, machteloos, vlekkeloos, smakeloos, bandeloos, wolkenloos, vriendenloos, klassenloos* etc. *Hulpeloos* is uitzonderlijk, aangezien men hier *-eloos* vindt na een substantief dat geen meervoudsvorming toestaat.

Het substantief en het suffix kunnen incidenteel ook gescheiden worden door een *-s-*. De substantieven hebben veelal een abstracte betekenis: *arbeidsloos, vaderlandsloos, weerstandsloos, bezitsloos* en *wrijvingsloos*.

Het basisnomen en het suffix kunnen ook gescheiden worden door de tussenklank *-er-*, mits het substantief behoort tot de kleine klasse van neutra die een meervoud op *-eren* hebben: *bladerloos* (met vocaalrekking), *hoenderloos* en *kinderloos*.

Als een substantief eindigt op de sequentie schwa plus consonant, dan wordt er geen tussenklank ingevoegd (*stempelloos/*stempelsloos*). Wellicht is dit ook de reden dat in de afleiding *hersenloos* (van *hersenen*) één van de sequenties *-en-* afwezig is.

¹⁸⁰ Zie o.a. Hesseling (1908), Royen (1941), Hermkens (1967), Uhlenbeck (1977), Buurman (1981), Van den Toorn (1983a), Geerts et al. (1984:362) en Van Beurden (1987).

¹⁸¹ Zie o.a. Te Winkel (1879), Kooij (1977) en Trommelen (1983).

Als de basis eindigt op de liquida /r/, dan treft men uitsluitend de variant *-loos* aan (*geurloos*, *eerloos*, *vaderloos*), zie ook de secties over *-(e)ling* en *-(e)lijk*.

Afgezien van bovenstaande observaties zijn er, voor zover wij hebben kunnen nagaan, geen vaste regels te geven die de aanwezigheid van een tussenklank bepalen. Naast vormen met een tussenklank komen ook varianten zonder tussenklank voor: *smak(e)loos*, *werk(e)loos*, *straf(e)loos*, *weerstand(s)loos*, *bezit(s)loos*, *blad(er)loos* en *kind(er)loos*. Veelal correspondeert met het contrast tussen *-loos* en *-eloos* een betekenisverschil, zoals opgemaakt kan worden uit de volgende paren:

<i>smaakloos</i>	'zonder smaak'	<i>smakeloos</i>	'tegen de goede vormen ingaand'
<i>naamloos</i>	'zonder naam'	<i>nameloos</i>	'onuitsprekelijk groot'
<i>zoutloos</i>	'zonder zout'	<i>zouteloos</i>	'flauw, kinderachtig'
<i>bandloos</i>	'zonder band'	<i>bandeloos</i>	'ongeremd, ongetemperd'

Het suffix *-loos* is een klemtoonneutraal suffix dat het klemtoonpatroon van het basiswoord onaangetaast laat, zoals valt op te maken uit paren als *llchaam/llchaamloos*, *vóorbeeld/vóorbeeldloos* en *wéerga/wéergaloos*. Er is ons slechts één vorm bekend waarbij er sprake lijkt van accentverschuiving: *meedógenloos* (van *médedogen*).

De morfologische valentie van afleidingen op *-loos* is beperkt. Ze kunnen als basis dienen voor nominalisering met behulp van *-heid* (*naamloosheid*) en ze kunnen als rechterlid van een adjectivische samenstelling fungeren (*beroepswerkloos*). Ze staan echter geen prefigering met behulp van *on-* toe (**onnaamloos*, **ondoelloos*). We wijzen er overigens wel op dat suffigering met behulp van *-heid* gepaard kan gaan met accentverschuiving (*tróosteloos/tróostelóosheid*, *liefdeloos/liefdelóosheid*). Dit gebeurt voornamelijk als het suffix voorafgegaan wordt door een schwa (cf. *dóelloosheid*, *éerloosheid*).¹⁸²

3.2.7.2. type *reddeloos*, *radioactiefloos*, *argeloos*

Een aantal geïsoleerde gevallen heeft geen substantief als grondwoord, maar een werkwoord. Dit type afleiding bezit het betekenisaspect 'niet of zonder te V-en' (*reddeloos* 'niet te redden'). We doelen hier op formaties als *reddeloos*, *achteloos*, *duldeloos*, *roerloos* ('zonder te (ver)roeren') en *weerloos* ('zonder te kunnen (ver)weren').

De-adjectivische afleidingen zijn uiterst zeldzaam. Het enige duidelijke voorbeeld is *radioactiefloos*. De formaties *Grieksloos* en *bewusteloos* zouden afgeleid kunnen zijn van adjectieven (*Grieks*, *bewust*) of van nomina (*het Grieks*, *bewuste*). Gelet op de betekenis ('zonder Grieks', 'zonder het bewuste c.q. bewustzijn') en het produktieve karakter van denominale afleiding met *-loos* is de laatste optie het waarschijnlijkst.¹⁸³

Afrondend wijzen we nog op vormen als *argeloos*, *klakkeloos*, *laveloos* en *roekeloos*, die wellicht als formeel met het suffix *-loos* gesuffigeerd beschouwd kunnen worden.

¹⁸² Zie o.a. Van den Berg (1953), Schultink (1979) en Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

¹⁸³ Zie Schultink (1962).

3.2.8. *-en* [ə], /ən/¹⁸⁴3.2.8.1. type *gouden*

Met behulp van het Germaanse, onbeklemtoonbare suffix *-en* worden adjectieven afgeleid van stofnamen. Deze adjectieven hebben de betekenis 'gemaakt van N'. De vorming van stofadjectieven is productief te noemen, hoewel we hierbij wel aantekenen dat niet naast elke stofnaam een *-en*-adjectief mogelijk is, zoals valt af te leiden uit de onwelgevormdheid van **bieren*, **wateren* en **zepen*.

Het suffix *-en* hecht zich aan ongelede en samengestelde Germaanse stofnamen en al dan niet gelede niet-Germaanse stofnamen. Voorbeelden zijn:

gouden, ijzeren, blikken, purperen, bronzen, floersen, kleien, juten, koperen, rieten, viltten, hardhouten, badstoffen, kalfsleren, lamswollen, kunstzijden, bakstenen, ribfluwelen, lichtmetalen, damasten, satijnen, flanelen, katoenen, karmozijnen, mastieken, koralen, opalen, saffranen, elastieken

Als de stofnaam eindigt op een schwa (in het geval van *linnen* geschreven als *-en*), dan vindt schwa-deletie plaats: *zijden, aarden, juten* en *linnen*. Potentiële kandidaten voor vocaalrekking ondergaan deze regel bij de vorming van een stofadjectief op *-en* (*glazen*).

Een opvallend kenmerk van het suffix *-en* is dat het zich, afgezien van de samengestelde stofnamen, bij voorkeur hecht aan stofnamen met eindklemtoon: *damást/damásten, elasték/elasteken, katóen/katóenen, karmozijn/karmozijnen* vs. *alumnium/*aluminiumen, córduroy/*corduroyen, plátina/*platinaën* en *polyéster/*polyesteren*. Mogelijke uitzonderingen zijn: *kobalten* (naast *kóbalt/kobált*), *asfalten* (naast *ásfalt*) en *marsepeinen* (naast *mársepein*).

Suffigering met *-en* heeft geen gevolgen voor de positie van het hoofdaccent: deze is gelijk aan die van de basis: *mársepeinen, bádstoffen, hárdhouten, ribfluwelen* etc.

Stofadjectieven die gevormd zijn met *-en* kunnen niet als basis dienen voor verdere afleiding (**wollenheid, *onwollen*).

De syntactische valentie van deze stofadjectieven is eveneens uiterst beperkt. Ze kunnen uitsluitend attributief gebruikt worden (*de wollen trui* vs. **de trui is wollen*) en in deze positie kan, evenals bij de overige adjectieven die eindigen op de sequentie *-en* (uitgesproken als schwa), geen buigings-*e* toegevoegd worden (**de wollene trui*). Bovendien wijzen we erop dat zij ook de overige voor adjectieven kenmerkende vormen van verbuiging niet kunnen ondergaan (**wollener, *iets wollens*). Uit het feit dat dit type stofadjectieven geen verbuiging kan ondergaan, kan wellicht afgeleid worden dat *-en* geen derivationeel suffix maar een flektionele uitgang is.

3.2.9. *-s* [s]¹⁸⁵

In deze sectie bespreken we afgeleide adjectieven die uitgaan op *-s*. In subsectie 3.2.9.1. bespreken we adjectieven die eindigen op de sequentie *...(i)aans* (type *Hegeliaans, mohammedaans*). Van dit type adjectieven is het niet duidelijk of hier sprake is van suffigering met behulp van *-s* aan persoonsnamen op *-(i)aan* of dat hier sprake is van een afzonderlijk adjectiverend suffix *-(i)aans*. Vervolgens bespreken we in subsectie 3.2.9.2. adjectieven waar het suffix *-s* zich gehecht heeft achter persoonsnamen die niet eindigen op *-(i)aan* (type *Siegenbeeks, protestants, joods, slaafs*). Het adjectivische suffix *-s*

¹⁸⁴ Zie Royen (1947-1954), Geerts et al. (1984:360) en Backhuys et al. (1988).

¹⁸⁵ Zie o.a. Royen (1947-1954), Geerts et al. (1984:357-360), Booi (1987) en Backhuys et al. (1988).

kan ook aangehecht worden achter (Germaanse) zaaknamen (type *zomers*, *werelds*); dit type staat centraal in sectie 3.2.9.3. Hoewel we -s vrijwel uitsluitend aantreffen achter nomina, zijn er ook non-nominale afleidingen. In 3.2.9.4. bespreken we kort het deverbale type *broeds* en in 3.2.9.5. samenstellende afleidingen van het type *bovengronds*. Het is gelet op morfologische en semantische verschillen niet duidelijk of er telkens sprake is van hetzelfde adjectiverende suffix -s of dat er meerdere suffixen onderscheiden moeten worden.

In het voorgaande overzicht ontbreekt een verwijzing naar geografische adjectieven op -s (*Amsterdams*, *Oostenrijks*, *Chinees*, *Chileens* etc.). Geografische adjectieven worden gevormd met behulp van de suffixen -s, -er en -isch en deze adjectieven bespreken we in sectie 3.4.

3.2.9.1. type *Hegeliaans*, *mohammedaans*¹⁸⁶

In deze subsectie bespreken we afgeleide adjectieven eindigend op de sequentie ...*(i)aans*, waarbij het hoofddaccent op de laatste vocaal valt. Deze afleidingen correleren morfologisch gezien met persoonsnamen eindigend op het niet-Germaanse suffix *-(i)aan* die het betekenisaspect 'volgeling, aanhanger, lid van' hebben (zie sectie 2.2.12.1.). Gegeven deze correspondentie zou hier sprake kunnen zijn van het adjectiverende suffix -s dat zich hecht aan persoonsnamen. De adjectieven eindigend op ...*(i)aans* hebben echter het betekenisaspect 'volgens de leer van, in de trant van de eigennaam' (*Hegeliaans* is 'volgens de leer van Hegel') en 'behorend tot of betrekking hebbend op de orde, godsdienst' (*mohammedaans* 'behorend tot of betrekking hebbend op de Islam'). De afwezigheid van een semantische relatie tussen de persoonsnamen op *-(i)aan* en de adjectieven op *-(i)aans* zou men als een aanwijzing kunnen beschouwen dat deze adjectieven gevormd zijn met behulp van een afzonderlijk suffix *-(i)aans* dat zich hecht aan eigennamen. Er zijn ten minste twee redenen om hier toch het suffix -s te veronderstellen. De eerste reden is dat in de persoonsnamen op *-(i)aan* en in de adjectieven op *-(i)aans* dezelfde veranderingen voorkomen, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

Reve:Reviaan:Reviaans, Thorbecke:Thorbeckiaan:Thorbeckiaans
Vincentius:Vincentiaan:Vincentiaans, Erasmus:Erasmiaan:Erasmiaans
Lubbers:Lubberiaan:Lubberiaans
Franciscus:Franciscaan:Franciscaans, Dominicus:Dominicaan:Dominicaans
Brahma:Brahmaan:Brahmaans

De tweede reden is dat de afwezigheid van een semantische relatie tussen de persoonsnaam op *-(i)aan* het adjectief op -s niet uitzonderlijk is. Hetzelfde doet zich voor bij geografische adjectieven op -s. In vormen als *Amerikaans*, *Argentijns*, *Chileens*, *Turks*, *Zeeuws* etc. heeft -s zich gehecht achter de geografische persoonsnaam, terwijl het semantisch correleert met de geografische naam (*Amerikaans* is 'afkomstig van, betrekking hebbend op Amerika'). Voor een eveneens hiermee vergelijkbare situatie verwijzen we naar de behandeling van het vrouwelijke suffix -e (type *Griekse*) in sectie 2.2.51.2.

Bij de bespreking van de persoonsnamen op *-(i)aan* hebben we het type *Hegeliaan* onderscheiden van het type *mohammedaan*. Deze onderverdeling houden we hier ook aan, aangezien alleen de vorming van adjectieven als *Hegeliaans* productief is. In (a) volgen voorbeelden van het type *Hegeliaans* en in (b) voorbeelden van het type *mohammedaans*:

¹⁸⁶ Zie o.a. Geerts et al. (1984:361-362) en Booij (1987).

- a: *Hegeliaans, Nietzscheaans, Chomskyaans, Freudiaans, Kantiaans, Nijenroodiaans, Schultinkiaans, Brechtiaans, Wagneriaans*
- b: *mohammedaans, brahmaans, dominicaans, franciscaans, anglicaans*

In het geval van het type *mohammedaans* is er geen sprake van een totale een-op-een-relatie met het type *mohammedaan*. Naast *parochiaan*, *diocesaan* en *kapelaan* ontbreken de adjectieven **parochiaans*, **diocesaans* en **kapelaans* en naast *lutheraan* vinden we *luthers*, maar ook *lutheraans*.

Naast de besproken afleidingen op *...(i)aans* hebben we geen nominale afleidingen op *-heid* aangetroffen (**Hegeliaansheid*, **mohammedaansheid*).

3.2.9.2. type *Siegenbeeks*, *protestants*, *joods*, *slaafs*¹⁸⁷

Het suffix *-s* wordt ook gebruikt om adjectieven te vormen op basis van eigennamen (achternamen) als *Siegenbeek*, *Zonneveld* en *Mulder*. Deze adjectieven bezitten het betekenisaspect '(als) van N' (*de Siegenbeekse spelling* is 'spelling van Siegenbeek'). Morfologisch gezien sluit de vorm *Luthers* hierbij aan. We wijzen er in dit verband op dat afleidingen als *Hegels*, *Kants* en *Freuds* o.i. mogelijke varianten van respectievelijk *Hegeliaans*, *Kantiaans* en *Freudiaans* zijn en omgekeerd, *Siegenbekiaans* c.s. mogelijke varianten van *Siegenbeeks* c.s.

Niet-Germaanse substantieven die ruwweg de betekenis 'aanhanger van' hebben, maar niet het suffix *-(i)aan* bevatten, kunnen incidenteel eveneens als basis dienen voor het adjectiverende suffix *-s*, getuige voorbeelden als *protestants*, *mormoons*, *puriteins*, *norbertijns*, *stolcijns* en *patriots*. Deze adjectieven hebben als regel de betekenis '(als) van N' of 'volgens de leer van, behorend tot de orde, godsdienst' (*protestants* is 'van een protestant' of 'volgens de leer van de protestanten').

Wellicht zijn de Germaanse adjectieven *joods*, *paaps*, *dopers* en *ketters* eveneens als voorbeelden van dit improductieve type te beschouwen. De vorm *rooms* (in de betekenis 'behorend tot de kerk van Rome') is uitzonderlijk, aangezien er geen persoonsnaam *room* voorkomt, maar wel de geografische naam *Rome*.

In een klein aantal gevallen treffen we het adjectiverende *-s* ook aan na eigennamen die het betekenisaspect 'aanhanger, volgeling, lid van' missen. We doelen hier op adjectieven als *slaafs*, *boers*, *rebels*, *duivels* en *kinds*. De betekenis van deze adjectieven vertoont allerlei idiosyncratische eigenschappen.

Het is niet duidelijk of we hier in alle gevallen te maken hebben met hetzelfde suffix *-s*. Naast *protestants*, *puriteins* en *stolcijns* ontbreken verwante nomina op *-heid* (**protestantsheid*, **puriteinsheid*, **stolcijnsheid*), terwijl naast vormen als *boers*, *slaafs*, *rebels* en *kinds* wel verwante *-heid*-nominalisaties voorkomen (*boersheid*, *slaafsheid*, *rebelsheid*, *kindsheid*). Dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat deze Germaanse adjectieven met behulp van een ander suffix *-s* gevormd zijn dan de adjectieven van het type *protestants* en de in sectie 3.2.9.1. besproken types *Hegeliaans* en *mohammedaans*.

¹⁸⁷ Zie Geerts et al. (1984:357).

3.2.9.3. type *zomers, werelds*¹⁸⁸

Het suffix *-s* vinden we incidenteel ook na substantieven die dagen, maanden of seizoenen aanduiden. Deze adjectieven bezitten het betekenisaspect 'als op/in N' (*zomers* 'als in de zomer'). Voorbeelden zijn:

zomers, winters, zaterdags, zondags, maarts, aprils

Verder treffen we *-s* aan in een aantal van zaaknamen afgeleide adjectieven. We doelen hier op vormen als *werelds, bijbels, doods, hels, hemels, schools, snaaks, stads/steeds* (met vocaalrekking) en *aards* (van *aarde* met schwa-deletie). Deze adjectieven bezitten het betekenisaspect 'van N, als N'. Denominaal zijn ook *kerks* en *haaks*, maar de betekenisrelatie tot de woorden *kerk* en *haak* is van een andere aard.

Vormen van het type *zomers* kunnen niet als basis dienen voor suffigering met het suffix *-heid* (**zomersheid, *aprilsheid*). Vormen als *doods, schools* en *aards* kunnen daarentegen wel *-heid*-nominalisering ondergaan (*doodsheid, schoolsheid, aardsheid*). Dit zou erop kunnen wijzen dat de laatstgenoemde afleidingen niet met hetzelfde suffix gevormd zijn als het type *zomers*.

De types *zomers* en *werelds* verschillen nog op een tweede punt: het eerste type kan namelijk, in tegenstelling tot het tweede type, uitsluitend attributief gebruikt kan worden.

3.2.9.4. type *broeds*

In een marginaal aantal gevallen treffen we het suffix *-s* aan achter een verbale stam (*broeds, steels*) of achter een adjectief (*groots*). De samenstellende afleidingen *goedgeefs* en *rechtstaans* kunnen mogelijk-kerwijs ook tot het type *broeds* gerekend worden.

3.2.9.5. type *bovengronds*¹⁸⁹

Het suffix *-s* wordt incidenteel ook aangewend om samenstellende afleidingen te vormen. Als de basis een woordgroep is die bestaat uit een prepositie en een substantief, dan heeft het resulterende adjectief de betekenis 'zich bevindend of gebeurend' (*bovengronds* 'zich bevindend boven de grond'). Voorbeelden zijn:

bovengronds, naoorlogs, onderhuids, binnendijks, overzees, naschools, vooroorlogs, buitengaats (met vocaalrekking), *buitenaards* (met schwa-deletie)

Bovendien treffen we het suffix *-s* aan na combinaties bestaande uit een telwoord en een substantief: *drieweeks, zesdaags, tweedaags* (van *dag* met vocaalrekking), *negenmaands* en combinaties bestaande uit een adjectief en een substantief: *platvloers, wijdbeens, goedlachs, kleinsteeds*.

Tot slot wijzen we nog op enige samenstellende afleidingen die niet op bovengenoemde wijzen zijn gevormd. We doelen hier op (a) formaties als *midscheeps* en *midweeks* die de wortelvorm *mid* (van *midden*) bevatten en (b) formaties als *door-de-weeks* en *laag-bij-de-gronds*.

¹⁸⁸ Zie Geerts et al. (1984:357, 360).

¹⁸⁹ Zie Schultink (1979), Geerts et al. (1984:370-371) en Backhuys et al. (1988).

3.2.10. *-lijks* [lɔks]¹⁹⁰3.2.10.1. type *wekelijks*

In subsectie 3.2.9.3. hebben we adjectieven besproken van het type *zomers*, d.w.z. adjectieven die gevormd zijn op basis van substantieven die dagen, maanden of seizoenen aanduiden. In sommige gevallen treffen we naast deze formaties adjectieven aan die eindigen op *-lijks* (of *-elijks*). Het betreft hier vormen als *wekelijks*, *uurlijks*, *maandelijks*, *jaarlijks* en *dagelijks* (met vocaalrekking) die het betekenisaspect 'elke periode terugkerend' hebben. Tot dit type behoren ook samenstellende afleidingen waarbij de genoemde afleidingen voorafgegaan worden door een telwoord of een adjectief (*tweewekelijks*, *halfjaarlijks*, *tweemaandelijks*, *drieuurlijks*).

Het is onduidelijk of we hier te maken hebben met een afzonderlijk suffix *-(e)lijks* of met de suffixcombinatie *-(e)lijk* plus *-s*.

Het hoofdaccent valt bij deze adjectieven op de laatst accentueerbare lettergreep voorafgaande aan het suffix.

Afleidingen op *-(e)lijks* kunnen niet als basis dienen voor verdere afleiding (**onjaarlijks*, **jaarlijkseid*). Dit type afleidingen staat geen comparatieformatie toe (**wekelijkser*).

3.2.11. *-er* [ɛr]¹⁹¹3.2.11.1. type *dominicaner*

Het semantisch nauw aan *-s* verwante suffix *-er* treffen we aan in een klein aantal op basis van persoonsnamen afgeleide adjectieven. De substantieven duiden personen aan die behoren tot een bepaalde (klooster)orde en de resulterende adjectieven hebben de betekenis 'behorend tot de orde van'. Voorbeelden zijn:

dominicaner, augustijner, celestijner, franciscaner, kapucijner, karmelieter, norbertijner

Als de persoonsnaam eindigt op de sequentie schwa plus /r/, dan is de vorm van het adjectief gelijk aan die van het substantief: *cisterciënzer, johannieter* en *kartuizer*.

Deze adjectieven kunnen uitsluitend attributief gebruikt worden, maar zij krijgen nooit de voor deze positie kenmerkende buigings-*e*.

Vormen als *franciscaner, benedictijner* en *karmelieter* kunnen ook als substantief gebruikt worden ter aanduiding van een 'lid behorend tot een (klooster)orde'.

3.2.12. *-ling* [lɪŋ]¹⁹²3.2.12.1. type *mondeling*

Het Germaanse, onbeklemtoonde suffix *-ling* (of de variant *-eling*) treft men slechts aan in een handjevol adjectieven. Het betreft hier de formaties *mondeling* (naast *mond*), *onderling* (naast *onder*) en *plotseling* (naast *plots*). Wellicht behoort het adjectief *zonderling* eveneens tot dit type. *Zonderling* wordt

¹⁹⁰ Zie Geerts et al. (1984:355).

¹⁹¹ Zie Royen (1947-1954), Van Haeringen (1954), Geerts et al. (1984:357).

¹⁹² Zie Speyer (1913).

ook als substantief gebruikt en het is dus niet uitgesloten dat het substantief en adjectief in een conversierelatie staan. De volgende verschillen tussen de vorm *zonderling* en de overige vormen pleiten voor een andere afkomst van de eerstgenoemde: (a) *zonderling* kan comparatieformatie ondergaan i.t.t. de overige *-(e)ling*-vormen (*zonderlinger* vs. **mondelinger*); (b) *zonderling* kan zowel attributief als predikatief gebruikt worden, terwijl de overige afleidingen uitsluitend in attributieve positie voorkomen (*deze man is zonderling* vs. **deze afspraak is plotseling*); (c) *zonderling* kan i.t.t. de overige vormen als basis dienen voor suffigering met *-heid* (*zonderlingheid* vs. **onderlingheid*).

3.2.13. *-end* [ɔnt], /ɔnd/¹⁹³

Tegenwoordige deelwoorden (participia praesentis) worden gevormd door toevoeging van de uitgang *-end* aan de verbale stam. Er zijn twee syntactische posities waarin deze tegenwoordige deelwoorden vrijelijk kunnen voorkomen; dit zijn posities waarin adjectieven ook kunnen verschijnen. We doelen hier op de attributieve positie binnen een nominale woordgroep en de adverbiale positie binnen een verbale woordgroep. Vergelijk de volgende voorbeelden:

<i>het huilende kind</i>	<i>het kleine kind</i>
<i>de zingende detective</i>	<i>de stille getuige</i>
<i>hij zit huilend op een bank</i>	<i>hij zit stil op een bank</i>
<i>hij kijkt zingend in het rond</i>	<i>hij kijkt bedenkelijk op hen neer</i>

Nu zou hieruit de conclusie getrokken kunnen worden dat alle tegenwoordige deelwoorden ook een adjectivische variant hebben. Deze conclusie is echter niet zonder meer correct, zoals in het navolgende zal blijken.¹⁹⁴

Er zijn twee syntactische posities waarin adjectieven kunnen voorkomen, terwijl een substantieel deel van de tegenwoordige deelwoorden hier niet kan verschijnen. Adjectieven kunnen predikatief gebruikt worden als complement van koppelwerkwoorden als *zijn* en zij kunnen voorkomen in het complement van werkwoorden als *vinden*, zoals de volgende zinnen illustreren:

Jan is zielig/rustig/aardig
Iedereen vindt Jan zielig/rustig/aardig

Als we de vormen op *-end* in ogenschouw nemen, dan blijkt dat de volgende drie subklassen in het eerste type constructie kunnen voorkomen, terwijl de eerste twee subklassen slechts in het tweede type constructie kunnen voorkomen:

- (a) type *kwetsend*, d.w.z. het tegenwoordig deelwoord van psychologische werkwoorden, waarbij het direct object de toestand uitgedrukt door het werkwoord ervaart:

kwetsend, prikkelend, schokkend, bevredigend, beangstigend, ontroerend, verheugend, onthutsend, intrigerend, irriterend, choquerend, opvallend, opwindend, innemend

¹⁹³ Zie o.a. Geerts et al. (1984:311-314, 427), Van Gestel (1986) en Bennis & Wehrmann (1990).

¹⁹⁴ De volgende discussie is voornamelijk gebaseerd op Bennis & Wehrmann (1990).

- (b) type *angstaanjagend*, d.w.z. samenstellende afleidingen die als regel bestaan uit een substantief en een tegenwoordig deelwoord:¹⁹⁵

angstaanjagend, zorgwekkend, geestdodend, gezaghebbend, rustgevend, adembenemend, alwetend, toonaangevend, noodlijdend, veelzeggend, slechthorend, weldenkend

- (c) type *stijgend*, d.w.z. het tegenwoordig deelwoord van ergatieve werkwoorden:

stijgend, zinkend, stervend, rijzend, groeiend, komend, behoevend, ontwakend, verdwijnend, opstijgend, wegstervend

Ter illustratie volgt nu van elk type een representatief voorbeeld:

<i>deze opmerking is kwetsend</i>	<i>iedereen vindt die opmerking kwetsend</i>
<i>de film is angstaanjagend</i>	<i>iedereen vindt de film angstaanjagend</i>
<i>het water is stijgend(e)</i>	<i>*iedereen vindt het water stijgend(e)</i>

De *V+end*-vormen die niet predikatief gebruikt kunnen worden, zijn bijvoorbeeld:

- (d) type *vrezend*, d.w.z. het tegenwoordig deelwoord van psychologische werkwoorden, waarbij het subject de toestand uitgedrukt door het werkwoord ervaart:

vrezend, hatend, bewonderend, verbazend, adorerend

- (e) type *gevend, slapend*, d.w.z. tegenwoordige deelwoorden van niet-psychologische transitieve en onergatieve werkwoorden:

gevend, roepend, begrijpend, slapend, huiverend, inkijkend

De volgende voorbeeldzinnen illustreren dat de subklassen (d) en (e) niet in predikatieve positie kunnen voorkomen:

<i>*de soldaat is vrezend</i>	<i>*iedereen vindt de soldaat vrezend</i>
<i>*de man is gevend</i>	<i>*iedereen vindt de man gevend</i>
<i>*de man is slapend</i>	<i>*iedereen vindt de man slapend</i>

Kortom, alleen het type *kwetsend* en het type *angstaanjagend* komen qua syntactische distributie volledig overeen met adjectieven en het ligt voor de hand om ze te karakteriseren als adjectieven. De distributie van de overige types komt slechts gedeeltelijk overeen met die van adjectieven; of hier sprake is van adjectieven is niet op voorhand duidelijk.

Als zou blijken dat naast adjectieven ook werkwoordsvormen in attributieve positie kunnen voorkomen, dan zou het verschil tussen de subklassen in (a) en (b) enerzijds en de subklassen in (c),

¹⁹⁵ Zie o.a. Schultink (1979), Meijs (1981, 1986), Hoeksema (1981, 1984), Trommelen & Zonneveld (1989, 1990) en De Haas (1991).

(d) en (e) anderzijds het gevolg kunnen zijn van het feit dat de laatstgenoemde subklassen werkwoorden zijn. In het navolgende zal blijken dat er sterke aanwijzingen zijn voor de stelling dat verbale vormen attributief gebruikt mogen worden.

Een kenmerkend verschil tussen adjectieven en werkwoorden is dat werkwoorden een direct object kunnen selecteren. Het blijkt dat *V+end*-vormen in attributieve positie eveneens voorafgegaan kunnen worden door een direct object. Dit zou kunnen betekenen dat dergelijke attributief gebruikte *V+end*-vormen verbaal zijn, aangezien adjectieven normaliter niet voorafgegaan kunnen worden door een object:

<i>de patat met mayonaise etende puber</i>	vs.	<i>*de probleem duidelijke man</i>
<i>het mij Russisch lerende meisje</i>		<i>*het man duidelijke probleem</i>

Met behulp van de 'mij/voor mij'-test kan een tweede verschil tussen adjectieven en werkwoorden zichtbaar gemaakt worden. Vergelijk de volgende voorbeeldzinnen:

<i>*haar gedrag is mij pijnlijk</i>	<i>haar gedrag is voor mij pijnlijk</i>
<i>de vrouw vreest mij</i>	<i>*de vrouw vreest voor mij</i>
<i>haar gedrag kwetst mij</i>	<i>*haar gedrag kwetst voor mij</i>

In attributieve positie kan een adjectief als *pijnlijk* eveneens voorafgegaan worden door de voorzetselgroep *voor mij*. Als *V+end*-vormen als *kwetsend* en *vrezend* werkwoorden zijn, dan zouden zij, bij attributief gebruik, voorafgegaan moeten kunnen worden door het voornaamwoord *mij*. Boven is geconstateerd dat *kwetsend* i.t.t. *vrezend* ook een adjectivische variant heeft en dit zou impliceren dat *kwetsend* zowel door *mij* als door *voor mij* voorafgegaan moet kunnen worden. Vergelijk de volgende voorbeeldzinnen:

<i>*het mij pijnlijke gedrag</i>	<i>het voor mij pijnlijke gedrag</i>
<i>de mij vrezende vrouw</i>	<i>*de voor mij vrezende vrouw</i>
<i>het mij kwetsende gedrag</i>	<i>het voor mij kwetsende gedrag</i>

Het derde en vierde verschil tussen adjectieven en werkwoorden bespreken we gezamenlijk. Deze verschillen betreffen het verschijnsel accentverschuiving en adverbiale modificatie.

Een kenmerk van adjectivische suffixen als *-lijk*, *-ig* en in mindere mate *-baar* is dat zij accentverschuiving teweegbrengen (*óorzaak* - *oorzákelijk*, *vjand* - *vijándig*, *óplossen* - *oplósbaar* vs. *beklémtoonbaar*). Verbale suffixen of uitgangen veroorzaken nooit dit type accentverschuiving (*stófzuigen/stófzuigeren*, *júdasjúdassen*). Vormen op *-end* gedragen zich soms analoog aan de genoemde adjectivische afleidingen (*de úitstékende wedstrijd*) en soms als normale (het klemtoonpatroon onaangetast latende) werkwoordsvormen (*de úitstekende rots*).

Een *V+end*-vorm als *opvallend* behoort tot het type *kwetsend* en kan onder meer voorkomen in het complement van koppelwerkwoorden als *zijn*: een positie waarin wel adjectieven, maar geen werkwoorden kunnen voorkomen, zie boven (**Jan is gevend*, **de jongen is opkijkend*). In deze syntactische positie vindt er bij de genoemde adjectivische afleidingen altijd accentverschuiving plaats (*deze stof is oplósbaar/*óplosbaar*) en geconstateerd kan worden dat dit eveneens geldt voor *opvallend* (*deze stof is opvállend/*ópvallend*).

Bij attributief gebruik zijn bij *V+end*-vormen als *opvallend* zowel *ópvallend* als *opvállend* toegestaan, terwijl bij *V+end*-vormen als *opkijkend* alleen *ópkijskend* is toegestaan. Dit zou kunnen betekenen dat *ópvallend* en *ópkijskend* werkwoorden zijn, terwijl *opvállend* de adjectivische variant is. Adverbiale modificatie en de 'mij/voor mij'-test ondersteunen deze stelling, zoals zal blijken.

Sommige werkwoorden kunnen gemodificeerd worden met behulp van het adverbium *zeer*, maar nooit met *heel*. Adjectieven kunnen daarentegen met behulp van *zeer* en *heel* gemodificeerd worden:

<i>deze verklaring viel mij zeer op</i>	<i>*deze verklaring viel mij heel op</i>
<i>deze verklaring is zeer pijnlijk</i>	<i>deze verklaring is heel pijnlijk</i>

Adverbiale modificatie treffen we ook aan in attributieve positie en geconstateerd kan worden dat er een correlatie bestaat tussen de keuze van het adverbium en de positie van het hoofdaccent (bij noncontrastief accent) in vormen als *opvallend*:

<i>een zeer ópvallende jongen</i>	<i>*een heel ópvallende jongen</i>
<i>een zeer opvállende jongen</i>	<i>een heel opvállende jongen</i>

Een vergelijkbare correlatie bestaat er tussen de 'mij/voor mij'-test en klemtoon, zoals blijkt uit de volgende zinnen:

<i>een mij ópvallende gebeurtenis</i>	<i>*een voor mij ópvallende gebeurtenis</i>
<i>*een mij opvállende gebeurtenis</i>	<i>een voor mij opvállende gebeurtenis</i>

Op grond van het voorgaande kan de volgende tweedeling aangebracht worden: (a) de types *kwetsend* en *angstaanjagend* kunnen als adjectieven aangemerkt worden, aangezien zij dezelfde distributie hebben als adjectieven en (b) de types *vrezend* en *gevend* zijn verbaal, aangezien zij in posities kunnen voorkomen waarin zowel verbale als adjectivische vormen kunnen voorkomen.

De tegenwoordige deelwoorden van ergatieve werkwoorden (type *stijgend*) hebben we tot dusver buiten beschouwing gelaten. Zij kunnen predikatief gebruikt worden (*het water is stijgend*); dit zou een aanwijzing kunnen zijn voor het adjectivische karakter van deze deelwoorden. In het resterende deel van deze sectie bespreken we de morfologische valentie van de verschillende types en dan zal blijken dat het type *stijgend* zich aansluit bij de verbale types *vrezend*, *gevend* en niet bij de adjectivische types *kwetsend*, *angstaanjagend*.

Kenmerkend voor adjectieven is dat zij als basis kunnen dienen voor affigering met behulp van *on-* en *-heid* en bovendien kunnen zij comparatieformatie ondergaan. Deze testjes kunnen dus eveneens aangewend worden om vast te stellen of een *-end*-vorm verbaal of adjectivisch is.

Woorden van het type *kwetsend* en *angstaanjagend*, die we op basis van de eerdere testjes als adjectieven hebben aangemerkt, staan deze vormen van woordformatie in principe toe, terwijl de verbale types *stijgend*, *vrezend* en *gevend* zich hieraan onttrekken. Vergelijk de volgende contrasten:

<i>onbevredigend, onopvallend, onopwindend, ondoeltreffend, onwelluidend</i>
<i>*onzinkend, *onstijgend, *onvrezend, *onverwonderend, *ongevend, *onslapend</i>
<i>opvallendheid, innemendheid, doeltreffendheid, welluidendheid</i>

*zinkendheid, *stijgendheid, *vrezendheid, *verwonderendheid, *gevendheid
 kwetsender, bevredigender, opvallender, opwindender, doeltreffender
 *zinkender, *stijgender, *vrezender, *verwonderender, *gevender, *slapender

Enige relativisering is hier wel op zijn plaats. Vrijwel alle *-end*-adjectieven staan comparatieformatie toe, maar slechts een deel van deze adjectieven heeft een *on*-variant en/of een nominale pendant op *-heid*. We vinden naast *opvallend* wel *onopvallend* en *opvallendheid*, maar naast *kwetsend* ontbreken *onkwetsend* en *kwetsendheid*. Of hier sprake is van toeval of systematiek is ons niet duidelijk.

De constatering dat het Nederlands zowel *-end*-adjectieven als *-end*-werkwoorden (tegenwoordige deelwoorden) kent, roept de vraag op hoe de adjectivische en verbale variant zich tot elkaar verhouden. Minstens twee mogelijkheden dienen zich aan: (i) de adjectieven staan in een conversiere-latie tot de tegenwoordige deelwoorden; en (ii) er bestaat een afzonderlijk adjectiverend suffix *-end* dat zich hecht aan verbale stammen. Voor zover we hebben kunnen nagaan zijn er vrijwel geen argumen-ten die een principiële keuze tussen beide opties mogelijk maken. Wellicht pleiten woorden als *argwanend* (naast *argwaan*) en *woedend* (naast *woede*) voor een afzonderlijk adjectiverend suffix *-end*, aangezien zij, gezien hun betekenis, afgeleid lijken van de genoemde substantieven.

3.2.14. *ge...d/t*

De adjectieven die we in deze sectie bespreken hebben uiterlijk de vorm van voltooid of passieve deelwoorden. We dienen hierbij twee hoofdgroepen te onderscheiden. De eerste groep wordt gevormd door adjectieven die verwant zijn aan een voltooid/passief deelwoord. Deze adjectieven staan centraal in subsectie 3.2.14.1. De tweede groep wordt gevormd door adjectieven die geen verbale pendant kennen. We doelen hier op vormen als *gespierd*, *gebocheld*, *gehamast* etc. Deze adjectieven bespreken we in 3.2.14.2.; we duiden ze aan als pseudo-deelwoorden (of participia praeverbalia).

3.2.14.1. type *gekwetst*¹⁹⁶

Voltooid of passieve deelwoorden worden normaliter gevormd door toevoeging van het prefix *ge-* en één van de uitgangen *-d/t* of *-en* aan de verbale stam (*gekwetst*, *gespeeld*, *gekregen*), zie hoofdstuk 2, sectie 1.4.1. voor meer details. Evenals tegenwoordige deelwoorden kunnen voltooid/passieve deelwoorden attributief gebruikt worden: een positie waarin adjectieven ook vrijelijk kunnen verschijnen. Vergelijk de volgende voorbeelden:

<i>de gekwetste jongen</i>	naast	<i>de zieke jongen</i>
<i>de gespeelde wedstrijd</i>		<i>de leuke wedstrijd</i>
<i>het gekregen boek</i>		<i>het saaie boek</i>

In sectie 3.2.13. is geconstateerd dat zowel verbale als adjectivische vormen in attributieve positie kunnen voorkomen. Kortom, het is onduidelijk of *gekwetst*, *gespeeld* en *gekregen* in de voorgaande voorbeelden adjectieven of verba zijn. In het navolgende zullen we kort enkele testjes bespreken die mogelijk wel uitsluitsel geven. Voor we hiertoe overgaan, zullen we allereerst kort aangeven welke voltooid/passieve deelwoorden in principe een adjectivische variant kunnen hebben en welke niet.

¹⁹⁶ Zie o.a. Sassen (1968), Hoekstra (1984, 1986b), Geerts et al. (1984:311-314, 427), Van Gestel (1986) en Ackema (1990).

Afgezien van allerlei details kan gesteld worden dat de voltooide/passieve deelwoorden van transitieve en ergatieve werkwoorden op syntactische posities verschijnen waar uitsluitend adjectieven kunnen voorkomen. Dit geldt niet voor de deelwoorden van onergatieve werkwoorden. Vergelijk:

<i>Jan is zielig/rustig/aardig</i>	
<i>het boek is gegeven</i>	<i>(Jan geeft het boek)</i>
<i>de plant is gegroeid</i>	<i>(de plant groeit)</i>
<i>*de jongen is gelopen</i>	<i>(de jongen loopt)</i>

We bespreken nu enige andere syntactische en morfologische testjes die aangewend kunnen worden om vast te stellen of een voltooid/passief deelwoord een adjectivische pendant heeft.

In bijzinnen kunnen adjectieven in het naamwoordelijk gezegde uitsluitend voorafgaan aan het koppelwerkwoord. Deelwoorden kunnen onder vergelijkbare omstandigheden zowel voorafgaan aan als volgen op het koppelwerkwoord:

<i>omdat de man ziek is</i>	<i>*omdat de man is ziek</i>
<i>omdat de man gestorven is</i>	<i>omdat de man is gestorven</i>

Adjectieven kunnen gemodificeerd worden met behulp van duratieve elementen als *vaak*, *voortdurend*, *al jaren* etc. Als dergelijke elementen toegevoegd worden aan deelwoorden als *gestorven* (van ergatief *sterven*), dan blijkt dat alleen de adjectivische volgorde nog is toegestaan:

<i>omdat de man al jaren ziek is</i>	<i>*omdat de man al jaren is ziek</i>
<i>omdat de man al jaren overleden is</i>	<i>*omdat de man al jaren is overleden</i>

De in 3.2.13. reeds besproken test met het adverbium *heel* geeft hetzelfde beeld te zien. Als een ogenschijnlijk voltooid/passief deelwoord met behulp van *heel* gemodificeerd kan worden, dan hebben we te maken met de adjectivische pendant:

<i>omdat de man heel ziek is</i>	<i>*omdat de man is heel ziek</i>
<i>omdat de man heel gekwetst is</i>	<i>*omdat de man is heel gekwetst</i>

Adjectieven kunnen normaliter geaffigeerd worden met *on-* en *-heid*. De deelwoorden van onergatieve werkwoorden als *klagen* en *lachen* kunnen niet als basis dienen voor deze woordvormingsprocessen (**ongeklaagd*, **ongelachen*, **geklaagdheid*, **gelachenheid*). Dit impliceert dat de deelwoorden van onergatieve werkwoorden verbaal zijn en geen adjectivische pendant hebben. De deelwoorden van transitieve en ergatieve werkwoorden staan daarentegen in principe wel *on-*prefigering en *-heid*-suffigering toe (*ongekwetst*, *ongetrouwd*, *gekwetstheid*, *getrouwdheid*) en deze deelwoorden hebben dan ook een adjectivische variant.

Het vermogen om comparatieformatie te ondergaan is het laatste testje op basis waarvan adjectieven onderscheiden kunnen worden van werkwoorden. Deelwoorden van onergatieve werkwoorden staan geen comparatievorming toe (**geklaagder*, **gelachener*). Deelwoorden van transitieve en ergatieve werkwoorden staan wel comparatie toe en hebben dus een adjectivische variant (*gekwetster*, *getrouwder*).

In het voorafgaande hebben we enkele testjes besproken met behulp waarvan vastgesteld kan worden of een voltooid/passief deelwoord een adjectivische pendant heeft. Deze testjes wijzen allemaal in dezelfde richting: de deelwoorden van transitieve en ergatieve werkwoorden hebben in tegenstelling tot de deelwoorden van onergatieve werkwoorden een adjectivische variant.

3.2.14.2. *pseudo-deelwoorden*¹⁹⁷

De adjectieven die we nu bespreken, lijken sterk op voltooide/passieve deelwoorden uit 3.2.14.1. Het verschil is dat er naast formaties als *gespied* en *behuisd* geen corresponderende werkwoorden *spieren* en *behuizen* voorkomen. De vorming van deze pseudo-deelwoorden of participia praeverbalia is improductief. In het navolgende onderscheiden we een aantal types.

(i) type *gespied*

Op basis van substantieven worden adjectieven afgeleid met behulp van het discontinue affix *ge-...d/t*. Deze adjectieven bezitten het betekenisaspect 'met of voorzien van het door N genoemde' (*gespied* 'voorzien van spieren'). Dit type afleiding is voornamelijk beperkt tot ongelede Germaanse nomina, maar incidenteel kunnen ook gelede of niet-Germaanse substantieven als basis fungeren. Vergelijk:

gespied, gearmd, gerokt, gebekt, gebocheld, gehelmd, gemutst, geruit, gesluierd, gevleugeld, gebloemd, gegrond, gebanvloekt, gehandschoend, geruggesteund, gehandicapt, geharnast, gehumeurd, gemanierd

Het aantal voorbeelden kan aanzienlijk uitgebreid worden als we ook samenstellende afleidingen als *kortgerokt* en *blauwgeaderd* in ogenschouw nemen, d.w.z. vormen bestaande uit een adjectief of adverbium en een pseudo-deelwoord. Voorbeelden zijn:

kortgerokt, blauwgeaderd, slechtgehumeurd, breedgeschouderd, fijngepunt, goedgeluimd, hooggehakt, roodgebiedsd, zwartgedast, welgemanierd

(ii) type *behuisd*

In hoofdstuk 2, sectie 4. is bij de behandeling van de geprefigeerde werkwoorden gebleken dat het prefix *ge-* ontbreekt in het voltooid/passief deelwoord (*beloven/beloofd, verkopen/verkocht, mishandelen/mishandeld*). Opvallend is dat er pseudo-deelwoorden bestaan die eveneens een onbeklemd prefix bevatten en waarin het voor deelwoorden kenmerkende prefix *ge-* ontbreekt. We doelen hier op vormen als:

behuisd, bejaard, bebliksemd, bevleugeld, befaamd, beteugeld, ontsnaard, ontwereld, verduveld, verkikkerd

Dit type komt verder in alle opzichten overeen met het type *gespied*.

¹⁹⁷ Zie o.a. Van Haeringen (1949), Van Lessen (1950), Hoeksema (1983, 1984), Geerts et al. (1984:363-364) en Meijs (1986).

(iii) type *gefortuneerd*

Naast substantieven als *fortuin*, *desillusie* en *routine* treffen we pseudo-deelwoorden aan als *gefortuneerd* (met vocaalverandering), *gedesillusioneerd* en *geroutineerd* (met schwa-deletie). We spreken hier van pseudo-deelwoorden, aangezien de corresponderende *-eer*-werkwoorden ontbreken.

(iv) type *verliefd*, *gezond*, *gerenommeerd*

De vorige drie types hebben telkens een substantief als grondwoord. De nu volgende voorbeelden zijn daarentegen niet denominaal:

verliefd, *bezwangerd*, *gezond*, *gezind*, *behept*, *bewust*, *verknocht*, *vermaard*, *gerenommeerd*,
geallieerd, *gedecideerd*

De eerste drie voorbeelden corresponderen met een adjectief, terwijl er naast de overige voorbeelden geen corresponderend woord voorkomt; zij zijn dus uitsluitend als formeel geleed te beschouwen.

(v) type *geboren*

Tot dusver hebben we voorbeelden besproken die eindigen op *-d/t*. Sommige vormen eindigen echter op *-en*. We doelen hier op adjectieven als *geboren*, *gedegen*, *geronnen* en *getogen*. Deze pseudo-deelwoorden corresponderen niet met een bestaand woord.

Wellicht kan de vorm *volwassen* eveneens tot dit type gerekend worden; het ontbreken van *ge-* zou dan verklaard kunnen worden analoog aan het deelwoord *volgroeid* en het eerder behandelde pseudo-deelwoordtype *behuisd*.

Voor het merendeel van de tot dusver behandelde voorbeelden geldt dat, voor zover dit vast te stellen is, de positie van het hoofdaccent gelijk is aan die van de basis (*hándicap/gehándicapt*, *hármas/gehármost*). De pseudo-deelwoorden eindigend op *-eerd* hebben, evenals de vergelijkbare voltooide/passieve deelwoorden, finale klemtoon (*gefortunéerd*, *geroutinéerd*).

In tegenstelling tot de deelwoorden uit 3.2.14.1. zijn pseudo-deelwoorden altijd adjectivisch, zoals valt op te maken uit het feit dat zij in bijzinnen nooit kunnen volgen op de persoonsvorm van het koppelwerkwoord:

<i>omdat Jan gespierd is</i>	<i>*omdat Jan is gespierd</i>
<i>omdat Jan gefortuneerd is</i>	<i>*omdat Jan is gefortuneerd</i>
<i>omdat Jan volwassen is</i>	<i>*omdat Jan is volwassen</i>

Het adjectivische karakter kan ook worden afgeleid uit het feit dat zij als basis kunnen dienen voor affigering met *on-* en *-heid*:

ongespierd, *onbehuisd*, *ongeaccidenteerd*, *onvolwassen*, *gespierdheid*, *verliefdheid*, *geroutineerdheid*,
onvolwassenheid

3.3. -ISCH [i:s]¹⁹⁸

Met behulp van het onbeklemtoonde suffix *-isch* worden productief adjectieven gevormd. Het suffix neemt een bijzondere plaats in binnen de adjectiverende suffixen, aangezien het eigenschappen vertoont die lijken op die van niet-Germaanse en Germaanse suffixen. Het deelt de volgende eigenschappen met niet-Germaanse suffixen:

- Het suffix *-isch* begint met een volle vocaal en selecteert bij voorkeur niet-Germaanse bases (*dialect/dialectisch*).
- Voor *-isch* vinden we vocaalveranderingen in de laatste lettergreep van de basis: veranderingen die kenmerkend zijn voor niet-Germaanse woordvorming (*alfabet/alfabetisch, ether/etherisch*).
- Tussen de basis en *-isch* kunnen bepaalde affixachtige elementen voorkomen die typerend zijn voor niet-Germaanse woordvorming (*reuma/reuma-t-isch, probleem/problem-at-isch*).

Op één punt verschilt *-isch* van de niet-Germaanse suffixen. Suffixen die de structuur VVC hebben (*-aal, -eus, -iek*), dragen het hoofdaccent, terwijl *-isch* onbeklemtoond is en, evenals de Germaanse suffixen *-ig* en *-lijk*, het hoofdaccent onmiddellijk voor zich opeist: vergelijk *koloniáaal, complimentéus, fanattek* met *afvállig, verantwóordelijk* en *algebráisch*. Met andere woorden, *-isch* gedraagt zich qua klemtoon als een Germaans (klemtoonaantrekkend) suffix.¹⁹⁹ Andere voorbeelden die de klemtoon-aantrekkende eigenschap illustreren zijn:

álfabet/alfabétisch, próza/prozáisch, tálmoed/talmóedisch, álcohol/ alcoholísch, dráma/dramátisch, Napóleon/Napoleóntisch

Adjectivische afleidingen op *-isch* kunnen onderverdeeld worden in een aantal types. Het suffix *-isch* (of één van de varianten) hecht zich aan niet-Germaanse nomina (type *oceanisch, communistisch, morfologisch*) en wortels (type *kritisch*). Incidenteel treffen we het suffix *-isch* ook aan na Germaanse nomina (type *filmisch*) en niet-Germaanse adjectieven (type *notorisch*).

Met behulp van *-isch* worden eveneens geografische adjectieven gevormd (type *Australisch*). De behandeling van deze adjectieven stellen we uit tot sectie 3.4., waar de geografische adjectieven centraal staan.

3.3.1. type *oceanisch, communistisch, morfologisch*

De betekenis van denominale adjectieven die gevormd zijn met behulp van het suffix *-isch*, is nogal divers. In een groot aantal gevallen kan de betekenis omschreven worden als 'betrekking hebbend op N, betreffende N' (*oceanisch* 'betrekking hebbend op de oceaan'). Hierbij sluiten zich vormen als *metrisch* en (althans in één lezing) *communistisch* aan, die resp. corresponderen met substantieven op *-iek/-um* (*metrisch* 'betreffende de metriek/het metrum') en *-isme* (*communistisch* 'betreffende het communisme'). Verder wijzen we nog op vormen als *trochetsch, jambisch, vulkanisch, kwadratisch* die het betekenisaspect 'van de aard van N' hebben. Voor de overige betekenissen verwijzen we naar de woordenboeken.

¹⁹⁸ Zie o.a. Geerts (1970b), Theissen (1972), Van Zonneveld (1981), Geerts et al. (1984:358-360), Trommelen (1985a), Booiij (1987), Backhuys et al. (1988) en Trommelen & Zonneveld (1989).

¹⁹⁹ Zie o.a. Schultink (1979, 1980), Kooij & Van der Niet (1984) en Trommelen & Zonneveld (1989).

De nu volgende voorbeelden illustreren de aanhechting van *-isch* aan niet-Germaanse, al dan niet gelede substantieven:

oceanisch, algebraïsch, cyclopisch, dialectisch, kwadratisch, bioscopisch, meteorisch, oceanisch, organisch, parabolisch, symbolisch, talmoedisch, telefonisch, trocheïsch, vulkanisch

Suffigering met behulp van *-isch* kan gepaard gaan met fonologische veranderingen in de basis.

- Als het basisnomen op een schwa eindigt, dan wordt deze gedeleerd, zoals valt op te maken uit vormen als *jambisch, methodisch, ritmisch* en *satirisch*.
- In vormen als *alcoholisch, motorisch, cursorisch, demonisch, sensorisch, alfabetisch* en *satanisch* heeft de laatste vocaal van het nomen vocaalrekking ondergaan en in *apostolisch* en *etherisch* is de schwa van het nomen veranderd in een volle vocaal. De gerekte stamvocalen dragen het hoofdaccent.
- Aanhechting van *-isch* aan van oorsprong Griekse substantieven op *-se* heeft als effect dat *-se* vervangen wordt door *-t*: *hypothetisch, genetisch, psychotisch, propaedeutisch, symbiotisch* en *analytisch*. Deze verandering vindt niet plaats als het nomen eindigt op *-gnose* (*diagnose/diagnostisch, prognose/prognostisch*). In dat geval vindt er vocaalverkorting en *t*-insertie plaats.
- Suffigering van *-isch* aan nomina als *chaos, eros* en *pleuris* gaat gepaard met *s-t*-wisseling, accentverschuiving en rekking van de laatste vocaal van de basis. De *s-t*-wisseling treffen we ook aan in *elliptisch* en *parallactisch* en wellicht in *sceptisch* (naast *scepsis*) en *syntactisch* (naast *syntaxis*).

Het suffix wordt niet in alle gevallen onmiddellijk achter het basisnomen aangehecht.

- Als een nomen eindigt op het van oorsprong Griekse *-ma*, dan vindt men een [t] tussen het nomen en het suffix: *dramatisch, pragmatisch, aromatisch, reumatisch, dogmatisch, schematisch, programmatisch* en *thematisch*.
- In de afleidingen *Napoleontisch* en *kameleontisch* is een [t] ingevoegd tussen nomen en suffix. Mogelijkerwijs is er in paren als *energie/energetisch, theorie/theoretisch* en *sympathie/sympathetisch* sprake van *i-e*-wisseling in combinatie met *t*-insertie, maar het is eveneens mogelijk dat we hier te maken hebben met de allomorf *-etisch*.
- In sommige gevallen wordt één van de varianten van *-isch* aangehecht: *-arisch* (*fragmentarisch, legendarisch*), *-atisch* (*idiomatisch, problematisch, systematisch*) en *-nisch* (*platonisch, dracoenisch*). Ook nu achten we het niet uitgesloten dat we hier niet met echte allomorfen te maken hebben, maar met combinaties van twee suffixen: *-atisch* is in dat geval *-isch*, voorafgegaan door *-at-*.

Abstracte nomina op *-isme* die 'ideologieën, stromingen of bewegingen' aanduiden, correleren met persoonsnamen op *-ist* die het betekenisaspect 'aanhanger van' aanduiden (zie sectie 2.3.20.1.). Naast deze substantieven op *-isme* of *-ist* vindt men adjectieven die eindigen op *-istisch* (*communisme/communist/communistisch*). De betekenis van vormen als *communistisch* is ambigu: 'betrekking hebbend op het communisme' of 'als een communist'.

Bij de behandeling van het suffix *-isme* is geconstateerd dat de *-isme/-ist*-relatie niet volledig een-op-een is. Opvallend is wel dat er altijd een corresponderende adjectivische variant op *-istisch* mogelijk is. Vergelijk de volgende voorbeelden:

<i>communisme/communist/communistisch</i>	<i>calvinisme/calvinist/calvinistisch</i>
<i>fatalisme/fatalist/fatalistisch</i>	<i>fascisme/fascist/fascistisch</i>
<i>mentalisme/mental/mentalistisch</i>	<i>realisme/realist/realistisch</i>
<i>*renaissancisme/renaissancist/renaissancistisch</i>	<i>*civilisme/civilist/civilistisch</i>
<i>*linguïstme/linguïst/linguïstisch</i>	<i>*stilisme/stilist/stilistisch</i>
<i>katholicisme/*katholicist/katholicistisch</i>	<i>nazisme/*nazist/nazistisch</i>
<i>protestantisme/*protestantist/protestantistisch</i>	<i>vandalisme/*vandalist/vandalistisch</i>

Een vergelijkbare situatie doet zich voor bij het suffixpaar *-asme* en *-ast*, zie resp. 2.3.21. en 2.2.43. (*sarcasme/sarcast*). Naast deze substantieven treffen we soms adjectieven op *-astisch* aan: *sarcastisch*, *orgastisch* (*orgasme/*orgast*), *pleonastisch* (*pleonasme/*pleonast*) en *gymnastisch* (**gymnasme/gymnast*).

Bij de behandeling van het beklemtoonde niet-Germaanse suffix *-le* (sectie 2.3.16.1.) is geconstateerd dat dergelijke abstracta als regel correleren met adjectieven op *-isch* (*morfologie/morfologisch*, *chemie/chemisch*). Aanhechting van *-isch* heeft als gevolg dat het nominale suffix *-le* verdwijnt, waardoor het lijkt of *-isch* zich gehecht heeft aan nomina als *morfoloog* of wortels als *√cheem*. Voorbeelden zijn:

morfologisch, *chemisch*, *amfibisch*, *orthopedisch*, *melodisch*, *magisch*, *lethargisch*, *sympathisch*, *utopisch*, *symfonisch*, *diplomatisch*, *taxonomisch*

3.3.2. type *kritisch*

De scheiding tussen vormen als *chemisch*, *utopisch*, *melodisch* etc. en vormen van het type *kritisch* (*logisch*, *cyclisch*, *episch* etc.) is moeilijk te maken en mogelijk zelfs arbitrair. De suffixloze delen *√cheem* en *√kriet* komen niet zelfstandig voor: zij figureren echter wel in niet-Germaanse afleidingen als *chemie* en *kritiek*; de adjectieven op *-isch* correleren semantisch gezien met deze substantieven. Kortom, vormen van het type *kritisch* kunnen, evenals vormen als *chemisch*, beschouwd worden als denominale adjectieven waarbij het nominale suffix verdwenen is ten gevolge van adjectivering met *-isch* (zie hoofdstuk 1, sectie 3.1.1.). De volgende voorbeelden corresponderen met abstracte nominale afleidingen eindigend op ondermeer *-iek*, *-ica*, *-um*, *-aat*, *-us*:

kritisch, *optisch*, *ethisch*, *komisch*, *semantisch*, *logisch*, *mathematisch*, *arctisch*, *centrisch*, *paleozoisch*, *antiquarisch*, *cyclisch*, *fallisch*, *olympisch*, *kosmisch*, *episch*

Adjectieven op *-isch* correleren in een beperkt aantal gevallen ook met persoons- of eigennamen waarvan een deel ontbreekt in het adjectief:

lesbisch, *patricisch*, *Socratisch*, *Aristotelisch*, *Homerisch*, *Stoïsch*, *Pythagorisch*

De tot dusver behandelde adjectieven op *-isch* hebben gemeen dat ze corresponderen met een niet-Germaans substantief. Naast de nu volgende voorbeelden ontbreken dergelijke substantieven en is hier slechts sprake van formeel met *-isch* afgeleide adjectieven:

archaisch, *drastisch*, *chronisch*, *seismisch*, *etnisch*, *hippisch*, *sporadisch*

3.3.3. type *filmisch*

Zoals gezegd hecht *-isch* zich vrijwel uitsluitend aan niet-Germaanse substantieven of wortels. Incidenteel kan ook een Germaans substantief als basis dienen. We doelen hier op vormen als *filmisch*, *streberisch* en *afgodisch* (met vocaalrekking). Het woord *afgodisch* is overigens het enige voorbeeld waarbij *-isch* achter een samenstelling voorkomt. Het substantief *arbeider* kan eveneens als basis dienen, maar in dit geval wordt *-istisch* aangehecht: *arbeideristisch* (vergelijk *amateur/amateuristisch*).

3.3.4. type *notorisch*

Met recht exotisch zijn afleidingen op *-isch* die een niet-Germaans adjectief als basis hebben. Het betreft hier adjectieven die gevormd zijn met behulp van het suffix *-oir*. Aanhechting van *-isch* heeft als gevolg dat de vocaal van het suffix verandert in een [o:]. We doelen hier op feiten als *notorisch*, *obligatorisch* en *provisorisch*.

We ronden de bespreking van het suffix *-isch* af door erop te wijzen dat alle besproken types slechts een beperkte morfologische valentie hebben. Zij kunnen als basis dienen voor de negatief makende prefixen *a-* en *on-* (*a-theoretisch*, *onethisch*, *onhistorisch*), maar ze kunnen niet als basis dienen voor het nominaliserende suffix *-heid*: **oceanischeid*, **communistischeid*, **chemischeid*, **kritischeid*, **hippischeid* etc.

3.4. GEOGRAFISCHE ADJECTIEVEN²⁰⁰

Geografische adjectieven worden normaliter gevormd met behulp van de suffixen *-s* en *-isch*. Daarnaast kunnen van een aantal geografische namen (die Nederlandse of Belgische plaatsen of streken aanduiden) adjectieven afgeleid worden met behulp van *-er*. De op één van deze manieren gevormde adjectieven hebben het betekenisaspect 'afkomstig van, betrekking hebbend op'.

Bij de behandeling van de suffixen waarmee geografische persoonsnamen kunnen worden afgeleid (de secties 2.2.1. tot en met 2.2.21.) hebben we telkens aangegeven wat het corresponderend geografisch adjectief is. De reden hiervoor was dat er een nauwe relatie bestaat tussen de morfologische vorm van de geografische persoonsnaam en het bijbehorende adjectief. Hier volstaan we met de belangrijkste regelmatigheden. We bespreken achtereenvolgens de geografische adjectieven op *-s* (type *Amerikaans*, *Amsterdams*), op *-isch* (type *Aziatisch*, *Australisch*) en op *-er* (type *Haarlemmer*).

3.4.1. type *Amerikaans*, *Amsterdams*

De vorming van geografische adjectieven vindt normaliter niet plaats op basis van geografische namen (naam van stad, streek, land), maar op basis van de hiervan afgeleide mannelijke geografische persoonsnaam. De vorming van geografische persoonsnamen vertoont allerlei eigenaardigheden, maar hoe deze ook tot stand gekomen zijn, de adjectieven worden gevormd door aanhechting van *-s* achter de geografische persoonsnaam. We volstaan hier met een kort overzicht:

<i>Amerika</i>	<i>Amerikaan</i>	<i>Amerikaans</i>	<i>Aquitanië</i>	<i>Aquitaan</i>	<i>Aquitaans</i>
<i>Milaan</i>	<i>Milanees</i>	<i>Milanees</i>	<i>Wallonië</i>	<i>Waal</i>	<i>Waaals</i>
<i>Libanon</i>	<i>Libanees</i>	<i>Libanees</i>	<i>Catalonië</i>	<i>Catalaan</i>	<i>Catalaans</i>
<i>Palestina</i>	<i>Palestijn</i>	<i>Palestijns</i>	<i>Turkije</i>	<i>Turk</i>	<i>Turks</i>
<i>Chili</i>	<i>Chileen</i>	<i>Chileens</i>	<i>Afghanistan</i>	<i>Afghaan</i>	<i>Afghaans</i>

²⁰⁰ Zie o.a. Smedts (1972, 1973a), Geerts et al. (1984:358), Booij (1987) en Backhuys et al. (1988).

<i>Madrid</i>	<i>Madrileen</i>	<i>Madrileens</i>	<i>Pakistan</i>	<i>Pakistaan</i>	<i>Pakistaans</i>
<i>Rome</i>	<i>Romein</i>	<i>Romeins</i>	<i>Zweden</i>	<i>Zweed</i>	<i>Zweeds</i>
<i>Guatemala</i>	<i>Guatamalteek</i>	<i>Guatamalteeks</i>	<i>Noorwegen</i>	<i>Noor</i>	<i>Noors</i>
<i>Drente</i>	<i>Drent</i>	<i>Drents</i>	<i>Denemarken</i>	<i>Deen</i>	<i>Deens</i>
<i>Finland</i>	<i>Fin</i>	<i>Fins</i>	<i>Hebriiden</i>	<i>Hebridiaan</i>	<i>Hebridiaans</i>
<i>Friesland</i>	<i>Fries</i>	<i>Fries</i>	<i>Filippijnen</i>	<i>Filippijn</i>	<i>Filippijns</i>
<i>Zeeland</i>	<i>Zeeuw</i>	<i>Zeeuws</i>			

Ogenschijnlijk is er in paren als *Milanees_N/Milanees_A* en *Fries_N/Fries_A* geen sprake van *-s*-suffigering, maar vergelijk het contrast tussen *Milanezen*, *Friezen*, *Finnen* enerzijds en *het Milanese drietal*, *de Friese kruidkoek* en *Finse vocaalharmonie* anderzijds. De *z-s*-wisseling in de eerste twee paren is een gevolg van de aanhechting van *-s*.

Er zijn grofweg twee uitzonderingsklassen op de regel dat geografische adjectieven gevormd worden door aanhechting van een suffix achter de geografische persoonsnaam. We doelen hier op de volgende twee klassen.

- (a) Geografische namen op *-ië* die een corresponderende geografische persoonsnaam op *-er* hebben (*Australië/Australiër*), corresponderen met een geografisch adjectief op *-isch* waarin de nominaliserende suffixen *-ië* en *-er* ontbreken. (*Australisch*). Voorbeelden zijn (zie ook sectie 3.4.2.):

<i>Australië</i>	<i>Australiër</i>	<i>Australisch</i>	<i>Indonesië</i>	<i>Indonesiër</i>	<i>Indonesisch</i>
<i>Normandië</i>	<i>Normandiër</i>	<i>Normandisch</i>	<i>Libië</i>	<i>Libiër</i>	<i>Libisch</i>
<i>Kaukasië</i>	<i>Kaukasiër</i>	<i>Kaukasisch</i>	<i>Ethiopië</i>	<i>Ethiopiër</i>	<i>Ethiopisch</i>
<i>Iberië</i>	<i>Iberiër</i>	<i>Iberisch</i>	<i>Karintië</i>	<i>Karintiër</i>	<i>Karintisch</i>
<i>Maleisië</i>	<i>Maleisiër</i>	<i>Maleisisch</i>	<i>Siberië</i>	<i>Siberiër</i>	<i>Siberisch</i>

- (b) Geografische namen die correleren met een geografische persoonsnaam op *-er* of incidenteel *-(en)aar*, *-(e)ling* en *-ing* (*Nederland/Nederlander*, *Gouda/Goudenaar*), corresponderen met een geografisch adjectief op *-s*, en, evenals onder (a), ontbreekt ook in deze klasse het nominaliserende suffix (*Nederlands*, *Gouds*). Voorbeelden zijn:

<i>Nederland</i>	<i>Nederlander</i>	<i>Nederlands</i>	<i>Duitsland</i>	<i>Duitser</i>	<i>Duits</i>
<i>Amsterdam</i>	<i>Amsterdammer</i>	<i>Amsterdams</i>	<i>Harlingen</i>	<i>Harlinger</i>	<i>Harlings</i>
<i>Oostenrijk</i>	<i>Oostenrijker</i>	<i>Oostenrijks</i>	<i>Athene</i>	<i>Athener</i>	<i>Atheens</i>
<i>Berlijn</i>	<i>Berlijner</i>	<i>Berlijns</i>	<i>Litauen</i>	<i>Litauer</i>	<i>Litaus</i>
<i>Texel</i>	<i>Texelaar</i>	<i>Texels</i>	<i>Leiden</i>	<i>Leidenaar</i>	<i>Leids</i>
<i>Brussel</i>	<i>Brusselaar</i>	<i>Brussels</i>	<i>Breukelen</i>	<i>Breukelaar</i>	<i>Breukels</i>
<i>Utrecht</i>	<i>Utrechenaar</i>	<i>Utrechts</i>	<i>Gouda</i>	<i>Goudenaar</i>	<i>Gouds</i>
<i>Ieper</i>	<i>Ieperling</i>	<i>Iepers</i>	<i>Brugge</i>	<i>Bruggeling</i>	<i>Brugs</i>
<i>Vlaanderen</i>	<i>Vlaming</i>	<i>Vlaams</i>			

Er zijn ook volstrekt onregelmatige vormen. Naast het paar *Europa/Europeaan* vinden we niet *Europeaans*, maar *Europees* (cf. *Amerika/Amerikaan/Amerikaans*) en naast *Spanje/Spanjaard* vinden we het onregelmatige *Spaans* (met vocaalverlenging).

De geografische adjectieven op *-s* hebben gemeen dat suffigering geen invloed heeft op de positie van het hoofdaccent: *Néderland(er)/Néderlands, Oóstenrijk(er)/Oóstenrijks* en *Wárschau(er)/Wárschaus*.

Geografische adjectieven kunnen als basis dienen voor *on*-prefigering (*onnederlands, onduits*) en ze dienen als basis voor het vrouwelijke inwonersaanduidende suffix *-e*, zie sectie 2.2.51.2. (*Amsterdamse, Griekse*), maar ze kunnen niet als basis dienen voor suffigering met *-heid* (**Nederlandsheid*). We wijzen er wel op dat geografische adjectieven op *-s* als substantief gebruikt kunnen worden om de taal van een land, streek of plaats aan te duiden (*het Duits, Maltees, Portugees, Amsterdams*).

3.4.2. type *Aziatisch, Russisch, Belgisch, Attisch*

In sectie 3.4.1. hebben we erop gewezen dat geografische namen op *-ië* die corresponderen met een persoonsnaam op *-er*, een geografisch adjectief op *-isch* hebben (type *Australisch*). Naast dit type is er nog een aantal andere types geografische adjectieven op *-isch* (type *Aziatisch, Russisch, Belgisch, Attisch*).

Voor het type *Aziatisch* geldt dat het geografische adjectief correleert met de persoonsnaam die uitgaat op een niet-Germaans suffix en het adjectiverende *-isch* heeft zich onmiddellijk achter het persoonsnaamaanduidende suffix gehecht. Het betreft hier de volgende gevallen:

<i>Azië</i>	<i>Aziaat</i>	<i>Aziatisch</i>	<i>Aden</i>	<i>Adeniet</i>	<i>Adenitisch</i>
<i>Moskou</i>	<i>Moskoviet</i>	<i>Moskovitisch</i>	<i>Ankara</i>	<i>Ankarioot</i>	<i>Ankariotisch</i>
<i>Cyprus</i>	<i>Cyprioot</i>	<i>Cypriotisch</i>	<i>Monaco</i>	<i>Monegask</i>	<i>Monegaskisch</i>

Het type *Russisch* correleert eveneens met geografische persoonsnamen, maar voor dit type geldt dat het, tegen de regelmaat in, op *-isch* eindigt, zoals de volgende contrasten illustreren:

<i>Rusland</i>	<i>Rus</i>	<i>Russisch</i>	<i>(Friesland</i>	<i>Fries</i>	<i>Fries)</i>
<i>Saksen</i>	<i>Saks</i>	<i>Saksisch</i>	<i>(Zweden</i>	<i>Zweed</i>	<i>Zweeds)</i>
<i>Koerdistan</i>	<i>Koerd</i>	<i>Koerdisch</i>	<i>(Afghanistan</i>	<i>Afghaan</i>	<i>Afghaans)</i>

Het type *Belgisch* correspondeert met geografische namen op *-ië*, die noch met een geografische persoonsnaam op *-er* (*Australië/Australiër*) noch met een geografische persoonsnaam op een niet-Germaans suffix (*Argentinië/Argentijn*) corresponderen. De persoonsnaam behorend bij *België* is de suffixloze stam *Belg*. In tegenstelling tot stamvormen als bijv. *Turk* en *Deen* wordt het bijbehorende adjectief niet gevormd met behulp van *-s* (*Turks, Deens*), maar met behulp van *-isch*. Tot het type *Belgisch* kunnen ook *Kroatisch* en *Arabisch* gerekend worden.

Afrondend wijzen we op het type *Attisch*. Geografische namen die niet gevormd zijn met behulp van *-ië*, maar waarmee wel een geografische persoonsnaam op *-iër* correspondeert, vormen hun adjectief soms ook met *-isch*: *Attisch* (*Attica, Attiër*), *Fijisch* (*Fiji, Fijiër*), *Helsinki* (*Helsinki, Helsinkiër*), *Kaukasisch* (*Kaukasus, Kaukasiër*).

Bij geografische adjectieven op *-isch* valt het accent op de lettergreep voorafgaande aan het suffix, maar deze lettergreep draagt ook reeds het accent in het merendeel van de hiermee correlerende geografische namen en geografische persoonsnamen. Een mogelijk voorbeeld van accentverschuiving is *Kaukásisch* (naast *Káukasus*). Als echter de geografische persoonsnaam *Kaukásiër* als basis heeft gediend, dan kan ook in dit geval niet vastgesteld worden of *-isch* invloed heeft op het accent.

De morfologische valentie van het type *Aziatisch, Australisch* is gelijk aan die van de geografische adjectieven op *-s*: *onaustralisch, *australischheid, het Australisch* (aanduiding van 'de taal van'), *de Australische* (aanduiding voor 'vrouwelijke inwoner van').

3.4.3. type *Haarlemmer*

In plaats van het suffix *-s* kan in het geval van Nederlandse geografische adjectieven ook het adjectivische *-er* gebruikt worden (incidenteel correleert een *-er*-adjectief ook met buitenlandse geografische namen). Het suffix *-er* wordt voornamelijk gebruikt in vaste verbindingen als *Haarlemmer olie, Edammer kaas, Maastrichter Staar, Leeuwarder Courant, Groninger koek, Ardenner ham* en *Enkhuizer almanak* (de laatste vier met *-e(n)*-deletie), maar het betreft hier geen principiële beperking. Andere voorbeelden zijn:

Papendrecht, Staphorster, Urker, Berlijner, Kamper, Naarder, Raalter, Zwoller

De vorm *Maltezer* is het enige ons bekende voorbeeld waarin het suffix *-er* gehecht is aan de geografische persoonsnaam *Maltees*. In alle overige voorbeelden is niet vast te stellen of de basis de geografische naam of de geografische persoonsnaam is.

Suffigering met behulp van *-er* heeft geen invloed op de positie van het hoofdaccent (*Háarlemmer, Stáphorster*).

De syntactische valentie van *-er*-adjectieven is beperkter dan die van hun tegenhangers op *-s*: ze kunnen uitsluitend attributief gebruikt worden.

Hun morfologische valentie is eveneens beperkt: ze kunnen niet als basis dienen voor *on-*prefigering en *-heid*-suffigering (**onhaarlemmer, *haarlemmerheid*); ze kunnen niet als basis dienen voor het vrouwelijke geografische persoonsnaamvormende suffix *-e*; en ze worden niet substantivisch gebruikt om de taal van een stad, streek of land aan te duiden.

Afrondend wijzen we erop dat ze ook de voor adjectieven kenmerkende vormen van verbuiging niet kunnen ondergaan. Gegeven al deze beperkingen zou geconcludeerd kunnen worden dat *-er* geen suffix is, maar een buigingsuitgang.

3.5. DE NIET-GERMAANSE ADJECTIVERENDE SUFFIXEN

3.5.1. *-aal, -eel* [a:l], [e:l]

De niet-Germaanse, klemtoondragende suffixen *-aal* en *-eel* zijn zowel vormelijk als semantisch nauwverwant en om deze reden behandelen we ze gezamenlijk. De afgeleide adjectieven correleren in een groot aantal gevallen met niet-Germaanse substantieven en zij hebben dan het betekenisaspect 'als N, de vorm, het karakter hebbend van N, behorend tot N' (*muzikaal, provinciaal, rationeel, tekstueel*). Bovendien vertonen zij gedeeltelijk dezelfde vormen van allomorfie (*dictator-iaal, president-ieel, passi-onaal, redacti-oneel*). Als adjectieven op *-eel* als basis dienen voor bijv. het nominaliserende *-iteit* (zie sectie 2.3.18.), dan wordt *-eel-* vervangen door *-aal-* (*seksueel/seksualiteit, crimineel/criminaliteit*). Tot slot wijzen we nog op semantisch vrijwel identieke vormen op *-aal* en *-eel*, zoals *potentiaal/potentieel* en *universaal/universeel*. De distributie van deze suffixen is onvoorspelbaar, zoals onder meer valt op te maken uit voorbeelden als *continentaal/momenteel* en *kadastraal/semestrieel*.

Adjectieven eindigend op *-aal* (type *paradoxaal*) behandelen we in subsectie 3.5.1.1. en de tegenhangers op *-eel* (type *experimenteel*) in subsectie 3.5.1.2.

3.5.1.1. type *paradoxaal*²⁰¹

Het suffix *-aal* hecht zich aan niet-Germaanse substantieven en wortels die normaliter ook gebruikt worden om substantieven af te leiden. Het proces kan productief genoemd worden. In de volgende voorbeelden heeft *-aal* zich gehecht aan substantieven:

paradoxaal, continentaal, muzikaal, hormonaal, kolossaal, monumentaal, patriarchaal

Indien een substantief eindigt op een schwa of op een schwa plus /r/, dan verdwijnt de schwa na suffigering, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

catastrofaal, synodaal, piramidaal, theatraal, kadastraal, arbitraal

Aanhechting van *-aal* aan substantieven die eindigen op een volle vocaal, resulteert eveneens in de deletie van deze slotvocaal: *giraal* (*giro*), *infernaal* (*inferno*) en *grammaticaal* (*grammatica*). Andere fonologische veranderingen in de basis zijn:

- *ij-i*-wisseling: *medicinaal, rabbinaal* versus *medicijn, rabbijn*
- rekking in open lettergreep als *-or* volgt: *rectoraal, doctoraal* (*rector, doctor*), maar ook in de paren *zone/zonaal* en *ras/raciaal*
- vocaalverkorting: *fenomeen/fenomenaal*

-Aal hecht zich ook aan wortels, die veelal gebruikt worden om nomina te vormen op bijv. *-atie, -ie, -um* etc. Voorbeelden zijn:

federaal, menstruaal, monarchaal, adverbiaal, dorsaal, pontificaal, radicaal, anaal, clericaal, lexicaal

Allomorfische varianten van het suffix *-aal* zijn *-onaal* (*nationaal, passionaal*), *-iaal* (*dictatoriaal* (met vocaalrekking), *collegiaal*), *-icaal* (*nonsensicaal, clericaal*) en *-aar* na sommige nomina/wortels die eindigen op een /l/ (*familiaar, velaar, solaar*). In vormen als *embryonaal, rationaal* en *regionaal* is het onduidelijk of de variant *-onaal* (met deletie van de laatste vocaal van de basis) of *-naal* is.

Afleidingen op *-aal* kunnen als basis dienen voor de nominaliserende suffixen *-iteit* en *-heid* en het verbaliserende suffix *-eer*: *mentaliteit, muzikaliteit, radikaalheid, paradoxaalheid* en *legaliseren*. Dit geldt eveneens voor vormen als *banaal, feodaal* en *legaal*, die niet corresponderen met een bestaand woord en wellicht te beschouwen zijn als zijnde formeel m.b.v. *-aal* afgeleid. Bovendien corresponderen enige *-aal*-adjectieven met *-aal*-substantieven: *koloniaal, provinciaal, liberaal, radicaal* etc. (zie sectie 2.2.44.).

²⁰¹ Zie Backhuys (1986, 1988).

3.5.1.2. type *experimenteel*²⁰²

Het suffix *-eel* hecht zich eveneens aan niet-Germaanse substantieven of wortels die veelal gebruikt worden om nomina te vormen. De volgende voorbeelden zijn denominaal:

experimenteel, conjunctureel, structureel, cultureel, momenteel, ornamenteel, sentimenteel, incidenteel

Aanhechting van *-eel* (of één van z'n varianten) aan substantieven die eindigen op een schwa of de sequentie schwa plus /r/, gaat gepaard met schwa-deletie: *origineel, procedureel, principieel, ritueel* en *semestrieel*.

Adjectieven op *-eel* corresponderen eveneens met substantieven die eindigen op het onbeklemtoonde suffix *-ie* (zie sectie 2.3.16.). In deze gevallen is het moeilijk vast te stellen of de adjectieven gevormd zijn m.b.v. de varianten *-eel* c.q. *-oneel* of *-ieel* c.q. *-ioneel*: *bacterieel, ceremonieel, commercieel, potentieel, serieel, substantieel, emotioneel, functioneel, optioneel* etc. Wellicht kan op grond van het paar *visie/visueel* geconcludeerd worden dat in alle gevallen de lange variant aanwezig is.

Soms hecht het suffix *-eel* (of een variant) zich aan wortels. Gedoeld wordt op vormen als *reëel, officieel, notarieel, temporeel* etc. (cf. *realis, notaris, tempora*). Verder vindt men vormen als bijv. *fideel* en *virtueel*, die geen aanwijsbare basis hebben en dus uitsluitend formeel m.b.v. *-eel* lijken afgeleid.

In een aantal van de hierboven behandelde voorbeelden kwamen we reeds de mogelijke allomorfische varianten van *-eel* tegen, t.w. *-ieel*, *-(i)oneel* en *-ueel* (*principieel, functioneel, ritueel*). Andere voorbeelden zijn: *exponentieel, partieel, procentueel, tekstueel* en *intellectueel*.

De morfologische valentie van *-eel*-adjectieven wijkt niet af van die van *-aal*-adjectieven. Aanhechting van een niet-Germaans (vocaalinitieel) suffix gaat gepaard met de vervanging van *-eel*-door *-aal*:- *functionalist, actualiteit, originaliteit, rationaliseren*. Deze verandering blijft achterwege bij suffigering met behulp van *-heid* (*punctueelheid, sentimenteelheid*). Een aantal afleidingen op *-eel* kan eveneens als substantief gebruikt worden, zie sectie 2.2.45. (*crimineel, industrieel, origineel*).

3.5.2. *-air, -oir* [ɛ:r], [wɑ:r]/[o:r]

De niet-Germaanse, van oorsprong Franse, klemtoondragende suffixen *-air* en *-oir* zijn semantisch sterk verwant. Als zij gehecht zijn aan een substantivische basis, dan dragen zij veelal het betekenisaspect 'betrekking hebbend op, verbonden aan' bij aan de betekenis van het complexe adjectief. Hierbij tekenen we overigens wel aan dat veel afleidingen een gelexicaliseerde, onvoorspelbare betekenis hebben. Beide suffixen zijn eveneens semantisch nauwverwant aan de in de voorgaande sectie behandelde suffixen *-aal* en *-eel*.

In subsectie 3.5.2.1. bespreken we het type *elementair* en in de daarop volgende subsectie het type *obligatoir*.

²⁰² Zie Kooij (1979, 1980) en Backhuys (1986, 1988).

3.5.2.1. type *elementair*²⁰³

Het improductieve suffix *-air* treft men aan achter niet-Germaanse substantieven en wortels. De volgende voorbeelden hebben een nominale basis:

elementair, reglementair, parlementair, testamentair, familiair, subsidiair, atomair, budgettair, celibatair, hypothecair, planetair, protocollair

Aanhechting van *-air* gaat soms gepaard met fonologische veranderingen in het basiswoord. Als schwa-finale nomina als basis hebben gediend, dan verdwijnt de schwa via de regel van prevocalische schwa-deletie (*disciplinair, modulair*). In *planetair* is de [e:] van *planeet* gereduceerd tot een schwa. De denominale adjectieven *circulair* en *titulair* hebben de volle vocaal [ü:] in de lettergreep voorafgaande aan *-air*, terwijl de corresponderende nomina *cirkel* en *titel* eindigen op een schwa-lettergreep. In *circulair* en *titulair* kan sprake zijn van ə-ü-wisseling of er is sprake van ü-ə-wisseling in *cirkel* en *titel*. Een andere mogelijkheid is dat de adjectieven de variant *-ulair* bevatten (cf. *cellulair*).

Het suffix *-air* vindt men ook na wortels die aangewend worden om bijv. abstracta op *-iteit*, *-us* en *-um* af te leiden. We doelen hier op vormen als: *autoritair, universitair, nucleair, radiair* en *plenair*.

Mogelijke allomorfische varianten van dit suffix zijn bijv. *-itair* (*humanitair, totalitair*) en *-(i)onair* (*reactionair, revolutionair*). Aangezien de laatstgenoemde variant uitsluitend voorkomt na nomina eindigend op het onbeklemtoonde suffix *-ie* (zie 2.3.16.) is niet vast te stellen of de allomorf *-onair* of *-ionair* is.

Sommige adjectieven op *-air* kunnen als basis dienen voor nominaliserende suffixen als *-iteit* (*complementariteit, polariteit*), *-ist* (*militarist, utilitarist*) en het verbaliserende suffix *-eer* (*populariseren, polariseren*). Aanhechting van deze niet-Germaanse (vocaalinitiële) suffixen gaat gepaard met de verandering van *-air-* in *-aar-*. Deze verandering doet zich niet voor als het Germaanse suffix *-heid* wordt aangehecht (*arbitrairheid, ordinairheid*). We wijzen er wel op dat vormen als *autoritair*, die verwant zijn aan nomina op *-iteit*, zelf niet als basis kunnen dienen voor suffigering m.b.v. *-iteit* (**autorariteit, *universitariteit*).

Adjectieven op *-air* als *veterinair, parlementair, militair* enerzijds en *meubilair* en *sanitair* anderzijds worden ook als substantief gebruikt ter aanduiding van resp. mannelijke persoonsnamen en zaaknamen. Het is moeilijk vast te stellen hoe de adjectieven en nomina zich in al deze gevallen tot elkaar verhouden (zie sectie 2.2.25. voor de onderlinge verschillen tussen de nominale *-air*-vormen).

Op grond van de eigenschappen van *-air*-adjectieven zou men vormen als *solidair, binair, ternair, vulgair, ordinair, precair* etc. ook als formeel met dit suffix geleed kunnen beschouwen (*solidair/solidariteit, binair/binariteit*).

3.5.2.2. type *obligatoir*

Het improductieve suffix *-oir* komt voor achter niet-Germaanse substantieven en wortels die ook aangewend worden om nomina eindigend op het onbeklemtoonde suffix *-ie* te vormen. Voorbeelden zijn:

obligatoir, contradictoir, deflatoir, illusoir, justificatoir, provisoir, suppletoir

²⁰³ Zie Royen (1950), Backhuys (1986, 1988).

Wellicht kan de vorm *notoir* als formeel met dit suffix geleed worden beschouwd.

Sommige adjectieven op *-oir* hebben een spellingsvariant die eindigt op *-oor*: *notoor*, *provisoor*, *emancipatoor* en *suppletoor*.

De morfologische valentie van dit type adjectieven is uiterst beperkt. We wijzen hier slechts op de onregelmatige *-isch*-afleidingen *provisorisch*, *notorisch* en *obligatorisch* (cf. sectie 3.3.4.). Vóór het suffix *-isch* wordt *-oir-* vervangen door *-oor-*.

In tegenstelling tot sommige *-air*-adjectieven kunnen *-oir*-adjectieven niet nominaal gebruikt worden (voor het nominale type *urinoir* zie sectie 2.3.28.).

3.5.3. *-ief* [i:f], /i:v/²⁰⁴

3.5.3.1. type *explosief*, *instinctief*

Met behulp van het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-ief* (of één van de varianten) worden produktief adjectieven afgeleid. De aanhechting van *-ief* geschiedt als regel op basis van wortels die onder meer ook gebruikt worden om *-eer*-werkwoorden en substantieven eindigend op het onbeklemtoonde *-ie* c.q. *-atie* te vormen (type *explosief*). Incidenteel wordt *-ief* aangehecht achter substantieven (type *instinctief*). De betekenis van dit suffix komt sterk overeen met die van het suffix *-isch*, d.w.z. 'betrekking hebbend op N, betreffende N'.

De volgende adjectieven correleren met substantieven eindigend op het onbeklemtoonde *-ie* (of *-atie*):

explosief, *actief*, *passief*, *corrosief*, *exclusief*, *depressief*, *consumptief*, *negatief*, *produktief*, *correlatief*, *demonstratief*, *informatief*, *representatief*, *speculatief*, *operatief*

In de volgende voorbeelden is *-ief* eveneens gehecht aan een wortel, maar deze adjectieven corresponderen niet met een substantief eindigend op *-ie*: *abortief*, *ultimatief*, *verbatief*, *charitatief* etc. Bovendien zijn er adjectieven als *natef*, die geen aanwijsbare basis hebben. Wellicht zijn zij formeel met dit suffix geleed.

Zoals gezegd hecht *-ief* zich incidenteel ook achter substantieven. We doelen hier op voorbeelden als *instinctief*, *defectief*, *sportief* en *normatief* (met de variant *-atief*). We wijzen hier ook nog op de vormen *foutief* en *abusief* (van *abus* met vocaalverandering), die zowel denominaal als de-adjectivisch kunnen zijn en de uiterst merkwaardige vorm *verneukeratief*, waaraan de stam van het Germaanse werkwoord *verneuken* of het nomen agentis *verneuker* ten grondslag lijkt te liggen.

Naast woorden eindigend op *-ief* vinden we ook woorden die eindigen op *-atief* (*facultatief*, *kwalitatief*), *-itief* (*sensitief*, *additief*) en *-tief* (*directief*, *collectief*). In deze woorden wordt *-ief* voorafgegaan door de elementen *-at-*, *-it-* en *-t-*, die wellicht als suffixen zijn te beschouwen (zie bijv. ook sectie 2.3.16.2.).

Afleidingen op *-ief* kunnen als basis dienen voor suffigering met behulp van de nominaliserende suffixen *-iteit* (*explosiviteit*, *collectiviteit*), *-ist* (*activist*, *relativist*) en *-heid* (*depressiefheid*, *passiefheid*). Verder wijzen we erop dat de met *-ief* afgeleide adjectieven ook vrijwel allemaal nominaal gebruikt kunnen worden (zie sectie 2.3.19.).

²⁰⁴ Zie Booij (1977), Kooij (1979, 1980), Trommelen (1985a) en Backhuys (1986, 1988).

3.5.4. *-iek* [i:k]²⁰⁵3.5.4.1. type *sympathiek*

Met behulp van het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-iek* worden naast substantieven (zie sectie 2.3.17.) ook adjectieven afgeleid. Dit laatste procédé is echter improductief. Het suffix hecht zich aan niet-Germaanse substantieven en wortels. De adjectieven op *-iek* corresponderen veelal met nomina eindigend op het beklemtoonde *-te* en in vrijwel alle gevallen treffen we naast het *-iek*-adjectief ook een adjectief op *-isch* aan (*melodie/melodiek/melodisch*). Het suffix *-iek* draagt als regel een betekenisaspect bij dat overeenkomt met dat van *-isch*: 'betrekking hebbend op N, betreffende N'. Voorbeelden zijn:

sympathiek, energiek, melodiek, diplomatiek, tiranniek, synonymiek, fanatiek, organiek, authentiek, choleriek, metriek, fysiek

Indien een basisnomen op een schwa eindigt, dan wordt deze vóór het suffix gedeleerd: *methodiek, periodiek, ritmiek* en *satiriek*. Andere fonologische veranderingen in de basis treffen we o.a. aan in *apostoliek* (*apostel*) en *metalliek* (*metaal*). Verder wijzen we erop dat nomina die eindigen op het van oorsprong Griekse *...ma*, invoeging van *-t-* krijgen tussen deze sequentie en het suffix (*flegmatiek, pragmatiek*).

Zoals gezegd treffen we naast het merendeel van de adjectieven op *-iek* een corresponderend *-isch*-adjectief aan. Bij sommige paren is er geen sprake van een betekenisverschil (*komiek/komisch, melancholiek/melancholisch*), terwijl er bij andere paren sprake is van een betekenisverschil (*fysiek/fysisch, kritiek/kritisch*). De overlap tussen *-iek* en *-isch* is niet volledig. Naast *cynisch, logisch* en *ironisch* ontbreken *-iek*-adjectieven en naast *ludiek, uniek* en *specifiek* ontbreken corresponderende *-isch*-adjectieven.

Adjectieven op *-iek* kunnen als basis dienen voor verdere woordvorming, zoals vormen als *elektriciteit, artisticeit, periodiciteit* (met *k-s*-wisseling), *specifiekheid* en *uniekheid* duidelijk maken.

Adjectieven als *excentriek, katholiek* en *komiek* kunnen ook gebruikt worden als persoonsaanduidende substantieven, terwijl *kritiek, politiek, periodiek, antiek* en *elastiek* ook als zaakaanduidende substantieven in gebruik zijn. De persoonsaanduidende substantieven lijken, gezien hun betekenis, via conversie afgeleid van de adjectieven. Bij de zaakaanduidende nomina is het moeilijk vast te stellen of hier ook sprake is van conversie. Hiertegen pleit onder meer dat sommige vormen het bepaald lidwoord *de* selecteren, terwijl andere vormen *het* nemen (*de kritiek* vs. *het antiek*).

3.5.5. *-eus* [ø:s], /ø:z/²⁰⁶3.5.5.1. type *complimenteus*

Met behulp van het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-eus* (of één van de varianten) worden adjectieven afgeleid. Het suffix hecht zich vrijwel uitsluitend aan niet-Germaanse substantieven of

²⁰⁵ Zie Geerts (1970b), Theissen (1972), Geerts et al. (1984:359-360) en Backhuys (1986, 1988).

²⁰⁶ Zie Booij (1977), Van Zonneveld (1981) en Backhuys (1986).

wortels. De betekenis van de denominale vormen kan grofweg omschreven worden als 'natuur, karakter, verschijning van N of betrekking hebbend op N'. In andere gevallen is de betekenis onvoorspelbaar. Voorbeelden zijn:

complimenteus, medicamenteus, ambitieus, glorieus, harmonieus, kwestieus, melodieus, mysterieus, pretentieus, compendieus, imperieus, angineus, lepreus, intraveneus, nitreus, flatteus

Als het substantief eindigt op een schwa, dan wordt deze gedeleerd als *-eus* (of een variant) wordt aangehecht: *chicaneus, lacuneus, rutneus, luxueus, modieus, volumineus* en *frauduleus*. Schwa-deletie vindt men ook in nominale bases eindigend op de sequentie schwa plus /r/ (*fibreus, monstrueus*). Als het substantief eindigt op een [a:], dan wordt deze gedeleerd bij suffigering met *-eus* (*lepreus, angineus*). In paren als *bitumen/bitumineus* en *fabel/fabuleus* is het moeilijk vast te stellen of hier sprake is van de allomorfen *-ineus* en *-uleus* of dat de schwa van de basis vervangen is door resp. de volle vocalen [i:] en [ü:], of omgekeerd, dat de volle vocalen vervangen zijn door een schwa in *bitumen* en *fabel*.

Uit het voorgaande kan reeds opgemaakt worden dat *-eus* een aantal allomorfische varianten kent, namelijk *-ieus* (*tendentieus, modieus*), *-ueus* (*tumultueus, incestueus*), *-ineus* (*volumineus, libidineus*) en *-uleus* (*frauduleus*). In paren als *melodie/melodieus* is niet vast te stellen of de variant *-eus* of *-ieus* is.

Het denominale adjectief *kakkineus* vormt een uitzondering op de regel dat *-eus* zich hecht aan niet-Germaanse bases.

Naast adjectieven als *nerveus, numineus, pompeus, scabreus* en *serieus* ontbreken semantisch verwante vormen. Deze adjectieven kunnen mogelijk als formeel geleed beschouwd worden.

Als met behulp van *-eus* gevormde adjectieven als basis dienen voor het nominaliserende *-iteit*, dan vindt *eu-o*-wisseling plaats (*curiositeit, religiositeit*). Deze verandering vindt men niet bij *-heid*-suffigering (*melodieusheid, scrupuleusheid*).

3.5.6. *-abel, -ibel* [a:bəl], [i:bəl]²⁰⁷

3.5.6.1. type *acceptabel*

Het niet-Germaanse suffix *-abel* (met het accent op de eerste vocaal) hecht zich vrijwel uitsluitend aan wortels en incidenteel aan niet-Germaanse substantieven. De wortels waaraan *-abel* zich hecht, worden als regel ook gebruikt om *-eer*-werkwoorden te vormen. Als een *-abel*-afleiding correspondeert met een transitief *-eer*-werkwoord, dan voegt het suffix het passieve betekenisaspect 'kunnende ge-V-d worden' toe (*acceptabel* 'kunnende geaccepteerd worden'). Als het corresponderende werkwoord onergatief is, dan heeft de afleiding het actieve betekenisaspect 'kunnende V-en' (*variabel* 'kunnende variëren'). De volgende voorbeelden corresponderen met *-eer*-werkwoorden:

acceptabel, prolongabel, discutabel, reparabel, transportabel, profitabel, subsidiabel, rendabel, variabel, adorabel, confiscabel, exploitabel, memorabel, presentabel

²⁰⁷ Zie Zonneveld (1978).

Afleidingen die verwant zijn aan een transitief werkwoord, modificeren het hierbij behorende direct object (objectmodificatie), terwijl afleidingen die corresponderen met een onergatief werkwoord, het subject modificeren (subjectmodificatie), zie ook sectie 3.2.1.1.:

de man accepteert de uitslag *de acceptabele uitslag* **de acceptabele man*
de werktijden variëren *de variabele werktijden*

Zoals gezegd hecht dit suffix zich ook incidenteel aan substantieven. Voorbeelden zijn o.a. *professorabel* (van *professor* met vocaalrekking) en *miserabel* (van *misère* met schwa-deletie en vocaalreductie). In de vormen *ministeriabel* en *notariabel* treffen we de variant *-iabel* aan; deze vormen zijn verwant aan de substantieven *minister* en *notaris*.

Adjectieven als *capabel*, *formidabel* en *abominabel* zijn wellicht eveneens te beschouwen als zijnde formeel m.b.v. *-abel* afgeleid.

Het type *acceptabel* kan als basis dienen voor het nominaliserende suffix *-iteit* (*acceptabiliteit*, *variabiliteit*), maar het lijkt erop dat ze, in tegenstelling tot het merendeel van de tot dusver behandelde adjectivische suffixen, niet als basis kunnen dienen voor het Germaanse nominaliserende *-heid* (**acceptabelheid*, **variabelheid*).

3.5.6.2. type *suggestibel*

Naast adjectieven eindigend op *-abel* vinden we adjectieven als *perceptibel*, *suggestibel*, *compatibel* en *flexibel*, die het niet-Germaanse suffix *-ibel* bevatten. Het is niet duidelijk of *-ibel* een afzonderlijk suffix is of een allomorfische variant van *-abel*.

3.5.7. *-esk* [ɛsk]²⁰⁶

3.5.7.1. type *clownesk*

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-esk* hecht zich vrijwel uitsluitend aan (niet-Germaanse) substantieven: als regel persoonsnamen en eigennamen, maar incidenteel ook zaaknamen. De op deze wijze gevormde adjectieven bezitten het betekenisaspect 'de eigenschap van N bezittend of vertonend' (*clownesk* 'de eigenschap van een clown vertonend'). Qua betekenis komt *-esk* overeen met het Germaanse *-achtig*. Voorbeelden zijn:

clownesk, *soldatesk*, *dandyesk*, *Donjuanesk*, *Bruegelesk*, *Kafkaesk*, *cowboyesk*, *Chaplinsk*,
gigantesk, *Pantagruelesk*, *comediantesk*, *oberesk*, *puberesk*, *padvinderesk*, *carnavalesk*, *boulevardesk*

Als de basis eindigt op een schwa, dan wordt deze gedeleerd (*Dantesk*, *balladesk*). Andere veranderingen in het basiswoord zijn onder meer deletie van een finale vocaal in *faunesk* (van *fauna*) en *Pirandellesk* (van *Pirandello*), maar *Kafkaesk*, en vocaalrekking in *romanesk*. In de uitspraak van de nomina *cabaret* en *boulevard* ontbreken de finale dentale obstruenten. Deze consonanten zijn daarentegen wel aanwezig in de nomina op *-esk* (*cabaretesk*, *boulevardesk*). Gezien het verschil in stemhebbendheid tussen de dentale obstruenten, is het waarschijnlijk dat er sprake is van deletie in woordfinale positie en niet van insertie voor het suffix *-esk*.

²⁰⁶ Zie Van den Toorn (1968, 1978b), De Vriendt (1970), Geerts (1970b), Welschen (1970) en Geerts et al. (1984:361).

Naast adjectieven als *burlesk*, *grotesk* en *pittoresk* komen geen gerelateerde *-esk*-loze substantieven voor. Wellicht kunnen zij beschouwd worden als zijnde formeel geleed. De vorm *grotesk* verschilt van de overige *-esk*-afleidingen, aangezien het als basis kan dienen voor het persoonsnaamvormende Germaanse suffix *-e* (type *blinde*, zie sectie 2.2.52.): *de groteske/grotesken*.

De besproken voorbeelden kunnen niet als basis dienen voor het nominaliserende suffix *-iteit* (**clowneskiteit*), maar wel voor het Germaanse suffix *-heid* (*clowneskheid*).

3.5.8. *incidentele adjectiverende suffixen*

In deze sectie stellen we enige niet-Germaanse suffixen aan de orde die slechts incidenteel aangewend worden om adjectieven te vormen. De beslissing om hier van suffixen te spreken is veelal gebaseerd op het voorkomen van corresponderende woorden waarin een deel van het adjectief teruggevonden kan worden.

-aan [a:n]

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-aan* treffen we aan in de denominale vorm *momentaan* en in van wortels afgeleide vormen als *humaan*, *profaan*, *simultaan* en *urbaan*. Voor substantieven op *-aan* zie sectie 2.2.12.

-aat [a:t]

Met behulp van het niet-Germaanse, klemtoondragende *-aat* worden eveneens incidenteel adjectieven gevormd op basis van nomina *idolaat* (van *idool*) en wortels (*accuraat*, *desperaat*, *obligaat* en *separaat*). *-Aat* wordt ook aangewend om substantieven te vormen (zie hiervoor sectie 2.2.15.).

-ant [ɑnt]

Het niet-Germaanse, van oorsprong Franse, beklemtoonde suffix *-ant* treffen we aan in adjectieven als *amusant*, *riskant*, *tolerant*, *interessant*, *charmant* en *gênant*. Deze vormen corresponderen met *-eer*-werkwoorden en de betekenis is grofweg vergelijkbaar met die van adjectivische deelwoorden uitgaande op het Germaanse *-end* (zie sectie 3.2.13.).

Verder wijzen we nog op formaties als *elegant*, *nonchalant*, *arrogant*, *briljant*, *galant*, *militant* en *transparent*, die niet corresponderen met een *-eer*-werkwoord.

Het suffix *-ant* wordt ook gebruikt om nomina af te leiden (cf. sectie 2.2.33.). Nomina als *militant*, *protestant*, *galant* (persoonsnamen), *courant* en *briljant* (zaaknamen) kunnen ook als adjectief gebruikt worden. Wellicht is hier sprake van een conversierelatie.

-ent [ɛnt]

Naast *-ant* vinden we het hieraan nauwverwante, niet-Germaanse, beklemtoonde suffix *-ent* in vormen als *excellent*, *divergent*, *preferent*, *solvent* en *repetent*. Zij corresponderen met *-eer*-werkwoorden en hun betekenis komt overeen met die van *-ant*. De distributie van *-ant* en *-ent* is onvoorspelbaar.

We wijzen ook nog op adjectieven als *inherent*, *coherent*, *intelligent*, *virulent*, *adjacent*, *decent*, *(im-)potent* en *urgent*, die geen corresponderend *-eer*-werkwoord kennen.

-Ent wordt ook aangewend om nomina te vormen (zie sectie 2.2.34.). Vormen als *patent*, *dissident*, *permanent* en *delinquent* kunnen als adjectief en als substantief gebruikt worden. Wellicht staan de nomina en adjectiva in een conversierelatie tot elkaar.

-é [e:]

Het improductieve, klemtoondragende, niet-Germaanse suffix *-é* wordt gebruikt om nomina te vormen (zie sectie 2.2.30.); incidenteel treft men dit suffix ook aan in adjectieven. We doelen hier op vormen als *flambé*, *velouté* en *façonné*, die corresponderen met verba op *-eer*. Hun betekenis komt overeen met die van voltooidde deelwoorden.

We wijzen verder nog op de denominale vorm *bezanté* en de van een wortel afgeleide vorm *privé*.

-ieur [i:jö:r]

Het niet-Germaanse suffix *-ieur* (met klemtoon op de laatste vocaal) vindt men in adjectieven als *extérieur*, *inferieur*, *postérieur* en *superieur*.

-ide [i:də]

Het niet-Germaanse, improductieve suffix *-ide* treft men aan in de adjectieven *morbide*, *antropolde*, *paranotde* en *negride/negroldde* (van *neger* met schwa-deletie). In de variant *negrotde* is mogelijk sprake van de allomorf *-ofde*. Voor substantieven op *-ide* zie sectie 2.3.39.

-t [t]

Het suffix *-t* kan aangewend worden om substantieven te vormen (zie sectie 2.2.43.), maar soms treffen we het ook aan in adjectieven en dan met name in adjectieven die corresponderen met verba op *-eer*: *abstract* (*abstraheren*), *correct* (*corrigeren*), *abrupt* en *corrupt* (*vrump*, cf. *corrumperen*).

In het voorgaande is niet gestreefd naar volledigheid. We zouden hier nog suffixen aan kunnen toevoegen die slechts een enkele keer gebruikt worden om adjectieven te vormen. Te denken valt aan suffixen als *-el* (*naturel*), *-iel* (*fragiel*), *-iet* (*ex/impliciet*), *-oos* (*leproos*), *-ikoos* (*studentikoos*) en nog enige andere.

3.5.9. Niet-Germaanse wortels²⁰⁹

3.5.9.1. type *isomorf*

Onder meer in sectie 2.2.50. hebben we substantieven besproken van het type *fotograaf*. Vormen van dit type bevatten elementen als *-graaf*, *-loog*, *-noom* etc.; dit zijn van oorsprong Griekse en Latijnse stammen die rechts voorkomen in - uit deze talen overgenomen - samenstellingen of afleidingen.

Adjectieven kunnen eveneens uitgaan op wortels als *-crien*, *-faan*, *-geen*, *-maan*, *-morf*, *-noom* etc. Een deel van deze adjectieven correspondeert met nomina die gesuffigeerd zijn met het beklemtoonde suffix *-te* (zie sectie 2.3.16.1.): *isomorfie*, *monomanie*, *autonomie*, *biogenie*, *schizofrenie* en *monotonie*. Adjectieven waarin deze niet-Germaanse wortels als rechterlid fungeren zijn o.a.:

isomorf, *monomorf*, *endocrien*, *exocrien*, *profaan*, *pyrofaan*, *homogeen*, *polygeen*, *endogeen*, *monomaan*, *autonoom*, *polynoom*, *schizofreen*, *extern*, *intern*

Het hoofdaccent valt uitzonderingsloos op de laatste lettergreep, d.w.z. op de niet-Germaanse wortel.

²⁰⁹ Zie Van den Toorn (1985).

4. Verbaliserende suffixen

4.1. INLEIDING

Werkwoordformatie door middel van suffigering is in het Nederlands een weinig voorkomend procédé. Onze taal kent slechts vier verbaliserende suffixen, tenzij men in *kokkerellen* (naast *kok*) ook een suffix zou willen aannemen, want in dat geval is het aantal vijf. Deze vier suffixen zijn: het produktieve, niet-Germaanse suffix *-eer* en de improduktieve Germaanse suffixen *-el*, *-er* en *-ig*.

In hoofdstuk 2, sectie 1.4. zijn we uitvoerig ingegaan op voor werkwoorden kenmerkende eigenschappen als vervoeging en transitiviteit; de lezer wordt dan ook verwezen naar de genoemde sectie. Hier beperken we ons tot een bespreking van de overeenkomsten en verschillen tussen de verbale grondwoorden en hun afgeleide pendanten wat betreft vervoeging en transitiviteit.

De door middel van suffigering gevormde verba worden alle zwak vervoegd, wat voor deze gesuffigeerde vormen — gegeven het feit dat ze niet eindigen op een stemloze consonant — betekent dat de verledentijdsvorm *-de* en de deelwoordsvorm *ge-V-d* is: *trappelde/getrappeld*, *spetterde/gespetterd*, *stenigde/gestenigd* en *produceerde/geproduceerd*.

Met betrekking tot de transitiviteit van m.b.v. de vier suffixen gevormde werkwoorden kunnen geen algemene uitspraken gedaan worden, behalve dan dat de suffixen niet de transitiviteit van het geheel lijken te bepalen. Vergelijk de volgende voorbeelden:

suffix:	transitief	ergatief	onergatief
<i>-el</i>	<i>kantelen, hutselen</i>	<i>(duikelen, huppelen)</i>	<i>trappelen, trommelen</i>
<i>-er</i>	<i>redderen</i>	<i>klonteren</i>	<i>knippen</i>
<i>-ig</i>	<i>wettigen, stenigen</i>	---	<i>zondigen, eindigen</i>
<i>-eer</i>	<i>produceren, saneren</i>	<i>arriveren, deserteren</i>	<i>reageren, spioneren</i>

De tussen haakjes gegeven bewegingswerkwoorden *duikelen* en *huppelen* zijn normaliter onergatief (ze worden vervoegd met *hebben*), maar na toevoeging van bijv. een locatieve bepaling als *in het water* worden ze vervoegd met *zijn* (*hij is in het water geduikeld*) en dit betekent dat zij dus niet echt ergatief zijn. Aan het voorgaande dient wel toegevoegd te worden dat er wel zekere voorkeuren zijn. Werkwoordstammen op *-el* en *-er* zijn veelal onergatief en stammen op *-ig* transitief. Bij het niet-Germaanse suffix *-eer* hebben we geen voorkeur kunnen ontdekken. Als de werkwoorden op *-el* en *-er* correleren met minder gelede werkwoorden, dan komen ze overeen in transitiviteit (*rijmen/rijmelen* (onerg.), *mengen/mengelen* (trans.) etc.). Bij de behandeling van de vier suffixen laten we de transitiviteit buiten beschouwing, tenzij er reden is om hiervan af te wijken.

Deze sectie is als volgt ingedeeld. Allereerst worden de Germaanse verbale afleidingen op *-el*, *-er* en *-ig* behandeld (sectie 4.2. tot en met 4.4.). Vervolgens komt het niet-Germaanse suffix *-eer* (of één van de varianten) aan bod (sectie 4.5.). Daar we ons met dit suffix in het niet-Germaanse deel van de Nederlandse morfologie begeven — waar allomorfie en variatie in zowel suffixen als bases soms haast extreme vormen kunnen aannemen —, zullen we in subsectie 4.5.2. ingaan op de variatie in het suffix en de variatie in de bases. We tekenen hierbij wel aan dat we niet willen pretenderen op iedere variant de vinger te hebben gelegd. Naar volledigheid is wel zo veel mogelijk gestreefd, maar, gegeven de complexiteit van dit deel van de morfologie, wil en kan sectie 4.5.2. niet garanderen voor 100% uitputtend te zijn.

4.2. -EL [ə] ²¹⁰4.2.1. type *duikelen*

Werkwoorden waarin we het improductieve, Germaanse suffix *-el* aantreffen hebben veelal een 'iteratief' betekenisaspect. Gedoeld wordt op voorbeelden zoals de volgende:

<i>duik</i>	<i>duiken</i>	<i>duikelen</i>	<i>prut</i>	<i>prutten</i>	<i>pruttelen</i>
<i>huts</i>	<i>hutsen</i>	<i>hutselen</i>	<i>kant</i>	<i>kanten</i>	<i>kantelen</i>
<i>duim</i>	<i>duimen</i>	<i>duimelen</i>	<i>ring</i>	<i>ringen</i>	<i>ringelen</i>
<i>krab</i>	<i>krabben</i>	<i>krabbelen</i>	<i>rijm</i>	<i>rijmen</i>	<i>rijmelen</i>
<i>trap</i>	<i>trappen</i>	<i>trappelen</i>			

Het is moeilijk vast te stellen of deze *-el*-vormingen denominaal of deverbaal zijn. Beide zou ook tot de mogelijkheden kunnen behoren, want er bestaan tevens afleidingen op *-el* die of puur op basis van een nomen of puur op basis van een verbum zijn gevormd:

<i>nest</i>	<i>nestelen</i>	<i>hinken</i>	<i>hinkelen</i>
<i>brok</i>	<i>brokkelen</i>	<i>huppen</i>	<i>huppelen</i>
<i>foef</i>	<i>foefelen</i>	<i>mengen</i>	<i>mengelen</i>

De manieren waarop *-el*-werkwoorden gevormd kunnen zijn, zijn zelfs nog uitgebreider dan de hierboven geschetste. Het zou namelijk ook het geval kunnen zijn dat ze, via conversie, zijn afgeleid van een gerelateerd nomen op *-el* (zie sectie 2.3.14.), zoals in de volgende voorbeelden:

<i>hand</i>	<i>handel</i>	<i>handelen</i>	<i>mof</i>	<i>moffel</i>	<i>moffelen</i>
<i>spik</i>	<i>spikkel</i>	<i>spikkelen</i>	<i>kwab</i>	<i>kwabbel</i>	<i>kwabbelen</i>
<i>hoep</i>	<i>hoepel</i>	<i>hoepelen</i>	<i>streng</i>	<i>strengel</i>	<i>strengelen</i>
<i>sprank</i>	<i>sprankel</i>	<i>sprankelen</i>			

De volgende voorbeelden laten zelfs alle drie de mogelijkheden toe: de verba op *-el* kunnen afgeleid zijn van het simplex nomen, van het simplex verbum of (via conversie) van het complexe nomen:

<i>trom</i>	<i>trommen</i>	<i>trommel</i>	<i>trommelen</i>	<i>gruw</i>	<i>gruwen</i>	<i>gruwel</i>	<i>gruwelen</i>
<i>krab</i>	<i>krabben</i>	<i>krabbel</i>	<i>krabbelen</i>	<i>kreuk</i>	<i>kreuken</i>	<i>kreukel</i>	<i>kreukelen</i>
<i>drup</i>	<i>druppen</i>	<i>druppel</i>	<i>druppelen</i>	<i>kruim</i>	<i>kruimen</i>	<i>kruimel</i>	<i>kruimelen</i>
<i>zwijm</i>	<i>zwijmen</i>	<i>zwijmel</i>	<i>zwijmelen</i>	<i>ijs</i>	<i>ijzen</i>	<i>ijzel</i>	<i>ijzelen</i>
<i>gord</i>	<i>gorden</i>	<i>gordel</i>	<i>gordelen</i>	<i>war</i>	<i>warren</i>	<i>warrel</i>	<i>warrelen</i>

Afrondend wijzen we nog op *-el*-werkwoorden waar veranderingen in het basiswoord hebben plaatsgevonden, zoals *p-b*-wisseling in *knop*, *knoppen*, *knobbel*, *knobbelen*; stemhebbend-stemloos-alternanties in *wenden*, *wentelen* en *schuif*, *schuiven*, *schuifelen*; *k*-invoeging in *spreng*, *sprengen*, *sprengel*, *sprengelen*; en *vonk* heeft naast zich *funkelen*.

²¹⁰ Zie De Jager (1875), Terwey (1897) en De Vries (1975).

Voor pure nominale afleidingen op *-el* (*steek, stekel; eik, eikel*) zij men verwezen naar sectie 2.3.14.

4.3. -ER [ɔr]²¹¹

4.3.1. type *spetteren*

Het improductieve, Germaanse suffix *-er* treffen we aan in werkwoorden met een 'frequentatief' betekenisaspect. We doelen hier op voorbeelden als:

<i>spet</i>	<i>spetten</i>	<i>spetteren</i>	<i>wip</i>	<i>wippen</i>	<i>wipperen</i>
<i>kwab</i>	<i>kwabben</i>	<i>kwabberen</i>	<i>klep</i>	<i>kleppen</i>	<i>klepperen</i>
<i>blik</i>	<i>blikken</i>	<i>blikkeren</i>	<i>knip</i>	<i>knippen</i>	<i>knipperen</i>
<i>schamp</i>	<i>schampen</i>	<i>schamperen</i>	<i>tok</i>	<i>tokken</i>	<i>tokkeren</i>
<i>klap</i>	<i>klappen</i>	<i>klapperen</i>			

Het is moeilijk vast te stellen of *-er*-werkwoorden zijn afgeleid van nomina of van verba. Beide zou ook mogelijk kunnen zijn, want er bestaan, naast bovenstaande voorbeelden, ook puur denominale en puur deverbale voorbeelden, zoals:

<i>snot</i>	<i>snotteren</i>	<i>redden</i>	<i>redderen</i>
<i>lob</i>	<i>lobberen</i>	<i>kiepen</i>	<i>kieperen</i>
<i>klont</i>	<i>klonteren</i>	<i>mekken</i>	<i>mekkeren</i>
<i>lub</i>	<i>lubberen</i>	<i>stofzuigen</i>	<i>stofzuigeren</i>

In het werkwoord *beieren* is er wellicht sprake van *-er*-aanhechting aan een wortel (cf. *beiaard*). Opmerkelijk is de vorm *badderen*, die geen rekking in open lettergreep ondergaat, hoewel *bad* een potentiële kandidaat voor deze regel is: (*bad - baden*).

Het is onduidelijk of *slippen* en *slibberen* aan elkaar gerelateerd zijn door middel van dit suffix. Zo ja, dan heeft hier een *p-b*-wisseling plaatsgevonden (zie ook sectie 4.2. *knop/knobbelen*).

Zoals we reeds in sectie 4.1. hebben opgemerkt, verandert toevoeging van het suffix aan een verbale basis niets aan de transitiviteit. Een potentieel tegenvoorbeeld is het onergatieve *liefhebben*, dat correspondeert met de transitieve samenkoppeling *liefhebben*. Het feit dat de basis een samenkoppeling is en dat er sprake is van transitiviteitsverandering, zou er op kunnen duiden dat dit geen voorbeeld van verbalisering met behulp van *-er* is, maar een voorbeeld van conversie van het nomen agentis *liefhebber*.

Er bestaan tot slot een paar voorbeelden waar het verbale *-er* slechts in combinatie met een prefix kan voorkomen. Daar de prefixen in kwestie (*ver-*, *be-*) altijd werkwoorden afleiden (zie hoofdstuk 2, sectie 4.2.) is het moeilijk vast te stellen of de categorie 'werkwoord' door het prefix of door het suffix *-er* bepaald wordt. Het betreft hier de voorbeelden *be-geest-eren*, *ver-wild-eren* en *ver-meer-(d)eren*. In de laatste twee voorbeelden is het niet uitgesloten dat de comparatieven *wilder* en *meerder* als basis hebben gediend voor *ver*-prefigering (zie hoofdstuk 2, sectie 4.2.2.).²¹²

²¹¹ Zie De Jager (1875), Van Helten (1877), Terwey (1897) en De Vries (1975).

²¹² Zie Schultink (1962).

4.4. -IG [ðg]²¹³4.4.1. type *stenigen*

Het Germaanse, improductieve verbaliserende suffix *-ig* treffen we aan na ongelede Germaanse nomina. De voorbeelden zijn:

stenigen, huldigen (met schwa-deletie), *pijnigen, kruisigen, rechtigen, tuchtigen*

Het enige ons bekende de-adjectivische *-ig*-werkwoord is *reinigen*.

Bij bovenstaande voorbeelden kan eenduidig vastgesteld worden wat de lexicale categorie van het basiswoord is. Daarnaast bestaat er een groot aantal werkwoorden op *-ig*, waarin men een nominale basis zou kunnen herkennen, maar

- (a) naast deze nomina vindt men een corresponderend adjectief dat m.b.v. *-ig* gevormd is (*maat/matig*) en hierdoor kunnen de werkwoorden op *-ig* (*matigen*) (via conversie) afgeleid zijn van het adjectief, of
- (b) de werkwoorden bevatten naast het suffix *-ig* tevens een verbaliserend prefix (d.w.z. een prefix dat vrijwel uitzonderingsloos werkwoorden afleidt, zie hoofdstuk 2, 4.2.), waardoor het niet vast te stellen is ten gevolge waarvan het nomen tot werkwoord geworden is.

Voorbeelden van beide types zijn:

(a)	<i>maat</i>	<i>matig</i>	<i>matigen</i>	(b)	<i>schade</i>	<i>beschadigen</i>
	<i>heil</i>	<i>heilig</i>	<i>heiligen</i>		<i>eed</i>	<i>beëdigen</i>
	<i>wet</i>	<i>wettig</i>	<i>wettigen</i>		<i>zicht</i>	<i>bezichtigen</i>
	<i>zonde</i>	<i>zondig</i>	<i>zondigen</i>		<i>kost</i>	<i>bekostigen</i>
	<i>eind</i>	<i>eindig</i>	<i>eindigen</i>		<i>leed</i>	<i>beledigen</i>

In (b) zou de combinatie van het prefix en het suffix als een soort 'discontinu affix' kunnen worden beschouwd. De meeste voorbeelden bestaan nl. uit *be-...-ig*. Op basis van verbaliserende prefixen anders dan *be-* hebben we slechts *verenigen, overhandigen* en *verkondigen* kunnen vinden. De wortelvorm *√kondig* treffen we overigens ook aan in de samenstellingen *aankondigen* en *afkondigen*. Het lijkt in deze voorbeelden onduidelijk waardoor de verbale status van het geheel bepaald wordt (zie ook hoofdstuk 2, sectie 6.1.).

Er bestaat ook nog een derde type, dat men een mengeling van (a) en (b) zou kunnen noemen. Het nomen heeft een corresponderend adjectief op *-ig* (*eeuw/leeuwig*), én het werkwoord bevat altijd een verbaliserend prefix (*vereeuwigen*). Voor deze voorbeelden zou dus kunnen gelden dat ze door middel van prefigering zijn afgeleid van het adjectief:

(c)	<i>eeuw</i>	<i>eeuwig</i>	<i>vereeuwigen</i>
	<i>vlucht</i>	<i>vluchtig</i>	<i>vervluchtigen</i>
	<i>nut</i>	<i>nuttig</i>	<i>benuttigen</i>
	<i>vocht</i>	<i>vochtig</i>	<i>bevochtigen</i>
	<i>moed</i>	<i>moedig</i>	<i>ontmoedigen</i>

²¹³ Zie Van Helten (1877), Terwey (1897) en De Vries (1975).

Ze zouden daarmee op één lijn staan met werkwoorden als *vernietigen*, *verstevigen*, *bezuinigen*, *beveiligen* etc., waar de verbaliserende prefixen gehecht zijn aan (formeel) gelede adjectieven op *-ig* (zie ook hoofdstuk 2, sectie 4.2.).

Het is moeilijk vast te stellen of voorbeelden als *lenigen*, *nuttigen* en *vestigen* formeel met een verbaal suffix *-ig* geleed zijn.

4.5. -EER [e:r]²¹⁴

Het niet-Germaanse, klemtoondragende suffix *-eer* (of één van z'n varianten) leidt werkwoorden af van wortels en nomina (productief), en in mindere mate van adjectieven. Deze zullen in deze volgorde in de subsecties 4.5.1.1.-4.5.1.3. besproken worden. In subsectie 4.5.2. zullen achtereenvolgens de diverse allomorfische varianten van het suffix en fono/morfologische variatie in de basis aan bod komen.

4.5.1. morfologische types

4.5.1.1. type *produceren*

Het suffix *-eer* kan productief gehecht worden aan wortels; deze zijn, net als het suffix, over het algemeen van niet-Germaanse origine, variërend van Latijnse stammen (zoals *-sid-*, *-duc-*, *-clud-*, *-fic-*, *-ced-*, *-sum-* etc.) tot Franse stammen. Voorbeelden van dit type zijn:

produceren, *resideren*, *concluderen*, *emanciperen*, *procederen*, *doceren*, *resumeren*, *absorberen*, *reageren*, *monteren*, *fingeren*, *mêleren*, *saneren*, *specificeren*, *refereren*, *masturberen*, *tatoeëren*, *variëren*, *riskeren*, *rangeren*, *chaufferen*, *flamberen*

Het onderscheid Latijnse stam vs. andere stammen is in zoverre synchronisch relevant, dat in de eerste klasse aan het suffix voorafgaande *k*'s (indien aanwezig) over het algemeen *k-s*-wisseling ondergaan vóór het suffix. Vergelijk bijvoorbeeld:

specificeren - *specificatie*, *abdiceren* - *abdicatie*, *impliceren* - *implicatie*, *introduceren* - *introdunctie*, *compliceren* - *complicatie*

Een ander kenmerk van deze Latijnse stammen is dat zij zowel links een element (zeg, ruwweg, prefix) als rechts een element (een suffix) vereisen:

<i>dic+eren</i>	(<i>in-</i> , <i>contra-</i> , <i>ab-</i> , <i>ad-</i>):	<i>indiceren</i>
<i>fic+eren</i>	(<i>uni-</i> , <i>simpli-</i> , <i>recti-</i> , <i>paci-</i>)	<i>unificeren</i>
<i>plic+eren</i>	(<i>multi-</i> , <i>im-</i> , <i>com-</i> , <i>du-</i>)	<i>multipliceren</i>
<i>voc+eren</i>	(<i>pro-</i> , <i>re-</i> , <i>e-</i> , <i>con-</i>)	<i>provoceren</i>
<i>duc+eren</i>	(<i>de-</i> , <i>ab-</i> , <i>re-</i> , <i>intro-</i>)	<i>deduceren</i>

Als de basis op een andere dan hierboven geschetste wijze is opgebouwd, dan blijft *k* over het algemeen *k* vóór het suffix *-eer*: *frankeren*, *markeren*, *pikeren*, *maskeren* en *riskeren*.

²¹⁴ Zie Van Helten (1877), Terwey (1897), Van Haeringen (1962b, 1971, 1972), Pauwels (1964), De Vries (1975), Sassen (1981) en Don (1990b).

4.5.1.2. type *alarmeren*

Het verbaliserende suffix *-eer* hecht zich eveneens produktief aan nomina die over het algemeen niet-Germaans zijn. We illustreren dit procédé aan de hand van de volgende voorbeelden, waarbij opgemerkt zij dat na schwa-finale nomina deze schwa wordt gedeleerd:

alarmeren, balanceren, triomferen, tamponneren, spioneren, bivakkeren, signaleren, duelleren, adviseren, importeren, portretteren, asfalteren, adresseren, protesteren, coderen, nuanceren, annonceren, frauderen, charmeren

Gegeven de produktiviteit van het suffix *-eer* wordt het ook wel gehecht aan monosyllabische of bisyllabische nomina met een schwa in de tweede lettergreep, d.w.z. Germaanse nomina:

groeperen, shockeren, normeren, scalperen, kamperen, redeneren, waarden

Indien het nomen eindigt op een vocaal anders dan schwa, vindt er soms wel en soms geen vocaaldeletie plaats. Aanhechting van *-eer* aan nomina eindigend op *o* en *a* gaat gepaard met deletie (*torpederen, gireren, agenderen, diplomeren*); in het geval van *ie* is er soms sprake van deletie (*fantaseren* vs. *parodiëren*); in het geval van *oe* en *u* is er geen sprake van deletie (*tatoeëren, disambigueren, continueren*).

Het suffix *-eer* hecht zich ook aan niet-Germaanse nomina die gevormd zijn met suffixen of niet-Germaanse wortels als *-soof* en *-graaf* (zie 2.2.50. en 2.3.43.), zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

formuleren, enthousiasmeren, urineren, reglementeren, motiveren, structureren, ventileren, telefoneren, filosoferen, telegraferen

Hiertegenover staan taalfeiten als bijvoorbeeld de volgende, waarin een suffix soms wel en soms niet voorkomt voor *-eer*:

-ade:	<i>pommade</i>	<i>pommaderen</i>	<i>marinade</i>	<i>marineren</i>
-age:	<i>arbitrage</i>	<i>arbitrageren</i>	<i>camouflage</i>	<i>camoufleren</i>
-aat:	<i>kwadraat</i>	<i>kwadrateren</i>	<i>plagiaat</i>	<i>plagiëren</i>

De slot-*k* van het suffix *-iek* is gevoelig voor de in subsectie 4.5.1.1. genoemde regel die *k* in *s* verandert: (*specifiek/specificeren, muziek/musiceren*). Deze regel is echter niet van toepassing op de slot-*k* van andere nomina:

shockeren, blokkeren, flankeren, frankeren, bivakkeren, hypothekeken

Als een nomen eindigt op de sequentie consonant-schwa-...*r*, dan valt de schwa weg na suffigering met behulp van *-eer*: *offreren, kadastreren, registreren* etc.

4.5.1.3. type *selecteren*

Het suffix *-eer* hecht zich in veel mindere mate aan adjectieven. Indien het adjectief op schwa eindigt, dan valt deze weg vóór het suffix (zie 4.5.1.2.). Voorbeelden van de-adjectivische *-eer*-werkwoorden zijn onder meer:

selecteren, frequenteren, koketteren, continueren, bruuskeren, kleineren, blonderen, kalmeren, halveren, liquideren, valideren, legitimeren

Als de basis een niet-Germaans gesuffigeerd adjectief is, dan vindt men in veel gevallen de variant *-iseer*. De adjectivische suffixen *-eel* (zie sectie 3.5.1.2.) en *-air* (zie sectie 3.5.2.1.) worden respectievelijk veranderd in *-aal* en *-aar* vóór het suffix. Voorbeelden die deze observaties illustreren, zijn:

moderniseren, legaliseren, specialiseren, criminaliseren, rationaliseren, populariseren, polariseren

4.5.2. morf fonologische variatie

4.5.2.1. varianten van *-eer*

Het suffix *-eer* heeft allerlei allomorfische varianten, varianten die we aantreffen na wortels, na nomina en na adjectieven. De drie types zullen in deze sectie door elkaar heen gebruikt worden.

-iseer [i:ze:r]

Deze variant treffen we veruit het meest frequent aan:

standaardiseren (standaard), motoriseren (motor), pasteuriseren (Pasteur), magnetiseren (magneet), moderniseren (modern), stabiliseren (stabiel)

In de vormen *systematiseren* en *theoretiseren* komt *-iseer* voor na de suffix-achtige elementen *-at-* en *-et-* (cf. *systeem/system-at-iek* en *theorie/theoret-isch*), zie de sectie 2.3.17. en 3.3.

In vormen als *dramatiseren*, *schematiseren* en *aromatiseren* worden het oorspronkelijk Griekse *-ma* en *-iseer* gescheiden door de consonant [t] (zie ook sectie 2.3.32.), en zij hebben dus een andere morfologische structuur dan het bovengenoemde *systematiseren*.

-seer en *-isseer* [(i:)se:r]

De varianten *-seer* en *-isseer* vinden we uitsluitend in resp. *regisseren* (van *regie*) en *applaudisseren* (*applaus*, zie ook 4.5.2.2.).

Wellicht zijn deze twee voorbeelden varianten van één en dezelfde allomorfische variant, met *-ie*-deletie in *regie*.

-ieer

De variant *-ieer* komt voor in verba als *intervenieren* (*interventie*), *privilegiëren* (*privilege*), *salariëren* (*salaris*), *commentariëren* (*commentaar*).

-ueer

Incidenteel vindt men *-ueer*: *effectueren* (*effect*), *accentueren* (*accent*), *graduëren* (*graad*).

-ineer

De variant *-ineer* komt wellicht voor in *examineren* (*examen*) en *verordineren* (*verordenen*), maar het is niet uitgesloten dat hier sprake is van *ɔ-i*-wisseling voor de normale variant *-eer* (cf. ook *meubel-meubilair*).

-oneer

De variant *-oneer* treffen we aan in verba die correleren met nomina eindigend op het onbeklemtoonde *-ie*: *functioneren* (*functie*), *conditioneren* (*conditie*), *desillusioneren* (*desillusie*), *passioneren* (*passie*).

-neer

Incidenteel vindt men nog de variant *-neer*: *retourneren* (*retour*) en *shamponeren* (*shampoo*).

-uleer

Het verbum *tituleren* (*titel*) bevat wellicht de variant *-uleer*, maar het is niet uitgesloten dat de schwa hier verhoogd is tot [ü:] vóór het suffix *-eer* (cf. ook *titel/titulair*).

4.5.2.2. *Variatie in de basis*

Naast de bovengenoemde variatie van het suffix *-eer* kan ook de basis allerlei vormen van variatie vertonen. Deze variatie vindt plaats, ongeacht de categorie van de basis en ongeacht de variant van het suffix.

In de voorgaande secties hebben we reeds gewezen op schwa-deletie (*fraude/frauderen*), de deletie van bepaalde vocalen vóór *-eer* (*giro/gireren*), de *-eel/-aal*-verandering (*formeel/formaliseren*) en de *-air/-aar*-verandering (*vulgair/vulgariseren*). Hieraan kunnen nog de volgende vocaalveranderingen toegevoegd worden:

[ø]-[u:]	<i>manoeuvre/manoevreren</i>
[ɛ]-[i:]	<i>vaccin/vaccineren, bulletin/bulletineren</i>
[ɛɪ]-[i:]	<i>satijn/satineren, termijn/terminiseren, stijl/stileren</i>
[ʌü]-[ü:]	<i>bruin/bruneren</i>
vocaalverkorting:	<i>soort/sorteren, kaart/karteren</i>
vocaalrekking:	<i>alcohol/alcoholiseren, alfabet/alfabetiseren</i>

We hebben ook reeds veranderingen besproken die betrekking hebben op consonanten: *k-s*-verandering (*syllabificatie/syllabificeren, muziek/musiceren*), *t*-insertie (*drama/dramatiseren*) en *s-d*-wisseling (*aplaus/applaudiseren*). Andere consonantveranderingen zijn onder meer:

[ʒ]-[ʎ]	<i>centrifuge/centrifugeren, intrige/intrigeren</i>
[ŋ]-[ŋʎ]	<i>diftong/diftongeren</i>
[t]-[d]	<i>garant/garanderen</i>
[s]-[ʃ]	<i>hypnose/hypnotiseren, hypothese/hypothetiseren</i>

5. *Adverbiale suffixen*

5.1. INLEIDING

De vorming van adverbia door middel van suffigering is in het Nederlands een weinig voorkomend procédé. Voor zover we hebben kunnen nagaan, zijn er drie 'echte' suffixen die adverbia afleiden: de Germaanse suffixen *-tjes* (of één van de varianten) en *-(e)lijk* en het niet-Germaanse suffix *-iter*. Opvallend hierbij is dat *-tjes* veel eigenschappen deelt met het diminutiefsuffix (zie sectie 2.4.) en *-(e)lijk* met het adjectivische *-(e)lijk* (zie sectie 3.2.2.). Naast deze twee suffixen treffen we ook nog adverbia aan die eindigen op *-gewijs*, *-erwijs*, *-weg*, *-halve* en *-waarts*. Het is niet geheel duidelijk of de vormen waarin deze morfemen figureren, afleidingen zijn of adverbiale samenstellingen. Het feit dat zij zich vrijwel uitsluitend aan één specifieke lexicale categorie hechten, zou een overweging kunnen zijn om hier te spreken van adverbiale afleidingen.

Deze sectie is als volgt ingedeeld. Allereerst behandelen we de Germaanse suffixen *-tjes* en *-(e)lijk* (de secties 5.2. en 5.3.) en het niet-Germaanse *-iter* (sectie 5.4.). Vervolgens bespreken we in de daaropvolgende secties de suffix-achtige morfemen *-gewijs*, *-erwijs*, *-weg*, *-halve* en *-waarts*.

5.2. *-TJES* [cðs]²¹⁵

5.2.1. type *bleekjes*

Met behulp van het Germaanse, niet-beklemtoonde suffix *-tjes* (resp. de varianten *-jes*, *-pjes*, *-etjes*) worden adverbia gevormd op basis van Germaanse adjectieven. De betekenis van deze adverbia kan omschreven worden als 'nogal A' (*bleekjes* 'nogal bleek'). Het suffix hecht zich productief aan ongelede adjectieven en incidenteel aan afgeleide adjectieven. Vergelijk:

bleekjes, frisjes, droogjes, losjes, stijfjes, gladjes, knapjes, zwakjes, witjes, luchtigjes, aardigjes, rustigjes, zuinigjes, gewoontjes, gemeentjes

We hebben boven reeds geconstateerd dat er vier varianten zijn. De distributie van deze varianten is gelijk aan die van het diminutiefsuffix (zie sectie 2.4.). Het diminutiefsuffix heeft ook nog de variant *-kje* (*koninkje*). Deze variant ontbreekt bij de adverbiale tegenhanger. De reden hiervoor is vrij simpel: er zijn geen adjectieven die eindigen op de onbeklemtoonde sequentie *...ing*. We volstaan hier met een korte samenvatting.

-etjes

Na adjectieven eindigend op de sequentie korte vocaal plus sonorante consonant: *dommetjes, dunnetjes, schrilletjes, dorretjes* etc.

-pjes

Na adjectieven die eindigen op de sequentie lange vocaal of schwa plus /m/ en na vormen eindigend op de sequentie korte vocaal plus /l/ of /r/ plus /m/: *sloompjes, stiekempjes, kalmpjes* en *warmpjes*.

²¹⁵ Zie Schultink (1962) en Geerts et al. (1984:379-380).

-jes

Na adjectieven eindigend op een obstruent: *bleekjes, gladjes, halfjes, stijfjes, vaagjes* etc.

-tjes

Eigenlijk na alle overige omgevingen: *fijntjes, kaaltjes, magertjes, flauwtjes, mooitjes* etc.

In een klein aantal voorbeelden heeft het suffix zich gehecht aan adverbia. We doelen op vormen als *eventjes, saampjes* (van *samen* met *-en*-deletie), *strakjes* en *welletjes*. De betekenisrelatie tussen afleiding en basis is echter van een andere aard dan in de de-adjectivische voorbeelden. Voor zover we kunnen nagaan voegt het suffix geen nieuw betekenisaspect toe.

5.3. -LIJK [lɔk]

5.3.1. type *hogelijk*

Het Germaanse, onbekleemtoonbare suffix *-lijk* (of *-elijk*) met behulp waarvan adjectieven gevormd worden, is uitvoerig besproken in sectie 3.2.2. Daar is geconstateerd dat dit suffix zich incidenteel hecht aan adjectieven (type *bangelijk*). De-adjectivische *-(e)lijk*-vormen zijn als regel adverbia. Dit procédé is improductief en de betekenis van deze adverbia is nogal divers en niet systematisch bepaald. Voorbeelden zijn:

hogelijk, valselijk, rijkelijk, slappelijk, waarlijk, laatstelijk, summierlijk

In de vormen *bepaaldelijk* en *herhaaldelijk* heeft het suffix zich gehecht aan adjectivisch gebruikte voltooidde deelwoorden (zie sectie 3.2.14.) en in *abusievelijk* aan het niet-Germaanse adjectief *abusief* (zie sectie 3.5.3.).

5.4. -ITER [i:tɪr]

5.4.1. type *normaliter*

Het improductieve suffix *-iter* hecht zich aan niet-Germaanse adjectieven. Het merendeel van deze adverbia bezit een betekenisaspect dat overeenkomt met dat van de nog te behandelen adverbia op *-erwijs* (*normaliter* is 'normalerwijs'). Voorbeelden zijn:

normaliter, realiter, eventualiter, casualiter, moraliter, trivialiter, formaliter, vulgariter, totaliter

Aanhechting van *-iter* aan adjectieven op *-eel* en *-air* gaat gepaard met de verandering van *-eel* in *-aal* (zie ook sectie 3.5.1.) c.q. de verandering van *-air* in *-aar* (zie ook sectie 3.5.2.): *eventueel-eventualiter, vulgair-vulgariter*.

We wijzen ook nog op de vormen *simpliciter* en *breviter*. Naast de eerste vinden we het semantisch verwante *simpel* en *simplistisch* maar niet *simpelijk* en naast *breviter* ontbreekt een correlerend adjectief.

Het hoofddaccent valt op de lettergreep voorafgaande aan het suffix *-iter* (*normáliter, eventuáliter*). In minder formeel taalgebruik hoort men echter ook wel de accentuering *normalíter*.

5.5. -GEWIJS, -ERWIJS [ɣðwɛɪs], [ðrwɛɪs]²¹⁶

De Germaanse morfemen *-gewijs* en *-erwijs* hebben gemeen dat ze aangeven op welke wijze een bepaalde werking plaatsvindt (*steekproefgewijs* 'via een steekproef' en *normalerwijs* 'op normale wijze'). Beide morfemen hebben twee varianten, namelijk één eindigend op [s] (*-gewijs*, *-erwijs*) en één eindigend op [zð] (*-gewijze*, *-erwijze*), die in alle gevallen naast elkaar voorkomen. Er zijn hoogstens stilistische redenen die de distributie van deze varianten bepalen. Naast elkaar treffen we aan *steekproefgewijs* en het iets plechtiger *steekproefgewijze*. In 5.5.1. behandelen we het type *steekproefgewijs* en in 5.5.2. het type *redelijkerwijs*.

5.5.1. type *steekproefgewijs*

Met behulp van het morfeem *-gewijs* (met klemtoon op de laatste vocaal) worden productief adverbia gevormd op basis van substantieven. Naar betekenis kunnen we twee klassen onderscheiden. De eerste heeft de betekenis 'als N, op de wijze van N' (*steekproefgewijs*, *kringsgewijs*); de tweede heeft het distributieve betekenisaspect 'per N' (*druppelgewijs*, *puntsgewijs*).

-Gewijs hecht zich aan substantieven die op allerlei manieren afgeleid of samengesteld kunnen zijn, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

broksgewijs, reeksgewijs, kringsgewijs, paarsgewijs, ploegsgewijs, percentsgewijs, kroniekgewijs, perceelsgewijs, processiegewijs, traliegewijs, druppelsgewijs, ondernemingsgewijs, verhoudingsgewijs, steekproefgewijs, vakgroepsgewijs

In het merendeel van de gevallen worden het substantief en *-gewijs* gescheiden door de tussenklank *-s-* (zie hoofdstuk 4, de secties 2.9. en 3.9.).

In de vorm *hectarsgewijs* ontbreekt de finale schwa van het nomen *hectare*.

Het is niet in alle gevallen met zekerheid vast te stellen of de *-gewijs*-vorm een adverbium of een adjectief is, aangezien sommige afleidingen ook attributief gebruikt kunnen worden in een nominale woordgroep (*de ondernemingsgewijze onderhandelingen*).

5.5.2. type *redelijkerwijs*

Het Germaanse, klemtoonneutrale morfeem *-erwijs* (c.q. *-erwijze*) hecht zich voornamelijk aan Germaanse adjectieven en de resulterende adverbia hebben het betekenisaspect 'op A wijze, gronden'. Voorbeelden zijn:

redelijkerwijs, billijkerwijs, enigerwijs, menselijkerwijs, noodzakelijkerwijs, ongelukkigerwijs

De vorm *normalerwijs* is het enige ons bekende voorbeeld met een niet-Germaanse basis. De adjectivische bases zijn (formeel) geleed; we hebben geen vormen als *dommerwijs*, *ruwerwijs* etc. aangetroffen. Deze beperking lijkt het gevolg van de concurrentie die *-erwijs* ondervindt van het semantisch verwante morfeem *-weg*: *domweg*, *ruwweg*, zie sectie 5.6.

²¹⁶ Zie Geerts et al. (1984:380-381).

-Erwijs hecht zich bovendien aan tegenwoordige deelwoorden. Deze adverbia hebben de betekenis 'al V-end' (*spelenderwijs* 'al spelende'). Voorbeelden zijn:

spelenderwijs, aanvullenderwijs, vragenderwijs, gebiedenderwijs, schertsenderwijs, vergelijkenderwijs, vertellenderwijs

Er zijn sterke aanwijzingen dat de basis een tegenwoordig deelwoord is en niet de adjectivische tegenhanger. In sectie 3.2.13. hebben we criteria gegeven om verbale en adjectivische deelwoorden te onderscheiden. Adjectieven kunnen i.t.t. werkwoorden voorkomen in het complement van het koppelwerkwoord *zijn*,

Jan is zielig/aardig
het bericht is schokkend/beangstigend
**het kind is spelend/vragend/lachend*

en vormen als *spelend* en *vragend* (die als basis kunnen dienen voor suffigering met *-erwijs*) die niet in deze syntactische positie kunnen voorkomen, kunnen daarom geen adjectieven zijn.

5.6. -WEG [wɛχ]

5.6.1. type *domweg*

Het Germaanse, klemtoonneutrale morfeem *-weg* hecht zich voornamelijk aan ongelede Germaanse adjectieven. De betekenis van de resulterende adverbia is gelijk aan die van de de-adjectivische *-erwijs*-vormen: 'op A wijze'. Voorbeelden van dit produktieve procédé zijn:

domweg, botweg, simpelweg, kortweg, droogweg, ruwweg, gulweg, losweg

Uitzonderingen op de regel dat de basis een ongeleed Germaans adjectief is, zijn *brutaalweg* (niet-Germaans), *gewoonweg* (formeel geleed) en *losjesweg* (geleed adverbium).

5.7. -HALVE [hɑlvə]²¹⁷

5.7.1. type *ambtshalve*

Met behulp van het Germaanse, klemtoonneutrale morfeem *-halve* worden adverbia gevormd op basis van abstracte substantieven. Deze adverbia hebben als betekenis 'uit (hoofde van) N, terwille van N' (*ambtshalve* 'uit hoofde van het ambt'). Voorbeelden zijn:

ambtshalve, rijkshalve, fatsoenshalve, beroepshalve, geloofshalve, vermaakshalve, eerlijkheidshalve, leeftijdshalve, liefdeshalve, veiligheidshalve

Tussen de nominale basis en *-halve* wordt de tussenklank *-s-* ingevoegd.

²¹⁷ Zie Geerts et al. (1984:381).

Incidenteel vinden we (archaïsche) vormen als *mijnenthalve*, *onzenthalve*, *uwenthalve* en *harenthalve*. In deze gevallen is de basis een voornaamwoord. De basis en *-halve* worden gescheiden door de sequentie *-ent-*. Hiermee vergelijkbaar zijn adverbia op *-wege* (*mijnentwege*, *zinentwege*) en *-wille* (*mijnentwille*, *onzentwille*).²¹⁸

5.8. -WAARTS [wa:rts]²¹⁹

5.8.1. type *huiswaarts*

Met behulp van het Germaanse morfeem *-waarts* worden adverbia gevormd op basis van substantieven en richtingaanduidende preposities en adverbia. Deze adverbia hebben een richtingaanduidend betekenisaspect. Voorbeelden zijn:

huiswaarts, *strandwaarts*, *kerkwaarts*, *oostwaarts*, *zeewaarts*, *zijwaarts*, *binnenwaarts*, *inwaarts*, *achterwaarts*, *afwaarts*, *neerwaarts*, *opwaarts*

Bovendien hecht *-waarts* zich aan postpositionele groepen, resulterend in formaties als *bergafwaarts*, *stroomafwaarts* en *stroomopwaarts*.

²¹⁸ Zie Van Haeringen (1938).

²¹⁹ Zie Geerts et al. (1984:381).

Samenstelling

Hoofdstuk 4: Samenstelling

1. Inleiding

1.1. DE TERM 'SAMENSTELLING'¹

De term 'samenstelling' definiëren we als het koppelen van linguïstische elementen, in de regel zelfstandig voorkomende woorden, op basis van een determinant/determinatum-relatie (ofwel bepaling/hoofdrelatie, bepaling/kernrelatie, modificeerder/gemodificeerde-relatie) tot een complex woord.

Een samenstelling is zowel een semantische als een grammatische entiteit en de determinant/determinatum-relatie manifesteert zich op beide terreinen. Bovendien geldt – voor het Nederlands althans – dat de determinant normaliter voorafgaat aan het determinatum. Als we bijv. *busstation* vergelijken met *station*, dan kunnen we observeren dat de klasse van *busstations* semantisch gezien een deelverzameling van de klasse van *stations* is. De determinant *bus* perkt de semantische reikwijdte van het determinatum *station* in. Een *busstation* is een *station*, maar het kan in tegenstelling tot het substantief *station* niet verwijzen naar elk willekeurig type station. Een vergelijkbare situatie doet zich voor bij samenstellingen als *kleurenblind* en *slaapwandelen*. In het adjectief *kleurenblind* perkt *kleur* het semantische bereik van *blind* in (*kleurenblind* is 'blind voor bepaalde kleurcontrasten') en in het werkwoord *slaapwandelen* modificeert *slaap* de betekenis van *wandelen* (*slaapwandelen* is 'wandelen tijdens de slaap').

Samenstellingen als *busstation*, *kleurenblind* en *slaapwandelen* hebben ook vanuit grammatisch perspectief de syntactische eigenschappen van resp. *station*, *blind* en *wandelen*. Het woord *busstation* is evenals *station* een substantief; beide nemen *het* als lidwoord en *-s* als meervoud (cf. *de bus/bussen*). De samenstelling *kleurenblind* is evenals *blind* een adjectief en *slaapwandelen* is evenals *wandelen* een onergatief werkwoord.

Het is met name in verbale samenstellingen van het type *stampvoeten* niet onmiddellijk manifest dat de determinant voorafgaat aan het determinatum, aangezien *stampvoeten* semantisch gezien een soort *stampen* is. Wellicht is er in dit type werkwoorden sprake van een determinatum/determinant-relatie. Hoewel *stampvoeten* een werkwoord is, wil dit nog niet zeggen dat het linkerlid ook de grammatische eigenschappen van de samenstelling bepaalt. Dit kan bijv. geïllustreerd worden aan de hand van het met *stampvoeten* vergelijkbare *trekkebekken*. Het werkwoord *trekken* wordt sterk vervoegd, terwijl *trekkebekken* zwak wordt vervoegd. Kortom, de vervoeging wordt niet bepaald door het linkerlid (zie sectie 4.4. voor meer details).

Verbale samenstellingen van het type *stampvoeten*, *trekkebekken* etc. illustreren dat onderscheid gemaakt moet worden tussen een semantische en een grammatische determinant/determinatum-relatie, aangezien beide relaties niet noodzakelijkerwijs samenvallen. Andere samenstellingen die dit illustreren zijn bijv. *kind-ster* en *pedagogisch-didactisch*. In deze woorden is er semantisch gezien sprake van een omkeerbare determinant/determinatum-relatie of een ontbrekende determinant/determinatum-relatie: het is onduidelijk of *kind* de determinant bij *ster* is of *ster* de determinant bij *kind*. Grammatical gezien is de determinant/determinatum-relatie niet omkeerbaar: het rechterlid fungeert als het determinatum.

¹Voor de termen 'samenstelling' en 'samenstellingen' zie o.a. Marchand (1969), De Vries (1975), Geerts et al. (1984), Van Santen (1985) en Spencer (1991).

Vergelijk: *de kind-ster* (het kind/de ster), *kind-sterren* (kinderen/sterren) en *pedagogisch-didactische aantekening, pedagogisch-didactischer*.

Voor we verder gaan, willen we eerst een terminologische distinctie aanbrenge. Gezien het feit dat de semantische en grammatische determinant/determinatum-relatie niet altijd samenvallen, zullen we het volgende onderscheid introduceren. De termen 'determinant' en 'determinatum' reserveren we, tenzij anders vermeld, om betekenisrelaties tussen de samenstellende delen aan te duiden. De term 'hoofd' zullen we gebruiken als de grammatische tegenhanger van 'determinatum'. Kortom, in *busstation* is *station* het determinatum en het hoofd, terwijl in *kind-ster* wellicht zowel *kind* als *ster* als determinatum kunnen worden aangemerkt, terwijl ook hier *ster* het hoofd is.²

De observatie dat het determinatum volgt op de determinant, of anders geformuleerd, dat samenstellingen als regel *rechtshoofdig* zijn, manifesteert zich het duidelijkst als de samenstellende delen niet tot dezelfde woordsoort behoren. Voorbeelden die dit illustreren zijn:

X+N = N	X+A = A	X+V = V
<i>frisdrank</i>	<i>kaarsrecht</i>	<i>slaapwandelen</i>
<i>grijparm</i>	<i>praatziek</i>	<i>diepvriezen</i>

1.2. CRITERIA OM SAMENSTELLINGEN VAN WOORDGROEPEN TE ONDERSCHIEDEN³

1.2.1. *Interne onscheidbaarheid*

De leden van een woordgroep kunnen onderling gescheiden worden, terwijl de samenstellende leden van een samenstelling intern onscheidbaar zijn. Anders gezegd, de leden van een samenstelling vormen een fonologische en morfologische constantheid. Vergelijk:

<i>een zwart boek</i>	<i>een zwartboek</i>
<i>een zwarter boek</i>	<i>*een zwarterboek</i>
<i>omdat hij in z'n slaap wandelt</i>	<i>omdat hij slaapwandelt</i>
<i>omdat hij in z'n slaap snelwandelt</i>	<i>*omdat hij slaapsnelwandelt</i>
<i>hij had ons brood nodig</i>	<i>hij had ons broodnodig</i>
<i>hij had ons brood niet nodig</i>	<i>*hij had ons broodnietnodig</i>

1.2.2. *Accentuering*

Nominale samenstellingen kunnen in de regel onderscheiden worden van nominale woordgroepen op basis van hun accentuering. In een nominale woordgroep valt het woordgroepaccent, bij niet-contrastief gebruik, op het substantief, terwijl het hoofdaccent bij nominale samenstellingen op de linkerconstituent valt. Een vergelijkbaar contrast doet zich voor bij sommige adjectivische samenstellingen. Voorbeelden die het accentverschil tussen samenstellingen en woordgroepen illustreren zijn:

² Voor de term 'hoofd' zie o.a. Lieber (1980), Williams (1981), Moortgat (1981) en Trommelen & Zonneveld (1984abc, 1986).

³ Zie o.a. Van den Bosch (1891, 1893), Reichling (1935), Schultink (1962), Uhlenbeck (1966), Steenbergen (1971), De Vries (1975) en Visch (1990).

hij zag deze vràcht góederen
hij heeft een zwàrt bóek
hij zag deze rij bróeken
hij vond het water kóud

hij zag deze vráchtgoederen
hij heeft een zwártboek
hij zag deze ríjbroeken
hij vond het wáterkoud

Dit criterium is niet zonder meer in alle gevallen bruikbaar, met name niet als het gaat om adjectivische en verbale samenstellingen te onderscheiden van adjectivische en verbale woordgroepen. De volgende voorbeelden illustreren dat de accenttest met enige voorzichtigheid gehanteerd moet worden:

omdat hij een stil léven leidt
omdat hij in z'n sláap wandelt

omdat hij een stilléven bekijkt
omdat hij elke nacht sláapwandelt

De bovenstaande zinnen illustreren dat niet voor elke constructie op grond van de positie van het accent uitgemaakt kan worden of er sprake is van een woordgroep of een samenstelling; in het geval van X+V-combinaties is het zelfs onmogelijk.

1.2.3. *Het linkerlid verliest syntactische en morfologische valentie*

Bij zelfstandig gebruik kan een adjectief gemodificeerd worden met behulp van adverbia als *erg* en *zeer* en het kan comparatiefvorming ondergaan; een substantief kan o.a. voorafgegaan worden door een lidwoord; een werkwoord kan vervoegd worden. Deze eigenschappen gaan normaliter verloren als zij als linkerdeel van een samenstelling dienst doen, zoals blijkt uit de volgende voorbeelden:

een zeer zwart boek
een zwarter boek
hij legt de kaars recht
hij zweeft in het rond

**een zeer zwartboek*
**een zwarterboek*
**hij staat de kaarsrecht*
**hij zweeftvliegt in het rond*

Voor veel A+N-samenstellingen geldt dat zij gecombineerd kunnen worden met een adjectief dat qua betekenis hieraan tegengesteld is; dat is een eigenschap die niet geldt voor A+N-woordgroepen:

omdat hij een stil leven leidt
**omdat hij een druk stil leven leidt*

omdat hij een stilleven bekijkt
omdat hij een druk stilleven bekijkt

Ook voor dit criterium geldt dat het met enige voorzichtigheid dient te worden gebruikt. In substantieven als *boekenkast* is het namelijk niet uit te maken of de *-en* [ə] van *boeken* een meervoudssuffix of een tussenklank (bindfoneem) is. Verder treft men samenstellingen van het type *oudemannenhuis* aan die een woordgroep als linkerlid hebben; hier heeft het adjectief zijn buigings-*e* behouden (cf. *het nieuwe oudemannenhuis*).

De werkwoorden met een infinitief op *-n* (*gaan, staan, zien, doen*) nemen een uitzonderlijke plaats in. Wanneer zij als linkerlid van een samenstelling fungeren, wordt de infinitiefvorm (*staan-*

plaats, verstaangeld) of de stamvorm gebruikt (*sta-caravan*). Het gebruik van de infinitief in plaats van de stam kwamen we ook reeds tegen in hoofdstuk 3 bij o.a. de behandeling van de suffixen *-er* (sectie 2.2.2.) en *-baar* (sectie 3.2.1.): *ziener, verstaanbaar*.⁴

1.3. CRITERIA OM SAMENSTELLINGEN VAN DERIVATIES TE ONDERSCHIEDEN⁵

Als er in een morfologisch complex woord sprake is van een determinant/determinatum-relatie waarbij zowel het determinatum als de determinant (zelfstandige of potentiële) woorden zijn die in principe ook als resp. determinant en determinatum kunnen fungeren in een ander complex woord, dan spreken we van een samenstelling: de functies 'determinant' en 'determinatum' zijn *syntagmatisch* bepaald. Als het determinatum of de determinant een gebonden morfeem is dat uitsluitend als determinatum c.q. determinant kan optreden, dan spreken we van een derivatie: de functies 'determinant' en 'determinatum' zijn *paradigmatisch* bepaald. De volgende voorbeelden illustreren het verschil tussen samenstelling en derivatie:

samenstelling:	<i>groentesoep</i>	<i>soepgroente</i>
	<i>hardsteen</i>	<i>steenhard</i>
	<i>zitpaal</i>	<i>paalzitten</i>
derivatie:	<i>hinderlijk</i>	
	<i>valsheid</i>	
	<i>verbranden</i>	
	<i>oerknal</i>	

Op basis van bovenstaand criterium kunnen de duidelijke gevallen van samenstelling onderscheiden worden van de duidelijke gevallen van derivatie. De vraag is echter wat nu precies de status is van woorden als *antwoord, argwaan, wierook* en *rolmops*, d.w.z. woorden waarvan minstens één lid niet zelfstandig voorkomt. Zijn zij ongeleed, afgeleid of samengesteld?

Gegeven bovenstaand criterium om samenstellingen van derivaties te onderscheiden, is het niet mogelijk om deze vormen als samenstelling of derivatie te karakteriseren, aangezien er niet of nauwelijks sprake is van een determinant/determinatum-relatie.

Indeling bij de ongelede woorden stuit eveneens op problemen, aangezien bovenstaande woorden twee belangrijke eigenschappen met samenstellingen gemeen hebben. Ten eerste worden zij geaccentueerd als samenstellingen en niet als ongelede of als ongeleed tellende woorden, zoals de volgende contrasten illustreren:⁶

woordaccent		samenstellingsaccent		woordaccent		samenstellingsaccent
<i>pilóot</i>	vs.	<i>gevéchtspiloot</i>		<i>legióen</i>	vs.	<i>spérzieboon</i>
<i>detéctor</i>		<i>léugendetector</i>		<i>vermicélli</i>		<i>náchtmerrie</i>
<i>chocolá</i>		<i>mélkchocola</i>		<i>idéé</i>		<i>héimwee</i>
<i>paráde</i>		<i>hítparade</i>		<i>scharmínkel</i>		<i>stóethaspel</i>

⁴ Zie Van Haeringen (1944).

⁵ Zie o.a. Schultink (1962), Marchand (1969), Van den Toorn (1976), Geerts et al. (1984) en Van Santen (1985).

⁶ Zie o.a. Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

De tweede overeenkomst is dat syllaben van het type VVC of VCC in ongelede woorden vrijwel uitsluitend op het wordeinde kunnen voorkomen (*zeem, berm, memo, tempo, *teempo, *termpo*). Het eerste lid van een samenstelling is niet aan deze beperking onderhevig (*zeemlap, bermgras*) en voorbeelden als *heimwee, stoethaspel* en *antwoord* schenden eveneens deze conditie van syllabestructuur.⁷

De conclusie lijkt gewettigd dat woorden van het type *antwoord* moeilijk te categoriseren zijn. Aan elke keuze kleven bezwaren. Om dit dilemma toch op te lossen, hebben we besloten om de definitie van 'samenstelling' enigszins te verruimen, zodat het mogelijk wordt om "echte" samenstellingen als *huisdeur* en "pseudo"-samenstellingen als *antwoord* in één hoofdstuk te behandelen.⁸ Op grond van de volgende drie vragen kunnen samenstellingen en pseudo-samenstellingen onderscheiden worden van afgeleide woorden:

- Is er sprake van een determinant/determinatum-relatie?
- Is de determinant/determinatum-relatie syntagmatisch bepaald?
- Is er sprake van samenstellingsaccent?

Voor bovenstaande vragen geldt dat de tweede vraag een subvraag bij de eerste is. De beantwoording van deze vragen kan schematisch als volgt weergegeven worden:

- A: Is er sprake van een determinant/determinatum-relatie?
 - (i) JA Is de determinant/determinatum-relatie syntagmatisch bepaald?
 - (a) JA
 - (b) NEE
 - (ii) NEE
- B: Is er sprake van samenstellingsaccent?
 - (i) JA
 - (ii) NEE

Een woord zal als een (pseudo-)samenstelling getypeerd worden als de A-vraag en/of de B-vraag met 'JA' wordt beantwoord. In de overige gevallen is er sprake van een afleiding dan wel van een ongeleed woord. In concreto:

A:ia+B:i	SAMENSTELLING	(bijv. <i>húisdeur, zéeziek, stófzuigen</i>)
A:ia+B:ii	SAMENSTELLING	(bijv. <i>stadhúis, gastvrfj</i>)
A:ib+B:i	DERIVATIE	(bijv. <i>ónmens, óertaal</i>)
A:ib+B:ii	DERIVATIE	(bijv. <i>selectlef, onderwfszer, boerfn</i>)
A:ii+B:i	SAMENSTELLING	(bijv. <i>ántwoord, rólmops</i>)
A:ii+B:ii	ONGELEED	(bijv. <i>pilóot, vermicélli, kfto, paráde</i>)

⁷ Zie o.a. Trommelen (1983), Kager & Zonneveld (1986) en Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

⁸ Voor de term 'pseudo-samenstelling' zie Paulissen & Zonneveld (1988) en Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

1.4. SAMENSTELLINGSVORMEN⁹

Samengestelde woorden — en dan met name samengestelde nomina — kunnen op deels semantische, deels formele gronden in vijf types worden onderverdeeld, namelijk *endocentrische* samenstellingen, *exocentrische* samenstellingen, *copulatieve* samenstellingen, *gelexicaliseerde woordgroepen* en *reduplicatieve* samenstellingen. We zullen de verschillen tussen deze types kort bespreken.

1.4.1. *Endocentrische samenstellingen*

Tot de endocentrische samenstellingen (ofwel onderschikkende, specificerende of bepalende samenstellingen) rekenen we complexe woorden waarbij er zowel semantisch als grammatisch sprake is van de relatie $AB = B$. Een *huisdeur* is bijv. een soort *deur*; beide woorden zijn substantieven; beide nemen *de* als lidwoord; beide nemen *-en* als meervoud.

De tweede eigenschap van endocentrische samenstellingen is dat het eerste lid en het tweede lid in principe gescheiden kunnen worden door een tussenklank of bindfoneem. Voorbeelden die dit illustreren zijn o.a. *fabrieksterrein*, *lamsvlees*, *watersnood*, *wittebrood* en *scheidsrechter*.

1.4.2. *Exocentrische samenstellingen*

Exocentrische samenstellingen (ofwel possessieve of bahuvrihi-samenstellingen) zijn samenstellingen die semantisch gezien geen 'fonologisch zichtbaar' determinatum hebben. Illustratief is het verschil tussen *bloedneus* en *wijsneus*. In het eerste geval is er sprake van een determinant/determinatum-relatie ('een neus die bloedt'), terwijl een dergelijke relatie afwezig is in het tweede geval. Een *wijsneus* is niet 'een neus die wijs is', maar 'iemand die meent alles te weten'. Kortom, in *wijsneus* is het rechtersubstantief niet het determinatum van de constructie. In sommige gevallen zijn er eveneens grammatische aanwijzingen dat het rechterlid niet het hoofd van de constructie is. Het betreft hier substantieven die in isolatie *het*-woorden zijn. De exocentrische samenstellingen waarin zij ogenschijnlijk als rechterlid fungeren, nemen *de* als lidwoord: *het oog*, *bloed*, *oor* vs. *de spleet oog*, *halfbloed*, *langoor*.

Exocentrische samenstellingen hebben met endocentrische samenstellingen gemeen dat de leden van de samenstelling gescheiden mogen worden door een tussenklank (*huilebalk*, *trekkebeen*, *uilskuiken*).

1.4.3. *Copulatieve samenstellingen*

Copulatieve of nevenschikkende samenstellingen zijn samenstellingen waarbij er semantisch gezien sprake is van nevenschikking, d.w.z. de determinant/determinatum-relatie is ofwel omkeerbaar ofwel afwezig. Een *kind-ster* is zowel een *kind* als een *ster*. Grammatical gezien fungeert het rechterlid als hoofd, aangezien deze de keuze van het lidwoord en het meervoud bepaalt: *de kind-ster* (*het kind/de ster*), *kind-sterren* (*kinderen/sterren*). In vormen als *minister-president* is het niet duidelijk welk lid als hoofd dienst doet: beide leden nemen *de* als lidwoord en het meervoud mag tegelijkertijd op beide constituenten gerealiseerd worden (*ministers-presidenten*).

Formeel gezien onderscheiden copulatieve samenstellingen zich van endocentrische samenstellingen, doordat de leden van een copulatieve samenstelling niet gescheiden kunnen worden door een tussenklank, vergelijk *priestersgewaad*, *kinderfiets* vs. *priester-dichter* en *kind-ster*.

⁹ Zie o.a. Marchand (1969), Van den Toorn (1976), Geerts et al. (1984) en Van Santen (1985).

1.4.4. Gelexicaliseerde woordgroepen

In sectie 1.2. zijn drie criteria gegeven om samenstellingen van woordgroepen te onderscheiden. Nu zijn er echter nominale constructies die enerzijds het uiterlijk hebben van een woordgroep, maar anderzijds eigenschappen vertonen die kenmerkend zijn voor een samenstelling. We doelen hier op constructies als *lelijke eend* en *derde wereld*. Deze constructies zijn duidelijk woordgroepen, gezien de positie van het accent en de aanwezigheid van een buigings-*e* bij het adjectief (*lelijke éend*, *derde wéreld*), maar daarnaast hebben ze een aantal eigenschappen die aan woorden (samenstellingen) doen denken. Genoemde constructies hebben woordbetekenis; een *lelijke eend* is een koosnaam voor een auto (*Citroën Deux Chevaux*) en *derde wereld* wordt gebruikt als aanduiding voor 'ontwikkelingslanden'. In deze betekenis kunnen gelexicaliseerde A+N-woordgroepen niet gemodificeerd worden met een graadaanduidend element en ze kunnen, evenals samengestelde woorden, voorafgegaan worden door een adjectief met een tegengesteld betekenisaspect. Gelexicaliseerde woordgroepen bestaande uit een telwoord en een nomen mogen voorafgegaan worden door een afwijkend telwoord. Vergelijk de volgende contrasten:

	woordgroep	gelexicaliseerde woordgroep
a:	<i>de erg mooie eend</i>	<i>*de erg lelijke eend</i>
b:	<i>*de lelijke mooie eend</i>	<i>de mooie lelijke eend</i>
	<i>*de derde eerste keer</i>	<i>de tweede eerste stuurman</i>

Deze woordachtige eigenschappen rechtvaardigen o.i. een korte behandeling van gelexicaliseerde woordgroepen in een beschrijving van de morfologie van het Nederlands.

1.4.5. Reduplicatieve samenstellingen

Reduplicatie of verdubbeling is een woordvormingsprocédé waarvan veel talen gebruik maken. We kunnen verschillende types onderscheiden: (i) verdubbeling van een initiële klank (klassiek Grieks $\lambda\upsilon\omega$ [lu:o:] (presens) vs. $\lambda\epsilon\lambda\upsilon\kappa\alpha$ [lɛluka] (perfectum) 'losmaken'),¹⁰ (ii) verdubbeling van de eerste lettergreep (Agta *takki* (enkelvoud) vs. *taktakki* (meervoud) 'been') en (iii) verdubbeling van het hele woord (Warlbiri *kurdu* (enkelvoud) vs. *kurdukurdu* (meervoud) 'kind').¹¹ Het Nederlands maakt niet of nauwelijks gebruik van deze manier om complexe woorden te vormen.

Het Nederlands kent echter woorden die als belangrijkste kenmerk hebben dat het linker- en rechterlid identiek of vrijwel identiek zijn. Voor dit type woorden reserveren we de term 'reduplicatieve samenstelling'. Onder deze noemer behandelen we woorden van het type *klopklop* en *toktok*, woorden van het type *wipwap* en *flikflak* en woorden van het type *ietsiepietsie* en *haaibaai*.¹²

Gezien het marginale karakter van deze vorm van samenstelling, stellen we de behandeling uit tot sectie 5., d.w.z. tot na de behandeling van de reguliere nominale, adjectivische en verbale samenstellingen.

¹⁰ Het voorbeeld is ontleend aan Steriade (1982).

¹¹ Deze voorbeelden zijn ontleend aan Marantz (1981).

¹² Zie Battus (1985).

1.5. SYNTACTISCHE/SEMANTISCHE RELATIES IN ENDOCENTRISCHE SAMENSTELLINGEN¹³

Het gemeenschappelijke betekenisaspect van endocentrische samenstellingen is de *modificatie*-relatie, d.w.z. het eerste lid modificeert het tweede lid. Deze semantische relatie kan omschreven worden als *AB IS EEN SOORT B*. Deze algemene typering geldt voor de paren *olieboot - zeeboot*, *korenmolen - windmolen* en *tarwemeel - kindermeel*, hoewel de aard van de relaties tussen de samenstellende delen aanzienlijk kan verschillen:

a:	<i>olieboot</i>	is	'een boot die olie vervoert'
	<i>zeeboot</i>	is	'een boot die geschikt is om op zee te varen'
b:	<i>korenmolen</i>	is	'een molen die koren maalt'
	<i>windmolen</i>	is	'een molen die door wind wordt aangedreven'
c:	<i>tarwemeel</i>	is	'meel van tarwe'
	<i>kindermeel</i>	is	'meel voor kinderen'

De vraag is nu welke syntactische/semantische relaties er mogelijk zijn tussen de samenstellende delen en bijkomende vragen zijn:

- (i) Is de aard van de relatie syntactisch of semantisch?
- (ii) Is het aantal relaties uitputtend op te sommen?
- (iii) Is eenduidig vast te stellen welke relatie zich voordoet binnen een samenstelling?

In deze inleiding zullen we niet in detail ingaan op de hoofdvraag, aangezien de verschillen tussen de lexicale categorieën onderling groot zijn. Dit blijkt onder meer uit de volgende verschillen:

	substantieven	adjectieven	werkwoorden
vergelijking:	<i>broekrok</i>	<i>wolzacht</i>	--
oorzaak:	<i>wateroverlast</i>	--	--

Deze voorbeelden illustreren dat de vergelijking-relatie zich niet voordoet tussen de samenstellende delen van een complex werkwoord en dat de oorzaak-relatie alleen voorkomt tussen de leden van een nominale samenstelling.

De behandeling van de aard van de relaties tussen de samenstellende delen stellen we dan ook uit tot de secties waarin we de verschillende *samenstellingsvormen* (d.w.z. N+N, A+N, N+A, A+A etc.) aan de orde stellen. We gaan hier wel kort in op de vragen in (i) tot en met (iii).

De vraag of de aard van de relaties syntactisch of semantisch bepaald is, is niet te beantwoorden. Een relatie tussen de samenstellende delen kan zowel met behulp van syntactische als semantische termen beschreven worden. We zullen dit illustreren aan de hand van een aantal concrete voorbeelden. In een substantief als *kleuterpraat* is er syntactisch gezien sprake van een *subject*-relatie, d.w.z. de betekenis komt overeen met de relatie tussen een subject en een predikaat in de syntaxis (*de kleuter praat*), maar de relatie kan eveneens in semantische termen geformuleerd worden, namelijk als een *agens*-relatie. Een vergelijkbare situatie doet zich voor bij substantieven als *contractbreuk*, *tuinfeest* en *weekblad*. Syntactisch gezien fungeren de linkerleden resp. als *direct object* en *bijwoordelijke bepaling*

¹³ Zie o.a. Marchand (1969), Van den Toorn (1976), Downing (1977), Booij (1979), Van Santen (1979, 1985) en Hoeksema (1984).

van plaats c.q. tijd. Semantisch gezien is er sprake van resp. een *thema*-, een *locatief*- en een *tempus*-relatie. In het vervolg zullen we, waar mogelijk, de relaties zowel in syntactische als semantische termen formuleren.

De tweede subvraag is of het aantal mogelijke relaties principieel is vast te stellen. Gegeven het gemak waarmee nieuwe (vooral nominale) samenstellingen gevormd worden, gekoppeld aan het gemak waarmee we dergelijke nieuwe samenstellingen kunnen interpreteren, is het aannemelijk om te veronderstellen dat het aantal mogelijke relaties beperkt is. Toch is enige scepsis wel op haar plaats, aangezien de betekenis van samenstellingen, en daarmee ook de onderlinge relatie tussen de samenstellende delen, non-transparant kan zijn. Bovendien kan de context in zekere mate bijdragen aan de interpretatie van een samenstelling. Een voorbeeld van een semantisch non-transparante relatie is bijv. *leerstoel*. Deze samenstelling wordt gebruikt als aanduiding voor een kathedraal, maar gewoonlijk wordt het als metafoor gebruikt om een hoogleraarschap aan te duiden en in dat geval kan er moeilijk gesproken van een transparante betekenisrelatie tussen de samenstellende delen. Dat de context (en mogelijk pragmatische overwegingen) een rol spelen bij de interpretatie van samenstellingen, kan afgeleid worden uit het verschil tussen bijv. *zeeschip* en *binnenschip*. In beide gevallen is er sprake van een *locatief*-relatie, maar de precieze invulling hiervan verschilt. Een *zeeschip* is een schip dat geschikt is om op zee te varen, maar een *binnenschip* is geen schip om binnen te varen, maar een schip dat uitsluitend geschikt is om op binnenwateren als rivieren en kanalen te varen. Een bijna minimaal paar is *aardappelboor* en *appelboor*. In beide woorden is er sprake van een *instrumentalis*-relatie, maar een *aardappelboor* is een boor waarmee aardappels gepoot worden en een *appelboor* is een boor waarmee het klokhuis verwijderd wordt. Een door de context bepaalde interpretatie kan zich ook voordoen binnen een samenstelling. *Televisieoorlog* wordt gebruikt als aanduiding van de oorlog in Vietnam, maar kan evenzeer gebruikt worden als de aanduiding van de concurrentiestrijd tussen de verschillende omroepen. De context bepaalt welke interpretatie bedoeld wordt. Kortom, de vorm van een samenstelling correspondeert niet noodzakelijkerwijs met een systematisch bepaald semantisch aspect. In dit boek zullen we per combinatievorm aangeven wat de meest gangbare relatie is tussen de samenstellende delen.

De derde vraag betreft de ambiguïteit van de relaties tussen de samenstellende delen. Het voorbeeld *televisieoorlog* in de vorige alinea laat reeds zien dat een samenstelling in principe op meerdere manieren geïnterpreteerd kan worden. Neem vervolgens een woord als *ouderlijke*. Dit woord heeft twee gangbare betekenissen: (i) 'liefde van ouders voor hun kinderen' (*agens*-relatie) en (ii) 'liefde van kinderen voor hun ouders' (*patiens*-relatie). In weer andere woorden zijn de relaties zelfs moeilijk te onderscheiden. In een woord als *messteek* is het niet zonder meer duidelijk of er sprake is van een *oorzaak*-relatie ('steek veroorzaakt door een mes') of een *instrumentalis*-relatie ('steek met een mes') of van beide relaties tegelijkertijd.

Bij de bespreking van de diverse relaties tussen de samenstellende delen zullen de voorbeelden zodanig gekozen worden dat de bedoelde relatie een gangbare is, maar een dergelijke classificatie houdt geenszins in dat dit de enig mogelijke relatie is. Ter illustratie: de samenstelling *bootvluchteling* zal in sectie 2.2.1.7. behandeld worden onder de noemer *instrumentalis*-relatie ('iemand die vlucht per boot'), maar dit sluit niet uit dat ook een *locatief*-relatie ('vluchteling op een boot') tot de mogelijkheden behoort.

De voorgaande discussie heeft de volgende consequenties voor de beschrijving van endocentrische samenstellingen. We delen deze samenstellingen in op basis van vormelijke eigenschappen van de samenstellende delen. Aangezien de aard van de betekenisrelatie niet systematisch weerspiegeld wordt

in de vorm van de samenstelling, zullen we de 'aard van de betekenisrelatie' slechts hanteren als een subcriterium. In concreto betekent dit dat we *broekrok* in sectie 2.2. (N+N-samenstellingen) zullen behandelen en *wolzacht* in sectie 3.2. (N+A-samenstellingen), ondanks het feit dat er in beide samenstellingen sprake is van een vergelijking-relatie.

1.6. SAMENSTELLEDE AFLEIDINGEN ¹⁴

1.6.1. De term 'samenstellende afleiding'

In hoofdstuk 3 hebben we bij de behandeling van suffixen als het nominaliserende *-er* (*bevelhebber*) en de adjectiverende suffixen *-ig* (*dikbuikig*) en *-end* (*angstaanjagend*) de term 'samenstellende afleiding' geïntroduceerd, zonder stil te staan bij de definiëring van deze term.

De term 'samenstellende afleiding' zal gebruikt worden voor een klasse van woorden die het midden houdt tussen derivatie en samenstelling. Ze bevatten een derivationeel affix en twee woorden die in principe zelfstandig kunnen voorkomen. Kenmerkend is voorts dat noch de samenstelling noch de afleiding zelfstandig voorkomt, althans in een betekenis die hiermee correspondeert.

Complexe woorden die opgebouwd zijn uit twee zelfstandig voorkomende woorden plus een affix kunnen in drie klassen worden onderverdeeld: (i) samenstellingen op basis van een afleiding; (ii) afleidingen op basis van een samenstelling; (iii) samenstellende afleidingen. We zullen deze driedeling illustreren aan de hand van concrete voorbeelden.

Een woord als *avondopleiding* is een voorbeeld van een samenstelling op basis van een afleiding. Zowel *avond* als *opleiding* komen zelfstandig voor, terwijl het samengestelde werkwoord *avondopleiden* niet voorkomt. Bovendien is er sprake van de relatie 'avondopleiding is een soort opleiding'. Woorden van dit type zullen we als normale samenstellingen behandelen en *avondopleiding* zal dan ook behandeld worden als een endocentrische N+N-samenstelling, vergelijkbaar met *avondschoon*.

Bij een woord als *denkbeeldig* ligt de situatie wezenlijk anders. Zowel de verbale stam *denk*, de derivatie *beeldig*, als de samenstelling *denkbeeld* komt zelfstandig voor. Maar er is geen sprake van de relatie 'denkbeeldig is een soort beeldig'. In dit geval wijst de betekenis veel eerder op een afleiding op basis van een samenstelling dan op een samenstelling op basis van een afleiding. Dit type woorden is dan ook als afleiding behandeld (zie hoofdstuk 3) en ze blijven hier onbesproken.

Een woord als *bevelhebber* verschilt van beide voorgaande types, doordat noch de hieraan verwante nominale afleiding *hebber* noch de verbale samenstelling *bevelhebben* zelfstandig voorkomt. Dit impliceert dat er moeilijk gesproken kan worden van de relatie 'bevelhebber is een soort hebber'. Voor dit type woorden reserveren we de term 'samenstellende afleiding'.

1.6.2. Samenstellende afleiding vs. samenstelling op basis van een afleiding

Voor het onderscheid 'samenstellende afleiding' vs. 'samenstelling op basis van een afleiding' is het contrast bestaande vs. niet-bestaande afleiding cruciaal. In woorden van het type *bevelhebber* komt de afleiding (**hebber*) niet voor, terwijl in woorden van het type *boekverbrander* de afleiding (*verbrander*) zelfstandig voorkomt.

Als we echter de betekenisrelatie nader in ogenschouw nemen, dan blijkt dat er ook overeenkomsten bestaan tussen het type *bevelhebber* en het type *boekverbrander*. De betekenis van

¹⁴ Zie o.a. Schultink (1979), Hoeksema (1981, 1983, 1984), Meijs (1981, 1986) en Geerts et al. (1984).

boekverbrander kan gekarakteriseerd worden volgens de formule AB is een soort B, maar de betekenis kan eveneens omschreven worden als 'iemand die boeken verbrandt'. De betekenis van *bevelhebber* kan op overeenkomstige wijze omschreven worden ('iemand die het bevel heeft'). Kortom, beide vormen zijn nomina agentis of subjectsnamen. Bovendien fungeert het linkerlid in beide voorbeelden als nominaal complement c.q. argument van het verbale deel. Deze overeenkomsten kunnen beschouwd worden als een aanwijzing dat we hier te maken hebben met hetzelfde woordvormingsprocédé (samenstellende afleiding of samenstelling).

De overeenkomst tussen de types *bevelhebber* en *boekverbrander* wordt nog versterkt als we in plaats van transitieve werkwoorden onergatieve werkwoorden nemen. Hoewel *slaper* als afleiding bestaat, is **leeuwenslaper* in de betekenis 'iemand die leeuwen slaapt' uitgesloten. Een vergelijkbare situatie doet zich voor bij **wondbloeder* in de betekenis 'iemand die de wond bloedt', maar in dit geval bestaat de afleiding **bloeder* evenmin. De formaties *leeuwenslaper* en *wondbloeder* zijn echter als samenstelling niet principieel uitgesloten in betekenissen als 'iemand die {bij/als} de leeuwen slaapt' en 'iemand die als een wond bloedt'.

Als woorden van het type *N+slaper* en *N+verbrander* als samenstellingen zouden worden behandeld en *N+bloeder* en *N+hebber* als samenstellende afleidingen, dan lijkt het toeval dat de nomina in *N+hebber* en *N+verbrander* de *thema*-rol (of *direct object*-rol) vervullen, terwijl de nomina niet als thema kunnen fungeren in zowel *N+bloeder* als *N+slaper*. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de transitiviteit van de verbale stam een cruciale rol speelt bij de interpretatie van formaties van het type *N+V+er*. Het zelfstandig voorkomen van de *V+er*-afleiding of de *N+V*-samenstelling speelt hierbij geen enkele rol. Dit vormt een goede aanwijzing dat woorden van het type *bevelhebber* en *boekverbrander* op overeenkomstige wijze gevormd zijn (samenstellende afleiding of samenstelling).

Als nu zou blijken dat de transitiviteit van werkwoorden eveneens van invloed is op de interpretatie van samenstellingen die een werkwoord bevatten, dan is er een gegronde reden om samenstellende afleidingen op te vatten als een speciaal type samenstelling.

Bijzonder geschikt voor bovengenoemd doel zijn nominale samenstellingen met een verbale stam als linkerlid. Ter illustratie bespreken we drie verschillende types: het type *perssinaasappel*, het type *waakhond* en het type *valbijl*.

- Samenstellingen van het type *perssinaasappel* hebben als linkerlid een transitief werkwoord; het substantief *sinaasappel* kan in dit type geïnterpreteerd worden als het thema en de betekenis komt overeen met die tussen een direct object en een transitief werkwoord in een zin (cf. *ik pers een sinaasappel*). De betekenis van *sinaasappel* kan dan ook geparafraseerd worden als 'sinaasappel die geperst kan worden'.
- Samenstellingen van het type *waakhond* bevatten een onergatief werkwoord (met *hebben* als hulpwerkwoord van de voltooide tijd); het nomen *hond* kan uitsluitend de agens-rol vervullen en de betekenis komt overeen met die tussen een subject en een onergatief werkwoord in een zin (cf. *onze hond waakt hier*). De betekenis van *waakhond* is 'hond die waakt', maar belangrijker is dat *hond* niet als thema kan fungeren (*waakhond* † 'hond die gewaakt wordt'), zoals *hond* ook niet als direct object bij *waken* kan fungeren in een zin (**ik waak de hond*).
- Het type *valbijl* heeft een ergatief werkwoord als linkerlid (met *zijn* als hulpwerkwoord van de voltooide tijd); dit resulteert wederom in een afwijkende betekenisrelatie tussen de samenstellende delen. De relatie tussen de samenstellende delen *val* en *bijl* is vergelijkbaar met die tussen een subject en een ergatief werkwoord in een zin (cf. *de bijl valt*). Het nomen *bijl*

ondergaat de werking uitgedrukt door het werkwoord en het fungeert dus, evenals *sinaasappel* in *perssinaasappel*, als thema, maar in tegenstelling tot de laatstgenoemde is hier geen sprake van een objectnaam met een passief betekenisaspect (*valbijl* ≠ 'bijl die gevallen wordt'), maar van een subjectnaam met een actief aspect (*valbijl* is 'bijl die valt'). In dit opzicht is de betekenis dus vergelijkbaar met die van *waakhond*.

Deze korte bespreking van V+N-samenstellingen leert dat de transitiviteit van werkwoorden van invloed is op de mogelijke semantische (en syntactische) relatie tussen de samenstellende delen. In dit opzicht is er dus geen verschil met samenstellende afleidingen (type *bevelhebber*) en samenstellingen op basis van een afleiding (type *boekverbrander*): de nomina *sinaasappel*, *bevel* en *boek* mogen de *thema*-rol vervullen, aangezien de werkwoorden *persen*, *hebben* en *verbranden* transitief zijn: zij kunnen in een zin voorkomen met nomina die de handeling of werking, uitgedrukt door het werkwoord, ondergaan. In vergelijkbare formaties als *wondbloeder*, *leeuwenslaper* en *waakhond* kunnen de nomina *wond*, *leeuw* en *hond* niet de *thema*-rol vervullen, aangezien de werkwoorden *bloeden*, *slapen* en *waken* onergatief zijn en zij in een zin niet kunnen voorkomen met substantieven die de werking of handeling, uitgedrukt door het werkwoord, ondergaan. Op grond van het feit dat er in woorden als *bevelhebber*, *boekverbrander* en *waakhond* sprake is van dezelfde semantische of syntactische relatie tussen de samenstellende delen, nemen we aan dat zij met behulp van hetzelfde woordvormingsprocédé gevormd zijn, t.w. samenstelling. We hebben ons hier voornamelijk geconcentreerd op nomina waarin sprake is van een *thema*-relatie tussen de samenstellende delen, maar dit impliceert natuurlijk niet dat er binnen samenstellingen geen andere semantische relaties mogelijk zijn (zie bijv. sectie 2.2.1.).

Voor we verder gaan, brengen we de volgende terminologische distincties aan. Samenstellingen zullen we in twee hoofdgroepen onderverdelen: *primaire* samenstellingen en *secundaire* samenstellingen. We spreken van een *primaire* samenstelling als het rechterlid niet deverbaal is (bijv. *avondschoon*) en van een *secundaire* samenstelling als het rechterlid deverbaal is (*boekverbrander*, *bevelhebber*, *kleuterpraat*, *haaruitval*). De *secundaire* samenstellingen kunnen verder onderverdeeld in samenstellingen op basis van afleiding (*boekverbrander*) en samenstellende afleidingen (*bevelhebber*).

In het vervolg zullen we *secundaire* samenstellingen als *bevelhebber* en *boekverbrander* gezamenlijk behandelen. We zullen echter de term 'samenstellende afleiding' blijven hanteren in gevallen als *bevelhebber* om aan te duiden dat de afleiding (**hebbber*) niet zelfstandig voorkomt. Bovendien zullen we *primaire* samenstellingen als *avondschoon* en *secundaire* samenstellingen als *boekverbrander* en *bevelhebber* onder de noemer 'endocentrische samenstelling' behandelen.

1.7. PRODUCTIVITEIT EN RECURSIVITEIT

In het kort zullen we ingaan op de productiviteit en recursiviteit van samenstellingsvorming. Het is echter onmogelijk om hierover uitspraken te doen zonder daarbij de verschillende lexicale categorieën te betrekken. De verschillen tussen de lexicale categorieën zijn daarvoor namelijk te groot.

1.7.1. Productiviteit

Samenstelling is niet beperkt tot specifieke lexicale categorieën, hoewel er onderling wel grote verschillen zijn. De vorming van nominale samenstellingen is productief en vrijwel elke categorie kan als determinant fungeren, zoals valt op te maken uit de volgende voorbeelden:

N+N	A+N	V+N	P+N
<i>raamkozijn</i>	<i>matglas</i>	<i>zwijggeld</i>	<i>bijkeuken</i>
<i>huisdeur</i>	<i>frisdrank</i>	<i>schrijflles</i>	<i>voorkamer</i>
<i>kamerplant</i>	<i>snelweg</i>	<i>bakoven</i>	<i>achtertuint</i>

Adjectivische samenstelling kan eveneens productief genoemd worden. Men moet hierbij echter wel bedenken dat het vermogen om adjectivische samenstellingen te vormen, ingeperkt wordt door een onafhankelijke factor: de non-recursiviteit van dit procédé (zie sectie 1.7.2.). Voorbeelden zijn:

N+A	A+A	V+A	P+A
<i>wolzacht</i>	<i>lichtgroen</i>	<i>drijfnat</i>	<i>doornat</i>
<i>handwarm</i>	<i>halfgaar</i>	<i>plukrijp</i>	<i>overrijp</i>
<i>beeldschoon</i>	<i>hoogzwanger</i>	<i>spilziek</i>	<i>inriest</i>

Geheel anders ligt de situatie bij werkwoorden. Hierbij dienen we allereerst een onderscheid te maken tussen de vorming van scheidbaar samengestelde en onscheidbaar samengestelde werkwoorden. De vorming van de eerste groep is productief, met name als het linkerlid een partikel (of prepositie) is. Deze werkwoorden zijn uitvoerig besproken in hoofdstuk 2 onder de noemer 'samenkoppeling' en zij blijven hier onbesproken. De vorming van onscheidbaar samengestelde werkwoorden is exceptioneel. Hierbij dienen we een uitzondering te maken voor werkwoorden van het type *muilkorven*. Dit type is gevormd op basis van nominale samenstellingen (in dit geval *muilkorf*) en het valt dan ook te betwijfelen of we hier kunnen spreken van samenstelling. Hier lijkt eerder sprake van denominale conversie. Voorbeelden van onscheidbaar samengestelde werkwoorden zijn:

N+V	A+V	V+V	[X+N] _v
<i>stijldansen</i>	<i>fijnproeven</i>	<i>donderjagen</i>	<i>muilkorven</i>
<i>touwtrekken</i>	<i>snelschrijven</i>	<i>zweefvliegen</i>	<i>blinddoeken</i>
<i>bloemschikken</i>	<i>liefkozen</i>	<i>zweefduiken</i>	<i>ijsberen</i>

Bij de overige lexicale categorieën speelt samenstelling slechts een marginale rol en de samenstellingen die bestaan vormen een vrijwel gesloten klasse. We doelen hier op samenstellingen als:

achterop, dichtbij, ineen, omlaag, omver, onderuit, voluit, voorbij, voorover

In het resterende deel van dit hoofdstuk zullen we ons beperken tot nominale, adjectivische en verbale samenstellingen en de overige samenstellingen laten we buiten beschouwing.

1.7.2. *Recursiviteit*¹⁵

Nominale samenstelling onderscheidt zich op één belangrijk punt van adjectivische en verbale samenstelling. Nominale samenstelling is *recursief*, d.w.z. het proces is in principe herhaalbaar *ad*

¹⁵ Zie o.a. Paulissen & Zonneveld (1988), Backhuys (1989b), Trommelen & Zonneveld (1989) en Visch (1990).

infinitum, met name als alle (complexe) samenstellende delen substantieven zijn. De vorming van adjectivische en verbale samenstellingen is daarentegen vrijwel nooit recursief (zie de secties 3.1.3. en 4.1.6. voor verdere discussie).

Op grond van de determinant/determinatum-verhouding tussen de samenstellende leden kunnen verschillende soorten van inbedding onderscheiden worden. We illustreren de verschillende mogelijkheden aan de hand van concrete voorbeelden:

a:	[[hand doek] rek]	'rek voor handdoeken'
	[[[hand doek] rek] haak]	'haak voor een handdoekrek'
b:	[bad [hand doek]]	'handdoek voor na het baden'
	[keuken [bad [hand doek]]]	'badhanddoek voor in de keuken'
c:	[keuken [[hand doek] rek]]	'handdoekrek in de keuken'
	[[keuken [hand doek]] rek]	'rek voor keukenhanddoeken'
d:	[[bad kamer] [hand doek]]	'handdoek voor in de badkamer'

In (a) en (b) is er resp. sprake van *linksvertakkende* en *rechtsvertakkende* samenstellingen, d.w.z. of het linkerlid is een samenstelling of het rechterlid is een samenstelling. In (c) zijn links- en rechtsvertakking gecombineerd en in (d) is er sprake van samenstelling op basis van twee samengestelde substantieven. De voorgaande voorbeelden bevatten ongelede Germaanse substantieven, maar dit is irrelevant. Zowel niet-Germaanse als afgeleide substantieven kunnen in een nominale samenstelling voorkomen, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

benzinestation, torpedootjager, torpedootjagercommandant, competitievoetbal, competitiezaalvoetbal, amateurvoetballer, vuilnisophaler, museumbezoek

In het voorgaande hebben we ons beperkt tot samenstellingen die exclusief bestaan uit substantieven. Samengestelde werkwoorden kunnen ook als linkerlid fungeren (*wegwerpaansteker, gazongrasmaaimachine, zweefvliegkursusboek*), terwijl inbedding van samengestelde adjectieven uitgesloten lijkt.

1.8. HOOFDSTUKINDELING

Dit hoofdstuk omvat naast deze inleiding nog vier secties. In sectie 2. besteden we uitvoerig aandacht aan de vorming van nominale samenstellingen. Vervolgens bespreken we in sectie 3. de vorming van adjectivische samenstellingen en in sectie 4. die van verbale samenstellingen. Deze opbouw geeft een getrouwe afspiegeling van de mate waarin gebruik gemaakt wordt van samenstelling als woordvormingsprocedé. In sectie 5. staan we ten slotte kort stil bij samenstellingen die het resultaat zijn van reduplicatie. Bij de indeling van de eerste vier secties hebben we zoveel als mogelijk gestreefd naar een gelijke opbouw.

2. *Nominale Samenstelling*

2.1. INLEIDING

Deze sectie geeft een gedetailleerde beschrijving van de verschillende types nominale samenstellingen. Achtereenvolgens komen de volgende onderwerpen aan de orde. In de secties 2.2. tot en met 2.7. besteden we ruim aandacht aan de endocentrische nominale samenstellingen. Sectie 2.8. behandelt de nominale pseudo-samenstellingen en vervolgens gaan we in 2.9. en 2.10. in op een aantal vormelijke eigenschappen van de in de voorafgaande secties besproken samenstellingen. In sectie 2.9. bespreken we de tussenklanken of bindfonemen en in sectie 2.10. gaan we nader in op een aantal vormelijke veranderingen dat het linkerlid van een samenstelling kan ondergaan. We doelen hier op schwa-deletie in woorden als *aardolie* en *aardbeving* en vocaalrekking als in *scheepvaart*. In de secties 2.11. en 2.12. komen achtereenvolgens de exocentrische en de copulatieve nominale samenstellingen aan de orde. We ronden deze sectie af met een bespreking van gelexicaliseerde woordgroepen (sectie 2.13.) en nominale samenstellingen met een woordgroep als linkerlid (sectie 2.14.).

Alvorens we in detail ingaan op de verschillende soorten nominale samenstellingen, gaan we eerst kort in op een vijftal algemene karakteristieke eigenschappen, t.w. hoofdigheid (2.1.1.), accentuering (2.1.2.), recursiviteit (2.1.3.), formele eigenschappen van de samenstellende leden (2.1.4.) en de aanwezigheid van tussenklanken (2.1.5.).

2.1.1. *Hoofdigheid*¹⁶

Eén van de meest in het oog springende kenmerken van nominale samenstellingen is dat ze bestaan uit minstens twee isoleerbare elementen waarvan het rechterelement een substantief is. Anders geformuleerd: *een samengesteld woord is een substantief als het rechterlid een substantief is*. Afgezien van een marginaal aantal 'uitzonderingen', waarop we in de secties 2.2.1.11. en 2.11. zullen terugkomen, bepaalt het rechterlid naast de categorie ook het geslacht en de keuze van de meervoudsuitgang van de samenstelling, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

a:	<i>het veld</i>	<i>de sport</i>	<i>de veldsport</i>	<i>het sportveld</i>
	<i>het blad</i>	<i>de muziek</i>	<i>de bladmuziek</i>	<i>het muziekblad</i>
	<i>het archief</i>	<i>de foto</i>	<i>de archiefphoto</i>	<i>het fotoarchief</i>
b:	<i>bussen</i>	<i>stations</i>	<i>busstations</i>	
	<i>letters</i>	<i>bakken</i>	<i>letterbakken</i>	
	<i>sleutels</i>	<i>bossen</i>	<i>sleutelbossen</i>	
c:	<i>museum/musea</i>	<i>kostuums</i>	<i>kostuummusea</i>	
	<i>centrum/centra</i>	<i>partijen</i>	<i>partijcentra</i>	

Uit deze samenbundeling van eigenschappen kunnen we concluderen dat nominale samenstellingen *rechtshoofdig* zijn. In de voorgaande alinea is hierbij reeds een kanttekening geplaatst. Formaties die zich aan bovenstaande conclusie onttrekken zijn: (a) *de stip* vs. *het tijdstip*; (b) *het bloed* vs. *de halfbloed*. Deze formaties worden in de hierboven aangegeven secties behandeld.

¹⁶ Zie o.a. Moortgat (1981), Hoeksema (1984) en Trommelen & Zonneveld (1984abc, 1986).

2.1.2. *Accentuering*¹⁷

Een tweede kenmerk van nominale samenstellingen is dat het hoofdaccent als regel op het linkerlid valt. We zullen in het vervolg spreken van *initieel accent*. Deze eigenschap laat zich eenvoudig illustreren aan de hand van voorbeelden met een oelopende geleedheid:

a:	[hánddoek]	b:	[báarmoeder]
	[bád[handdoek]]		[[báarmoeder]hals]
	[kéuken[bad[handdoek]]]		[[[báarmoeder]hals]kanker]
	[[bijkeuken][bad[handdoek]]]		[[[[báarmoeder]hals]kanker]operatie]

Bij de bepaling van de positie van het hoofdaccent spelen noties als 'lexicale categorie', 'monosyllabisch/polysyllabisch' en 'afgeleid/onafgeleid' geen enkele rol, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

a:	<i>póstrein, snéltrein, stóptrein, vóortrein</i>
b:	<i>gélldautomaat, gr-automaat, pásfoto, archteffoto</i>
c:	<i>húisdeur, gevángenisdeur, húiseigenaar, gevángenisbewaarder</i>

We beperken ons tot de positie van het hoofdaccent, aangezien de oordelen hierover duidelijk zijn. Ten aanzien van de positie van het nevenaccent merken we alleen op dat er een tendens is om hoofd- en nevenaccent zover als mogelijk uiteen te plaatsen. Bij initieel hoofdaccent wil dit zeggen dat het nevenaccent op het meest rechtse substantief geplaatst wordt. De morfologische structuur van de samenstelling is hierbij irrelevant. Ter illustratie geven we de volgende voorbeelden:

a:	[bad [hand doek]]	<i>bádhanddòek</i>
	[keuken [bad [hand doek]]]	<i>kéukenbadhanddòek</i>
b:	[[voet bal] veld]	<i>vóetbalvèld</i>
	[[[voet bal] veld] gras]	<i>vóetbalveldgràs</i>
c:	[hoofd [af voer] pijp]	<i>hóofdafvoerpijp</i>
	[lucht [af weer] geschut]	<i>lúchtafweergeschùt</i>

Hoewel initieel accent de regel is, zijn er diverse nominale samenstellingen die zich aan deze regelmaat onttrekken. We laten het hier bij een opsomming van de verschillende types, aangevuld met een aantal voorbeelden, en komen er in de relevante subsecties op terug:

a:	tweeledige endocentrische samenstellingen <i>stadhúis, hoogléaar, nieuwjáar, pepermiúnt</i>
b:	meerledige endocentrische samenstellingen <i>wereldúurrecord, girobetáalkaart, huuradvéscmissie</i>
c:	copulatieve samenstellingen <i>tolk-vertáler, minister-presidént, priester-díchter</i>

¹⁷ Zie o.a. Gaarenstroom (1897), Van Lessen (1928), Van den Berg (1953), Van Lessen Kloeke (1975), Booij (1977), Langeweg (1987, 1988), Langeweg & Slootweg (1987), Trommelen & Zonneveld (1989, 1990) en Visch (1990).

- d: gelexicaliseerde woordgroepen
hanswórst, zwartemárkt, hamertjetk
- e: samenstellingen met een woordgroep als linkerlid
oudemánnenhuis, buitenbóordmotor, maag-dármkanaal, klok-en-hámerspel

2.1.3. *Recursiviteit*¹⁸

In sectie 1.7.2. is reeds gewezen op het feit dat nominale samenstelling zich op één punt wezenlijk onderscheidt van de overige vormen van samenstelling: nominale samenstelling is recursief. In deze sectie gaan we meer in detail in op deze eigenschap.

In eerste instantie richten we ons op de endocentrische nominale samenstellingen en we zullen nagaan in hoeverre de categorie van het linkerlid van een tweeledige samenstelling recursie beïnvloedt. We beperken ons tot de voornaamste categorieën, t.w. N, A en V.

(a) *N+N-samenstellingen*

Recursiviteit lijkt niet aan enige vorm van beperking onderhevig in deze klasse van samenstellingen. Zowel het linkerlid als het rechterlid kunnen (meervoudig) samengesteld zijn, zoals de volgende voorbeelden duidelijk maken:

[dagblad]pers	prent[briefkaart]	[landbouw][proefstation]	hoofd[klemtoon]regel
brandstoftank	zaalvoetbal	spoorwegknooppunt	kunstbrandstoftank
postzegelactie	opinieboekblad	baarmoederslijmvlies	badhanddoeklus
wintersportreis	hoofdpostkantoor	jeugdherbergslaapzaal	filmtijdschriftpagina

(b) *A+N-samenstellingen*

Als één van de samenstellende delen een adjectief is, dan is recursiviteit aan stringente beperkingen onderhevig. De belangrijkste is dat het adjectief zelf niet samengesteld kan zijn. Kortom, naast *volzin* en *vrijbrief* treffen we geen vormen als **overvolzin* en **gastvrijbrief* aan. Bovendien lijkt het erop dat het substantief evenmin samengesteld kan zijn. Naast *kleingeld* en *zakgeld* lijkt **kleinzakgeld* uitgesloten. Dit geldt ook voor **volslagzin* (*volzin, slagzin*) en **voltastzin* (*volzin, tastzin*).

Tegen de observatie dat een substantief dat deel uitmaakt van een A+N-samenstelling, niet samengesteld mag zijn, pleiten wellicht voorbeelden als *warmwaterkraan*, *snelkookpan* en *zoetwaterwinning*. Het is echter, gelet op de betekenis, niet waarschijnlijk dat zij geanalyseerd dienen te worden als [A [X N]]-samenstellingen. Een *warmwaterkraan* is namelijk geen 'waterkraan die warm is', maar een 'kraan voor warm water' en een *snelkookpan* is geen 'kookpan die snel is', maar een 'pan waarin snel gekookt kan worden'. Kortom, het adjectief is een modifier van resp. *water* en *kook*. Dit impliceert overigens niet dat *warmwater*, *snelkook* en *zoetwater* samenstellingen vormen. Het is waarschijnlijker dat we in deze gevallen te maken hebben met woordgroepen die ingebed zijn in een endocentrische nominale samenstelling. De behandeling van dit type samenstelling vindt plaats in sectie 2.14., na de behandeling van de gelexicaliseerde woordgroepen.

We wijzen er overigens wel op dat A+N-samenstellingen wel ingebed kunnen worden in endocentrische nominale samenstellingen, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

¹⁸ Zie Van Haeringen (1967b), Trommelen & Zonneveld (1989, 1990) en Visch (1990).

[rauwkost]salade	limonade[groothandel]	[frisdrank][groothandel]
zuurkoolspek	speelgoed sneltrein	dundoekfijnschrift
vastgoedfirma	boomkaalslag	hardhoutluidspreker

(c) *V+N-samenstellingen*

Werkwoordstammen die deel uitmaken van een nominale samenstelling, kunnen zelf samengesteld zijn. In de volgende voorbeelden is telkens een samenkoppeling ingebed:

[afhaal]restaurant	[afvoer]waterpijp	water[afvoer]pijp
wegwerpbatterij	navulzakflacon	olieaanvoerhaven
ademhaalorgaan	wegwerpaansteker	vuilnisophaaldienst

maar onscheidbaar samengestelde werkwoorden (zie sectie 4.) kunnen eveneens ingebed worden in een nominale samenstelling, zoals blijkt uit de volgende voorbeelden:

[zweefvlieg]cursus	[zweefvlieg][cursusboek]	amateur[fijnproef]festijn
slaapwandelaroute	stijldanswedstrijd	autozandstraalbedrijf
paalzitrecord	touwtrekwereldrecord	handstofzuigmachine

Tot dusver hebben we onze aandacht gericht op endocentrische samenstellingen. Tot besluit zullen we kort ingaan op de mogelijkheid van recursiviteit bij de vorming van exocentrische en copulatieve samenstellingen.

(d) *Exocentrische samenstellingen*

De vorming van exocentrische samenstellingen is niet recursief, d.w.z. noch het linkerlid noch het rechterlid kan zelf een samenstelling zijn. Kortom, naast *de bruinhemd* treffen we geen exocentrische samenstellingen aan van het type **de lichtbruinhemd* en **de bruinoverhemd*. Wel is het mogelijk om dergelijke samenstellingen in te bedden in endocentrische samenstellingen, zoals valt op te maken uit samenstellingen als *roodhuidgezicht*, *duizendpootpoot* en *mannetjesduizendpoot*.

(e) *Copulatieve samenstellingen*

Bij copulatieve samenstellingen is er sprake van nevenschikking tussen de samenstellende delen. Voorbeelden van drie- of meerledige copulatieve samenstellingen zijn uiterst zeldzaam. Naast *priester-dichter* en *dichter-arbeider* ontbreken *priester-dichter-arbeider* of *dichter-arbeider-priester*. Eén van de schaarse uitzonderingen is *hotel-café-restaurant*. Copulatieve samenstellingen kunnen overigens wel als linkerlid van een endocentrische samenstelling fungeren, zoals blijkt uit voorbeelden als *make-laar-taxateurkantoor* en *minister-presidentverkiezing*.

2.1.4. *Formele eigenschappen van de samenstellende delen*

In de voorgaande sectie is reeds gebleken dat in het merendeel van de gevallen, de leden van een nominale samenstelling zelf samengesteld kunnen zijn. In deze sectie gaan we na in hoeverre het onderscheid 'ongeleed/geleed' en het onderscheid 'Germaans/niet-Germaans' relevant zijn bij de vorming van nominale samenstellingen. We volgen hierbij dezelfde procedure als in de vorige sectie.

We beperken ons tot tweeledige samenstellingen, maar deze beperking is niet cruciaal. De observaties gelden ook voor meerledige samenstellingen, tenzij we ons expliciet tot tweeledige samenstellingen beperken.

(a) *N+N-samenstellingen*

Bij dit type kunnen afleidingen als linker- en als rechterlid fungeren. Tot dusver hebben we telkens voorbeelden gegeven waarin geen tussenklank aanwezig was. Als het linkerlid echter een afleiding is, dan is dit niet altijd mogelijk (zie sectie 2.9.1.1.):

<i>leidingbreuk</i>	<i>houtverbranding</i>	<i>verzekeringnemer</i>
<i>ruitjesblouse</i>	<i>kaasmeisje</i>	<i>ruitjespapiertje</i>
<i>schakelaarknop</i>	<i>bouwopzichter</i>	<i>aannemersbedrijf</i>
<i>overheidssteun</i>	<i>watersnelheid</i>	<i>bewegingsvrijheid</i>
<i>gebodsbord</i>	<i>zeepgebruik</i>	<i>gebedsgenezing</i>
<i>beroepskosten</i>	<i>taartbeslag</i>	<i>begripsbepaling</i>

Bovendien kunnen gelede en ongelede, niet-Germaanse substantieven als linker- en/of rechterlid van een samenstelling dienst doen, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

<i>zakflacon</i>	<i>radarscherm</i>	<i>autoradio</i>
<i>streekroman</i>	<i>hockeyploeg</i>	<i>pianoconcert</i>
<i>poolexpeditie</i>	<i>aluminiumblik</i>	<i>methyalcohol</i>
<i>filmproducent</i>	<i>acteursrol</i>	<i>familiearchief</i>
<i>kledingboetiek</i>	<i>isolatieband</i>	<i>isolatiemateriaal</i>
<i>keukengarnituur</i>	<i>spionagefilm</i>	<i>computerprogrammatuur</i>
<i>zomervakantie</i>	<i>vakantievriend</i>	<i>vakantieadministratie</i>

(b) *A+N-samenstellingen*

De adjectieven die als determinant fungeren in een nominale samenstelling, zijn vrijwel altijd ongeleed en zij behoren tot de Germaanse woordenschat (d.w.z. monosyllabisch of bisyllabisch met een schwa in de tweede syllabe). Voor zover we hebben kunnen nagaan, zijn er slechts enkele A+N-samenstellingen met een niet-Germaans adjectief. Het betreft hier woorden als *speciaalzaak*, *speciaalreiniger* en mogelijk ook *totaalindruk*, *totaalbedrag* en *totaalcijfer*. Bij de laatste drie samenstellingen is het echter niet uitgesloten dat we te maken hebben met het substantief *totaal*.¹⁹ Hetzelfde geldt voor de woorden *gemeengoed* en *gemeenplaats*.

(c) *V+N-samenstellingen*

De stam van afgeleide werkwoorden kan als linkerlid van een nominale samenstelling fungeren, zoals valt op te maken uit de volgende voorbeelden. In (a) betreft het verba beginnend met een Germaans prefix en in (b) verba eindigend op het niet-Germaanse suffix *-eer*. In (c) volgen voorbeelden met een afgeleid werkwoord als linkerlid en een nominale afleiding als rechterlid:

¹⁹ Zie Steenbergen (1971).

a:	<i>betaalkaart</i>	b:	<i>tamponeerkwast</i>	c:	<i>animeermeisje</i>
	<i>gedenkplaats</i>		<i>afstudeerfeest</i>		<i>afstudeerbijeenkomst</i>
	<i>ontdooiknop</i>		<i>stoffeerzaak</i>		<i>beschermheilige</i>
	<i>verdeelkraan</i>		<i>kampeerauto</i>		<i>ontwikkelmogelijkheid</i>

(d) *Exocentrische samenstellingen*

Exocentrische samenstellingen zijn opgebouwd uit een combinatie van een N+N (*drankorgel*), A+N (*roodhuid*) of V+N (*zeurpiet*). Kenmerkend is dat het linkerlid monosyllabisch en ongeleed is. Hetzelfde geldt normaliter ook voor het rechterlid, maar aan deze observatie onttrekt zich een klein aantal woorden (*bleekgezicht*, *roodborstje*).

(e) *Copulatieve samenstellingen*

De samenstellende delen van een copulatieve samenstelling kunnen zelf afgeleid zijn of tot de niet-Germaanse woordenschat behoren. Ter illustratie volgt een aantal voorbeelden:

<i>speler-coach</i>	<i>minister-president</i>
<i>makelaar-taxateur</i>	<i>generaal-majoor</i>
<i>schrijver-dichter</i>	<i>secretaris-penningmeester</i>
<i>getuige-deskundige</i>	<i>commies-verificateur</i>

2.1.5. *Tussenklanken, truncatie en klankveranderingen*

Niet elke samenstelling bestaat louter en alleen uit twee zelfstandig voorkomende woorden. Impressio-nistisch gezegd: soms is er morfologisch iets meer (een *tussenklank*), soms is er morfologisch iets minder (*truncatie*) en soms is er fonologisch iets anders (*klankverandering*). In de secties 2.9. en 2.10. gaan we uitvoerig in op deze afwijkingen, terwijl we hier volstaan met een aantal algemene opmerkingen.

2.1.5.1. *Tussenklanken*²⁰

Tussenklanken doen zich in drie gedaantes voor, namelijk *-e(n)-* [ə], *-s-* en *-er(en)-*. Het eerste probleem dat zich hierbij voordoet, is dat de vorm van deze tussenklanken overeenkomt met de vorm van de meervoudsuitgangen. In samenstellingen als *boekenkast*, *varkenshok* en *goederentrein* is het linkerlid vormelijk gelijk aan de meervouden *boeken*, *varkens* en *goederen*. Het is dan ook niet uit te maken of de leden van deze samenstellingen van elkaar gescheiden worden door een tussenklank of dat de meervoudsvariant is ingebed. Toch zijn er aanwijzingen die de term 'tussenklank' rechtvaardigen. De belangrijkste is dat er samenstellingen zijn waarin er een discrepantie bestaat tussen de meervoudsvorm van een substantief en de vorm van dit woord in een N+N-samenstelling. Woorden die een meervoud op *-en* of *-eren* hebben, kunnen door de tussenklank *-s-* gevolgd worden in een samenstelling: *dorpskern* (*dorpen*), *schaapskooi* (*schapen*), *zonsverduistering* (*zonnen*), *kalfsvlees* (*kalveren*) en *kindsdeel* (*kinderen*). Substantieven die (in de bedoelde lezing) geen meervoudsvorm kennen, kunnen eveneens door *-s-* gevolgd worden in een samenstelling: *watersnood*, *tabaksindustrie*, *gezagsverhouding* en *vredesinitiatief*. Het gebruik van de term 'tussenklank' wordt verder gemotiveerd door samenstellin-

²⁰ Zie Botha (1969), Mattens (1970, 1984, 1987, 1990), Van den Toorn (1981ab, 1982) en Geerts et al. (1984).

gen als *scheidsrechter*, *zegsman* en *voorbehoedsmiddel*. In deze woorden wordt de verbale stam namelijk gevolgd door de tussenklank *-s-*.

Het gebruik van de term 'tussenklank *-s-*' lijkt dus voldoende gemotiveerd. Moeilijker ligt dit bij de overige tussenklanken.

De constructie $[X+e(n)+N]$ treffen we uitsluitend aan in de volgende contexten:

- als $X = N$ dan uitsluitend als N een meervoud op *-en* heeft.
- als $X = A$ dan uitsluitend als de A in attributieve positie gevolgd kan worden door een buigings-*e* (hoofdstuk 3, sectie 3.1.1.1.): *wittebrood* vs. **dronkeneman*.
- als $X = V$ dan is de tussenklank niet te onderscheiden van de infinitief (of de pluralis).

De constructie $[X+er(en)+N]$ treffen we uitsluitend aan in de volgende context:

- X behoort tot de kleine klasse substantieven met een meervoud op *-eren*.

In samenstellingen als *rundergehakt*, *eierdooier* en *kindermeel* treffen we niet de volledige meervoudsuitgang *-eren* aan, maar het is de vraag of dit voldoende motivering is om *-er-* als tussenklank te bestempelen. Het is namelijk niet uitgesloten dat in vormen als *rundergehakt* sprake is van *truncatie* (cf. sectie 2.1.5.2.) van *-en*; een verandering die we eveneens kunnen aantreffen wanneer een plurale tantum is ingebed (cf. *hersenspan* (*hersen*), *ingewandsstoornis* (*ingewanden*), *zemelbrood* (*zemelen*)). Het feit dat er geen *truncatie* plaatsvindt in *goederentrein* is op zich onvoldoende om *-er-* het predikaat 'tussenklank' op te spelden, aangezien *truncatie* ook niet geldt voor alle ingebedde pluralia tantum (cf. *onkostennota*, *wattenstaafje*).

Samenvattend, zowel voor *-e(n)-* als *-er-* geldt dat het moeilijk hard te maken is dat hier sprake is van tussenklanken. Het omgekeerde geldt natuurlijk ook: het is moeilijk vast te stellen dat *-e(n)-* en *-er-* geen tussenklanken zijn. In het vervolg zullen we in beide gevallen de term 'tussenklank' blijven hanteren.

De volgende voorbeelden illustreren dat het op het eerste gezicht welhaast onmogelijk is om exact te bepalen wanneer een tussenklank wel of niet voorkomt:

a:	<i>broekriem</i>	<i>broekenstof</i>	<i>broekspijp</i>
	<i>schaapherder</i>	<i>schapevlees</i>	<i>schaapskooi</i>
	<i>zonwering</i>	<i>zonnescherm</i>	<i>zonsverduistering</i>
	<i>maanlander</i>	<i>maneschijn</i>	<i>maansomloop</i>
b:	<i>rundvlees</i>	<i>kattevees</i>	<i>kalfsvlees</i>
	<i>beeldvorming</i>	<i>gedachtenvorming</i>	<i>gezinsvorming</i>
	<i>jasbeschermer</i>	<i>bandenbeschermer</i>	<i>gebiedsbeschermer</i>
	<i>punthoofd</i>	<i>eendehoofd</i>	<i>schaapshoofd</i>

Bovenstaande voorbeelden illustreren dat noch het linkerlid noch het rechterlid dwingende beperkingen oplegt aan de aanwezigheid en de vorm van de tussenklank (afgezien van de hierboven besproken beperkingen). Ook de semantische relatie tussen de samenstellende delen lijkt geen dwingende beperkingen op te leggen, zoals valt op te maken uit de paren *zonwering* en *zonsverduistering* enerzijds en *rundvlees*, *kattevees* en *kalfsvlees* anderzijds. In sectie 2.9.1.1. zal echter blijken dat er toch sprake is van een zekere systematiek, met name als het linkerlid een afleiding is.

2.1.5.2. Truncatie

Bij de bespreking van de niet-Germaanse suffixen in hoofdstuk 3 hebben we op verschillende plaatsen geconstateerd dat een afleiding correspondeert met een gesuffigeerd niet-Germaans woord, terwijl het suffix van het laatstgenoemde woord ontbreekt. Een karakteristiek voorbeeld van een dergelijke correspondentie is het paar *syllabificeren* - *syllabificatie*. De betekenis van het nomen *syllabificatie* wijst op afleiding van het werkwoord *syllabificeren*, maar het verbaliserende suffix *-eer* ontbreekt. Het semantisch aan *-atie* verwante Germaanse nominaliserende suffix *-ing* hecht zich daarentegen onmiddellijk aan de *-eer*-stam (*syllabificering*). Bij nominale samenstelling vindt men incidenteel een vergelijkbaar verschijnsel, d.w.z. bij het linkerlid van een samenstelling ontbreekt een suffix of een uitgang. We duiden dit verschijnsel aan met de term 'truncatie' (zie hoofdstuk 1, 3.1.1.).

Een eerste voorbeeld van truncatie zijn we reeds tegengekomen in sectie 2.1.5.1.: het ontbreken van de uitgang *-en* als het linkerlid een plurale tantum is (cf. *hersenpan*, *ingewandsstoomis* en *zemelbrood*).

Een tweede voorbeeld treffen we mogelijkerwijs aan in samenstellingen als *sociaal-democraat* en *nationaal-socialist*. Deze samenstellingen hebben een adjectief als linkerlid, maar de betekenis van de samenstelling wijst eerder op een substantivisch linkerlid (*sociaal-democraat* is 'iemand die zowel socialist als democraat is' en *nationaal-socialist* is oorspronkelijk 'iemand die zowel nationalistisch als socialistisch is'). Dit betekent wellicht dat het nominale suffix *-ist* gedeleerd is.

Truncatie wordt, voor zover we hebben kunnen nagaan, vrijwel niet gebruikt in samenstellingen. Een potentieel derde voorbeeld is *aquarelpenseel*. Deze samenstelling heeft de betekenis 'penseel om mee te aquarelleren' en in dat geval is het linkerlid naar betekenis een niet-Germaans werkwoord op *-eer*. De betekenis kan echter ook geparafraseerd worden als 'penseel om een aquarel mee te maken' en in dat geval is het linkerlid een nomen.

2.1.5.3. Klankveranderingen ²¹

In een aantal gevallen verschilt het linkerlid van een samenstelling fonologisch van het corresponderende woord in isolatie. Een karakteristiek voorbeeld van een fonologische verandering is schwa-deletie. Als schwa-finale substantieven als linkerlid van een samenstelling voorkomen, dan ontbreekt deze vocaal in sommige voorbeelden: *aardappel*, *aardebodem* vs. *aardewerk* en *zondoffer*, *zondvloed* vs. *zondeval*. In hoofdstuk 3 zijn we vele voorbeelden van prevocalische schwa-deletie tegengekomen (*ambassade/ambassadeur*, *charme/charmant*). We kunnen echter observeren dat een woordfinale schwa in een samenstelling ook kan verdwijnen als het rechterlid consonant-initieel is. In sectie 2.10. gaan we gedetailleerder in op deze en andere fonologische veranderingen.

2.2. ENDOCENTRISCHE N+N-SAMENSTELLINGEN ²²

In deze sectie gaan we in detail in op de vorming van endocentrische samenstellingen waarvan de samenstellende delen substantieven zijn. In de secties 2.1.3. en 2.1.4. is reeds gebleken dat ongelede, afgeleide en samengestelde substantieven ingebed kunnen worden in een nominale samenstelling; op deze eigenschap zullen we dan ook niet nader ingaan. Twee aspecten van N+N-samenstellingen zullen hier de volle aandacht krijgen: (a) de verschillende semantische relaties tussen de samenstellende delen (sectie 2.2.1.) en (b) de accentuering van dit type samenstelling (sectie 2.2.2.).

²¹ Zie o.a. Zonneveld (1978, 1982) en Van Marle (1981a).

²² Zie o.a. Van Lessen (1928), Mattens (1970), Eeckhout (1972a), Geerts et al. (1984:101-105) en Visch (1990).

2.2.1. *Semantische relaties*²³

In sectie 1.5. hebben we geconstateerd dat de relatie tussen de determinant en het determinatum zeer verschillend van aard kan zijn. We illustreren dit kort aan de hand van samenstellingen met het substantief *appel* als linkerlid:

<i>appelpit</i>	pit van een appel	geheel-deel-relatie
<i>appelboom</i>	boom waaraan appels groeien	deel-geheel-relatie
<i>appelsap</i>	sap van appels	bron-relatie
<i>appelval</i>	de val van appels	subject/thema-relatie
<i>appelplukker</i>	iemand die appels plukt	object/thema-relatie
<i>appelboor</i>	boor om klokhuis uit appels te verwijderen	instrumentalis-relatie
<i>appeltijd</i>	tijd om appels te plukken	tempus-relatie
<i>appelmand</i>	mand die bestemd is voor appels	doel-relatie
<i>appelmarkt</i>	markt waar men appels (ver)koopt	locatief-relatie
<i>appelwangen</i>	wangen in de vorm van een appel	vergelijking-relatie
<i>appelbloesem</i>	bloesem van een <i>appelboom</i>	geheel-deel-relatie
<i>appelvink</i>	soort vink	??
<i>appelwif</i>	scheldnaam	??

In de volgende subsecties bespreken we een aantal veel voorkomende relaties tussen de determinant en het determinatum. Hierbij is niet gestreefd — als dat al mogelijk is — naar volledigheid.

2.2.1.1. Subject-relatie: type *kleuterpraat*, *haaruitval*, *persvrijheid*

Het eerste type relatie dat we aan de orde stellen formuleren we in syntactische termen. In samenstellingen van het type *kleuterpraat* en *haaruitval* komt de relatie tussen de samenstellende leden overeen met de syntactische relatie tussen een subject en een verbum (cf. *de kleuter praat* en *het haar valt uit*). In semantische termen hebben we in deze gevallen echter niet telkens te maken met dezelfde relatie. In woorden van het type *kleuterpraat* vervult de determinant de agens-rol, terwijl het nomen *haar* de thema-rol vervult in woorden van het type *haaruitval*. De term 'subject-relatie' is dus enigszins misleidend, aangezien hieronder uiteenlopende semantische relaties schuil gaan. Het verschil in semantische relatie tussen de types *kleuterpraat* en *haaruitval* lijkt samen te hangen met de aard van de werkwoorden *praten* (onergatief) en *uitvallen* (ergatief), zie ook sectie 1.6.2. Vergelijk het volgende contrast:

<i>de kleuter heeft gepraat</i>	vs.	<i>*de kleuter is gepraat</i>
<i>*het haar heeft uitgevallen</i>	vs.	<i>het haar is uitgevallen</i>

De subject-relatie treffen we voornamelijk aan bij secundaire samenstellingen (d.w.z. samenstellingen waar het nominale hoofd correleert met een werkwoord). Het betreft hier nomina als *praat* en *breuk*,

²³ Zie o.a. Steenbergen (1972), Van den Toorn (1976, 1984a, 1986a), Hoeksema (1984), Van Santen (1985), Geerts et al. (1984: 103-104), Jullens (1986) en Moerdijk (1987).

die verwant zijn aan de werkwoorden *praten* en *breken*, *ge*-nomina als *gekreun*, nomina actionis als *stijging* en niet-Germaanse nomina als *reactie* die correleren met een verbale afleiding op *-eer*. Voorbeelden zijn:

kleuterpraat, waterval, lavastroom, kakatoeschreeuw, haargroei, haaruitval, vliegtuigaanval, beenbreuk, maanstand, kangoeroesprong, hartstilstand, remkabelbreuk, babygebrabbel, olifantgeren, tromgeroffel, zustergekreun, prijsstijging, keelontsteking, maagverzakking, Sovjet-dreiging, huidreactie, watercirculatie, nasaalassimilatie

In primaire composita, d.w.z. composita met een nominaal hoofd dat niet deverbaal is, kan wellicht ook gesproken worden van een subject-relatie in woorden als *persvrijheid* (cf. *de pers is vrij*) en *vaderliefde* (cf. *vader is lief voor N*):

persvrijheid, metaalmoehed, materiaalvermoeidheid, vaderliefde, oudervreugde, muntwaarde

We wijzen erop dat woorden als *vaderliefde* semantisch ambigu zijn. In de subject-lezing kunnen ze omschreven worden als 'vader is lief voor N' of 'liefde van vader voor'. Dergelijke woorden hebben echter nog een tweede lezing, namelijk 'N is lief voor vader' of 'liefde van N voor vader'.

Als een afgeleid nomen agentis (of subjectnaam) als rechterlid van een samenstelling fungeert, dan vervult het nominale suffix de subject-rol en dientengevolge kan het linkerlid nooit deze rol vervullen. Wel wijzen we erop dat de relaties die kunnen bestaan tussen het determinatum (nomen agentis) en de determinant, zeer verschillend van aard zijn. We komen uitvoerig over deze relaties te spreken in de volgende secties. Hier geven we slechts een aantal voorbeelden:

schoenmaker, bankrover, zwaardvechter, kunsthandelaar, prijswinnaar, buspassagier, legeraalmoezener, computerprogrammeur, filmacteur

Het nomen agentis is niet noodzakelijkerwijs een afleiding. Ongelede substantieven kunnen eveneens de agens-rol vervullen: *autodief* ('iemand die auto's steelt').

2.2.1.2. Direct-object-relatie: type *schoenmaker, gelddief*

In secundaire N+N-samenstellingen van het type *schoenmaker* komt de relatie tussen de samenstellende leden overeen met de syntactische relatie tussen een verbum en een direct object (cf. *iemand maakt de schoen*). Kortom, in dit type is er sprake van een *direct-object*-relatie, waarbij het linkerlid in semantische termen als *thema* fungeert. De begrippen 'direct object' en 'thema' zijn niet volledig inwisselbaar, aangezien er in *haaruitval* (zie 2.2.1.1.) wel sprake is van een thema-relatie, maar niet van een direct-object-relatie.

De direct-object-relatie treffen we aan in secundaire samenstellingen met als hoofd nominalisering en *koop*, *breuk* en *verkoop*, *ge*-nomina als *gebruik*, nomina agentis als *verkoper*, nomina actionis als *verkoop* en niet-Germaanse nomina als *automonteur* die verwant zijn aan werkwoorden op *-eer*. Voorbeelden zijn:

schoenmaker, boomkweker, Chomsky-aanhanger, gehaktdraaier, romanschrijver, postzegelverzameelaar, loonmatiging, bronvermelding, filmvertoning, misdadbestrijding, besluitvorming, autosloperij, contractbreuk, marathonloop, woningbouw, bosbeheer, antiekverkoop, olievelies, watergebruik

omslagontwerp, fruitaanvoer, bankoverval, gelduitvoer, zoutopslag, automonteur, gasinstallateur, wedstrijdmanipulator, tennispromotor, sportsponsor, werkclassificatie, warmteregulatie, woordincorporatie, leeftijdregistratie

Een voorbeeld als *autosloperij* is semantisch ambigu. Er is sprake van een direct-object- of thema-relatie in de interpretatie 'sloperij van auto's', maar deze samenstelling kan eveneens een 'sloperij voor auto's' aanduiden en in dat geval is er sprake van een doel-relatie.

Samenstellende afleidingen als *bevelhebber* sluiten zich aan bij het type *schoenmaker*. Het linkerlid vervult de thema-rol en de relatie tussen de samenstellende delen komt overeen met de relatie tussen het werkwoord *hebben* en het nomen *bevel* (direct object). In het volgende overzicht volgen samenstellende afleidingen eindigend op *-er* en *-ing*:

bevelhebber, garagehouder, gezagdrager, gezagvoerder, lastgever, redevoerder, sabbatheiliger, tolheffer, afscheidneming, beslaglegging, bezineming, geweldpleging, kredietgeving, kruisdraging

In primaire composita kan de determinant eveneens de thema-rol vervullen. In paren als *geldrover* en *gelddief* lijkt er sprake van eenzelfde relatie ('iemand die geld steelt'). Een vergelijkbare situatie doet zich voor bij het paar *vleessnijder* en *vleesmes* ('instrument dat vlees snijdt'). *Vleesmes* kan overigens ook geïnterpreteerd worden als 'een mes bedoeld voor vlees' en in dat geval is er sprake van een doel-relatie. Ter illustratie geven we de volgende paren, waarbij wel in ogenschouw dient te worden genomen dat de primaire composita soms ook de doel-interpretatie toestaan:

gelddief - geldrover, tuinman - tuinonderhouder, vleesmes - vleessnijder, postbode - postbesteller, autokoopman - autoverkoper, houtdraaibank - houtdraaier, romanauteur - romanschrijver, brandspuit - brandblusser

2.2.1.3. Doel-relatie: type *vrijheidsstrijder, bloembak*

De betekenis van samenstellingen waarbij de determinant het doel aangeeft van datgene wat door het determinatum uitgedrukt wordt, kan ruwweg omschreven worden als 'N₂ voor N₁'. Een *vrijheidsstrijder* is een 'strijder voor vrijheid' en een *bloembak* is een 'bak voor bloemen'. Als het determinatum deverbale is, dan komt de relatie dikwijls overeen met de syntactische relatie tussen een werkwoord en een voorzetselvoorwerp beginnend met *voor*. Voorbeelden met een deverbale substantief als determinatum zijn:

vrijheidsstrijder, tuinsproeier, veiligheidsopzichter, tuingrasmaaier, jeugdbeweging, taartvulling, strandkleding, loonstaking, televisiebewerking, vredesloop, loonstrijd, visafslag

Deze reeks kan uitgebreid worden met voorbeelden waar het hoofd een niet-Germaans substantief is dat correleert met een werkwoord op *-er*:

opmaakredacteur, schoolinspecteur, massacommunicatie, afzetorganisatie, stroomtransformator, filmprojector

In primaire N+N-samenstellingen kan het linkerlid eveneens het doel van het door het rechterlid genoemde aanduiden. Voorbeelden zijn:

bloembak, broodtrommel, koffiemelk, theepot, tafellaken, operatiekamer, propagandamateriaal, cameratas, paraplustandaard, hoofdpijnpil, dekbedhoes, woonwagenkamp, postzegelalbum, autosnelweg, peuterspeelzaal, houtdraaibank, oliepijpleiding, raketbrandstof, koelwatervloeistof, landbouwwerktuig

2.2.1.4. Oorzaak-relatie: type *gasontploffing*, *stormschade*

Van een oorzaak-relatie (of gevolg-relatie) kan gesproken worden als de betekenis van N+N-samenstellingen omschreven kan worden als 'N₂ is veroorzaakt door N₁' of 'N₂ is het gevolg van N₁'. Voorbeelden met een deverbaal substantief als determinatum zijn vrijwel nooit eenduidig te interpreteren. Een secundaire samenstelling als *gasontploffing* kan geïnterpreteerd worden als 'ontploffing van gas', maar de interpretatie 'ontploffing veroorzaakt door gas' is eveneens mogelijk. In de laatste betekenis behoort *gasontploffing* tot het type dat hier aan de orde is. Een bijkomend probleem is dat de relatie tussen de determinant en het determinatum, evenals de relatie in sectie 2.2.1.1., overeenkomt met de syntactische relatie tussen een subject (*gas*) en een werkwoord (*ontploffing*). Een consequentie is dat voorbeelden van het type *gasontploffing* soms moeilijk te onderscheiden zijn van de samenstellingen in 2.2.1.1. Voorbeelden zijn:

gasontploffing, dioxinevervuiling, trilhaarbeweging, sneeuwdruk, waterbreuk, horzelsteek, zondevaal, sirenegeloei, jachtongeval, spiercontractie, malariaïnfectie

In primaire samenstellingen kan de determinant eveneens verwijzen naar de oorzaak van het door het determinatum aangeduide (*stormschade* is 'schade veroorzaakt door storm'). Voorbeelden zijn:

stormschade, inktvlek, zadelpijn, lachrimpel, softenonkind, bevroeringsdood, geluidshinder, wateroverlast, koortsvisioen, virusziekte, menstruatiepijn, lipstickvlek, oorlogsslachtoffer

2.2.1.5. Locatief-relatie: type *wadloper*, *tuinfeest*

We spreken van een locatief-relatie als de determinant de plaats aangeeft waar datgene wat door het determinatum uitgedrukt wordt, plaatsvindt. Een *wadloper* is 'iemand die op het wad loopt' en een *tuinfeest* is 'een feest dat in de tuin plaatsvindt'. In secundaire composita als *wadloper* komt de relatie tussen de samenstellende delen overeen met de syntactische relatie tussen een werkwoord en een bijwoordelijke bepaling van plaats.

De locatief-relatie treft men aan in secundaire samenstellingen als:

wadloper, havenarbeider, damslaper, straatrover, maanlander, droomverschijning, maanlanding, oceaanstoring, plafondschildering, toonzaalverkoop, literatuurverwijzing, strandracerij, straatroof, wadloop, tuinaanplant, streekvervoer, ziekenhuisopname, strandgedoe, zeegevecht, straatverbod, beurspeculatie, dagbladadvertentie, hofcomponist, watertoerist, tramcontroleur, treinconducteur, treinpassagier

De locatief-relatie tussen determinant en determinatum is niet beperkt tot secundaire samenstellingen. Dezelfde relatie treffen we aan in primaire samenstellingen als:

*tuinfeest, veldwerk, zaalsport, keukenschaar, kamerplant, rivierdijk, wegtransport, bedscène, huisapotheek, straatmuziek, marktkoopman, zaalvoetbal, zeebodemzand, grasbaanrace, koelhuisbo-
ter, werfkelderfeest, paskamermoord, Krim-oorlog*

2.2.1.6. Tempus-relatie: type *herfstwandeling, ochtendkrant*

Van een tempus-relatie wordt gesproken in samenstellingen waarin een tijdsverhouding wordt uitgedrukt. Als het hoofd deverbaal is, dan is deze relatie vergelijkbaar met de relatie tussen een werkwoord en een bijwoordelijke bepaling van tijd. Voorbeelden van secundaire samenstellingen zijn:

*herfstwandeling, zomeropruiming, jaarvergadering, februaristaking, zomeravondvertelling, herfstver-
schijnsel, avonddienst, herfstloop, winterslaap, jaarteelt, wintertrek, jaarbericht, zomerverblijf,
jaarverbruik, weekomzet, lenteverkoop, dagproductie, nachtinspectie*

Van een tempus-relatie tussen de samenstellende delen kan eveneens gesproken worden bij primaire nominale samenstellingen. Ter illustratie geven we de volgende voorbeelden:

*ochtendkrant, lenteweer, zomerzon, herfststorm, pauzefilm, jaarpremie, weekbulletin, jaarinkomen,
maandcontract, ochtendgymnastiek, ochtendspreekuur, septemberkaas, middagpauzeconcert*

2.2.1.7. Instrumentalis-relatie: type *messteek, lipklank*

In N+N-samenstellingen waarbij de determinant als instrument fungeert bij het determinatum, spreken we van een instrumentalis-relatie. Hieronder vallen o.a. *messteek* in de betekenis 'steek toegebracht met een mes' en *lipklank* in de betekenis 'klank gemaakt met de lippen'.

Als het hoofd deverbaal is, dan komt de relatie tussen de samenstellende delen in veel gevallen overeen met die tussen een werkwoord en een instrumentele bepaling c.q. een bepaling van middel. Voorbeelden die dit illustreren zijn:

*messteek, bijlslag, kopstoot, zeefdruk, dolkstoot, penseelstreek, bajonetgevecht, treinvervoer,
tankaanval, fietskampeerder, zwaardvechter, voetschilder, autobotsing, tangverlossing, bootvluchte-
ling, prikkeldraadversperring*

In primaire samenstellingen kan ook gesproken worden van een instrumentalis-relatie tussen de determinant en het determinatum, zoals valt af te leiden uit de volgende voorbeelden:

*lipklank, kabeltelevisie, zandtaartje, kabelkrant, fotokopie, handboor, voetbel, treinongeluk,
glastuinbouw, voetblaasbalg, touringcarvakantie, vliegtuigongeluk*

2.2.1.8. Vergelijking-relatie: type *poedersneeuw, bombrief*

In deze sectie komen twee types N+N-samenstellingen aan de orde. Het eerste type kan qua betekenis omschreven worden als 'N₂ lijkt op N₁'; hiertoe behoort o.a. de samenstelling *poedersneeuw*. Het

tweede type kan omschreven worden als 'zowel N_1 als N_2 '; een voorbeeld van dit type is *bombrief*. In beide gevallen zullen we spreken van een vergelijking-relatie tussen de determinant en het determinatum.

(i) type *poedersnieuw*

De vergelijking-relatie die zich manifesteert in samenstellingen van het type *poedersnieuw* treffen we vrijwel uitsluitend aan in primaire N+N-samenstellingen. Mogelijke secundaire samenstellingen van dit type zijn *kruisverbinding* ('verbinding in de vorm van een kruis') en *kruisbindsel* ('bindsel in de vorm van een kruis'). Primaire samenstellingen waarin sprake is van een vergelijking-relatie zijn er daarentegen in overvloed:

poedersnieuw, kersappel, torenflat, vlinderdas, radcirkel, aapmens, mensaap, trapgevel, manwijf, broekrok, cilinderhoed, haarspeldbocht, kikvorsman, zwaluwstaartbout

(ii) type *bombrief*

De classificatie van N+N-samenstellingen met de betekenis 'zowel N_1 als N_2 ' onder de endocentrische samenstellingen lijkt bij eerste beschouwing een contradictie in termen. De betekenis wijst ogenschijnlijk eerder in de richting van copulatieve samenstellingen van het type *geneesheer-directeur* (zie sectie 2.12.). Toch zijn er naar onze mening voldoende redenen om beide types te onderscheiden. Het eerste verschil hangt samen met de accentuering. Bij voorbeelden als *bombrief* valt het accent op het linkerlid, terwijl het bij woorden als *geneesheer-directeur* op het rechterlid valt. Het tweede verschil hangt samen met de positie van de meervoudsuitgang. Het meervoud van *bombrief* is *bombrieven*, terwijl *geneesheer-directeur* onder meer de meervoudsvormen *geneesheren-directeur(en)* heeft. Deze verschillen motiveren de splitsing in twee types, maar ze motiveren nog niet de classificatie van het type *bombrief* als endocentrische samenstellingen. Een subtiel betekenisverschil tussen beide types levert echter de motivering voor deze classificatie. Een *bombrief* is een soort *brief* (brief met een bom erin) en veel minder duidelijk een soort *bom*. Kortom, er lijkt sprake van een eenduidige determinant-determinatum-relatie. Een *geneesheer-directeur* is daarentegen zowel een soort *geneesheer* als een soort *directeur* en hier is dus sprake van een omkeerbare determinant-determinatum-verhouding.

Voorbeelden van N+N-samenstellingen van het type *bombrief* zijn:

bombrief, ambulanceauto, brokstuk, autobus, hoeslaken, broekrok, moedermaagd, keisteen, koebeest, kantoorhuis, pistoolgeweer

De vorming van dit type N+N-samenstelling is niet recursief, d.w.z. de samenstelling kan uitsluitend bestaan uit twee leden. Inbedding van dit type in endocentrische samenstellingen is echter zonder meer mogelijk, gezien voorbeelden als *bombriefmaker, broekroknaaister* en *nepbombrief*.

2.2.1.9. Geheel-deel-relatie: type *boomtak*

N+N-samenstellingen waarin sprake is van de geheel-deel-relatie, definiëren we als volgt. Als N_2 een intrinsiek onderdeel uitmaakt van N_1 , dan spreken we van een geheel-deel-relatie. Voorbeelden van dit type zijn:

boomtak, puzzelstuk, nagelrand, pianoetoets, kangoeroepoot, giraffenek, bezemsteel, torenspijs, kofferdeksel, eidooier, autoruit, horlogewijzer, kniegewricht, zonnebloempit, dijbeenspier, appel-boombloesem, kernploeglid, tunnelingang

2.2.1.10. Deel-geheel-relatie: type *appelboom*

De relatie die we in deze subsectie bespreken, is het spiegelbeeld van de relatie die in de vorige subsectie besproken is. Als N_1 een intrinsiek onderdeel uitmaakt van N_2 , dan spreken we van een deel-geheel-relatie. Voorbeelden zijn:

appelboom, kokospalm, chocolademelk, punttang, dijbeen, filtersigaret, knopzadel, kwarktaart, knolbegonia, bloemkoolstruik

2.2.1.11. Gelexicaliseerde relaties

N+N-samenstellingen waarvan de betekenis niet compositioneel afleidbaar is uit de betekenis van de samenstellende delen, kunnen grofweg in drie types onderverdeeld worden.

De betekenis van het eerste type kan omschreven worden als AB is een soort B, waarbij de betekenis die het linkerlid toevoegt niet transparant afleidbaar is uit de betekenis van dit substantief in isolatie. Tot dit type behoren veel samenstellingen die voorwerpen (*wereldwinkel*), namen van vruchten, planten (*passievrucht*) of namen van dieren (*struisvogel*) aanduiden:

wereldwinkel, spijkerbroek, uniekeas, mammoetwet, Bos-atlas, tijgerbalsem, suikeroom, waterpomptang, schoolvoorbeeld, straalvliegtuig, passievrucht, pijnappel, meikers, struisvogel, meerkoet, tandwalvis, sabelsprinkhaan

De betekenis van het tweede type laat zich niet parafraseren als AB is een soort B. Zo is *visserslatijn* geen soort *Latijn*, maar 'grootspraak van vissers' en een *tennisarm* geen soort *arm*, maar een 'spieraandoening'. In deze gevallen rijst de vraag of nog wel gesproken kan worden van endocentrische samenstellingen.²⁴ De scheidslijn tussen dit type nomina en exocentrische samenstellingen (sectie 2.11.) of pseudo-samenstellingen (sectie 2.8.) is veelal moeilijk te trekken. Zo is het onduidelijk of het nomen *kuddedier* ('iemand die zich gedraagt als een kuddedier') een figuurlijk gebruikte endocentrische samenstelling of een exocentrische samenstelling is. In een vorm als *hagelslag* is het onduidelijk of het rechterdeel *slag* nog wel geïdentificeerd mag worden met het substantief *slag*; hier kan dus ook sprake zijn van een pseudo-samenstelling met een niet-bestaand rechterlid. We laten bovenstaande vraag onbeantwoord. We behandelen vormen als *kuddedier* en *hagelslag* in deze sectie en we vermelden dergelijke vormen nogmaals in resp. sectie 2.8. en 2.11. Voorbeelden van het tweede type gelexicaliseerde samenstellingen zijn:

visserslatijn, tennisarm, eksteroog, adamsappel, hagelslag, boterham, kruidnagel, kaaiman, stroman, kuddedier, paradepaard, rioolrat, melkweg, satanskind

²⁴ Zie Daems (1971) en Eeckhout (1972b).

Wellicht kunnen samenstellingen op *-man* (*groenteman*), *-vrouw* (*visvrouw*) en *-boer* (*visboer*) eveneens tot dit tweede type gerekend worden.²⁵ De betekenis van deze samenstellingen kan niet geparafraseerd worden met behulp van het schema *AB is een soort B*, maar in deze samenstellingen wordt verwezen naar een functie of een beroep. Samenstelling met behulp van *-man*, *-vrouw* en *-boer* is in tegenstelling tot het type *visserslatijn* productief. Voorbeelden zijn:

groenteman, politiemán, olieman, vakman, tuinman, brandweerman, visvrouw, wasvrouw, lesboer, olieboer, melkboer, kaasboer

Het derde type gelexicaliseerde samenstellingen omvat slechts een handjevol vormen. De betekenis van dit type voldoet evenmin aan het schema *AB is een soort B*. Bovendien wijkt het geslacht van de samenstelling af van het geslacht van het meest rechtse substantief. We doelen hier op de volgende paren:

het kerkhof (de hof), het ogenblik (de blik), het tijdstip (de stip), de luipaard (het paard), de Bijlmermeer, Haarlemmermeer (het meer)

2.2.2. Accentuering²⁶

In de regel valt het hoofdaccent bij N+N-samenstellingen op het linkerlid. Dit geldt voor zowel tweeledige als meerledige samenstellingen (type *húisdeur, húisdeursleutel*). Hoewel hier sprake is van een sterke tendens zijn er tweeledige samenstellingen waarbij het accent op het rechterlid valt (type *stadhúis*) en driedelige samenstellingen met het hoofdaccent op het tweede lid (type *wereldúurrecord*). Deze types bespreken we achtereenvolgens in de secties 2.2.2.1. en 2.2.2.2.

2.2.2.1. type *húisdeur, húisdeursleutel*

Een belangrijke eigenschap van N+N-samenstellingen is dat het hoofdaccent op het linkerlid valt, ongeacht de hoeveelheid syllabes van het linker- en/of het rechterlid en ongeacht de morfologische structuur van de samenstelling. De volgende voorbeelden illustreren dat de hoeveelheid syllabes van de samenstellende delen irrelevant is:

húisdeur, dásspeld, tándpasta, bríefpapier, buréaustoel, dictéeschrift, archteffoto, entréebiljet, cámaraman, inflátiecorrectie, introductieabonnement, propagándamateriaal

De positie van het hoofdaccent wordt ook niet beïnvloed door de interne structuur van complexe samenstellingen, d.w.z. of er sprake is van links- c.q. rechtsvertakkende samenstellingen heeft geen consequenties voor de plaats van het hoofdaccent:

[vóetbal]veld, [dágblad]pers, [briefpapier]klem, [[vóetbal]veld]gras, prént[briefkaart], ráket-[brandstof], wánd[contactdoos], kéuken[bad[handdoek]], [kúnst[brandstof]tank], [hóofd[klemtoon]regel], [záal[voetbal]veld], [vliegtuig][brandstof], [grásbaan][autorace]

²⁵ Zie Geerts et al. (1984:57, 100).

²⁶ Zie o.a. Gaarenstroom (1897), Van Lessen (1928), Van den Berg (1953), Langeweg (1987, 1988), Langeweg & Slootweg (1987), Trommelen & Zonneveld (1989, 1990) en Visch (1990).

2.2.2.2. type *stadhúis*, *wereldúurrecord*

In een relatief klein aantal tweeledige N+N-samenstellingen valt het hoofdaccent niet op het linker-, maar op het rechterlid. Het betreft hier voornamelijk samenstellingen met de substantieven *stad*, *rijk*, *boer*, *staat* en *burger* als linkerlid. In het voorgaande hebben we ons, zoveel als mogelijk, beperkt tot voorbeelden zonder een tussenklank. Deze inperking is niet zinvol bij de bespreking van de accentuering van N+N-samenstellingen, aangezien samenstellingen van het type *stadhúis* veelal een tussenklank hebben. Voorbeelden zijn:

stadhúis, *stadsréiniging* (vs. *stádhouder*), *rijksmuséum*, *rijksbelásting*, *rijksámbtenaar*, *rijkspolltie* (vs. *rijksacademie*), *boerenzóon*, *boerenkíel*, *boerenbrúloft* (vs. *bóerenoorlog*, *bóerenremedie*), *burgerkéuken*, *burgerváder* (vs. *búrgerplicht*), *staatsdrukkerfj*, *staatsloterfj* (vs. *stáatsburger*), *vastenávond* (vs. *vástenactie*), *palmpásen* (vs. *pálmbloom*), *zondagmíddag* (vs. *zónagrust*), *pepermúnt* (vs. *pépermoot*), *kunstnfjverheid* (vs. *kúnstcollectie*)

Voor zover we hebben kunnen nagaan, zijn er geen systematische redenen aanwezig die de afwijkende accentuering van deze tweeledige samenstellingen verantwoorden. Bovendien kunnen sommige voorbeelden ook geaccentueerd worden à la het type *húisdeur* (*stáatsdrukkerij*, *zónagmiddag*).

Het tweede type dat we hier bespreken omvat drieledige samenstellingen als *wereldúurrecord*. Tot dit type behoren samenstellingen met de substantieven *stad*, *rijk*, *boer*, *staat* en *burger* als linkerlid, maar de vorming van drieledige samenstellingen met het accentpatroon [a á a] is niet beperkt tot deze woorden, zoals de volgende samenstellingen illustreren:

wereldúurrecord, *wereldnatúurfonds*, *stadsgehóorzaal*, *rijksbelástingdienst*, *boerenléenbank*, *staatsbósbeheer*, *burgerlúchtvaart*, *huuradvéscmissie*, *arbeidersvákcentrale*, *schooladvésdienst*, *kinderdágverblijf*, *peuterspéelzaal*, *zuivelfnkoopburo*, *vliegtuigmóederschap*, *radionleuwsdienst*, *radioconróledienst*, *reclamecódecommissie*, *computerbevéiligingscode*

In sectie 2.2.2.1. is reeds geconstateerd dat drieledige samenstellingen voornamelijk het accentpatroon [á a a] hebben: *hánddoekrek*, *vóetbalshirt*, *kéukenhanddoek*, *wérelldogdsdienst* en *vliegtuigbrandstof*. Het voorkomen van [á a a]-samenstellingen naast [a á a]-samenstellingen roept de vraag op of er bepaalde factoren aanwijsbaar zijn die verantwoordelijk zijn voor dit accentverschil.

De voorbeelden in de vorige alinea illustreren dat het irrelevant is of een endocentrische samenstelling links- of rechtsvertakkend is. Zowel [[hánddoek]rek] als [kéuken[handoek]] hebben initieel accent. Bovendien kan geconstateerd worden dat het hoofdaccent in beide gevallen op het substantief valt dat de determinant is. In *handdoekrek* fungeert *hand* als determinant bij *doek* (*handdoek* is een soort *doek*) en *handdoek* als determinant bij *rek* (*handdoekrek* is een soort *rek*). In *keukenhanddoek* fungeert *keuken* als determinant bij *handdoek* (*keukenhanddoek* is een soort *handdoek*) en *hand* als determinant bij *doek* (*handdoek* is een soort *doek*).

Samenstellingen van het type [a á a] (*wereldúurrecord*, *staatsbósbeheer*) hebben veelal een interpretatie die cruciaal verschilt van de [á a a]-samenstellingen.²⁷ In het type *wereldúurrecord* kan het nomen *uur* als determinant bij de samenstellende delen *wereld* en *record* fungeren, hoewel deze geen morfologische eenheid vormen (*wereldúurrecord* is een soort *wereldrecord*). Daarnaast kennen

²⁷ Zie Visch (1990).

samenstellingen van dit type veelal ook een interpretatie die vergelijkbaar is met die van normale links- of rechtsvertakkende samenstellingen: *werelduurrecord* is een soort *uurrecord*. De betekenis van links- en rechtsvertakkende samenstellingen als *keukenhanddoek* en *handdoekrek* laat zich niet parafraseren als resp. *keukenhanddoek* is een soort *keukendoek* en *handdoekrek* is een soort *handrek*. Kortom, [a á a]-samenstellingen verschillen van [á a a]-samenstellingen, doordat het eerste type een interpretatie toelaat die het tweede type niet toelaat, d.w.z. een interpretatie waarbij het geaccentueerde lid als determinant fungeert bij het linker- en rechterlid.

We wijzen er overigens wel op dat er [a á a]-samenstellingen als *burgerlúchtvaart* en *rijkswáterstaat* voorkomen waarbij het tweede geaccentueerde lid niet als determinant fungeert (*burgerluchtvaart* is geen soort *burgervaart*).

Een aantal samenstellingen van het type [a á a] heeft ook een variant waarbij het hoofddaccent op het eerste lid valt. Naast *staatsbósbeheer* en *peuterspéelzaal* zijn ook *stáatsbosbeheer* en *péuterspeelzaal* toegestaan. Als het woord *staatsbosbeheer* betrekking heeft op de instantie die belast is met het bosbeheer, dan is er een voorkeur voor de accentuering [a á a] en als het woord duidt op het feitelijke beheer van de staatsbossen, dan is het accentpatroon [á a a] eveneens acceptabel.

2.3. ENDOCENTRISCHE A+N-SAMENSTELLINGEN²⁸

In de secties 2.1.3. en 2.1.4. is geconstateerd dat samengestelde adjectieven als *gastvrij* niet als linkerlid van een A+N-samenstelling kunnen voorkomen (**gastvrijbrief*). Bovendien kunnen vrijwel uitsluitend Germaanse adjectieven (= monosyllabisch of bisyllabisch met een schwa in de tweede syllabe) in A+N-samenstellingen ingebed worden. Deze eigenschappen van A+N-samenstellingen laten we hier verder buiten beschouwing. Adjectieven verliezen hun morfologische valentie als ze ingebed worden in een samenstelling en we vinden als regel de onverbogen variant van een adjectief. Uitzonderlijk zijn samenstellingen als *lagerhuis* en *hogerhuis*, aangezien hier comparatieven zijn ingebed.

In deze sectie richten we de aandacht op de verschillende semantische relaties tussen de samenstellende delen (sectie 2.3.1.) en de accentuering van A+N-samenstellingen (sectie 2.3.2.).

2.3.1. Semantische relaties²⁹

Endocentrische A+N-samenstellingen kunnen naar betekenis ingedeeld worden in vier types. Het belangrijkste type wordt gevormd door substantieven waarvan de betekenis kan worden geparafraseerd als 'N dat de eigenschap genoemd door A heeft'. Hieronder vallen bijv. samenstellingen met een kleuraanduidend of smaakaanduidend adjectief als linkerlid. De betekenis van *zoethout* kan omschreven worden als 'hout dat zoet is'. Kortom, in deze gevallen noemt het adjectief een specifieke eigenschap van het nominale determinatum. Tot het tweede type rekenen we samenstellingen als *speciaalzaak*. In dit type noemt het adjectief een eigenschap van een substantief dat zelf geen deel uitmaakt van de samenstelling. Een *speciaalzaak* duidt geen speciale zaak aan, maar een zaak die gespecialiseerd is in iets. We sluiten niet uit dat dit type eerder een subtype van het eerste type is dan een afzonderlijk type. Secundaire A+N-samenstellingen, d.w.z. samenstellingen met een deverbaal nominaal hoofd, hebben een afwijkende betekenis. Een *sneltkenaar* is geen 'tekenaar die snel is', maar een 'persoon die snel tekent'. Kortom, bij dit type noemt het adjectief geen eigenschap van het nomen, maar van de verbale basis van dit nomen. In het vierde type voegt het adjectief een betekenisaspect toe dat het

²⁸ Zie o.a. Van Lessen (1928), Mattens (1970), Eeckhout (1972a) en Geerts et al. (1984:106-108).

²⁹ Zie o.a. Staverman (1939), Van den Toorn (1970, 1976), Steenberg (1971), Daems (1971), Eeckhout (1972b), Van Santen (1979), Hoeksema (1984) en Geerts et al. (1984:106-107).

zelfstandig gebruikte adjectief niet kent. Een *grootvader* is bijv. geen 'grote vader', maar een 'persoon die kleinkinderen (om direct maar een tweede voorbeeld te geven) heeft'. We bespreken deze vier types in afzonderlijke subsecties.

2.3.1.1. type *zoethout*

De betekenis van het type *zoethout* kan omschreven worden als 'N dat de eigenschap genoemd door A heeft' of 'N dat A is'. Tot dit productieve procédé behoren onder meer de volgende voorbeelden:

zoethout, blauwlicht, bruinbrood, groenerwt, oranjebitter, zuurdeeg, purpergewaad, zuurkool, platvis, hoogbouw, hoogwater, dundoek, kleinindustrie, rauwkost, edelman, dubbelbeeld, sneltram, enkelspoor, frisdrank

2.3.1.2. type *speciaalzaak*

Zoals reeds opgemerkt is dit type wellicht te beschouwen als een subtype van het type *zoethout*. Het verschil is dat het adjectief een eigenschap van een substantief noemt dat ontbreekt in de samenstelling. Een *speciaalzaak* is een 'zaak die gespecialiseerd is in iets' en een *kleinsmid* is een 'smid die kleine voorwerpen maakt'. Deze voorbeelden illustreren dat de precieze betekenisrelatie van geval tot geval kan verschillen. We zullen geen poging doen om de betekenisrelaties verder te preciseren. Voorbeelden zijn:

speciaalzaak, kleinsmid, blijspel, schoonschrift, dwarsfluit, dubbel-cd, snelbuffet, ziekbed, hoogverraad

2.3.1.3. type *sneltekenaar*

Als het hoofd van de nominale samenstelling een deverbale afleiding op *-aar*, *-er*, *-ing*, *-arij* etc. is, dan komt de betekenis ruwweg overeen met de betekenis van het predikaat van een zin. De betekenis van *sneltekenaar* en *liefhebber* kan geparafraseerd worden als resp. 'persoon die snel tekent' en 'persoon die iets/iemand lief heeft'. Ook voor dit type geldt dat de precieze betekenisrelaties tussen het adjectief en het nominale deel verschillend van aard kunnen zijn. Deze verschillen worden o.a. veroorzaakt door het nominaliserende suffix (cf. *snelwandelaar* en *snelwandelarij*) en door de transitiviteit van het werkwoord (cf. *snelwandelaar* en *liefhebber*). Voorbeelden zijn:

sneltekenaar, kleinhandelaar, hardloper, liefhebber, droogzwierder, snelwandelarij, mooimakerij, liefdoenerij, drooglegging, gladmaking, openbaarmaking

2.3.1.4. type *grootvader*

In een groot aantal A+N-samenstellingen correspondeert de betekenis niet met de betekenis van de samenstellende delen in isolatie. Een *grootvader* is wel een soort vader, maar niet een vader die groot is. In dit geval is het betekenisaspect dat *groot* toevoegt niet gelijk aan de betekenis van het adjectief *groot*. Samenstellingen van het type *grootvader* kunnen gemodificeerd worden met behulp van een adjectief waarvan de betekenis tegengesteld is aan de betekenis van het ingebedde adjectief (*de kleine grootvader, het grote kleinkind* vs. **het grote kleine kind*). Daarnaast zijn er samenstellingen als *vrijbrief* waar de betekenis noch met die van het adjectief noch met die van het substantief correspondeert. Een *vrijbrief* is niet noodzakelijkerwijs een soort brief. Deze samenstelling wordt veelal gebruikt in de

betekenis van 'machtiging, volmacht'. A+N-samenstellingen met onvoorspelbare, idiosyncratische betekenisaspecten zijn onder andere:

grootvader, kleinkind, oudoom, zwartboek, zachtsoldeer, zuurstof, blauwbok, bruinvis, dieptank, doodtij, volmacht, vrijbrief

2.3.2. *Accentuering*³⁰

Endocentrische A+N-samenstellingen vallen naar accentuering uiteen in twee types. Het belangrijkste type wordt gevormd door A+N-samenstellingen met initieel accent (type *bljspel*). Daarnaast is er een kleine groep A+N-samenstellingen waarbij het hoofaccent op het substantief valt (type *hoogléaar*). Voorbeelden van het type *bljspel* zijn:

frísdrank, édelhert, hárdhout, smálfilm, óudoom, snéltram, oránjebitter, lángparkeerder, hóogverraad, záchtsoldeer

Als we afzien van A+N-samenstellingen met een tussenklank (*hogeschóol*), dan is het aantal voorbeelden van het type *hoogléaar* niet bijzonder groot:

hoogléaar, nieuwjáar, oudjáar, hoogwáter, grootgróndbezitter, groothértogdom

2.4. ENDOCENTRISCHE V+N-SAMENSTELLINGEN³¹

In de secties 2.1.3. en 2.1.4. is reeds gebleken dat de verbale stam in nominale samenstellingen niet onderhevig is aan morfologische beperkingen, d.w.z. het linkerlid van een V+N-samenstelling kan ongeleed (*springplank*), afgeleid (*fileermes*) of samengesteld (*wegwerp batterij, zweefvlieg cursus*) zijn. Hier zullen we niet nader ingaan op deze vormelijke eigenschappen van de verbale stam. Bovendien gaan we niet nader in op samenstellingen van het type *staanplaats* met een infinitief als linkerlid (zie sectie 1.2.3.). Deze sectie is als volgt opgebouwd. Allereerst gaan we in 2.4.1. uitvoerig in op de semantische relatie tussen de verbale determinant en het nominale determinatum. Vervolgens (sectie 2.4.2.) staan we stil bij de accentuering van V+N-samenstellingen.

2.4.1. *Semantische relaties*³²

2.4.1.1. Subject-relatie: type *waakhond, valbijl*

In N+N-samenstellingen van het type *kleuterpraat* (sectie 2.2.1.1.) fungeert de determinant als subject bij het determinatum. Het spiegelbeeld hiervan doet zich voor in de V+N-samenstellingen. In samenstellingen van het type *waakhond* en *valbijl* komt de relatie tussen de samenstellende leden overeen met de syntactische relatie tussen een verbum en een subject (cf. *de hond waakt* en *de bijl valt*). In semantische termen hebben we in deze gevallen echter niet te maken met dezelfde relatie. In het type *waakhond* vervult het nomen de agens-rol, terwijl het nomen *bijl* in het type *valbijl* de thema-rol vervult, hoewel er in beide types wel sprake is van een actief betekenisaspect (*waakhond* is 'hond die waakt' en *valbijl* is 'bijl die valt'). Het relationele verschil tussen *waakhond* en *valbijl* lijkt

³⁰ Zie o.a. Van Lessen (1928), Geerts et al. (1984:106), Langeweg (1987, 1988), Langeweg & Slootweg (1987) en Visch (1990).

³¹ Zie o.a. Van Lessen (1928), Eeckhout (1972a), Geerts et al. (1984:109-110) en De Caluwe (1987).

³² Zie o.a. Van den Toorn (1976), Hoeksema (1984) en Geerts et al. (1984:109-110).

samen te hangen met de aard van de werkwoorden *waken* (onergatief) en *vallen* (ergatief). De term 'subject-relatie' is dus enigszins misleidend, aangezien hieronder uiteenlopende semantische relaties vallen. Voorbeelden zijn:

waakhond, valbijl, gloeikous, renpaard, sleepdienst, bromfiets, loopjongen, speelman, duikboot, leggen, fluisterstem, klimplant, kruipdier, animeermeisje, verhuurkantoor, vergrootglas, zandstraalbedrijf, afvoerpijp

2.4.1.2. Direct-object-relatie: type *drinkyoghurt*

Hier bespreken we samenstellingen die het spiegelbeeld zijn van het type *schoenmaker* en *olieverlies* (zie sectie 2.2.1.2.), namelijk V+N-samenstellingen van het type *drinkyoghurt*. De relatie tussen de samenstellende delen komt overeen met die tussen een werkwoord en een direct object in een zin (cf. *hij drinkt yoghurt*). Kortom, in dit type samenstellingen is er sprake van een *direct-object*-relatie, waarbij het rechterlid in semantische termen als *thema* fungeert. De begrippen 'direct object' en 'thema' zijn niet volledig inwisselbaar, aangezien er in *valbijl* (zie sectie 2.4.1.1.) wel sprake is van een thema-relatie, maar niet van een direct-object-relatie.

De werkwoorden die als linkerlid kunnen optreden in het type *drinkyoghurt*, zijn transitief en de samenstelling heeft een passief betekenisaspect (*drinkyoghurt* is 'yoghurt die gedronken kan worden'); in dit opzicht wijkt dit type ook af van het eerder besproken type *valbijl*. Voorbeelden zijn:

drinkyoghurt, bakbanaan, persinaasappel, stoofpeer, rookworst, invoerartikel, oplaadbatterij, ophaalbrug, wegwerpaansteker, uitleenexemplaar, uitschuiftafel

Onergatieve werkwoorden als *lopen* kunnen in een zin niet vergezeld worden door een direct object dat als thema fungeert en dientengevolge kunnen werkwoorden van dit type niet voorkomen in V+N-samenstellingen waar het nomen de object- of thema-rol vervult. Kortom, samenstellingen als *loopjongen* hebben nooit de betekenis 'jongen die gelopen wordt'.

2.4.1.3. Doel-relatie: type *drinkwater*

De betekenis van V+N-samenstellingen van het type *drinkwater* kan geparafraseerd worden als 'water bedoeld om te drinken'. Voorbeelden waarin sprake is van een doel-relatie zijn onder andere:

drinkwater, praatstuk, biechtstoel, tekenles, dreigbrief, lokaas, schrijftafel, bindmiddel, smeerkaas, zoeklicht, beginsignaal, verhuisauto, uitrijstrook

In het bovenstaande overzicht ontbreken substantieven die een locatie of een instrument aangeven. In samenstellingen als *ontvangkamer* en *fileermes* kan eveneens sprake zijn van een doel-relatie ('kamer bedoeld om personen te ontvangen', 'mes bedoeld om mee te fileren'). Deze samenstellingen bespreken we resp. onder de noemer locatief-relatie (2.4.1.5.) en instrumentalis-relatie (2.4.1.7.).

Als een transitief werkwoord deel uitmaakt van een V+N-samenstelling, dan moet het direct object behorend bij het werkwoord soms eveneens gerealiseerd worden in de samenstelling. Voorbeelden die dit illustreren, zijn *koffiezetapparaat* en *aardappelschilmesje*.

2.4.1.4. Oorzaak-relatie: type *kooklucht*

De betekenis van V+N-samenstellingen van het type *kooklucht* kan omschreven worden als 'N veroorzaakt door/gevolg van V' (*kooklucht* is 'lucht veroorzaakt door/gevolg van het koken'). Tot dit type kunnen o.a. de volgende voorbeelden gerekend worden:

kooklucht, speelschuld, braadsmaak, boorgat, spuitroest, droogbloem, stoofschotel, snoeisnede, groeistuip, vertaalfout

2.4.1.5. Locatief-relatie: type *speelweide*

Als het nominale hoofd van een V+N-samenstelling de plaats aangeeft waar de handeling uitgedrukt door de verbale stam plaatsvindt, dan spreken we van een locatief-relatie (*speelweide* is 'weide om op te spelen'). Zoals we in subsectie 2.4.1.3. reeds hebben opgemerkt, kan de relatie tussen de samenstellende delen met evenveel recht worden omschreven als een doel-relatie (*speelweide* is 'weide bedoeld om op te spelen'). Voorbeelden zijn:

speelweide, schrijftafel, rustplaats, koopcentrum, eetkamer, gokhuis, schuilplaats, parkeergarage, gedoogzone, behandelkamer, afhaalrestaurant, opbergsysteem, uitlaatstation, overblijflokaal, oversteekplaats, schoonspringtoren

2.4.1.6. Tempus-relatie: type *visseizoen*

We spreken van een tempus-relatie als het substantief de tijd/periode aangeeft waarop/waarin de handeling, uitgedrukt door de verbale determinant, plaatsvindt (*visseizoen* is 'seizoen waarin gevisst mag worden'). Tot deze klasse behoren onder andere:

visseizoen, vriespunt, kooktijd, wachtermijn, groeiperiode, bouwperiode, wasdag, betaaldag, beginuur, bedenktijd, verhuisdatum, verblijftijd, uitvoertermijn, terugmarcheertijd, uitprobeerperiode

2.4.1.7. Instrumentalis-relatie: type *schepnet*

In samenstellingen van het type *schepnet* duidt het substantief *net* een instrument aan waarmee de handeling, uitgedrukt door het verbum *scheppen*, plaatsvindt. In substantieven van dit type kan echter met evenveel recht gesproken worden van een doel-relatie tussen de samenstellende delen (*schepnet* is 'net bedoeld om iets mee te scheppen'). Tot dit type behoren onder meer:

schepnet, stijgbeugel, stemvork, breinaald, weegschaal, snijmachine, snoeischaar, frituurpan, raceauto, plamuurmes, drumtoestel, opscheplepel, opbrekhamer

2.4.1.8. Gelexicaliseerde relaties

In de voorgaande subsecties hebben we de voornaamste betekenisrelaties tussen de verbale determinant en het nominale determinatum besproken. Hier staan we kort stil bij V+N-samenstellingen waarvan de betekenis niet afleidbaar is uit de betekenis van de samenstellende delen. Samenstellingen van het type *washand* hebben allerlei idiosyncratische betekenisaspecten: een *washand* is niet een soort hand, maar een voorwerp waarmee je kunt wassen (historisch gezien is dit woord een verkorting van

washandschoen).³³ Voorbeelden als *leerstoel* en *leerschool* hebben eveneens een gelexicaliseerde, niet-compositioneel afleidbare betekenis.

2.4.2. *Accentuering*³⁴

Het hoofdaccent valt bij V+N-samenstellingen in alle gevallen op het linkerlid van de samenstelling; op dit punt verschillen zij cruciaal van N+N- en A+N-samenstellingen. Kortom, naast accentueringen als *kóoklucht*, *fritúurpan*, *betáalkaart* etc. treffen we geen accentueringen aan als **kooklúcht*, **frituurpán* en **betaalkáart*.

2.5. ENDOCENTRISCHE TELW+N-SAMENSTELLINGEN³⁵

De opzet van deze sectie wijkt enigszins af van de voorgaande secties. Alvorens we Telw+N-samenstellingen aan de orde stellen, worden telwoorden in een aantal klassen onderverdeeld (sectie 2.5.1.). Vervolgens stellen we in sectie 2.5.2. endocentrische nominale samenstellingen aan de orde waarin telwoorden als determinant figureren.

2.5.1. *Eigenschappen van telwoorden*³⁶

Telwoorden vallen uiteen in twee klassen: hoofdtelwoorden en rangtelwoorden. Elke klasse kan verder opgesplitst worden in bepaalde en onbepaalde telwoorden. Deze onderscheidingen zijn van belang, aangezien in sectie 2.5.2. zal blijken dat uitsluitend hoofdtelwoorden kunnen voorkomen in endocentrische samenstellingen.

2.5.1.1. Hoofdtelwoorden

De ongelede of formeel gelede hoofdtelwoorden vormen een gesloten klasse. Tot de bepaalde hoofdtelwoorden behoren:

nul, een t/m tien, elf, twaalf, dertien t/m negentien, twintig t/m negentig, honderd, duizend, miljoen, biljoen, triljoen, miljard, geen, beide

De overige bepaalde hoofdtelwoorden zijn morfologisch complex. We kunnen hierbij twee types onderscheiden. In het eerste type worden twee telwoorden verbonden door middel van het voegwoord *en* (*eenentwintig, vijfenveertig*) en in het tweede type worden zij onmiddellijk verbonden zonder invoeging van het voegwoord *en* (*honderdtien, honderdduizend, tweehonderdzestig*). Beide types kunnen bovendien gecombineerd worden: *honderdeenentwintig, tweehonderdvierenzestig*.

Als een woord een onbepaald aantal of niet nader gespecificeerde hoeveelheid aangeeft, dan spreken we van een onbepaald telwoord. Voorbeelden zijn:

enkel, menig, enig, sommige, verscheidene, verschillende

³³ Zie Van Haeringen (1948).

³⁴ Zie o.a. Langeweg (1987, 1988), Langeweg & Sloopweg (1987) en Visch (1990).

³⁵ Zie Geerts et al. (1984:105-106) en Visch (1990).

³⁶ Zie o.a. Geerts et al. (1984:289-291, 299).

Ten aanzien van de onbepaalde hoofdtelwoorden dient wel opgemerkt te worden dat het onduidelijk is of zij behoren tot de klasse van adjectieven of de klasse van telwoorden. In het vervolg laten we ze buiten beschouwing.

2.5.1.2. Rangtelwoorden

Rangtelwoorden geven een rangorde aan of een plaats in een reeks. Ook hier dient een onderscheid gemaakt te worden tussen bepaalde en onbepaalde rangtelwoorden. Zij worden als regel gevormd door hechting van een suffix aan een hoofdtelwoord, waarbij er in sommige gevallen sprake is van idiosyncratische fonologische veranderingen (*een/eerste, drie/derde*). Voorbeelden van bepaalde rangtelwoorden zijn:

eerste, tweede, derde, achtste, tiende, twintigste, zeventwintigste, honderdste, honderdvijfde, duizendste

De onbepaalde rangtelwoorden vormen een meer heterogeen gezelschap. Ze hebben met de bepaalde rangtelwoorden gemeen dat ze gevormd zijn met behulp van het suffix *-ste*, maar de hechting van *-ste* vindt in deze gevallen niet plaats aan telwoorden:

middelste, laatste, hoeveelste, zoveelste

2.5.2. *Complexe nomina met een telwoord als linkerlid*

In deze sectie bespreken we twee types Telw+N-nomina: samenstellingen van het type *tweeklank* (2.5.2.1.) en samenstellende afleidingen van het type *driewieler* (2.5.2.2.). Beide types delen een tweetal significante eigenschappen.

Allereerst kan geconstateerd worden dat uitsluitend hoofdtelwoorden als linkerlid kunnen fungeren. De woorden *tweeklank*, *enkelspoor* en *driewieler* zijn in tegenstelling tot **tweedeklank*, **middelstespoor* en **derdewieler* welgevormd. Daarnaast blijkt dat het nominale rechterdeel van beide types in het algemeen monosyllabisch is of bisyllabisch met een schwa in de tweede syllabe. Complexe samenstellingen met een niet-Germaans nominaal rechterdeel ontbreken systematisch: **tweepiloot*, **tweecomponent* en **viercarburateur*. De nomina die als rechterlid fungeren in het type *tweeklank*, zijn als regel ongeleed, terwijl het nominale deel van het type *driewieler* normaliter opgebouwd is uit een substantief en het zaaknaamaanduidende suffix *-er*. Uitzonderlijk zijn woorden als *tweegevecht*, *tweeverdiener* en *drieëenheid*.³⁷

2.5.2.1. type *tweeklank*

Endocentrische Telw+N-samenstellingen zijn schaars en de betekenis van deze samenstellingen is nogal divers en onvoorspelbaar. Voorbeelden zijn:

tweeklank, driedraad, achtbaan, tienkamp, zevensprong, vierspan, zevenkruid, drieslag, eendracht

³⁷ Zie Visch (1990).

De accentuering van Telw+N-samenstellingen komt overeen met die van de overige nominale samenstellingen, d.w.z. het hoofdaccent valt op het linkerlid (*twéeklank, zévensprong*). We kennen slechts een enkele uitzondering (*drie-éénheid*).

2.5.2.2. type *driewieler*³⁸

Samenstellende afleidingen van het type *driewieler* duiden als regel zaaknamen aan en zijn gevormd op basis van een telwoord, een substantief en het nominale suffix *-er*. De betekenis van deze woorden laat zich parafaseren als 'voorwerp dat de eigenschap genoemd door telwoord plus substantief bezit' (*driewieler* 'voertuig op drie wielen'). Voorbeelden zijn:

driewieler, tweemaster, tientonner, twaalfponder, tweedekker, vierzitter

Deze samenstellende afleidingen duiden zaaknamen aan. In dit opzicht zijn de woorden *viervoeter* en *tweeverdiener* uitzonderlijk. De laatste is door zijn deverbale karakter zelfs dubbel uitzonderlijk.

Het hoofdaccent valt bij deze samenstellende afleidingen op het telwoord (*dréwielier, vervoeter*).

2.6. ENDOCENTRISCHE P+N-SAMENSTELLINGEN³⁹

2.6.1. type *bijkeuken*

De betekenisrelaties tussen de samenstellende delen van een endocentrische P+N-samenstelling zijn nogal divers en verschillen van prepositie tot prepositie. We zullen dan ook niet in detail ingaan op de betekenis van P+N-samenstellingen, maar ons beperken tot een grove classificatie.

Preposities als *achter, bij, boven, onder, over, om* en *uit* bezitten een lokaal betekenisaspect, dat we ook aantreffen in een groot aantal samenstellingen waarin deze preposities als linkerlid voorkomen. Voorbeelden zijn:

bijkeuken, achterkamer, voortuin, bovenbeen, onderarm, buitenmuur, omweg, afdak, opkamer, overhemd, uiteinde, achterkajuit, overgordijn, bijkantoor, binnenpagina, buitentemperatuur, bijgebouw, binnenscheepvaart, bovenbuurman, ondergewaad, vooringang, achterafbuurt, achteruitkijkspiegel

Preposities als *achter, na* en *voor* kunnen ook een temporeel betekenisaspect hebben en in deze betekenis treffen we ze eveneens aan in nominale samenstellingen, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

achternamiddag, najaar, naoogst, vooravond, voorjaar, achterkwartier, voorseizoen, voorpremière, namiddag, nageslacht

³⁸ Zie o.a. Schultink (1977b, 1980), Hoeksema (1981) en Geerts et al. (1984:110).

³⁹ Zie o.a. Geerts et al. (1984:108-109).

De betekenis die preposities als *bij* en *onder* bijdragen aan samenstellingen als *bijaccent* en *onderdirecteur*, komt overeen met het rangaanduidende betekenisaspect dat prefixen als *neven-* en *vice-* bijdragen aan nomina als *nevenaccent* en *vice-voorzitter*. Voorbeelden zijn:

bijaccent, bijvak (neven-), bovenmeester (opper-), onderkoning, onderofficier, onderaannemer (vice-, sub-), overdruk, overinspanning, overproductie (super-, hyper-), tegeneis, tegenaanval, tegenprestatie (contra-)

P+N-samenstellingen waarin sprake is van een andere betekenisverhouding tussen determinant en determinatum, zijn:

afgod, bijnaam, inborst, opcenten, onderproductie, aandeel, aanschijn

De hier besproken samenstellingen hebben gemeen dat het hoofdaccent op het linkerlid van de samenstelling valt.

Afrondend wijzen we erop dat endocentrische P+N-samenstellingen van het type *bijkeuken* niet verward moeten worden met complexe deverbale substantieven als *(de) afrap, invoer, voorzet, aankoop, oproep* etc. en complexe deverbale substantieven als *(de) doorbraak, opslag, ondergang, uitworp, overgave* etc. Deze morfologisch complexe nomina staan in een conversierelatie tot samenkopelingen als *afrappen, invoeren, voorzetten, doorbreken, opslaan* etc. en we laten ze hier buiten beschouwing (zie hoofdstuk 2).

2.7. ENDOCENTRISCHE ADV+N-SAMENSTELLINGEN ⁴⁰

2.7.1. type *heenweg*

De semantische relaties tussen de samenstellende delen van het type *heenweg* verschillen van adverbium tot adverbium. We zullen dan ook niet in detail ingaan op de betekenis van deze samenstellingen. We geven hier slechts een grove semantische indeling.

Adverbia als *heen, terug* en *ne(d)er* bezitten een lokaal betekenisaspect; dit aspect vinden we terug in samenstellingen waarin zij als linkerlid voorkomen. Voorbeelden zijn:

heenweg, heenmatch, Neder-Rijn, terugmars, terugtoets, thuisclub, thuisland, heenwedstrijd, thuisnederlaag

Verder wijzen we erop dat het betekenisaspect dat adverbia als *mede* en *mis* bijdragen aan nominale samenstellingen als *mededirecteur* en *misdaad*, overeen komt met het betekenisaspect dat prefixen als *co-* en *wan-* bijdragen aan afgeleide nomina als *co-directeur* en *wandaad*.

In substantieven als *nederlaag* en *Nederland* is er niet of nauwelijks sprake van een transparante betekenisrelatie tussen de samenstellende delen.

Bij de hier besproken samenstellingen valt het hoofdaccent als regel op het linkerlid (*terúgweg, héenwedstrijd*). Er is echter een kleine groep geografische namen met *Neder-* als linkerlid; bij deze nomina valt het accent op het nominale deel (*Neder-Bétuwe, Neder-Rijn, Neder-Sáksen*). Dit geldt

⁴⁰ Zie o.a. Geerts et al. (1984:108-109).

overigens niet voor het woord *Néderland*.

Endocentrische Adv+N-samenstellingen van het type *heenweg* dienen onderscheiden te worden van complexe deverbale substantieven als (*de*) *samenval*, *wegval*, *terugkeer* etc. en deverbale substantieven als (*de*) *voortgang*, *teruggave*, *thuiskomst* etc. Deze complexe nomina zijn derivationeel verwant aan samenstellingen en zij blijven hier onbesproken (zie hoofdstuk 2).

2.8. FORMEEL SAMENGESTELDE SUBSTANTIEVEN: PSEUDO-SAMENSTELLINGEN ⁴¹

In sectie 1.3. zijn we reeds kort ingegaan op het probleem dat substantieven als *oorzaak*, *antwoord*, *eerbied* en *stoethaspel* vormen voor een synchrone beschrijving van het Nederlands. In deze woorden komen de delen *oor*, *ant*, *bied*, *stoet* en *haspel* niet zelfstandig voor, althans niet in een betekenis die op enigerlei wijze correspondeert met de betekenis van de substantieven waarin ze voorkomen. We hebben twee redenen gegeven om in deze gevallen morfologische geleedheid te veronderstellen.

Allereerst hebben we erop gewezen dat de syllabestructuur van bovenstaande substantieven afwijkt van die van ongelede woorden. Kenmerkend voor ongelede woorden is dat non-finale lettergrepen ofwel eindigen op een lange vocaal of diftong ofwel eindigen op een korte vocaal gevolgd door één consonant. Non-finale lettergrepen van het type VXC ontbreken vrijwel systematisch (*memo*, *tempo*, **teempo*, **termpo*). Substantieven als *oorzaak* en *antwoord* onttrekken zich echter aan deze generalisatie.

Bovendien is geconstateerd dat de accentuering van substantieven als *oorzaak* en *antwoord* op twee punten afwijkt van die van ongelede woorden:

(i) ongelede en niet-Germaanse gesuffigeerde woorden die eindigen op een VXC-lettergreep, hebben eindklemtoon (*pilóot*, *collectief*, *spelónk*, *collectánt*). Formaties als *óorzaak* en *ántwoord* onttrekken zich aan deze generalisatie.

(ii) ongelede woorden met een schwa in de laatste lettergreep en minimaal één onmiddellijk aan de schwa voorafgaande consonant hebben prefinale klemtoon (*paráde*, *kalénder*). Woorden als *bélhamel*, *ármoede*, *stóethaspel* en *óorkonde* onttrekken zich aan deze schwa-generalisatie.

Op grond van deze observaties hebben we besloten om woorden van het type *oorzaak* en *stoethaspel* te beschouwen als pseudo-samenstellingen.

De evidentie voor een speciale klasse van pseudo-samenstellingen kan nog uitgebreid worden. Als het rechterdeel in tegenstelling tot het linkerdeel zelfstandig voorkomt, dan nemen de pseudo-samenstelling en het rechterdeel in isolatie hetzelfde lidwoord en dezelfde meervoudsuitgang. Deze eigenschappen delen zij met de overige endocentrische nominale samenstellingen. Vergelijk de volgende voorbeelden:

<i>het veld (-en)</i>	<i>het sportveld (-en)</i>	<i>het woord (-en)</i>	<i>het antwoord (-en)</i>
<i>het huis (-en)</i>	<i>het tuinhuis (-en)</i>	<i>het land (-en)</i>	<i>het eiland (-en)</i>
<i>de plant (-en)</i>	<i>de veldplant (-en)</i>	<i>de zaak (-en)</i>	<i>de oorzaak (-en)</i>
<i>de deur (-en)</i>	<i>de huisdeur (-en)</i>	<i>de muis (-en)</i>	<i>de vleermuis (-en)</i>

We bespreken achtereenvolgens drie verschillende types. In sectie 2.8.1. staan substantieven centraal met een zelfstandig voorkomend rechterlid en een niet-bestaand linkerlid (type *antwoord*). Vervolgens bespreken we in 2.8.2. substantieven met een niet-bestaand rechterlid en een zelfstandig voorkomend

⁴¹ Zie Trommelen & Zonneveld (1989, 1990).

linkerlid (type *eerbied*). In sectie 2.8.3. behandelen we voorbeelden waarvan noch het linker- noch het rechterlid een bestaand woord is (type *aalmoes, oorlog, arbeid*) en tot slot gaan we in sectie 2.8.4. kort in op een aantal eigenschappen van pseudo-samenstellingen.

2.8.1. type *antwoord*

De nu volgende voorbeelden hebben met elkaar gemeen dat het linkerlid in tegenstelling tot het rechterlid een niet-bestaand woord is. In het type *antwoord* bepaalt het rechterlid de categorie van de pseudo-samenstelling, de keuze van het lidwoord en de meervoudsuitgang. Opvallend is bovendien dat het rechterlid van pseudo-samenstellingen in alle gevallen ongeleed is. Voorbeelden zijn:

antwoord, argwaan, sperzieboon, ballast, stiefvader, bieslook, tulband, drogreden, eiland, kwinkslag, oordeel, wierook, oorzaak, ootmoed, statiegeld, vleermuis

Deze voorbeelden voldoen ook aan één of meer van de overige criteria: (a) te zware prefinale lettergreep (*antwoord, kwinkslag, ootmoed*), (b) geen hoofdaccent op superzware laatste lettergreep (*argwaan, éiland, lkdoorn*) en (c) geen hoofdaccent onmiddellijk voor een finale schwa-lettergreep (*drógreden, stiefvader*).

2.8.2. type *eerbied*

Woorden van het type *eerbied* hebben gemeen dat het rechterlid in tegenstelling tot het linkerlid een niet-bestaand woord is. Vormen als *botervloot* rekenen we eveneens tot dit type, hoewel *vloot* wel bestaat, maar *vloot* in *botervloot* is semantisch niet gerelateerd aan het bestaande substantief *vloot*. In woorden als *eerbied* en *botervloot* komen *eer* en *boter* zelfstandig voor en belangrijker nog, zij dragen bij aan de betekenis van de pseudo-samenstelling.

Kenmerkend voor dit type is dat het linkerlid in veel gevallen een ongeleed substantief is. Dit wil overigens niet zeggen dat het linkerlid het hoofd van de constructie is. Een woord als *paspoort* illustreert dat het linkerlid niet het geslacht van het geheel bepaalt (*de pas* vs. *het paspoort*). Voorbeelden zijn:

eerbied, aalscholver, diefstal, paspoort, nachtmerrie, boterham, bloknoot, offerande, deurwaarder, botervloot, oorvijs, kerstmis, handlanger, autoped, handvest, hartstocht

Het is overigens niet zo dat uitsluitend substantieven als linkerlid kunnen voorkomen. De volgende voorbeelden illustreren dat ongelede adjectieven (*wijsgeer*), werkwoorden (*schouwburg*), preposities (*inham*) en telwoorden (*eenvoud*) als linkerlid kunnen voorkomen. Voorbeelden met niet-substantieven links zijn echter minder frequent:

- a: *wijsgeer, veelvraat, platform, kleinoed, booswicht, evenwicht*
- b: *schouwburg, loopgraaf, vraagbaak, doopvont, erfgenaam*
- c: *inham, achterdocht, onderdaan, optater, voorplecht*
- d: *eenvoud, eendracht, tweespalt*

Bij vormen als *vraagbaak* en *doopvont* is het onduidelijk of het linkerlid een werkwoord (*vragen, dopen*) of een substantief (*vraag, doop*) is.

Afgezien van de semantiek voldoen deze voorbeelden ook aan één of meer van de overige criteria: (a) te zware prefinale lettergreep (*diefstal, hartstocht, wenkbrauw*), (b) geen hoofdaccent op een superzware laatste lettergreep (*páspoort, óorvijg, kléinood*) en (c) geen hoofdaccent onmiddellijk voor een finale schwa-lettergreep (*hándlanger*).

Woorden van het type *eerbied* zijn substantieven en als hier sprake is van enigerlei vorm van geleedheid, dan rijst de vraag hoe de categorie en hoe het geslacht bepaald worden (cf. *de diefstal, vraagbaak* vs. *het bloknoet, evenwicht*). Soms is het rechterlid vormelijk gelijk aan een bestaand substantief (*de (hagel)slag, de (nacht)merrie, het (onder)spit*); mogelijkerwijs hebben we hier dan ook te maken met X+N-samenstellingen met een idiosyncratische, onvoorspelbare betekenis (zie sectie 2.2.1.11.). Een voorbeeld als *het paspoort (de poort)* illustreert dat dit niet voor alle gevallen een oplossing kan zijn.

2.8.3. type *aalmoes, oorlog, arbeid*

Het gebruik van de term 'samenstelling' heeft zeker enige intuïtieve plausibiliteit in vormen als *antwoord* en *eerbied*, waar ofwel het linker- ofwel het rechterdeel als zelfstandig woord voorkomt. Dit geldt in veel mindere mate voor de substantieven die we nu zullen bespreken. In deze gevallen kan er noch ter linkerzijde noch ter rechterzijde een bestaand woord worden geïsoleerd. In deze gevallen kunnen we dus uitsluitend gebruik maken van de (indirecte) fonologische verschillen met ongelede woorden, d.w.z. verschillen wat betreft lettergreepstructuur en klemtoon.

We zullen de hier bedoelde pseudo-samenstellingen uitsplitsen in drie subtypes: (a) het type *aalmoes*, (b) het type *oorlog* en (c) het type *arbeid*. Voorbeelden van deze drie subtypes zijn:

- a: *aalmoes, boekweit, maarschalk, eekhoorn, minstrel, weegbree, oorkonde, stoethaspel*
- b: *oorlog, plankton, toernooi, plantsoen, portfolio*
- c: *arbeid, lichaam, altaar, vijand, asfalt, poelood, vampier, vennoot, bruiloft, bastaard, kieviet, belhamel, adelaar, ooievaar, majesteit, talisman, kierewiet, olifant, hospitaal*

Woorden van het type *aalmoes* in (a) hebben een initiële superzware lettergreep: een eigenschap die a-typisch is voor ongelede woorden (*aalmoes* vs. **teempo*). Bovendien schenden zij de generalisatie dat finale VXC-lettergrepen klemtoon dragen (*bóekweit* vs. *astronáut*) en/of de generalisatie dat de hoofdklemtoon voor een finale schwa-lettergreep valt (*stóethaspel* vs. *apóstel*). De voorbeelden van het type *oorlog* in (b) wijken alleen wat betreft hun lettergreepstructuur (non-finale VXC-lettergreep) af van ongelede woorden (*oorlog* vs. **taampon*), terwijl van de voorbeelden in (c) alleen de accentuering a-typisch is voor ongelede woorden: een finale VXC-lettergreep draagt niet het hoofdaccent (*árbéid* vs. *rarityt*) en het hoofdaccent valt niet voor de finale schwa-lettergreep (*bélhamel* vs. *tabernákel*).

Als er bij woorden van het type *aalmoes* c.s. sprake is van enigerlei vorm van woordvorming, dan rijzen er vragen als: (i) hoe wordt de categorie bepaald? (ii) hoe wordt het geslacht bepaald (cf. *de arbeid, bruiloft, ooievaar* vs. *het altaar, lichaam, hospitaal*)? en (iii) waar ligt/liggen de morfologische grens/grenzen in polysyllabische woorden als *hospitaal* en *olifant*?

Gezien het feit dat er geen principiële antwoorden gegeven kunnen worden op deze vragen, zou men de veronderstelde morfologische analyse kunnen verwerpen en aannemen dat de hier besproken woorden ongeleed zijn. Zij zouden in dat geval als 'uitzondering op de condities voor syllabestructuur' en/of 'uitzondering op de woordaccentregels' gemarkeerd moeten worden.

Met de voorgaande discussie hebben we één ding duidelijk willen maken: woorden van het type *aalmoes* c.s. zijn problematisch ofwel vanuit fonologisch perspectief ofwel vanuit morfologisch perspectief. We hebben hier gekozen voor een morfologische benadering, zonder daarbij de bezwaren die hieraan kleven, uit het oog te verliezen.

2.8.4. Eigenschappen van pseudo-samenstellingen

Terwijl de vorming van nominale samenstellingen productief en recursief is, is pseudo-samenstelling improductief en niet-recursief. Pseudo-samenstellingen bestaan als regel uit twee lettergrepen en elke lettergreep vormt een potentieel ongeleed woord van het Nederlands. Pseudo-samenstellingen met meer dan twee lettergrepen zijn niet in absolute zin uitgesloten, getuige woorden als *spertieboon*, *statiegeld*, *portfolio* en *drogreden*. Ook voor deze vormen geldt dat een wortel als $\sqrt{\text{spertie}}$ een potentieel ongeleed woord is.

De constatering dat pseudo-samenstellingen niet-recursief zijn, houdt niet in dat zij niet ingebed kunnen worden in normale samenstellingen: *dwangarbeid*, *hemellichaam*, *likdoornpleister*, *statiegeldfles* en *paspoortcontrole*. Niet-recursief wil zeggen dat een pseudo-samenstelling niet ingebed kan worden in een nieuwe pseudo-samenstelling. Een mogelijke uitzondering is *schiereland*. Dit geldt alleen voor die taalgebruikers die *schier* niet meer relateren aan het woord *schier* met de betekenis 'bijna' (cf. *het is schier onmogelijk*).

Een laatste opvallende eigenschap is dat het semantisch gezien veelal om 'abstracta' of als 'abstracta te interpreteren substantieven' gaat. Het betreft hier geen eigenschap in absolute zin, gezien concrete substantieven als *belhamel*, *veelvraat* (persoonsnamen), *kieviet*, *eekhoorn* (diernamen) en *spertieboon* (zaaknaam).

2.9. TUSSENKLANKEN

2.9.1. Inleiding

In de voorgaande secties zijn er, zoveel als mogelijk, voorbeelden gekozen waarbij de samenstellende delen onmiddellijk aan elkaar grenzen. Daarnaast zijn er echter samenstellingen waarbij er niet louter sprake is van concatenatie van twee woorden: de leden van een samenstelling kunnen van elkaar gescheiden worden door een *tussenklank* of *bindfoneem*. Het Nederlands kent waarschijnlijk drie van dergelijke tussenklanken: (a) *-e/-en-* ([ə]), waarbij het spellingscontrast voor zover we hebben kunnen nagaan irrelevant is, (b) *-s-* en (c) *-er(en)-* ([ɛr], [ɛrən]), zie subsectie 2.1.5.1. In deze sectie gaan we uitvoerig in op de distributie van de verschillende tussenklanken.

Nominale samenstellingen vallen grofweg uiteen in drie hoofdgroepen: (i) endocentrische samenstellingen, (ii) exocentrische samenstellingen en (iii) copulatieve samenstellingen. Tussenklanken vinden we voornamelijk in de eerste groep, hoewel er wel voorbeelden zijn van exocentrische samenstellingen met een tussenklank (bijv. *trekkebeen*, *huilebalk*, *uilskuiken*). Copulatieve samenstellingen hebben daarentegen nooit een tussenklank. In het vervolg beperken we de discussie vrijwel geheel tot de endocentrische samenstellingen.

Als we de categoriale eigenschappen van het linkerlid van een nominale samenstelling in ogenschouw nemen, dan blijkt dat we een tussenklank kunnen aantreffen in N+N-, A+N- en V+N-samenstellingen. We wijzen er echter op dat alleen in N+N-samenstellingen gebruik gemaakt wordt van alle drie de mogelijkheden: *boekenkast*, *watersnood* en *goederentrein*. In A+N-samenstellingen vinden we uitsluitend *-e-* (*hogeschool*, *wittebrood*) en in V+N-samenstellingen *-s-* (*scheidsrechter*,

voorbehoedsmiddel) en incidenteel *-e-* (*hebbedingetje*).

De toevoeging van een tussenklank komt veelvuldig voor bij N+N-samenstellingen, terwijl het een zeldzaam verschijnsel is bij A+N- en V+N-samenstellingen. De aandacht zal dan ook voornamelijk gericht zijn op de N+N-samenstellingen (sectie 2.9.2.). In de secties 2.9.3. en 2.9.4. besteden we vervolgens kort aandacht aan de distributie van tussenklanken in resp. A+N-samenstellingen en V+N-samenstellingen.

2.9.2. N+N-samenstellingen ⁴²

Voor we in detail ingaan op de distributie van de drie verschillende tussenklanken in N+N-samenstellingen, willen we er hier nogmaals op wijzen dat in samenstellingen als *boekenkast*, *varkenshok* en *goederentrein* niet met zekerheid is vast te stellen of de leden van deze samenstellingen van elkaar gescheiden worden door een tussenklank of dat de meervouden *boeken*, *varkens* en *goederen* zijn ingebed. Dit probleem wordt veroorzaakt door het feit dat de tussenklanken vormelijk gelijk zijn aan de meervoudsuitgangen. We hanteren hier toch het begrip 'tussenklank', aangezien een ingebed substantief gevolgd kan worden door een tussenklank die vormelijk verschilt van de meervoudsuitgang behorend bij dat substantief: *dorp-dorpen-dorpskerk* (zie o.a. sectie 2.1.5.1. en beneden voor meer details). Als we in het vervolg bij samenstellingen à la *boekenkast*, *varkenshok* en *goederentrein* spreken van de tussenklanken *-en-*, *-s-* en *-eren-*, dan dient de lezer hierbij wel te bedenken dat dit niet de enig mogelijke interpretatie is.

2.9.2.1. Tendensen bij N+N-samenstellingen

Voor we overgaan tot een systematische bespreking van de factoren die de distributie van de drie tussenklanken bepalen in N+N-samenstellingen, willen we er allereerst op wijzen dat we slechts te maken hebben met tendensen. De volgende voorbeelden illustreren dat een ongeleed substantief geen vaste tussenklank selecteert,

a:	<i>vrouwenberoep</i>	<i>vrouwspersoon</i>	<i>vrouwvolk</i>
	<i>broekenwinkel</i>	<i>broekspijp</i>	<i>broekriem</i>
	<i>zonneschijn</i>	<i>zonsverduistering</i>	<i>zonwering</i>
b:	<i>vruchtensap</i>		<i>vruchtvlees</i>
	<i>bloemencorso</i>		<i>bloempot</i>
	<i>bomenschaduw</i>		<i>boontak</i>
c:		<i>vaderskind</i>	<i>vaderliefde</i>
		<i>egelskop</i>	<i>egelcactus</i>
d:	<i>eierstruif</i>		<i>eicel</i>
	<i>rundergehakt</i>		<i>rundvlees</i>
e:	<i>kalverliefde</i>	<i>kalfsvlees</i>	
	<i>kinderkleding</i>	<i>kindsdeel</i>	

en de volgende voorbeelden maken duidelijk dat ook het rechterlid van een samenstelling niet noodzakelijkerwijs de aanwezigheid en de vorm van de tussenklank bepaalt:

⁴² Zie o.a. Van Lessen (1928), Botha (1969), Mattens (1970, 1984, 1987), Van den Toorn (1981ab, 1982) en Geerts et al. (1984:101-103).

f:	<i>bandenbeschermer</i>	<i>gebiedsbeschermer</i>	<i>mondbeschermer</i>
	<i>eendehoofd</i>	<i>schaapshoofd</i>	<i>punthoofd</i>
g:	<i>boekenplank</i>		<i>broodplank</i>
	<i>boekenhouder</i>		<i>boekhouder</i>
h:		<i>bruiloftsfeest</i>	<i>sportfeest</i>
		<i>gewrichtsband</i>	<i>armband</i>
i:	<i>kinderoog</i>	<i>kalfsoog</i>	
		<i>kalfsvlees</i>	<i>rundvlees</i>

In de subsecties 2.9.2.2. tot en met 2.9.2.8. bespreken we de distributie van tussenklanken in N+N-samenstellingen met een ongeleed nomen als linkerlid. Vervolgens bespreken we hun distributie in N+N-samenstellingen met resp. een gesuffigeerd nomen (subsectie 2.9.2.9.) en een geprefigeerd nomen als linkerlid (subsectie 2.9.2.10.). Tot besluit bespreken we in subsectie 2.9.2.11. drieledige nominale samenstellingen.

2.9.2.2. type *hondehok*

Het linkerlid van een samenstelling kan gevolgd worden door *-e(n)-* (meervoud of tussenklank) als dit substantief bij zelfstandig gebruik een meervoud op *-en* neemt (*hond(en):hondehok*), zoals blijkt uit de volgende voorbeelden:

hondehok, boekenkast, schapekaas, dievenbende, ganzeveer, ideeënbus, kaartenbak, bordenwasser, mannenraad, vrouwenjas, paardestaart, zonnesteek

Nomina die een *-s*-meervoud hebben en nomina die geen meervoudsvorming toestaan, kunnen in een samenstelling niet gevolgd worden door *-e(n)-*. Kortom, naast *kleuter-kleuters* en *honger* ontbreken **kleuterenschool* en **hongerennood*. Deze stelling geldt niet alleen voor ongelede nomina, maar evenzeer voor morfologisch complexe nomina. Naast *prinses-prinsessen* vinden we *prinsessenbier*, maar naast *ruitje-ruitjes* en *gedrag* ontbreken **ruitjenblouse* en **gedragencode* (zie de subsecties 2.9.2.9. t/m 2.9.2.11. voor meer details).

2.9.2.3. type *landskampioen*

Als het linkerlid van een samenstelling bij zelfstandig gebruik de meervoudsuitgang *-en* heeft en de singularisvorm niet eindigt op een [s], dan bestaat de mogelijkheid om *-s-* als tussenklank te nemen (*land(en):landskampioen*). Voorbeelden zijn:

landskampioen, dorpskerk, schaapskooi, knoopsgat, bondsvoorzitter, godsdienst, broekspijp, zonsverduistering, tijdsinterval, godsbeeld

Deze optie is niet alleen voorbehouden aan ingebede ongelede substantieven, zoals de volgende voorbeelden met een ingebede nominale afleiding illustreren: *afdeling-afdelingen* vs. *afdelingsbestuur* en *bedrijf-bedrijven* vs. *bedrijfsvoering* (zie de subsecties 2.9.2.9. t/m 2.9.2.11. voor meer details).

2.9.2.4. type *moederskind*

Als het linkerlid van een samenstelling in isolatie een *-s*-meervoud heeft en tevens verwijst naar een levend wezen, dan vindt men *-s-* (meervoud of tussenklank): *moeder(s):moederskind*. Voorbeelden zijn:

moederskind, damesroman, varkensvlees, doktersadvies, duivelskunst, ezelsoor, jongensboek, herdershond, drugsverslaving, oersfooï, patersbier, varkenspest

Als het linkerlid wel een *-s*-meervoud heeft, maar niet verwijst naar een levend wezen, dan kan een dergelijk nomen niet gevolgd worden door een tussenklank (*ladder(s):ladderwagen*):

ladderwagen, appelbloesem, kamerplant, bezemwagen, vacaturebank, pergolaverkoop

Deze tweedeling op basis van het kenmerk [levend] kan niet zonder meer doorgetrokken worden naar samenstellingen met een nominale afleiding als linkerlid. Diminutieven worden, ongeacht het kenmerk [levend], altijd gevolgd door de tussenklank *-s-* (*meisje(s):meisjesboek, ruitje(s):ruitjesblouse*), maar het onderscheid [+levend]/[-levend] speelt wellicht wel een rol bij afleidingen op *-aar* en *-er*: *luisteraars-luisteraarsgedrag* en *stropers-stropersbloed* vs. *schakelaars-schakelaarknop* en *wijzers-wijzerplaat* (zie de subsecties 2.9.2.9. t/m 2.9.2.11.).

2.9.2.5. type *hongersnood*

Als een woord geen meervoudsvorming toestaat, dan kan het bij inbedding in een samenstelling gevolgd worden door de tussenklank *-s-*, tenzij het woord eindigt op een [s]: (*honger:hongersnood*). Opvallend is echter dat de niet-telbare stofnamen als regel niet gevolgd worden door een tussenklank (*goud-goudprijs, wijn-wijnfles, zand-zandgrond*). Voorbeelden zijn:

hongersnood, adamsappel, bloedsomloop, rechtshulp, tabaksrook, vredesinitiatief, weersverwachting, houtskool, handelsfirma

Nominale afleidingen die geen meervoudsvorming toestaan, kunnen in een samenstelling eveneens gevolgd worden door de tussenklank *-s-* (*jodendomsproblematiek, verstandskies*), zie de subsecties 2.9.2.9. en 2.9.2.10. voor meer details.

2.9.2.6. type *rundergehakt*

De nomina die een meervoud op *-eren* hebben (zie hoofdstuk 3, sectie 2.1.2.2.), kunnen als zij ingebed zijn in een N+N-samenstelling gevolgd worden door *-er-* (*rund(eren):rundergehakt*). Voorbeelden zijn:

rundergehakt, beendermeel, eierbeschuit, bladerdeeg, kalvermarkt, kinderkleding, klederdracht, lammermarkt, liederkrans

Niet alle nomina met een meervoud op *-eren* kunnen echter gevolgd worden door *-er-*. Het nomen *gemoed* kan alleen gevolgd worden door *-s-* (*gemoedstoestand*), zie sectie 2.9.2.10. voor een mogelijke verklaring.

2.9.2.7. type *goederentrein*

Sommige nomina met een meervoud op *-eren* kunnen in een N+N-samenstelling gevolgd worden door *-eren-* (*goed(eren):goederentrein*). Voorbeelden zijn:

goederentrein, beenderenkuil, kindereengejoel, eierenaanvoer, goederenvervoer, kalverenmarkt, volkerenbond, lammerengeblaas

2.9.2.8. type *kalfsvlees*

Substantieven die een meervoud op *-eren* hebben, kunnen in een samenstelling eveneens gevolgd worden door de tussenklank *-s-* (*kind(eren):kindsdeel*). Voorbeelden zijn:

kalfsvlees, kalfsragoût, kindsdeel, kindsgedeelte, lamsbout, lamskotelet, volkslied, volksverhuizing

2.9.2.9. N-samenstellingen met een gesuffigeerde N als linkerlid

In de voorafgaande subsecties hebben we reeds aangegeven dat de factoren die een bepalende rol spelen bij de distributie van tussenklanken in N+N-samenstellingen met een ongeleed nomen als linkerlid, eveneens werkzaam zijn in samenstellingen met een gesuffigeerd substantief als determinant. Als een afgeleid substantief bijv. een meervoud op *-en* selecteert, dan bestaat de optie om *-s-* als tussenklank te nemen (*wetenschap(en)-wetenschapscommissie*), maar als de afleiding een meervoud op *-s* selecteert, dan is de tussenklank *-e(n)-* onmogelijk.

Suffixen bepalen o.a. de categorie van een afleiding en in het geval van nominale suffixen bepalen zij bovendien het geslacht en de keuze van de meervoudsuitgang (zie o.a. hoofdstuk 3, sectie 1.4.). In het vervolg zal blijken dat de nominale suffixen eveneens de keuze van de tussenklank lijken te bepalen als een afleiding wordt ingebed in een samenstelling. Het is ondoenlijk om hier alle nominale suffixen te behandelen; we beperken ons tot een kleine selectie.

- (a) Suffixen die een meervoud op *-en* selecteren, kunnen in een samenstelling gevolgd worden door (meervoud of tussenklank) *-e(n)-* (cf. 2.9.2.2.). Dit geldt o.a. voor de suffixen *-ist*, *-es(se)*, *-in*, *-eling*, *-ant* en *-ent*.

journalistenforum, componistenconcours, zangeressenkoor, secretaressenopleiding, gravinnentool, leeuwinnenkooi, vreemdelingenhaat, zuigelingenafdeling, emigrantenprobleem, komediantengezicht, consonantenstelsel, docentenkamer, componentenanalyse

- (b) Suffixen die de meervoudsuitgang *-en* nemen, kunnen in een samenstelling gevolgd worden door de tussenklank *-s-* (cf. 2.9.2.3.). Voorbeelden zijn o.a. *-schap*, *-heid*, nomina actionis *-ing*, *-dom* en *-iteit*.

lidmaatschapskaart, ouderschapsverlof, zwangerschapsverlof, waarheidsgetrouw, minderheidsaan-deel, trainingskamp, aftakelingsproces, eigendomsbewijs, identiteitscrisis, nationaliteitsbesef

Hierbij tekenen we overigens wel aan dat er afleidingen zijn die gevolgd worden door *-e(n)-*: *boodschappenwagen, specialiteitenrestaurant* en *minderhedenbeleid*. Wellicht dient men *-e(n)-* hier als meervoudsuitgang te interpreteren.

- (c) Suffixen die een meervoud op *-en* selecteren, maar in een samenstelling niet gevolgd kunnen worden door een tussenklank: zaaknaamvormend *-ier* en niet-Germaanse wortels als *-theek* en *-scoop*.

portierkruk, formuliergrootte, hypotheekrente, bibliotheekboek, bioscoopbezoek, microscoopfoes, thermostaatknop

- (d) Suffixen die een *-s*-meervoud nemen, kunnen in een samenstelling gevolgd worden door (meervoud of tussenklank) *-s-* (cf. 2.9.2.4.). Dit geldt o.a. voor nomina agentis op *-er*, *-aar*, *-ier* en *-eur* en diminutieven, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

schippersvakbond, werknemersverklaring, luisteraarsgedrag, goochelaarskunst, installateurscursus, ingenieursbureau, koetsiershuis, winkeliersvereniging, ruitjesblouse, bloemetjesgordijn, potjeslatijn

Het nomen *scholier* is de enige persoonsaanduidende *-ier*-afleiding met een meervoud op *-en*. Dit uitzonderlijk gedrag vinden we terug als dit woord als linkerlid van een samenstelling fungeert (*scholierenkaart*). In woorden van het type *hamertjetik* (zie sectie 2.13.5.) en het type *houtje-touwtejas* (zie sectie 2.14.6.) wordt een diminutief niet gevolgd door een tussenklank, hoewel *houtjes-touwtejas* niet uitgesloten is.

- (e) Suffixen die *-s* als meervoudsuitgang nemen, maar niet gevolgd kunnen worden door een tussenklank: *-sel*, *-te*, *-ie* en nomina instrumentalia op *-er*, *-aar* en *-eur*.

uittrekselboek, weefselkweek, breedtegraad, lengterichting, depressieaanval, adoptiekind, wijzerplaat, wasknijperzak, schakelaarknop, lessenaarlade, interieurverzorging, mitrailleurpatroon

- (f) Suffixen die geen meervoudsuitgang selecteren, kunnen in een samenstelling incidenteel gevolgd worden door de tussenklank *-s-*. Dit geldt voor zover ons bekend alleen voor *-dom* (*jodendomsproblematiek*).

- (g) Suffixen die geen meervoudsvorming toestaan en in een samenstelling ook niet gevolgd kunnen worden door een tussenklank. Voorbeelden zijn *-iek* en chemische suffixen als *-aan*, *-aat*, *-iet* etc.:

pedagogiecollege, gymnastiekvereniging, propaangas, fosfaatvervuiling, dynamietlading

2.9.2.10. N-samenstellingen met een geprefigeerde N als linkerlid

In hoofdstuk 2, sectie 4.3. hebben we nomina besproken die geprefigeerd zijn met het categorie-bepalende prefix *ge-* c.q. het 'impliciete *ge-*' (d.w.z. nominale *be-*, *ont-* of *ver-*afleidingen als *besluit*, *ontbijt*, *verzoek*). Wanneer dergelijke geprefigeerde nomina als linkerlid van een samenstelling fungeren, is in het merendeel van de gevallen eveneens sprake van een systematisch bepaalde distributie van de tussenklanken. Na *be-*, *ge-* en *ver-*nomina vindt men normaliter de tussenklank *-s-*, ongeacht de keuze van de meervoudsuitgang (*gewricht(en):gewrichtsband, bestaan:bestaansminimum*). Voorbeelden zijn:

bedrijfsvoering, bestuursgebouw, bestaansminimum, beroepsacteur, gebodsbord, getalscriterium, gewrichtsband, geloofsovertuiging, gemoedstoestand, verstandskies, verblijfsvergunning, verbondskantoor, verbruiksadministratie

De tussenklank *-s-* treffen we niet in alle gevallen aan, zoals valt op te maken uit samenstellingen als *beroepengids, gebakbodem, geheimschrift* en *verbanddoos*. Hieraan kunnen wellicht ook nog de samenstellingen als *betoostrant, beginstand, verzoekplaat* en *vervaldatum* toegevoegd worden, hoewel het in deze voorbeelden niet zonder meer duidelijk is of het linkerlid een geprefigeerd substantief of werkwoord is. Misschien kan de afwezigheid van een tussenklank beschouwd worden als een aanwijzing dat hier de verbale stammen *betoo, begin, verzoek* en *verval* zijn ingebed in een V+N-samenstelling.

Als geprefigeerde nomina van het type *ontbijt* worden ingebed in een samenstelling, dan worden de samenstellende delen niet gescheiden door een tussenklank, zoals kan worden opgemaakt uit vormen als *ontbijtbord, ontslagvergunning, ontslagaanvraag* en *ontwerpcontract*.

2.9.2.11. Driedelige nominale samenstellingen

Bij de behandeling van de verschillende types N+N-samenstellingen met een tussenklank hebben we ons tot dusver beperkt tot tweeledige samenstellingen. De volgende voorbeelden illustreren dat de leden van een driedelige samenstelling gescheiden kunnen worden door één of meer tussenklanken:

- a: *handenarbeidles, zonnebloemzaad, platenspelerwinkel, ziekenhuisbed, ruggemerpunctie, tandenborstelhouder, zwanehalsverstopping*
- b: *aardbeienjam, kleutertandenborstel, oliebollenkraam, noodschroevendraaier, spekpannekoek, spreekwoordenboek, zakwoordenboek, zeehondevel*
- c: *arbeidstijdverkorting, bloedsomloop, duivelseiland, gesprekstherapiegroep, godsdienstvrijheid, rijksbelastingdienst, staatsbosbeheer*
- d: *gemeenteraadsbesluit, hemelvaartsdag, bijstandsmoeder, evenwichtsbalk, overhemdsknoop, pijptabaksrook, vakbondsleider, wielrijdersbond*
- e: *perebomehout, prinsessebonenblad, vrouwenberoepengids, messenslijperslied, ruggegraadsverkromming, sigarettenrokershoest, knoopsgatensteek, damesfietsenmaker, oorlogsheldenreünie, groepsleiderswerk, oorlogsverzetsgroep, stadsvernieuwingsplan*

De voorbeelden in (a) en (c) illustreren dat het linkerlid van een driedelige samenstelling gevolgd kan worden door een tussenklank. In (b) en (d) wordt het tweede lid gevolgd door een tussenklank en in (e) worden alle leden van de samenstelling van elkaar gescheiden door tussenklanken.

Afrondend wijzen we erop dat het in driedelige samenstelling van het type $[[X\ Y]\ Z]$ niet noodzakelijk is dat de tussenklank die de substantieven Y en Z scheidt, gelijk is aan de tussenklank in een tweeledige samenstelling van het type $[Y\ Z]$. Vergelijk daartoe de volgende paren:

dierenhandel-rendierhandel, wegeaanleg-snelwegeaanleg, bladervorming-appelbladvorming, scheepsanker-binnenschijpanker, stadsvernieuwing-binnenstadvernieuwing, berepoot-ijsbeerpoot

2.9.3. *A+N-samenstellingen*⁴³2.9.3.1. type *hogeschóol, wíttebrood*

Als een adjectief wordt ingebed in een nominale samenstelling, dan zijn de samenstellende delen als regel adjacent. Inbedding van een monosyllabisch adjectief in een nominale samenstelling kan echter gepaard gaan met de invoeging van de tussenklank *-e-*. We kunnen twee subtypes onderscheiden: woorden van het type *hogeschool* met finaal accent en woorden van het type *wittebrood* met initieel accent. Voorbeelden van het eerste type zijn:

hogeschóol, halvemaan, jongeheer, jongeman, oudejaar, platteland, rodekool, vasteland, wittekool

Het is in de bovenstaande voorbeelden echter niet eenduidig vast te stellen of hier sprake is van de tussenklank *-e-* of de buigings-*e* die kenmerkend is voor adjectieven in attributieve positie. Vormen als *hogeschool, platteland* etc. kunnen wellicht beschouwd worden als gelexicaliseerde woordgroepen (cf. type *zwarte markt* in sectie 2.14.1.) en de *-e-* zou dan gekarakteriseerd kunnen worden als de buigings-*e*.

A+N-samenstellingen behorend bij het tweede type zijn minder talrijk. Voorbeelden zijn:

wíttebrood, blindeman, mallepraat, dollepraat, wildebras, wildeman, mallemolen (de accentuering *mallemólen* is eveneens mogelijk)

2.9.4. *V+N-samenstellingen*⁴⁴2.9.4.1. type *scheidsrechter, hebbedingetje*

De samenstellende delen van een V+N-samenstelling worden als regel niet van elkaar gescheiden door een tussenklank. Er is echter een beperkt aantal voorbeelden van het type *scheidsrechter*, d.w.z. V+N-samenstellingen met de tussenklank *-s-*:

scheidsrechter, scheidsmuur, leidsman, zegswijze, voorbehoedsmiddel, verjaarspartij

Bovendien wijzen we erop dat de verbale stam en het substantief incidenteel ook van elkaar gescheiden kunnen worden door de tussenklank *-e-*. We doelen hier op de endocentrische V+N-samenstelling *hebbedingetje* en op exocentrische V+N-samenstellingen als *drinkebroer, huilebalk* en *trekkebek*.

2.10. KLANKVERANDERING EN TRUNCATIE

In sectie 2.1.5. is er op gewezen dat samenstelling gepaard kan gaan met vormelijke veranderingen in het linkerlid van de samenstelling. We hebben daarbij een onderscheid gemaakt tussen 'klankverandering' en 'truncatie'. In sectie 2.10.1. bespreken we voorbeelden van klankverandering en in sectie 2.10.2 voorbeelden van truncatie.

⁴³ Zie Van Lessen (1928), Mattens (1970) en Geerts et al. (1984:364).

⁴⁴ Zie Geerts et al. (1984:109).

2.10.1. *Klankverandering*

De simpele samenvoeging van twee of meer woorden tot een samenstelling kan verstoord worden door de werking van bepaalde fonologische regels. We bespreken in het navolgende drie fonologische veranderingen: schwa-deletie (type *aardappel*), /d/-deletie (type *glijbaan*, *scheikunde*) en rekking in open lettergreep (type *godendrank*, *scheepvaart*).

2.10.1.1. type *aardappel*⁴⁵

Sommige schwa-finale nomina verliezen deze schwa als zij als linkerlid van een N+N-samenstelling fungeren. Noodzakelijk is dit overigens niet. Zo treffen we *aardbei* en *aardewerk* naast elkaar aan. In het hoofdstuk over suffigering (zie hoofdstuk 3) zijn we op verschillende plaatsen paren als *ambassade/ambassadeur*, *mode/modieus* en *code/coderen* tegengekomen. In de afleidingen *ambassadeur* c.s. is suffigering gepaard gegaan met prevocalische schwa-deletie. Er zijn aanwijzingen dat schwa-deletie in afleidingen en schwa-deletie in samenstellingen verschillende processen zijn. Het eerste verschil is dat de schwa bij het type *aardappel* ook mag ontbreken voor consonant-initiële woorden: *aardbei* en *eindpunt*. Bovendien ontbreekt de schwa uitsluitend in bisyllabische woorden als *aarde* en *rente*. Als meersyllabische woorden als *parade* en *ambassade* worden ingebed in een samenstelling, ontbreekt de schwa nooit: *paradepaardje*, *ambassadepersoneel*, *ambassade-ambtenaar*, maar nooit **paraadpaardje*, **ambassaadpersoneel* en **ambassaadambtenaar*. Het derde verschil is dat de schwa alleen ontbreekt als het schwaloze deel een potentieel Nederlands woord is: *√schand* is in tegenstelling tot *√ritm* een mogelijk woord en vandaar wel *schandpaal*, maar niet **ritmregel* naast *ritmeregel*. Voorbeelden van het type *aardappel* zijn:

aardappel, *aardgas*, *aardolie*, *armoedzaaier*, *boetgezant*, *eindpunt*, *eindspel*, *rentambt*, *rentmeester*, *schandknaap*, *schandpaal*, *schandvlek*, *zondoffer*, *zondvloed*

2.10.1.2. type *glijbaan*, *scheikunde*

Als de stam van werkwoorden als *glijden*, *rijden*, *snijden* etc. als linkerlid van een V+N-samenstelling fungeert, dan ontbreekt de stam-finale /d/. Voorbeelden zijn:

glijbaan, *glijvlucht*, *rijbaan*, *rijpaard*, *snijsapparaat*, *snijsbloem*, *snijsboon*, *wijwater*

Het is niet duidelijk of er in woorden als *glijbaan* sprake is van /d/-deletie. Het is eveneens mogelijk dat de stam van een werkwoord als *glijden* *glij* is (cf. *ik glij*).⁴⁶

Wanneer werkwoorden als *scheiden* en *leiden* ingebed zijn in een V+N-samenstelling, kan de finale /d/ van de stam eveneens wegvallen: *scheikunde*, *leiband* en *weispel*. Het verschil met het type *glijbaan* is dat /d/-deletie optioneel is, zoals valt op te maken uit voorbeelden als *scheidsrechter*, *leidsman* en *weidspel*.

⁴⁵ Zie o.a. Zonneveld (1978, 1982) en Van Marle (1981a).

⁴⁶ Zie Zonneveld (1978, 1982).

2.10.1.3. type *godendrank, scheepvaart*

Substantieven die behoren tot de klasse die rekking in open lettergreep ondergaat (*bad/baden, slot/sloten, schip/schepen*), kunnen deze regel eveneens ondergaan wanneer zij als linkerlid van een nominale samenstelling dienst doen. Voorbeelden zijn:

godendrank, gatenkaas, ledenraad, genenonderzoek, stedenboek, lotenverkoop, glazenkast, slotenfabriek, godenverering, neutronenbom, schepenboek, wegebouw

Wellicht behoort de pseudo-samenstelling *dageraad* eveneens tot dit type.

In de voorgaande voorbeelden kan er gesproken worden van rekking in open lettergreep. Dit is niet het geval bij de volgende voorbeelden. In samenstellingen van het type *scheepvaart* wordt de vocaal van *schip* gerekt, ondanks het feit dat de lettergreep gesloten is. Voor zover we hebben kunnen nagaan, is dit type beperkt tot samenstellingen met *schip* en *schot* als linkerlid. Voorbeelden zonder de tussenklank *-s-* zijn *scheepmaker, scheeprijk* en *schootlijn* en voorbeelden met de tussenklank *-s-* zijn *scheepsarts, scheepsbesluit, scheepsraad, scheepswerf, schootsafstand* en *schootsveld*.

Wellicht is er in samenstellingen van het type *scheepvaart* sprake van rekking in open lettergreep gevolgd door truncatie van *-e(n)-* (zie sectie 2.10.2.).

2.10.2. *Truncatie*

In deze sectie besteden we kort aandacht aan het derde type verstoring van het eenvoudige samenstellingsprocédé, namelijk truncatie. We bespreken achtereenvolgens het type *hersenpan* en het type *linkerbeen*.

2.10.2.1. type *hersenpan*

In een klein aantal pluralia tantum ontbreekt de aan de pluralisuitgang identieke sequentie *...en* als zij deel uitmaken van een nominale samenstelling. Het betreft hier vormen als:

baatzucht, hersenpan, hersenschim, hersenschudding, ingewandsbreuk, ingewandsstoornis, zemelbrood, zemelkoek

2.10.2.2. type *linkerbeen*⁴⁷

Nominale samenstellingen met de adjectieven *linker-* en *rechter-* nemen een bijzondere plaats in. Naast samenstellingen als *linkerbeen* en *rechterhand* treffen we geen adjectivische afleidingen als **linkerbenig* en **rechterhandig* aan, maar wel de afleidingen *linksbenig* en *rechtshandig*. Vergelijkbaar hiermee is het contrast tussen endocentrische en exocentrische samenstellingen. Met endocentrische samenstellingen als *linkerpoot* corresponderen exocentrische samenstellingen als *linkspoot* (zie sectie 2.11.), terwijl exocentrische samenstellingen als **linkerpoot* ontbreken. Het is onduidelijk hoe de correspondentie tussen bijv. *linksbenig* en *linkerbeen* c.q. *rechtshandig* en *rechterhand* verantwoord dient te worden. Wellicht kunnen deze voorbeelden ook beschouwd worden als truncatievoorbeelden, waarbij *-er-* vervangen is door *-s-* in adjectieven als *linksbenig* en *rechtshandig* en exocentrische samenstellingen als *linkspoot*, of omgekeerd, waarbij *-s-* vervangen is door *-er-*. Voorbeelden van het type *linkerbeen* zijn:

⁴⁷ Zie Geerts et al. (1984:108).

linkerbeen, linkerarm, linkerhand, linkerhelft, linkeroog, linkerweghelft, rechterbeen, rechtervleugel, rechterlong, rechterelleboog, rechteronderkant

2.11. EXOCENTRISCHE NOMINALE SAMENSTELLINGEN⁴⁸

Exocentrische of possessieve samenstellingen zijn morfologisch complexe woorden die geen "fonologisch zichtbaar" determinatum of hoofd hebben. Een *dikbuik* is niet een soort buik, een *driekleur* is niet een soort kleur en een *geldwolf* is niet een soort wolf.

Exocentrische samenstellingen duiden veelal personen aan en de betekenis is nogal negatief. De nadruk ligt op afwijkend gedrag of een afwijkend uiterlijk van een persoon (*draaikont, dikkop*). In deze vorm is het procédé productief te noemen. Daarnaast wordt dit procédé ook gebruikt om voorwerpen (*driekleur, drietand, slaapmutsje, vierkant*), dieren (*duizendpoot, langoor* en *kwikstaart*) en planten (*vijfblad, tweear*) aan te duiden, maar de vorming van niet-persoonsaanduidende exocentrische samenstellingen is improductief.

Voor we nader ingaan op de overige eigenschappen van deze samenstellingsvorm, willen we erop wijzen dat het soms niet duidelijk is of een woord een exocentrische samenstelling is of een endocentrische samenstelling die metaforisch gebruikt wordt. Dit geldt met name voor woorden van het type *geldwolf, dekhengst, kuddedier* etc. (zie ook sectie 2.2.1.11.).

In het vervolg maken we dan ook een onderscheid tussen drie verschillende types.⁴⁹ In 2.11.1. bespreken we woorden van het type *dikbuik*. Woorden van dit type duiden een onderdeel aan om het geheel te typeren en de betekenis laat zich parafraseren als 'iemand (of iets) die (dat) datgene bezit wat in de samenstelling genoemd wordt': een *dikbuik* is 'iemand (= geheel) die een dikke buik (= onderdeel) heeft'. Vervolgens behandelen we in sectie 2.11.2. woorden van het type *geldwolf*. Dit type samenstelling duidt een eigenschap van een persoon (of incidenteel een voorwerp) aan, terwijl het rechterlid bij zelfstandig gebruik een dier of een voorwerp aanduidt. De eigenschap waarop geduid wordt, is als regel een stereotype eigenschap van het dier of het voorwerp: een *geldwolf* is een persoon die de eigenschap 'schrokkerigheid' deelt met een *wolf*. Naast de types *dikbuik* en *geldwolf* zullen we nog een derde type aan de orde stellen, t.w. het type *zeurpiet*. Woorden van dit type hebben een voornaam als rechterlid en de samenstelling als geheel verwijst naar een eigenschap van een persoon (een *zeurpiet* is 'iemand die voortdurend zeurt'). Dit type bespreken we in sectie 2.11.3.

Exocentrische samenstellingen kenmerken zich door hun bondigheid. Ze bestaan uit slechts twee leden. Bovendien zijn de samenstellende delen in de regel ongelede Germaanse woorden die monosyllabisch zijn of bisyllabisch met een schwa in de tweede lettergreep. Een uitzondering op deze regel vormt *bleekgezicht*.

Het rechterlid van de samenstelling is een substantief, terwijl links een substantief (*puistekop*), een adjectief (*dikbuik*), een werkwoord (*speurneus*) of een telwoord (*duizendpoot*) kan voorkomen.

Afgaande op het geslacht van exocentrische samenstellingen kunnen we drie klassen onderscheiden. Tot de eerste groep behoren samenstellingen die evenals het rechterlid in isolatie het lidwoord *de* nemen (*domkop, roodhuid*). Bij de tweede groep is er een verschil in geslacht. De samenstelling neemt *de*, terwijl het rechterlid in isolatie *het* neemt (*domoor, halfbloed, spleetoog, krombeen*). De derde klasse wordt gevormd door woorden als *bleekgezicht, drankorgel* en *roddeldier*. Deze samenstellingen nemen evenals het rechterlid in isolatie het lidwoord *het*.

⁴⁸ Zie o.a. Van Lessen (1928), Geerts et al. (1984:100, 105, 108), Jansen (1985) en Paulissen & Zonneveld (1988).

⁴⁹ Zie Jansen (1985).

Exocentrische samenstellingen hebben met endocentrische samenstellingen gemeen dat de samenstellende delen van elkaar gescheiden kunnen worden door een tussenklank. De tussenklank *-e(n)-* treffen we aan in vormen als *apekop*, *bangepoep*, *puistekop*, *lachebek* etc. en de tussenklank *-s-* hebben we slechts aangetroffen in *kalfskop* en *uilskuiken*.

Het hoofdaccent valt bij exocentrische samenstellingen altijd op het linkerlid, zoals valt op te maken uit *dráaikont*, *zwártrok*, *dikbuik* en *róodhuid*.

2.11.1. type *dikbuik*

Exocentrische samenstellingen van het type *dikbuik* hebben normaliter een substantief als rechterlid en een substantief, adjectief, werkwoord of telwoord als linkerlid. Bovendien duidt het rechterlid ofwel een lichaamsdeel ofwel een kledingstuk aan. Voorbeelden zijn:

- a: *drankhoofd*, *puistekop*, *studiebol*, *feestneus*, *melkmuil*, *addertong*, *bierbuik*, *hondelul*, *snotneus*, *lolibroek*, *lastpak*
- b: *dikbuik*, *roodhuid*, *leeghoofd*, *dikkop*, *stijfkop*, *losbol*, *steiloor*, *wijsneus*, *vuilbek*, *natnek*, *dikbil*, *droogkloot*, *halfbloed*, *linkspoot*, *zwarthemd*, *zwartrok*
- c: *draaikont*, *pestkop*, *kniesoort*, *speurneus*, *brulbek*, *waaghals*, *roddelkont*, *huppelkut*, *zeiksnor*, *kletskous*
- d: *eenooog*, *duizendpoot*

De hier besproken voorbeelden duiden voornamelijk personen aan en zij nemen als regel het lidwoord *de*. We kunnen hierbij twee groepen onderscheiden. In woorden als *dikbuik*, *snotneus*, *vrijkont* en *roodhuid* is de keuze van het lidwoord gelijk aan die van het rechterlid in isolatie (*de (rood)huid*, *de (dik)buik*). Daarnaast zijn er echter exocentrische samenstellingen als *druiloor*, *spleetoog*, *halfbloed*, *brekebeen* en *bruinhemd* die het lidwoord *de* selecteren, terwijl woorden als *oor*, *oog*, *bloed*, *been* en *hemd* het-woorden zijn. De observatie dat deze persoonsaanduidende substantieven *de*-woorden zijn, is in overeenstemming met de in hoofdstuk 3, sectie 2.1.1. genoemde generalisatie dat mensaanduidende substantieven het lidwoord *de* selecteren. Vergelijk hiertoe bijv. het contrast tussen *het portier* en *het patroon* (zaaknamen) en *de portier* en *de patroon* (persoonsnamen).

Hoewel exocentrische samenstellingen van het type *dikbuik* vrijwel altijd *de* als lidwoord nemen, is er een klein aantal uitzonderingen. Woorden als *bleekgezicht*, *studiehoofd* en *warhoofd* nemen evenals de woorden *gezicht* en *hoofd* het lidwoord *het*.

2.11.2. type *geldwolf*

Met betrekking tot samenstellingen van het type *geldwolf* hebben we opgemerkt dat het moeilijk uit te maken is of hier sprake is van exocentrische samenstellingen, d.w.z. samenstellingen zonder "fonologisch zichtbaar" hoofd, of van metaforisch gebruikte endocentrische samenstellingen. Ze hebben met het type *dikbuik* gemeen dat ze als regel een (negatieve) eigenschap van personen aanduiden. Er is echter ook een belangrijk verschil tussen de types *geldwolf* en *dikbuik*. Woorden van het type *geldwolf* hebben hetzelfde geslacht als het rechterlid in isolatie (*de (geld)wolf*, *het (kudde)dier*) en dit kan wellicht beschouwd worden als een aanwijzing dat hier eerder sprake is van metaforisch gebruikte endocentrische samenstellingen dan van exocentrische samenstellingen.

Het type *geldwolf* heeft een substantief als rechterlid (bij voorkeur een diernaam) en een substantief of werkwoord als linkerlid. Voorbeelden zijn:

- a: *geldwolf, persmuskiet, kuddedier, christenhond, pitspoes, paradepaard, daghit, zondebok, huishen, uilskuiken, rioolrat, gifkikker, boekenwurm, drankorgel*
- b: *liegbeest, stoeipoes, tikgeit, dekhengst, kempaas, beunhaas, luistervink, brombeer, praatpaal, knoeipot, zuiplap, vreetzak, jokkebrok, klikspaan*

Voorbeelden van dit type met een adjectief als linkerlid zijn schaars. De enige voorbeelden die we hebben aangetroffen zijn *mafketel, zuurpruim, dikzak, vetzak* en *goedzak*. Opvallend is dat de rechterleden zaaknamen zijn. Voor zover we hebben kunnen nagaan, zijn er geen voorbeelden met een diernaam als rechterlid.

Zoals gezegd nemen samenstellingen van het type *geldwolf* hetzelfde lidwoord als het rechterlid van de samenstelling in isolatie. Vergelijk de volgende voorbeelden:

de speurhond (de hond), stoeipoes, tikhit, zondebok, soepkip, zandhaas, mafketel, schijltijster, zuurpruim, zatlap
het kuddedier (het dier), werkpaard, liegbeest, feestvarken, uilskuiken, proefkonijn, drankorgel

2.11.3. type *zeurpiet*

Woorden van het type *zeurpiet* met een voornaam als rechterlid zijn vrij zeldzaam. Ze nemen allemaal *de* als lidwoord en het linkerlid is een substantief (*lulhannes, spekjan, fonetiekniiep, excuustruus*), een adjectief (*groothans, zwartkees, gladjanus, slapjanus*) of een werkwoord (*schrokhans, zeurpiet, zeiktrien, werkmiep*).

2.12. COPULATIEVE SAMENSTELLINGEN⁵⁰

Copulatieve samenstellingen zijn samenstellingen waarin semantisch gezien sprake is van nevenschikking tussen de samenstellende delen. We bespreken twee verschillende types. In sectie 2.12.1. bespreken we samenstellingen bestaande uit twee nevenschikte substantieven (type *geneesheer-directeur*) en in sectie 2.12.2. N+A-samenstellingen van het type *proces-verbaal*.

2.12.1. type *geneesheer-directeur*

Het bekendste type copulatieve samenstelling is het type *geneesheer-directeur*. Het betreft hier als regel aanduidingen van een functie of beter gezegd een dubbelfunctie die verenigd is in één persoon (*geneesheer-directeur* is 'iemand die zowel arts als directeur is'). Toch kan geconstateerd worden dat één van de samenstellende delen in veel gevallen een soort nadere specificatie van het door het andere lid genoemde aanduidt: een *priester-arbeider* is 'iemand die in de eerste plaats priester is en daarnaast ook nog arbeider'. Voorbeelden zijn:

geneesheer-directeur, getuige-deskundige, makelaar-taxateur, collega-neerlandicus, etaleur-decorateur, koningin-regentes, secretaris-penningmeester, luitenant-adjutant, patholoog-anatoom, rechter-commissaris, priester-arbeider, telefoniste-receptioniste, kind-ster, speler-coach, tolk-vertaler

Als beide leden van een copulatieve samenstelling naar betekenis zuiver nevenschikt zijn, dan kunnen beide leden, vrijwel uitsluitend nog in archaïsch taalgebruik, gevolgd worden door een

⁵⁰ Zie Van Lessen (1928), Van Santen (1985), Van den Toorn (1984a) en Visch (1990).

meervoudsuitgang (*geneesheren-directeuren, tolken-vertalers, secretarissen-penningmeesters, luitenants-adjudanten*). Als het linkerlid meer als determinant lijkt te fungeren en het rechterlid nadrukkelijker als determinatum, dan krijgt uitsluitend het rechterlid een meervoudsuitgang (*kandidaat-notarissen, speler-coaches, kind-sterren*). We tekenen hier wel bij aan dat de intuïties die sprekers van het Nederlands over de meervoudsvorm van bovenstaande woorden hebben, nogal uiteenlopen. Dit geldt met name als de betekenisverhouding tussen de samenstellende delen niet duidelijk is. Er is een groeiende tendens om de meervoudsvorm onmiddellijk achter het rechterlid aan te hechten en hierdoor wordt de scheiding tussen woorden van het type *bombrief* (sectie 2.2.1.8.) en de hier besproken woorden steeds moeilijker te motiveren.

In het merendeel van de gevallen hebben het linker- en het rechterlid hetzelfde geslacht: beide leden zijn *de*-woorden. Hierdoor is moeilijk vast te stellen welk lid als hoofd van de samenstelling fungeert. Op basis van het woord *kind-ster* kan echter vastgesteld worden dat het rechterlid het hoofd is (*het kind* vs. *de kind-ster* en *kinderen* vs. *kind-sterren*).

Copulatieve samenstellingen hebben gemeen dat het hoofddaccent op het rechterlid valt, zoals blijkt uit de accentuering van vormen als *geneesheer-directeur, getuige-deskundige* en *tolk-vertaler*. Een uitzondering op deze regel vormt *kind-ster*.

We hebben ons tot nu toe beperkt tot persoonsnamen. Er is echter ook een kleine klasse zaaknaamaanduidende copulatieve samenstellingen. Het betreft hier woorden als *tuner-versterker, polka-mazurka, radio-cassetterecorder, marxisme-leninisme* en *café-restaurant*. In deze gevallen wordt de meervoudsuitgang, voor zover mogelijk, altijd achter het rechterlid aangehecht (*tuner-versterkers*).

In complexe geografische namen en eigennamen kunnen de samenstellende delen eveneens semantisch nevenschikt zijn, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

*Oostenrijk-Hongarije, Elzas-Lotharingen, Sleeswijk-Holstein, Naarden-Bussum
Wolters-Noordhoff, Broese-Kemink, Boymans-Van Beuningen, NRC-Handelsblad*

Het linkerlid van een copulatieve samenstelling is onverbogen en bovendien worden de leden van een dergelijke samenstelling nooit door middel van een tussenklank verbonden.

2.12.2. type *proces-verbaal, luitenant-admiraal*

In deze subsectie besteden we kort aandacht aan samenstellingen die moeilijk te classificeren zijn: het type *proces-verbaal* en het type *luitenant-admiraal*.

Nominale samenstellingen van het type *proces-verbaal* zijn opgebouwd uit een substantief gevolgd door een adjectief en deze samenstellingen zijn dus wellicht als linkshoofdig te beschouwen. Voorbeelden van dit type zijn onder andere *proces-verbaal, rekening-courant* en *status-aparte*. Wellicht kan het plurale tantum *Staten-Generaal* eveneens tot dit type gerekend worden.

Samenstellingen van het type *luitenant-admiraal* bevatten morfologisch gezien twee substantieven, maar in dit type gedraagt het linkerlid zich semantisch gezien eerder als een adjectief dan als een substantief. Het linkerlid draagt namelijk het betekenisaspect 'plaatsvervangend' bij aan de betekenis van de samenstelling (*luitenant-admiraal* is 'plaatsvervangend admiraal'). Tot dit type kunnen verder onder meer gerekend worden *luitenant-kolonel* en *sergeant-majoor*.

Het hoofddaccent valt bij beide types op het rechterlid (*proces-verbáal, luitenant-admiráal*). Bij het type *proces-verbaal* wordt de meervoudsuitgang achter het linkerlid aangehecht (*processen-verbaal*), terwijl het bij het tweede type achter het rechterlid wordt aangehecht (*luitenant-kolonels*).

Semantisch gezien lijkt er weinig reden om deze vormen te karakteriseren als copulatieve samenstellingen, maar een karakterisering als endocentrische of exocentrische samenstellingen ligt eveneens weinig voor de hand. We laten het hier bij de constatering dat deze samenstellingen niet in de aangebrachte typologie in te passen zijn.

2.13. GELEXICALISEERDE WOORDGROEPEN⁵¹

Een syntactische eenheid kan in principe een betekenis krijgen die niet compositioneel afleidbaar is uit de betekenis van de verschillende constituenten. Het gevolg hiervan kan zijn dat een dergelijke constructie woordachtige eigenschappen gaat vertonen. Een duidelijk voorbeeld is *lelijke eend*. In de gelexicaliseerde betekenis wordt hiermee een auto (*Citroën Deux Chevaux*) aangeduid. Het woordachtige karakter blijkt onder meer uit de mogelijkheid om een adjectief toe te voegen waarvan de betekenis tegengesteld is aan de betekenis van het adjectief *lelijk*: *zij kochten een mooie lelijke eend*. De woordachtige status van dergelijke constructies blijkt wellicht ook uit het feit dat zij als linkerlid van een nominale samenstelling kunnen fungeren (*lelijke-eendmotor*, *lelijke-eendtentoonstelling*).

We behandelen gelexicaliseerde woordgroepen in dit hoofdstuk over samenstelling, hoewel hiermee niet gezegd wil zijn dat dergelijke constructies via een morfologisch procédé zijn gevormd. We besteden toch kort aandacht aan gelexicaliseerde woordgroepen, aangezien zij woordachtige eigenschappen hebben en bovendien ingebed kunnen worden in endocentrische samenstellingen (zie sectie 2.14.). Het bestaan van gelexicaliseerde woordgroepen en samenstellingen met een woordgroep als linkerlid vormt een aanwijzing dat de grens tussen morfologie en syntaxis niet altijd scherp te trekken is (zie ook de behandeling van samen koppelingen in hoofdstuk 2).

Hoewel zal blijken dat gelexicaliseerde woordgroepen woordachtige eigenschappen hebben, delen ze ook eigenschappen met normale woordgroepen. Zo hebben zij het accentpatroon van een woordgroep, d.w.z. het hoofddaccent valt op het rechterlid: *hanswórst*, *zwarte márkt*, *derde wérelde* en *flapúit*. Bovendien kan de adjectivische buigings-*e* afwezig zijn als het diminutiefsuffix *-je* aangehecht wordt (cf. *een klein poesje* met *een lelijk eendje*).

In deze sectie stellen we achtereenvolgens de volgende types aan de orde: het type *hansworst* (gelexicaliseerde eigennamen), het type *lelijke eend* (gelexicaliseerde A+N-woordgroepen), het type *tweede fase* (gelexicaliseerde Telw+N-woordgroepen) en de types *flapuit* en *haantjepik*. De laatste twee types delen de eigenschap dat ze geen nominaal rechterlid hebben.

2.13.1. type *hansworst*

In sectie 2.11.3. hebben we gewezen op samenstellingen van het type *zeurpiet* en *smeerkees*. Met behulp van een eigenaam wordt een bepaalde, veelal negatieve eigenschap van een persoon aangeduid. Qua betekenis hiermee vergelijkbaar zijn constructies van het type *hansworst*. Zij hebben eveneens veelal een negatief betekenisaspect. Voorbeelden zijn:

hansworst, *janlul*, *pietsnot*, *mallepietje*, *mallebabbe*, *gekkehenkie*

Gelet op de vorm kunnen we twee subtypes onderscheiden. Constructies als *hansworst* hebben de vorm 'voornaam plus een pseudo-achternaam' en constructies als *mallepietje* hebben de vorm 'verbogen adjectief plus voornaam'.

⁵¹ Zie Van Lessen (1928), Kooij (1968) en Visch (1990).

Bovenstaande gelexicaliseerde woordgroepen kunnen ingebed worden in een nominale samenstelling: *gekkehenkieverkiezingen* en *mallepietjeustrusting*.

2.13.2. type *lelijke eend*

Gelexicaliseerde woordgroepen bestaande uit een adjectief plus een substantief zijn talrijk. Voorbeelden zijn:

lelijke eend, zwarte markt, blauwe maandag, bloedige zondag, centrale verwarming, donkere kamer, sterke arm, Goede Vrijdag, Vliegende Hollander, Grote Beer, Kleine Beer, Verenigde Staten, Rode Kruis

In al deze voorbeelden treffen we de verbogen variant van het adjectief aan. Bovendien nemen zij (behalve *Rode Kruis*) *de* als lidwoord. Het geslacht van het substantief lijkt relevant bij de keuze van de verbogen of onverbogen variant van het adjectief. Gelexicaliseerde woordgroepen als *koninklijk besluit* en *Stedelijk Museum* nemen *het* als lidwoord en het adjectief is onverbogen.

Het type *lelijke eend* vertoont woordachtige eigenschappen, zoals kan worden afgeleid uit de mogelijkheid om een adjectief toe te voegen met een betekenis die tegengesteld is aan de betekenis van het in de constructie voorkomende adjectief:⁵²

de mooie lelijke eend, een slechte Goede Vrijdag, een vredige bloedige zondag

Samenstellingen hebben dezelfde eigenschap (*het witte zwartboek*), terwijl normale woordgroepen deze eigenschap niet hebben (**de mooie lelijke meisjes*).

Een eigenschap van A+N-woordgroepen is dat zij gemodificeerd kunnen worden met adverbia als *erg* en *zeer* (*de erg/zeer lelijke meisjes*). Constructies van het type *lelijke eend* kunnen, evenals A+N-samenstellingen (**het erg zwartboek*), niet op deze wijze gemodificeerd worden, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

**een erg lelijke eend, *een erg zwarte markt, *een zeer Goede Vrijdag, *een nogal Stedelijk Museum*

Voorbeelden van het type *lelijke eend* laten zich gemakkelijk inbedden in een nominale samenstelling (*lelijke-eendtentoonstelling, zwarte-markthandelaar*).

2.13.3. type *derde wereld*

Bij de bespreking van endocentrische Telw+N-samenstellingen (sectie 2.5.) hebben we geconstateerd dat rangtelwoorden niet aan deze vorm van samenstelling meedoen. Naast *achtbaan* ontbreken samenstellingen als **achtstebaan*.

⁵² Zie o.a. Steenbergen (1971) en Visch (1990).

Als we nu gelexicaliseerde Telw+N-woordgroepen in ogenschouw nemen, dan blijkt dat het onderscheid tussen rang- en hoofdtelwoorden hier niet geldt. We vinden gelexicaliseerde woordgroepen van het type *derde wereld* naast het type *elf meter*. Voorbeelden van beide types zijn:

derde wereld, dertiende maand, tweede piloot, eerste stuurman, elf meter, Vijf Mei

Deze types vertonen woordachtige kenmerken. Evenals samenstellingen van het type *achtbaan* kunnen zij voorafgegaan worden door een afwijkend telwoord (*de eerste achtbaan in Nederland*). Dit geldt niet voor normale woordgroepen (**de derde eerste keer*). Voorbeelden zijn:

de eerste tweede piloot, zijn tweede elf meter, de tweede dertiende maand

Omgekeerd, normale nominale woordgroepen, bestaande uit een telwoord plus een nomen, kunnen nader gespecificeerd worden met adverbia als *precies* (*het is precies de eerste keer*). Dit type specificatie is niet mogelijk bij Telw+N-samenstellingen (**dit is precies de achtbaan*) en gelexicaliseerde Telw+N-woordgroepen:

**hij neemt precies de elf meter, *hij is precies de eerste stuurman, *dit is precies de dertiende maand*

De hier besproken gelexicaliseerde woordgroepen kunnen als linkerlid van een nominale samenstelling fungeren, zoals voorbeelden als *elfmetertrap, eerstestuurmanshut* etc. illustreren.

2.13.4. type *flapuit*⁵³

De constructies die we hier bespreken hebben een prepositie, een adverbium of een onbepaald telwoord als rechterlid, terwijl het geheel een substantief is. Links treffen we een verbale stam (*flapuit*), een adjectief (*klaarover*) of een prepositie (*achterom*) aan. Deze vormen kunnen wellicht beschouwd worden als conversies van woordgroepen. Voorbeelden zijn:

flapuit, bemoeial, deugniet, weetal, klaarover, rechtsachter, achterom, vooronder

De vorm *midvoor* (van *midden voor* met *-en-truncatie*, cf. 2.10.2.1.) kan wellicht ook tot dit type gerekend worden.

De voorbeelden met een verbale stam of adjectief als linkerlid duiden als regel personen aan en nemen *de* als lidwoord. Uitzonderingen zijn de zaaknamen *stuif-in* en *wip-in*; zij nemen overigens wel *de* als lidwoord. De voorbeelden *achterom* en *vooronder* verwijzen naar een bepaalde plaats en zij nemen het lidwoord *het*.

⁵³ Zie Michels (1958a).

2.13.5. type *haantjepik*

Constructies van het type *haantjepik* zijn opgebouwd uit een diminutief en een verbale stam (of het hiervan afgeleide substantief). Ze worden voornamelijk gebruikt om, in de ruimste zin van het woord, "spelletjes" aan te duiden. Voorbeelden zijn:

haantjepik, landjepik, hamertjetik, handjeklap, handjeplak

De resulterende substantieven selecteren het lidwoord *het*; deze keuze komt overeen met die van de ingebodde diminutieven. De accentuering van deze substantieven verschilt van geval tot geval. Men vindt accentueringen als *lándjepik* en *hándjeklap* naast *hamertjetik*.

Woorden van het type *haantjepik* verschillen op tenminste één punt van samenstellingen als *ruitjesblouse*: de leden van het complexe woord worden niet van elkaar gescheiden door de tussenklank *-s-*.

2.13.6. Overige types

In principe kan elke woordgroep een gelexicaliseerde variant hebben. Het is daarom ondoenlijk om alle types te bespreken. Ter afsluiting van deze sectie over gelexicaliseerde woordgroepen bespreken we kort een aantal andere types.

Constructies bestaande uit een substantief (of eventueel een telwoord) met een achtergeplaatste prepositionele woordgroep komen vrij frequent voor en ze duiden veelal personen aan. We doelen hier op constructies als *jan-met-de-pet*, *jan-met-de-korte-achternaam*, *meisje-van-plezier*, *heer-van-stand*, *schout-bij-nacht*, *kapitein-ter-zee* etc. Vergelijkbaar hiermee zijn *drie-in-de-pan*, *flap-aan-de-wand* en *vier-op-een-rij*: dit zijn echter zaaknamen.

Woordgroepen als *een schat van een kind* en *een drol van een meid* lijken op het voorgaande type, maar er is een belangrijk verschil: zij kunnen uitsluitend voorkomen met het onbepaalde lidwoord *een* (**de schat van een kind*, **een schat van het kind*, **de schat van het kind*), terwijl vormen als *heer van stand* door een bepaald of onbepaald lidwoord voorafgegaan kunnen worden.⁵⁴

Afrondend wijzen we nog op constructies met een imperatief als *(de) sta-in-de-weg*, *spring-in-'t-veld*, *vergeet-mij-niet*, *(het) staakt-het-vuren* en *kruidje-roer-mij-niet*.

2.14. NOMINALE SAMENSTELLINGEN MET EEN WOORDGROEP ALS LINKERLID⁵⁵

Het verschijnsel 'samenstelling' is in sectie 1.1. gedefinieerd als het koppelen van linguïstische elementen, in de regel zelfstandig voorkomende woorden, op basis van een determinant/determinatumrelatie, tot een complex woord. De morfologisch complexe woorden die hier aan de orde komen, zouden, gegeven deze definitie, niet als samenstellingen kunnen worden aangemerkt, aangezien het linkerdeel *oudemannen* in *oudemannenhuis* geen zelfstandig voorkomend (complex) woord is. Het deel *oudemannen* vormt een nominale woordgroep. De accentuering *oudemánnenhuis* vormt een sterke aanwijzing voor het woordgroepkarakter van het complexe linkerdeel *oudemannen*. Dit geldt niet alleen voor A+N-woordgroepen, maar ook voor andere woordgroepen, zoals valt op te maken uit *der-dewérel dwinkel*, *onderwátercamera* en *blijf-van-mijn-l'jfhuis*.

Uit het voorgaande kan niet onmiddellijk geconcludeerd worden dat constructies als

⁵⁴ Zie o.a. Royen (1947-1954), Paardekooper (1956), Van Caspel (1970) en Everaert (1991).

⁵⁵ Zie o.a. Van Lessen (1928), Geerts et al. (1984:105-106), Hoeksema (1988) en Visch (1990).

oudemannenhuis etc. morfologisch complexe woorden zijn. Met behulp van de volgende testjes kan echter vastgesteld worden dat dergelijke constructies inderdaad samengestelde woorden zijn.⁵⁶

Deze constructies kunnen voorafgegaan worden door een adjectief of een telwoord waarvan de betekenis tegengesteld is aan of verschilt met die van het ingebedde adjectief of telwoord:

<i>*de jonge oude man</i>	vs.	<i>het nieuwe oudemannenhuis</i>
<i>*de derde tweede graad</i>		<i>de derde tweedegraadsverbranding</i>

Een tweede verschil tussen woordgroepen en woorden van het type *oudemannenhuis* is dat het ingebedde deel geen gradering c.q. specificering kan ondergaan met behulp van adverbia als *erg*, *zeer* en *exact*:

<i>de zeer oude man</i>	vs.	<i>*het zeer oudemannenhuis</i>
<i>dit is exact de tweede graad</i>		<i>*dit is exact de tweedegraadsverbranding</i>

De voorgaande testjes duiden erop dat formaties als *oudemannenhuis*, *derdewereldwinkel* etc. aange-merkt dienen te worden als samenstellingen met een woordgroep als linkerlid. In de navolgende subsecties zullen we de belangrijkste types behandelen. We hebben hierbij niet gestreefd naar volledigheid.

2.14.1. type *oudemannenhuis*

De vorming van nominale samenstellingen met een A+N-woordgroep als linkerlid is productief. Voorbeelden zijn:

oudemannenhuis, armeluiskind, vrijesectorwoning, donkerekamerapparatuur, kortebaanschaatser, lichamelijke-opvoedingsleraar, langeafstandsloper, warmegolfstroom, openluchtmuseum, vrijetijdskleding, lelijke-eendtentoonstelling, rondetafelconferentie, snellekweekreactor, blindedarmonsteking

Als regel kan alleen het A+N-deel van een nominale woordgroep ingebed worden. Constructies van het type *het/de-oudemannenhuis* of *zeer-kortebaanschaatser* zijn onwelgevoemd. Er zijn echter uitzonderingen op deze regel. Het betreft in alle gevallen woorden met een bezittelijk voornaamwoord links: *onze-lieve-vrouwekerk* en *onze-lieve-heersbeestje*.

In de besproken voorbeelden zijn de adjectieven, die bij attributief gebruik verbuiging toestaan, verbogen (*de vrije sector-de vrijesectorwoning*). Voor de volgende voorbeelden geldt dat het adjectief onverbogen is: *warmwaterkraan, zoetwaterwinning, koudlichtspiegel, koudwaterbad, vuilwaterpomp* en *kortverlofganger*. Opmerkelijk hierbij is dat de ingebedde substantieven *water, licht* en *verlof* *het*-woorden zijn, terwijl ingebedde substantieven als *golf* en *tijd* in *warmegolfstroom* en *vrijetijdsbesteding* en meervouden als *boorden* en *mannen* in *witteboordencriminaliteit* en *oudemannenhuis* het lidwoord *de* nemen.

In nominale samenstellingen met een A+N-woordgroep als linkerlid valt het hoofdaccent op het nominale deel van de ingebedde woordgroep: *oudemannenhuis, vrijetijdskleding, openluchtmuseum, openhártrtransplantatie, warmwáterkraan* en *kortverlófganger*.

⁵⁶ Zie o.a. Steenbergen (1971) en Visch (1990).

2.14.2. type *twaaalfmijlszone*

Samenstellingen met een ingebedde Telw+N-woordgroep vallen uiteen in twee subtypes. Het eerste type wordt gevormd door samenstellingen als *twaaalfmijlszone* waarbij het hoofdaccent op het nominale hoofd van de woordgroep valt. Bij het type *twéesteensmuur* valt het hoofdaccent daarentegen op het telwoord. Beide types verschillen niet alleen wat betreft hun accentuering, maar ook wat betreft de keuze van het telwoord. Het eerste type omvat woorden met een ingebed hoofdtelwoord (*twaaalfmijlszone*) en woorden met een ingebed rangtelwoord (*tweedegêldstroom*), terwijl het tweede type uitsluitend woorden met een ingebed hoofdtelwoord omvat: *twéesteensmuur* versus **twéedesteensmuur*. Beide types verschillen ook in produktiviteit. De eerste samenstellingsvorm is produktief, in tegenstelling tot de tweede. We geven van beide types een aantal voorbeelden:⁵⁷

- a: *twaaalfmijlszone, derdewereldwinkel, tweeletterwoord, tweedegeldstroom, eerstefaseopleiding, driesterrenhotel, eengezinswoning, elfstedentocht, meerkeuzevraag, tweecomponentenlijm, vierkamerflat, vierkleurendruk, zevengatenboor, zestienmetergebied*
- b: *twéesteensmuur, driebaansweg, eenmansbedrijf, meermanskaart, tweevlaksvulling, vierdeursauto, zestrapsraket*

2.14.3. type *onderwatercamera*

Inbedding van een woordgroep bestaande uit een prepositie en een nomen in een nominale samenstelling behoort eveneens tot de mogelijkheden (type *onderwatercamera*). Dit type is echter niet produktief. Voorbeelden zijn:

onderwatercamera, buitenboordmotor, onderzeeboot, overmaatsmodel, bovenwatervloot, tussenwerfelschijf, ondertoezichtstelling

Het hoofdaccent valt in alle gevallen op het nominale deel van de P+N-woordgroep (*onderwátercamera, tussenwérvelschijf*).

2.14.4. type *kat-en-muisspel, gooi-en-smijfilm*

Constructies waarin sprake is van een overte nevenschikking van het type *N-en-N*, vallen uiteen in twee types: het type *land-en-tuinbouw* en het type *kat-en-muisspel*. Deze twee types verschillen op de volgende punten van elkaar.⁵⁸

Een constructie als *land-en-tuinbouw* heeft een betekenis die gelijk is aan die van de woordgroep *landbouw en tuinbouw*. Dit geldt niet voor woorden van het tweede type: de betekenis van *kat-en-muisspel* is niet gelijk aan een *katspel en muisspel*; een *kat-en-muisspel* is 'een spel tussen kat en muis'. Naast dit semantische verschil is er bovendien een grammatisch verschil. Dit verschil betreft de getalscongruentie tussen het subject en het werkwoord in een zin, zoals blijkt uit de volgende voorbeelden:

- a: *Het kat-en-muisspel gaat (*gaan) nog steeds door*
*Het klok-en-hamerspel is (*zijn) afgelopen*

⁵⁷ Zie Visch (1990).

⁵⁸ Zie Booij (1983) en De Haas (1984b).

- b: *De land-en-tuinbouw neemt/nemen een marginale plaats in*
De tassen-en-passencontrole verliep/verliepen voorspoedig

De mogelijkheid om constructies als *land-en-tuinbouw* te vormen is vrijwel onbegrensd, terwijl de vorming van samenstellingen van het type *kat-en-muis spel* improductief is.

In het vervolg beperken we ons tot het type *kat-en-muis spel*, aangezien we hier duidelijk te maken hebben met samenstellingen die een overte *N-en-N*-woordgroep als linkerlid hebben, terwijl constructies van het type *land-en-tuinbouw* meer woordgroepachtige kenmerken hebben en wellicht via een deletieproces zijn afgeleid van een woordgroep. We wijzen er echter wel op dat een constructie als *land-en-tuinbouw* in een nominale samenstelling als *land-en-tuinbouwmachine* kan worden ingebed. De betekenis van deze samenstelling wijkt overigens af van die van de woordgroep *landbouwmachine en tuinbouwmachine*. In de woordgroep is het niet noodzakelijk dat er sprake is van één machine, terwijl *land-en-tuinbouwmachine* specifiek duidt op 'één machine voor de land-en-tuinbouw'. Voorbeelden van het type *kat-en-muis spel* zijn:

kat-en-muis spel, dag-en-nachtslot, garen-en-bandwinkel, klok-en-hamerspel, koek-en-zopiewinkel, mond-en-klauwzeer, vraag-en-antwoordspel, winst-en-verliesrekening, munt-en-penningkabinet, peper-en-zoutstel, huis-tuin-en-keukenmiddel, keel-neus-en-oorarts

In de bovenstaande voorbeelden wordt het linkerlid van de samenstelling telkens gevormd door een *N-en-N*-woordgroep. Hoewel dit type het meest frequent is, is de beperking tot nevengeschikte substantieven niet absoluut, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

gooi-en-smijtfilm, laad-en-loskade, luister-en-kijkgeld, draf-en-rensport, hang-en-sluitwerk, ver-deel-en-heerspolitiek, kant-en-klaarcamera, heen-en-weerdienst

Het hoofdaccent valt bij de besproken voorbeelden op het rechterlid van de *X-en-X*-nevenschikking (*kat-en-muis spel, keel-neus-en-oorarts, gooi-en-smijtfilm*).

2.14.5. type *maag-darmkanaal, zit-slaapkamer*

In de voorgaande subsectie bespraken we samenstelling met een overte nevenschikking als linkerlid. In deze sectie behandelen we samenstellingen waarin het nevenschikkend voegwoord *en* ontbreekt tussen de eerste twee leden. De betekenisrelatie tussen deze leden wijst echter op een impliciete nevenschikking.

Naast samenstellingen als *kat-en-muis spel* met een overte *N-en-N*-nevenschikking vinden we samenstellingen van het type *maag-darmkanaal* met een impliciete *N+N*-nevenschikking. De betekenis van dit type kan veelal geparafraseerd worden als 'N₃ tussen N₁ en N₂' (*maag-darmkanaal* is 'kanaal tussen maag en darmen'). Voorbeelden zijn:

maag-darmkanaal, haat-liefdeverhouding, man-vrouwoverleg, vader-zoonrelatie, neus-keelholte, Holland-Amerikalijn, Amsterdam-Rijnkanaal, noord-zuiddialog, oost-westproblematiek, subject-predikaatsrelatie, serie-parallelschakelaar

Niet alle samenstellingen van dit type kunnen op bovenstaande wijze omschreven worden. Een *man-vrouwpolis* is 'een polis betrekking hebbend op man en vrouw'; een *tuner-versterkercombinatie* is een 'combinatie bestaande uit een tuner en een versterker' en een *tolk-vertalerschool* is een 'school die opleidt tot tolk-vertaler'. Andere voorbeelden met een afwijkende betekenis zijn: *champignon-crèmesoep*, *houtje-touwtjejas*, *groente-tomatensoep* en *kosten-batenanalyse*.

Zoals we naast het type *kat-en-muispel* het type *maag-darmkanaal* aantreffen, zo vindt men naast het type *gooi-en-smijtfilm* (met overte *V-en-V*-nevenschikking) een klein aantal samenstellingen van het type *zit-slaapkamer* (impliciete *V+V*-nevenschikking). Andere voorbeelden zijn: *woon-werkverkeer*, *hang-legkast*, *slaap-waakritme* en *rij-op-rij-af-veerboot*. De betekenis van dit type samenstelling loopt nogal uiteen. De betekenis van *woon-werkverkeer* sluit aan bij die van *maag-darmkanaal*, maar dit geldt zeker niet voor de overige voorbeelden. Een *zit-slaapkamer* is bijv. een 'kamer om in te wonen en te slapen' en een *slaap-waakritme* is een 'ritme van slapen en waken'.

Voor de volledigheid wijzen we ook nog op de samenstelling *los-vastrelatie* met een impliciete *A+A*-nevenschikking.

Ook bij dit type samenstellingen valt het hoofdaccent op het tweede lid van de (impliciete) nevenschikking (*maag-dármkanaal*, *zit-sláapkamer* en *los-vástrelatie*).

2.14.6. type *huis-aan-huisblad*

De vorming van nominale samenstellingen met als linkerlid een woordgroep bestaande uit *N+P+N* (type *huis-aan-huisblad*) is niet productief. Voorbeelden zijn:

huis-aan-huisblad, *mond-op-mondbeademing*, *mond-tot-mondreclame*, *nek-aan-nekrace*,
glas-in-loodraam, *lik-op-stukbeleid*

Het hoofdaccent valt op het rechterlid van de ingebede woordgroep: *huis-aan-húisblad* en *lik-op-stú-kbeleid*.

2.14.7. type *blijf-van-mijn-lijfhuis*

Als een verbale woordgroep als linkerlid van een nominale samenstelling fungeert, dan heeft het verbum de vorm van een imperatief. De voorbeelden die we hebben gevonden, zijn vrijwel allemaal recente vormingen. Vergelijk de volgende voorbeelden:

blijf-van-mijn-lijfhuis, *ban-de-bom-demonstratie*, *doe-het-zelfwinkel*, *kies-exact-campagne*, *vrij-veilig-actie*, *laat-maar-waaien-houding*, *lach-of-ik-schietshow*, *staakt-het-vurenovereenkomst*,
zeg-geen-èh-spelletje, *schiet-in-de-eigen-voetbeginsel*

Als we de interne structuur van de ingebede verbale groepen in oenschouw nemen, dan kunnen we constateren dat deze van geval tot geval verschilt.

Bij samenstellingen van dit type valt het hoofdaccent op het laatste lid van de verbale woordgroep (*blijf-van-mijn-lijfhuis*, *staakt-het-vúrenovereenkomst*).

2.14.8. type *blij-dat-ik-rij-campagne*

Adjectivische woordgroepen kunnen incidenteel eveneens ingebed worden in een nominale samenstelling. De ingebedde woordgroepen vormen zowel wat betreft hun interne structuur als hun betekenis een heterogeen gezelschap:

*blij-dat-ik-rij-campagne, klaar-terwijl-u-wacht-hakkenbar, langzaam-aan-actie,
ver-van-mijn-bed-show*

2.14.9. type *god-is-dood-theologie*

Afrondend wijzen we erop dat zinnen eveneens als linkerlid van een nominale samenstelling kunnen fungeren, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

*god-is-dood-theologie, god-is-liefde-gevoel, (de) wie-heeft-het-gedaan-vraag,
(de) wie-schrijft-die-blijft-uitdrukking*

Voor deze samenstellingen geldt dat de ingebedde zin gekenmerkt wordt door een hoofdzinsvolgorde, d.w.z. het finiete werkwoord neemt de tweede syntactische positie in. Onwelgevoemd zijn **(de) god-dood-is-theologie* en **(de) wie-het-gedaan-heeft-vraag*.

3. *Adjectivische Samenstelling*

3.1. INLEIDING

De vorming van adjectivische samenstellingen is aan meer beperkingen onderhevig dan die van nominale samenstellingen. Zo ontbreekt bijvoorbeeld een klasse van exocentrische adjectivische samenstellingen. Bovendien is het aantal semantische relaties tussen de samenstellende delen in het geval van adjectivische samenstelling beperkter dan bij nominale samenstellingen. Hiermee hebben we reeds twee willekeurig gekozen verschillen tussen nominale en adjectivische samenstelling aangestipt. In het navolgende zullen hieraan nog een aantal andere verschillen toegevoegd worden. We stellen achtereenvolgens de volgende onderwerpen aan de orde. De secties 3.2. tot en met 3.7. zijn gewijd aan de vorming van adjectivische samenstellingen met resp. een substantief, adjectief, werkwoord, telwoord, prepositie en adverbium als linkerlid. Vervolgens behandelen we een tweetal resterende vormen van adjectivische samenstelling, t.w. de vorming van superlatieven van het type *allerbest* en de vorming van pseudo-samenstellingen van het type *tjokvol* (sectie 3.8.). In sectie 3.9. bespreken we daarna de omstandigheden waaronder een tussenklank verschijnt in de eerder besproken adjectivische samenstellingen. Tot besluit besteden we in sectie 3.10. kort aandacht aan copulatieve adjectivische samenstellingen.

In deze inleiding gaan we allereerst kort in op een aantal algemene karakteristieken van adjectivische samenstellingen, zoals hoofdigheid (sectie 3.1.1.), accentuering (sectie 3.1.2.), recursiviteit (sectie 3.1.3.), formele kenmerken van de samenstellende delen (sectie 3.1.4.) en de aanwezigheid van tussenklanken (sectie 3.1.5.).

3.1.1. *Hoofdigheid*⁵⁹

Adjectivische samenstellingen zijn opgebouwd uit twee, veelal isoleerbare, lexicale eenheden waarvan het rechterdeel een adjectief is. Hieruit kunnen we afleiden dat het rechterlid als hoofd van de constructie fungeert. Afgezien van het feit dat het rechterlid de categorie van de samenstelling bepaalt, zijn er geen andere testjes beschikbaar om te bepalen of het rechterlid het hoofd is.

3.1.2. *Accentuering*⁶⁰

Adjectivische samenstellingen vallen qua accentuering uiteen in twee groepen. Het merendeel van de adjectivische samenstellingen heeft een 'variabel' finaal accent. Bij predikatief gebruik valt het accent op het rechterlid (*de jongen is doodziek*) of er is sprake van gelijk accent op beide leden⁶¹, terwijl er bij attributief gebruik een sterke tendens is om het linkerlid te accentueren (*de dóodzieke jongen*). De tweede groep is vrij beperkt in omvang en de samenstellingen die tot deze groep behoren, hebben een 'gefixeerd' initieel accent, d.w.z. zowel bij predikatief als attributief gebruik valt het accent op het linkerlid. Representatief voor deze groep is *zeeziek* (*de jongen is zéeziek, de zéezieke jongen*).

De eerste groep adjectivische samenstellingen kan op basis van de positie van het accent moeilijk onderscheiden worden van syntactische constructies. Een zin als *omdat hij het beeld schoon maakte* is ambigu. De zin kan de betekenis 'een beeld wordt schoongemaakt' hebben, maar kan eveneens betekenen dat 'iets beeldschoon gemaakt wordt'. Kortom, om de syntactische constructie [het beeld schoon] te onderscheiden van de samenstelling [beeldschoon] dienen andere criteria aangewend te worden, zoals bijv. interne onscheidbaarheid (*hij maakte het beeld niet schoon* vs. **hij maakte het beeldnietschoon*).⁶²

3.1.3. *Recursiviteit*⁶³

De meest kenmerkende eigenschap van adjectivische samenstelling is het gebrek aan recursie. Adjectivische samenstellingen kunnen niet als basis dienen voor een nieuwe samenstelling. Naast *panklaar*, *vliegziek* en *dolblij*, met resp. een substantief, werkwoord en adjectief als linkerlid, ontbreken **oliepanklaar*, **spilvliegziek* en **dolblijkomisch*. Er is slechts een handjevol uitzonderingen, t.w. *spotgoedkoop*, *spiksplinternieuw*, *knotsknettergek* en copulatieve samenstellingen als *rood-wit-blauw*. Daarnaast is het eveneens vrijwel uitgesloten om samengestelde nomina en verba in te bedden in een adjectivische samenstelling: **frituurpanklaar* en **zweefvliegziek*. Uitzonderingen zijn: *invloedrijk*, *zuurstofarm* en *zijwindgevoelig*. Het betreft hier in alle gevallen adjectieven met een variabel accent.

3.1.4. *Formele eigenschappen van de samenstellende delen*

In de voorgaande subsectie is geconstateerd dat het linker- en het rechterlid als regel niet samengesteld zijn. Nu gaan we na of het onderscheid 'ongeleed/geleed' en het onderscheid 'Germaans/niet-Germaans' relevant zijn bij deze vorm van samenstelling.

⁵⁹ Zie o.a. Trommelen & Zonneveld (1984abc, 1986) en Backhuys (1989b).

⁶⁰ Zie o.a. Van Heuven (1986), Trommelen & Zonneveld (1986), Backhuys (1989b) en Neijt (1990).

⁶¹ Zie voor deze laatste stelling o.a. Van Heuven (1986).

⁶² Zie Trommelen & Zonneveld (1986) en Backhuys (1989b).

⁶³ Zie Trommelen & Zonneveld (1986).

De samenstellende delen van een adjectivische samenstelling zijn als regel ongeleed (en monosyllabisch) en zij behoren tot de Germaanse woordenschat. Voorbeelden zijn:

boterzacht, rookvrij, wereldwijd, lichtblauw, dolblij, krimpvrij, bouwrijp

Het is echter niet geheel uitgesloten om gelede en/of niet-Germaanse woorden in te bedden in een adjectivische samenstelling. Het linkerlid kan een al dan niet geleed polysyllabisch (met twee of meer volle vocalen) substantief zijn. Bovendien kan het linkerlid een afgeleid substantief of – incidenteel – een afgeleid werkwoord zijn. Voorbeelden die deze mogelijkheden illustreren, zijn:

- a: *oliedom, vitaminerijk, plasma-arm, kanariegeel, contactarm*
 b: *geslachtsrijp, liefdevol, bedrijfsklaar, gebruiksklaar, gewetensvol, belastingvrij*
 c: *publiceergeil, verzendklaar*

De voorgaande voorbeelden illustreren een asymmetrie tussen ingebedde nomina enerzijds en ingebedde werkwoorden en adjectieven anderzijds. De werkwoorden en adjectieven die als linkerlid van een adjectivische samenstelling fungeren, zijn normaliter ongeleed en behoren tot het Germaanse deel van de woordenschat (behalve *publiceergeil*). In het geval van een nominaal linkerdeel zijn de mogelijkheden daarentegen minder beperkt.

De hierboven besproken samenstellingen hebben telkens een ongeleed Germaans adjectief als hoofd. Dit beeld is representatief voor de klasse samenstellingen met een gefixeerd initieel accent (type *zéeziek*). Het betreft hier veelal woorden uit een vast rijtje (*-ziek, -vol, -rijk* en *-vreemd*). Als een adjectivische afleiding als hoofd van de samenstelling dient, is het accent variabel finaal. Voorbeelden zijn:

vrouwvriendelijk, kotsmisselijk, kindvijandig, broodnodig, poepdefstig, natuurgetrouw, soortgelijk, volautomatisch, zangtechnisch, noodlijdend, vuurspuwend, partijgebonden, hardgekookt, dolkominisch, stomvervelend

Woorden als *gewoontegetrouw* en *verzendgereed* illustreren dat zowel het substantief als het adjectief afgeleid mogen zijn.

3.1.5. Tussenklanken⁶⁴

Voor adjectivische samenstellingen geldt dat de samenstellende delen van elkaar gescheiden kunnen worden door een tussenklank. Voorbeelden die dit illustreren zijn bijv. *kleurenblind, beresterk, hondsbrutaal* en *kinderrijk*. Een verschil met nominale samenstellingen is dat we de invoeging van een tussenklank slechts aantreffen in N+A-samenstellingen.

De factoren die de distributie van *-e(n)-*, *-s-* en *-er-* bepalen, komen overeen met die van N+N-samenstellingen. De tussenklank *-e(n)-* treffen we uitsluitend aan als het substantief een meervoud op *-en* heeft (*mijlenver, beresterk*). De tussenklank *-s-* kan voorkomen na substantieven met een meervoud op *-en* (*hondsmoe*), na substantieven met een meervoud op *-s* (*ezelsdom*) en na substantieven die (in de bedoelde betekenis) geen meervoudsvorming toestaan (*doodsbang*). De

⁶⁴ Zie o.a. Geerts et al. (1984), Mattens (1987) en Backhuys (1989b).

tussenklank *-er-*, ten slotte, treffen we alleen aan na substantieven die een meervoud op *-eren* hebben (*kinderrijk*). Adjectivische samenstellingen met een afgeleid substantief als linkerlid komen nauwelijks voor, maar als ze voorkomen dan geldt dat ze door dezelfde tussenklank gevolgd worden als in een N+N-samenstelling: *geslachtsrijp*, *gebruiksklaar*, *mondjesmaat*, *citroentjesfris* (cf. *geslachtsdaad*, *ruitjesblouse*). Kortom, ook bij N+A-samenstellingen lijkt het nominaliserende affix de keuze van de tussenklank te bepalen.

In sectie 3.9. gaan we in meer detail in op de aanwezigheid van tussenklanken in adjectivische samenstellingen. In de hieraan voorafgaande secties zullen we zoveel als mogelijk voorbeelden geven waarin een tussenklank ontbreekt.

3.2. N+A-SAMENSTELLINGEN ⁶⁵

In het merendeel van de N+A-samenstellingen zijn de samenstellende delen ongeleed; zij behoren tot de Germaanse woordenschat. In de secties 3.1.3. en 3.1.4. hebben we echter geconstateerd dat het linkerlid eveneens een afgeleid, een samengesteld of een niet-Germaanse substantief mag zijn (*liefdevol*, *invloedrijk*, *vitamine-arm*). Het adjectivische hoofd mag ook geleed zijn, zoals valt op te maken uit *doelbewust*, *zangtechnisch* en *milieuvriendelijk*. Samengestelde adjectieven kunnen echter nooit als hoofd van een N+A-samenstelling fungeren. In het vervolg laten we deze eigenschappen van N+A-samenstellingen buiten beschouwing en beperken we ons tot de semantische relaties tussen de samenstellende delen (sectie 3.2.1.) en de accentuering van N+A-samenstellingen (sectie 3.2.2.).

3.2.1. Semantische relaties

De semantische relaties tussen de nominale determinant en het adjectivische determinatum kunnen zeer verschillend van aard zijn en zij zijn niet altijd te systematiseren. We besteden achtereenvolgens aandacht aan de volgende betekenisrelaties.

Allereerst bespreken we N+A-samenstellingen waarin sprake is van een vergelijking-relatie: type *boterzacht* (sectie 3.2.1.1.). De betekenis van dit type samenstelling kan omschreven worden als 'zo A als N'. In 3.2.1.2. bespreken we samenstellingen van het type *broodnuchter*. In dit type fungeert het substantief als een versterkende modifier die het betekenisaspect 'zeer' toevoegt aan de samenstelling (*broodnuchter* is 'zeer nuchter'). De betekenis die het substantief bij zelfstandig gebruik heeft, is verloren gegaan. Soms is de scheiding tussen het type *boterzacht* en *broodnuchter* moeilijk vast te stellen. Samenstellingen als *boterzacht* kunnen ook metaforisch gebruikt worden en de betekenis kan dan omschreven worden als 'zeer zacht'. In de sectie 3.2.1.3. en 3.2.1.4. bespreken we woorden van resp. het type *woningzoekend* en het type *handgeweven*. Woorden van dit type zijn opgebouwd uit een substantief en een adjectivisch gebruikt tegenwoordig of voltooid deelwoord (zie ook hoofdstuk 3, sectie 3.2.13. en 3.2.14.). In het type *woningzoekend* noemt het substantief de zaak waarop de handeling of werking van het werkwoord gericht is (*iemand zoekt een woning*): hier is dus sprake van een direct-object- of thema-relatie tussen het substantief en het werkwoord. De betekenis van adjectieven van het type *handgeweven* is daarentegen nogal divers. In sectie 3.2.1.5. behandelen we samenstellingen waarvan de betekenis beschreven kan worden met behulp van een adjectiefgroep met een voorzetselconstituent als nabepaling. We doelen hier op samenstellingen als *vorstvrij* ('vrij van vorst'), *vitaminerijk* ('rijk aan vitamine'), *milieuvriendelijk* ('vriendelijk voor het milieu'), *energiezuinig* ('zuinig met energie'), *filmgek* ('gek op film') etc.

⁶⁵ Zie o.a. Van Lessen (1928), Geerts et al. (1984:364-366) en Backhuys (1989b).

3.2.1.1. Vergelijking-relatie: type *boterzacht*⁶⁶

De vorming van N+A-samenstellingen die het betekenisaspect 'zo A als N' hebben, is productief. Voorbeelden zijn:

boterzacht, asgrauw, bladstil, bloedrood, honingzoet, glashelder, kastanjebruin, hagelwit, ijskoud, mosgroen, ijzersterk, kanariegeel, vuurrood, kurkdroog, loodzwaar, sneeuw wit, winterkoud, lindegroen

We hebben reeds opgemerkt dat samenstellingen van dit type vaak een metaforische lezing hebben. Het substantief voegt in dat geval het versterkende betekenisaspect 'zeer' toe. *Vuurrood* wordt zowel in de betekenis 'zo rood als vuur' als in de betekenis 'zeer rood' gebruikt. Hetzelfde geldt voor bijv. *kurkdroog* ('zo droog als kurk', 'zeer droog') en *asgrauw* ('zo grauw als as', 'zeer grauw'). Dit betekent dat de voorbeelden die we hier behandelen met evenveel recht ook in sectie 3.2.1.2. behandeld hadden kunnen worden. Ze verschillen echter in één opzicht van het type *broodnuchter*: dit laatste type kan namelijk uitsluitend in de betekenis 'zeer A' gebruikt worden. Dit verschil laat zich duidelijk illustreren aan het paar *bloedrood* en *bloednerveus*. De eerste kan qua betekenis omschreven worden als 'zo rood als bloed', 'zeer rood', terwijl *bloednerveus* uitsluitend het betekenisaspect 'zeer nerveus' heeft.

Een opvallend kenmerk van dit type A+N-samenstellingen is dat zij geen comparatief- of superlatiefvorming toestaan (**wolzachter, *wolzachtst*). Bovendien kunnen ze niet nader gespecificeerd worden met behulp van graadaanduidende adverbia als *erg, zeer* en *nogal* (**de trui is erg/zeer/nogal wolzacht*).

3.2.1.2. Versterkende relatie: type *broodnuchter*⁶⁷

De overgang van het type *boterzacht* naar het type *broodnuchter* is als gezegd niet groot. Samenstellingen van het type *broodnuchter* bezitten het versterkende betekenisaspect 'zeer A'. Een verschil met het type *boterzacht* is dat de letterlijke betekenis van het substantief totaal afwezig is. Voorbeelden zijn:

broodnuchter, stokoud, moddervet, bomvol, stokdoof, oliedom, doodeerlijk, ragfijn, bloednerveus, peperduur, gortdroog, kiplekker, ladderzat, stapelgek, straatarm

Kenmerkend voor dit type samenstelling is dat het om vaste verbindingen gaat. Zo treffen we wel *oliedom* en *kiplekker* aan, maar niet **gasdom, *benzinedom* of **haanlekker*.

Als een substantief eenmaal als versterkend element dienst doet, dan blijft dit normaliter niet beperkt tot een enkel woord: *bloedheet, bloedmooi, bloednerveus, bloedserieus, stokoud* en *stokdoof*. Dit geldt overigens niet voor alle substantieven. Het versterkende *olie-* treffen we bijv. alleen aan in *oliedom*.

Voor het type *broodnuchter* geldt hetzelfde als voor het type *wolzacht*: dergelijke samenstellingen staan noch comparatief- en superlatiefvorming (**broodnuchterder, *broodnuchterst*) noch gradering met behulp van graadaanduidende adverbia (**zeer broodnuchter*) toe.

⁶⁶ Zie o.a. Van Lessen (1928), Adriaens (1979), Fletcher (1980), Van den Toorn (1983ab) en Geerts et al. (1984:364-365).

⁶⁷ Zie o.a. Van Lessen (1928), Adriaens (1979), Fletcher (1980), Van den Toorn (1983ab) en Geerts et al. (1984:365).

3.2.1.3. N+Tegenwoordig Deelwoord: type *woningzoekend*⁶⁸

De adjectivische variant van een tegenwoordig deelwoord kan samen met een substantief een samenstelling of een samenstellende afleiding vormen, waarin sprake is van een direct-object- of thema-relatie. Deze relatie is vergelijkbaar met die tussen een direct object en een werkwoord. Een *woningzoekend* iemand is bijv. 'iemand die een woning zoekt'. Voorbeelden zijn:

woningzoekend, hartverscheurend, doeltreffend, energiebesparend, vuurspuwend, oorverdovend, hulpbehoevend, pijnstillend, grensoverschrijdend, tijdrovend, adembenemend, brandwerend, menslievend, noodlijdend, schrikbarend

3.2.1.4. N+Voltooid Deelwoord: type *handgeweven*⁶⁹

De adjectivische variant van een voltooid deelwoord kan eveneens samen met een substantief een adjectivische samenstelling vormen. De betekenisrelaties tussen het nomen en het adjectivisch deelwoord zijn nogal divers. Soms vervult het substantief de instrumentalis-rol; de betekenis kan in dat geval omschreven worden als 'A met N': (*handgeweven* is 'geweven met de hand'. Voorbeelden zijn:

handgeweven, handbeschilderd, handgeklokt, kolengestookt, luchtgekoeld

Dit is geenszins de enig mogelijke betekenisrelatie. In woorden als *zongerijpt, zonovergoten* en *computergestuurd* vervult het substantief de bron-rol en kan de betekenis omschreven worden met behulp van een passieve *door*-bepaling (*zongerijpt* is 'gerijpt door de zon'). Verder zijn er samenstellingen als *toekomstgericht, tijdgebonden, plaatsgebonden, persoonsgebonden, zijdegevoerd* en *APK-gekeurd* waar de semantische relatie tussen het substantief en het adjectivisch deelwoord van weer een andere aard is. In *toekomstgericht* en *tijdgebonden* is er sprake van een tempus-relatie en in *plaatsgebonden* van een locatief-relatie. De betekenis van *zijdegevoerd* ('gevoerd met zijde') en *APK-gekeurd* ('gekeurd ten behoeve van de APK' is moeilijk in algemene termen te beschrijven.

3.2.1.5. De betekenisrelatie 'A-Prepositie-N'⁷⁰

In deze subsectie bespreken we N+A-samenstellingen waarvan de betekenis beschreven kan worden met behulp van een adjectief plus een voorzetselconstituent als nabepaling. Met behulp van welk voorzetsel de betekenis omschreven kan worden, hangt af van het adjectivische hoofd. De adjectieven die deel uitmaken van dergelijke samenstellingen, selecteren namelijk vaak een vast voorzetsel.

Een belangrijke eigenschap van de N+A-samenstellingen die hier centraal staan, is dat zij in complementaire distributie staan met adjectiefgroepen met een voorzetselconstituent als nabepaling. Vergelijk:

a:	<i>deze ruimte is nicotinevrij</i>
<i>*deze ruimte is nicotinevrij van rook</i>	<i>deze ruimte is vrij van nicotine</i>
b:	<i>wortels zijn vitaminerijk</i>
<i>*wortels zijn vitaminerijk aan caroteen</i>	<i>wortels zijn rijk aan vitamine</i>

⁶⁸ Zie o.a. Van den Toorn (1983b, 1984b), Hoeksema (1984), Evers (1984) en Geerts et al. (1984:366-367).

⁶⁹ Zie o.a. Royen (1946), Van den Toorn (1983b, 1984b), Hoeksema (1984), Evers (1984) en Geerts et al. (1984:367).

⁷⁰ Zie o.a. De Vooy (1908, 1957), Bezoen (1950), Mars (1968), Adriaens (1979), Van den Toorn (1983ab) en Geerts et al. (1984:365-366).

- c: *hij is sportgek* *hij is gek op sport*
**hij is sportgek op tennis*

In het navolgende besteden we aandacht aan een aantal verschillende types, waarbij we overigens niet gestreefd hebben naar een volledige opsomming.

— type *vorstvrij*

De betekenis van het type *vorstvrij* kan geparafraseerd worden als 'A van N' (*vorstvrij* is 'vrij van vorst'). Voorbeelden zijn:

vorstvrij, suikervrij, belastingvrij, alcoholvrij, kernwapenvrij, hoopvol, smaakvol, waardevol, kleurecht, kleurvast, waardevast, soortafhankelijk

De meeste samenstellingen met *vrij* als rechterlid behoren tot dit produktieve type. Een uitzondering is *gastvrij*, aangezien de betekenis niet op bovengenoemde wijze omschreven kan worden (*gastvrij* is 'mild in het ontvangen van gasten').

— type *vitaminerijk*

De betekenis van het type *vitaminerijk* kan omschreven worden als 'A aan N' (*vitaminerijk* is 'rijk aan vitamine'). Voorbeelden zijn:

vitaminerijk, fantasierijk, fosfaatrijk, lommerrijk, eiwitarm, vetarm, zoutarm

— type *milieuvriendelijk*

De betekenis van het type *milieuvriendelijk* kan geparafraseerd worden als 'A voor N' (*milieuvriendelijk* is 'vriendelijk voor het milieu'). De betekenis van de prepositie *voor* is poly-interpretabel en achter de parafrase 'A voor N' gaan meerdere relaties schuil. In bijv. *milieuvriendelijk* hebben we te maken met *voor* in de betekenis van 'ten opzichte van' en in *gebruiksklaar* geeft *voor* het doel aan. In het volgende overzicht hebben we ons beperkt tot deze twee betekenisaspecten van *voor*:

milieuvriendelijk, kindvriendelijk, vrouwvijandig, kindvijandig, milieubewust, storingsvatbaar, windgevoelig
gebruiksklaar, persklaar, panklaar, startklaar, winterklaar

— type *filmgek*

Samenstellingen van het type *filmgek* hebben de betekenis 'A op N' (*filmgek* is 'gek op films'). Ter illustratie geven we:

filmgek, sportgek, voetbalgek, familiegek, modezot, hockeyzot

— type *weerbestendig*

De betekenis van het type *weerbestendig* kan omschreven worden als 'A tegen N'. Voorbeelden zijn:

weerbestendig, vuurbestendig, windvast, winddicht, stofdicht, kogelveilig

— type *energiezuinig*

Samenstellingen van het type *energiezuinig* hebben een betekenisaspect dat omschreven kan worden als 'A met N' (*energiezuinig* is 'zuinig met energie'):

energiezuinig, balvaardig, kopsterk

3.2.2. Accentuering⁷¹

Evenals elders in dit boek gaan we bij de behandeling van de accentuering van adjectieven uit van hun accentpatroon bij predikatief gebruik. In sectie 3.1.2. hebben we reeds kort stilgestaan bij de accentuering van adjectivische samenstellingen en daar zijn zij ingedeeld in twee klassen, namelijk samenstellingen met een 'variabel' finaal accent c.q. gelijk accent op beide leden (type *doodztek*) en samenstellingen met een 'gefixeerd' initieel accent (type *zéeziek*). Het verschil tussen beide klassen is niet beperkt tot dit verschil in accentuering. Zo hebben we ook reeds geconstateerd (sectie 3.1.4.) dat het rechterlid van het type *zeeziek* altijd ongeleed is. Bovendien betreft het hier veelal adjectieven uit een vast rijtje en het aantal samenstellingen behorend tot dit type is dan ook vrij klein. De vorming van samengestelde adjectieven met een variabel accent is daarentegen productief en niet of nauwelijks aan beperkingen onderhevig.

3.2.2.1. type *doodztek*

Samenstellingen van het type *doodztek* hebben een variabel accent, d.w.z. zij hebben finaal accent (of wellicht dubbelaccent) bij predikatief gebruik (*de jongen is doodztek*) en optioneel initieel accent bij attributief gebruik (*de dóodzieke jongen*). De optionele verschuiving van het accent bij attributief gebruik kan toegeschreven worden aan ritmische factoren, die we in dit boek buiten beschouwing laten. Voorbeelden zijn:

doodziek, gastvrij, portvrij, panklaar, doodeng, balvast, kleurecht, zoutarm, waterdicht, broodnuchter, boterzacht, natuurgetrouw, vakbekwaam, balvaardig, vrouwvijandig, handbeschilderd, tijdgebonden, hulpbehoevend

Als we te maken hebben met samenstellingen van het type *broodnuchter* (zie 3.2.1.2.) met het betekenisaspect 'zeer A', dan is ook bij predikatief gebruik zowel finaal als initieel accent mogelijk (*hij is broodnúchter/bróodnuchter*).

3.2.2.2. type *zéeziek*

Samenstellingen van het type *zéeziek* hebben een gefixeerd accent, d.w.z. zij hebben altijd initieel accent, ongeacht de syntactische positie die zij innemen (*de jongen is zéeziek, de zéezieke jongen*). Zoals we hierboven hebben opgemerkt, behoren de adjectieven in de regel tot een vast rijtje dat bestaat uit o.a. *-ziek, -blind, -vol* en *-rijk*. Dit wil overigens niet zeggen dat initieel accent beperkt is tot deze woorden, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

⁷¹ Zie o.a. Van Lessen (1928), Geerts et al. (1984:365), Van Heuven (1986), Trommelen & Zonneveld (1986), Backhuys (1989b) en Neijt (1990).

zeeziek, luchtziek, wagenziek, berouwvol, emotievol, sfeervol, vitaminerijk, eiwitrijk, kleurrijk, nachtblind, sneeuwblind, woordblind, filmgek, kopschuw, mensenschuw, waterkoud, oliedom

Voorbeelden als *éiwitrijk* (naast *éiwit*) en *óliedom* (naast *ólie*) illustreren dat samenstelling geen invloed heeft op de positie van het accent van het basiswoord. Een uitzondering op deze regel vormt de samenstelling *omvángrijk*, die is gevormd op basis van het nomen *ómvang*.

3.3. A+A-SAMENSTELLINGEN ⁷²

Twee belangrijke observaties betreffende A+A-samenstellingen zijn reeds in de secties 3.1.3. en 3.1.4. aan de orde gesteld. De eerste observatie is dat A+A-samenstelling non-recursief is, d.w.z. een A+A-samenstelling kan niet ingebed worden in een meer complexe adjectivische samenstelling. De tweede observatie is dat het adjectivische linkerlid ongeleed is en behoort tot de Germaanse woordenschat. Deze eigenschappen laten we hier verder buiten beschouwing. In subsectie 3.3.1. staan we stil bij de betekenis en in 3.3.2. bij de accentuering van A+A-samenstellingen.

3.3.1. *Semantische relaties*

3.3.1.1. type *donkerblond, stomdronken*

In A+A-samenstellingen voegt het linkerlid als regel een graderend betekenisaspect toe. Dit wil overigens niet zeggen dat er geen onderlinge verschillen zijn. In samenstellingen van het type *donkerblond* is de betekenis compositioneel afleidbaar uit de betekenis van de samenstellende delen en het linkerlid geeft een nadere bepaling, specificatie van het adjectivische determinatum (*donkerblond* is 'een donkere tint blond'). Voorbeelden zijn:

donkerblond, bleekblauw, diepdoordacht, lichtblauw, donkergeel, dunbevolkt, roodbruin, goudgeel, grauwwit, halfvet, jonggetrouwd, kleinbehuisd, matwit, mindervalide, sterkgespierd, zwakbegaafd, sterkspelend, hardwerkend

Gelet op de vorm van het adjectivische hoofd kunnen we twee klassen onderscheiden. In de eerste klasse is het hoofd een ongeleed Germaans adjectief (*lichtblauw, matwit*) en in de tweede klasse is het hoofd een adjectivisch gebruikt deelwoord (*jonggetrouwd, hardwerkend*).

Als het rechterlid een adjectivisch gebruikt deelwoord is, dan kan er eveneens sprake zijn van een resultaat-relatie: *witgelakt, bruingeveerd, roodgeglazuurd, koudmakend* en *roodbakkend*.

Naast het type *donkerblond* vindt men samenstellingen van het type *stomdronken*. In dit type heeft *stom* zijn originele, letterlijke betekenis verloren en voegt het linkerlid vaak nog alleen een versterkend betekenisaspect toe (*stomdronken* is 'zeer dronken'). Voorbeelden zijn:

stomdronken, stomtoevallig, stomverbaasd, diepongelukkig, diepriet, doldriet, dolkomisch, rotvervelend, hoogrood

⁷² Zie o.a. Adriaens (1979), Van den Toorn (1983b), Hoeksema (1984), Geerts et al. (1984:368-369) en Backhuys (1989b).

3.3.2. *Accentuering*

A+A-samenstellingen hebben een variabel accent, d.w.z. bij predikatief gebruik valt het hoofdaccent op het rechterlid (*deze jongen is zwakbegaafd*) en bij attributief gebruik wordt het accent optioneel verschoven naar het linkerlid (*de zwakbegaafde jongen*).

Voor A+A-samenstelling met het betekenisaspect 'zeer A' geldt hetzelfde als voor de vergelijkbare N+A-samenstellingen (zie 3.2.2.1.): bij predikatief gebruik is zowel initieel als finaal accent toegestaan (*deze situatie is dolkómisch/dólkomisch*).

3.4. V+A-SAMENSTELLINGEN ⁷³

In het vervolg besteden we achtereenvolgens aandacht aan de belangrijkste semantische relaties tussen de samenstellende delen van een V+A-samenstelling (sectie 3.4.1.) en de accentuering van deze samenstellingen (sectie 3.4.2.). Voor de overige eigenschappen zij men verwezen naar de inleidende sectie 3.1.

3.4.1. *Semantische relaties*

V+A-samenstellingen kunnen naar betekenis onderverdeeld worden in drie types. Samenstellingen van het type *fonkelnieuw* hebben een compositionele betekenis en deze kan geparafraseerd worden met behulp van een actieve, graadaanduidende bijzin van het type 'A dat het V-t' (*fonkelnieuw* is 'nieuw dat het fonkelt'). Daarnaast zijn er samenstellingen van het type *smoorverliefd*. Bij dit type heeft de verbale stam zijn normale betekenis verloren en het voegt nog uitsluitend een versterkend betekenisaspect toe (*smoorverliefd* is 'zeer verliefd'). De grens tussen beide types is niet altijd even scherp en één woord kan tot beide types behoren. Een voorbeeld is *smoorheet*. Deze samenstelling heeft het betekenisaspect 'heet dat je smooit', maar daarnaast ook de betekenis 'zeer heet'. Het derde type wordt gevormd door samenstellingen eindigend op *-ziek*, *-graag* en *-gierig* (type *spilziek*). De betekenis van dit type kan omschreven worden als 'een (ziekelijke) neiging tot V-en hebbende' (*spilziek* is 'een ziekelijke neiging tot (ver)spillen hebbende').

3.4.1.1. type *fonkelnieuw*

De vorming van V+A-samenstellingen met een betekenis die compositioneel afleidbaar is uit de betekenis van de samenstellende delen, is improductief. Voorbeelden zijn:

fonkelnieuw, drijfmat, kraakhelder, druipmat, snikheet

Zoals gezegd kan de betekenis omschreven worden als 'A dat het V-t'. Dit geldt niet voor alle voorbeelden van dit type. Samenstellingen als *bouwrijp*, *hapklaar* en *verzengereed* hebben een betekenis die geparafraseerd kan worden als 'A om ge-V-d te worden' (*bouwrijp* is 'rijp om bebouwd te worden').

⁷³ Zie o.a. De Vooy (1908, 1957), Bezoen (1950), Mars (1968), Adriaens (1979), Fletcher (1980), Van den Toorn (1983b), Geerts et al. (1984:367-368) en Backhuys (1989b).

3.4.1.2. type *smoorverliefd*

V+A-samenstellingen waarbij het linkerlid nog vrijwel alleen een versterkend betekenisaspect toevoegt, zijn:

smoorverliefd, spuugzat, kakelbont, kakelvers, kotsmisselijk, kletsnat, knalrood, piepjong, springlevend, stiknerveus

3.4.1.3. type *spilziek*

In een kleine klasse V+A-samenstelling kan de betekenis omschreven worden als '(ziekelijke) neiging tot V-en hebbende'. Het betreft hier samenstellingen op *-ziek*, *-graag* en *-gierig*. Voorbeelden eindigend op *-ziek* hebben een negatieve bijbetekenis. Voorbeelden zijn:

spilziek, dweepziek, babbelziek, behaagziek, grijpgraag, leergraag, vechtgraag, koopgraag, leergierig, roofgierig, weetgierig

3.4.2. *Accentuering*

V+A-samenstellingen hebben vrijwel allemaal een gefixeerd accent, d.w.z. het hoofdaccent valt op het linkerlid, ongeacht de syntactische positie van het adjectief (*hápklaar, kákelvers, léergraag, spílziek*). Toch is er eveneens een aantal V+A-samenstellingen met een variabel accent. Tot deze klasse behoren onder andere *drijfónát, kotsmísselijk* en *springlévend*.

3.5. TELW+A-SAMENSTELLINGEN

3.5.1. type *driedimensionaal*

Incidenteel kunnen telwoorden — en dan nog uitsluitend hoofdtelwoorden — als linkerlid van een adjectivische samenstelling fungeren. De betekenis van deze samenstellingen is nogal divers; hiervoor verwijzen we dan ook naar de woordenboeken. Voorbeelden zijn o.a.:

driedimensionaal, achtdubbel, driedubbel, negenhoog, vierdik

Samenstellingen van het type *driedimensionaal* hebben een variabel accent.

3.6. P+A-SAMENSTELLINGEN ⁷⁴3.6.1. *Semantische relaties*

De vorming van P+A-samenstellingen is vrijwel beperkt tot de preposities *door*, *in*, *over* en *boven*. In de volgende subsecties maken we op semantische gronden een onderscheid tussen het type *doornat*, *intriest*, het type *overgelukkig* en het type *bovenmenselijk*.

3.6.1.1. type *doornat*, *intriest*

De vorming van P+A-samenstellingen van het type *doornat*, *intriest* is productief. Zij hebben een versterkend betekenisaspect dat geparafraseerd kan worden als resp. 'door en door A' en 'in en in A'

⁷⁴ Zie Geerts et al. (1984:347-348).

(*doornat* is 'door en door nat' en *intriest* is 'in en in triest'). Voorbeelden zijn:

doornat, doorbraaf, doorkoud, doorslecht
intriest, ingoed, inslecht, inkoud, inzoet, ingemeen

De vorming van dit type samenstelling is non-recursief en het hoofdaccent valt op de prepositie, ongeacht de positie in de zin (gefixeerd accent).

3.6.1.2. type *overgelukkig*

Samenstelling van het type *overgelukkig* is productief. Dit type heeft met het voorgaande type gemeen dat de prepositie een versterkend betekenisaspect toevoegt dat in dit geval omschreven kan worden als 'zeer A' (*overgelukkig* is 'zeer gelukkig'). Vaak is er sprake van het aanvullende betekenisaspect 'overmatig A, te A' (*overrijp* is 'te rijp'). Vergelijk de volgende voorbeelden:

overgelukkig, overfijn, overbraaf, overaardig
overrijp, overgaar, overvol, overcompleteet, overgevoelig, overgodsdienstig, oververfijnd

Dit type samenstelling is eveneens non-recursief en het behoort tot de klasse adjectivische samenstellingen met een gefixeerd accent.

3.6.1.3. type *bovenmenselijk*

Samenstelling met behulp van de prepositie *boven* is improductief. De betekenis van dit type kan grofweg geparafraseerd worden als 'de door A uitgedrukte eigenschap te boven gaande' (*bovenmenselijk* is 'het menselijke te boven gaande'). Voorbeelden zijn:

bovenmenselijk, bovenbewust, bovengewestelijk, bovennatuurlijk

Het rechterlid van deze samenstellingen is in alle gevallen een adjectivische afleiding. Voorbeelden met een ongeleed adjectivisch hoofd hebben we niet gevonden.

Samenstellingen van het type *bovenmenselijk* kunnen niet ingebed worden in meer complexe samenstellingen. In tegenstelling tot de eerder besproken types heeft dit type een variabel accent (*deze krachtsinspanning was bovenménselijk, de bóvenmenselijke krachtsinspanning*).

3.7. ADV+A-SAMENSTELLINGEN ⁷⁵

De vorming van adjectivische samenstellingen met een adverbium als linkerlid is improductief. We moeten hierop een uitzondering maken voor samenstellingsvorming met het negatie-adverbium *niet*. Dit type is productief. Voorbeelden zijn:

niet-bewust, niet-gebonden, niet-officieel, niet-productief, niet-toegankelijk

Verder wijzen we nog op een klein aantal Adv+A-samenstellingen waar het adverbium een versterkend betekenisaspect toevoegt aan de samenstelling als geheel. Het betreft hier voorbeelden als

⁷⁵ Zie Geerts et al. (1984:344-345, 369).

algeheel, aloud, alziend, welbekend, weldoordacht, weledel en weloverwogen.

De vorm *weledel* kan alleen attributief gebruikt worden en het accent valt dan op het linkerlid. De overige voorbeelden kunnen zowel predikatief als attributief gebruikt worden en zij hebben een variabel accent.

3.8. OVERIGE VORMEN VAN ADJECTIVISCHE SAMENSTELLING

Deze sectie behandelt twee types adjectivische samenstellingen. In deze samenstellingen kan ofwel het linkerlid ofwel het rechterlid niet semantisch gerelateerd worden aan een zelfstandig voorkomend woord. In sectie 3.8.1. bespreken we samenstellingen van het type *allerbest*. Hierbij wordt het versterkende element *aller-* voor een superlatief geplaatst. Vervolgens bespreken we in sectie 3.8.2. pseudo-samenstellingen van het type *tjokvol*.

3.8.1. type *allerbest*⁷⁶

In woorden van het type *allerbest* voegt *aller* een versterkend betekenisaspect toe aan de betekenis van een superlatief. Het is niet duidelijk of dit *aller* geïdentificeerd mag worden met de verbogen vorm *aller*. Voorbeelden zijn:

allerbest, allereerst, allerhoogst, allermeeft, allerminst, allerlaatst, allerliefst, allervolmaaktst

Adjectivische samenstelling is als regel non-recursief. Samenstelling met *aller* vormt hierop een uitzondering. Dit morfeem kan meerdere keren herhaald worden, zoals onder meer kan worden opgemaakt uit een voorbeeld als *de aller-aller-allerliefste vrouw*.

Woorden van het type *allerbest* hebben een variabel accent: *zij is allerliefst* vs. *de állerliefste vrouw*.

Afrondend wijzen we erop dat het adjectief *opperbest* gezien z'n betekenis eveneens tot dit type gerekend kan worden.

3.8.2. Pseudo-samenstellingen: type *tjokvol*

Adjectivische pseudo-samenstellingen, d.w.z. samenstellingen waarvan minstens één van de samenstellende delen niet zelfstandig voorkomt, zijn vrij schaars.

Voorbeelden waarbij het linkerlid niet semantisch verwant is aan een zelfstandig voorkomend woord zijn o.a. *tjokvol*, *morsdood* en *spiksplinternieuw* (wellicht hoort het type *allerbest* hier ook thuis). Voorbeelden waarbij het rechterlid niet zelfstandig (als adjectief) voorkomt, vallen uiteen in twee subklassen. De eerste subklasse wordt gevormd door pseudo-samenstellingen als *goedkoop*, *bankroet*, *platzak*, *kortaf* en *bekaf* (de laatste twee zijn alleen predikatief te gebruiken). In deze gevallen komt het rechterdeel wel zelfstandig voor, maar niet als adjectief. De tweede subklasse wordt gevormd door woorden als *fotogeniek*, *halfbakken*, *lamlendig*, *nieuwbakken*, *krankjorum*, *roemrucht*, *nieuwerwets* en *ouderwets*. Deze woorden hebben gemeen dat de rechterdelen, in tegenstelling tot de linkerdelen, niet zelfstandig voorkomen.

De accentuering van pseudo-samenstellingen is niet systematisch bepaald. Men vindt woorden met een gefixeerd finaal accent (*kortáf*), woorden met een gefixeerd initieel accent (*mórsdood*, *tjókvól*) en woorden met een variabel finaal accent (*halfbákken*, *platzák*).

⁷⁶ Zie Geerts et al. (1984:369).

3.9. TUSSENKLANKEN ⁷⁷3.9.1. *Inleiding*

Tot dusver hebben we, zoveel als mogelijk, adjectivische samenstellingen besproken waar de samenstellende delen onmiddellijk aan elkaar grenzen zonder tussenkomst van een tussenklank. In deze sectie bespreken we de omstandigheden waaronder de leden van een adjectivische samenstelling gescheiden kunnen worden door één van de tussenklanken *-e(n)-*, *-s-* en *-er-*. In de inleidende sectie 3.1.5. zijn we reeds kort ingegaan op de distributie van deze drie tussenklanken en nu gaan we meer in detail in op deze materie.

Een belangrijk verschil met nominale samenstellingen is dat de invoeging van tussenklanken bij adjectieven beperkt is tot samenstellingen met een nomen als linkerlid (cf. sectie 2.9.). Wel kan geconstateerd worden dat de distributie en de vorm van de tussenklanken in N+A-samenstellingen in grote lijnen overeenkomen met die van N+N-samenstellingen. We geven nu allereerst een overzicht van de verschillende types en vervolgens geven we van elk type een aantal representatieve voorbeelden.

Als een substantief een meervoud op *-en* heeft, dan kan dit substantief in een adjectivische samenstelling gevolgd worden door de tussenklank *-e(n)-* (type *mijlenver*) of door de tussenklank *-s-* (type *hondsmoe*). Voorbeelden van beide types volgen in resp. sectie 3.9.2. en 3.9.3.

Wanneer een substantief een meervoud op *-s* heeft en bovendien een levend wezen aanduidt, dan kan het in een N+A-samenstelling gevolgd worden door de tussenklank *-s-* (type *ezelsdom*). Verwijst het substantief daarentegen naar een zaaknaam, dan ontbreekt een tussenklank, tenzij het substantief een afgeleid woord is. Voor voorbeelden zij men verwezen naar sectie 3.9.4.

Als een substantief geen meervoudsvorming toestaat, dan kan een dergelijk substantief gevolgd worden door de tussenklank *-s-* in een N+A-samenstelling (type *doodsbang*), zie sectie 3.9.5.

Substantieven met een meervoud op *-eren* kunnen, wanneer zij ingebed zijn in een adjectivische samenstelling, gevolgd worden door *-er-* (type *kinderrijk*). Voorbeelden van dit type volgen in 3.9.6.

Bij de bespreking van de distributie van tussenklanken in nominale samenstellingen hebben we geconstateerd dat, in het geval van een ingebedde nominale afleiding, het affix de keuze van de tussenklank lijkt te bepalen. Als een nominale afleiding wordt ingebed in een adjectivische samenstelling, dan wordt de keuze van de tussenklank eveneens bepaald door het affix. Bovendien is die keuze voor nominale en adjectivische samenstellingen gelijk. Voorbeelden die dit illustreren, zijn:

hervormingsgezind, uitkeringsmoe, uitkeringsgerechtigd (hervormingsbeleid), mondjesmaat, Citroentjesfris (ruitjesblouse), gezagsgetrouw (gezagscrisis), beroepsblind (beroepseer), gevoelsarm (gevoelswaarde)

We ronden deze inleiding af door te wijzen op een verschil tussen nominale en adjectivische samenstellingen. Bij N+N-samenstellingen was de keuze van een tussenklank (binnen de gestelde grenzen) tot op zekere hoogte variabel. Naast elkaar treffen we *vrouwenkleding*, *vrouwspersoon* en *vrouwvolk* en *broekenwinkel*, *broekspijp* en *broekriem* aan. Een dergelijke mate van variatie ontbreekt vrijwel geheel bij N+A-samenstellingen. Naast *mijlenver* en *beresterk* ontbreken samenstellingen als

⁷⁷ Zie Geerts et al. (1984:364), Mattens (1987) en Backhuys (1989b).

**mijl*+*A*, **beer*+*A*, **mijls*+*A* en **beers*+*A*. De paren *zongerijpt-zonneklaar*, *doodsbang-doodeng* en *kleurenblind-kleurecht* illustreren echter dat hier slechts sprake is van een sterke tendens.

3.9.2. type *mijlenver*

Substantieven met een meervoud op *-en* kunnen in een N+A-samenstelling gevolgd worden door de tussenklank *-e(n)-*. Voorbeelden zijn:

mijlenver, *dagenlang*, *maandenlang*, *apetrots*, *apezat*, *beregoed*, *beresterk*, *zonneklaar*, *boordevol*, *duimendik*, *eeuwenoud*, *huizehoog*, *kleurenblind*

3.9.3. type *hondsmoe*

Substantieven die een meervoud op *-en* hebben, kunnen in een N+A-samenstelling ook gevolgd worden door de tussenklank *-s-*. Voorbeelden zijn:

hondsmoe, *hondsdol*, *zielsblij*, *zielsgelukkig*, *manshoog*, *godsonmogelijk*, *bedrijfsklaar*, *beroepsblind*, *hervormingsgezind*, *uitkeringsgerechtigd*, *uitkeringsmoe*

3.9.4. type *ezelsdom*

Ongelede substantieven die de meervoudsuitgang *-s* nemen, kunnen in N+A-samenstellingen gevolgd worden door de tussenklank *-s-* als ze een levend wezen aanduiden (*ezelsdom*, *jongensgek*, *damesrijk*). Als het ongelede substantief daarentegen een zaaknaam aanduidt, dan ontbreekt een tussenklank (*vingervlug*, *vitaminerijk*, *leverkleurig*). Afgeleide substantieven met een *-s*-meervoud kunnen gevolgd worden door de tussenklank *-s-*, ongeacht het semantische kenmerk [levend] (*citroentjesfris*, *inkomensafhankelijk*, *mondjesmaat*).

3.9.5. type *doodsbang*

Abstracte substantieven als *dood*, *leven* en *arbeid* staan geen meervoudsvorming toe; desondanks kunnen zij in een N+A-samenstelling gevolgd worden door de tussenklank *-s-*. Voorbeelden zijn:

doodsbang, *doodsbenauwd*, *levensecht*, *levensmoe*, *arbeidsintensief*, *wezensvreemd*, *hemelsbreed*, *begerenswaardig*, *bewonderenswaardig*, *gebruiksklaar*, *gevoelsarm*, *gewetensvol*, *gezagsgetrouw*

3.9.6. type *kinderrijk*

Als een substantief met een meervoud op *-eren* als linkerlid van een N+A-samenstelling fungeert, dan treffen we incidenteel de tussenklanken *-er-* aan. We doelen hier op vormen als *kinderrijk*, *eierlegend* en *bladerarm*.

Naast N+N-samenstellingen van het type *rundergehakt* vindt men vormen van het type *kalfsvlees* met de tussenklank *-s-*. Naast N+A-samenstellingen van het type *kinderrijk* ontbreken woorden als **kindsrijk* en **kalfslief*.

3.10. COPULATIEVE ADJECTIVISCHE SAMENSTELLINGEN ⁷⁸

In sectie 3.3. zijn A+A-samenstellingen als *donkerblauw*, *stomdrongen* en *diepriet* besproken. Hier besteden we kort aandacht aan een tweede klasse A+A-samenstellingen, namelijk samenstellingen waar sprake is van een semantische nevenschikking tussen de samenstellende delen. Een karakteristiek voorbeeld van een copulatieve A+A-samenstelling is *doofstom* ('zowel doof als stom zijnde'). De vorming van copulatieve adjectivische samenstellingen is niet productief. Voorbeelden zijn:

doofstom, losvast, zoetzuur, zuurzoet, rood-wit-blauw, pedagogisch-didactisch, marxistisch-leninistisch

Een subtype wordt gevormd door samenstellingen bestaande uit twee geografische adjectieven (type *Frans-Duits*). Woorden van dit type verschillen van het type *doofstom* doordat ze uitsluitend in attributieve positie gebruikt kunnen worden. De samenstellende delen van een dergelijke samenstelling drukken een syntactische relatie uit. De betekenis van een woordgroep als *de Frans-Duitse betrekkingen* is gelijk aan die van de woordgroep *de betrekkingen tussen Frankrijk en Duitsland*. Voorbeelden zijn:

Frans-Duits, Brits-Iers, Nederlands-Indonesisch, Palestijns-Joods, Duits-Russisch

De betekenisrelatie tussen de samenstellende delen kan niet altijd op bovenstaande wijze geparafraseerd worden, zoals bijv. valt op te maken uit de betekenis van een woordgroep als *een Frans-Duits woordenboek* ('woordenboek dat vertaalt vanuit het Frans naar het Duits').

Constructies als *doofstom*, *marxistisch-leninistisch* en *Frans-Duits* zijn complexe woorden, aangezien de buigings-*e* alleen achter het rechterlid wordt aangehecht. In dit opzicht komen zij overeen met A+A-samenstellingen en verschillen zij van woordgroepen. Vergelijk de volgende voorbeelden:

a:	<i>de doofstomme jongen</i>	(* <i>de dovestomme jongen</i>)
	<i>de Frans-Duitse betrekkingen</i>	(* <i>de Franse-Duitse betrekkingen</i>)
b:	<i>de donkerblauwe trui</i>	(* <i>de donkereblauwe trui</i>)
	<i>de hoogzwangere vrouw</i>	(* <i>de hogezwangere vrouw</i>)
c:	<i>het mooie oude stadje</i>	(* <i>het mooi oude stadje</i>)
	<i>zijn nieuwe dubbele whiskey</i>	(* <i>zijn nieuw dubbele whiskey</i>)

Afrondend wijzen we nog op constructies als *literair-historisch*, *sociaal-democratisch*, *sociaal-economisch* en *nationaal-socialistisch*. In deze woorden kan er niet gesproken worden van een semantische nevenschikking (*literair-historisch* is 'betrekking hebbend op de literatuurgeschiedenis'), maar zij verschillen eveneens van de in sectie 3.3. besproken A+A-samenstellingen. Zij zijn namelijk opgebouwd uit twee afgeleide niet-Germaanse adjectieven, terwijl A+A-samenstellingen normaliter opgebouwd zijn uit twee ongelede Germaanse adjectieven. Bovendien missen woorden van het type *literair-historisch* het voor A+A-samenstellingen karakteristieke versterkende betekenisaspect. Kortom, deze samenstellingen verschillen van beide klassen A+A-samenstellingen.

⁷⁸ Zie o.a. Geerts et al. (1984:368-369) en Van den Toorn (1984a).

De hier besproken samenstellingen hebben een variabel accent. Voor zover zij predikatief gebruikt kunnen worden, valt het hoofdaccent op het rechterlid (*hij is doofstóm*). Bij attributief gebruik bestaat de mogelijkheid om het linkerlid te accentueren (*het dóofstomme kind, de sociáal-economische ráad*).

4. Verbale Samenstelling

4.1. INLEIDING

Complexe werkwoorden bestaande uit twee zelfstandig voorkomende woorden vallen uiteen in twee klassen: scheidbaar samengestelde werkwoorden en onscheidbaar samengestelde werkwoorden. De eerste klasse hebben we in hoofdstuk 2 (de secties 6. en 7.) behandeld onder de noemer 'samenkoppeling'; tot dit type van woordvorming behoren o.a. de werkwoorden *oplossen, pianospelen, goedkeuren en gadeslaan*. Hier zullen nu de onscheidbaar samengestelde werkwoorden van het type *heupwiegen, fijnproeven, zweefvliegen* en *muilkorven* behandeld worden. Werkwoorden van het type *ondernemen, overvallen, misbruiken* etc. rekenen we niet tot de samengestelde werkwoorden. Deze werkwoorden zijn in hoofdstuk 2, sectie 7. behandeld als geprefigeerde werkwoorden, aangezien zij een groot aantal eigenschappen gemeen hebben met geprefigeerde werkwoorden als *bedenken, geloven, ontvangen* en *verkopen*.

Voor we in detail ingaan op de verschillende soorten verbale samenstellingen in de secties 4.2. tot en met 4.5., gaan we in deze inleiding kort in op een aantal karakteristieke eigenschappen van verbale samenstellingen. Allereerst resumeren we in 4.1.1. de belangrijkste verschillen tussen samenkoppelingen en verbale samenstellingen. Vervolgens gaan we in op de volgende eigenschappen: hoofdigheid (sectie 4.1.2.), vervoeging (sectie 4.1.3.), produktiviteit (sectie 4.1.4.), accentuering (sectie 4.1.5.), recursiviteit (sectie 4.1.6.), formele eigenschappen van de samenstellende delen (sectie 4.1.7.) en de aanwezigheid van tussenklanken (sectie 4.1.8.).

4.1.1. Verbale samenstelling versus samenkoppeling⁷⁹

Samenkoppelingen en verbale samenstellingen verschillen op het punt van interne scheidbaarheid. De leden van een samenkoppeling kunnen zowel syntactisch als morfologisch van elkaar gescheiden worden, terwijl de leden van een verbale samenstelling een onlosmakelijke eenheid vormen. Vergelijk hiertoe de verschillen in scheidbaarheid tussen de samenkoppeling *uitproberen* en de verbale samenstelling *rangschikken* (voor een gedetailleerde bespreking van deze verschillen zij men verwezen naar hoofdstuk 2, sectie 6.1.):

a:	<i>hij probeert het middel uit</i>	<i>*hij uitprobeert het middel</i>
	<i>hij rangschikt zijn spullen</i>	<i>*hij schikt zijn spullen rang</i>
b:	<i>het middel werd uitprobeerd</i>	<i>*het middel werd geuitprobeerd</i>
	<i>zijn spullen zijn gerangschikt</i>	<i>*zijn spullen zijn ranggeschikt</i>
c:	<i>hij tracht het uit te proberen</i>	<i>*hij tracht het te uitproberen</i>
	<i>hij tracht zijn spullen te rangschikken</i>	<i>*hij tracht zijn spullen rang te schikken</i>

⁷⁹ Zie o.a. Schultink (1973, 1978a), De Vries (1975), Koster (1975), De Rooij-Bronkhorst (1980) en Paulissen (1987).

- d: *omdat hij het wil uitproberen* *omdat hij het uit wil proberen*
 omdat hij zijn spullen wil rangschikken **omdat hij zijn spullen rang wil schikken*

Een tweede significant verschil tussen samen koppelingen en verbale samenstellingen betreft hun vervoeging. Een samen koppeling heeft dezelfde vervoeging als het verbale rechterdeel in isolatie, terwijl een verbale samenstelling zwak vervoegd wordt, ongeacht de oorspronkelijke vervoeging van het verbale rechterlid. Vergelijk de volgende voorbeelden:

<i>blijven</i>	<i>bleef</i>	<i>gebleven</i>	<i>opblijven</i>	<i>opbleef</i>	<i>opgebleven</i>
<i>lachen</i>	<i>lachte</i>	<i>gelachen</i>	<i>uitlachen</i>	<i>uitlachte</i>	<i>uitgelachen</i>
<i>spelen</i>	<i>speelde</i>	<i>gespeeld</i>	<i>opspelen</i>	<i>opspeelde</i>	<i>opgespeeld</i>
<i>zuigen</i>	<i>zoog</i>	<i>gezogen</i>	<i>stofzuigen</i>	<i>stofzuigde</i>	<i>gestofzuigd</i>
<i>lachen</i>	<i>lachte</i>	<i>gelachen</i>	<i>glimlachen</i>	<i>glimlachte</i>	<i>geglimlacht</i>
<i>kussen</i>	<i>kuste</i>	<i>gekust</i>	<i>handkussen</i>	<i>handkuste</i>	<i>gehandkust</i>

Hieraan kan nog toegevoegd worden dat verbale samenstellingen in een groot aantal gevallen een defectief paradigma hebben, d.w.z. van veel samenstellingen worden alleen de infinitief en soms het verleden deelwoord en de onvoltooid tegenwoordige tijd gebruikt.

Het derde verschil betreft de mogelijkheid om een resultaatieve bepaling toe te voegen. Zinnen die een verbale samenstelling bevatten, kunnen onder bepaalde voorwaarden ook een resultaatieve bepaling bevatten. Dit is echter uitgesloten bij samen koppelingen.⁸⁰ Vergelijk het volgende contrast:

- a: *dat Jan wandelt* *dat Jan zich te pletter wandelt*
 dat Jan slaapwandelt *dat Jan zich te pletter slaapwandelt*
- b: *dat Jan loopt* *dat Jan zich te pletter loopt*
 dat Jan zich inloopt **dat Jan zich te pletter inloopt*

4.1.2. Hoofdigheid⁸¹

Verbale samenstellingen zijn opgebouwd uit twee isoleerbare lexicale eenheden. Het is echter niet noodzakelijk dat het rechterlid ook zelfstandig als werkwoord fungeert. Naast complexe werkwoorden als *muilkorven*, *blinddoeken* en *stampvoeten* ontbreken werkwoorden als *korven*, *doeken* en *voeten*. De isoleerbare eenheden *korf*, *doek* en *voet* komen daarentegen wel als substantief voor. Kortom, in deze complexe werkwoorden is niet zonder meer duidelijk welk deel van de samenstelling de lexicale categorie van het complexe woord bepaalt en dus als hoofd fungeert. In verbale samenstellingen die rechts een woord hebben dat in isolatie ook als werkwoord fungeert, is eveneens niet altijd evident of dit werkwoord als hoofd functioneert, aangezien de vervoeging van de verbale samenstelling niet noodzakelijk gelijk is aan die van het minder gelede werkwoord in isolatie (zie sectie 4.1.1. en 4.1.3.). De consequentie is dat in verbale samenstellingen niet vast te stellen is welk deel van de samenstelling als hoofd fungeert. Hieruit dient mogelijk geconcludeerd te worden dat het begrip 'verbale samenstelling' misleidend is en dat ogenschijnlijke verbale samenstellingen het resultaat zijn van een andere

⁸⁰ Zie Hoekstra et al. (1987) en Neeleman & Weerman (1991).

⁸¹ Zie Trommelen & Zonneveld (1986) en Paulissen & Zonneveld (1988).

vorm van woordformatie. Vormen als *muilkorven* en *blinddoeken* zijn wellicht het resultaat van conversie van een substantief naar een werkwoord en we achten het niet uitgesloten dat de overige verbale samenstellingen op dezelfde wijze zijn gevormd. Als deze suggestie correct is, dan hebben verbale samenstellingen een fonetisch onzichtbaar hoofd.

4.1.3. *Vervoeging*⁸²

In sectie 4.1.1. hebben we ten aanzien van verbale samenstellingen reeds gewezen op twee observaties betreffende hun vervoeging (zie hoofdstuk 2, sectie 1.4.1.). We komen er hier kort op terug.

Allereerst hebben we geconstateerd dat verbale samenstellingen zwak vervoegd worden, ongeacht de oorspronkelijke vervoeging van het verbale rechterlid (*zuigen/gezogen, stofzuigen/gestofzuigd, lachen/gelachen, glimlachen/geglimlacht*). Enige nuancering is wel op z'n plaats. Ogenschijnlijk zijn ook *stofzoog* en *stofgezogen* mogelijke vervoegingen van het werkwoord *stofzuigen*. Dit is echter niet correct. Deze vervoegingen zijn toegestaan als *stof* als direct object van *zuigen* kan fungeren en *stof* plus *zuigen* geïnterpreteerd kunnen worden als een N+V-samenkoppeling vergelijkbaar met *pianospelen* (zie hoofdstuk 2, sectie 6.5.). Als dit niet mogelijk is doordat een andere nominale woordgroep de functie van direct object vervult, dan zijn alleen de zwakke vervoegingen *stofzuigde* en *gestofzuigd* mogelijk. Vergelijk de volgende zinnen:

<i>omdat hij stofzoog</i>	<i>omdat hij heeft stofgezogen</i>
<i>omdat hij de kamer stofzuigde</i>	<i>omdat hij de kamer heeft gestofzuigd</i>
<i>*omdat hij de kamer stofzoog</i>	<i>*omdat hij de kamer heeft stofgezogen</i>

Ten tweede is erop gewezen dat veel verbale samenstellingen een defectief paradigma hebben. Dit geldt met name voor verbale samenstellingen met een werkwoord als rechterlid en het betekenisaspect 'gespecialiseerde menselijke activiteit'. Tot deze semantische klasse behoren onder meer de volgende voorbeelden met resp. een substantief, een adjectief en een werkwoord als linkerlid:

- a: *buikspreken, mastklimmen, boekdrukken, figuurzagen, touwtrekken, houthakken, gewichtheffen, stijldansen, veldrijden, pootjebaden, schoenpoetsen*
 b: *fijnproeven, schoonspringen, hardlopen, hoogspringen, grootspreken, sneltekenen, vuilschrijven*
 c: *hink-stap-springen, loopskiën, priksleeën*

Van deze samenstellingen worden vrijwel uitsluitend de infinitief en sommige onvoltooid tegenwoordige tijdvormen gebruikt. Het gebruik van de onvoltooid tegenwoordige tijdvormen wordt bovendien vaak vermeden in hoofdzinnen (cf. *?Adri van der Poel veldrijdt in het voorseizoen* vs. *omdat hij in het voorseizoen veldrijdt*). Andere finiete vormen worden vermeden of er bestaat onduidelijkheid over de vorm:

<i>?ik zweefvliegte tot vorig jaar</i>	<i>?ik heb gezweefvliegd</i>
<i>?ik touwtrekte</i>	<i>?ik heb getouwtrekt</i>
<i>*ik paalzitte</i>	<i>?ik heb gepaalzit</i>

⁸² Zie Van Haeringen (1962a, 1963), De Vries (1975), Paulissen (1985), Paulissen & Zonneveld (1988) en Booij (1989).

Doordat alleen de infinitief actief gebruikt wordt, is het vrijwel onmogelijk om vast te stellen of woorden van het type *buikspreken* verbale samenstellingen zijn. Zij kunnen met evenveel recht als samen koppelingen (met een defectief paradigma) gekarakteriseerd worden. Zij verschillen echter op één punt van samen koppelingen. In een verbaal cluster kan het linkerlid, in het geval van een samen koppeling, altijd van het rechterlid gescheiden worden door *te* of door een hulpwoord, terwijl niet duidelijk is of hetzelfde geldt voor het type *buikspreken*. Om deze reden rekenen we ze tot de verbale samenstellingen:

a:	<i>omdat hij probeert te buikspreken</i>	<i>*omdat zij probeert te pianospelen</i>
	<i>?omdat hij probeert buik te spreken</i>	<i>omdat zij probeert piano te spelen</i>
b:	<i>omdat hij graag wil buikspreken</i>	<i>omdat zij wil pianospelen</i>
	<i>?omdat hij graag buik wil spreken</i>	<i>omdat zij piano wil spelen</i>

4.1.4. *Productiviteit*⁸³

Over de productiviteit van verbale samenstellingen kunnen we kort zijn. Dit woordvormingsprocédé is niet productief, hoewel er wel zekere verschillen zijn. De vorming van infinitieven die een 'gespecialiseerde menselijke activiteit' aanduiden (type *buikspreken*) en infinitieven die verwant zijn aan nominale samenstellingen (type *blinddoeken*), zou men productief kunnen noemen, maar men moet daarbij wel bedenken dat infinitieven ook een nominaal karakter hebben (zie hoofdstuk 3, sectie 2.3.2. over gesubstantiveerde infinitieven).

4.1.5. *Accentuering*⁸⁴

Verbale samenstellingen hebben met nominale samenstellingen gemeen dat het hoofdaccent op het linkerlid valt. Dit geldt niet alleen voor werkwoorden die mogelijk via conversie van nominale samenstellingen zijn afgeleid (*fjsberen*, *blinddoeken*, *sjóelbakken*), maar ook samenstellingen met een overt verbaal rechterlid (*zweefvliegen*, *snélkoken*, *héupwiegen*).

4.1.6. *Recursiviteit*⁸⁵

De vorming van verbale samenstellingen is non-recursief; zij zijn als regel slechts opgebouwd uit twee lexicale elementen. Naast *zweefvliegen* en *stampvoeten* ontbreken samenstellingen als **snelzweefvliegen* en **stampvoetspringen*. Verbale samenstellingen bestaande uit drie samenstellende delen zijn niet geheel uitgesloten (*zaalvoetballen*, *zoetwatervissen*). Het is echter onwaarschijnlijk dat in deze voorbeelden het proces van verbale samenstelling recursief is. De betekenis van deze complexe werkwoorden correleert namelijk met die van de nominale samenstellingen *zaalvoetbal* en *zoetwatervis*.

4.1.7. *Formele eigenschappen van de afzonderlijke leden*

In subsectie 4.1.6. is reeds gebleken dat verbale samenstellingen niet als linker- of rechterlid van een verbale samenstelling kunnen fungeren. Hier zal nagegaan worden of het onderscheid 'ongeleed/geleed' en het onderscheid 'Germaans/niet-Germaans' een rol spelen bij dit type woordvorming.

In het overgrote deel van de verbale samenstellingen zijn de samenstellende delen ongeleed en

⁸³ Zie o.a. De Vries (1975), Geerts et al. (1984), Trommelen & Zonneveld (1986), Paulissen & Zonneveld (1988) en Booi (1989).

⁸⁴ Zie o.a. Langeweg (1988), Trommelen & Zonneveld (1989, 1990) en Visch (1990).

⁸⁵ Zie o.a. Van Beurden (1986, 1987) en Paulissen & Zonneveld (1988).

behoren zij tot de Germaanse woordenschat, d.w.z. zij zijn monosyllabisch of bisyllabisch met een schwa in de tweede syllabe (*schaterlachen, zegevieren, stortregenen, rijsttafelen*). Toch mag hieruit niet geconcludeerd worden dat de samenstellende delen niet morfologisch complex kunnen zijn. In een enkel geval kan het linkerlid een nominale samenstelling (*kleiduivenschieten*) of een nominale afleiding (*pootjebaden, gewichtheffen*) zijn. Het rechterlid kan in een enkel geval een verbale afleiding zijn (*tekstverwerken*). De genoemde voorbeelden hebben allemaal een defectief paradigma en hierdoor is niet met zekerheid vast te stellen of zij verbale samenstellingen of samen koppelingen zijn (zie sectie 4.1.3.).

In de voorgaande alinea is geconstateerd dat de samenstellende delen tot de Germaanse woordenschat behoren. Deze constatering is eveneens niet in absolute zin geldig. Een uitzondering vormt bijv. *judaskussen*, dat verwant is aan de nominale samenstelling *judaskus*. Het rechterdeel behoort echter altijd tot de Germaanse woordenschat: werkwoorden die gevormd zijn met het niet-Germaanse suffix *-eer*, kunnen niet als rechterlid van een verbale samenstelling fungeren (**visfileren/*te visfileren*).

4.1.8. Tussenklanken ⁸⁶

Bij de behandeling van de nominale samenstellingen is gebleken dat de leden van zo'n samenstelling gescheiden kunnen worden door drie tussenklanken, namelijk *-e(n)-*, *-s-* en *-er(en)-*. De samenstellende delen van een verbale samenstelling kunnen eveneens van elkaar gescheiden worden door een tussenklank.

Als een samengesteld werkwoord een substantief als linkerlid heeft, dan kunnen de samenstellende delen gescheiden worden door *-e(n)-* (*zonnebaden, tandenknarsen*). De tussenklank *-s-* treffen we aan in samengestelde werkwoorden die verwant zijn aan nominale samenstellingen waarin de samenstellende delen eveneens gescheiden worden door de tussenklank *-s-* (*volksdans-volksdansen-volkdansen, muilkorf-muilkorven-*muilskorven*). Als niet aan deze voorwaarden voldaan wordt, ontbreekt de tussenklank *-s-* altijd.

Wanneer het linkerlid van de verbale samenstelling een adjectief is, dan ontbreekt een tussenklank. De vorm *ouwehoeren* is geen tegenvoorbeeld, aangezien dit werkwoord gevormd is op basis van de gelexicaliseerde A+N-woordgroep *ouwehoer* en de *-e-* is hier de voor dit type woordgroep kenmerkende buigings-*e* (zie hoofdstuk 3, sectie 3.1.1.1.).

In verbale samenstellingen met een werkwoord als linkerlid vinden we incidenteel de tussenklank *-e(n)-* (*hoestproesten, trekkebenen*).

In sectie 4.6. geven we voorbeelden van verbale samenstellingen met een tussenklank en in de secties 4.2. tot en met 4.5. beperken we ons tot voorbeelden waarin een tussenklank ontbreekt.

4.1.9. Indeling van de verbale samenstellingen

Nominale samenstellingen hebben we ingedeeld in drie hoofdgroepen: endocentrische, exocentrische en copulatieve samenstellingen. Deze driedeling is in het geval van verbale samenstellingen weinig zinvol.

Wanneer het rechterlid in isolatie als werkwoord fungeert, dan zou men op grond van werkwoorden als *stofzuigen* (*stofzuigen* is 'een soort zuigen') en *zweefvliegen* (*zweefvliegen* is 'zowel zweven als vliegen') kunnen pleiten voor een onderscheid tussen endocentrische verbale samenstellingen (*AB is een soort B*) en copulatieve verbale samenstellingen (*AB is zowel A als B*). De betekenis van

⁸⁶ Zie Mattens (1970) en De Vries (1975).

zweefvliegen kan echter ook omschreven worden volgens het schema *AB is een soort B* en in dat geval zijn er geen dwingende redenen voor het onderscheid endocentrisch-copulatief.

In het geval van complexe werkwoorden die in een conversierelatie staan tot samengestelde nomina (*blinddoeken, doelpunten*) en werkwoorden van het type *stampvoeten* waarin het linkerlid als determinatum en het rechterlid als nominaal complement lijken te fungeren, is er ook weinig reden voor een indeling analoog aan die van de nominale samenstellingen.

Gegeven deze verschillen hebben we gekozen voor een enigszins afwijkende opzet. In sectie 4.2. stellen we verbale samenstellingen aan de orde die een substantief als linkerlid hebben. Vervolgens behandelen we verbale samenstellingen met resp. een adjectief (sectie 4.3.) en een werkwoord (sectie 4.4.) als linkerlid. Tot slot besteden we in sectie 4.5. aandacht aan recente ontleningen van het type *carpoolen* en pseudo-samenstellingen.

4.2. VERBALE SAMENSTELLINGEN MET EEN N ALS LINKERLID⁸⁷

In deze sectie zullen we de verbale samenstellingen met een nomen als linkerlid op deels morfologische en deels semantische gronden in vier types onderverdelen. Achtereenvolgens bespreken we het type *stofzuigen* (sectie 4.2.1.), het type *muilkorven* (sectie 4.2.2.), het type *blokfluiten* (sectie 4.2.3.) en het type *raadplegen* (sectie 4.2.4.).

4.2.1. type *stofzuigen*

Samenstellingen van het type *stofzuigen* hebben een substantief als linkerlid en een werkwoord als rechterlid. De betekenis van deze N+V-samenstellingen kan beschreven worden met het schema *AB is een soort B* (*stofzuigen* is een soort *zuigen*). Afgezien van deze algemene betekenis karakterisering, lopen de betekenisrelaties tussen de samenstellende delen sterk uiteen. In *stofzuigen* is er sprake van een thema-relatie tussen het substantief en het werkwoord, maar in *koorddans* is er sprake van een locatief-relatie tussen de samenstellende delen. Voorbeelden zijn:

stofzuigen, beeldhouwen, slaapwandelen, redetwisten, rangschikken, heupwiegen, bekvechten, zegevieren, bloemschikken, windsurfen, buikspreek, kieskauwen, koordansen

Onder dit type werkwoorden bevinden zich zowel transitieve (*stofzuigen, rangschikken*) als onergatieve werkwoorden (*slaapwandelen, zegevieren*). Opvallend is dat het aantal onergatieve werkwoorden veel groter is dan het aantal transitieve.

4.2.2. type *muilkorven*

De werkwoorden die hier besproken worden, hebben gemeen dat zij in een conversierelatie staan tot nominale samenstellingen. Voorbeelden zijn:

muilkorven, beunhazen, schandvlekken, doelpunten, schoolmeesteren, handballen, ijsberen, watergolven, voetballen

De werkwoorden van het type *muilkorven* zijn als regel onergatief (*ijsberen, beunhazen*), maar incidenteel kunnen zij ook transitief zijn (*muilkorven, watergolven*).

⁸⁷ Zie De Vries (1975), Geerts et al. (1984:514), Evers (1984), Weggelaar (1986), Paulissen (1987), Paulissen & Zonneveld (1988) en Booi (1989).

4.2.3. type *blokfluiten*

Werkwoorden van het type *blokfluiten* behoren ofwel tot het type *muilkorven* (sectie 4.2.2.) ofwel tot het type *stofzuigen* (sectie 4.2.1.). Naast *blokfluiten* vinden we namelijk zowel de nominale samenstelling *blokfluit* als het werkwoord *fluiten*. Voorbeelden zijn:

blokfluiten, dagdromen, banvloeken, brandmerken, grondverven, weerlichten, microfilmen, handwerken

4.2.4. type *raadplegen*

De betekenis van samenstellingen van het type *stofzuigen* kan beschreven worden volgens het algemene schema *AB is een soort B*. De betekenis van het type *raadplegen* kan echter niet op deze wijze omschreven worden: *raadplegen* is niet een soort *plegen* en *nachtbraken* is niet een soort *braken*. De betekenis van samenstellingen als *raadplegen* en *nachtbraken* is niet compositioneel afleidbaar uit de betekenis van de samenstellende delen. Voorbeelden zijn:

raadplegen, nachtbraken, bloemlezen, zinspelen, boekstaven, brandschatten, radbraken, beraadslagen, haarkloven, kieskauwen

4.3. VERBALE SAMENSTELLINGEN MET EEN A ALS LINKERLID⁸⁸

De verbale samenstellingen met een adjectief als linkerlid kunnen op deels morfologische en deels semantische gronden in vier types onderverdeeld worden. In de navolgende subsecties bespreken we achtereenvolgens het type *fijnproeven* (sectie 4.3.1.), het type *blinddoeken* (sectie 4.3.2.), het type *kortwieken* (sectie 4.3.3.) en het type *gekscheren* (sectie 4.3.4.).

4.3.1. type *fijnproeven*

Samenstellingen van het type *fijnproeven* sluiten zich aan bij het eerder besproken type *stofzuigen* (sectie 4.2.1.). De betekenis van deze A+V-samenstellingen kan beschreven worden volgens het algemene schema *AB is een soort B* (*fijnproeven* is een soort *proeven*). Voorbeelden zijn:

fijnproeven, liefkozen, schoonrijden, schoonspringen, harddraven, snelschrijven

Het werkwoord *liefkozen* is transitief, terwijl de overige vormen onergatief zijn. Voor het merendeel van deze voorbeelden geldt overigens dat alleen de infinitief in gebruik is en dat dus vrijwel niet vast te stellen is of ze tot de klasse van de verbale samenstellingen of de samen koppelingen behoren (zie sectie 4.1.3.).

4.3.2. type *blinddoeken*

Complexe werkwoorden van het type *blinddoeken* zijn vergelijkbaar met het type *muilkorven*, d.w.z. zij staan in een conversierelatie tot een nominale samenstelling (*blinddoek*). Voorbeelden zijn:

blinddoeken, lafbekken, vuilbekken, lekkerbekken, lui lakken, luiwammesen

⁸⁸ Zie De Vries (1975), Geerts et al. (1984:513-515), Paulissen (1987), Paulissen & Zonneveld (1988) en Booij (1989).

Bovenstaande voorbeelden zijn met uitzondering van *blinddoeken* onergatief.

Het is niet geheel duidelijk of het werkwoord *diepvriezen* eveneens tot dit type gerekend moet worden. Deze vorm dient wellicht gerelateerd te worden aan de A+N-samenstelling *diepvries* (of eventueel via 'back formation' aan de secundaire nominale samenstelling *diepvriezer*), maar het is niet uitgesloten dat er hier sprake is van een A+V-samenstelling van het type *fijnproeven*.

4.3.3. type *kortwieken*

In verbale samenstellingen van het type *kortwieken* is het niet zonder meer duidelijk of het linkerlid een adjectief (*kort*) of een hiervan afgeleid werkwoord is (*korten*). De betekenis van *kortwieken* kan namelijk op twee manieren worden omschreven: als 'het (in-)korten van de wieken' of als 'het voorzien van korte wieken'. In de eerste betekenis sluit het type *kortwieken* aan bij het nog te bespreken type *stampvoeten* (zie sectie 4.4.2.). Dit type is beperkt tot vormen als *kortoren*, *kortstaarten* en *kortwieken*. De genoemde werkwoorden zijn transitief.

4.3.4. type *gekscheren*

De samenstellingen behorend tot het type *gekscheren* hebben een betekenis die niet compositioneel afleidbaar is uit de betekenis van de samenstellende delen. We doelen hier op werkwoorden als *gekscheren*, *dwarsbomen* en *vrijwaren*.

4.4. VERBALE SAMENSTELLINGEN MET EEN V ALS LINKERLID⁸⁹

De klasse van verbale samenstellingen met een werkwoord als linkerlid kan op deels morfologische en deels semantische gronden in een aantal types worden onderverdeeld. Achtereenvolgens bespreken we het type *zweefvliegen* (sectie 4.4.1.), het type *stampvoeten* (sectie 4.4.2.), het type *sjoelbakken* (sectie 4.4.3.), het type *schaterlachen* (sectie 4.4.4.) en het type *druipneuzen* (sectie 4.4.5.).

4.4.1. type *zweefvliegen*

De betekenis van verbale samenstellingen van het type *zweefvliegen* kan beschreven worden met behulp van het schema *AB is een soort B* (*zweefvliegen* is een soort *vliegen*), maar de betekenis laat zich eveneens omschrijven met behulp van het voor copulatieve samenstellingen kenmerkende schema *AB is zowel een soort A als een soort B* (*zweefvliegen* is zowel een soort *zweven* als een soort *vliegen*). Voorbeelden zijn:

zweefvliegen, zweefduiken, hoestproesten, minnekozen, spelevaren, hink-stap-springen

In tegenstelling tot de voorgaande secties zijn hier voorbeelden opgenomen waarin de samenstellende delen verbonden zijn door een tussenklank. De reden hiervoor is dat voorbeelden zonder een tussenklank uiterst schaars zijn: we hebben alleen de drie gegeven voorbeelden aangetroffen.

Wellicht kan het werkwoord *donderjagen* eveneens tot dit type gerekend worden, hoewel de betekenis nauwelijks nog compositioneel afleidbaar is uit de betekenis van de samenstellende delen.

⁸⁹ Zie De Vries (1975), Geerts et al. (1984:514-515), Weggelaar (1986), Paulissen (1987), Paulissen & Zonneveld (1988) en Booi (1989).

4.4.2. type *stampvoeten*

In sectie 4.2.1. hebben we N+V-samenstellingen van het type *stofzuigen* besproken. In deze vormen gaat het nominale complement vooraf aan de verbale stam. Nu bespreken we verbale samenstellingen waarin de verbale stam voorafgaat aan z'n nominale complement. De relatie tussen beide types komt het best tot uitdrukking in het minimale paar *tandenknarsen* en *knarsetanden*. In beide werkwoorden is sprake van vrijwel eenzelfde betekenisrelatie tussen de samenstellende delen.

Verbale samenstellingen van het type *stampvoeten* hebben gemeen dat het ingebedde nominale complement een lichaamsdeel aanduidt. Veelal is er sprake van een instrumentalis-relatie tussen de samenstellende delen, waarbij het nominale complement het 'instrument' aanduidt waarmee de handeling, uitgedrukt door het werkwoord, verricht wordt (*stampvoeten* is 'stampen met de voeten'). Kortom, in dit type gaat het determinatum (de verbale stam) vooraf aan de determinant (het nominale complement).

Uit het voorgaande mag niet geconcludeerd worden dat het linkerlid ook als grammatisch hoofd fungeert. Deze werkwoorden worden zwak vervoegd, ongeacht de oorspronkelijke vervoeging van het verbale linkerlid. Werkwoorden als *trekken* en *druipen* worden sterk vervoegd, maar *trekkebekken* en *druipstaarten* worden zwak vervoegd (*trekkebekte*, *getrekebekte*). Dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat deze werkwoorden niet linkshoofdig zijn. Toch is enige voorzichtigheid geboden. De constatering dat werkwoordsvormen als **trokkebek* uitgesloten zijn, kan namelijk ook het gevolg zijn van de volgende algemene, en vrijwel uitzonderingsloze, eigenschap van het Nederlands. Flexie is als regel direct verbonden met het rechterlid en daardoor rechtsperifeer, d.w.z. een flexionele uitgang wordt onmiddellijk achter het rechterlid aangehecht of flexie wordt uitgedrukt via klankverandering in het rechterlid (*optellen-optelde* vs. *oproepen-opriep*).

Voorbeelden van het type *stampvoeten* zijn:

stampvoeten, kwispelstaarten, klappertanden, schokschouderen, klapwieken, loerogen, plukharen, scharrelbenen, trekkebekken, sleepvoeten, waggelbenen

Bovenstaande voorbeelden hebben een compositionele betekenis. Dit geldt in veel mindere mate voor werkwoorden als *kokhalzen*, *reikhalzen* en *druipstaarten*. *Kokhalzen* is een soort *kokken* en *reikhalzen* is een soort *reiken*, maar in beide werkwoorden is de oorspronkelijke betekenis van het substantief *hals* vrijwel afwezig. In *druipstaarten* is daarentegen de gebruikelijke betekenis van het werkwoord *druipen* afwezig, terwijl het substantief *staart* zijn oorspronkelijke betekenis heeft behouden.

Werkwoorden van het type *stampvoeten* zijn onergatief, hoewel dit niet noodzakelijkerwijs geldt voor het ingebedde werkwoord.

Bijzondere vermelding verdient nog het werkwoord *watertanden*. Het is niet zonder meer duidelijk of hier sprake is van een verbale samenstelling bestaande uit twee substantieven of van een verbale samenstelling bestaande uit de verbale stam van *wateren* en het substantief *tand*. De vorm en de betekenis geven geen uitsluitsel.

4.4.3. type *sjoelbakken*

Het type *sjoelbakken* sluit aan bij de eerder besproken types *muilkorven* (sectie 4.2.2.) en *blinddoeken* (sectie 4.3.2.). Deze types hebben gemeen dat zij in een conversierelatie staan tot nominale samenstellingen van het type *sjoelbak* (V+N-samenstelling). Voorbeelden zijn:

sjoelbakken, luistervinken, stroomlijnen, scheidsrechters, rolschaatsen, smulpapen

Bovenstaande werkwoorden zijn, met uitzondering van *stroomlijnen*, onergatief.

4.4.4. type *schaterlachen*

Werkwoorden van het type *schaterlachen* behoren ofwel tot het type *zweefvliegen* (4.4.1.) ofwel tot het type *sjoelbakken* (4.4.3.). Kortom, dit type is opgebouwd uit twee verbale stammen of de werkwoorden van dit type staan in een conversierelatie tot nominale V+N-samenstellingen, in dit geval *schaterlach*. Voorbeelden zijn:

schaterlachen, glimlachen, grijnslachen, roskammen

4.4.5. type *druipneuzen*

Verbale samenstellingen van het type *druipneuzen* vormen wellicht een subtype van het type *stampvoeten* (sectie 4.4.2.) of een subtype van het type *sjoelbakken* (sectie 4.4.3.). Kortom, er is sprake van een samenstelling waarin de verbale stam voorafgaat aan een nominaal complement dat een lichaamsdeel aanduidt of er is sprake van een samenstelling die in een conversierelatie staat tot een V+N-samenstelling. Voorbeelden zijn:

druipneuzen, blaaskaken, knipogen, schuddebollen

4.5. OVERIGE VERBALE SAMENSTELLINGEN

In deze sectie besteden we kort aandacht aan verbale samenstellingen die niet tot de eerder besproken types gerekend kunnen worden. In sectie 4.5.1. staan we kort stil bij recente ontleningen uit het Engels (type *carpoolen*) en vervolgens bespreken we verbale pseudo-samenstellingen, d.w.z. samenstellingen waarvan minstens één lid niet als zelfstandig woord voorkomt (type *bamzaaien, flikflooiën*).

4.5.1. *Recente Engelse ontleningen: type carpoolen*⁹⁰

Op basis van Engelse woorden, overigens niet noodzakelijkerwijs werkwoorden, worden infinitieven op *-en* en soms ook finiete vormen gevormd. Aan recente ontwikkelingen in de popmuziek danken we bijv. werkwoorden als *rappen* en *scratchen*. Dit procédé is niet beperkt tot ongelede Engelse woorden, zoals de volgende voorbeelden illustreren:

carpoolen, brainstormen, bodybuilden, aquaplanen, globetrotten, whirlpoolen

⁹⁰ Zie Posthumus (1991).

4.5.2. *Pseudo-samenstellingen: type bamzaaien, flikflooiën, rampetampen*⁹¹

Een kenmerk van pseudo-samenstellingen is dat minstens één van de samenstellende delen niet zelfstandig voorkomt. We kunnen drie types onderscheiden: het type *bamzaaien* met een niet-zelfstandig voorkomend linkerlid, het type *flikflooiën* met een niet-bestaand rechterlid en het type *rampetampen* met twee niet-bestaande leden. Voorbeelden van deze drie types zijn:

- a: *bamzaaien, pierewaaien, koekeloeren, logenstraffen, rikketikken*
- b: *flikflooiën, dagvaardën, huisvesten, grondvesten, hinkepinken, klessebessen, konkelfoezen, leewieken, roezemoezen*
- c: *rampetampen, bakkeleien, lanterfantën, kapseizen, ginnegappen, harrewarren, kissebissen, konterfeiten, slampampen, soebatten*

De vorm *logenstraffen* in (a) hoort wellicht niet in dit rijtje thuis. Hoewel *logen* niet zelfstandig voorkomt, is het wel aannemelijk dat deze vorm gerelateerd is aan het substantief *leugen* of het werkwoord *liegen* (cf. de verleden tijdvorm *loog*). Omgekeerd dient het werkwoord *grasduinen* mogelijk wel als pseudo-samenstelling gekarakteriseerd te worden, hoewel *gras* en *duin* zelfstandig voorkomen. De betekenis van *grasduinen* is echter op geen enkele wijze verwant aan de betekenis van deze substantieven.

Afrondend wijzen we erop dat pseudo-samenstellingen qua accentuering uiteenvallen in twee klassen. Het merendeel van de pseudo-samenstellingen heeft, evenals de overige verbale samenstellingen, initieel accent (*bámzaaien, flikflooiën, ginnegappen*). Incidenteel vindt men echter pseudo-samenstellingen met finaal accent (*koekelóeren, konkelfóezen, bakkeléien, konterféiten*).

4.6. TUSSENKLANKEN⁹²

In sectie 4.1.8. is reeds gebleken dat de samenstellende delen van een verbale samenstelling verbonden kunnen worden door een tussenklank. Wanneer we afzien van verbale samenstellingen die in een conversierelatie tot nominale samenstellingen staan, dan is *-e(n)-* de enig mogelijke tussenklank.

Verbale samenstellingen met een tussenklank kunnen in drie types onderverdeeld worden. Representatief voor het eerste type is *tandenknarsen*. Dit type werkwoorden is opgebouwd uit een substantief gevolgd door een werkwoord (sectie 4.6.1.). In samengestelde V+V-werkwoorden (type *spelevaren*) kunnen de samenstellende delen eveneens gescheiden worden door een tussenklank (sectie 4.6.2.). Tot besluit bespreken we werkwoorden van het type *trekkebekken*, d.w.z. werkwoorden met een verbale stam links en z'n nominale complement rechts (sectie 4.6.3.).

4.6.1. type *tandenknarsen*

Als een substantief een meervoud op *-en* heeft, dan kan dit substantief in een N+V-samenstelling van het type *stofzuigen* (zie sectie 4.2.1.) gevolgd worden door de tussenklank *-e(n)-*. Voorbeelden zijn:

tandenknarsen, muggeziften, bellenblazen, mierenenuken, zonnebaden, pannelikken, ruggesteunen

⁹¹ Zie Steenbergen (1972) en De Vries (1975).

⁹² Zie Mattens (1970) en De Vries (1975).

Substantieven die daarentegen een *-s*-meervoud hebben (*pootje-s*) of geen meervoudsvorming toestaan (*rouw*), kunnen wel als linkerlid van een verbale samenstelling fungeren, maar zij worden in dat geval nooit gevolgd door een tussenklank (*pootjebaden, rouwklagen*). In dit opzicht wijken verbale samenstellingen dus nadrukkelijk af van nominale samenstellingen. Vergelijk het contrast tussen *pootjebaden, kopjeduikelen* enerzijds en *ruitjesblouse* en *bloemetjesgordijn* anderzijds.

4.6.2. type *spelevaren*

In verbale samenstellingen van het type *zweefvliegen*, die bestaan uit twee verbale stammen (zie sectie 4.4.1.), kunnen beide stammen gescheiden worden door de tussenklank *-e-*. Het aantal voorbeelden is echter nogal gering:

spelevaren, hoestproesten, minnekozen, spelemeien

De linkerstam is in alle gevallen monosyllabisch. Na een bisyllabisch werkwoord met een schwa in de laatste lettergreep ontbreekt een tussenklank (*donderjagen*).

4.6.3. type *trekkebekken*

In werkwoorden van het type *stampvoeten* (sectie 4.4.2.) waarin het nominale complement volgt op de verbale stam, kunnen de samenstellende delen eveneens gescheiden worden door de tussenklank *-e(n)-*. Voorbeelden zijn:

trekkebekken, likkebaarden, knarsetanden, schuddebuiken, knikkebenen, knikkebollen, kwekkebekken, rollebollen, suizebollen

Een tussenklank treffen we alleen aan na monosyllabische verbale stammen. Als de stam eindigt op een lettergreep die een schwa bevat, dan treffen we nooit een tussenklank aan: *klappertanden, kwispelstaarten* en niet **klapperetanden* en **kwispelestaarten*.

5. Reduplicatieve Samenstelling

5.1. INLEIDING

Reduplicatie of verdubbeling is een woordvormingsprocédé waarvan het Nederlands niet of nauwelijks gebruik maakt. Toch willen we hier niet voorbijgaan aan de incidentele gevallen waar de taal buiten de platgetreden paden van affigering en samenstelling treedt. In de volgende subsecties bespreken we drie verschillende vormen van reduplicatie. Allereerst bespreken we woorden van het type *kloplop*, d.w.z. woorden waarin sprake is van woordreduplicatie (sectie 5.2.1.). Vervolgens bespreken we woorden van het type *wipwap*. Dergelijke woorden bestaan als regel uit twee lettergrepen waarvan de consonanten identiek zijn en de vocalen resp. [i] en [a] luiden (sectie 5.2.2.). Tot slot bespreken we woorden van het type *ietsiepietsie*. Deze woorden bestaan uit twee vrijwel identieke delen. Alles is identiek, behalve de initiële consonant van het tweede lid: dit is vrijwel altijd een labiale consonant (sectie 5.2.3.).

5.2. REDUPLICATIE

5.2.1. type *klopklop*

Woorden die opgebouwd zijn uit twee identieke delen, zijn schaars. Verdubbeling treffen we vrijwel uitsluitend aan in klanknabootsende woorden als *klopklop* en *wafwaf*, interjecties als *hèhè* en *toitoi*, eigennamen als *Tintin* en leenwoorden als *blabla*, *chowchow*, *beriberi*, *couscous*, *gadogado* en *hoelahoela*.

5.2.2. type *wipwap*⁹³

De woorden die hier centraal staan, zijn normaliter bisyllabisch en zij zijn opgebouwd volgens het patroon $C_i C_j C_i a C_j$ (C_{ij} is één of meer identieke consonanten). We geven allereerst de volgende substantieven ter illustratie:

wipwap, *bimbam*, *tiktak*, *flikflak*, *klikklak*, *zigzag*, *krikkrak*, *liflaf(je)*, *klingslang*, *mikmak*, *rimram*, *tjiftjaf*, *wirwar*

In sommige gevallen is er sprake van klanknabootsing (*bimbam*, *krikkrak*, *tjiftjaf*), maar in gevallen als *mikmak*, *wirwar* en *zigzag* is dit niet het geval. Soms komt het linkerlid zelfstandig voor (*mik*, *wip*), soms het rechterlid (*war*), maar in het merendeel van de gevallen komen de delen niet los voor.

In een enkel geval is er geen sprake van het patroon $C_i C_j C_i a C_j$, maar van het patroon $C_i C_j C_i \rho C_j$, zoals moge blijken uit woorden als *dingdong*, *pingpong* en *tiptop*.

Zoals reeds is opgemerkt, zijn woorden van het type *wipwap* als regel bisyllabisch. De enige meersyllabische vormen zijn *tingeltangel* en *knisperknasper*; de samenstellende delen hebben een extra schwa-lettergreep.

De vocalen in de tot dusver besproken woorden zijn kort. Er is echter een klein aantal woorden dat de lange vocalen [i:] en [a:] bevat: *prietpraat* en *wielewaal*. In dit laatste voorbeeld worden de samenstellende delen wellicht gescheiden door de tussenklank *-e-*. Andere voorbeelden met een tussenklank zijn: *trippetrap*, *stippestap* en *wissewasje*.

Het resultaat van reduplicatie is niet noodzakelijkerwijs een substantief. We hebben ook nog de werkwoorden *plisplassen* en *ziegezagen* en het adverbium *kriskras* aangetroffen.

Reduplicatieve samenstellingen van het type *wipwap* hebben gemeen dat het hoofdaccent op het linkerlid valt (*wipwap*, *prtetpraat*, *plisplassen*, *ziegezagen*).

5.2.3. type *ietsiepietsie*⁹⁴

Woorden van het type *ietsiepietsie* bestaan uit twee vrijwel identieke delen. Alles is gelijk, behalve de initiële consonant van het tweede deel: dit is in vrijwel alle gevallen een labiale consonant. We vinden naast elkaar woorden met een interne [p] (*ietsiepietsie*, *hocuspocus*, *henkiepenkie*, *ikkepikke*), een [b] (*haaibaai*, *rambam*, *ollekebolleke*, *hotsebotse*), een [m] (*schorriemorrie*, *iezemieze*, *Ieniemienie*, *hudjemudje*), een [f] (*lanterfanter*, *larifari*), een [v] (*luddevudde*) en een [w] (*boegiewoegie*, *beterweter*, *hangwang*).

⁹³ Zie Battus (1985).

⁹⁴ Zie Battus (1985).

Soms kunnen de leden van een reduplicatieve samenstelling van elkaar gescheiden worden door (a) de tussenklank *-e-* of (b) de sequentie *...de-*. Voorbeelden zijn:

- a: *lellebel, hoezepoes, hinkepink, honnepon, ukkepek, rollebol, zussepus, kissebissen, lullebullen, harrewarren*
 b: *jemigdepemig, sorrydeborry, rommeldebommel, kriebeldebibel, sabbeldebabbel, hoteldebotel, potverdepotver*

Het type *jemigdepemig* kan wellicht nog uitgebreid worden met vormen als *opperdepop* en *hieperdepiep*, waar het linkerlid lijkt aangevuld met een schwa-lettergreep.

De woorden die volgens bovenstaand procédé gevormd zijn, kunnen tot verschillende lexicale categorieën behoren. We vinden substantieven als *haaibaai, lanterfanter* en *hoezepoes* naast werkwoorden als *kissebissen* en *harrewarren* en adverbia als *hoteldebotel* en *opperdepop*.

We hebben opgemerkt dat de initiële consonant van het tweede lid als regel een labiaal is. Er zijn echter vormen die zich onttrekken aan deze regelmaat. De volgende voorbeelden hebben respectievelijk een coronale consonant en een veldaire consonant aan het begin van het rechterlid:

- a: *honkietonkie, tierelier, aneketanneke, hummeltjetummeltje, walkietalkie, rikketik*
 b: *apegape, rinkeldekinkel*

Als regel valt het hoofdaccent op het linkerlid van dit type reduplicatieve samenstelling, maar in vormen als *jemigdepemig, walkietalkie* en *rinkeldekinkel* is er een lichte voorkeur voor finaal accent (*jemigdepémig, walkietálkie, rinkeldektinkel*).

Afrondend wijzen we erop dat woorden behorend tot de types *klopklop, wipwap* en *ietsiepietsie* niet productief gevormd worden. We dienen hierbij een uitzondering te maken voor de vorming van woorden van het type *jemigdepemig*. De vorming van deze - veelal grappig bedoelde - woordjes is productief. Dit geldt met name voor kindertaal, waar dit procédé vaak wordt gebruikt om te rijmen op eigennamen. Uit eigen observatie stammen o.a. *lottedepotte, ellendepellen* en *wimdepin*.

Appendix

Woordvorming in het Nederlands

een schematisch overzicht

Appendix

Woordvorming in het Nederlands: een schematisch overzicht

De *Appendix* die hier volgt, geeft een overzicht van de verschillende woordvormingsprocédés waarvan het Nederlands gebruik maakt. We hebben bij de inrichting zoveel als mogelijk de opbouw van dit boek aangehouden, d.w.z. we besteden achtereenvolgens aandacht aan prefigering, samenkoppeling, suffigering en samenstelling. We gaan nu allereerst kort in op het doel van deze *Appendix* en vervolgens geven we aan hoe het schema gehanteerd dient te worden.

Het belangrijkste doel van het navolgende schematische overzicht is de gebruiker van dit boek in vogelvlucht in te wijden in de morfologie van het Nederlands. Uit dit schema kan een groot aantal observaties over de morfologische mogelijkheden en onmogelijkheden afgeleid worden. We noemen er slechts twee. Ten eerste, m.b.v. (categorie-veranderende) suffixen worden vrijwel uitsluitend substantieven en adjectieven afgeleid en slechts incidenteel werkwoorden en omgekeerd, m.b.v. categorie-veranderende prefixen worden vrijwel uitsluitend werkwoorden gevormd. Ten tweede, Germaanse affixen hechten zich bij voorkeur aan Germaanse bases en niet-Germaanse affixen aan niet-Germaanse bases.

We geven telkens van elk type woordvorming ten minste één representatief voorbeeld, d.w.z. als een affix X zich hecht aan ongelede en afgeleide Germaanse woorden van categorie Y, dan geven we minstens één voorbeeld van affix X plus ongeleed woord Y en minimaal één voorbeeld van affix X plus geleed woord Y.

In het schema houden we rekening met de morfologische eigenschappen van het basiswoord, zoals daar zijn: (i) de lexicale categorie, (ii) bestaand woord of (niet-bestaande) wortel, (iii) Germaans c.q. niet-Germaans en (iv) ongeleed c.q. geleed (afleiding/samenstelling).

Met name voor niet-Germaanse suffigeringsprocessen geldt dat vaak niet duidelijk is wat de basis is. Zo correleert *masseur* semantisch gezien met het werkwoord *masseren* (*masseur* is 'iemand die masseert'), maar het verbaliserende suffix *-eer* ontbreekt in het nomen. We plaatsen een '?' achter de lexicale categorie van de basis om aan te geven dat woorden van het type *masseur* qua betekenis corresponderen met een werkwoord, maar dat deze correspondentie niet wordt uitgedrukt door toevoeging van een suffix aan een werkwoord. Bij *-eur* vindt men dus *V?* als aanduiding voor de categorie van de basis.

De produktiviteit van een bepaald woordvormingsprocédé hebben we eveneens in het schema verdisconteerd. Informatie over produktiviteit kan op de volgende manieren afgelezen worden uit het schema:

- Als een woordvormingsproces improductief is, geven we dit aan door 'ronde haken' te plaatsen om het affix, het partikel of de lexicale categorie. Ter verduidelijking geven we een drietal voorbeelden. M.b.v. het suffix *-zaam* worden niet productief adjectieven gevormd; m.b.v. het partikel *achter* worden niet productief samenkoppelingen gevormd; en m.b.v. telwoorden worden incidenteel Telw+N-samenstellingen gevormd. Dit type improductiviteit geven we aan door ronde haken te plaatsen om resp. het suffix *-zaam*, het partikel *achter* en de categorie T(elwoord).

- Als een bepaald type woordvorming productief plaatsvindt aan categorie X, maar improductief aan categorie Y, dan plaatsen we ronde haken rond categorie Y. Bijv., *on-* hecht zich productief aan adjectieven en incidenteel aan nomina. Dit type improductiviteit geven we aan door de categorie N (van de basis) tussen haakjes te plaatsen.
- Als een bepaald type woordvorming productief plaatsvindt aan ongelede Germaanse woorden en incidenteel aan gelede Germaanse en niet-Germaanse woorden, dan plaatsen we de gelede (niet-)Germaanse voorbeelden tussen haakjes. Bijv. het verbaliserende prefix *ver-* hecht zich productief aan o.a. ongelede Germaanse adjectieven en incidenteel hecht het zich ook aan gelede Germaanse adjectieven. We geven van beide types *ver+A*-werkwoorden één voorbeeld en plaatsen het voorbeeld *ver-+geleed-A* tussen ronde haken.

We willen de gebruiker van het navolgende overzicht erop wijzen dat het schema soms een vertekend beeld geeft. Zo kan het voorkomen dat van een opgenomen woordformatietype slechts één voorbeeld voorhanden is. Dit geldt bijv. voor het nominaliserende suffix *-ier*, dat we aantreffen in de geografische persoonsnaam *Arabier*. Dit is een uitzonderlijke formatie, aangezien geografische namen op *-ië* (type *Australië*) normaliter correleren met een geografische persoonsnaam op *-er* (type *Australiër*). Kortom, het schema maakt geen onderscheid tussen improductieve en uitzonderlijke vormen van woordformatie.

Germaanse categorie-neutrale prefixen

affix	categorie	Germaans				Niet-Germaans		
		ongeleed	afgeleid	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
AARTS-	N	<i>aartsschurk</i>	<i>aartsbedrieger</i>		<i>(aartsdomoor)</i>			
	A	<i>aartslui</i>	<i>aartsgevoelig</i>				<i>aartsconservatief</i>	
(AARTS-)	N	<i>aartsengel</i>	<i>aartsbisdom</i>				<i>aartsdiocees</i>	
OER-	A	<i>oersterk</i>	<i>oervervelend</i>				<i>(oerkomisch)</i>	
	N	<i>oermens</i>	<i>oerbeginsel</i>		<i>oertoestand</i>		<i>oerstadium</i>	
ON-	A	<i>ondiep</i>	<i>onadellijk</i>		<i>ongastvrij</i>	<i>(onnozel)</i>	<i>onsportief</i>	
	(N)	<i>onrust</i>	<i>onbegrip</i>			<i>onbruik</i>	<i>onbalans/onlogica</i>	
(ON-)	N	<i>onmens</i>	<i>ongedierte</i>					
OPPER-	N	<i>opperarm</i>	<i>opperbestuur</i>		<i>opperveldheer</i>		<i>oppercommando</i>	
	(A)	<i>opperbest</i>	<i>oppermachtig</i>					
OUD-	N	<i>oudlid</i>	<i>oudleerling</i>		<i>oudvoorzitter</i>		<i>oudcollega</i>	
(B-/BE-)	N	<i>buiten/benoorden</i>						
(D-)	VA	<i>dwarren/dwars</i>						
(GE-)	A	<i>getrouw</i>				<i>(gedwee)</i>		
(GE-)	T	<i>getweeën</i>						
(S-)	ANV	<i>stom/stop/stremmen</i>						

Niet-Germaanse prefixen

Germaans						Niet-Germaans	
affix	categorie	ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
(AMBI-)	N						<i>ambivalent</i>
(AMFI-)	N					<i>amfitheater</i>	<i>amfibie</i>
(ANTE-)	N					<i>antepenultima</i>	<i>antecedent</i>
(CRYPTO-)	N					<i>cryptofascist</i>	<i>cryptogram</i>
(DI-)	N					<i>dioxyde</i>	
(EPI-)	N					<i>epicentrum</i>	<i>epigram</i>
(ETNO-)	N					<i>etnolinguïst</i>	<i>etnoloog</i>
(HECTO-)	N	<i>hectoliter</i>					<i>hectogram</i>
(HYPO-)	N					<i>hypothese</i>	<i>hypofyse</i>
(KATA-)	N						<i>katalyse</i>
(LOCO-)	N			<i>locoburgemeester</i>			
(META-)	N	<i>metataal</i>				<i>metatheorie</i>	<i>metafoor</i>
(SYN-)	N						<i>syndroom</i>
EX-	N	<i>ex-vriend</i>	<i>ex-vriendin</i>	<i>ex-voorzitter</i>		<i>ex-collega</i>	
(A-)	A					<i>asociaal</i>	
(IN-)	A					<i>inhumaan</i>	
(INTRA-)	A					<i>intracellulair</i>	
(PERI-)	A						<i>perifeer</i>
(PLURI-)	A						<i>pluriform</i>
ULTRA-	A	<i>ultrazacht</i>		<i>ultrabijzend</i>		<i>ultramodern</i>	
(AD-)	NA						<i>adhesie/adjacent</i>
(ALLO-)	NA					<i>alloplastiek</i>	<i>allogeen</i>
(ANA-)	NA					<i>anaplastiek</i>	<i>anafoor</i>
(APO-)	NA						<i>apotheek/apocrief</i>
(AUTO-)	NA					<i>autobiograaf</i>	<i>autonoom</i>
(BI-)	NA					<i>bisulfaat</i>	<i>bivalent</i>
(BIO-)	NA						<i>biogeen/bioloog</i>
(CIRCUM-)	NA						<i>circumflex/circumcentrisch</i>
(CO-)	NA					<i>copromotor/coplanair</i>	<i>cohesie/coherent</i>
(DIA-)	NA						<i>diachroon/dialect</i>
(DIS-)	NA					<i>disakkoord</i>	<i>discreet/dissimilatie</i>
(EXO-)	NA					<i>exobioloog</i>	<i>exogeen</i>
(HOMO-)	NA						<i>homofiel/homogeen</i>
(HYPER-)	NA	<i>hypermarkt</i>	<i>hypergevoelig</i>			<i>hypercorrect</i>	
(IN-)	NA						<i>impressie/intrinsiek</i>
(INTER-)	NA	<i>interland</i>	<i>interkerkelijk</i>			<i>intercellulair</i>	

(MICRO-)	NA	<i>microfilm</i>			<i>microbacterie</i>	<i>microscop/microcefaal</i>
(MONO-)	NA	<i>monoski</i>			<i>monodrama</i>	<i>monoloog/monogaam</i>
(NEO-)	NA				<i>neofascist/neoliberaal</i>	<i>neofiel/neogeen</i>
(NON-)	NA	<i>nonpaper</i>			<i>nonverbaal</i>	
(OB-)	NA					<i>object/obsuur</i>
(PARA-)	NA				<i>paramilitair</i>	<i>parabool</i>
(POLY-)	NA				<i>polyinterpretabel</i>	<i>polygraaf/polyform</i>
(PRE-)	NA				<i>prehistorie/predoctoraal</i>	<i>prefix</i>
(RETRO-)	NA					<i>retroflex/retrograad</i>
(SUB-)	NA	<i>subklasse</i>	<i>subafdeling</i>		<i>subcultuur/submarginaal</i>	<i>substraat</i>
(SUPER-)	NA	<i>supersterk</i>	<i>superaardig</i>	<i>supergoedkoop</i>	<i>supernerveus</i>	
(TELE-)	NA				<i>teletypiste/televisueel</i>	<i>telefoon</i>
(TRANS-)	NA				<i>transseksueel</i>	<i>transitie</i>
ANTI-	NA	<i>antistof</i>	<i>antikerkelijk</i>	<i>antilichaam</i>	<i>antifascistisch</i>	<i>antipode</i>
CONTRA-	NA	<i>contraoer</i>	<i>conragevoelig</i>		<i>contraproductief</i>	
PRO-	NA	<i>pro-zwart</i>			<i>proliberaal</i>	<i>proloog</i>
TURBO-	NA	<i>turbokoe/turbosnel</i>	<i>turbovrieger</i>	<i>turbokoelkast</i>	<i>turbocompressor</i>	
PSEUDO-	NA	<i>pseudolinks</i>	<i>pseudokoper</i>		<i>pseudoromantisch</i>	<i>pseudoniem</i>
SEMI-	NA	<i>semi-links</i>	<i>semigevoelig</i>	<i>semi-overheid</i>	<i>semi-intellectueel</i>	

Niet-Germaanse prefixen

Germaans						Niet-Germaans	
affix	categorie	ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
(AB-)	V					<i>absolveren</i>	<i>abdueren</i>
(AD-)	V						<i>adapteren</i>
(ANTE-)	V					<i>antedateren</i>	<i>antecederen</i>
(CO-)	V						<i>coördineren</i>
(CONTRA-)	V					<i>contraponeren</i>	<i>contraveniëren</i>
DE-	V					<i>deblokken</i>	<i>deduceren</i>
(DIS-)	V					<i>disfunctioneren</i>	<i>dissimuleren</i>
(EN-)	V						<i>enlumeren</i>
(EX-)	V					<i>excommuniseren</i>	<i>expanderen</i>
(IN-)	V					<i>infiltreren</i>	<i>investeren</i>
(INTER-)	V						<i>interpelleren</i>
(PER-)	V						<i>permitteren</i>
(POST-)	V					<i>postdateren</i>	<i>postluderen</i>
(PRE-)	V					<i>predomineren</i>	<i>prefereren</i>
(PRO-)	V						<i>prolongeren</i>
RE-	V					<i>reactiveren</i>	<i>recupereren</i>
(SUB-)	V					<i>suburbaniseren</i>	<i>substraheren</i>
(TRANS-)	V					<i>transmigreren</i>	<i>transmitteren</i>

Germaanse categorie-bepalende prefixen

affix	categorie	Germaans			Niet-Germaans		
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
BE- _v	V	<i>bekijken</i>	<i>(bekladderen)</i>		<i>(bedriegen)</i>	<i>bestuderen</i>	
	N	<i>bebossen</i>	<i>(bewaarheiden)</i>	<i>bevoordelen</i>			
VER- _v	(A)	<i>bezatten</i>	<i>beveiligen</i>				
	V	<i>verkopen</i>	<i>(verluisen)</i>		<i>(verdwijnen)</i>	<i>verdisconteren</i>	<i>verbouwereren</i>
	N	<i>vertrossen</i>	<i>(verongelukken)</i>	<i>(verafgoden)</i>		<i>(verpolitieken)</i>	
ONT- _v	A	<i>verarmen</i>	<i>verduidelijken</i>	<i>veralgemenen</i>	<i>verdedigen</i>		
	(V)	<i>ontbinden</i>			<i>ontginnen</i>	<i>ontmythologiseren</i>	
	N	<i>ontbossen</i>	<i>(ontraadselen)</i>				
(GE-) _v	A	<i>onteigenen</i>	<i>(ontmenselijken)</i>				
	V	<i>geleiden</i>			<i>genezen</i>		
(ER-) _v	V	<i>erkennen</i>			<i>erbarmen</i>		
GE- _N	V	<i>gebid</i>	<i>geversier</i>	<i>gestofzuig/gevoorlees</i>		<i>geassocieer</i>	
(GE-) _N	V	<i>gebed/geval</i>					
(Ø-) _N	(N)	<i>getij</i>					
	V		<i>begin/vergrijp</i>				
HER- _v	V	<i>herschrijven</i>	<i>hërbebossen</i>	<i>(hërinvoeren)</i>	<i>herinneren</i>	<i>hërwaarden</i>	
HER- _N	N(?)	<i>herdruk</i>	<i>herverkaveling</i>	<i>heruitgave</i>		<i>heracceptatie</i>	

Samenkoppeling m.b.v. Partikels

part.	categorie	Germaans				Niet-Germaans	
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
BIJ	V	<i>bijblijven</i>	<i>(bijbetalen)</i>				
BINNEN	V	<i>binnenlopen</i>	<i>(binnengeleiden)</i>				
(BOVEN)	V	<i>bovendrijven</i>					
(BUITEN)	V	<i>buitensluiten</i>					
NA	V	<i>nablijven</i>	<i>navertellen</i>			<i>(nasynchroniseren)</i>	
	(N)	<i>naäpen</i>					
(TEGEN)	V	<i>tegengaan</i>				<i>tegenmarcheren</i>	
IN	V	<i>inlopen</i>	<i>(inverdienen/inhuldigen)</i>			<i>(incalculeren)</i>	
	(N)	<i>inpolderen</i>	<i>inkapselen</i>				
	(A)	<i>indikken</i>					
(LANGS)	V	<i>langskomen</i>					
OP	V	<i>opblijven</i>	<i>(opduikelen)</i>		<i>(opjuinen)</i>	<i>(opwaarderen)</i>	
	(N)	<i>opluisteren</i>					
	(A)	<i>opfrissen</i>	<i>opvrolijken</i>				
ROND	V	<i>rondbrengen</i>	<i>(rondvertellen)</i>			<i>(rondmarcheren)</i>	
	(N)	<i>rondbrieven</i>				<i>rondbazuinen</i>	
UIT	V	<i>uitblijven</i>	<i>uitbesteden</i>			<i>uitbalanceren</i>	
	(N)	<i>uitbeelden</i>	<i>uithuwelijken</i>			<i>uitbazuinen</i>	
	(A)	<i>uitdiepen</i>	<i>uitzuinigen</i>				
VOORBIJ	V	<i>voorbijlopen</i>	<i>(voorbijhuppelen)</i>			<i>(voorbijmarcheren)</i>	
AF	V	<i>afblijven</i>	<i>afbetalen</i>			<i>(afreageren)</i>	
	(NA)	<i>afdammen/afzwakken</i>			<i>afvaardigen</i>		
MEE	V	<i>meebrengen</i>	<i>meeverkopen</i>			<i>(meeregeren)</i>	
TOE	V	<i>toebrengen</i>	<i>(toevertrouwen)</i>			<i>(toesolderen)</i>	

Samenkoppeling m.b.v. Adverbia, Nomina en Adjectiva

part.	categorie	Germaans				Niet-Germaans	
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
(HEEN)	V	<i>heengaan</i>				<i>heenmarcheren</i>	
NEER	V	<i>neerbuigen</i>	(<i>neerkrabbelen</i>)			(<i>neerbombarderen</i>)	
SAMEN	V	<i>samenbrengen</i>					
(TERECHT)	V	<i>terechtkomen</i>					
TERUG	V	<i>terugkomen</i>	<i>terugbetalen</i>			(<i>terugtelefoneren</i>)	
(THUIS)	V	<i>thuisbrengen</i>					
VOORT	V	<i>voortbrengen</i>	(<i>voortvertellen</i>)			(<i>voortmarcheren</i>)	
WEG	V	<i>wegbrengen</i>	<i>wegbezuinigen</i>			<i>wegredeneren</i>	
ACHTERAAN	V	<i>achteraanlopen</i>				<i>achteraanmarcheren</i>	
(ACHTERAF)	V	<i>achterafstaan</i>					
ACHTERNA	V	<i>achtermakruijen</i>					
ACHTEROM	V	<i>achteromkijken</i>					
ACHTEROP	V	<i>achteropkomen</i>					
ACHTERUIT	V	<i>achteruitrijden</i>	(<i>achteruitkrabbelen</i>)			(<i>achteruitmarcheren</i>)	
OMHOOG	V	<i>omhoogtrekken</i>				(<i>omhooggalopperen</i>)	
OMLAAG	V	<i>omlaagvallen</i>	(<i>omlaagduikelen</i>)			(<i>omlaagmarcheren</i>)	
VOORAAN	V	<i>vooraanlopen</i>					
(VOORAF)	V	<i>voorafgaan</i>	<i>voorafbetalen</i>				
(VOORIN)	V	<i>voorzitten</i>					
VOOROP	V	<i>vooroplopen</i>	(<i>voorophuppelen</i>)			(<i>vooropmarcheren</i>)	
VOORUIT	V	<i>vooruitlopen</i>	(<i>vooruitbetalen</i>)			(<i>vooruitgalopperen</i>)	
AANEEN	V	<i>aaneenrijgen</i>				(<i>aaneensolderen</i>)	
BIJEEN	V	<i>bijeenjagen</i>	(<i>bijeenverzamelen</i>)				
UITEEN	V	<i>uiteenbuigen</i>					
VOOROVER	V	<i>voorovervallen</i>					
OMVER	V	<i>omverlopen</i>				(<i>omvergalopperen</i>)	
ONDERUIT	V	<i>onderuitzakken</i>					
[X] _A	V	<i>goedkeuren</i>					
[[X]] _A	V	<i>bezighouden</i>					
[X] _N	V	<i>brandstichten/autorijden</i>					
[[X]] _N	V	<i>gelukwensen/pootjebaden</i>					
[X]	V	<i>gadeslaan/tenietdoen</i>					

Samenkoppeling en Prefigering

X/X _v	categorie	Germaans				Niet-Germaans	
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
AAN	V	<i>áanrijden</i>	<i>aanbesteden</i>		<i>(aantijgen)</i>	<i>(aansolderen)</i>	
	(NA)	<i>áandijken/aandikken</i>	<i>aanmatigen</i>				
(AAN-)	V	<i>aanbidden</i>					
(ACHTER)	V	<i>áchterblijven</i>					
(ACHTER-)	V	<i>achtervólgen</i>					
DOOR	V	<i>dóorgeven</i>	<i>doorvertellen</i>			<i>(doorredeneren)</i>	
DOOR-	V	<i>doorlópen</i>					
	(N)	<i>doorgéuren</i>					
MIS	V	<i>mísduiden</i>	<i>(misbegroten)</i>	<i>(misoordelen)</i>		<i>(misinterpreteren)</i>	
(MIS-)	V	<i>mislúkken</i>	<i>(misbillijken)</i>		<i>(misnoegen)</i>		
OM	V	<i>ómbuigen</i>	<i>(omduikelen)</i>			<i>(omprogrammeren)</i>	
	(N)	<i>ómpolen</i>					
OM-	V	<i>omslúiten</i>					
	(N)	<i>omármen</i>			<i>(omhelzen)</i>		
ONDER	V	<i>ónderbinden</i>	<i>(onderverhuren)</i>			<i>(onderwaarden)</i>	
(ONDER-)	V	<i>onderbréken</i>					
	N	<i>ondertítelen</i>					
OVER	V	<i>óverblijven</i>	<i>(overbelichten)</i>			<i>(overmeniën/overgeneraliseren)</i>	
	(N)	<i>óverbrieven</i>					
OVER-	V	<i>overdénken</i>					
	N	<i>overbrúggen</i>	<i>(overvleugelen)</i>				
(VOL)	V	<i>vólhouden</i>					
(VOL-)	V	<i>volgróeien</i>					
(VOOR)	V	<i>vóorkomen</i>	<i>voorbepreken</i>			<i>voorneuriën/voorsorteren</i>	
(VOOR-)	V	<i>voorkómen</i>					
(WEER)	V	<i>wéerbrenge</i>	<i>wederbekomen</i>	<i>wederantwoorden</i>		<i>weerechoën</i>	
(WEER-)	V	<i>weerhóuden</i>					
X/X _N							
MIS	V	<i>de miskoop</i>					
(MIS-)	V	<i>het misdrijf</i>					
(ONDER)	V	<i>de ónderduik</i>					
(ONDER-)	V	<i>het ónderwijs</i>					
OVER	V	<i>de óverblijf</i>					
(OVER-)	V	<i>het overléglde óverval</i>					

Germaanse Persoonsaanduidende Nominaliserende Suffixen

affix	categorie	Germaans			Niet-Germaans		
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
-AAR	V (NA)	<i>tekenaar/dienaar</i> <i>schuldenaar/eigenaar</i>	<i>(bewonderaar)</i>	<i>(oordelaar)</i>			
-(D)ER	V (A) (T) (XP) (N) (N)	<i>lezer</i> <i>ouder</i> <i>tiener</i> <i>PTT'er</i> <i>zanger</i>	<i>verteller</i> <i>twintiger</i> <i>doe-het-zelf-er/zeventiende-eeuwer</i>	<i>voorzitter</i> <i>vrijwilliger</i>		<i>judoër/kampeerder</i>	
-(IER)	N V	<i>winkelier</i> <i>vliegenier</i>	<i>wetenschapper</i> <i>herbergier</i>	<i>vakbonder</i>		<i>apotheker</i> <i>kanonnier/passagier</i>	
-(AARD)	A	<i>wreeddaard</i>	<i>nijdigaard</i>				
-ERD	A (VN)	<i>slimmerd</i> <i>tobberd</i>	<i>vrolijkerd</i> <i>genieterd/genieperd</i>		<i>stumperd</i>	<i>(preciezerd)</i>	
-(E)LING	(N) (V) (A) (T)	<i>dorpeling/kleurling</i> <i>zuigeling/huurling</i> <i>stommeling/naarling</i> <i>tweeling</i>	<i>geniepeling</i> <i>beginneling</i> <i>onnozeling</i>	<i>wellusteling</i> <i>nakomeling</i>		<i>faniekeling</i>	
-(ERIK)	A (?)	<i>bangerik</i> <i>slaperik</i>	<i>gemenerik</i>			<i>pedanterik</i>	
-(AND)	X				<i>heiland</i>		
-(EN)	X				<i>christen</i>		
-ES	(N) (N)	<i>voogdés</i>	<i>ruwaardes</i> <i>lerares/zangeres</i>			<i>barones</i>	
-STER	N? N (N)	<i>werkster</i>	<i>vertelster</i> <i>wandelaarster</i> <i>winkelierster</i>	<i>voorzitster</i>		<i>kampeerster</i>	
-(IN)	N	<i>vriendin/leeuwin</i>	<i>molenarin</i>	<i>vijandin</i>		<i>avonturierster</i> <i>studentin</i>	
-(SE)	N		<i>schipperse</i>	<i>burgemeesterse</i>		<i>gouverneurse</i>	
-(EGGE)	N	<i>dievegge</i>					
-E (vr.)	N	<i>(gaste)</i>	<i>(leerlinge)</i>			<i>acrobate/biologe</i>	
-E	A	<i>blinde</i>	<i>schuldige</i>	<i>volwassene</i>		<i>(invalide)</i>	
		(VEELAL ZAAKNAAMVORMEND, MAAR INCIDENTEEL PERSOONSNAAMVORMEND)					
-(SCHAP)	N	<i>heerschap</i>					

Germaanse Persoonsaanduidende Nominaliserende Suffixen

Germaans					Niet-Germaans		
affix	categorie	ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
-IAAN	N	<i>Freudiaan</i>		<i>Zonneveldiaan</i>		<i>Zwingliaan</i>	
(-AAN)	N	<i>lutheraan</i>				<i>mohammedaan</i>	
(-EES)	N					<i>Bagwanees</i>	
(-IJN)	N					<i>augustijn</i>	<i>libertijn</i>
(-AAT)	X						<i>soldaat/kandidaat</i>
(-IET)	N					<i>Moabiet/Jacobiet</i>	<i>travestiet</i>
(-OOT)	N	<i>malloot</i>				<i>psychoot</i>	<i>piloot</i>
(-EIN)	N					<i>republikein</i>	<i>puritein</i>
-(AT)EUR	V?					<i>masseur/formateur</i>	<i>(amateur)</i>
	(N)					<i>ambassadeur</i>	
-(AT)OR)	V?					<i>corrector/organisator</i>	<i>mentor</i>
-EUSE	N?					<i>masseuse</i>	
-RICE	N?					<i>formatrice/correctrice/organisatrice</i>	
(-RIX)	N?					<i>mentrix</i>	
(-AIR)	N					<i>diamantair/reactionair</i>	<i>volontair/militair</i>
(-IER)	N					<i>cabaretier</i>	<i>croupier</i>
(-IÈRE)	N					<i>cabaretière</i>	
(-IEN)	N?					<i>elektricien</i>	<i>bohémien</i>
(-IENNE)	N					<i>tragedienne</i>	<i>lesbienne</i>
(-É)	V?					<i>introducé</i>	<i>employé</i>
(-ETTE)	NA	<i>(?)brunette</i>				<i>divette</i>	
(-INE)	NA	<i>(?)blondine</i>				<i>concubine</i>	
(-ANT)	VN?	<i>predikant</i>				<i>communicant/komediant</i>	
(-ENT)	V?					<i>producent</i>	<i>patiënt</i>
(-IC)US)	N					<i>historicus</i>	<i>alumnus</i>
(-IC)A)	N					<i>historica</i>	
(-ARIUS)	X						<i>ordinarius</i>
(-ARIS)	V?N					<i>jubilaris/bibliothecaris</i>	<i>vicaris</i>
(-ESSE)	V?N					<i>jubilaresse/bibliothecaresse</i>	<i>mâitresse</i>
(-IS)	X						<i>amanuensis</i>
(-IS)	X						<i>basis</i>
-IST	NV?					<i>telefonist/componist</i>	<i>nudist</i>
	A					<i>modernist</i>	
(-AST)	N?					<i>gymnasiast</i>	
(-T)	X						<i>paragnost</i>
(-AAL)	?					<i>provinciaal</i>	<i>rivaal</i>

(-EEL)	?			
(-ANS)	V?			
(-IOEN)	N	<i>kampioen</i>		
(-EET)	N		<i>industrieel</i>	
(-EUT)	N?		<i>ordonnans</i>	
(-URG)	N			<i>asceet</i>
(-OOR)	?		<i>analfabeet</i>	
(-IED)	N		<i>therapeut</i>	<i>chirurg</i>
(-KA)	N		<i>dramaturg</i>	<i>majoer</i>
(-INO)	N		<i>cargadoor</i>	
(-INA)	N		<i>Ajaxied</i>	
(-ITSA)	N		<i>judoka</i>	
WORTEL	X		<i>signorino</i>	
			<i>isarina/ballerina</i>	
			<i>isariisa</i>	<i>bioloog/theosoof</i>
		(VEELAL ZAAKNAAMVORMEND, MAAR INCIDENTEEL PERSOONSNAAMVORMEND)		
(-AGE)	N		<i>personage</i>	

Germaanse Geografische Persoonsaanduidende Nominaliserende Suffixen

affix	categorie	Germaans				Niet-Germaans	
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
-AAR	N	<i>Texelaar</i>		<i>Molenbekaenaar</i>		<i>(Parijzenaar)</i>	
-(D)ER	N	<i>Ommer</i>		<i>Amsterdammer</i>		<i>Lagosser</i>	
(-IER)	N					<i>Arabier</i>	
(-AARD)	N					<i>Spanjaard</i>	
(-E)LING)	N	<i>Bruggeling/Ieperling</i>					
(-MAN)	N	<i>Fransman</i>					
-E (vr.)	A		<i>Griekse</i>	<i>Amsterdamse</i>		<i>Chileense</i>	

Germaanse Geografische Nominaliserende Suffixen

affix	categorie	Germaans				Niet-Germaans	
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
(-EN)	?	<i>Zweden</i>					<i>Litouwen</i>
	?						<i>Malediven</i>
-E (zkn.)	A		<i>Griekse</i>	<i>Amsterdamse</i>		<i>Chileense</i>	

Niet-Germaanse Geografische Persoonsaanduidende Nominaliserende Suffixen

affix	categorie	Germaans				Niet-Germaans	
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
(-AAN)	N					<i>Tibetaan/Amerikaan</i>	
(-EES)	N	<i>Haginees</i>				<i>Taiwanees/Chinees</i>	
(-IJN)	N					<i>Argentijn</i>	
(-AAT)	N					<i>Aziaat</i>	
(-IET)	N					<i>Jemeniet</i>	
(-OOT)	N					<i>Cairoot</i>	
(-EEN)	N					<i>Chileen</i>	
(-EIN)	N					<i>Romein</i>	
(-I)	N					<i>Iraki</i>	

Niet-Germaanse Geografische Nominaliserende Suffixen

affix	categorie	Germaans				Niet-Germaans	
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
(-IË)	?						<i>Australië</i>
(-IJE)	?					<i>Hongarije</i>	<i>Mantsjoerije</i>
(-I)STAN)	?					<i>Afghanistan</i>	<i>Pakistan</i>

Germaanse Zaaknaamaanduidende Nominaliserende Suffixen

affix	categorie	Germaans			Niet-Germaans		
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
-IJ	V (VN) (A)	tekenarij/vliegerij bakkerij/hekserij lekkernij	grossierderij	smulpaperij	snuisterij	drogisterij	
-EN	V (V)	fietsen eten	begroeten vermogen	zoekmaken onderkomen		kalmeren	
-ING	V (V)	kaping leiding	verwerping verdieping	aanpassing		sanering fundering	
(-SEL)	V	weefsel	beginsel	aanhangsel		garneersel	
(-)(E)NIS)	V A N	hechtenis/stoomnis vuilnis beeltenis	verdoemenis gevangenis gedachtenis				
(-ST)	V	komst		opbrengst			
(-T)	V	teelt					
-HEID	NA (N) (T) (P)	buurt/helpt gladheid mensheid eenheid afheid	dierlijkheid	vormvastheid		integerheid	
(-TE)	A V	koelte schaamte	menigte		leemte		
-SCHAP	N	moederschap	leiderschap	leenmanschap		gouverneurschap	
(-SCHAP)	N A	waterschap vriendschap zwangerschap	visserijenschap ballingschap verwantschap	landbouwschap vijandschap		compagnonschap	
(-DOM)	V N	weddenschap mensdom		nalatenschap		studentendom	
(-DE)	A N	rijkdom liefde/kunde heide		armoede	weelde		
(-ELAAR)	N	vijgelaar					
(-EL)	N	sproetel/trommel					
(GE-...-TE)	V N V	zetel/bundel gedeelte gedoente			gehalte		

Germaanse Nominaliserende Suffixen

(VEELAL PERSOONSVORMEND, MAAR INCIDENTEEL ZAAKNAAMVORMEND)

affix	categorie	Germaans				Niet-Germaans	
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
(-AAR)	VN	<i>schakelaar/beeldenaar</i>					
-(D)ER	V	<i>wekker</i>	<i>versterker</i>	<i>bijsluiter</i>		<i>cocktailshaker</i>	
(-IER)	N	<i>kwartier</i>				<i>formulier</i>	
(-AARD)	V	<i>standaard</i>			<i>beiaard</i>		
(-ERD)	VN	<i>snufferd/smakkerd</i>					
(-E)LING)	V	<i>poteling</i>					
	N	<i>nesteling</i>					
	A	<i>vroegeling</i>					
(-ERIK)	AV	<i>hogerik/gaperik</i>					
(-SE)	(N)	<i>smidse</i>					
-E	A	<i>vreemde</i>	<i>kwetsbare</i>	<i>ondertekende</i>		<i>plausibele</i>	
(-E)	A	<i>ronde</i>				<i>variabele</i>	

Niet-Germaanse Zaaknaamaanduidende Nominaliserende Suffixen

Germaans					Niet-Germaans		
affix	categorie	ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
-IE	N					<i>morfologie</i>	<i>melodie</i>
(-IE)	V?					<i>agressie/creatie/deletie</i>	
	A?					<i>dominantie/evidentie</i>	
(-IEK)	N					<i>motoriek</i>	<i>paniek</i>
-ITEIT	A	(<i>stommititeit</i>)				<i>sereniteit/sportiviteit</i>	(<i>entiteit</i>)
	(N)					<i>admiraliteit</i>	
(-IEF)	?					<i>explosief</i>	<i>aperitief</i>
	N?					<i>occlusief</i>	<i>subjunctief</i>
-ISME	N					<i>symbolisme</i>	<i>fascisme</i>
	(A)					<i>modernisme</i>	
	(N)					<i>vandalisme/germanisme</i>	
(-ASME)	N?					<i>sarcasme</i>	<i>orgasme</i>
(-ADE)	V?					<i>galoppade</i>	
	N					<i>maskerade</i>	<i>ambassade</i>
(-AGE)	V	<i>slijtage</i>				<i>massage</i>	
	N	<i>pluimage/tonnage</i>				<i>promillage</i>	<i>vitrage</i>
(-MENT)	V	<i>dreigement</i>				<i>mankement</i>	<i>argument</i>
	N	<i>kakement/soortement</i>					
(-ITIS)	N?					<i>bronchitis</i>	
(-UUR)	NV	<i>kwetsuur</i>				<i>architectuur/dressuur</i>	<i>factuur</i>
(-URE)	V?					<i>doublure</i>	
(-AIRE)	N					<i>documentaire</i>	<i>frigidaire</i>
(-OIR)	N					<i>urinoir</i>	<i>dressoir</i>
(-ERIE)	N					<i>parfumerie</i>	
	A					<i>galanterie</i>	
(-ET)	T					<i>kwartet</i>	<i>octet</i>
	V?N?					<i>doublet/pakket</i>	
	N					<i>sigaret</i>	
(-SE)	X						<i>extase/hypothese</i>
(-MA)	X						<i>lemma/dogma</i>
(-EEM)	X						<i>lexeem/morfeem</i>
(-ICON)	X						<i>lexicon</i>
(-UM)	X						<i>centrum/metrum</i>
	X						<i>stadium</i>
(-ARIUM)	N					<i>dolfinarium</i>	
(-MEN)	X						<i>tentamen</i>

(-ALE)	X							<i>universale</i>
(-IX/-EX)	X							<i>matrix/index</i>
(-ANTIA)	X							<i>stimulantia</i>
WORTEL	X							<i>bioscoop/telegram</i>
	N	<i>filmotheek/boektek</i>						<i>bibliotheek/boetiek</i>
(VEELAL PERSOONSVORMEND EN INCIDENTEEL ZAAKNAAMVORMEND)								
(-IIN)	NA	<i>kwartijn/woestijn</i>	<i>tamboerijn</i>	<i>gordijn</i>				<i>medicijn</i>
(-AAT)	N					<i>consulaat</i>		<i>syndicaat</i>
	V?					<i>resultaat</i>		
(-IET)	N					<i>meteoriet</i>		<i>stalactiet</i>
(-(AT)EUR)	X							<i>mitrailleur/ventilateur</i>
(-(AT)OR)	V?					<i>projector/calculator</i>		<i>tumor</i>
(-AIR)	N					<i>meubilair</i>		<i>sanitair</i>
(-IER)	X							<i>collier</i>
(-IÈRE)	N					<i>plafonnière</i>		<i>carrière</i>
(-É)	V?					<i>exposé</i>		<i>decolleté</i>
(-ETTE)	VN	<i>wasserette</i>				<i>maisonnette</i>		<i>plaquette</i>
(-INE)	N					<i>sonatine</i>		
(-ANT)	V?					<i>variant</i>		<i>spirant</i>
(-ENT)	V?					<i>precedent</i>		<i>continent</i>
(-US)	X							<i>cyclus/abortus/genus</i>
(-(IC)A)	X					<i>alcoholica</i>		<i>logica</i>
(-ESSE)	A					<i>accuratesse</i>		<i>finesse</i>
(-T)	V?					<i>produkt</i>		
(-AAL)	N					<i>materiaal</i>		<i>nasaal</i>
(-EEL)	N					<i>ritueel</i>		<i>toneel</i>
(-ANS)	V?					<i>stimulans</i>		
(-IOEN)	N					<i>visioen</i>		<i>legioen</i>
WORTEL	X							<i>fonograaf/monoloog</i>

Niet-Germaanse Chemische Suffixen

affix	categorie	Germaans			Niet-Germaans		
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
(-AAN)	X						<i>octaan</i>
(-AAT)	N					<i>chloraat</i>	<i>nitraat</i>
(-IET)	N					<i>chloriet</i>	<i>dynamiet</i>
(-EEN)	N					<i>methyleen</i>	<i>benzeen</i>
(-INE)	N					<i>cafeïne</i>	<i>nicotine</i>
(-IUM)	N					<i>bromium</i>	<i>plutonium</i>
(-IDE)	N					<i>fluoride</i>	<i>cyanide</i>
(-OÏDE)	X						<i>celluloïde</i>
(-ASE)	X						<i>protease</i>
(-OSE)	X						<i>tuberculose</i>
(-OL)	X						<i>benzol/methanol</i>
(-YL)	X						<i>benzyl/uranyl</i>

Het Germaanse Diminutiefsuffix

affix	categorie	Germaans				Niet-Germaans	
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
-ETJE	N	<i>kammetje</i>	<i>wandelingetje</i>	<i>handkarretje</i>		<i>parasolletje</i>	
-PJE		<i>wormpje</i>	<i>opperarmpje</i>	<i>dakraampje</i>		<i>econoompje</i>	
-KJE		<i>puddinkje</i>	<i>houdinkje</i>	<i>winterkoninkje</i>			
-JE		<i>streepje</i>	<i>bangerikje</i>	<i>slaapmutsje</i>	<i>meisje</i>	<i>Chineesje</i>	
-TJE		<i>tuintje/kooitje</i>	<i>wandelaartje</i>	<i>lantaarnpaaltje</i>		<i>monteurkje</i>	
		(V)	<i>zijje</i>	<i>bedankje</i>			
		(A)	<i>zuurtje/natje</i>			<i>cursiefje</i>	
		(A)	<i>sloompje/blondje</i>	<i>zuinigje</i>		<i>brutaaltje</i>	
		(T)	<i>tientje/honderdje</i>				
		(P)	<i>uitje/ommetje</i>				
	(Adv)	<i>toetje</i>	<i>voorafje</i>		<i>apartje</i>		
	(XP)		<i>twaalfuurtje/een-tweetje/kleinduimpje</i>				

Germaanse Adjactiverende Suffixen

affix	categorie	Germaans			Niet-Germaans		
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
-BAAR	V	<i>drinkbaar</i>	<i>ontleedbaar</i>	<i>oplosbaar</i>		<i>controleerbaar</i>	
(-E)LIJK	(N)	<i>vruchtbaar</i>	<i>dienstbaar</i>		<i>oorbaar</i>		
	V	<i>sterfelijk</i>	<i>veranderlijk</i>	<i>toegeeflijk</i>		<i>onwaardelijk</i>	
	N	<i>goddelijk</i>	<i>ruimtelijk</i>	<i>hoofdzakelijk</i>		<i>avontuurlijk</i>	<i>ordentelijk</i>
	A	<i>bangelijk</i>	<i>gewoonlijk</i>		<i>vrolijk</i>		
(-ZAAM)	P	<i>achterlijk</i>					
	V	<i>zwijgzaam</i>	<i>verdraagzaam</i>	<i>opmerkzaam</i>			
-IG	NA	<i>deugdzaam/langzaam</i>	<i>gemeenzaam</i>		<i>moeizaam</i>		
	A	<i>flauwig</i>			<i>zuinig/hevig</i>	<i>jovialig</i>	
	N	<i>houtig</i>	<i>raadselig</i>	<i>misdadig</i>	<i>gezapig</i>	<i>fluwelig</i>	
-ERIG	(V)	<i>brommig</i>	<i>bevallig</i>	<i>aanhalig</i>			
	(XP)		<i>dikbuikig/tweetalig/luithuizig</i>		<i>heldhaftig</i>		
	A	<i>groenerig</i>			<i>defterig</i>	<i>jovialerig</i>	
	N	<i>houterig</i>	<i>genieperig</i>	<i>koukleumerig</i>		<i>paniekerig</i>	
-ACHTIG	(bedillerig)	<i>bijterig</i>	<i>(bedillerig)</i>	<i>(handhaverig)</i>	<i>buitenisserig</i>		
	XP		<i>dikbuikerig/tweetalerig</i>				
	A	<i>groenachtig</i>				<i>literairachtig</i>	
	N	<i>rotsachtig</i>	<i>raadselachtig</i>	<i>roofdierachtig</i>		<i>fosforachtig</i>	
-LOOS	V	<i>weigerachtig</i>	<i>vergeetachtig</i>	<i>wegloopachtig</i>		<i>delegeerachtig</i>	
	XP		<i>grotmensenachtig/heer-van-stand-achtig</i>				
	N	<i>naamloos</i>	<i>genadeloos</i>	<i>voorbeeldloos</i>		<i>fantasieloos</i>	
-EN	(VA)	<i>reddeloos</i>		<i>radioactiefloos</i>	<i>argeloos</i>		
	N	<i>gouden</i>		<i>hardhouten</i>		<i>saffranen</i>	
-S	N					<i>Hegeliaans</i>	
	(N)					<i>mohammedaans</i>	
	(N)	<i>joods</i>	<i>dopers</i>			<i>norbertijns/puriteins</i>	
	(N)	<i>slaafs</i>				<i>rebels</i>	
	(N)	<i>Mulders</i>		<i>Siegenbeeks</i>			
	(N)	<i>zomers</i>		<i>zondags</i>			
	(N)	<i>werelds</i>					
	(VA)	<i>broeds/groots</i>		<i>goedgeefs</i>			
(-E)LIJKS	(XP)		<i>bovengronds/negenmaands/door-de-weeks</i>				
	N	<i>wekelijks</i>					
(-E)LING	N					<i>dominicaner</i>	
	PN	<i>mondeling/onderling</i>					
	Adv	<i>plotseling</i>					

-END	V	<i>kwetsend</i>	<i>bevredigend</i>	<i>opwindend</i>	<i>irriterend</i>	
	(N)	<i>woedend</i>		<i>argwanend</i>		
GE--D	V	<i>gekwetst</i>	<i>bevredigd</i>	<i>opgewonden</i>	<i>geïrriteerd</i>	
	(N)	<i>gespierd</i>		<i>gehandschoend</i>	<i>gehandicapt</i>	
ibid.	(N)		<i>behuisd/ontwereld</i>		<i>geroutineerd</i>	
	(N)					
	(A)		<i>bezwangerd</i>		<i>gezind/behept</i>	<i>gedecideerd</i>

Niet-Germaanse Adjectiverende Suffixen

affix	categorie	Germaans				Niet-Germaans	
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
-ISCH	N	(filmisch)	(arbeideristisch)	(afgodisch)		oceanisch/communistisch dramatisch/idiomatisch notorisch	hippisch/sporadisch
	(A)						
-AAL	N					paradoxaal/arbitraal/anaal	legaal/feodaal
-EEL	N					momenteel/cultureel/ritueel	fideel/virtueel
(-AIR)	N					elementair/atomair	solidair/vulgair
(-OIR)	N?					obligatoir/deflatoir	notoir
-IEF	N	(foutief)	(verneukeratief)			instinctief/explosief	naïef
(-IEK)	N					methodiek/sympathiek	ludiek
(-EUS)	N	(kakkineus)				complimenteus/ambitieuus	nerveus/scabreus
(-ABEL)	V?					acceptabel/discutabel	capabel/formidabel
	N					professorabel/notariabel	
(-IBEL)	N?					suggestibel	flexibel
-ESK	N	(puberesk)		(padvinderesk)		soldatesk/gigantesk	burlesk/pittoresk
(-AAN)	N					momentaan	humaan
(-AAT)	N					idolaat	desperaat
(-ANT)	V?					amusement/riskant	galant/elegant
(-ENT)	V?					excellent/solvent	adjacent/inherent
(-É)	V?					flambé	privé
(-IEUR)	X						exterieur
(-IDE)	N					paranoïde	
(-I)	V?					abstract/correct	
(-EL)	N					naturel	
(-OOS)	N					leproos	
(-IKOOS)	N					studentikoos	
WORTEL	X						isomorf/profaan/polygeen

Geografische Adjectiverende Suffixen

affix	categorie	Germaans				Niet-Germaans		
		ongeleed	afgeleid	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
-S	N	<i>Texels</i>			<i>Amsterdams</i>		<i>Amerikaans/Chileens</i>	
-ISCH	N	<i>(Belgisch)</i>					<i>Australisch/Aziatisch</i>	
-ER	N	<i>Zwoller</i>	<i>Groninger</i>		<i>Enkhuizer</i>		<i>(Maltezer)</i>	

(Niet-)Germaanse Adverbiale Suffixen

affix	categorie	Germaans				Niet-Germaans		
		ongeleed	afgeleid	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
-TJES	A	<i>bleekjes/frisjes</i>	<i>(luchtigjes)</i>					
(-)(E)LJK	A	<i>valselijk/rijkelijk</i>	<i>herhaaldelijk</i>				<i>summierlijk/abusievelijk</i>	
-GEWIJS	N	<i>reeksgewijs</i>	<i>verhoudingsgewijs</i>	<i>steekproefgewijs</i>			<i>processiegewijs</i>	
-ERWIJS	A		<i>menselijkerwijs</i>	<i>noodzakelijkerwijs</i>			<i>(normalerwijs)</i>	
-WEG	A	<i>domweg/botweg</i>	<i>(gewoonweg)</i>				<i>(brutaalweg)</i>	
-HALVE	N	<i>rijkshalve</i>	<i>beroepshalve</i>	<i>leeftijdshalve</i>			<i>fatsoenshalve</i>	
-WAARTS	NP (XP)	<i>huiswaarts/inwaarts</i>		<i>stroomafwaarts</i>				
(-)ITER	A						<i>normaliter/formaliter</i>	

Germaanse Verbaliserende Suffixen

affix	categorie	Germaans				Niet-Germaans	
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
(-EL)	V	<i>hinkelen</i>					
	N	<i>nestelen</i>					
	N/V	<i>duimelen</i>					
(-ER)	V	<i>redderen</i>					
	N	<i>klonteren</i>					
	N/V	<i>schamperen</i>					
(-IG)	N	<i>stenigen</i>			<i>lenigen</i>		
(BE...-IG)	N	<i>beschadigen</i>					
(VER...-IG)	N	<i>verenigen</i>			<i>verkondigen</i>		

Het Niet-Germaanse Verbaliserende Suffix *-eer*

affix	categorie	Germaans				Niet-Germaans	
		ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
-EER	N	<i>(groeperen)</i>				<i>alarmeren/spioneren</i>	<i>produceren/saneren</i>
	(A)	<i>kalmeren/halveren</i>				<i>legitimeren/moderniseren</i>	

Endocentrische Nominale Samenstelling

↓:linkerlid	Germaans			Niet-Germaans		
	rechterlid:ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
NOMEN						
ongeleed/Germaans	<i>kamerplant</i>	<i>watersnelheid</i>	<i>badhanddoek</i>	<i>eeerbied</i>	<i>streekroman/poolexpeditie</i>	
afgeleid/Germaans	<i>schakelaarknop</i>	<i>verzekeringnemer</i>	<i>gespreksaanvraag</i>		<i>landschapsarchitect</i>	
samengest./Germaans	<i>dagbladpers</i>	<i>vakbondsleider</i>	<i>spoorwegknooppunt</i>		<i>wintersportvakantie</i>	
niet-Germaans	<i>radarscherm/acteursrol</i>	<i>vakantievriendin</i>	<i>opinieboek</i>	<i>autoped</i>	<i>autoradio/isolatiemateriaal</i>	
ADJECTIVUM						
ongeleed/Germaans	<i>vrijbrief</i>	<i>snelwandelaar</i>	<i>(grootgrondbezit ?)</i>	<i>wijsgeer</i>	<i>snelbuffet/kleinindustrie</i>	
(afgeleid/Germaans)	<i>gemeengoed</i>					
samengest./Germaans						
(niet-Germaans)	<i>speciaalzaak</i>	<i>speciaalreiniger</i>	<i>totaalindruk (?)</i>			
VERBUM						
ongeleed/Germaans	<i>waakhond/stoofpeer</i>	<i>sleepdienst</i>	<i>dreigbriefkaart</i>	<i>vraagbaak</i>	<i>drinkyoghurt/snijmachine</i>	
afgeleid/Germaans	<i>verdeelkraan</i>	<i>beschermheilige</i>	<i>vervoersafstand</i>		<i>verhuurkantoor/beginsignaal</i>	
samengest./Germaans	<i>afvoerpijp</i>	<i>ophaaldienst</i>	<i>wegwerpaansteker</i>		<i>uitleenexemplaar/stofzuigmachine</i>	
niet-Germaans	<i>frituurpan</i>	<i>animeermeisje</i>	<i>marcheertijdstip</i>		<i>uiprobeerperiode</i>	
(TELWOORD)						
ongeleed/Germaans	<i>tienkamp</i>	<i>(tweeverdiener/driewieler)</i>		<i>tweespalt</i>		
samengest./Germaans						
PREPOSITIE						
ongeleed/Germaans	<i>afdak</i>	<i>bijgebouw</i>	<i>bovenbuurman</i>	<i>onderdaan</i>	<i>binnenpagina</i>	
(samengest./Germaans)	<i>achterafbuurt</i>	<i>achteropplaatsing</i>				
(ADVERBIUM)						
ongeleed/Germaans	<i>heenweg</i>	<i>thuiskomst</i>	<i>heenwedstrijd</i>		<i>mededirecteur</i>	
samengest./Germaans						
(WORTEL)						
ongeleed/Germaans	<i>antwoord</i>			<i>aalmoes/stoethaspel</i>		
niet-Germaans	<i>statiegeld</i>			<i>olifant/hospitaal (?)</i>		

Exocentrische Nominale Samenstelling

	Germaans			Niet-Germaans		
↓:linkerlid	rechterlid:ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
NOMEN ongeleed/Germaans afgeleid/Germaans samengest./Germaans niet-Germaans	<i>feestneus</i> <i>(studiebol)</i>				<i>(persmuskiet)</i>	
ADJECTIVUM ongeleed/Germaans afgeleid/Germaans samengest./Germaans niet-Germaans	<i>dikbuik</i>	<i>(bleekgezicht)</i>				
VERBUM ongeleed/Germaans afgeleid/Germaans samengest./Germaans niet-Germaans	<i>draaikont</i>					
TELWOORD ongeleed/Germaans samengest./Germaans	<i>(duizendpoot)</i>					

Copulatieve Nominale Samenstelling

↓:linkerlid	Germaans				Niet-Germaans	
	rechterlid:ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
NOMEN						
ongeleed/Germaans	<i>kind-ster</i>	<i>tolk-vertaler</i>				
afgeleid/Germaans	<i>speler-coach</i>	<i>getuige-deskundige</i>	<i>priester-arbeider</i>		<i>makelaar-taxateur</i>	
samengest./Germaans					<i>geneesheer-directeur</i>	
niet-Germaans	<i>collega-tolk</i>	<i>collega-makelaar</i>	<i>secretaris-penningmeester</i>		<i>patholoog-anatoom</i>	

Nominale Samenstellingen met een Woordgroep als Linkerlid

↓:linkerlid	Germaans			Niet-Germaans	
	rechterlid:ongeleed	afgeleid	samengesteld	ongeleed/afgeleid	wortel
<i>A+N-GROEP</i>	<i>oudemannahuis</i>	<i>vrijetjidskleding</i>	<i>vrijetjidsbouwwerk</i>	<i>rondetafelconferentie</i>	
<i>T+N-GROEP</i>	<i>derdewereldwinkel</i>	<i>zestienmetergebied</i>	<i>derdewereldgroentewinkel</i>	<i>zestrapsraket</i>	
<i>(P+N-GROEP)</i>	<i>onderzeeboot</i>	<i>onderwatergedeelte</i>	<i>onderwaterstuntteam</i>	<i>onderwatercamera</i>	
<i>(N+EN+N-GROEP)</i>	<i>kat-en-muispel</i>	<i>winst-en-verliesrekening</i>	<i>koek-en-zopie-ijstent</i>	<i>munt-en-penningkabinet</i>	
<i>N+N-GROEP</i>	<i>vader-moederrol</i>	<i>neus-keelholte</i>	<i>vader-zoonfilmrol</i>	<i>maag-darmkanaal/man-vrouwpolis</i>	
<i>(X+EN+X-GROEP)</i>	<i>gooi-en-smijlfilm</i>	<i>heen-en-weerdienst</i>	<i>gooi-en-smijlfilm</i>	<i>kant-en-klaarcamera</i>	
<i>(X+X-GROEP)</i>	<i>hang-legkast</i>	<i>woon-werkverkeer</i>	<i>hang-leginbouwkast</i>	<i>los-vastrelatie</i>	
<i>(N+P+N-GROEP)</i>	<i>huis-aan-huisblad</i>	<i>mond-op-mondbeademing</i>	<i>huis-aan-huisdagblad</i>	<i>mond-tot-mondreclame</i>	
<i>(V-GROEP)</i>	<i>blijf-van-mijn-lijfhuis</i>	<i>laat-maar-waaien-houding</i>	<i>blijf-van-mijn-lijfrusthuis</i>	<i>vrij-veilig-actie</i>	
<i>(A-GROEP)</i>	<i>ver-van-mijn-bed-show</i>	<i>ver-van-mijn-bedshowtje</i>	<i>klaar-terwijl-u-wacht-hakkenbar</i>	<i>blij-dat-ik-rij-campagne</i>	
<i>(ZIN)</i>	<i>wie-heeft-het-gedaan-vraag</i>			<i>god-is-dood-theologie</i>	

Adjectivische Samenstelling

↓:linkerlid	Germaans			Niet-Germaans	
	rechterlid:ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	wortel
NOMEN					
ongeleed/Germaans (afgeleid/Germaans)	<i>boterzacht</i>	<i>hulpbehoevend</i>		(<i>bankroet</i>)	(<i>bloednerveus</i>)
samengest./Germaans (niet-Germaans)	<i>belastingvrij</i>	<i>woningzoekend</i>			
	<i>vitaminerijk</i>	<i>milieubewust</i>		(<i>fotogeniek</i>)	
ADJECTIVUM					
ongeleed/Germaans afgeleid/Germaans	<i>stomdronken</i>	<i>dunbevolkt</i>		(<i>goedkoop</i>)	(<i>dolkomisch</i>)
samengest./Germaans niet-Germaans					
VERBUM					
ongeleed/Germaans (afgeleid/Germaans)	<i>drijfmat</i>	(<i>kotsmisselijk/leergierig</i>)			
samengest./Germaans (niet-Germaans)	<i>behaagziek</i>	<i>verzendgereed</i>			
	<i>publiceergeil</i>				
(TELWOORD)					
ongeleed/Germaans samengest./Germaans	<i>vierdik</i>				<i>driedimensionaal</i>
PREPOSITIE					
ongeleed/Germaans samengest./Germaans	<i>doornat</i>	<i>overgelukkig</i>			<i>overcompleet</i>
(ADVERBIUM)					
ongeleed/Germaans samengest./Germaans	<i>aloud</i>	<i>welbekend</i>			<i>niet-productief</i>
(WORTEL)					
ongeleed/Germaans niet-Germaans	<i>tjokvol</i>				

Copulatieve Adjectivische Samenstelling

	Germaans			Niet-Germaans		
↓:linkerlid	rechterlid:ongeleed	afgeleid	samengesteld	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
(ADJECTIVUM) ongeleed/Germaans afgeleid/Germaans samengest./Germaans niet-Germaans	<i>doofstom</i>	<i>Brits-Iers</i> <i>Nederlands-Duits</i> <i>Palestijns-joods</i>			<i>Brits-Indisch</i> <i>Nederlands-Indonesisch</i> <i>marxistisch-leninistisch</i>	

Verbale Samenstelling

		Germaans			Niet-Germaans	
↓:linkerlid	rechterlid:ongeleed	afgeleid	∅	wortel	ongeleed/afgeleid	wortel
(NOMEN) ongeleed/Germaans (afgeleid/Germaans) samengest./Germaans (niet-Germaans)	<i>stofzuigen/heupwiegen</i> <i>gewichtheffen</i> <i>kleiduivenschieten</i>	<i>tekstverwerken</i>	. <i>muilkorven</i>	. <i>grondvesten</i>		
(ADJECTIVUM) ongeleed/Germaans (afgeleid/Germaans) samengest./Germaans (niet-Germaans)	<i>fijnproeven/liefkozen</i>		<i>kortwieken</i>			
(VERBUM) ongeleed/Germaans (afgeleid/Germaans) samengest./Germaans (niet-Germaans)	<i>zweefvliegen</i>		<i>stampvoeten</i>	<i>hinkepinken</i>		
(WORTEL) ongeleed/Germaans (niet-Germaans)	<i>bamzaaien</i>			<i>ginnegappen</i>		

Index

Index

Toelichting

In deze index zijn zowel de in dit boek gehanteerde termen en begrippen als de behandelde affixen, partikels, woorddelen en syntactische constructies opgenomen.

We verwijzen als regel slechts één maal naar een term of een begrip. Op deze plaats wordt de term c.q. het begrip geïntroduceerd en verduidelijkt. In sommige gevallen wordt meerdere keren naar een bepaalde term verwezen en de reden hiervoor is telkens morfologisch van aard. Zo wordt er een aantal keren verwezen naar de term 'ergatief werkwoord'. De eerste verwijzing duidt de passage aan waar de term geïntroduceerd en verantwoord wordt en de overige verwijzen naar de passages waar ingegaan wordt op het gedrag van deze werkwoorden met betrekking tot bepaalde woordvormingsprocessen.

Bij begrippen als 'abstractum', 'nomen agentis', 'verzamelnaam' etc. hebben we de affixen vermeld met behulp waarvan deze (semantische) categorieën afgeleid kunnen worden. Aangezien affixen soms gebruikt worden om verschillende categorieën af te leiden, kan het voorkomen dat een affix meerdere malen in de index is opgenomen. Een extreem voorbeeld hiervan is het suffix *-er*. Een verwijzing naar dit suffix vindt men onder het kopje *-er* (meer specifiek onder het subkopje 'substantief op -'). Daarnaast vindt men verwijzingen naar dit suffix onder de kopjes 'abstractum', 'concretum', 'nomen agentis', 'nomen instrumentale', 'nomen patientis', 'persoonsnaam', 'samenstellende afleiding' en 'zaaknaam'. Lezers die geïnteresseerd zijn in bijvoorbeeld polyfunctionaliteit, wordt hierdoor, naar wij hopen, de toegang tot dit boek vereenvoudigd.

In deze index zijn, zoals gezegd, ook de behandelde affixen en partikels opgenomen. Daarbij verwijzen we normaliter naar alle passages waar relevante informatie te vinden is over een affix c.q. partikel. Zo verwijzen we bij de suffixen *-aar* en *-er* naar de passages waarin het vrouwelijke suffix *-ster* centraal staat, aangezien *-ster* zich wel hecht achter *-aar*, maar niet achter *-er*. In het laatste geval wordt *-ster* onmiddellijk aangehecht achter de verbale stam.

Naar woorden wordt als regel niet verwezen, hoewel we deze regel niet altijd strikt hebben gehandhaafd. Zo verwijzen we wel naar bepaalde preposities en adjectieven als *rijk*, *vol* en *ziek*. We hebben dergelijke woorden opgenomen, aangezien zij figureren in bepaalde morfologische procédés. Maar afgezien hiervan is deze index dus geen 'woordindex'.

Afrondend willen we erop wijzen dat we getracht hebben om deze index geen kopie te laten zijn van de gedetailleerde inhoudsopgave aan het begin van dit boek. Informatie die onmiddellijk via de inhoudsopgave verkregen kan worden, hebben we hier niet vermeld. Zo hebben we onder het kopje *aarts-* niet aangegeven dat dit prefix voorkomt in adjectieven en substantieven en hebben we ook niet aangegeven dat er semantisch gezien twee prefixen *aarts-* zijn: een versterkend en een rangaanduidend prefix. De lezer kan beide soorten informatie onmiddellijk afleiden uit de inhoudsopgave. We raden de lezer dan ook aan om deze index in combinatie met de inhoudsopgave te gebruiken.

Gebruikte afkortingen

aand.	aanduidend	ongel.	ongeleed
act.	actionis	overg.	overgankelijk
adj.	adjectief/adjectivisch	part.	partikel
adv.	adverbium/adverbiaal	pass.	passief
afl.	afleiding	pat.	patiëns/patientis
ag.	agens/agentis	pers.nm.	persoonsnaam
comp.	comparatief	prep.	prepositie/prepositioneel
deelw.	deelwoord	rel.	relatie
dir.	direct	samengest.	samengesteld
erg.	ergatief	samenst.	samenstelling
gel.	geleed	subj.	subject
geogr.	geografisch	subst.	substantief
Germ.	Germaans	superl.	superlatief
gr.	groep	tegenw.	tegenwoordig
inf.	infinitief	telw.	telwoord
instr.	instrumentalis	trans.	transitief
intr.	intransitief	verb.	verbaal
klemt.	klemtoon	verv.	vervoeging
lidw.	lidwoord	verz.nm.	verzamelnaam
mv.	meervoud	volt.	voltooid
nom.	nomen/nominaal	vr.	vrouwelijk
obj.	object	werkw.	werkwoord
onerg.	onergatief	zkn.	zaaknaam

A

a- 56, 58

-aal

adj. op - 10, 152, 334-35

subst. op - 227, 232, 233

aan 31, 105, 116, 135-36

aan- 30-31, 136

-aan

adj. op - 342

subst. op - 194-95 (zie ook *-iaan*)

aaneen 130

aan het+inf.-constructie 97-98, 120

-aar (-enaar) 152-53, 166-67, 170-73, 189, 191, 237-38, 407

-aard 181-82

aarts- 30, 44-46

-aat

adj. op - 342

subst. op - 198-99, 349

AB is een soort *B* 44, 364, 366, 387

ab- 60-62

-abel (-ibel) 261, 340-41

abstractum 49, 147, 158, 279, 282, 402

-- op *-ade* 265

-- op *-age* 265-66

-- op *-ance* 276

-- op *-asme* 265

-- op *-de* 254

-- op *-dom* 254

-- op *-e* 236

-- op *-ele* 275

-- op *-en (-n)* 240

-- op *-ence* 276

-- op *-er* 179

-- op *-esse* 223

-- op *-eur* 209

-- op *-heid* 154, 247-49

-- met *her-* 94

-- op *-ica (-a)* 221, 330

-- op *-icus (-us)* 219

-- op *-ie (-atie enz.)* 256-60

-- op *-iek* 260, 330

-- op *-ij (-arij enz.)* 237-38

-- op *-ing* 241-43

-- op *-isme* 263-64

-- op *-iteit* 261-62

-- op *-ma* 164, 270

-- op *-(e)ment* 266-67

-- op *-(e)nis* 245-46

-- op *-schap* 250-53

-- op *-se* (niet-Germ.) 269

-- op *-sel* 244

-- op *-st* 246

-- op *-t* (Germ.) 246-47

-- op *-te* 250

-- op *-um* 163, 330

-- op *-ure* 268

-- op *-uur* 267-68

accent

gefixeerd initieel - 425, 431

initieel - 374

woord- 362

samenstellings- 360-63

variabel finaal - 425, 431

woordgr. - 360-61

accentuering

-- van adj. afl. 44, 57-59, 152, 289-91, 309, 313

-- van adj. samenst. 60, 425, 431, 434, 440

-- van gelede adv. 124

-- van nom. afl. 44, 57-59, 152, 166-67, 248

-- van nom. samenst. 58-60, 374-75, 388-90, 392, 395, 398-99

-- van reduplicatieve samenst. 453

-- van ongel. woord 362-63, 399

-- van samenkoppeling 33, 102, 119

-- van verb. afl. 30, 33, 60, 90

-- van verb. samenst. 443

accentverschuiving 12

-- bij *-baar* 293, 322

-- bij *-end* 322-23

-- bij *-ig* 306, 322

-- bij *-isch* 328, 333

-- bij *-loos* 314

-- bij *-loosheid* 247, 314

-- bij *-(e)lijk* 299-300, 322

-- bij *-(e)ling* 184

-- bij *-(at)or* 209-10

- bij *-zaam* 301
- achter* (part.) 105, 108, 136
- achter* (prep.) 397-98
- achter-* 30-31, 136
- achteraan* 125
- achteraf* 125
- achterna* 108, 125-26
- achterom* 126
- achterop* 127
- achterover* 130-31
- achteruit* 127
- achtig* 249, 310-12
- achtigen* 311
- actie
 - lezing 241
 - subst. (zie nom. act.)
 - werkw. 137 (zie ook bewegingswerkw.)
- ad-* 57, 60-61
- ade* 265, 349
- adj.
 - absoluut - 18, 48
 - duratief - 241
 - eigenschapaand. - 18, 48
 - kleuraand. - 48
 - modaal - 48
 - negatief geladen - 48
 - perfectief - 241
 - plaatsaand. - 48
 - stofaand. - 48
 - tijdaand. - 48
 - toestandaand. - 48
- adj. samenst. 424
 - accentuering van - 425, 431, 434
 - copulatie - 439-40
 - hoofdigheid bij - 425
 - productiviteit van - 371
 - recursiviteit van - 371-72, 425, 436
- adv. modificatie 322-23, 361, 420, 428
- adv.
 - richtingaand. - 125-29
 - toestandaand. - 130-31
- aëro-* 56, 58
- af* 31, 103-4, 112, 115-17
- affigering
 - discontinue - 20, 52, 70, 256, 326, 347
 - nul- 9
- affix 6
 - derivationeel - 8, 151-52, 315, 334-35
- allomorfie 9
- substitutie 19-20
- afl. 6, 151, 363
 - bestaande - 368-70
 - formele - o.a. 151, 162
 - niet-bestaande - 368-70
 - potentiële - 18
 - samenstellende - 174, 179, 242, 295, 304-6, 309, 318, 321, 326, 368-70, 397
 - richting van - 20
 - samenst. op basis van - 368-70
- op basis van samenst. 304-5, 386
- age* 166, 265-66, 349
- ag.
 - rel. 366-68
 - rol 369, 381-82, 392-93
- Agta 365
- ain* 261
- air*
 - adj. op - 225-26, 261, 336-37, 350, 353
 - subst. op - 213, 232
- aire* 268
- ak* 229
- akel* 276
- ale* 272
- alis* 272
- aller-* 436
- allo-* 57
- allomorf 10
- allomorfie 9-11, 19, 21
 - affix- 10
 - fonologisch geconditioneerde - 9-11
 - woord- 10
- ambi-* 56
- amfi-* 58
- anaforische regel 5
- ance* 276
- and* 229

-*anda* 276
 -*ande* 276
 -*ans* 228
 -*ant*
 adj. op - 259, 342
 subst. op - 217-18, 406
ante- 60-62
anti- 29, 55-56, 58-59
 -*antia* 275
apo- 55, 57, 62
 argument 369
 -*absorptie* 43, 79
 -*creatie* 43, 65
 -*aris* 223
 -*arius* 222
 -*ase* 274
 -*asme* 265
 assimilatie 57, 301
 -*ast* 226, 265
 -*at*- 209-12, 225, 258, 263, 267, 329, 338, 350
 -*ate* 276
 -*atie* (zie *-ie*)
 attributief 44, 59, 156, 284, 286, 425
audio- 57-58
auto- 57-58

B

-*baar* 152, 291-94
 back formation 447
 bahuvrihi-samenst. 364
 basis 12
 Germ. - 13
 niet-Germ. - 13
 basiswoord 19
be-/b- 52
be-
 werkw. 7, 30-31, 63-64, 66-72, 92, 101,
 139, 298, 347-48
 subst. 63-66, 83-85, 86-88, 407-8
be...-en 52
be...-ig 69-70, 347
 belanghebbend voorwerp 127
 bepalende samenst. 364

bepaling

instrumentele - 385
 locatieve - 344
 pass. *door* - 429
 resultatieve werkwoords- 97, 100-1, 119,
 131-33, 441
 -- van hoedanigheid 131-32
 -- van middel 385
 -- van plaats 106, 366-67, 384
 -- van richting 103
 -- van tijd 366-67, 385
 -- van wijze 131-32

bestaand woord 14

betekenisaspect

absoluut - 287
 abstract - 84, 94, 145, 223, 240-43, 245,
 250, 266-67
 actief - 170, 173, 184-85, 215, 217-18,
 234-35, 291, 294-96, 300, 340, 370, 392
 collectief - 253
 completerend - 106
 concreet - 84, 94, 223, 240-43, 245,
 266-67
 diminuerend - 216, 255, 269, 278-84
 distributief - 354
 duratief - 123, 135, 137
 frequentatief - 346
 graderend - 432
 imiterend - 108
 inchoatief - 78, 80, 135
 individualiserend - 282
 iteratief - 91-93
 lokaal - 106, 108, 115-16, 120-29, 135-36,
 139, 141-42, 145, 397-98
 negatief (geladen) - 76, 114, 135, 283,
 416, 434
 negatief kwalificerend - 50, 56
 objectief gerelativeerd - 310
 ontkennd - 47-50, 56
 overtreffend - 50
 pass. - 170, 173, 184, 215, 217-18, 234-36,
 244, 291, 294, 340, 370, 393
 pejoratief - 48-49, 72, 74, 76, 85, 116-17,
 157, 165, 307-08

- perfectief - 112, 114, 116-17, 144, 241
 plechtig - 53, 81
 positief (kwalificerend) 56, 283
 rangaand. - 44, 46, 56, 398
 richtingaand. - 108, 125-29, 356
 subjectief relativerend - 302, 307
 temporeel - 108, 125, 128, 136, 145-46, 397
 toestandaand. - 125, 130-31
 vergelijkend - 50, 302, 307, 310
 versterkend - 18, 44-47, 56, 287, 428, 433-34
 -- 'gespecialiseerde menselijke activiteit' 442
 -- van controlerende activiteit 108
 -- van richting 109-10, 113-14, 116, 120-29, 135, 139
 -- 'verleden tijd' 10
 betekenisrel. (zie ook rel.)
 -- 'A-Prep.-N' 429-31
 bewegingswerkw. 39, 41, 107, 111, 113, 125, 127-28, 139, 344
bi- 55-56, 58
bij (part.) 31-32, 103, 106-7
bij (prep.) 397-98
bijeen 130
bijzin 32-33, 96-98, 145-46
 bindfoneem (zie tussenklank)
binnen 100, 103, 106-8
bio- 57
 blocking 15 (noot)
 -*boer* 388
boven (part.) 103, 106, 108
boven (prep.) 397, 435
 bron
 -- rel. 381, 429
 -- rol 429
bruto- 59
 buigings-*e* 44, 284-87, 379
 buigings-*s* 284, 288-89
 -*burger* 278
buiten 103, 106, 108
- C**
 canonieke structuur 152
- categorie
 -- bepalend 22-23, 30, 41-42, 63-64
 -- neutraal 43-44, 52, 54, 59
 -- veranderend 99, 154
 causatief (werkw.) 37, 41, 100
 chemische stofnaam
 -- op -*aan* 195, 274, 407
 -- op -*aat* 199, 274, 407
 -- op -*antia* 275
 -- op -*ase* 274
 -- op -*een* 202, 274
 -- op -*ide* (-*oïde*) 273-74
 -- op -*iet* 201, 274, 407
 -- op -*ine* 217, 274
 -- op -*ol* 274
 -- op -*ose* 274
 -- op -*um* 271, 274
 -- op -*yl* 274
 -*cide* 277
circum- 57
 clitica 3
co- (-*con*) 56, 60-61, 398
 collectivum (zie verz.nm.)
 comp. 77, 283, 346
 -- in afl. 288
 comp.vorming 45, 47, 284, 286-88, 323, 325, 361, 428
 m.b.v. -*er* 286-88
 m.b.v. *meer* 287
 complement
 nom. - 369, 445, 448-49
 prep. - 170, 174
 complementaire distributie 196
 component
 fonologische - 13
 morfologische - 13
 syntactische - 13
 compositum 6
 concretum
 -- op -*aar* 173
 -- op -*aard* 182
 -- op -*el* 255-56
 -- op -*elaar* 255
 -- op -*en* 240

- op *-er* 179
- op *-erd* 183
- op *-erie* 268-69
- op *-esse* 223
- op *-et* 269
- op *-ette* 216
- op *-eur* 209
- op *-(ic)a* 222
- op *-(ic)us* 221
- op *-ij* (*-erij* enz.) 238-39
- op *-ing* 243-44
- op *-iteit* 262
- op *-(e)ling* 186
- op *-(e)ment* 266
- op *-(e)nis* 245
- op *-or* 210
- op *-sel* 244
- op een wortel 277-78
- conjunctie (zie nevenschikking)
- conjunctieconstructie 285, 421-22
- conjunctie-reductie 422-23
- contra-* 58-59, 61-62, 398
- conversie 9, 21, 102, 210, 235, 260, 262-63, 283, 298, 339, 345, 347, 371, 442
- conversierel. 7, 9, 36, 53, 58, 86, 95, 165, 219, 226-28, 231, 255, 320, 342, 398, 445-46, 449
- copulatieve samenst. 364, 376, 378, 386, 414-16, 439-40
- correlaat (zie ook basiswoord)
- craat* 230-31
- crien* 54, 343
- crypto-* 57-58

- D**
- d-* 52
- dlt* 34
- /d/-verzwakking 183, 302, 307
- datief-accusatiefinversie 39
- de-* 58, 60-62
- de* 254
- de-* 453
- de-*woord 36, 86, 88-89, 156-57, 285, 287, 417
- deca-* 56, 59
- deci-* 56, 59
- deel-geheel-rel. 381, 387
- deelw.
 - adj. gebruikt - 234-36, 247, 320-26
 - tegenw. - 320-24
 - pass. - 32, 324-26
 - volt. - 32, 87, 324-26
 - pseudo- 326-27
- defectief paradigma 93, 141, 143, 145, 441-42
- degeminatie 34, 288
- deletie
 - /d/- 410
 - de-* 218
 - schwa- 161-62, 178, 216, 227, 235, 257, 261, 264-65, 267, 301, 308, 337, 340, 380, 410
 - vocaal- 194, 264
- den/-ten* 34
- derivatie 6, 151-52, 362-63, 368
- derivatieel affix 8, 151-52, 315, 334-35, 368
- determinant 44, 359-60
- determinatum 44, 359-60
- detransiveringing 43, 79, 100, 102, 118, 124, 134
- di-* 58
- dia-* 57
- diachroon 11, 29
- diernaam 14, 186, 192, 402
- diminutiefformatie 236, 240, 279-84, 407, 419
- diminutief 9, 165, 169, 279-84
 - verplicht - 282
- suffix 9 (zie ook *-tje*)
- dir. obj. 366, 382
- rel. 381-83, 393, 427, 429
- dis-* 29, 57, 61-62
- discontinue affigering (zie affigering)
- discontinu affix
 - be-..-en* 52
 - be-..-ig* 69-70, 347
 - ge-..-t/d* 20, 324-27
 - ge-..-te* 20, 256
- disjunctieconstructie 285
- distributie van tussenklank(en)
 - in adj. samenst. 426-27, 437-38
 - in afl. 277, 281, 311, 313, 354-55
 - in nom. samenst. 402-9

- in reduplicatieve samenst. 452
- in verb. samenst. 444, 450-51
- distributedie van diminutiefsuffix 279-84
- doel-rel. 381, 383-84, 393
- dom 253-54
- door (part.) 105, 136-37
- door- 30-31, 137-38
- dooreen 130
- droom 231, 277

- E**
- e
 - buigings - 44, 284-87, 397
 - vr. subst. op - 192, 212, 231-34, 282
 - subst. op - 234-37, 282
 - type het *Griekse* 237
- é
 - adj. op - 343
 - subst. op - 215
- edie 275
- eel
 - adj. op - 225-26, 261, 334-36, 350, 353
 - subst. op - 228, 232
- eem 270
- een 201-2
- eenheid van vorm en betekenis 3
- eer (-iseer enz.) 34, 54, 60-62, 152, 174, 258-60, 265-66, 335, 344, 348-51
- ees 195-97
- eet 229, 233
- egge 230
- eigennaam 59, 156, 160, 165, 415, 452, 453
 - biologische - 311
 - gelexicaliseerde - 416-17
- ein 152, 202
- el ([el]) 343
- el ([əl])
 - subst. op - 255-56, 346
 - werkw. op - 34, 152, 344-45
- elaar 255
- ele 275
- en- 61
- en (-n)
 - ge substantiveerd inf. op - 240, 243
 - geogr. naam op - 165, 206-7
 - inf. op - 34, 361-62
 - mv. op - 151-52, 157-62, 166, 378
 - pers.nm. op - 229
 - stofadj. op - 284, 287-88, 315
- en-/e- (tussenklank) 51, 313, 378-79, 402-9, 426, 437-38, 444, 450-52
- ence 276
- end
 - adj. gebruikt deelw. op - 320-24, 429
 - samenstellende afl. op - 320-24, 429
 - tegenw. deelw. op - 320-24
- enda 276
- endo- 57
- endocentrische samenst. 364, 370, 375-76, 380-99
- Engels 449
- ens 276-77
- ent
 - adj. op - 259, 342
 - subst. op - 218-19, 406
- entiteit
 - grammatische - 359
 - semantische - 359
- epi- 57-58
- er- 31, 63-64, 82
- er
 - adj. op - 319
 - comp. op - 77, 286-88
 - geogr. adj. op - 48, 173, 178, 234, 286-88, 334
 - subst. op - 42, 152, 155, 166, 171, 173-79, 189-91, 237, 296, 303, 308, 386-70, 397, 407
 - werkw. op - 34, 77, 288, 344, 346
- erd 182-83
- eren (mv.) 157, 162-63
- eren-/er- (tussenklank) 281, 311, 313, 379, 402-6, 426-27, 437-38
- erg. werkw. 170, 175, 179, 208, 321, 369
- ergativering 40
- erie 268-69
- erig 249, 302, 306-9
- erik 187-88

-ering of -atie 242-43
 -erwijs (-erwijze) 354-55
 -es 152-53, 188-90, 406
 -esk 341-42
 -esse 223, 406
 -et 269
 -et- 259, 350
 etno- 57
 -ette 216
 -eur (-ateur) 207-9, 261, 407
 -eus 261, 339-40
 -euse 208, 211-12
 -eut 229
 ex- 58-62
 -ex 163, 272-73
 exo- 57
 exocentrische samenst. 364, 376, 378, 387, 412-14

F

-faan 343
 familienaam 193
 -fiel 230-31, 233, 257
 finiet werkw. 32
 finiete vorm 93, 141, 143, 145
 flexionele uitgang 8, 151-52, 315, 334
 flexie 8
 fonologie 8, 11
 fonologisch woord 4
 fonologische
 -- integriteit 4
 -- verandering 153, 161-62
 -- vorm 83
 -foob 230-31
 formeel
 afgeleid 7
 gel. o.a. 7, 71, 81, 112, 114, 305, 309
 ongel. 7, 8
 Frans 207, 213 e.v., 257, 261, 265, 268, 336
 functie
 constante morfologische - 7
 constante syntactische - 7
 grammaticale - 151-52, 154

morfologische/syntactische - 9
 semantische - 154-55

functiewoord 3

G

ge- (adj.) 53, 86
 ge- (flexioneel) 29, 31, 60-61, 65, 90-91, 96-97, 119
 ge- (subst.) 63-66, 242, 407
 impliciet - 64-66, 83-84, 86-89, 147, 407
 productief - 64-66, 83-85
 improductief 64-66, 83-86
 ge- (telw.) 53
 ge- (werkw.) 29, 31, 63-65, 81-82, 92
 ge...-d/t
 participium praeverbale op - 326-27
 pass. deelw. op - 32, 324-26
 pseudo-deelw. op - 326-27
 volt. deelw. op - 32, 87, 326-27
 ge...-te 256, 282
 -geen 54, 343
 geen 99
 geheel-deel-rel. 381, 386-87
 geïmpliceerd obj. 37, 40
 gel. woord 5-9
 gelexicaliseerde
 -- (betekenis)rel. 387-88, 394-95
 -- eigennaam 416-17
 -- woordgr. 365, 416
 genitief-s 284, 288-89
 geogr. adj. 168, 439
 -- op -er 48, 173, 178, 234, 286-87, 334
 -- op -isch 173, 178, 200-1, 205, 332-34
 -- op -s 173, 178, 195, 197-98, 202, 204-7, 234, 316, 331-33
 geogr. naam 165, 177-78, 415 (zie ook landen-naam)
 geogr. pers.nm. 168-69
 -- op -aar 172-73, 189, 191, 332
 -- op -aard 182
 -- op -aat 198
 -- op -e (-se) 233-34
 -- op -een 201

- op *-ees* 195-97
- op *-ein* 202
- op *-er* 155, 176-78, 190-91, 204-5, 207, 332
- op *-i* 202
- op *-(i)aan* 195
- op *-ier* 180
- op *-iër* 204-5
- op *-iet* 200
- op *-ijn* 197-98, 204
- op *-(e)ling* 186, 332
- op *-man* 203
- op *-oot* 201
- zonder suffix 204-7
- Germ. 11-13, 43-44
 - affix 11
 - morfeem 11
 - prefix 12, 29-30
 - suffix 12, 152-53
 - (ongel.) woord 13
- Germ.
 - basis 13, 43-44
 - prefigering 29-30
 - suffigering 152-53
 - woordenschat 11, 43-44
- geslacht 64, 155-57, 412
- gesloten klasse 16-17, 84
- gevolg-rel. 384
- gewijs* (*-gewijze*) 354
- gierig* 434
- gnose* 269
- goog* 230-31
- graaf* 54, 230-31
- graag* 434
- gram* 231, 277
- grammaticaal subj. 39
- grammaticale functie 151, 154
- grammatische entiteit 359
- Grieks 54, 219, 230, 257, 269-70, 277, 365
- grondwoord (zie basiswoord)

- H**
- halve* 355-56
- heen* 120-21, 398

- hecto-* 56
- heid* 16-18, 151-52, 154, 247-49, 323-25, 341, 406
- her-* 30, 61, 89-95, 141, 143
- het-woord* 156, 163, 285, 287, 417
- hetero-* 57
- homo-* 56
- hoofd 44, 154-55, 360, 441, 448
- hoofdigheid 154-55, 373, 425, 441-42
- hoofdaccent 44, 60, 102, 119, 166, 189, 289, 290-91, 333, 374-75 (zie ook onder accentuering en accentverschuiving)
- hoofdtelw. 418
 - bepaald - 53, 56, 395-96
 - onbepaald - 56, 395-96
- in samenst. 396-97
- hoofdzin 32, 90, 96-98, 145-46
- hoofdzinsvolgorde 32, 90, 96-97, 145-46, 424
- hulpwerkw. 67, 73, 78, 132, 176, 292, 295
 - van volt. tijd *zijn* 38, 105, 121
 - van volt. tijd *hebben* 38, 105
- hydro-* 57
- hyper-* 29, 56, 59, 398
- hypo-* 57, 58

- I**
- iaan* (*-aan*) 152, 193-95
- iade* 276
- ibel* (zie *-abel*)
- ica* (*-a*) 221-22
- icon* 270
- icus* (*-us*) 163, 219-21
- ide*
 - adj. op - 343
 - subst. op - 273
- idiomatische verbinding 99
- ie* 152, 154, 256-60
 - beklemtoond - 159, 230, 256-57, 277, 339, 343
 - onbeklemtoond - 61, 258-60, 338, 407
- ied* 229
- ief*
 - adj. op - 152, 154, 257, 338
 - subst. op - 232, 262-63

- iek
 - adj. op - 219-20, 339
 - subst. op - 232, 260, 349, 407
 - iel
 - adj. op - 343
 - subst. op - 276
 - ien 215
 - ienne 215
 - ier (-enier) 110, 166, 179-81, 191-92, 233, 407
 - ier (niet-Germ.) 214, 261
 - ière 214
 - ies 275
 - iet
 - adj. op - 343
 - subst. op - 200-1
 - ig
 - adj. op - 77, 80, 135, 151-52, 181, 248, 302-6
 - werkw. op - 34, 77, 152, 344, 347-48
 - ig of -erig 302-3, 308
 - ig- 176
 - ij (-arij, -(d)erij) 152-53, 237-39
 - ijn 197-98
 - ikoos 343
 - immutatief (werkw.) 38
 - imperfectum 34-35
 - imperatief 419, 423
 - in (part.) 42, 110-11, 114
 - in (prep.) 31, 434-35
 - in- (ontkennend) 29-30, 56, 58-59
 - in- 61-62
 - in 14-15, 152, 192, 406
 - ina 229
 - indir. obj. inversie 39
 - ine 216-17
 - ineen 130
 - inf.
 - op -en (-n) 34, 35, 361-62
 - gesubstantiveerd - 240
 - inf. op -n
 - in afl. 176, 179, 190, 240, 242, 295, 308-9
 - in samenst. 361-62
 - infra- 59
 - ing 152, 240 (noot), 241-44, 406
 - ino 229
 - insertie
 - (van) -d- 174, 180, 238-39, 255, 288
 - (van) -t- 264
 - instr.
 - rel. 366-67, 381, 385, 394, 429, 448
 - rol 429
 - integriteit
 - fonologische - 4
 - lexicale - 4
 - morfologische - 4
 - syntactische - 4
 - inter- 56, 59, 61
 - interjectie 452
 - interne (on)scheidbaarheid 4, 9, 96, 360, 440
 - intra- 56, 58
 - intrans. (werkw.)
 - intuïties 15
 - inversie
 - datief-accusatief - 39
 - indir. obj. - 39
 - ioen 228-29
 - is 224
 - isch
 - adj. op - 154, 219, 231, 257, 260, 269, 289, 328-31, 338-39
 - geogr. adj. op - 173, 178, 200-1, 206, 331-34
 - 'taal van geogr. naam' op - 333
 - ise 275
 - isme 152, 263-64, 329-30
 - ist 224-26, 263-64, 329-30, 406
 - it- 259, 263, 267, 338
 - Italiaans 163, 230
 - iteit 12-13, 17-18, 261-62, 334-35, 340, 406
 - iter 353
 - itis 273
 - itsa 229
 - ix 163, 272
 - izie 275
- K**
- ka 230
 - kappingsregel 19

- kata-* 55
 kenmerk 'levend' 405, 437-38
 klankverandering o.a. 141, 153, 161-62, 380, 409-11
 klasse
 complementaire - 86, 153, 172
 gesloten - 17, 84
 improductieve - 17
 open klasse - 16, 84
 productieve - 17
 semantische - 154, 157-58
 klemt.aantrekkelijk suffix 152 (zie ook onder *accentverschuiving*)
 klemt.neutraal suffix 152, 184
 koppelwerkw. 67, 73, 78, 292, 295, 325
- L**
 landeninwoner (zie *geogr. pers.nm.*)
 landennaam
 -- met *Neder-* 398-99
 -- op *-en* 195, 197, 206-7
 -- op *-ië* 197, 204-5, 332
 -- op *-ije* 205-6
 -- op *-(i)stan* 206
 -- op *-land* 203-4
langs 103, 111
 Latijn 54, 219, 221-22, 224, 258, 271-72, 277
 leenwoord 160, 449, 452
 lettergreepstructuur 152-53, 363, 399, 401
 letterwoord 177, 191
 levend (kenmerk) 405, 437-38
 lexicale integriteit 4
 lezing
 abstracte - 84
 actie - 241
 concrete - 84
 resultaat - 241, 246
 lidw.
 bepaald - (*de*) 44, 86, 88, 156-57, 164-65, 285, 417
 bepaald - (*het*) 63, 83, 156-57, 285, 417
-lijk (*-elijk*)
 adj. op - 152, 182, 294-300
 adv. op - 297, 353
- lijk* of *-elijk* 298-99
-lijks (*-elijks*) 319
-ling (*-eling*)
 adj. op - (type *mondeling*) 319-20
 subst. op - 183-87, 232-33, 281
 type *tweeling* 187
linker- 303, 411-12
 linkshoofdig 448
 linksvertakkende samenst. 372, 388
 locatief-rel. 366-67, 381, 384-85, 394, 429, 445
loco- 56, 59
-loog 54, 230-31, 233, 257
-loos (*-eloos*) 48, 77, 313-14
-loosheid 152
-lude 277
-lustig 303
- M**
-ma 270
-maan 230-31, 343
-man 203, 388
meel/mede 103, 117-18, 398
 mv.
 -- op *-a* 163, 270-72
 -- op *-ae* 163, 222
 -- op *-alia* 272
 -- op *-antia* 275
 -- op *-en* 44, 157-63, 256
 -- op *-entia* 276-77
 -- op *-eren* 157-58, 162-63, 281
 -- op *-es* 210, 224
 -- op *-i* 163
 -- op *-ices* 163, 272
 -- op *-mata* 163, 270
 -- op *-mina* 272
 -- op *-s* 157-64, 256
 -- op *-ð* 158, 160
 meervoudsvorming 157-65
 niet-Germ. 163-64
-(e)ment 266-67
mega- 56-57, 59
-men 272
 merknaam
 -- op *-ette* 216

- op *-ex* 272-73
- op *-ine* 217
- op *-ix* 272-73
- op *-tel* 278
- op *-taria* 278
- meta-* 57-59
- metafoor 367
- micro-* 57, 59
- mij/voor mij*-test 322-23
- mini-* 59
- minimaal paar 33
- mis* 120, 138, 398
- mis-*
 - werkw. 138-39, 147
 - subst. 147
- modificatie
 - adv. - 322-23
 - obj.- 291-92, 295, 341
 - subj.- 291-92, 295, 341
- mono-* 55-57
- morf* 343
- morfeem 6
 - categorie-veranderend - 21-22
 - derivationeel - 151-52
 - flectioneel - 151-52
 - gebonden - 6, 161
 - negatie - 99
 - vrij - 6
- morfologie 9
- morfologisch
 - *procédé* 9, 31
 - woord 3-5
- morfologische
 - eenheid 31, 65
 - integriteit 4
 - operatie 9
 - valentie 98, 119, 361-62
- multi-* 29, 59
- mutatief (werkw.) 38

- N
- na* (part.) 42, 100, 103, 108-9, 125-26
- na* (prep.) 397
- naamwoordelijk gezegde 325

- naut* 230-31
- Neder-* 398-99
- neer/neder* 121, 398
- negatie-morfeem 99
- neo-* 55-56, 58
- nevenschikkende samenst. 364
- nevenschikking
 - overte - 421-22
 - impliciete - 422-23
- neutra 156-57
- nevenaccent 44, 60, 374
- niet* 99, 435
- niet-causatief (werkw.) 37, 41, 100
- niet-Germ. 11-13, 43-44
 - affix 11
 - mv. 163-64
 - morfeem 11
 - prefix 12, 29-30
 - suffix 12, 152-53
 - (ongel.) woord 13
- niet-Germ.
 - basis 13, 43-44
 - prefigering, 29-30
 - suffigering 152-53
 - woordenschat 11, 43-44
- nis* (*-enis*) 166, 245-46
- nomen (zie subst.)
- nom. act. 63
 - met *ge-* 66, 83-85
 - met *her-* 94-95
 - op *-ade* 265
 - op *-age* 266
 - op *-en* 240
 - op *-ie* (*-atie* enz.) 258-60
 - op *-ing* 241-44, 406
- nom. ag. 381-82
 - op *-aar* 170-72, 382, 407
 - op *-ant* 217-18
 - op *-e* 234-36
 - op *-é* 215
 - op *-ent* 218
 - op *-er* 155, 173-77, 296, 303, 308, 382, 407
 - op *-es* 188-89
 - op *-eur* 207-8, 382-83, 407

- op *-euse* 211-12
- op *-(en)ier* 179-80, 382, 407
- op *-(e)ling* 183-85
- op *-or* 209-10
- op *-rice* 212
- op *-rix* 213
- op *-ster* 190-92
- nom. instr.
 - op *-aar* 173, 407
 - op *-er* 155, 179, 368-70, 407
 - op *-eur* 209, 407
 - op *-or* 211
- nom. pat.
 - op *-aar* 170-72
 - op *-ant* 217-18
 - op *-e* 234-36
 - op *-é* 215
 - op *-ent* 218
 - op *-er* 155, 173
 - op *-es* 188-89
 - op *-(e)ling* 184
 - op *-ster* 190-92
- nom. complement 369, 445, 448-49
- nom. samenst. 373
 - accentuering van - 374-75, 388-90, 392, 395, 398-99
 - copulatieve - 364, 376, 378, 386, 414-16
 - endocentrische - 364, 370, 375-76, 380-99
 - exocentrische - 364, 376, 378, 387, 412-14
 - hoofdigheid bij - 373
 - productiviteit van - 370-71
 - recursiviteit bij - 371-72, 375-76
- met een woordgr. als linkerlid 419-24
- nom. woordgr. 74, 101, 103-5
- non-* 29, 56, 59
- nonneutra 156-57
- noodzakelijk wederkerend werkw. 68-69, 74-75, 77, 79, 82, 111, 119, 121, 133, 136, 139, 144, 146, 171, 175, 208
- noom* 230-31, 343

- O**
- o-* (tussenklank) 277
- ob-* 57

- obj.
 - dir. - 105,366
 - geïmpliceerd - 37, 40
- absorbtie 43, 79
- creatie 43, 65
- modificatie 291, 295, 341
- naam 236, 370 (zie ook nom. instr./pat.)
- oer-* 30, 46-47
- ofde* 273, 343
- oir*
 - adj. op - 336-38
 - subst. op - 268
- ol* 274
- om* (part.) 105, 139-41
- om* (prep.) 397
- om-* 140-41
- omhoog* 127-28
- omlaag* 127-28
- omver* 131
- on-* 19, 30, 47-50, 306, 309, 312, 314, 323-25
- on* 275
- onaccusatief (werkw.) 38
- onder* (part.) 105, 141
- onder* (prep.) 397-98
- onder-*
 - werkw. 141-42, 147
 - subst. 147-48
- onderscheid
 - Germ./niet-Germ. 11-13, 29-30, 152-53, 284, 289, 376-78, 425-26, 443-44
 - Germ./Romaans 11 (noot)
 - grammatisch - 165
 - inheems/uitheems 11 (noot)
 - levend/niet-levend 405
 - ongel./gel. (woord) 5-8, 284, 376-78, 425-26, 443-44
 - samenstellende afl./samenst. 368-70
 - samenst./derivatie 362-63
 - samenst./woordgr. 360-62
 - semantisch - 165
 - woord/woordgr. 3-5, 8-9
- onderuit* 131
- onerg. (werkw.) 38-43, 369
- ongel. woord 4, 5-8

- onoverg. (werkw.) 37
 onpersoonlijk pass. 39
 onscheidbaar samengest. werkw. 34, 91, 95-96, 440-41
ont-
 werkw. 30-31, 61, 63-65, 77-81
 subst. 63-66, 83-85, 87, 89, 407
 ontlening 449
 -ooi 276
 -oor 229
 oorzaak-rel. 366-67, 384, 394
 -oos 232, 343
 -oot 201, 233
op 103, 112-13, 116
opeen 130
 open klasse 17, 84
opper- 30, 50-51, 398
 onderschikkende samenst. 364
 -or (-ator) 154, 209-11, 257
 -ose 274
oud 51
oud- 51
over (part.) 105, 142-44, 148
over (prep.) 397-98, 435
over-
 werkw. 142-44, 147-48
 subst. 147-48
 overg. (werkw.) 37
- P**
- paat 230-31
para- 57-58
 paradigma
 defectief 93, 141, 143, 145
 paradigmatisch bepaald 362-63
 participium
 geadjectiveerd - 38, 320-26
 -- perfecti 38
 -- praesentis 320
 -- praeverbale 326-27
 part. 32-33
 pass. deelw. 32, 324-26
 pass. *door-bepaling* 429
 passivering 105
- passivum 34-35
 onpersoonlijk - 39
 pat.-rel. 367
per- 61
 perfectum 34-35
peri- 57
 persoonsaand. 165-69
 pers.nm. 166-69, 230-31, 283, 402, 415
 -- op -aal 227
 -- op -aar 170-73, 188-91
 -- op -aard 181-82
 -- op -aat 198
 -- op -age 266
 -- op -air 213
 -- op -ak 229
 -- op -and 229
 -- op -ans 228
 -- op -ant 217-18
 -- op -aris 223
 -- op -arius 222
 -- op -ast 226
 -- op -e 234-36
 -- op -é 215
 -- op -eel 228
 -- op -ees 195-97
 -- op -eet 229
 -- op -ein 202
 -- op -en 229, 240
 -- op -ent 218
 -- op -er 173-76, 188-91
 -- op -erd 182-83
 -- op -erik 187-88
 -- op -eur 207-9
 -- op -eut 229
 -- op -heid 247
 -- op -(i)aan 193-95
 -- op -icus 219-20
 -- op -ied 229
 -- op -ien 215
 -- op -(en)ier 179-80, 188, 192
 -- op -ier (niet-Germ.) 214
 -- op -iet 200
 -- op -ijn 197-98
 -- op -ino 230

- op *-ioen* 228
 - op *-is* 224
 - op *-ist* 224-26
 - op *-ka* 230
 - op *-(e)ling* 183-86
 - op *-oor* 229
 - op *-oot* 201
 - op *-or* 209-10
 - op *-schap* 252
 - op *-sel* 244
 - op *-t* 226
 - op *-urg* 229
 - persoonsnaamvormend 165-69
 - plantennaam 186, 255
 - plichtig* 303
 - plurale tantum 49, 157, 164-65, 186, 222, 272, 276, 311, 380, 411
 - geogr. - 165, 195, 197, 206-7
 - pluralis (zie mv.)
 - pluri-* 57
 - poly-* 56
 - polyfunctionaliteit 155
 - possessieve samenst. 364
 - post-* 56, 61-62
 - postpositie 101-2, 110, 115
 - postpositionele woordgr. 103-5
 - potentialiteit 13-16
 - pre-* 29, 55-56, 58, 61-62
 - predikaat 37, 105
 - predikatief 44, 284, 287, 321, 425
 - prefigering 6, 19, 29, 35
 - prefix 6
 - categorie-bepalend - 23, 30, 43, 54
 - categorie-neutraal - 30, 43-44, 54
 - Germ. - 29-30, 43-44
 - klasse A - 54-60
 - klasse B - 54, 60-62
 - kwantificerend - 56
 - negatief-kwalificerend - 47, 56
 - niet-Germ. - 29-30, 43, 54
 - ontkennend - 47-50, 56
 - positief-kwalificerend - 56
 - rangaand. - 46, 56
 - versterkend - 45-47, 56
 - prefixstapeling 64, 90, 92, 147
 - prep. 103, 105, 110
 - prep. complement 170, 174
 - prep. woordgr. 103-4, 241, 419
 - primaire samenst. 370
 - pro-* 56, 59, 61-62
 - produktiviteit 16-18, 153, 370-71, 443
 - pronomen
 - aanwijzend - 156, 285
 - bijvoeglijk - 156
 - relatief - 104, 156
 - pseudo-* 55, 57, 59
 - pseudo-deelw. 326-27
 - pseudo-samenst. 69, 363, 387, 399-402, 436, 450
 - pseudo-trans. 37, 100, 124, 137
 - psycho-* 58
 - psychologisch werkw. 171, 175, 208, 320-21
- R**
- rama* 277
 - rangtelw. 396, 441-42
 - bepaald - 396
 - onbepaald - 396
 - re-* 61-62
 - rechter-* 303, 411-12
 - rechtshoofdig 360, 373
 - rechtsvertakkende samenst. 372, 388
 - recursiviteit 102, 117, 371-72, 375-76, 425, 436, 443
 - reduplicatie 365, 452-53
 - reduplicatieve samenst. 365, 452-53
 - rekking 209-10, 219
 - in open lettergreep 74, 79, 162-63, 171, 177, 180, 184, 188, 192, 280, 296, 308, 335, 346, 411
 - rel.
 - A-Prep.-N - 429-31
 - ag. - 366
 - bron - 381, 429
 - bepaling/hoofd- 359
 - bepaling/kern- 359
 - deel-geheel - 381, 387
 - determinant/determinatum- 44, 359, 363

- dir.-obj. - 381-83, 393, 427-29
 doel - 381, 383-84, 393
 geheel-deel - 381, 386-87
 gelexicaliseerde - 387-88, 391-92, 394-95
 gevolg - 384
 instr. - 367, 381, 385, 394, 429, 448
 locatief - 367, 381, 384-85, 394, 429, 445
 modificatie - 366
 modificeerder/gemodificeerd - 359
 oorzaak - 366, 384, 394
 resultaat - 432
 pat. - 367
 subj. - 366, 370, 381-82, 392-93, 427-29, 445
 syntactische/semantische - 366-68, 370
 tempus - 367, 381, 385, 394, 429
 thema - 367, 370, 381-83, 393, 427, 445
 vergelijking - 366, 381, 385-86, 428
 versterkende - 428
 -- tussen de samenstellende delen 366-68
 relatief pronomen 104-5, 156
 d-initieel 104-5
 w-initieel 104-5
 resultaat
 -- lezing 241, 246
 -- rel. 432
 resultatieve werkwoordsbepaling 97, 100, 119, 131-32
retro- 57
-rice 208, 212
 richting 107-8, 110, 112-13
 achterwaartse - 127, 130
 binnenwaartse - 110
 bovenwaartse - 127
 buitenwaartse - 113-14
 neerwaartse - 121, 127, 131
 voorwaartse - 129, 130
-rijk 429-30, 438
-rix 213
 rol
 ag. - 369, 381, 392
 bron - 429
 instr. - 429
 thema - 42, 370, 382-83, 392
- rond* 103, 113
- S**
s- 53
-s
 adjectieven op - (ook *-iaans*, *-aans*)
 315-18
 buigings- 284, 288-91
 geogr. adjectieven op - 173, 178, 195, 198, 202, 204-7, 234, 316, 331-33
 mv. op - 157-61, 166
 samenstellende afl. op - 318
 'taal van geogr. naam' op - 333
-s- (tussenklank) 311, 313, 354-55, 378-79, 402-9, 426-27, 437-38, 444
samen 121-22
 samenkoppeling 5, 19, 31, 35, 67, 73, 78, 91, 95-103, 242, 440
 -- als morfologisch procédé 99-103
 -- vs. geprefigeerd werkw. 32-33, 96
 -- vs. onscheidbaar samengest. werkw. 95-96, 440-41
 -- vs. verb. woordgr. 97-99, 119-20, 131-32
 samenstellende afl. 368-70
 -- op *-baar* 293
 -- op *-end* 321, 368, 429
 -- op *-er* (pers.nm.) 174, 368, 383
 -- op *-er* (zaaknaam) 179, 397
 -- op *-erig* 309
 -- met *ge...d/t* 326, 429
 -- op *-ig* 304-6, 368
 -- op *-ing* 242, 383
 -- op *-(e)lijks* 319
 -- op *-s* 318
 samenstellende delen 366-68
 samenst. 5, 19, 31, 359-60, 367-68, 401
 bahuvrihi - 364
 bepalende - 364
 copulatieve - 364, 376, 378, 386, 414-16, 439-40
 endocentrische - 364, 370, 375-76, 380
 exocentrische - 364, 376, 378, 387, 412-14
 linksvertakkende - 372, 388
 nevenschikkende - 364

- niet-bestaande - 368
- niet-Germ. - 54
- onderschikkende - 364
- possessieve - 364
- primaire - 370
- pseudo- 69, 363, 387, 399-402, 436, 450
- rechtsvertakkende - 372, 388
- reduplicatieve - 365, 451
- secundaire - 370
- specificerende - 364
- op basis van een afl. 368-370
- vs. derivatie 362-63
- vs. woordgr. 360-62
- schap* 152, 166, 250-53, 296, 406
- schwa-generalisatie 167, 399-402
- scoop* 54, 231, 277, 407
- se* (Germ.)
 - vr.geogr. pers.nm. op - 234 (noot)
 - subst. op - 193, 282
- se* (niet-Germ.) 269
- secundaire samenst. 370
- sel* 110, 244, 407
- selectierestrictie 42, 68, 73
- semantisch
 - ambigu 71, 76, 84, 367
 - gel. 7
 - verwant 52, 76
- semantische
 - entiteit 359
 - functie 154-55
 - klasse 154, 157-58
- semi-* 59
- sociolinguïstisch 11
- soof* 230-31, 233, 257
- specificerende samenst. 364
- st* (subst.) 242, 246
- st* (superl.) 286-88
- staat* 277
- stad* 178
- stam
 - verb. - 34, 36
 - Griekse of Latijnse - 54, 348
- stapeling 64, 90, 92, 147
- ste* 396
- ster* 177-78, 190-92
- sterk werkw. 10, 34-35, 102, 242
- stof
 - adj. 284, 287-88, 315
 - naam 158, 405 (zie ook chemische stofnaam)
- structuur
 - binair vertakkende - 20
 - ternair vertakkende - 20
 - van ongel. woord 8, 11
 - van woordgr. 8
- sub-* 56-59, 61-62, 398
- subj. 37, 381-82
 - grammaticaal - 39
- subj.
 - modificatie 291, 295, 300, 341
 - naam 370 (zie ook nom. ag./instr.)
 - rel. 387, 402-4, 415
- subst.
 - abstract - 49, 85-86, 147 (zie ook abstractum)
 - concreet - 87 (zie ook concretum)
 - mensaand. - 44, 51, 86, 88-89, 157, 165-69, 413
 - niet-telbaar - 85-86, 164, 282
 - telbaar - 85, 87, 282
 - zaaknaamaand. - 169
- suffigering 6, 19, 151
- suffix 6, 151-52
 - abstractavormend - 165
 - chemisch - 273-75
 - functie van - 154-55
 - Germ. - 152-53
 - klemt.aantrekkelijk - 152, 289, 293, 300-1, 306, 309, 328
 - klemt.dragend - 152, 289
 - klemt.neutraal - 152, 289
 - niet-Germ. - 152-53
 - niet-persoonsvormend - 166, 237
 - persoonsaand. - 165-69
 - persoonsvormend - 165-69
 - polyfunctionele eigenschap van - 155
 - schwa- 167
 - vocaalinitieel - 161

- vr. - 167
- zaaknaamaand. - 165, 169
- super-* 56
- superl. 288
- superl.vorming 284, 286-88
 - m.b.v. *-st* 286-88
 - m.b.v. *meest* 287
- suppletie 19, 21
 - gedeeltelijke - 11, 21
 - totale - 11, 21
- syllabestructuur (zie lettergreepstructuur)
- syn-* 55, 57
- synchroon 11
 - taalsysteem 11
- syntactisch atoom 4
- syntactische
 - conditie 4
 - eenheid 31, 65
 - integriteit 4-5
 - operatie 4
 - valentie 98, 315, 361-62
- syntagmatisch bepaald 362-63
- syntaxis 8

- T**
- t* (niet-Germ.)
 - adj. op - 343
 - subst. op - 226-27
- t* (Germ.) 246-47
- t-* 211-12, 259, 263, 267, 339
- taal van geogr. naam 333-34
- taalsysteem 13
- taria* 278
- te* 16-17, 250
- te+infinitief*-constructie 32, 90-91, 93-94, 96-97, 119
- tegen* 103, 109-10
- tegenw. deelw. 320-24
- tel* 278
- telw.
 - bepaald - 53, 56, 395
 - hoofd- 53, 56, 395-96, 418
 - onbepaald - 56, 395-96
 - rang- 396, 417-18
 - in samenst. 396-97
- tempus-rel. 367, 381, 385, 394, 429
- terecht* 122
- terug* 122-23, 398
- theek* 54, 277, 407
- thema
 - rel. 367, 370, 381-83, 393, 427, 445
 - rol 42, 370, 382-83, 392
- thuis* 123
- tiek* 278
- tje* (*-je*, *-pje*, *-kje*, *-etje*) 169, 236, 278-84, 407, 419, 437, 451
 - distributie van - 278-81
- tjes* (*-jes*, *-pjes*, *-etjes*) 352-53
- toe* 103, 118-19
- trans-* 56, 58, 61-62
- trans. (werkw.) 37-43, 170, 174, 243, 369
- transivering 43, 65, 100, 102, 109, 119, 122, 126, 131, 145-46
- transitiviteit 37-43, 60, 65, 81, 90, 100, 102, 119, 131, 344, 370
- transitiviteitsverandering 41-43, 60
- trap
 - overtreffende - 287
 - vergrotende - 287
- truncatie 19-20, 379-80, 411-12
- turbo-* 56, 59
- tussenklank(en) 378-79, 426-27, 437-38, 444
 - e(n)-* 51, 313, 402-9, 437-38, 450-51, 453
 - er(en)-* 281, 311, 313, 402-6, 437-38
 - o-* 277
 - s-* 311, 313, 354-55, 402-9, 437-38, 407
- of buigings-*e*, 379, 409
- of inf. 379
- of mv. 361, 378-79, 403, 407
- tweede syntactische positie 32, 90, 96, 145-46, 424

- U**
- uit* (part.) 103, 113-15
- uit* (prep.) 397-98
- uiteen* 130
- uitgang 8, 151-52
 - buigings- 8, 151-52, 315, 334

- vocaalinitiële - 161
- ultra-* 29, 56, 60
- um (-ium)* 270-72
- uni-* 56
- ure* 268
- urg* 229, 233
- uur* 267-68
- uut* 259
- V**
- valentie
- morfologische - 98, 361-62
- syntactische - 98, 315, 361-62
- variant 9
- vaste verbinding 5
- ver-*
- werkw. 12, 30, 32, 63-65, 72-77, 92, 101, 145, 298, 346
- subst. 63-66, 83-84, 87-89, 407-8
- verandering
- consonant- 10
- vocaal- 10
- verb.
- eindgr. 32, 96-98, 103-4, 120, 132, 145-46
- stam 34, 36
- woordgr. 43, 83, 98-103
- verb. samenst.
- accentuering van - 443
- hoofdigheid bij - 441-42
- produktiviteit van - 370-71, 443
- recursiviteit van - 371-72, 443
- verv. van - 442-43
- vs. samenkoppeling 96-98, 440-41
- verbuiging 152, 154
- verbum (zie werkw.)
- verdubbeling (zie reduplicatie)
- vergelijking-rel. 366, 368, 381, 385-86, 428
- verkleinwoord (zie diminutief)
- veront-* 73
- versterkende rel. 428
- verv. 34-37, 60, 65, 97, 102, 119-20, 154, 344, 442-43
- sterke 16, 34-35
- zwakke 16, 34-35, 97, 344, 441-42
- verz.nm. 157-58, 164, 278-79, 282
- met *ge-* 85
- met *ge...-te* 256
- op *-age* 266
- op *-air* 213
- op *-aris* 223
- op *-dom* 253
- op *-heid* 249
- op *-ief* 262-63
- op *-ij (-erij enz.)* 238-39
- op *-izie* 275
- op *-schap* 251
- vice-* 56, 398
- vol* 144
- vol-* 144-45
- vol* 426
- volt. deelw. 32, 87, 324-26
- voor* (part.) 105, 108, 145-46
- voor* (prep.) 397-98
- voor-* 30-31, 146
- vooraan* 128
- vooraf* 128
- voorbij* 103, 115
- voorin* 129
- voornaamwoord (zie pronomén)
- voorop* 129
- vooropplaatsing 120
- voorover* 130
- voort* 123
- vooruit* 129
- voorwerp
- belanghebbend - 127
- voorzetsel- 383
- voorwerpsnaam 85
- voorzetselgr. 39-40, 97, 429-31
- voorwerp 383
- vorm-betekeniscorrespondentie 6, 52
- vormig* 303
- vreemd* 426
- vrouw* 388
- vr.e pers.nm. 167-68
- op *-e* 192, 212, 231-34
- op *-egge* 230
- op *-es* 188-90

- op *-esse* 223
- op *-ette* 216
- op *-euse* 208, 211-12
- op *-ica (-a)* 221-22
- op *-ienne* 215
- op *-ière* 214
- op *-in* 14-15, 192
- op *-ina* 230
- op *-ine* 216
- op *-itsa* 230
- op *-rice* 208, 212
- op *-rix* 213
- op *-se* 193
- op *-ster* 190-92

W

-waarts 356

Warlbiri 365

weer/weder 146-47

weer- 147

weg 124

-weg 355

welgevormd woord 4

werkw.

- actie- 137
- bewegings- 40-41, 107-8, 111, 113, 121, 125, 127, 139, 344
- causatief - 37, 41, 100
- erg. - 38-43, 170, 175, 179, 208, 321, 369
- immutatief - 38
- inchoatief - 78, 80
- intrans. - 37-38
- mutatief - 38
- niet-causatief - 37, 41, 100
- noodzakelijk wederkerend - 68-69, 74-75, 77, 79, 82, 111, 119, 121, 133, 136, 139, 144, 146, 171, 175, 208
- onerg. - 38-43, 369
- onoverg. - 37
- overg. - 37
- pseudo-trans. - 37, 100, 124, 137
- psychologisch - 171, 175, 208, 320, 321
- sterk - 10, 34-35, 102
- trans. - 37-43, 171, 174, 243-44, 360

zwak - 34-35, 102

wisseling

d-s- 258

eu-o- 225, 261, 340

i-e- 329

ij-e- 10

ij-i- 12, 188-89, 225, 264-65, 335, 351

k-s- 220, 259, 260-61, 339, 348-49, 351

oe-o- 265

p-b- 345

r-n- 171-72, 180, 189, 238

s-t- 224, 329

v-f- 245

z-s- 232

woord

bestaand - 14, 289

fonologisch - 4, 13

functie - 3

gefleeteerd 8

gel. - 5-8

klanknabootsend - 452

mensaand. - 45, 51, 86, 165, 413

morfologisch - 3-5, 13, 95-96

mogelijk - 4, 13, 152-53, 289, 402, 410

ongel. - 4, 5-8, 363

onwelgevormd (gel.) - 14-15

potentieel (gel.) - 13-15

welgevormd - 4

-- allomorfie 10

woordgr. 3

adj. - 429-30

gelexicaliseerde - 5, 365, 416

nom. - 74, 101, 103-5

postpositionele - 103-5

prep. - 41, 103-5, 241, 419

verb. - 98-99, 131-33

woordenschat

Germ. 11, 43

niet-Germ. 11, 43

woordvormings

-- proces 153

-- regel 13

wortel 4, 13

niet-Germ. - 54, 168

Y

-yl 274

Z

zaaknaam 167, 169, 231, 283, 402, 413

- op *-aal* 227
- op *-aar* 173
- op *-aard* 182
- op *-aat* 198-99
- op *-age* 266
- op *-air* 213
- op *-aire* 268
- op *-ans* 228
- op *-ant* 218
- op *-aris* 223
- op *-dom* 254
- op *-é* 215
- op *-eel* 228
- op *-el* 255-56
- op *-elaar* 255
- op *-ent* 219
- op *-er* 179, 397
- op *-erie* 268-69
- op *-erd* 183
- op *-erik* 188
- op *-esse* 223
- op *-et* 269
- op *-ette* 216
- op *-eur* 209
- op *-(i)aan* 195
- op *-ica* 221-22
- op *-(en)ier* 181, 407
- op *-ier* (niet-Germ.) 214
- op *-ière* 214
- op *-iet* 200-1
- op *-ij* (*-erij* enz.) 239
- op *-ijn* 198
- op *-ine* 217
- op *-ioen* 229
- op *-is* 224
- op *-(e)ling* 186-87
- op *-ma* 270
- op *-men* 272
- op *-(e)nis* 245

- op *-oir* 268
- op *-or* 210-11
- op *-schap* 251-53
- op *-se* 193
- op *-sel* 244
- op *-t* 226-27
- op *-t* (niet-Germ.) 246-47
- op *-um* 163, 270-72
- zaam* 300-1
- ziek* 426, 434
- zin
 - actieve 39
 - bij- 32, 98, 145-46
 - hoofd- 32, 90, 98, 145-46
 - pass. 39, 132
- zuchtig* 303
- zwak werkw. 34-35, 102, 344

Bibliografie

Bibliografie

Gebruikte afkortingen

FdL	Forum der Letteren
IJAL	International Journal of American Linguistics
Lg	Language
LA	Linguistic Analysis
LB	Leuvense Bijdragen
Li	Lingua
LI	Linguistic Inquiry
LIN	Linguistics in the Netherlands
LT	Levende Talen
M&M	Morphology and Modularity
NLLT	Natural Language and Linguistic Theory
NN	Nederlands van Nu
Ntg	De Nieuwe Taalgids
OT	Onze Taal
PRIPU	Progress Reports Institute of Phonetics, Univ. of Utrecht
Sp	Spektator
TL	Taal en Letteren
T&L	Taal en Leven
TLR	The Linguistic Review
TNTL	Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde
TT	Taal en Tongval
YM	Yearbook of Morphology

- Ackema, P. (1990). *Deelwoorden en woorddelen*. Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Utrecht.
- Adriaens, G. (1979). 'Spijkerhard, straatarm, doodkalm, druipnat en propvol: absolute adjectieven in het Nederlands'. *NN* 27.6, 16-21.
- Al, B.P.F. & G.E. Booij (1981). 'De produktiviteit van woordvormingsregels'. *FdL* 22, 26-38.
- Allen, M. (1978). *Morphological Investigations*. Ph.D.-dissertatie, Univ. of Connecticut.
- Aronoff, M. (1976). *Word Formation in Generative Grammar*. Cambridge Mass.: MIT Press.
- Baayen, H. (1986). 'Types, tokens en de (im)produktiviteit van het suffix *-te*'. *Corpusgebaseerde Woordanalyse, Jaarboek 1986*, 11-20.
- (1989). *A Corpus-based Approach to Morphological Productivity. Statistical Analysis, and Psycholinguistic Interpretation*. Amsterdam: Centrum voor Wiskunde en Informatica.
- (1990a). 'De graad van produktiviteit van het suffix *-ing*'. *Corpusgebaseerde Woordanalyse Jaarboek 1990, Amsterdam: Vakgroep Taalkunde, VU*, 59-76.
- (1990b). 'Corpusgebaseerd onderzoek naar morfologische produktiviteit'. *Sp* 19, 213-233.
- Backhuys, K.-J. (1986). *De morfologie van Romaanse woordvorming in het Nederlands*. Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Utrecht.
- (1987). 'A Generative Analysis of Dutch pluralia tantum'. G.J. de Haan & W. Zonneveld (eds.), *Formal Parameters in Generative Grammar III, Dordrecht; ICG Printing*, 1-13.
- (1988). 'Two classes of Dutch Romance suffixes'. In: P. Coopmans & A. Hulk (eds.), *LIN 1988*, 11-20. Dordrecht: Foris.
- (1989a). 'Grammaticale strapatsen, de simpele eenvoud van het bijzondere meervoud'. *Ntg* 82, 402-424.
- (1989b). 'Adjectival Compounds in Dutch'. In: H. Bennis & A. van Kemenade (eds.), *LIN 1989*, 1-10. Dordrecht: Foris.
- Backhuys, K.-J., M. Trommelen & W. Zonneveld (1988). 'Vlammers en Belgiërs: de status van de adjectivische suffixen *-en*, *-s* en *-isch*'. *Sp* 17, 252-267.
- Bakker, J.J.M. (1956). 'Overtrekken, nog geen anglicisme'. *Ntg* 49, 83-84.
- Battus (1985). *Opperlandse taal- en letterkunde*. 6e dr., Amsterdam: Querido.
- Bennis, H. & P. Wehrmann (1990). 'On the categorial status of present participles'. In: P. Coopmans & R. Bok-Bennema (eds.), *LIN 1990*, 1-13. Dordrecht: Foris.
- Berendsen, E. (1983). 'Final Devoicing, Assimilation and Subject Clitics in Dutch'. In: H. Bennis & W.U.S. van Lessen Kloeke (eds.), *LIN 1983*, 21-30. Dordrecht: Foris.
- (1985). 'Prosodic Structure and Cliticization'. In: G. de Haan & W. Zonneveld (eds.), *Formal Parameters of Generative Grammar I*, 19-22. Dordrecht: ICG Printing.
- (1986). *Cliticization in Dutch*. Dordrecht: Foris.
- Berg, B. van den (1953). 'De accentuatie van Nederlandse samenstellingen en afleidingen'. *Ntg* 46, 254-260.
- (1970). 'Het woordaccent van afleidingen met het praefix *on-*'. *Ntg* 63, 1-15.
- (1974). 'Het suffix *-baar*'. In: *Taalkunde: 'n lewe. Studies opgedragen aan prof. dr. W. Kempen*, 128-134. Kaapstad, Johannesburg.
- Besten, H. den (1981). 'Government, syntaktische Struktur und Kasus'. In: M. Kohrt & J. Lenerz (eds.), *Sprache: Formen und Strukturen. Akten des 15. Linguistischen Kolloquiums, Münster 1980. Vol. 1*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. *Linguistische Arbeiten* 98, 97-107.
- (1985a). 'Some Remarks on the Ergative Hypothesis'. In: W. Abraham (ed.), *Erklärende Syntax des Deutschen*, 53-74. Tübingen: Günter Narr Verlag.

- (1985b). 'The Ergative Hypothesis and Free Word Order in Dutch and German'. In: J. Toman (ed.), *Studies in German Grammar*, 23-64. Dordrecht: Foris.
- Beurden, L. van (1986). *Het Lexicon als Art Nivo*. Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Utrecht.
- (1987). 'Playing Level with Dutch Morphology'. In: F. Beukema & P. Coopmans (eds.), *LIN 1987*, 21-30. Dordrecht: Foris.
- Beurden, L. & J. Nijen Twilhaar (1990). 'Hermafrodiete nomina en de verwerving van het genussysteem'. *Ntg* 83, 193-211.
- Bezoen, H.L. (1950). 'Slachtrijp en stootvast'. *Ntg* 43, 49-51.
- Bloomfield, L. (1926). 'A Set of Postulates for the Science of language'. *Lg* 2, 153-164.
- Booij, G.E. (1977). *Dutch Morphology: A Study of Word Formation in Generative Grammar*. Lisse: Peter de Ridder Press Dordrecht: Foris.
- (1978). 'Wanneer bestaat een woord?'. *De Revisor* 5, 55-61. [herdrukt in G.E. Booij (red.) (1979), 163-170].
- (1979). 'Semantic Regularities in Word Formation'. *Linguistics* 17, 985-1001.
- Booij, G.E. (red.) (1979). *Morfologie van het Nederlands*. Amsterdam: Huis aan de Drie Grachten.
- (1982). 'Lexicale fonologie en de organisatie van de morfologische component'. *Sp* 12, 169-188.
- (1983). 'Conjunctiereductie in gelede woorden: een terreinverkenning'. *Sp* 13, 3-19.
- (1985a). 'Morfologie en syntaxis: deverbale nomina op -er'. *Corpusgebaseerde Woordanalyse Jaarboek 1985*, 20-23. Amsterdam, Vakgroep Taalkunde, VU.
- (1985b). 'Lexical Phonology, Final Devoicing and Subject Pronouns in Dutch'. In: H. Bennis & F. Beukema (eds.), *LIN 1985*, 21-27. Dordrecht: Foris.
- (1986). 'Form and Meaning in Morphology: the Case of Dutch "Agent Nouns"'. *Linguistics* 24, 503-518.
- (1987). 'Polysemie en polyfunctionaliteit bij denominaale woordvorming'. *Sp* 17, 268-276.
- (1988). 'The Relation between Inheritance and Argument Linking'. In: M. Everaert et al. (eds.), *M&M*, 57-75. Dordrecht: Foris.
- (1989). 'Complex Verbs and the Theory of Level Ordering'. In Geert Booij & Jaap van Marle (eds.) *YM 1989*, 21-30. Dordrecht: Foris.
- (1990). 'The Boundary between Morphology and Syntax: Separable Complex Verbs in Dutch'. In Geert Booij & Jaap van Marle (eds.) *YM 1990*, 45-64. Dordrecht: Foris.
- Booij, G.E. & T. van Haaften (1986). 'De externe syntaxis van afgeleide woorden'. *Sp* 11, 421-436.
- (1988). 'The External Syntax of Derived Words: Evidence from Dutch'. In Geert Booij & Jaap van Marle (eds.) *YM 1988*, 29-44. Dordrecht: Foris.
- Boon, R. (1972). *-Er-afleiding in Modern Nederlands, synchronische analyse en inleidend onderzoek*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven.
- Bosch, J.H. van den (1891). 'Over samenstellingen'. *TL* 1, 281-284.
- (1893). 'Over samenstelling'. *TL* 3, 145-152.
- Botha, R.P. (1969). 'Bindfonemen: grammatische, linguïstische en wetenschaps-filosofische problemen'. *Ntg* 62, 101-114.
- Buurman, H. (1981). 'Werk(e)loos'. *OT* 50, 19-20.
- Caluwe, J. de (1987). 'Konkurrentie tussen werkwoordstam en nomen agentis op -ing in determinanspositie in samenstellingen'. *Sp* 17, 277-288.
- Caspel, P.P.J. van (1970). 'Een schat van een (niet meer zo jong) kind'. *Ntg* 63, 280-287.
- Cate, A.P. ten (1976). '-En of -ing: een kwestie van aspecten?'. *Sp* 6, 395-401.

- CBAN (1981). *Lijst van landennamen*. Publikatie van het Ministerie van Onderwijs & Wetenschappen. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- (1965). *Aspects of the Theory of Grammar*. Cambridge Mass.: MIT Press.
- Cohen, A. (1958). 'Het Nederlands diminutiefsuffix; een morfonologische proeve'. *Ntg* 51, 40-45. [Herdrukt in G.E. Booij (red.) (1979) 39-46].
- Daems, F. (1971). 'Vragen over de behandeling van composita in een transformationeel-generatieve grammatica van het Nederlands'. *Ntg* 64, 120-133.
- Dale, Van (1984). *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*. 11e herz. dr. door G. Geerts & H. Heestermans m.m.v. C. Kruyskamp. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- (1984). *Groot Woordenboek van Hedendaags Nederlands*, door P.G.J. van Sterkenburg & W.J.J. Pijnenburg. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- (1988). *Lexitron*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Di Sciullo, A.M. & E. Williams (1987). *On the Definition of Word*. Cambridge: MIT Press.
- Dik, S.C. (1981). 'Over de behandeling van niet-productieve regelmatigheden'. *FdL* 22, 39-50.
- (1985). 'Nederlandse nominalisaties in een functionele grammatica'. *FdL* 26, 81-107.
- Dik, S.C. & J.G. Kooij (1979). *Algemene Taalwetenschap*. Utrecht-Antwerpen: Spectrum.
- Don, J. (1989). 'Ge-Deletion in Dutch Nouns'. In: P. Coopmans et al. (eds.), *OTS Yearbook 1989*, 1-9.
- (1990a). 'Tegen "Against any Directional rule of conversion"'. *Ntg* 83, 97-110.
- (1990b). 'Prefixed Nouns in Dutch'. In: P. Coopmans & R. Bok-Bennema (eds.), *LIN 1990*, 33-42. Dordrecht: Foris.
- Don, J. & W. Zonneveld (1988). 'VC-Phonology: Theory and Machine in Dutch Stress Assignment'. *PRIPU* 13, 8-32.
- Downing, P. (1977). 'On the Creation and Use of English Compound Nouns'. *La* 53, 810-842.
- Driem, G. van (1983). *Genusbepalende eigenschappen van het Nederlandse substantief*. Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Leiden.
- Eeckhout, R. (1972a). *Het substantivisch compositum in Modern Nederlands*. Dissertatie Universiteit van Leuven.
- (1972b). 'Naar lexicale bouwregels of een woordvormingscomponent?'. *Ntg* 65, 304-311.
- Everaert, M. (1986). *The Syntax of Reflexivization*. Dordrecht: Foris.
- (1991). 'Nogmaals: een schat van een kind'. In: H. Bennis & J.W. de Vries (eds.), *De binnenbouw van het Nederlands. Een bundel artikelen ter ere van P.C. Paardekooper*, 45-54. Dordrecht: ICG Publications.
- Evers, A. (1975). *The Transformational Cycle in Dutch and German*. Gedistribueerd door Indiana University Linguistics Club, Bloomington: Indiana.
- (1984). 'Are V-headed Composita Dissolved by the Inflection Factor?'. In: G. de Haan et al. (eds.), *Van Periferie naar Kern*, 63-71. Dordrecht: ICG Printing.
- Ewen, C. (1978). 'The Phonology of the Diminutive Suffix: a Dependency Account'. *Li* 45, 141-173.
- Fast, P. & J. van Marle (1989). 'Nogmaals de inwoonstersnamen: verdere evidentie voor -se'. *Sp* 18, 423-430.
- Fletcher, W.H. (1980). 'Blood-hot, stone-good'. *LB* 69, 445-472.
- Gaarenstroom, J.H. (1897). *De klemtoon in de Nederlandse taal*. Culemborg: Blom & Olivierse.
- Geerts, G. (1970a). 'De nominale klassificatie van ontleningen'. *Ntg* 63, 43-53.
- (1970b). 'Een noteske bij "Productiviteit van het suffix -esk"'. *Ntg* 63, 138-142.

- Geerts, G. et al. (1984). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen: Wolters-Noordhoff. Leuven: Wolters.
- Gestel, F. van (1986). *X-bar Theory: Attribution and Predication*. Dordrecht: Foris.
- Gilijamse, H. (1980). 'Affixen zijn alle +'. *Sp* 10, 40-49.
- Godschalk, M.C. (1976a). 'Varieteit en varieté'. *OT* 45, 36-37.
- (1976b). 'Nog eens: gijzelaar'. *OT* 45, 67-68.
- Groos, A. (1989). 'Particle-Verbs and Adjunction'. In: H. Bennis & A. van Kemenade (eds.), *LIN 1989*, 51-60. Dordrecht: Foris.
- Groot, A.W. de (1945). 'Woord of woordgroep'. *Ntg* 38, 1-6.
- (1948). 'Structural Linguistics and Word Classes'. *Li* 1, 427-500.
- (1966). *Betekenis en betekenisstructuur*. Nagelaten geschriften verzorgd door G.F. Bos & H. Roose. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Gussenhoven, C. (1978). 'Het Nederlandse diminutief-suffix: schwa-insertie nader bekeken'. *Ntg* 71, 206-211.
- Haaften, T. van (1985). 'Over de argumentstructuur van afgeleide woorden'. *Corpus-gebaseerde Woordanalyse, Jaarboek 1985*, 53-58. Amsterdam: Vakgroep Taalkunde VU.
- Haaften, T. van, S. van de Kerke, M. Middelkoop & P. Muysken (1985). 'Nominalisaties in het Nederlands'. *Glott* 8, 67-104.
- Haan, G. de, G. Koefoed & L. Des Tombe (1975). *Basiscursus Algemene Taalwetenschap*. Assen: Van Gorcum.
- Haas, W. (1957). *Zero in Linguistic Description, Studies in Linguistic Analysis*. Oxford.
- Haas, W. de (1984a). *Een theoretische accentverschuiving: het aantrekkelijke van het oplossen van aantrekking in oplosbaar*. Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Utrecht.
- (1984b). 'Conjunctiereductie of nevenschikking in gelede woorden'. *Sp* 14, 216-220.
- (1985). 'Ritmische accentverschuivingen in samenstellende afleidingen in het Nederlands'. *Glott* 8, 129-158.
- (1990). 'Restricties op de opeenvolging van prefixen in het Nederlands'. *Ntg* 83, 2-18.
- (1991). 'De notie "Stress Minimalizatie" en Klemtoonaantrekking'. *Sp* 20, 245-272.
- Haeringen, C.B. van (1937). 'Opmerkingen bij de apocope van -e'. *Ntg* 31, 241-250 en 322-331.
- (1938). 'Over zgn. "paragogische" consonanten in het Nederlands'. *Ntg* 32, 261-273.
- (1940). 'De taaie levenskracht van het sterke werkwoord'. *Ntg* 34, 241-255.
- (1944). 'Afleidingen en samenstellingen van *doen*, *gaan*, *slaan*, *staan* en *zien*'. *TNTL* 63, 215-225.
- (1946). 'Cafeteria, taria'. *Ntg* 39, 148-149.
- (1947). 'De meervoudsvorming in het Nederlands'. *Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen* 10, 31-52. [herdrukt in G.E. Booij (red.) (1979), 19-38].
- (1948). 'Ingekorte samenstellingen'. *Ntg* 41, 220-222.
- (1949). 'Participia praeverbalia?'. *Ntg* 42, 187-191.
- (1950). 'De hoofdvormen van het Nederlandse werkwoord'. *Ntg* 43, 20-28.
- (1951a). 'Genusverandering bij stofnamen'. *Ntg* 44, 7-14.
- (1951b). '-Aar of -er'. *Ntg* 44, 260-266.
- (1951c). 'Secretaresse'. *Ntg* 44, 332.
- (1952). 'Concentratie door diminuering'. *Ntg* 45, 194-199.
- (1954). 'Franciscaner, Benedictijner, Karmelieter'. *Ntg* 47, 24-27.
- (1956). 'Overtrekken'. *Ntg* 49, 9.

- (1962a). 'Gestofzuigd, gebekvecht, gezweefvliegd en haar soortgenoten'. *Ntg* 55, 256.
- (1962b). 'Bij en om het prefix *her-*'. *Ntg* 55, 313-321.
- (1963). 'Bloemlezen, bloemleesde, gebloemleesd'. *Ntg* 56, 273.
- (1966). 'Ingenieure'. *Ntg* 59, 232.
- (1967a). 'Genusverandering bij afkorting'. *Ntg* 60, 170.
- (1967b). 'Veelvedige samenstellingen'. *Ntg* 60, 129.
- (1967c). 'Edelsmidse'. *Ntg* 60, 133.
- (1967d). 'Joeg en jaagde'. *Ntg* 60, 188.
- (1968). 'Neerlandicus, Neerlandistiek, Neerlandist'. *Ntg* 61, 404-406.
- (1970a). 'Het meervoud van *kapelaan*'. *Ntg* 63, 269.
- (1970b). 'Toeverlate'. *Ntg* 63, 359.
- (1971). 'Het achtervoegsel *-ing*: mogelijkheden en beperkingen'. *Ntg* 64, 449-468. [herdrukt in G.E. Booij (red.) (1979), 77-100].
- (1972). 'Relateren en relatie'. *Ntg* 65, 474.
- (1980). 'Meervouden in beweging'. *Ntg* 73, 461.
- Halle, M. (1973). 'Prolegomena to a Theory of Word Formation'. *LI* 4, 3-16.
- Hamans, C. (1987). 'De overeenkomst tussen literama en actreutel'. *Sp* 17, 289-299.
- Heemskerk, J. (1986). *Een vreemd prefix geherwaardeerd*. Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Utrecht.
- Hegman, W. (1970a). 'Afrikaans *botel*'. *Ntg* 63, 173.
- (1970b). 'Nog meer woorden van het type *motel*'. *Ntg* 63, 355.
- Helten, W.L. van (1877). *Het werkwoord in zijne vervoeging en afleiding*. Rotterdam: Otto Petri.
- Hermkens, H. (1967). 'Arg-loos'. *Ntg* 60, 198.
- Hesseling, D. (1908). 'De woorden op *-loos*'. *Ntg* 2, 249-253.
- Heuven, V.J. van (1986). 'Phonetic Correlates of Stress Patterns in Dutch (compound) Adjectives'. In: F. Beukema & A. Hulk (eds.), *LIN 1986*, 79-88. Dordrecht: Foris.
- Hoek, T. van den (1973). 'Ge-nominalisaties en Chomsky's Lexicalistische hypothese'. *Sp* 2, 405-420.
- Hoeksema, J. (1981). 'Twee theorieën over samenstellende afleidingen'. *Glott* 4, 169-179.
- (1983). 'Breedgeschouderd versus zwaarlijvig'. *Tabu* 13, 49-70.
- (1984). *Categorial Morphology*. [Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen] [published by Garland, New York].
- (1988). 'Head-types in morpho-syntax'. In Geert Booij & Jaap van Marle (eds.), *YM 1988*, 123-137. Dordrecht: Foris.
- Hoekstra, T. (1984). *Transitivity: Grammatical Relations in Government-Binding Theory*. Dordrecht: Foris.
- (1986a). 'Overerving bij nomina agentis'. *Glott* 9, 42-56.
- (1986b). 'Passives and participles'. In: F. Beukema & A. Hulk (eds.), *LIN 1986*, 95-104. Dordrecht: Foris.
- Hoekstra, T. & P. Wehrmann (1985). 'De nominale infinitief'. *Glott* 8, 257-274.
- Hoekstra, T., M. Lansu & M. Westerduin (1987). 'Complexe verba'. *Glott* 10, 61-77.
- Hoekstra, T. & F. van der Putten (1988). 'Inheritance Phenomena'. In: M. Everaert et al. (eds.), *M&M*, 163-187. Dordrecht: Foris.
- Hoekstra, T. & R. Mulder (1990). 'Unergatives as Copular Verbs; Locational and Existential Predication' *TLR* 7, 1-79.
- Hofmans, M. (1978). 'Woordnegatie in het Nederlands met behulp van de prefixen *a-*, *in-*, *non-*, *on-* en *niet-*'. *Tijdschrift VU Brussel* 20, 43-59.

- Hoppenbrouwers, C. (1977). 'Het meervoud in het Nederlands'. *Tabu* 7, 23-27.
- (1978). 'Regels voor de meervoudsvorming in het Nederlands'. In: A. van Berkel et al. (eds.), *Proeven van Neerlandistiek, 197-207*. Groningen: Ned. Instituut RU Groningen.
- Horst, A. ter (1972). 'Van wasserette naar persilorama?'. *Ntg* 65, 483-485.
- Hulshof, H. (1983). 'Enkele opmerkingen over nominalisering'. *FdL* 24, 207-223.
- Hulst, H. van der (1984). *Syllable Structure and Stress in Dutch*. Dordrecht: Foris.
- Hulst, H. van der & A. van Santen (1981). 'Spelerig, geen geval van structurele ambiguïteit'. In: G. Dibbets et al. (eds.), *Studies voor Damsteegt*, 106-114. Leiden: Vakgroep Nederlandse taal- en letterkunde.
- Jager, A. de (1875). *Woordenboek der frequentatieven in het Nederlandsch*. Gouda: Van Goor.
- Jansen, F. (1985). *Van apekop tot zielepoot; hoe mensen elkaar typeren*. Den Haag: Nijgh & Van Ditmar.
- Jullens, J. (1986). 'Samenstelling en infinitief'. *Glott* 9, 79-92.
- Kager, R. (1989). *A Metrical Theory of Stress and Destressing in English and Dutch*. Dordrecht: Foris.
- Kager, R. & W. Zonneveld (1986). 'Schwa, Syllables, and Extrametricality in Dutch'. *TLR* 5, 197-221.
- Kager, R. & E. Visch (1987). 'Metrical Constituency and Rhythmic Adjustment'. *Phonology* 5, 21-71.
- Karsten, G. (1943). 'Onheuglijk of onheugelijk'. *LT* 126, 219-223.
- Kerstens, J. & A. Sturm (1979). 'Over problemen met intuïties'. *Ntg* 72, 449-465.
- Kloeker, G. (1953). 'Welluidendheid als factor bij taalontwikkeling'. *Ntg* 46, 89-102.
- Knopper, R. (1984). 'On the Morphology of Ergative Verbs and the Polyfunctionality Principle'. In: H. Bennis & W.U.S. van Lessen Kloeker (eds.), *LIN 1984*, 119-127. Dordrecht: Foris.
- Koelmans, L. (1978). 'Uit de geschiedenis van de Nederlandse achtervoegsels I: over de vorming van vrouwelijke persoonsnamen'. In: P. van Putte & H. Verkuyl (eds.), *Nieuwe tegenstellingen op Nederlands taalgebied. Een bundel opstellen aangeboden aan Prof. Dr. B. van den Berg*, 57-74. Utrecht: Instituut de Vooy, RU Utrecht.
- (1981). 'Uit de geschiedenis van de Nederlandse achtervoegsels III: het suffix *-baar*'. *Ntg* 74, 330-339.
- Koelmans, L. & E. Franssens-Rammeloo (1979). 'Uit de geschiedenis van de Nederlandse achtervoegsels II: het suffix *-dom*'. *Ntg* 72, 37-44.
- Kooij, J. (1968). 'Compounds and Idioms'. *Li* 21, 250-268.
- (1977). 'Schwa-invoeging in het Nederlands: fonologie of morfologie?'. *Sp* 7, 131-137.
- (1979). 'Het "Romaans vocabularium" van het Nederlands'. *Glott* 2, 15-22.
- (1980). 'Morphophonology, and the Dutch Romance Vocabulary'. In: W. Zonneveld & F. Weerman (eds.), *LIN 1977-1979*, 350-358.
- (1981). 'Epenthetische schwa: processen, regels en domeinen'. *Sp* 11, 315-325.
- Kooij, J. & M. van der Niet (1984). 'Klemtoonregels en morfologische structuur in het Nederlands: nogmaals *-baar*'. *Glott* 7, 237-256.
- Kooiman, K. (1956). 'Nogmaals het suffix *-heid*'. *Ntg* 49, 112-113.
- Kostelijk, C. (1955). 'Het suffix *-heid* in het Noordhollands'. *Ntg* 48, 337-338.
- (1956). 'Het suffix *-heid* in het Noordhollands II'. *Ntg* 49, 198-199.
- Koster, J. (1975). 'Dutch as an SOV Language'. *LA* 1, 111-136.
- Kruisinga, E. (1915). 'De vorm van de verkleinwoorden'. *Ntg* 9, 36-97.
- Langeweg, S. (1986). 'Gelede woorden en klemtoontoekenning in het Nederlands'. *Glott* 9, 227-252.
- (1987). 'Stress Assignment in Dutch Compound Nouns'. In: F. Beukema & P. Coopmans (eds.), *LIN 1987*, 131-140.

- (1988). *The Stress System of Dutch*. Dissertatie Rijksuniversiteit Leiden.
- Langeweg, S. & A. Slootweg (1987). 'Klemtoonpatronen in complexe nominale samenstellingen'. *Sp* 17, 328-340.
- Lapointe, S. (1980). *A Theory of Grammatical Agreement*. Ph.D.-dissertatie University of Massachusetts, Amherst.
- Lessen, J.H. van (1928). *Samengestelde naamwoorden in het Nederlandsch*. Groningen: Wolters.
- (1950). 'Bestaan er 'participia praeverbalia'?''. *Ntg* 43, 153-159.
- Lessen Kloeke, W.U.S. van (1975). 'Dutch Word Stress'. In: A. Kraak (ed.), *LIN 1972-1973*, 222-236. Assen: Van Gorcum.
- Levi, J.N. (1978). *The Syntax and Semantics of Complex Nominals*. New York: Academic Press.
- Lieber, R. (1980). *On the Organization of the Lexicon*. Ph.D.-dissertatie MIT, Cambridge, Massachusetts. [published by IULC, 1981; reprinted by Garland, New York, 1991].
- (1981). 'Morphological Conversion within a Restricted Theory of the Lexicon'. In: M. Moortgat et al. (eds.), *The Scope of Lexical Rules*, 161-201. Dordrecht: Foris.
- (1982). 'Allomorphy'. *LA* 10, 27-52.
- Lubbe, H.F.A. van der (1958). *Woordvolgorde in het Nederlands, een synchrone structurele beschrijving*. Assen: Van Gorcum.
- Lulofs, B.H. (1833). *Gronden der Nederlandsche Woordafleidkunde*. Groningen: Oomkens.
- Marantz, A. (1981). 'Re Reduplication'. *LI* 13, 435-482.
- Marchand, H. (1969). *The Categories and Types of Present-day English Word Formation; A Synchronic-Diachronic Approach*. 2nd. ed., München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Marle, J. van (1978). 'De taken van het lexicon'. *FdL* 19, 7-19.
- (1981a). 'Een niet-generaliserende analyse van schwa-deletie'. *Sp* 11, 326-341.
- (1981b). 'Over de dynamiek van morfologische categorieën'. *FdL* 22, 51-63.
- (1985a). *On the Paradigmatic Dimensions of Morphological Creativity*. Dordrecht:Foris.
- (1985b). 'Woordvorming, louter een kwestie van optellen?'. *Sp* 14, 433-444.
- (1986). 'Accentuering als evidentie voor affix-substitutie'. *Sp* 16, 257-269.
- (1987a). 'Een mythe over het s-meervoud'. *FdL* 28: *het ANS-nummer*, 103-108.
- (1987b). 'Betekenis als factor bij produktiviteitsverandering'. *Sp* 17, 341-359.
- (1990). 'De eur/euse/trice-trits'. *Sp* 19, 253-264.
- Marle, J. van & G. Koefoed (1988). 'Herinterpretatie: voorwaarden en effecten'. *Sp* 17, 488-511.
- Mars, F.K.H. (1968). 'Concentratietendenties'. *Ntg* 61, 98-100.
- Mattens, W.H.M. (1970). *De indifferentialis. Een onderzoek naar het anumerieke gebruik van het substantief in het algemeen bruikbaar Nederlands*. Assen: van Gorcum.
- (1984). 'De voorspelbaarheid van tussenklanken in nominale samenstellingen'. *Ntg* 77, 333-343.
- (1987). 'Tussenklanken in substantivische en adjectivische samenstellingen'. *FdL* 28, *het ANS-nummer*, 108-114.
- (1990). 'De spelling van de tussenklanken'. *Ntg* 83, 540-552.
- Matthews, P.H. (1974). *Morphology. An Introduction to the Theory of Word Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meijer, J.L. (1906). 'Het voorvoegsel oer (oor)'. *TL* 16, 219-220.
- Meijs, W. (1981). Synthetische composita: voer voor morfologen'. *Sp* 10, 250-291.
- (1986). 'Grensgevallen'. In: C. Hoppenbrouwers et al. (eds.), *Proeven van Taalwetenschap, Tabu* 16, 217-223.

- Michels, L.C. (1957). 'De woordwording van affixen'. *Ntg* 50, 79-82.
- (1958a). 'Klaar-overtjes'. *Ntg* 51, 105.
- (1958b). 'Martelaar'. *Ntg* 51, 255.
- (1968). 'Glazenier'. *Ntg* 61, 140.
- Miedema, H. (1970). 'Uit de geschiedenis van termen als neerlandicus en frisis'. *Ntg* 63, 303-304.
- Moerdijk, A. (1987). 'Lexicale Semantiek en compositavorming'. *FdL* 28, 194-213.
- Moortgat, M. (1981). 'Subcategorization and the Notion "Lexical Head"'. In: S. Daalder & M. Gerritsen (eds.), *LIN* 1981, 45-54.
- Moortgat, M. & H. van der Hulst (1981). 'Geïnterpreteerde morfologie'. *Glott* 4, 179-214.
- Neeleman, A. (1989). *Scheidbaar samengestelde werkwoorden: syntaxis of morfologie*. Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Utrecht.
- Neeleman, A. & F. Weerman (1991). 'The Balance between Syntax and Morphology: Dutch Particles and Resultatives'. Te verschijnen in *NNLT*.
- Neijt, A. (1990). 'Prosodic Structure and Phonetic Findings - The Case of Equally Stressed Adjectives'. In: R. Bok-Bennema & P. Coopmans (eds.), *LIN* 1990, 113-122, Dordrecht: Foris.
- Neijt, A. & W. Zonneveld (1981). 'De aantrekkingskracht van -baar'. *Glott* 4, 215-228.
- Nieuwborg, E.R. (1978). *Retrograde Woordenboek van de Nederlandse Taal*. 2e dr., Deventer/Antwerpen: Kluwer Technische Boeken.
- Nisius, D.B. van (1958). 'Uitvergroten'. *Ntg* 51, 206.
- Noë, J. (1976). [Zonder titel] *Nu Nog* 24, 27-29.
- Oostrom, J.P.C. van (1978). 'Niet om ver-ADJ-en'. In: P. van Putte & H. Verkuyl (eds.), *Nieuwe tegenstellingen op Nederlands taalgebied. Een bundel opstellen aangeboden aan Prof. Dr. B. van den Berg*, 75-82. Utrecht. Instituut de Vooy, RU Utrecht.
- Oudkerk Pool, T. (1960). 'Modinette'. *Ntg* 53, 159-164.
- (1961). 'Nog eens -ette'. *Ntg* 54, 198-201.
- Paardekooper, P.C. (1956). 'Een schat van een kind'. *Ntg* 49, 93-99.
- Paulissen, D. (1985). *Dat ik werkwoord*. Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Utrecht.
- (1987). *De morfologie van het werkwoord*. Interne publikatie Vakgroep Nederlands, Rijksuniversiteit Utrecht.
- Paulissen, D. & W. Zonneveld (1986). 'Compound Verbs and the Adequacy of Lexical Morphology'. In: M. Everaert et al. (eds.), *M&M*, 281-302. Dordrecht: Foris.
- Pauwels, J.L. (1964). 'Woorden op -atie en -ering in het Nederlands'. *Verlagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 205-210.
- (1977). 'Afleidingen met -baar'. *Nu Nog* 25, 25-27.
- (1979). 'Het voltooid deelwoord van de her-werkwoorden'. *NN* 27.3, 13-17.
- Philippa, M. (1982). 'Problematiek rond het -s-meervoud: een diachroon overzicht'. *Ntg* 75, 407-417.
- Posthumus, J. (1991). 'Hoe komen wij tot 'namaak-buitenlands'? Het Engels als inspiratiebron'. *OT* 61, 11-13.
- Putten, F. van der (1986). 'Deverbal adjectives: grammatical or thematic relations'. In: F. Beukema & A. Hulk (eds.), *LIN* 1986, 179-188. Dordrecht: Foris.
- Reichling, A. (1935). *Het woord. Een studie omtrent de grondslag van taal en taalgebruik*. Nijmegen: Uitgeverij J.J. Berkhout.
- (1947). *De taal: haar wetten en haar wezen. Eerste Nederlandse systematisch ingerichte encyclopaedie* (E.N.S.I.E.) II. Amsterdam.

- Reuland, E. (1988). 'Relating Morphological Structure and Syntactic Structure'. In: M. Everaert et al. (eds.), *M&M*, 303-339. Dordrecht: Foris.
- Riemsdijk, H. van (1978). *A Case Study in Syntactic Markedness*. Dordrecht: Foris.
- Rijpma, E. & F.G. Schuringa (1957). *Nederlandse Spraakkunst*. 15e dr., Groningen: Wolters. (bewerkt door J. Naarding).
- Robinson, O.W. (1980). 'Dutch Diminutives over Easy'. In: W. Zonneveld et al. (eds.), *Studies in Dutch Phonology*, 139-159. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Rooij, J. de (1967). 'N.a.v. joeg en jaagde'. *Ntg* 60, 312.
- Rooij-Bronkhorst, A. de (1980). 'Past Participle *ge*-Deletion and the Role of Stress in Dutch Complex Verbs'. In: W. Zonneveld et al. (eds.), *Studies in Dutch Phonology*, 159-204. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Royen, G. (1938). 'Onze werkster'. *T&L* 2, 6-17.
- (1941). 'Bij *-lijk* en *-loos*'. *T&L* 5, 49-62.
- (1946). *Ongaaf Nederlands*. 3e herz. dr., Med. der KNAW. afd. Letterkunde. N.R.; dl. 4, no. 10. Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij.
- (1947-54). *Buigingsverschijnselen in het Nederlands*, dln. I-IV. Verh. KNAW, afd. Letterkunde, dl. L, no. 1; dl. LII; dl. LVII, no. 1 en 2; dl. LIX, no. 3. Amsterdam.
- (1948). 'Typistes en typisten'. *Ntg* 41, 24-31.
- (1949). 'Van naïveteit tot naïviteit'. *Ntg* 42, 280-289.
- (1950). 'Van millioenairs en zo'. *Ntg* 43, 97-103.
- Salman, B.M. (1958). 'Overtrekken en overtrekking'. *Ntg* 51, 77.
- Santen, A. van (1979). 'Een nieuw voorstel voor een transformationele behandeling van composita en bepaalde adjectief-substantiefkombinaties'. *Sp* 9, 240-262.
- (1981). 'Adjectieven op *-ig*: één morfologische operatie of meerdere'. In: S. Daalder & M. Gerritsen (eds.), *LIN 1981*, 55-63.
- (1985). *De Morfologie van het Nederlands*. 2e herz. dr., Dordrecht: Foris.
- (1992). *Productiviteit in taal en taalgebruik: een studie op het gebied van de Nederlandse woordvorming*. Dissertatie Rijksuniversiteit Leiden.
- Santen, A. van & J. de Vries (1981). 'Vrouwelijke persoonsnamen op *-ster*'. *FdL* 22, 115-125.
- Sapir, E. (1921). *Language. An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Sassen, A. (1968). 'Problems of pre-, post-, and co-existence and the word-class of past participles in Dutch'. *Li* 21, 400-416.
- (1971). *Over het bestaan en ontstaan van Nederlandse woorden*. Inaugurele rede Rijksuniversiteit Groningen. [herdrukt in G.E. Booij (ed.) (1979), 63-76].
- (1976). 'Controversionele beweringen over homonymie'. *Sp* 6, 464-468.
- (1977). 'Een opmerkelijk substantief: *kennis*'. *Tabu* 8, 10-11.
- (1978). 'Het suffix *-se*: een geval van morfologische herstructurering'. *Tabu* 9, 31-39.
- (1981). 'Morfologische productiviteit in het licht van niet-additieve woordafleiding'. *FdL* 22, 126-142.
- (1987). 'Transitiviteit als grammaticale eigenschap'. *FdL* 28, 98-107.
- Scalise, S. (1984). *Generative Morphology*. Dordrecht: Foris.
- Schaffer, D.R. (1978). *The Prefix Un-/On- in English, Dutch, and German*. Ph.D.-dissertatie Indiana University.

- Schultink, H. (1961). 'Productiviteit als morfologisch fenomeen'. *FdL* 2, 110-125. [herdrukt in G.E. Booij (red.) (1979), 47-62].
- (1962). *De morfologische valentie van het ongelede adjectief in modern Nederlands*. Den Haag: Van Goor Zonen.
- (1964). 'De bouw van nieuwvormingen met *her-*'. *TNTL* 80, 151-184.
- (1973). 'Het prefix *ge-* in Nederlandse en Duitse verleden deelwoorden'. *Ntg* 66, 409-418. [herdrukt in G.E. Booij (red.) (1979), 101-112].
- (1974). 'Plaats en aard van morfologische regels in een transformationeel-generatief taalmodel'. *FdL* 15, 23-39. [herdrukt in G.E. Booij (red.) (1979), 113-128].
- (1977a). 'Nederlandse affixen en hun boundaries'. *Sp* 6, 472-476. [herdrukt in G.E. Booij (red.) (1979), 149-154].
- (1977b). 'Over de accentuering van afgeleide woorden in het Nederlands'. In: *Opstellen door vrienden en vakgenoten aangeboden aan Dr. C.H.A. Kruyskamp*, 180-188. Den Haag, Martinus Nijhoff. [herdrukt in G.E. Booij (red.) (1979), 155-162].
- (1978a). 'The Prefix *ge-* in Dutch and German past participles'. In: M.A. Jazayery et al. (eds.), *Linguistic and Literary Studies in honor of A.A. Hill*. The Hague: Mouton.
- (1978b). '*Ambassadeur* contra *masseuse*. Afgeleide [+vrouwelijke], Nederlandse nomina en hun beschrijving'. *Ntg* 71, 594-601.
- (1979). 'Reacties op 'stress clash': de accentuering van samenstellende afleidingen, afleidingen van composita, en composita in het Nederlands'. *Sp* 8, 195-208.
- (1980). 'Boundaries, Word Classes, and the Accentuation of Derived Words in Dutch'. In: W. Zonneveld et al. (eds.), *Studies in Dutch Phonology*, 205-222. The Hague: Martinus Nijhoff.
- (1981). 'Productiviteit als morfologisch begrip in het werk van E.M. Uhlenbeck'. *FdL* 22, 9-25.
- (1986). 'Geboefte en consorten als morfologisch probleem'. *Glott* 9, 105-109.
- (1987). 'Discontinuity and Multiple Branching in Morphology'. In: R. Crespo, B. Dotson-Smith & H. Schultink (eds.), *Aspects of Language. Studies in Honour of Mario Alinei* (vol. II), 481-491. Amsterdam: Rodopi.
- Selkirk, E.O. (1982). *The Syntax of Words*. Cambridge Mass.: MIT Press.
- Simons, W. (1960). 'Pas-tunette'. *Ntg* 53, 254.
- Smedts, W. (1972). *Adjectivering en appellativering van toponiemen: een synchronisch-descriptieve studie*. Leuven: Instituut voor Naamkunde (*Naamkunde*, bijlage 63).
- (1973a). 'Etnica en adjectiva bij toponiemen'. *Naamkunde* 5, 168-185.
- (1973b). 'Van Kongolees tot Zaïrees'. *Taalbeheersing in de Administratie* 5, 84-86 en 88-90.
- Smith, N. (1976). '-Aar'. *LB* 65, 485-486.
- (1981). 'Over complexe werkwoorden'. *FdL*, 23, 269-273.
- Spencer, A. (1991). *Morphological Theory*. Oxford: Basil Blackwell.
- Speyer, J.S. (1913). 'Enige opmerkingen omtrent de Nederlandsche substantiva gevormd met het suffix *-ling*'. *TNTL* 32, 35-46.
- Staverman, W.H. (1939). 'Over rauwkost en sneltreinen en groothandelaren en kleinkinderen'. *Ntg* 33, 29-34.
- Steenbergen, G.J. (1970). 'Werkwoorden met *ver-* afgeleid van adjectieven'. *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde* 1, 156-166.
- (1971). 'Zijn samenstellingen als *grootstad*, *totaalindruk* "goed" Nederlands?' *Ntg* 64, 112-119.

- (1972). 'Tautologische en pleonastische samenstellingen'. *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 307-331.
- Steriade, D. (1982). *Greek Prosodies and the Nature of Syllabification*. Ph.D.-dissertatie MIT, Cambridge, Massachusetts.
- Stoett, F. (1895). 'Het achtervoegsel *-baar*'. *Noord en Zuid* 18, 289-301.
- Sturm, A. & J. Kerstens (1981). 'Over de feiten van de generatieve taalkunde en de waarneming daarvan'. *Ntg* 74, 149-175.
- Taeldeman, J. (1985). '*De soep is wel eetbaar, maar niet etelijk*. Over deverbatieven op *-(e)lijk* in de Vlaamse dialecten en het A.N.'. *Sp* 15, 94-103.
- (1987). 'Nederlandse deverbatieven op *-(e)ling*: een geval van tematische motivering'. *Sp* 17, 17-27.
- Tellenbach, E. (1976). 'Neuhochdeutsche und neuniederländische Bildungen mit dem Präfix *ver-*'. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, XCVI, 5-63.
- Terwey, T. (1897). *Nederlandsche Spraakkunst*. 11e dr., Groningen: Wolters Noordhof.
- Theissen, S. (1972). 'De verschuiving van de bn./bw.-uitgang *-iek* naar *-isch*'. *Tijdschrift voor Levende Talen* 38, 175-193, 284-304 en 411.
- Tiersma, P. (1980). 'Some Theoretical Implications of Stem Alternations in Dutch Diminutives and Plurals'. In: W. Zonneveld et al. (eds.). *Studies in Dutch Phonology*, 247-263. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Tollenaere, F. de (1973). 'De accentuatie der bijvoeglijke naamwoorden met het praefix *on-*'. In: *Album Willem Pée*, 125-130, Tongeren: Drukkerij George Michiels.
- (1980). 'Nogmaals over *ver*-denominativa afgeleid van bijvoeglijke naamwoorden'. In: J. Kruijsen (ed.), *Liber Amicorum Weijnen*, 176-180. Assen: Van Gorcum.
- Toorn, M.C. van den (1968). 'Productiviteit van het suffix *-esk*'. *Ntg* 61, 322-328.
- (1970). 'Gibt es im Niederländischen Nominalkomposita nach deutschem Muster?'. In: D. Hoffmann (ed.), *Gedenkschrift für William Foerste*, 401-412, Keulen: Böhlau-Verlag.
- (1976). *Nederlandse Grammatica*. 4e herz. dr. Groningen: H.D. Tjeenk Willink.
- (1978a). 'Nomina agentis met vlottende betekenis'. *Ntg* 71, 362.
- (1978b). 'Een nieuwe esk-apade'. *Ntg* 71, 609-615.
- (1981a). 'De tussenklank in samenstellingen waarvan het eerste lid een afleiding is'. *Ntg* 74, 197-205.
- (1981b). 'De tussenklank in samenstellingen waarvan het eerste lid systematisch uitheems is'. *Ntg* 74, 547-552.
- (1982). 'Tendenzen bij de beregeling van de verbindingsklank in nominale samenstellingen I en II'. *Ntg* 75, 24-33 en 153-160.
- (1983a). 'Halfsuffixen'. *Ntg* 76, 335-341.
- (1983b). 'Enkele types van samengestelde adjectieven'. *LB* 72, 257-271.
- (1984a). 'Over copulatieve samenstellingen'. *Ntg* 77, 385-392.
- (1984b). 'Van godevolen tot computergestuurd'. *Sp* 13, 407-416.
- (1985). 'Lexicografie en morfologie'. *Ntg* 78, 193-200.
- (1986a). 'Samenstellingen met eigennamen in de Germaanse talen, speciaal in het Nederlands'. *Glott* 9, 118-129.
- (1986b). 'Artsenij: semantische herstructurering'. In: C. Hoppenbrouwers et al. (eds.), *Proeven van Taalwetenschap*, *Tabu* 16, 224-225.
- (1988a). 'De persoonsvormende suffixen *-er/-aar* in historisch perspectief'. *Gramma* 12, 101-115.

- (1988b). 'Neoklassiek en postmodern. Een morfo-lexicografische verkenning'. In: *Jaarboek Stichting INL 1987*, 66-100.
- (1988c). 'De mogelijke interferentie van commerciële naamgeving en woordvorming in de standaardtaal'. *Versl. en Med. van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, jg. 1988, afl.2, 2-22.
- (1989). 'Formaties op -ette in het Nederlands'. *Ntg* 82, 193-202.
- Trommelen, M. (1982). 'Dutch diminutive formation as a rime-bound process'. *TLR* 1, 344-368.
- (1983). *The Syllable in Dutch*. Dordrecht: Foris.
- (1985a). 'Over ie'. *Ntg* 78, 353-362.
- (1985b). 'Pluralization of Words in -ie and the Rhythmical Factor'. In: G.J. de Haan & W. Zonneveld (eds.), *Formal Parameters of Generative Grammar I*, 114-117. Dordrecht: ICG Printing.
- (1987). 'Er zijn minder vrouwen dan feministes'. *FdL* 28, het ANS-nummer, 132-135.
- (1989). 'Lettergreepstructuur en woordcategorie'. *Ntg* 82, 64-77.
- Trommelen, M. & W. Zonneveld (1979). *Inleiding in de Generatieve Fonologie*. Muiderberg: Coutinho.
- (1984a). 'Hoe halen die kinderen het in hun hoofd'. In G.J. de Haan et al. (eds.), *Van Periferie naar Kern*, 191-200. Dordrecht: ICG.
- (1984b). 'Hoofd- en bijzaken'. *Ntg* 77, 136-147.
- (1984c). 'The right side won, the right side won...'. In: H. Bennis & W.U.S. van Lessen Kloeke (eds.), *LIN 1984*, 179-188. Dordrecht: Foris.
- (1986). 'Dutch Morphology: Evidence for the Right-hand Head Rule'. *LI* 17, 147-169.
- (1989). *Klemtoon en Metrische Fonologie*. Muiderberg: Coutinho.
- (1990). 'Klemtoonaantrekking bestaat niet'. *Sp* 19, 265-293.
- Uhlenbeck, E.M. (1966). Substantief + substantief in Modern Algemeen Nederlands'. *Ntg* 59, 29-39.
- (1977). 'The Concepts of Productivity and Potentiality in Morphological Description and their Psycholinguistic Reality'. *Salzburger Beiträge zur Linguistik* 4, 379-391.
- (1978). *Studies in Javanese Morphology*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- (1979). 'Hoe een linguïst omgaat met ambassadrices en masseuses. Een kritische vergelijking van morfologische theorie en descriptieve praktijk'. In: T. Hoekstra & H. v.d. Hulst (eds.), *Morfologie in Nederland (Glot-special)*, 7-20.
- (1980). *Taalwetenschap, een eerste inleiding*. 9e dr., Den Haag.
- Uitman, G.J. (1970). 'Stewardesse'. *Ntg* 63, 20.
- Verdam, J. (1901). 'Over het voorvoegsel ont-'. *TNTL* 19, 245-260.
- Viaene, A. (1971). 'Uit de bloeitijd van de -age, -agie uitgangen'. *Biekorf* 72, 121.
- Visch, E. (1990). *A Metrical Theory of Rhythmic Stress Phenomena*. Dordrecht: Foris.
- Vooyo, C.G.N. de (1908). 'Het achtervoegsel -ziek'. *Ntg* 2, 185.
- (1945). 'Taria'. *Ntg* 38, 6.
- (1957). *Nederlandse Spraakkunst*. 4e dr. herz. door M. Schönfeld. Groningen.
- Vriendt, S. de (1970). 'Nogmaals -esk'. *Ntg* 63, 39-42.
- (1987). 'De meervoudsuitgang ðs'. *FdL* 28, het ANS-nummer, 139-141.
- Vries, J.W. de (1975). *Lexicale morfologie van het werkwoord in modern Nederlands*. Leiden: Universitaire Pers.
- Weerman, F. (1989). *The V2 Conspiracy; A Synchronic and a Diachronic Analysis of Verbal Positions in Germanic Languages*. Dordrecht: Foris.
- Weggelaar, C. (1986). 'Noun Incorporation in Dutch'. *IJAL*, 52, 301-305.

- Weijnen, A. (1957). 'Stuiptrekkende categorieën van werkwoorden die met *ont-* beginnen'. *TT* 9, 62-65.
- Welschen, A. (1970). 'De morfologische valentie van *-esk*'. *Ntg* 63, 441-452.
- Williams, E. (1981). 'On the Notions 'Lexically Related' and 'Head of a Word''. *LI* 12, 245-275.
- Winkel, L.A. te (1862). 'Over de verkleinwoorden'. *De Taalgids* 4, 81-116.
- (1879). *De Grondbeginselen der Nederlandsche Spelling*. 4e dr. Leiden: Noothoven van Goor.
- Woragt, G. (1965). 'Het genus van deksel'. *Ntg* 58, 329-330.
- Zaalberg, C.A. (1953). 'Enige aantekeningen over Nederlandse diminutiva'. *Ntg* 46, 38-39.
- Zonneveld, R. van (1977). 'Een beperking op nominale afleiding'. *Tabu* 8, 44-55.
- (1978). 'Verkleinwoordvorming'. In: A. van Berkel et al. (eds.), *Proeven van Neerlandistiek*, 279-302, Groningen.
- (1981). 'Affix-valentie'. *Glot* 4, 267-302.
- (1983). *Affix-Grammatika; een onderzoek naar woordvorming in het Nederlands*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.
- Zonneveld, W. (1978). *A Formal Theory of Exceptions in Generative Phonology*. Dordrecht: Foris.
- (1982). 'The Descriptive Power of the Dutch Theme Vowel'. *Sp* 11, 342-365.
- (1984). 'De morfologie van de mens: het hoofd'. *Sp* 14, 380-385.
- (1985). 'Story of *her*'. In: G.J. de Haan & W. Zonneveld (eds.), *Formal Parameters of Generative Grammar I*, 125-128. Dordrecht: ICG Printing.
- (1986). 'De morfologie van de mens: de vrouw'. In: C. Hoppenbrouwers et al. (eds.), *Proeven van Taalwetenschap, Tabu* 16, 226-234.
- Zubizarreta, M. & T. van Haaften (1988). 'English *-ing* and Dutch *-en* nominal constructions'. In: M. Everaert et al. (eds.), *M&M*, 361-395. Dordrecht: Foris.
- Zwarts, F. (1975). '-Aar, -arij, -sel, -te'. *Tabu* 6, 9-23 [herdrukt in G.E. Booij (red.) (1979), 129-148].
- (1978). 'Extractie uit prepositionele groepen'. In: A. van Berkel et al. (eds.), *Proeven van Neerlandistiek*, 303-399, Groningen.

Nederlandse Spraakkunsten, Grammatica's en Inleidingen

- Bauwens, E. (1903). *Nederlandsche Spraakkunst*. Aalst: Spitaels-Schuermans.
- Bennis, H. & T. Hoekstra (1989). *Generatieve Grammatica*. Dordrecht: Foris.
- Berg, B. van den (1967). *Beknopte Nederlandse Spraakkunst*. 5e dr., Brussel.
- Bilderdijk, W. (1826). *Nederlandse Spraakleer*. Den Haag: Immerzeel.
- Brill, W.G. (1871). *Nederlandse Spraakleer*, dl. I. 4e dr., Leiden.
- Cohen, A., et al. (1972). *Fonologie van het Nederlands en het Fries*, 2e dr., 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Cosijn, P.J. (1886). *Nederlandsche Spraakkunst*, dl. I. 7e dr., Haarlem.
- Dik, S.C. & J.G. Kooij (1979). *Algemene Taalwetenschap*. Utrecht-Antwerpen: Spectrum.
- Es, G.A. van & P.P.J. van Caspel (1971-1975). *Syntaxis van het Moderne Nederlands*. Groningen: Publicaties van het Archief voor de Nederlandse Syntaxis.
- Geerts, G. et al. (1984). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Haan, G. de, G. Koefoed & L. Des Tombe (1975). *Basiscursus Algemene Taalwetenschap*. Assen: Van Gorcum.
- Helten, W.L. van (1875-1877). *Nederlandse spraakkunst ten behoeve van onderwijzers en belangstellenden*. Rotterdam: Petri.
- Hertog, C.H. den (1974-1979). *Nederlandse Spraakkunst*. 4e dr., Amsterdam: Versluys (ingeleid en bewerkt door H. Hulshof).
- Kummer, J.C. (1914). *Nederlandsche Spraakkunst*. 3e dr., Amsterdam.
- Lancee, Th. & A.L.J. Wytzes (1949). *Nederlandse Spraakkunst*. 12e dr., Groningen: Wolters.
- Lulofs, B.H. (1833). *Gronden der Nederlandsche Woordafleidkunde*. Groningen.
- (1857-1858). *Over Nederlandsche spraakkunst, stijl en letterkennis als voorbereiding voor de redekunst*. 3e dr., Groningen: Oomkens. (herzien door A. de Jager).
- Mellink, F.G. (1870). *Nederlandsche Spraakkunst*, 3e dr., Amsterdam.
- Overdiep, G.S. (1949). *Stilistische grammatica van het moderne Nederlandsch*. 2e dr., Zwolle. (herzien door G.A. van Es).
- Paardekooper, P.C. (1977). *Beknopte ABN-syntaxis*. 5e dr., Eindhoven.
- Paardekooper, P.C., C. Moeyaert & J. Peperstraete (1971). *Beknopte ABN-spraakleer*. 6e dr., Utrecht: Spectrum.
- Rijpma, E. & F.G. Schuringa (19782). *Nederlandse Spraakkunst*. 25e dr., Groningen: Wolters-Noordhoff (bewerkt door J. van Bakel).
- Santen, A. van (1985). *De Morfologie van het Nederlands*. 2e herz. dr., Dordrecht: Foris.
- Tacx, J.P.M. (1976). *Nederlandse spraakkunst voor iedereen*. 9e dr., Utrecht: Spectrum.
- Talen, J.G., R.A. Kolléwijn & F. Buitenrust Hetteema (1908). *Nederlandse taal. Proeve van een Nederlandse spraakleer*. Zwolle.
- Terwey, T. (1897). *Nederlandsche Spraakkunst*. 11e dr., Groningen (nagezien door M. Mieras).
- Tinbergen, D.C. (1936). *Nederlandse Spraakkunst*. 8e dr., Zwolle: Tjeenk Willink.
- Toorn, M.C. van den (1984). *Nederlandse Grammatica*. 9e herz. dr., Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Trommelen, M. & W. Zonneveld (1979). *Inleiding in de Generatieve Fonologie*. Muiderberg: Coutinho.
- Vooyo, C.G.N. de (1967). *Nederlandse Spraakkunst*. 7e dr., Groningen: Wolters-Noordhoff (herzien door M. Schönfeld).
- Zeegers, L.Th. (1871). *Nederlandsche Spraakkunst*. 2e dr., Amsterdam: Meijer.